

Niu Tireni. Nga Korero Paramete. Tau, 1881. Poneke: I TAIA I RUNGA I TE MANA O TE KAWANATANGA O NIU TIRENI, N GEORGE DIDSURY, KAI TA O TE KAWANATANGA. 1881.

Niu Tireni. NGA KORERO PAREMETE WHARE O RUNGA. TAU, 1881. NGA WHAI KORERO A NGA MEMA MAORI.

Taete, te 9 o Hune, 1881.

TE Whai korero a TE KAWANA me nga korero a nga MEMA MAORI O nga Whare e rua o te Paremete.

I WHAKATUHERATIA te Paremete Tuawhitu o Niu Tireni e te Kawana i te Taete te 9 o Hune, 1881, i pai ia ki te whakapuaki i tenei

Whai Korero.

ENGA RANGATIRA O TE RUNANGA WHAKATAKOTO TURE, ME NGA RANGATIRA O TE RUNANGA NUI,-E mihi atu ana ahau ki a koutou ka kite tuatahi nei ahau i a koutou, ka whakapai atu hoki mo runga i te nui haere o te koroni i roto i te tau kua pahure nei, inahoki kua kite tatou i te kaha o te tupu haere o nga mahi katoa me te whakapono o te katoa tera e tupu haere tonu a mua ake nei. Kei te mahia tonutia nga tikanga i whakatakotoria e te Paremete hei whakaoti pai i nga raruraru e takoto ana ki tetahi takiwa o to Tai Hauauru o tenei motu, a kitea ana te pai haere o nga mahi kua oti nei ki taua takiwa. Kei te whakatuturutia inaianei nga kupu tohutohu a nga Komihana i whakaritea hei whiriwhiri i nga raruraru i kiaa e tau ana ki nga Maori o taua takiwa; a ko aua raruraru ahua kino kei te pai haere inaianei i runga i te manawanui ki te hapai i te mana o te Kuini me te kaha ki te takahi i nga mahi kino, i runga hoki i te ngakau pai ki te whakariterite i nga tono tika a te iwi. Ko te nuinga o nga whenua i whakaritea mo nga Pakeha ki taua takiwa kua oti inaianei te hoko a kei to nohoia e ratou. Ko nga herehere i puritia nei taea noatia tenei takiwa i runga i te whakaaro he mea tika kia pera te pupuri i a ratou kia tau ai te pai ki nga iwi e rua, ara ki te Pakeha ki te Maori, kua oti ratou inaianei te tuku a kua whakahokia ki o ratou kainga, he ruarua nga mea e toe ana, a meake hoki ka tukua ratou kia haere; e whakaaro ana hoki oku Kai Whakahaere e kore e pera me mua te uaua kia whai take hoki ano ki runga ki enei tikanga taimaha hei hapai i te rangimariire me te whakahaere pai i nga mahi ki taua takiwa. Ka whakatakotoria ki o koutou aroaro nga pukapuka whakaatu i nga mahi o te Hui i tu nei ki Poihakene i nga ra o Hanuere kua pahure nei, i tae atu tetahi o nga Minita o tenei Kawanatanga ki taua hui. Ka kites e koutou i roto i enei pukapuka i mahia ki reira etahi tikanga ka pa ki tenei koroni, ko tetahi o aua mahi he tutaki atu i te heke mai o nga Tainamana ki enei motu, a tera ka tukua he Pire ki o koutou aroaro hei whakamana i tenei mea. He meha nga mea i mahia e taua Hui hei painga mo nga Koroni nei. Kei te mahia tonutia nga Reriwe me nga mahi nunui i whakaaetia e koutou. Tera e tukua etahi tikanga kia korerotia e koutou hei tautoko i nga kamupene mahi reriwe, kia ahei ai te tupu haere nga mahi o te koroni. Tera hoki he tikanga o korerotia mo nga whenua nunui e rihiitia ana i te Waipounamu hei rana hipi, kua mutu nei nga tau o aua riihi, kia puta ai te tino oranga ki te koroni. A ka whakatakotoria ki o koutou aroaro etahi tikanga hei whakarite i aua mea. Kua kitea te pai i roto i te tau kua pahure nei o te mahi whakatakoto rori i waenganui o nga whenua Karauna i mua o te hoko. A tera e tonoa kia whakaaetia e koutou etahi moni ano kia ahei ai te Tari Hoko Whenua ki te whakahaere i etahi mahi kia nui ai te whenua Karauna hei nohoanga mo te tangata, kia nui haere ai hoki nga mahi me nga moni hei oranga mo te tangata. Ko nga moni i puta mai ki te Kawanatanga i roto i te tau kua pahure nei i runga i te mahi hoko whenua kua nui te atu i te mea i kiaa tera e puta kia ratou, kitea ana hoki te nui haere o nga tono hoko whenua kia nohoia rawatia hei kainga tuturu, kitea ana hoki i roto i etahi pukapuka kua oti inaianei te tuhi, te kaha o te tupu haere o nga mahi katoa e whiwhi ai te mahi hei oranga mona me te nui haere hoki o nga tangata i roto i te koroni

ENGA RANGATIRA O TE RUNANGA NUI,—Kua kaha te whakaiti iho i nga moni e riro ana hei utu i nga kai mahi o te Kawanatanga, ahakoa kua peratia kei te haere tika tonu nga mahi. Ko nga pukapuka ka whakatakotoria ki o koutou aroaro mo nga moni ka pau a te tau e haere ake nei, ka ata mahia i runga i te iti o te moni kia tika ai te whakahaere i nga mahi a te Kawanatanga. Kei te pai hoki te ahua o nga moni kua puta mai i tenei tau. Kei te nui atu hoki nga moni e puta mai ana i nga reriwe, tae ana ki te toru pauna me te te kau heren i te hua o nga moni i pau mo te hanga i nga reriwe.

ENGA RANGATIRA TE RUNANGA WHAKATAKOTO TURE ME NGA RANGATIRA O TE RUNANGA NUI,—Ka whakatakotoria ki o koutou aroaro he Pire whakarite hou i nga Mema mo te iwi, he Pire whakahaere i te Pootitanga Mema, a e hiahia ana ahau kia ata whakaarohia e koutou inahoki kua tata te mutu o tenei Paremete.

Kua tukua mai tetahi pukapuka e nga Komihana i whakaturia hei whiriwhiri i te tikanga me nga ritenga me nga mahi whakahaere o te Kooti Hupirimī me era atu Kooti o te koroni, kia kitea ai he tikanga e hohoro ai te whakahaere i nga mahi whakawa kia iti iho ai hoki nga moni utu whakawa, a ka whakatakotoria aua pukapuka ki o koutou aroaro. Ae koa ana ahau ki te ki atu ki a koutou e whakaaro ana nga Komihana ka oti ta ratou mahi i roto i nga ra o Hurae e haere ake nei. A ka whakatakotoria pea ki te aroaro o tenei Paremete he Pire hei whakamana i to ratou mahi. Ka whakatakotoria ki o koutou aroaro he Pire hei unu i nga here e tau ana ki nga whenua, engari ka tiakina tonutia nga rahui i whakaritea i raro i taua tikanga. Ka whakatakotoria hoki ki o koutou aroaro etahi Pire whakahaere i te tuku moni ki nga Turoro me nga Rawakore, hei whakakotahi hei whakatika i nga Pire Raihana Waapiro, hei whakatikatika hoki i nga Ture Whakahaere i nga Whenua Rahui Maori, hei whakarite hoki i nga utu reiti mo nga whenua o te Karauna, hei whakarite hoki i etahi tikanga tuku moni ki nga Mahi Nunui o etahi takiwa. Kua tae ahau inaianei ki nga takiwa maha o te koroni. A i ahau e haereere ana i kite ahau i te tupu haere o te ora, me te nui haere o nga kainga, me te kaha o te iwi ki te whakahaere i nga mahi katoa puta noa i te koroni. Kei te pera hoki te whakaatu o nga pukapuka tatau i te iwi kua oti nei te mahi, inaianei, me etahi atu pukapuka hoki e whakaatu ana i te nui o nga mahi hokohoko taonga aha ranei, me te tupu haere o etahi mahi hou i roto i nga takiwa me te nui hoki o nga moni e puta mai ana i runga i te hoko whenua me etahi atu mea i roto i te tau kua pahemo nei. I runga i toku whakahaere i nga mahi taimaha kua tukua mai nei e te Kuini ki ahau, ka tohe tonu ahau ki te whakahaere i aua mahi i runga i nga ture me nga tikanga o mua, ka whai tonu i te tika i runga i te ngakau pai pera ano me to tatou Kuini aroha nui e tu nei ahau i roto i a koutou hei kai-whakarite i a ia. Kia mahara koutou ka kaha tonu toku tautoko i a koutou ki te whakamana i nga mahi o te Paremete, a e hiahia ana e whakaaro nui ana hoki ahau kia tau te atawhai a te Atua ki runga ki a koutou mahi, kia ora ai te koroni, kia tuturu ai nga mahi kia noho pai katoa nga pononga a te Kuini e noho ana i roto i tenei Koroni.

Wenerei, te 15 o Hune, 1881. TE RUNANGA O RUNGA.

Na Te Ramana, tetahi o nga mema Kaunihera i tono kia whakaaetia te korero whakahoki ki a te Kawana.

Na Wi Tako Ngatata i tuarua taua tono. Koia nei ana korero:—E te Tumuaki ka tu ake ahau ki te tautoko i te motini a Te Ramana mo te whakahoki korero ki a te Kawana. E whakaae nui ana ahau ki nga kupu i whakapuakina e te Kawana i roto i tana whai korero, a e mea ana ahau kia pai a tatou tikanga hei whakahoki atu ki a ia. He mema ahau no te Iwi Maori e noho nei i roto i tenei Kaunihera, a ka haere aku korero i runga i nga tikanga e pa ana ki toku iwi, notemea e tu ana ahau hei whakahaere, hei tiaki i te iwi Maori kia puta ai te pai me te ora ki a ratou. E whakatika ana ahau ki nga kupu a te Kawana mo nga mahi ki te taha Maori; e whakamoemiti ana hoki ka rongo nei ahau ki ana korero e ki nei, kei te whakaotia paitia nga raruraru e takoto ana ki tetahi takiwa o te Tai Hauauru o tenei motu. Ko aua raruraru no mua noatu, otira kitea ana te pai haere inaianei, a meake ka mutu. E whakapai atu ana matou, te Iwi Maori, ki te Kawana hou nei, inahoki kua tae noa mai te rongo o ana mahi whakahaere ki nga iwi o nga motu takoto ke. I te wa i tae mai ia ki tenei koroni e ahua raruraru ana nga tikanga Maori; otira he mea whakapai ma tatou ka kite nei kua pai haere inaianei i te wa e tu ana ia hei Kawana. E kore ahau e whai kupu mo runga i nga Pire maha me etahi atu mea i whakapuakina e te Kawana i roto i tana Whai Korero, ka waiho e ahau era mea ma nga mema Pakeha e whakahaere notemea ko ratou e mohio ana ki nga ritenga, ara, mo te arai i te heke mai o nga Tainamana ki Niu Tirenī, me nga mea pera. Ki taku whakaaro ko te take i ahua marama ai nga tikanga ki te taha Maori inaianei, ko te whakatunga o Te Roretana hei Minita mo nga Maori. I te tuunga o tenei Kawanatanga i te tau 1879, i haere atu ahau ki a ia i ki atu ko te mea tika me tu ia hei Minita mo te taha Maori, inahoki ko ia te tangata pai hei riwhi mo Te Makarini. No muri mai ka tuhi matou, nga tangata Maori e noho ana i Poneke, i tetahi pukapuka ki a ia, e toru te kau nga ingoa i mau ki taua reta tono kia whakaae ia ki taku i tono ai; erangi kaore i taea e ia i reira te whakaae, a, tu ana ko Paraihe hei Minita mo te taha Maori. Pouri ana matou; otira e kore ahau e whakaroa atu i oku korero mo runga i tena, heoi inaianei ko te whakamoemiti atu ki te tuunga o Te Roretana hei Minita mo matou i te wa o te raruraru nui. E kore hoki ahau e korero atu i nga take i mutu ai te mahi a Paraihe, kahore he tikanga inaianei. Kua tu nei a Te Roretana, a kite ana matou kua pai haere nga ritenga, e kore pea e roa kua kore noaiho aua tu raruraru. He maha oku tau e noho ana hei mema o tenei Rananga, a i taua wa roa e titiro ana ahau i te ahua o nga raruraru e pehi ana i te iwi Maori, a e taea ana e ahau inaianei te ki atu ki a koutou, e oku hoa mema, kua puta te pai me te ora i tenei wa, na te Minita hou nei na Te Roretana i penei ai. E koa ana ahau ka rongo nei i te kupu a te Kawana e mea ana ka kaha tonu ia ki te tautoko i a tatou ki te hapai i te mana o to tatou Kuini i enei motu, ki te whakahoia hoki i a tatou ki te whakamana i nga mahi o te Paramete. Ka mutu i konei aku korero, kei hoha koutou, heoi e nui ana taku koa ki te tuarua i te motini a Te Ramana. A whakaaetia ana e te Runanga.

Taete, te 23 o Hune, 1881. TE PIRE MO NGA TANGATA E MATE

Oha-A-Ki Kore Ana.

Na Te Whitika tenei Pire i tuku ki te Runanga kia whakaaetia. Koia nei taua Pire, ara:—(1.) Te Ingoa Poto o tenei Ture ka kiia ko "Te Turo Riwhi mo nga Maori e mate oha-aki kore ana, 1881." (2.) I roto i tenei Ture, kei raro iho nei te whakamaramatanga o etahi o nga kupu, ara,—"Maori" tona tikanga he tangata Maori no Niu Tireni tae atu ki nga hawekaihe me a ratou uri mehemea he Maori nga matua; "Whenua Maori" tona tikanga he whenua e puritia ana e nga tangata Maori i runga i a ratou tikanga Maori, kua oti ano hoki te whakatau e te Kooti Whakawa Whenua Maori; "Heretitamate" tona tikanga he whenua, whai taketanga ranei ki te whenua e e puritia ana i runga i te karaati i tukua e te karauna. (3) Mehemea kua mate, ka mate ranei te tangata Maori e whai Whenua Maori ana ia, heretitamate ranei, a kaore i oti i a ia te hanga i tetahi wira hei whaktau i aua whenua, ka whai mana te Kooti Whakawa Whenua Maori i runga i te tono a tetahi Maori e ki ana e whai take ana ia, ki te uiui ki te kimi i te tangata e tika ana kia riro i a ia aua whenua, me whakahaere i runga i nga tikanga Maori. Ko nga whenua Maori me whakahaere e te Kooti i runga i nga tikanga Maori. Ko nga heretitamate, i runga i nga mea pera ka kiia e te Kooti ko nga tangata i marenatia ki ta te Maori tikanga o mua ka ka whakahaerea i runga i nga ritenga o te ture o Niu Tireni. (4) Ki te mea ka hanga he wira e te tangata kua mate, ka tuhi ranei i tetahi pukapuka ehara i te mea i mahia ki ta te ture e whakarite ai, a ka whakaaroohia e te Kooti ko te tikanga o taua pukapuka he tuku na taua tangata i ona rawa i runga i te hiahia kua oti i a ia te tuhi ki roto, me hanga e te Kooti tetahi ota whakamana i taua mea, (5.) Kia oti i te Kooti te kimi i te tangata e tika ana ki tana i mahara ai hei whakakapi i te tunga o te tangata kua mate, hei reira ka whakaputa i te tiwhikete whakamana. Me whakaatu ki roto ki taua tiwhikete te ra i mate ai te tangata, te ahua o te whenua, te ingoa me te wahi e noho ai te kai-tono. Ka rite te whai mana o taua tiwhikete ano he mea tuhi na te tangata kua mate, pera me te mana o nga pukapuka katoa e tau ana ki a ia i te wa e ora ana ia, a ka ahei te rehita i aua whenua i tukua nei i roto i taua wira, ka rite tonu te mana ki te wira i hanga tikatia. (6.) I te mea ka mate te tangata Maori a e whai taonga ana ia i roto i Niu Tereni, ko te tangata e whai take ana ki aua taonga i muri i a ia ka tika kia tono ia ki te Kooti kia tukua tetahi tiwhikete whakaatu i te tangata e tika hei kairiwhi, hei tango i aua taonga. Mehemea ka waiho tetahi mea tuhituhi e te tangata Maori kua mate, e hara i te wira i hunga tikatia i runga i te ture, a ka whakaaro te Kooti Whenua Maori ko te hiahia o taua tangata kia waiho taua pukapuka hei wira mona mo nga taonga i tuhia e ia ki roto, me tuku te Kooti i te tiwhikete hei whakamana i taua mea kia tuturu ai. (7.) Ka ahei te Kooti, i muri mai o te uiuinga, mehetnea ka kitea he mea tika kia peratia, ki te tuka i tetahi tiwhikete whakaatu i nga ingoa me nga kainga o nga tangata e tika ana kia tau ki a ratou aua taonga aha ranei i runga i ngn tikanga Maori. (8.) Me whakaatu hoki ki roto ki te tiwhikete te tangata nga tangata ranei hei tuhi ki te pukapuka whakamana hei whakahaere i nga mea o taua wira, i raro i nga tikanga o te tekihana tuaiwa. Ka tika ma tetahi Kooti whai mana e tuku i nga pukapuka whakamana ki nga tangata i whakaritea hei whakahaere mo taua wira. (9.) Ko nga Ture me nga ritenga katoa atu, haunga ia nga mea i roto i tenei Ture, mo runga i te tuku pukapuka whakahaere aha ranei, mo nga mea o nga tangata i mate oha-aki kore, ka tau ki runga ki te tiwhikete pera. (10.) Ko Te Ture Riwhi mo nga Maori e mate oha-aki kore ana, 1876, kua whakakorea inaianei."

I whai kupu a Te Watarauhi kia mohio ai nga mema ki nga tikanga Maori.

Ka tu a Wi Tako Ngatata, ka ki, e tika ana nga kupu a Te Watarauhi mo runga i te tikanga Maori. Kia mohio koutou, i runga i o matou tikanga, ka marena te wahine ka mau tonu ki a ia tona whenua, e kore e riro i tona hoa tane; engari katahi ano matou ka kite i te tikanga hou, na nga Karauna karaati. E mohio ana ahau ki etahi karaati he maha noatu nga tangata i uru ki roto. Ko tetahi pea o aua kai-karaati he wahine, a ki te mea ka mate ia, riro ana te whenua i nga tangata o te karaati kaore ki nga tamariki. Ehara tenei i te tikanga Maori, otira na koutou, na te pakeha. Ko ta te Maori tikanga he korero kau i tana wira ehara i te mea tuhituhi. Me whakaatu e ahau kia marama ai koutou: ka tata te tangata Maori ki te mate ka karanga ia i ona whanaunga kia huihui mai kia rongo i tona kupu ohaaki, katahi ka ki atu "ma mea tenei, ma mea tena." A tuhatuhaina peneitia nga whenua kia tau tetahi wahi ki nga wahine me nga tamariki hoki, ka mutu e kore rawa e ahei kia tu mai tetahi tangata a muri atu ki te whakararu, ka mau tonu ake tonu atu. He mea nui tenei ki te iwi Maori te hanga wira a waha nei i waenganui i tetahi i tetahi. Ko te tikanga mo te "Tiota Tenata" he mea raruraru tena, inahoki tetahi mea pera kei Te Aro. He maha nga ingoa i uru ki roto ki tetahi Karauna karaati, akuanei ka mate etahi o nga kai-karaati, he wahine, a riro atu ana a ratou whenua i te tangata ke kaore nei e tika kia riro i a ia. Ehara tenei i te tikanga Maori. I marama rawa nga kupu i korerotia e Te Watarauhi mo tenei mea ara mo te tikanga Maori. He nui nga raruraru kua tau ki te iwi Maori i runga i te tikanga "Tiota Tenata," notemea he maha nga ingoa e whakaurua ana ki te Karauna karaati, a ko te nuinga o ratou, ko nga wahine, e riro ke ana a ratou hea, ahakoa kua ata whakaritea e nga tangata na ratou, i te mea kaore ano kia mate ratou, kia tau tika ai ki nga whanaunga, riro ana i te tangata ke, te take na te haere o nga korero i tuhia ki roto ki te karaati. E whakapai ana ahau ki te tikanga hanga wira, he mea marama rawa tena, erangi ki taku whakaaro me mana nga wira i hanga a wahatia i runga i o matou tikanga. E mohio ana ano ahau ko te nuinga o nga wira Maori ehara i te mea hanga i runga i te ture, otira me whakamana inaianei kia tuturu ai i runga i nga tikanga o te ture. Heoi ano aku korero, e whakatika ana ahau

i tenei Pire, me nga korero ano hoki a Te Watarauhi.

Whakaaetia ana taua Pire e te Runanga.

Niu Tirenī. Nga Korero Paremete Whare O Raro, Tau, 1881. Nga Whai Korero A Nga Mema Maori.

Taite, te 16 o Hune, 1881. Mo Nga Hohipera Me Nga Rawakore.

H. M. Tawhai—E hiahia ana au ki te whaikupu mo runga i te Pire Hohipera me te awhina i nga Rawakore. He maha noatu nga pakeha penei o te takiwa ki te pito ki raro o Akarana. He maha noatu nga turoro kaore nei e tae atu ki nga hohipera. Ki taku titiro kahore i mahia tenei Pire mo nga tangata i nga takiwa o waho, engari i mahia ketia mo nga turoro me nga rawakore o nga taone. Kaore he orangā i roto i tenei Pire mo nga tangata e mate ana i nga takiwa o waho, me pehea hoki tona haere atu ki te hohipera, he matara rawa atu hoki. Engari me whakatu he hohipera ki nga takiwa o waho kia ahei ai te tae atu. He maha nga tangata i mate, kaore nei i tae atu ki te hohipera kia mahia o ratou mate. Ki taku whakaaro i mahia tenei Pire mo nga taone rahi penei me Akarana, me Poneke me etahi atu, a kaore i mahia hei painga mo nga takiwa o uta. Mehemea i whakaritea e te Kawanatanga kia whakaturia he hohipera ki nga takiwa o waho—ara, i nga takiwa e tawhiti ana i nga taone—katahi au ka tino tautoko ia ratou. E kore au e korero roa mo tenei Pire. E rite tonu ana hoki ki nga mea i mahia i roto i nga tau kua pahemo ake nei, i mahia mo nga iwi e noho ana i roto i nga taone. Kia Komititia te Pire nei, kei reira pooti ai au ki aku e pai ai.

Paraire, te 17 o Hune, 1881. Pire Raihana Waipiro.

Meiha Te Wheoro.—E te Tumuaki, e hiahia ana au ki te whaikorero mo tenei Pire, na te mea e pa ana etahi o nga rarangi ki nga iwi e rua. E kai ana nga tane me na wahine me nga tamariki o to matou iwi i tenei mea i te waipiro. Ki taku mohio e kore e rite te kai a te Pakeha, ki ta te Maori kai i te waipiro. E kitea ana te Maori e takoto ana i roto i te paru, kaore i te mahara he tangata, kaore hoki he whakaaro mo te whare hei takotoranga mo ratou. Ka hari ahau mehemea ka taea e tenei Whare te tutaki i nga hoko waipiro i aua wahi, ka tautoko au i tera mehemea ka motinitia peratia. Rereke te tuku wipiro a nga tangata i nga hotera ki nga Maori me nga Pakeha. Ko te waipiro e hokona ana e ratou ki nga Maori e rite ana ki te purutone, ki te tupeka, me te pepa, a ko nga waipiro pai ma nga Pakeha anake. Ka mutu te kai a nga Maori i aua tu waipiro kino nei, ka pangia ratou e te mate, ki te mate rewharewha, me te mate manawa rua, a mate noa ratou, kaore e ora ana. Kaore nga Pirihimana o nga takiwa Maori e tiaki e titiro ranei i nga waipiro e hokona ana ki nga Maori, no reira i hiahia ai ahau kia ata mahia he tikanga e te Whare nei. Ki taku whawhaaro tera pea e pai me whakatu he Pirihimana Maori hei titiro i nga waipiro; a ki te kitea e ia he waipiro purutone pepa i roto i nga hotera me whaina rawa taua tangata. Engari ko taku tino hiahia me kore rawa he waipiro ki nga takiwa Maori. I te mea e komititia ana te Pire nei, ka komotia atu e au he menemana hei tiaki i nga Maori i nga takiwa e tu nei nga paparakauta.

Utu Mo Nga Taonga I Ngaro I Nga Whawhai Maori. Turei te 21 o Hune, 1881.

Meiha Te Wheoro.—Patai ki te Kawanatanga, mehemea ka mahia e ratou he tikanga hei whakahāere i nga utu ki nga Pakeha me nga Maori mo a ratou taonga i ngaro i roto i nga whawhai? Ko tenei patai e whai ana i te Pire i kiia ra ka tukua mai ki te Whare, mo nga tono a nga Pononga a te Kuini kia utua o ratou taonga i ngaro nei i roto i nga whawhai. E hiahia ana nga Maori me nga Pakeha kia mahia ki te Pire.

Te Hooro tana kupu whakahoki.—Kaore te Kawanatanga i te whakaaro kia tukua he Pire pena ki te Whare.

Urupa I Taupiri.

Meiha Te Wheoro.—Patai ki te Kawanatanga, mehemea ka taiapatia e ratou te Urupa i Taupiri, pera me te mea i whakataua e te Komiti mo nga mea Maori i runga i taku Pitihana i te tau 1876? I tera tau i ki mai te Minita mo nga Mahi Nunui, ka taiapatia taua wahi. Kua kite ahau i tetahi taiapa i reira, kotahi pea tiini te roa, hawhe tiini te whanui, i mahue atu te nuinga o te urupa ki waho o taua taiapa. Kei te takoto kau nga tupapaku kua hahuatia i te mahinga i te huarahi.

Te Roretana tana kupu whakahoki. Ka mahia e te Kawanatanga taua taiapa, pera ano me ta ratou kupu whakaae i te tuatahi. Katahi ano au ka tonoa kia titiro ki taua men. I runga i aku patai mo runga i tera ka mohio au kua mahia tetahi taha o taua taiapa, engari na te kuare ki nga rohe o te urupa i kore ai e rite ki te tono a Meihā Te Wheoro. Otira mehemea ka pai a Te Wheoro ki te haere mai kia kite i a au, ki te tohutohu mai, ka mahia e au taua taiapa pera me tana e hiahia ana.

Pou Kara I Maiki.

H. M. Tawhai, Patai ki te Kawanatanga; Mehemea e mohio ana ratou kei te noho mangere nga kai-tiaki o te Kara i Maiki, Ratara, kaore hoki i te whakairi kara mo nga kaipuke e haere ana ki roto i te awa? Nga ingoa o aua tangata ko Tame Hau me Wiremu Wiremu. Na nga Maori i whakatu taua pou, tonoaana kia Te Makarini kia homai he kara, hei whakairi me ka rere mai he kaipuke. Whakaetia ana e Te Makarini taua tono, whakaturia ana te pou. No naianei ka mangere nga kai-tiaki, kaore hoki e whakairi kara e ka rere mai nga kaipuke.

Te Akitini, Tana kupu whakahoki: —E pouri ana au i taku rongonga atu ki nga kupu a te Mena kua korero mai nei i te mangere o nga kai-tiaki o te pou kara. Kua puta aku kupu whakahau kia pai te tiaki me te whakahaere; me te ki atu hoki kia whakairia te kara i nga ra whakangahau katoa.

Wenerei, te 22 o Hune, 1881.

Ripota A Nga Komihana Mo Nga Hoko Whenua I Te Waipounamu.

H. K. Taiaroa.—Patai ki te Kawanatanga. Kua taemai ranei te ripota a nga Komihana mo nga hoko whenua o te Waipounamu; a mehemea kua tae mai, awhea ka tukua mai te whakamaoritanga ki te whare?

Te Roretana.—Kupu whakahoki. Kua tae mai ki te Kawanatanga te ripota a aua Komihana. Kua tukua atu ki te perehi a kei te taia mai, kia oti ka tukua ki te tepu o te Whare. Kei reira ka whakamaoritia i raro i nga ture o te Whare.

Okaoka Tangata Mo Te Mate Koroputaputa.

H. M. Tawhai.—Patai ki te Minita mo te taha Maori. Mehemea ka pai ia ki te whakahau i nga rangatira o nga tari Kawanatanga i nga takiwa o raro o Akarana, kia mahia e ratou nga Maori o taua takiwa kei pangia e te mate koroputaputa? Te take i pataia ai tenei, he mea kia araia atu te mate kino i Poihakena, kei pangia nga Maori e taua mate. Kaore he Rata o taku takiwa, no reira i pataia atu ai e au.

Te Roretana tana kupu whakahoki. Kei te tu nga tangata mahi i tau mea i nga takiwa katoa o te Koroni. Kaore au e mohio ana mehemea ranei e tae atu ana ki nga Maori katoa, otira maku e ata patai, ma te Kawanatanga e whakarite he tikanga e puta atu ai nga kai-mahi okaoka hei arai mo taua mate, kia taea ai hoki e nga Maori.

Paraire, te 24 o Hune, 1881.

Te Kura I Taumutu Me Southbridge.

H. K. Taiaroa patai ki te Minita mo nga Kura. Mehemea ka whakaturia e te Kawanatanga he Kura i waenganui o Kaumutu me Southbridge mo nga tamariki pakeha me nga tamariki Maori? E hiahia ana au ki te whakamarama atu i te tikanga o taku patai. He maha noatu nga tamariki o taua takiwa, he matara rawa atu o ratou kainga i te Kura i Southbridge, no reira ka kore e tae atu i nga ata. E tae ana ki te waru maero te matara atu o te Kura i Southbridge ki o ratou kainga, me ara ratou i te atapo tonu kia tae atu ai ki te Kura. E tae ana ki te tahi te kau ma ono maero te roa o to ratou haeretanga i ia ra, i te haeretanga atu me te hokinga mai i te Kura. He roa rawa hoki te haerenga atu a nga tamariki pakeha. E haere ana etahi i runga i nga hoihō, ko etahi i runga i nga tarapu. E rima ano o aku tamariki e haere ana ki taua Kura, e rima nga hoihō e pau ana ia ratou i nga ra katoa. Kahore i pataia atu e au tenei hei oranga moku anake. Kei te penei ano nga pakeha o taua takiwa, na ratou hoki i tono kia pataia e au ki te Whare. I ki mai te Tiamana o te Poari whakahaere Kura o taua takiwa, me pitihana e matou ki te Whare. E rua te kau nga tamariki Maori, e ono te kau nga tamariki pakeha e tae ana ki taua Kura.

Te Tiki tana kupu whakahoki. E hara tenei i te mahi ma te Kawanatanga, notemea kei nga Poari o nga takiwa te mana mo runga i nga kura katoa o roto o aua takiwa. Mehemea ka tukua atu ki te Poari whakahaere kura o te takiwa whakararo o Katipere, tera pea e taea te whakarite. Ko tera anake te Poari e whaimana ana ki te whakahaere i era mahi, e kore e taea e te Kawanatanga te takahi i te mana o nga Poari o te Koroni. Ko tenei te

huarahi tika ma Taiaroa hei whakahaere i tana hiahia, ara me tono atu ki te Poari mo te takiwa o raro o Katipere. Kahore ia i mohio ki te take i ki ai te Tiamana o te Poari, me pitihana ki te Whare, natemea e mohio ana ia kaore i te Kawanatanga te tikanga mo tenei tu mahi.

Karauna Karaati O Te Tai Hauauru O Te Waipounamu.

H. K. Taiaroa—Patai ki te Minita mo te taha Maori. Mehemea ka tukua e te Kawanatanga nga Karauna Karaati mo nga whenua i whakataua e Komihana Ianga i te Tai Hauauru o te Waipounamu?

Te Roretana tana kupu whakahoki. Heoti ano taku i mohio ai i runga i aku whiriwhiringa e kore e taea te whakaputa i nga Karauna Karaati, kia mutu rano te ruri i aua whenua, a he mahi roa rawa tera.

Turei. 28 o Hnne, 1881.Takuta Mo Nga Maori O Waikato.

Meiha Te Wheoro.—Patai ki te Kawanatanga. Mehemea ka whakaritea e ratou he takuta mo nga Maori o te takiwa ki Waikato. Kaore he takuta o te takiwa ki Waikato, kei te mate hoki nga Maori o taua takiwa i te kore rongoa mo ratou, kei te mahia ano ratou ki te rongoa Maori nei ano, kaore hoki ratou e ora ana.

Te Roretana, tana kupu whakahoki. Kei te pohebe pea a Meiha Te Wheoro, notemea e toru nga takuta inaianei e utua ana e te Tari Maori i raro ano i etahi tikanga, hei kaitiaki i nga Maori o te takiwa ki Waikato. Ahe wahi nui rawa taua takiwa, e kore hoki e taea e te takuta kotahi te haere atu ki nga Maori katou e mate ana i taua takiwa. I roto i enei ra kua whakaturia ano tetahi atu takuta i tua atu i au takuta e toru, kia tu ia mo nga takiwa o Waitetuna me Waipa.

Paraire, te 8 o Hurae, 1881.

Whenua O Te Waipounamu.

H. K. Taiaroa.—Patai ki te Minita mo te tana Moari Mehemea ka tukua e te Kawanatanga he mana ki tetahi Komihana ki te whakatau i nga take a nga kaiwhakakapi mo nga tangata mate i whaitake ki nga whenua Maori o te Waipounamu? He maha nga wahi i te Waipounamu kua mate nei nga tangata whaitake ki nga whenua a kaore hoki he Kooti hei whakatau i nga take ki aua whenua. Kei te mohio ano au ki te Ture o te tau 1876, e ki ana taua Ture ma te Kooti Whakawa Whenua Maori e whiriwhiri aua take, otira ki taku whakaaro ka tika ke mehemea ka whakaturia he Komihana hei whakatau i nga kaiwhakakapi i nga tangata mate. E kore pea e tu wawe he Kooti ki te Waipounamu, natemea kaore i maha nga kereme i roto i te tau. Ho mea pai kia tukua mai e te Kawanatanga he Pire penei me taku e ki atu nei. E kore e pau nui te moni i te haerenga atu o te Kooti ki reira, a ka taea noatia te mahi e aua Komihana.

Te Roretana, tana kupu whakahoki. Kaore au e kite take e pai ke ai te mahi a aua tu Komihana i te mahi a te Kooti Whakawa Whenua Maori, Kaore hoki au e mohio ki te take e nui atu ai nga moni e pau i te haerenga atu o te Kaiwhakawa o te Kooti, e iti iho ai nga mom e pau i te haerenga atu o te Komihana. Kei te mohio atu ano au ki te tika o nga kupu a te rangatira na, mo te maha o nga take e tika ana kia whakawakia, a ka tahuri au ki te whakarite huarahi e taea ai e te Kooti Whakawa Whenua Maori te whakatau i aua tu mea.

Mo Runga I Te Pitihana A Heta Hamuera Me Etahi Atu.

Meiha Te Wheoro—E Te Tumuaki ko au tetahi i runga i te Komiti i te taenga ake o tenei pitihana kia whiriwhiria. Te paanga mai ki au i oho rere au, i uiui a roto i aku mahara.—ko wai ranei te mema mana i tuku tenei pitihana ki te Whare. I ki hoki te kupu whakatupato a Te Tumuaki ki Te Whare i tera Paremete kia ata tirohia e nga mema nga korero o nga pitihana e tukua ana ki te Whare. I penei hoki te kupu a te Tumuaki, me tupato nga mema e tuku pitihana ana ki te Whare kia kaua e tukua nga pitihana korero kino. Koira taku i mahara ai i te tukunga o te pitihana ki te Komiti. Otira e rereke ana taku whakaaro mo nga pitihana e tukua mai ana e te iwi Maori. Ki taku whakaaro me ahua ngawari ke te huarahi mo nga pitihana a nga Maori, i te huarahi e whakaritea nei mo nga pitihana a nga pakeha. He maha nga Maori o tenei motu e tuku pitihaua mai ana ki te Whare nei, kaore nei e mohio ana ki nga tikanga whakahaere o te Whare, kaore hoki i te mohio tera e whakahokia atu a ratou pitihana i runga i te ahua he o nga kupu. Taihoa kia akona nga Maori ki nga tikanga nei, ka whakakotahi ai nga ture mo nga pitihana Maori me nga pitihana pakeha. Kua ako ano au i nga iwi o toku takiwa, i te he o nga pitihana o pakeke nei nga kupu o roto, penei me tenei i te aroaro o te Whare nei, otira e kore e taea te ki atu ki nga Maori katoa o tenei motu, kia mohio ai ratou ki nga tikanga mo o ratou pitihana. Taku whakaaro tuatahi mo runga i tenei pitihana kia whakahokia ki nga kai-pitihana, kia mohio ai ratou e he ana nga kupu o roto, a kia tuhia houtia mai ano a rotou take inoi ki te Whare. I te taenga ake o tenei pitihana ki te Komiti, i whakaaro ano au me korero ki te Whare. Kaore au i mahara e mohio ana nga kaipitihana ki nga Ture o tenei Whare, e mohio ranei ratou e he ana ta ratou pitihana i raro i nga tikanga whakahaere o te Whare

nei. Heoti ano taku i mahara ai, ko te kupu a te Tumuaki i tera tau. Ko au ano tetahi o era i ki ra me atawhai te iwi Maori, me ata whakaaro hoki nga pitihana, e tukua mai ana e nga Maori. Kaua e penei te pakeke o nga tikanga whakahere, me nga tikauga mo nga pitihana a nga pakeha. Me waiho ki au te mahara mo te kupu a te Tumuaki, waiho ki au te kupu whakatupato a te Tumuaki, kaua e hapainga atu ki runga ki nga iwi o waho. I te putanga mai o nga pitihana ki tenei Whare, e ahua he nei nga kupu, me ata whakaaro e te Whare nga putake o te pitihana, kaua e tahuri ki te whakahe i nga kupu o aua pitihana. E whakatika ana ano au i te kupu a te Peremia a te Hooro, i ki nei ia tera ano pea he tino putake ta ratou, i pera ai nga kupu o ta ratou pitihana. Koia ra te tikanga o taua pitihana, he pouri no ratou i te rironga o to ratou whenua, i te tukunga atu hoki ki etahi atu tangata; i ruuga hoki i to ratou tino hiahia kia whakaorangia to ratou mate, no reira ka puta ake nga kupu e whakahengia nei.

Wenerei, te 13 o Hurae, 1881.

Nga Rahui Kura O Hokianga.

H. M. Tawhai.—Patai ki te Kawanatanga. Mehemea ka tukua mai e ratou tetahi tikanga e taea ai te hoko te kurutete ranei i nga Rahui Kura i te Taone o Hokianga? No mua noatu i whakaritea ai a Hokianga hei taone. He whenua ano no te kura kei roto i te taone e kore nei e taea te hoko. No reira i kore ai e kaha te haere atu o nga pakeha ki te noho i reira, i te mea kaore e taea te hoko. Kei te ki ano nga pakeha o taua takiwa, koia te take, e ki aua hoki ka nui haere te taone mehemea e taea ana te hoko,

Te Roretana.—Tana kupu whakahoki. E pouri ana ahau ki te korenga oka e mohio mai i te tuatahi ki te tikanga o te patai a te rangatira na. Kaore i mohio te Kawanatanga e whaitake ana kia mahia mai he Pire penei. Engari ko nga Komihana o nga kura nga tangata whaimana mo enei mahi, me ata patai atu ano kia ratou mehemea e tika ana kia hokona katoatia aua rahui, etahi ranei o aua rahui.

Mo Runga I Te Pitihana A Heta Hamuera.

H. M. Tawhai.—Ki taku whakaaro me panui te pitihana nei, kia mohio ai te Whare ki nga kupu e whakahengia ana; kei reira ka whakamarama atu ai au i nga take i pera ai nga kupu o taua pitihana. E whakaaro ana pea te Whare tera he kupu kino kei roto i te pitihana, kihai i tika kia rongona i roto i tenei Whare. Ko nga kupu o taua pitihana ko te ahua tonu o te whaikorero a nga Maori i roto i a ratou tautohe whenua. No reira i mea ai au me panui ki te Whare kia rongo nga mema i aua kupu e whakahengia nei. Na te Minita ano mo te taha Maori i tuku mai tenei pitihana; otira na nga Maori ano o toku takiwa. No reira i hiahia ai ahau kia panuitia ki te Whare.

H. M. Tawhai.—Tera pea e taera e au te whakamarama i etahi o nga tikanga o tenei Pitihana. E tata ana taua whenua ki Hokianga kua whakawakia e te Kooti Whakawa Whenua Maori. He whenua iti noaiho, otira e rua nga iwi e pa ana ki taua whenua, ko te Rarawa me Ngatikorokoro, i tae pea ki te rua rau ingoa o enei iwi i roto i te Tiwhikete mo taua whenua. Kahore i mana tera whakataunga a te Kaiwhakawa raua ko te Ateha. I te tau Tahi mano waru rau whitu te kau ma iwa ka tukua ano taua whenua ki te Kooti, a mahue atu ana te nuinga o te hunga whaitake ki taua whenua, takitahi nei i uru ki te Tiwhikete. No muri ka tukua atu ki Akarana mahi ai. E ui ana aua Maori inaiane mehemea kua hoatu taua whenua ki nga tangata e man nei o ratou ingoa i te Tiwhikete. He maha aua tangata whaitake ki taua whenua i tono kia whakawakia tuaruatia taua wahi. I tono ano aua Maori ki te Tumuaki o te Kooti Whakawa Whenua Maori kia whakawakia ano to ratou whenua. Kaore i whakaaetia ta ratou tono. Tukua mai nei e aua Maori kuare ki tenei Whare, i runga i to ratnu whakaaro koia nei pea te huarahi e puta ai he ora mo ratou. Kei te kimi nga Mema o te Whare nei, mehemea i puta tika mai tenei pitihana i runga i nga tikanga o te Whare nei. Ki taku whakaaro me mutu te korero i nga tikanga o te Whare; engari me titiro mehemea e tika ana kia ata whakaarohia nga putake o taua pitihana, me mahara hoki ko te iwi nana tenei pitihana he iwi e whawhai tonu ano kia ratou. E wehi ana enei Maori kei puta ake he raruraru i runga i taua whenua. He whenua ano e tata ana ki tenei, ko Whirinaki te ingoa, a mate ana tetahi tangata ki reira, taua tangata ko Nuku. E wehi ana ratou kei puta ake he raruraru pera kia ratou. E matau ana ano ahau, kihai i tino tika nga kupu o tenei pitihana, i raro i nga ture whakahaere o tenei Whare, otira e aroha ana hoki ahau ki aua Maori e touo nei kia ata whakaarohia to ratou mate. Me ata whakamarama atu ano e au i runga i taku whakaaro, kahore aua maori i mea ka mate he tangata ia ratou. Engari e tono ana kia ata rapua ta ratou tautohe kia mutu ai te raruraru.

Pire Whakatikatika I Te Ture Whenua Maori.

Meiha Te Wheoro.—Kaore ano nga Mema Maori i kite i te whakamaoritanga o te Pire, kaore hoki e mohio ana ki nga tikanga o roto. Tetahi take e tika ai kia nukuhia atu te korerotanga, ko to ngaronga o te Mema Maori

mo te Tai Rawhiti, kei te mate hoki ia. No reira i whakaaro ai au me whakaae te Mema nana te Pire nei, kia nekehia atu te korerotanga mo tetahi atu rangi

Wenerei, te 20 o Hurae.

Pire Takoha I Nga Whenua Karauna Me Nga Whenua Maori.

Meiha Te Wheoro.—E te Tumuaki, i mua atu i te whakatauga o te korero tuaruatanga o tenei Pire e hiahia au a ki te whakapuaki i etahi kupu torutoru nei mo runga. E kore au e whai kupu mo runga i nga tikaua katoa a te Kawanatanga kua tukua mai nei mo te whakahaere Kawanatanga—takiwa, engari ka what tonu au ki runga ki te Pire ka takoto nei ki to tatou aroaro, ki tera wahi o te Pire e pa ana ki te takoha whenua Maori. Ko nga tikanga o roto o te Pire, ko nga tikanga tonu i whakapuakina e Meiha Akitini i te tau kua mahue ake nei. I taku whaikorerotanga i reira i whakaatu au ki te Whare i te nui o te mate ka pa ki te iwi Maori mehemea ka whakamanaia aua tikanga. Na ko te tinana tenei o taua taniwha ko te Pire nei kua puta mai nei horo i nga whenua o nga Maori. Ko te tikanga o tenei Pire he takoha i nga whenua katoa o te Maori ka whai kupu au mo kona i te tuatahi. Ahakoa kua pau atu i te mema mo Tiwiota te nuinga o aku whakaaro me korero ano au i muri i a ia. E kite ana au he nanakia rawa nga tikanga o tenei Pire ki nga whenua Maori. He pokanoa ki te tuku o nga whenua Maori ki te Minita o te Kawanatanga. Ko nga takoha a te Kawanatanga e hoatu ana ki runga ki nga whenua Kawanatanga e utua tonutia ana e ratou ki nga hunga pakeha e whakaturia ana ano e ratou hei whakapai i nga takiwa e takoto ana nga whenua Kawanatanga, heoi auo te mea i pa ki runga ki nga whenua Maori ko te ahua kau o te kupu ka waiho ma nga Maori ano e utu nga takoha. Ko te tikanga o tena mea he mokete i nga whenua Maori. Titiro ki era whenua e takoto ke noa atu ana i nga wahi kua whakapaia—ara nga whenua maunga—me pewhea he pai e riro ki era whenua i runga i eneitakoha? Whai hoki ka takohatia enei whenuai runga i te utu e ono hereni e waru kapa mo te eka, tena mehemea ranei e hokoa atu ana aua whenua ki te Kawanatanga era ano rauei ia e homai i tena utu? No whea e homai Katahi ano au ka mohio he hunga utu nui te Kawanatanga mo te whenua. Ko te tikanga takoha a te Kawanatanga i nga whenua Maori he whakararuraru i nga riihi me nga hoko a nga Maori me nga pakeha, e kore e taea te riihi, te hoko ranei, a te Maori ki te pakeha, notemea e nui ana nga takoha hei utunga i runga i te whenua; ka takoto noa iho ana whenua ka nui haere nga takoha i runga, katahi hoki ka mau rawa te ringa o te Kawanatanga ki runga ki aua whenua; a ko tona mutunga he raupatu i nga whenua Maori. Na kona ano au i whakaaro ai ko te take i homai ai tenei Pire, he mea ma tenei e utu nga moni i namaia mai nei i waho, i Ingarangi. I patai atu ano nga Maori i tera tau ki te Kawanatanga mehemea ranei ka whakataua aua moni e namaia mai nei ki runga ki nga whenua Maori, i ki te Kawanatanga "kaore e pera" engari ko o te Kawanatanga whenua tonu hei utu; na kua tika te kupu a nga Maori i ki ra ka tau ki runga ki o ratou whenua nga moni i namaia mai nei. He aha te pai kua puta ki nga takiwa Maori i aua moni nama? No te mea ko nga reiti katoa me nga moni takoha katoa e kohikohia ana e nga Maori e haere ke ana hei whakapai i nga takiwa pakeha—hei hanga i nga rori me nga piriti pakeha; kaore ano tetahi wahi o nga moni takoha, e takohatia nei e hoatu ana hei whakahaere i nga takiwa Maori. I rongo au i tetahi kupu na Kanara Timipara, i mea, kua hangaia ano he rori ki nga takiwa Maori, e tika tonu ana hoki pea tena ki tona takiwa; engari e tino mohio aua te Whare ki te take i mahia ai nga rori ki nga whenua o Taranaki, Na tenei Whare ano i pooti nga moni mo aua rori. Ko te tikanga i hangaia ai aua rori ki nga takiwa Maori o Taranaki he tango i nga whenua o te Maori, a hei rori hereherenga mai ma ratou i nga Maori. Tena i pai ano koia nga Maori i aua rori? Ko te painga ke i tau ki te Kawanatanga anake, kaore ki te Maori. E toru nga mate nui kua pa nei ki te iwi Maori o tenei motu—Tuatahi ko te rau-patutangai o ratou whenua —Tuarua ko te Kooti Whenua Maori nana nei i rau-patu te mana o nga Rangatira Maori me te iwi Maori i runga i o ratou whemia, kihai nei i hapainga o ratou mana. Na ko tenei te Tuatoru—E korero ana au mo tenei Pire, no te mea e mohio ana au ko te mea e taea e tenei Pire ko te muru i nga whenua Maori; e kore e kaha te Maori ki te hoko i o ratou whenua, i te mea hoki ka nui haere nga takoha ka hoatu nei ki runga—tona mutunga iho ko te whenua ka tangohia hei utu mo nga moni a te Kawanatanga —akuanei ka tahuri ano te Kawanatanga kite hanga mai ano i tetahi Pire hei herehere i nga Maori katoa, i runga ano i o ratou whenua, mo te kore o ratou kaore e kaha ki te utu i enei takoha. He aha koutou te Kawanatanga kaore e tapa tonu i te ingna o tenei Pire—ko "Te Pire Mokete, Rau-patu hoki a te Kawanatanga i nga whenua Maori?" E rereke rawa atu ana tenei Pire i nga tikanga i whakatakotoria i roto i te Tiriti o Waitangi; i tuturu te ki i roto i taua Tiriti ma te iwi o Ingarangi e tiaki nga Maori o tenei motu i runga i o ratou take, a kei whawhaitia hoki e nga iwi o waho e te Wiwi, e te Tiainamana, e tetahi atu iwi ranei. Na riro tonu ma te iwi i whakaritea nei hei tiaki i nga Maori e homai te mate ki nga Maori ara, te rau-patu i o ratou whenua. He tini noa atu nga tono a nga Maori ki tenei Whare kia tukua atu he mana ki a ratou hei whakahaere ano i a ratou mahi, ara, kia whakamanaia o ratou Komiti—engari kaore rawa tenei Whare e whakaae ana. Ko te hiahia o nga Maori, kia rite tahi ano ratou ki nga Pakeha e whiwhi nei ki nga mahi roripooti, ki te kaunihera me era atu tikanga whakahaere, kia mana tahi ai ratou nga Maori ki te whakahaere i nga mea o roto i o ratou

takiwa. Ki taku mohio mehemea i tukua atu aua mana, whakahaere ki te Maori kua kore he raruraru, kua haere tahi ano te Maori raua ko te Pakeha; engari he kaiponu rawa no tenei Whare i nga tikanga ki nga Maori, he kore rawa kaore e whakaae ki nga mea e tonoa tikatia ana e te Maori, koi na te take i titiro kino ai, i kore ai e pai nga Maori ki nga tikanga e puta atu ana, e hangaia ana i roto i tenei Whare. E mohio ana au ki te whakaaro o te nuinga o nga mema i roto i tenei Whare,— he penei—ki te hoatu he mana whakahaere ki te Maori e kore ratou e hoko i o ratou whenua; e hara tena i te whakaaro pai ma te iwi o Ingarangi—ma te iwi e kiia nti he iwi rangatira, tika, atawhai, a he iwi ture-pai. Engari pea ko enei painga katoa i mahue atu ki Ingarangi, ki whea ranei, kaore i tae mai ki konei, kihai i mauria mai ki konei e nga mea i haere mai i Ingarangi. Ko taku kupu tenei; hoatu he mahi ki te Maori, kia mohio ai ratou he mana ano to ratou, tena koutou e kite era mahi tahi te Maori raua ko te Pakeha; engari ki te homai e koutou ko te takoha i te tuatahi ka kino ano te Maori. Kua rua oku tau ki roto ki tenei Whare na i roto i tena takiwa, taku mahi he kite he penei anake nga tikanga e homai ana e tenei Kawanatanga ki runga ki te iwi Maori. Kua rongo au i nga kupu a tetahi mema kaumatua i roto i tenei Whare—e mea ana—heoi ano te mahi a nga mema Maori he takahi Pire, kaore ratou e homai ana i etahi tikanga hei riiwhi mo aua Pire; ki taku whakaaro. i roto i nga tau maha e noho ana taua mema i roto i tenei Whare, kua tini noa atu nga tono a te iwi Maori ki tenei Whare, kia mahia etahi ritenga mo te taha ki a ratou. Tena kua whakaotia ano aua mea? Kahore no hea i pahure. Ka mea atu au ki tenei Whare ki te paahi tenei Pire kore rawa e pai te iwi Maori—e kore au e ki tena e pai ratou. Ki taku whakaaro he tikanga tahae kei roto i tenei Pire, penei me tetahi mea e takaitia ana ki te kareko ma, he pai te ahua o waho ki te titiro atu engari ko roto he kino. E tino mohio ana au, ki te paahi tenei Pire era e puta ta ratou whakahe. Me titiro koutou ki tenei: Kei te utu takoha tonu te Maori inaiane, a he aha le mea e hoki atu ana ki a ratou? He aha te painga e puta ana ki nga Maori i runga i aua takoha? Kaore e hoki ana tetahi wahi o aua takoha ki nga takiwa Maori. E kore e roa aku korero mo runga i tenei Pire kia watea ai koutou ki te korero i ta koutou tautohe. Heoi taku kupu kaore au e titiro pai atu ki nga tikanga o tenei Pire, e tino whakahe atu ana au ki tenei Pire. Whai hoki he hanga noa iho te takoha i nga whenua Kawanatanga, he mea ke kia mahara ai nga Maori kei te utu takoha ano te Kawanatanga i runga i o ratou whenua, penei me nga Maori. Heoi ano nga whenua ka mate ko nga whenua Maori anake. Ka horomia e tenei Pire Taniwha ki te waha o te Parata. Ka ahu atu aku kupu i inaiane ki nga mema pakeha i awhina nei i nga mema Maori i tera Paremete, kia aroha mai ano ratou i tenei Paremete ki te patu i tenei Pire—e mea ana au ki aku hoa i awhina nei i au i te tukunga mai i te Pire mo nga herehere o Taranaki i tera tau—kia hui tahi ano tatou kia kotahi ki te takahi i te Pire nei, waiho ma Ingarangi rawa tatou e whakapai mai, heoi ano te wahi e puta mai ai he tika. Ko taku hiahia kia whakataua tenei Pire i runga i te menemana kei te aroaro o te Whare. Ka pooti au mo a taua menemana kia hinga atu tenei Pire—kia paingaia atu ki waho o tenei Whare.

Pire Takoha I Nga Whenua O Te Karauna Me Nga Whenua Maori.

H. M. Tawhai—Ahakoa ka tu atu au i muri ano i tetahi o nga Mema Maori, ara te Mema mo Waikato, otira kei te tika ano taku tu atu, natemea he maha nga putake kei te aroaro o te Whare nei, a kia watea ai koutou nga Mema pakeha ki a koutou tautohe. Ka korero ahau inaiane mo runga i te Pire e takoto nei i te aroaro o te Whare, e mea nei kia utu takoha nga whenua Maori. Kaua hoki koutou e ki, na nga Mema kua korero nei i mua i au i whakaako mai ki ahau enei korero Engari ka korero au i ta, taku ngakau i mohio ai, i runga hoki i te nui o toku pouri ki te paanga o tenei Pire ki nga whenua a nga Maori; ara ki nga whenua papatipu i tukua mai nei e o ratotu tipuna. Kei te mohio au kua rongo a Te Akitio i te reka o nga whenua a nga Maori o Taranaki i riro nei i te Rau o te Patu, a kua hiahia ano inaiane kia kai atu ano i nga waahi whenua e toe ana ki nga Maori. I korero whakahe atu a te Akitini kia Te Omana, ki ana ia i he tana whakahaere i nga takiwa Porowini, waiho ana e ia ko nga whenua Maori hei hinu mo tana arero, hei whakareka atu ki nga Mema o te Whare. E ki tonu ana a Te Akitini ki te Whare nei, ma te takoha i nga whenua Maori e mama ai te mate moni o te Kawanatanga. Engari ki au ko tenei tu takoha i nga whenua Maori, he tino muru i nga whenua a te Maori. Ko tenei mahi a te Akitini e rite ana ki te mahi a Ahapa i a ia e hiahia ana ki te mara waina a Napota. Ka pera ano hoki taku whakahoki atu me ta Napota. I penei ia, "E kore au e pai ki te tuku atu i te whenua tupu a oku tipuna," e kore hoki ahau e pai kia riro atu o matou whenua, ara nga whenua papatipu a o matou tipuna kia kainga e tenei Pire. He aha te take i tukua mai ai tenei Pire kia pa ki nga whenua Maori, kua ki nei te Kuini, ki nga Maori ano to ratou Rangatiratanga, a kia ratou ano te tikanga mo o ratoti whenua. Me waiho hoki ki nga whakapaparanga e haere ake nei kia tau rano te mana o te Kuini ka whakaeke atu ai nga Ture ki runga. Ko taku mea pai me here rawa he taura ki te kaki o tenei Pire ka here atu ai he kowhatu mira, ka to atu ki waenga moana, me kawe rawa atu kia kotalii mano maero te matara atu i Nui Tireni ka whakatotohu ai ki te moana kia kore ai e hoki mai a muri ake ki konei Whakararuraru ai i nga whenua a taku iwi Maori. A ki te kaukau atu te Pire nei me kau atu ki Ingarani kia te Kuini. E kiia ana me reiti nga whenua o te Karauna. Me pehea e taea ai te reiti. Ki te utua nga reiti i runga i enei whenua e te Kawanatanga ka waiho ko aua moni ano hei utu. Ahakoa waiho kia roa e takoto ana, e kore e tahuri aua moni ki te kai i aua whenua, natemea na aua moni ano aua whenua. Katahi au ka kite i tenei tu aroha a tenei Kawanatanga ki te utu i nga reiti i runga i nga whenua Maori. He aha te take i whakaae ai ratou ki te utu

i enei, a i kore ai e pai ki te utu i nga moni iti mo nga Ateha Maori. Ka ki atu ano au, ka pooti au kia hinga tenei Pire, natemea he ture pakeke, he nui hoki te mate mo te iwi Maori i roto i tenei Pire; a ka pooti hoki au ki te tautoko i te menemana a Te Omaha.

Taite te 21 o Hurae, 1881.Pire Takoha I Nga Whenua O Te Karauna Me Nga Whenua Maori.

H. K. Taiaroa.—E te tumuaki, ka whai kupu au mo runga i te Pire i te aroaro o te Whare nei. E kore pea e tino marama aku kupu i te mea kaore au e korero atu kia koutou i runga i toku reo ano. I ki a Kapene Rata kaore ia e pai kia reiringia e te Kawangatauga nga whenua Maori; ahakoa kaore e marama ana i a ia, kaore hoki ia e pai ana. Otira ka pooti tonu ia ki le Pire a te Kawanatanga. I te whaikorerotauga a te Wekepiri i roto i te Whare i tera po i ki ia e pohehe ana nga Mema Maori ki nga tikanga o te Pire nei. Mehemea i konei taua Mema kua ki atu au ko nga Mema Maori kei te mohio ki te tikanga o tenei Pire; ko ia ke kei te pohehe. E pa ana tenei Pire ki nga Maori me o ratou whenua, a kei te tika to ratou kaha ki te whakahe i nga tikanga o roto. Kua maha nga tau o te Wekepiri e tu ana hei Mema i roto i to Wharei nei. Kua mohio noatu au ki a ia. I konei ano ia i te takiwa e tu ana a Te Tapata, i whakahihhi tonu ia, penei ano me tana whakahihhi inaianei, a i te mea e tu ana ia ki te korero, ka kite tona taha i tana whakahihhi me te pakeke o ona kupu, ka mahue ia ratou to ratoutaha ka haere ke ki tetahi taha. Ka ki atu au inaianei tue tupato te Kawanatanga natemea ka oho etahi o nga Mema o te taha Kawanatanga i a ia, ka oma ki te Apatihana. Ka korero au inaianei mo runga i nga rarangi o te Pire e pa ana ki nga Maori, Ko te rarangi 3 e ki ana. "Ko nga whenua Karauna me nga whenua Maori, tae noa ki nga whare me nga whakapainga o runga, me utu reiti i runga i nga tikanga ka korerotia i muri nei." Kei te mohio au e kore nga Maori o etahi takiwa e pai kia peneitia o ratou whenua, e kore hoki e pai kia utu reiti o ratou whare. Ka patai atu au ki te Kawanatanga, ko ewhea whare. Ko nga whare paraki, whare raupo, ko nga teneti ranei? E kore hoki nga Maori e pai ki te utu reiti i runga i nga whenua kua ngakia, kua whakapaingia hoki. Ma tenei e kore ai nga Maori e tahuri ki te ngaki i o ratou whenua, kei taimaha rawa te takoha i runga i te pai haere o a ratou whenua. E whakahe ana hoki au ki te 5 o nga rarangi o te Pire, e mea nei "Ko nga whenua Maori i roto i nga Paro Kaunihera ka reititia i raro i 'Te Ture Reiti, 1876,' ki runga ki te tangata nonate whenua, ki te tangata ranei e noho anai runga pena ano me era atu whenua e reititia ana i raro i taua Ture." I ki a te Wekepiri e pohehe ana nga Mema Maori ki nga tikanga o te Pire. Na, e pa ana tenei rarangi ki nga whenua Maori, e rite ana ki nga kupu whakahe a nga Mema Maori i korero nei i tera po. E pa ana hoki ki nga whenua a nga Maori ake, kahore ki nga whenua a te Pakeha. I te mea e reititia ana nga whenua Maori me nga whenua o te Kawana, e kore e utua nga reiti i ruuga i nga whenua Karauna, ki nga moni ano o te Karauna ara nga moni o te iwi, engari i runga i nga whenua Maori ma nga Maori tonu e utu nga reiti. Ko te kupu e kia nei ma te Karauna e utu nga whenua o nga Maori. Akuanei ko aua reiti ka utua ingoa kau e te Kawanatanga, e kore e utua ki te moni. Ka patai ano au ki te Kawanatanga mehemea ko nga whenua taone, ko nga whenua o waho ranei ka reititia, a ki te kore e utua e nga Maori, ka peheatia nga whenua o nga Maori e te Kawanatanga? A ka utua e te Kawanatanga ki ehea moni? Mehemea kaore e whakahokia e nga Maori ki te Kawanatanga a ratou moni he aha te take i utu noatu ai ratou i nga reiti i runga i nga whenua a te Maori e hara nei i te Kawanatanga aua whenua. Ka whakatika au i te kupu a nga Mema Maori me etahi o nga Mema Pakeha, i ki nei he tino tikanga rau-patu, nga tikanga o tenei Pire. He tino tango i nga whenua o nga Maori. Me ata whakamarama atu au i tenei kupu aku. I te mea ka waiho kia tau ana enei reiti i runga i te whenua i ia tau i ia tau. Ka waiho kia te kau tau e takoto ana aua reiti, me pehea e hoki mai ai nga moni a te Kawatanga i pau nei i runga i enei whenua? Maku e ki atu ki te Whare, ka haere atu te Kawanatanga ki nga Maori i runga i aua whenua ka mea atu, "He mea nga reiti e tau ana ki runga ki enei whenua, a kua riro tenei whenua i a matou. Ko nga Maori e noho ana pea i runga i taua whenua, ka mea no ratou te whenua, kaore i tukua atu e ratou kaore i hokona, kaore i ahatia ranei. Kei reira ka ki te Kawanatanga "Kei te mahi he nga Maori nei, kei te takahi i nga ture, me tango to ratou whenua." Kei te kite au koianei te huarahi o tenei Pire kei te pera ano hoki te titiro a etahi atu mema o te Whare nei. Me korero e au nga mahi mo Taranaki kia tino marama ai aku kupu. I mahia e tenei Whare he Pire i te tau 1863, te ingoa ko te Pire Whakanohonoho Kainga. I puta i te Paremete taua Ture, otira kaore i whakaaetia mai e te Kawanatanga o Ingaraui. Whakahokia mai ana kia Kawana Kerei kia ata tirohia e ia e te tangata mohio. Tukua ana ki a ia, whakaae ana te Whare kia waiho noaiho taua ture mo tetahi takiwa kia kitea te pai o nga Maori te kino ranei. Whakaritea ana kia tae ki te 1873 te tunga o taua Ture. I te taenga atu ki te tau 1873—ka mutu taua Ture—ka kore e mana i muri atu, a hoki atu ana nga Maori ki nga whenua kaore nei i whawhaitia. Hoki atu ana nga Maori ki runga ki o ratou whenua noho ai. No muri nei ka tupu ake nga raruraru i hopukia nei nga herehere Maori. Koia nei taku whakaaro i runga i te ture; ki taku titiro i he rawa te hopukauga i nga tangata. Kaore i taka te whakaputanga o te Ture mo nga Maori. E ki ana pea nga mema kei te korero horihori au—(Kaore, kaore)—engari me ata whakamarama e au, ka whakaaro ai koutou ki te tika ki te he ranei. I hopukia enei tangata, kawea ana ki nga whareherehere o te Koroni, i Otatutahi, i Otepote, me Hokitika, whakaaro ana au e

kawea ana ki reira kia whakawakia. He aha te take i kore ai e whakawakia ratou i raro i te tikanga o te Ture. I mohio ano te Kawanatanga e he ana ta ratou mahi i raro i te Ture o te tan 1863, notemea kaore a ratou mana ki te hopu i a ratou i taua takiwa. Ki taku whakaaro e he ana te mahi a te Kawanatanga i te kore kaore i whakawa i aua tangata. Otira ka tonu atu au i he rawa ta ratou mahi i te kore whakawa i a ratou. No muri ka whakaaetia e tenei Whare he ture bei whakatu Komihana hei whiriwhiri i nga take o te Tai Hauauru. Whakaritea ana lie Komihana e te Whare nei. Engari i whakaritea raua hei whiriwhiri i nga take ki te whenua. Na he aha te mea i puta mai. Kua whakahokia mai ranei nga whenua i a te Whiti i Parihaka? Kaore au nei te mohio. Kaore ano au i kite i te ripota a nga Komihana. Akuanei ka waiho tenei Pire hei pera ano me te Pire i mahia i te tau 1863. Ka takoto noa tenei Pire, kia utua rano e te Kawanatanga nga reiti mo nga tau tahi te kau, kei reira te tau ai ki runga kia matou te taimaha o tenei Pire. I whakaaro ahau e kore e kino te mahi a tenei Kawanatanga o tera motu; otira ka tahi au ka kite na nga mema o tera motu i kawe mai tenei tikanga uaua. E wiri ana taku tinana i te Pire nei. Kaore au e wiri ana i te mataku moku ake, engari e wehi ana an mo nga Maori katoa o nga Motu nei. I te takiwa i tu ai a Ta Hori Kerei hei Kawana mo tenei Koroni, i puta tetahi Panui ana, i mea taua Panui ka ata tiakina rawa nga taonga katoa a nga Maori e noho piri-pono ana ki a Te Kuini. E hiahia ana au kia ki atu ki tenei Whare ko nga Maori i hereheretia nei e te Kawanatanga i Taranaki, he maori era i noho ki Whakapuaka, ki Motueka, me etahi atu wahi o Whakatu; ko etahi i haeremai i Wharekauri, he tangata piri-pono katoa ratou ki a Te Kuini. I to ratou hokinga atu ki Taranaki ka haere ratou ki Parihaka noho ai, na, ia ratou e noho ana i reira ka tono ratou ki a Te Whiti kia hoatu ki a ratou to ratou whenua. Ka ki atu a Te Whiti "Ko wai ma koutou? He tangata koutou no te Kuini; e piri-pono ana koutou ki a Te Kuini; ko koutou tonu i tahuri mai nei ki te whawhai ki au; a ka tono mai hoki koutou ki au mo to koutou whenua; ana to koutou whenua e takoto mai na; kei roto i te ringaringa o Te Kuini." Na, i haere atu aua Maori ki runga ki taua whenua no ratou ake ano; no to ratou haerenga atu ki runga ki to ratou whenua ka kia e te Kawanatanga e takahi ana aua Maori i te Ture. E ki ana au, ahakoa na te Kawanatanga o Kerei i herehere aua Maori na te Kawanatanga o Te Hooro i tukutuku—ko te he o tenei Kawanatanga he tuku noa i aua Maori kihai i whakawakia i runga i te Ture. Ko au tetahi o roto i te Komiti i whakaturia e nga Maori o tenei motu hei whakahaere i etahi tikanga e tu ai he roia mo aua herehere—na kore ana e tukua kia whakawakia aua herehere ki te aroaro o tetahi Kooti whakawa o te Ture. E korero ana au i enei korero kia mohio ai tenei Whare i te whakahaere a tenei Kawanatanga mo aua Maori. Na, ko tenei Pire e mea ana kia kore e takohatia te Whare Kawana i Poneke, nga Tari Kawanatanga, nga Whare e rua e te Paremete, me te Whare Kawana i Akarana; tena, ki te takoha koutou i nga whenua Karauna he aba i waiho ai nga wahi kua whakahuatia nei e au? Nga Whare Paremete, nga Whare Kawanatanga, tae noa ki nga Whare Kawana e rua. Mehemea ka takoha koutou i nga whenua Karauna he aha te take i kore ai e takohatia ano enei; he aha i waiho ai nga Whare Kawana? He aha koutou kaore i hanga he Ture kia rite te mahi mo nga mea katoa? He aha kaore I uru enei Whare kua korerotia nei e au ki roto ki te Pire? Na ka patai atu au ki te Whare, na tewhea mana i kaha ai te Kawanatanga ki te tono kia takohatia nga whenua Maori e mau tonu ana i raro i nga tikanga Maori? Mehemea e ki ana te Kawanatanga ka taea ano e ratou te tuku mai he Pipe hei takoha i nga whenua Maori e takoto ana i raro i nga tikanga Maori, ka ki atu au ki a ratou e he ana, notemea i tino whakaritea i roto i te Tiriti o Waitangi ma te Maori ano e whakahaere te mana me tetikanga i runga ake anoiona whenua, me era wahi o mahia ana e ratou hei painga mo ratou. Ko te mana o te Kawanatanga i runga i tenei Motu i puta mai i roto i tana Tiriti, me nga Pire huhua e tukua ana ki tenei Whare e whakamanaia ana hei ture, he tapiri kau aua ture no te Tare Nni nana i tuatahi te whakakoroni i tenei motu, a Nui Tireni. I hinhia ano au ki te patai ki te Mema mo Puruhi ki a Mare, engari kaore ia i tona nohoanga. I mea te kupu a taua Mema, ki tona whakaaro, me kotahi tonu he ture mo te kiri ma me te kiri mangu, kaore au e mohio ko wai ranei te iwi e kia nei e ia he kiri mangu, he ingoa ke ano to te maori; ko to ratou ingoa be maori, ko to nga tangata o wahi ke he pakeha. Na i roto i te whai-korero a taua Mema i whakahua rawa ia i te kiri ma me to kiri mangu, kua takoto rawa ena kupu ki roto ki te Hanita (ara; nga pukapuka korero) hei kitenga ma te katoa mo te maori taua kupu. Ka mutu i konei aku korero mo tena Mema, tera pea i pohehe ia ki ana kupu, he mahi tonu ranei nana te whakakino ki te iwi maori. Ka ahu atu ano aku kupu ki te Whare, ko taku ki tenei; he maha noa atu nga pitihana kua tae mai ki tenei Whare a he maha hoki kei te haere mai, he whakahe katoa ta aua pitihana i te Pire, be mea hoki kia pangaia atu ki waho o tenei; Whare; no reira ka whakarongo au ki te hiahia nui a te iwi Maori, ka whakamarama atu nei au i te mate nui ka tau ki a ratou i runga i tenei Pire. Ka korero ano au i nga mate i pa ki te maori. E ki ana au me ata whakaaro ano e tenei Whare nga mea katoa e pa ana ki te iwi maori no te mea, era e kite te Whare he iwi pai noa atu te maori, e kore e whakahe ki nga mea tika. Me mahara hoki tatou ki tenei kei te utu takoha tonu nga maori i naianei. E rima te kau mano nga maori o tenei motu nui atu ranei, e kai katoa aua ratou i te huka, i te ti, i te pihikete, i te waipiro me etahi atu kai a te Pakeha, nui atu ta te maori kai i ta te pakeha, ara, i runga i o raua nuinga; kaore hoki pea be wahine o te iwi maori e kore ana e kai i te paipa—kei te kai katoa—Na ki te whiriwhiria katoatia ki taku mohio era e tae ki te £3 (torn pauna) te takoha e utua ana i te tan e ia maori. e ia maori, hui katoa, e tae ana ki te £150,000 nga moni e utua aua e nga maori i runga i te takoha, a, e huia atu ana hei whakanui i nga moni o te Koroni. Heoi ka patai atu au ki tenei Whare; kei whea nga maori e ora ana i enei

moni takoha e utua nei e ratou? Titiro ki nga kura Maori he pakeha tonu nga kai-wbakaako, he pakeha tonu hei kai i nga moni e utua ana i te tau mo tera mahi. Titiro ki nga Kooti Whenua Maori he pakeha tonu nga Kai-whakawa e utua ana ratou i roto i nga moni o tera mahi. He iti noa nga Ateha Maori e tango utu ana i te tau; e £5,000 noa pea nga moni e utua takobatia ra e ratou i ia tau i ia tau. E haere katoa ana aua moni ki te pakeha, e riro ana ma te pakeba e whakahae i runga i ana whakaaro hei whakapai i a ratou mahi; a, hei whakapai hoki i nga huarahi whaitikanga mo ratou me a ratou tamariki. Ka korero au i naianei mo i nga riihi me nga hoko whenua Maori; kei te utn takoha ano te Maori i runga i nga riihi me nga hoko, ara ki te hokua tetahi piihi whenua a te Maori e tangohia ana tetahi wahi o te moni ma Te Kuini; ko te whenua ka riro atu ki te ringaringa pakeha ka whakapaia e ratou, a, e puta ana i kona tetahi wahi hei whakarite i nga taumahatanga o te Koroni. Ko te moni e riro ana i te Maori kaore pea e tae ki te marama kotahi ka pau katoa atu i ia; ka bokobokona ki nga mea a, te pakeha; ko nga moni e riro ana i te Maori mo te whenua e hoki atu ana ano ki te pakeha, a, e riro ana hei pai mo te Koroni. Na me titiro ano tatou ki tetahi ahua—mehemea, e hoatu ana aua moni ki te Tiainamana e kore e whakapaua e ia ki konei, erangi ka mauria rawa ki tona whenua ake ano kai ai; na ko nga moni e riro ana i te Maori kaore rawa he pai o roto e tau ana ki a ratou. Kaore au e marama ki tenei Pire he aha ranei te pai ka puta ki te Koroni ruebemea ma te Kawanatanga e utu nga takoha. Ko nga moni e puta ana ki te Kawanatanga i runga i etabi takoha ka haere ano hei utu i nga takoha mo nga whenua Maori me nga whenua Karauna, he aha te pai o tena ki te Koroni? Heoi ano tona mutunga he rau-patu i nga whenua Maori. Ka tahuri au i naianei ki te whai-korero a Meiha Akitini, i mea ia ko te tikanga o enei Pire kia ahei ai te whakanohonoho haere i tenei whenua. Tera pea kei te marama ia ki te huarahi e puta nui ai te moni ki ia; ko au kaore i te marama, engari ka whakamahara atu au ki ia i te huhua o nga pitihana e tae ana ki te aroaro o te Komiti mo nga Mea Maori, ia tau, ia tau, te mahi a te pitihana he tere mai ki konei he whakaatu mai i nga mate e pa ana ki nga mea Maori, nga mate kaore ano nei kia whakaorangia. Ko aua pitihana e tukua atu ana ki te Kawanatanga, takoto tonu i reira. Ka tukua atu aua pitihana ki te Kawanatanga ka titiro ratou—e, na Mohi Tawhai tenei, a, na Hori Kerei Taiaoa tenei, heoi ka whakarereka ki tahaki kaore e mahia e ratou; kei te peratia pea nga pitihana a te katoa Penei tonu ta ratou mahi, a ki ta ratou whakaaro ma tenei mahi a ratou, e puta ai a ratou tikanga whakanohonoho i te motu nei. Ka mutu ake aku korero mo nga herehere ka haere aku kupu i naianei mo nga mea o tera motu—o te Waipounamu—ka whakamarama atu ano au. I te tau 1879, a i mua atu i tena, ka tipu tetahi raruraru i roto i nga Maori o Waitaki, i haere ratou ki runga ki etahi whenua noho ai, te take, he kore no te Kawanatanga kaore i whakaaro i o raiou pitihana; na, no te tunga o te Kawanatanga o Kerei ka tu ko Te Hiana hei Minita mo te Taha Maori, i kaha rawa a Te Hiana ki te whakaoti i taua raruraru, a i mahi tahi ano hoki maua ki te whakaoti. Kua rongo hoki nga mema o tenei Whare i te tononga atu i etahi pirihihana hei hopuhopu i aua Maori, engari kaore i hopukia aua Maori, notemea i tuhituhi atu au ki a ratou, i tono atu au kia haere ake ratou ki te whakaoti i taua raruraru. Te take i pena ai au he whakaaetanga no te Paremete kia whakaturia tetahi Komihana hei whiriwhiri i nga mea Maori o Te Waipounamu. E kore hoki e mohiotia te pewhea rawatanga o te kino e puta i roto i taua raruraru mehemea kaore au i tuhituhi atu ki aua Maori, notemea kua hiko ratou ki te pu i runga i te hapai i o ratou take. Kei te ki tonu te Kawanatanga i naianei kei te ata tau, kei te rangimarie nga mea Maori; tena he aha te take i tipu ai enei raruraru? Kei te whakahe nga iwi Maori katoa o tenei motu i nga mahi a tenei Kawanatanga, tuatahi mo a ratou mahi mo te taha ki nga herehere o Taranaki me etahi atu mea ke ano, a tetahi mo te taha ano ki toku tinana ake. Kaore rawa au e mohio ki te take o te mahi a te Kawanatanga moku i te karangatanga i au ki te Whare i Runga; kaore rawa ratou i haere i runga i nga whakaaro rangatira, ki taku mohio. Ko te take i mahi pera ai ratou he mauahara ki au. I te tau 1879 ka whakamutua e au taku noho ki roto ki tenei Whare, e hara i te mea i whakamutu au i au kia pewhea atu ai ranei: Na i te mutunga o taku noho ki tenei Whare e tu ana au hei Ateha mo te Kawanatanga, na kaore rawa i tika te Kawana kia karanga i au ki te Whare o Runga, notemea e Ateha ana au i taua wa, e mahi ana i nga mahi pera. Ma koutou e titiro mai no wai tera he. Noku ranei? Naku tonu ranei au i karanga ki tera Whare? Kaore. Na te Kawana au i karanga ki reira, a i mohio tonu ia i taua takiwa i aua mea katoa. E kore rawa e wareware i au taua mea, era tonu e mau i roto i aku mahara, era au e korero ki nga Maori i te kino o te mahi a te Kawanatanga ki au, a era au e mea atu ka pera haere tonu te mahi a te Kawanatanga ki te hanga i nga Pire kino mo nga Maori katoa. E hara taku i te tangi mo taku kore kaore i noho i te Whare o Runga—kaore—engari i whakahe au mo te mahi a te Kawanatanga. Mehemea i ki mai te Kawanatanga ki au—"E he ana to tu i roto i te Kaunihera Whakatakoto Ture, kaore e tika to noho i kona, engari me waiho ma matou e whiriwhiri, ma matou e kimi tetahi tikanga e oti pai ai tena raruraru—ko te huarahi tika ke tena. He maha nga pakeha me etahi tangata mohio i haere mai ki au korero ai, a i mea katoa ratou heoi ano te take i mahi pera ai te Kawanatanga he riri mauahara tonu ki au. Ka haere atu ano aku korero mo tenei Kawanatanga, e kore au e whakahua i tetahi ingoa mo te Pirimia—mo Teone Hooro, engari ko tona ingoa ki nga Maori o te Waipounamu ko te Kawana, kaore ratou e whakahua ana ko te Pirimia. Te take i mea ai ratou ko te Kawana tona ingoa he tuhinga pokanoa nana i tetahi pukapuka i te tau 1868. Kaore rawa he mana i a ia mo te tuhi i taua pukapuka. Tera pea i putake mai i reira te ahua o ona whakaaro ki au. Mehemea e pai ana taua mema kia korerotia atu e au nga mea i mahia i te tau 1868 tera ano e taea e au, otira me korero ano

au engari me titaha aku kupu. I te tau 1868 kaore i whai mana te Kooti Whenua Maori ki te tango ki tona aroaro te pukapuka hoko o Ngaitahu, ma te Ota ra ano a te Kawana ka taea te whakaputa taua pukapuka ki te aroaro o te Kooti. I mohio tonu te Kawana i taua takiwa e kore ano e tika te kawe i taua pukapuka o Ngaitahu ki roto ki te Kooti Whenua Maori, me tuhi rano e ia tona ingoa katahi ka taea. Na i tuhi a Te Hooro i tona ingoa ki tetahi pukapuka, ko nga korero o roto na tetahi tangata ke ano i tuhituhi na ona hoa ranei erangi i haina a Te Hooro i tona ingoa ki taua pukapuka, a na reira i ahei ai te kawe mai i te pukapuka tiiti o Ngaitahu ki te aroaro o te Kooti kia whakawakia, na, riro noa iho ana te whenua o te Maori. Kaore he mana i a Te Hooro ki te tuhi i taua pukapuka. I reira ano te roia e whakahere ana mo nga Maori i roto i te Kooti, ko Kauriho tona ingoa, no Otautahi taua tangata; i tona kitenga i taua pukapuka ka tono ia kia mauria mai te tangata nana i tuhi taua pukapuka ki te aroaro o te Kooti kia whakina nga take i tuhi ai ia; i tu a Kauriho i roto i te Kooti i rerere kau i roto i ona kakahn roia engari kaore i mau i a ia a Teone Hooro notemea nana i whakaroa, puta rawa atu ia ki waho kua eke a Teone Hooro ki runga ki tona hoiho oma ana ki tona kainga e rima te kau maero te tawhiti atu i reira. Kaore ano au i kiia e tetahi tangata kua mahi he. Kaore ano au i mohio ki tetahi mahi he aku ki tetahi hoa oku, ki etahi tangata ke atu ranei; heoi ano te he i tau ki runga ki toku ingoa ko te kore tika o taku tu ki te Whare o Runga, a na te Kawanatanga ke tera he i homai ki runga ki au; ko te Kawana ke i he mo te karangatanga i au ki tera Whare. Na ka eke aku korero inaiane i runga ki te menemana a Te Omana; kaore e marama ki taku titiro te whakaaro a te Kawanatanga e mea nei he turaki taua menemana i a ratou. Mehemea e tu mai ana te Kawanatanga e ki ana "Ka unuhia e matou tenei Pire ki waho." Ka oti noa atu tenei korero ki taku whakaaro. He tohetohe kau ta te Kawanatanga e tohe nei ki tenei Pire, me ta ratou whakatuara hoki i tenei Pire; ki taku mohio hoki kei te kino tonu te Kawanatanga ki tenei Pire; he Pire tenei i homai noa e ratou hei whakamatau i tetahi tikanga ano kei roto i o ratou mahara. Taku kupu whakamutunga tenei ka ki atu ki nga Mema o tenei Whare, ka tangi te pere hei reira koutou kite ai i te taha e pooti ai ahau, engari ma koutou e muhio mai ki te wahi kaha i roto i aku korero, ko tewhea ranei taua taha.

Paraire, te 22 o Hurae, 1881.Pire Takoha Whenua.

Meiha Te Wheoro.—E Te Tumuaki he ruarua nei aku kupu, hei whakamarama atu i te kupu a te mema na, a Kipi mema mo Karingiwuru. Me patai atu e au ki a ia, ko wai te mema e ki nei ia nana matou i ako he ki nga tikanga o te Pire nei. Heoi ano taku mea hei ako i au ko te whakamaoritanga o te Pire e mau nei i taku ringa te kape.

Wenerei, te 27 o Harae, 1881.Korero Pokanoa. Whakahe I Nga Mahi O Te Whare.

H. K. Taiaroa.—I mua i te korerotanga o nga ota o te ra, e hiahia ana au ki te whaikupu mo runga i tetahi korero pokanoa mo te Whare nei. Ara mo etahi kupu i roto i tetahi nupepa ko te *Niu Tiren Taima* te ingoa, i taia i te Rahoroi, te 23 o nga ra o tenei marama, e penei ana:—

"Kua penei te whakahoki a te Komiti o te Paremete. Mo runga i nga mea Maori kaore e whakaaetia te tono kia tukua houtia nga riihi mo nga Rahui Maori i Mawhera e riihitia nei e nga pakeha. Ko te nuinga o taua taone kei runga i nga whenua Maori e tu ana, kei te hiahia nga pakeha kia whakahoutia nga riihi kia ahua tuturu ai to ratou noho."

Kaore au i te mohio i penei te tikanga o te mea i tukua atu ki te Komiti mo nga mea Maori. E he ana nga tangata o te Komiti e whakapuaki nei i nga mahi a te Komiti i te mea hoki, kaore ano kia tae mai te ripota a te Komiti ki te Whare. Kahore rawa he kupu o roto o te pitihana a Ihai Tainui e tono ana kia kaua e whakahoutia nga riihi, he tito rawa te kupu i te nupepa nei. I tono te pitihana a Ihai Tainui, ratou me etahi atu kia ruritia kia wehewehea aua rahui. Kei te pai nga Maori kia retia houtia o ratou whenua mo nga tau roa noatu, engari ko nga mahi a te Kawanatanga kei te whakararuraru. Kaore e tika kia pokanoa nga nupepa ki te korero i nga mahi a nga Komiti i te mea kaore ano kia tukua mai ta ratou ripota ki te Whare.

Te Tumuaki.—Ka taea e koe te tono kia kawea mai ki konei te kai-tuhituhi o taua nupepa kia whakawakia, kia kiia mai e ia na wai i whakaatu ki a ia nga mahi o te Komiti.

H. K. Taiaroa.—E kore au e kaha ki te ki atu, engari ma te Whare e whakahau. He mea ke taku kia rongo te Whare, hei whakatupato hoki i taua tangata kia kaua ia e mahi penei a muri ake nei.

Taite, te 28 o Hurae, 1881.

Pire Takoha Nga Whenua Karauna. Me Nga Whenua Maori.

Henare Tomoana.—E Te Tumuaki, kei te aroaro o tenei Whare tetahi motini, a, kua maha nga mema kua

whai kupu mo runga, heoi, e hiahia ana hoki au kia whakapuaki i aku mahara. I te takoto mate au i mua ake nei, a, kaore au i tae mai ki te korero. I taku kitenga tuatahi i tenei Pire e pa nei ki te iwi Maori tere tonu te hopu a aku mahara e kore e pai ki nga Maori; ahakoa he tokomaha nga mema i roto i tenei Whare e ki ana he mea pai tenei mo te Maori ka mea tonu au e hara i te pai. Era ano e taea te hanga tetahi mea pai atu, ngawari atu, i tenei Pire mehemea e hui tahi ana nga pakeha me nga Maori hei whakarite; engari e kore e taea taua mea i te ra kotahi, me ata whiriwhiri rawa ano e nga taha e rua. Na mo runga i tenei Pire e ki ana au ka taumaha rawa ki runga ki te Maori, ka whakaritea e au ki tetahi rakau e tipu ana, a, e hiahiatia ana pea e etahi o tatou kia tuaina, na ko te mea hei tope i taua rakau—ko te toki—he paku noa ake; ko te kani he mea paku noa ake hei kani i te rakau; na ka tuaina te rakau ka hinga, ka mauria e te tangata ka mahia mo etahi tikanga nui erangi i te wawahanga i taua rakau e kore e hoatu e te tangata ko te weeti nui i te tuatahi, ka hoatu ano ko te weeti paku, ka timata te pakaru o te rakau i te weeti paku katahi ano ka hoatu ko te weeti nui, pena haere tonu a pakaru rawa te rakau, na te weeti nui i kokomu atu ka takoto ke tetahi wahi, ka takakoto ke tetahi wahi; heoi no taku kitenga i tenei Pire ka pa mai te whakaaro ki roto ki au—e, ko te weeti paku tenei hei pakaru i te rakau, hei timata i te wehe i te Maori me te pakeha, a, ka tae ano ki tona takiwa ka unuhia te weeti paku—ara, tenei Pire—ka hoatu ko te weeti rahi. Ki te tu pea he Kawanatanga ke ka whakaurua nga tikanga pakeke ki roto ki tenei Pire a ma reira e riro ai te whenua o te Maori. Ka whakamarama atu ano au i tetahi mea i pa ki te iwi Maori penei ano me taku i korero nei; i whakaturia te Kooti Whenua Maori hei tiaki i nga tangata e whai whenua ana, puta tonu mai i roto i te mahi tuatahi a te Kooti he raruraru; i mahara nga Maori ma te Kooti e whakatuturu o ratou whenua ki a ratou, kia kore ai e taea te hoko; ko nga he i puta mai i roto i era mea i muri iho kaore i puta i roto i te Maori, i ahu ke mai i a koutou i te pakeha, na koutou i hoatu kiroto ki nga Ture etahi tikanga hei tango i te whenua o te Maori. Ko te Ture i hangaia i muri iho hei whakamana i te mokete kia tau ki runga ki nga whenua Maori, kaore i mea ma te Kawanatanga anake te mokete, engari i tukua kia mokete nga pakeha noa iho nei i nga whenua Maori. Na ka kitea era tikanga ka hanga te ture tuatahi—te Kooti whenua Maori—i enei he ka hanga ano he ture. Ka whakakorea tera, te ture tuarua; katahi ano ka tu mai he ture ke kia kaha ai te tamaiti ki te hoko i tona whenua, kia kaha ai nga wahine Maori ki te hoko i o ratou paanga i roto i nga whenua. Kua maha noa atu nga tau e aue ana kia whakaorangia ratou i runga i aua mate, kua maha nga tau e tono ana ratou ki tenei Whare kia whakaorangia o ratou mate, kia whakatikaia nga mea he—nga he kihai nei i tipu mai i a ratou—engari no whea hoki e whakamanaia a ratou tono. Na, no muri i tena ka whakarereketia ano taua ture ka tukua te Roia kia uru ki roto ki te Kooti, me etahi kaiwhakahaere ka tukua ano ki roto whakahaere ai i nga Whenua Maori, te mutunga o enei mahi katoa ko te ngaronga atu o te Whenua o te Maori; i te tuatahi ko te mokete te kai-tango whenua, muri mai ko nga Roia me nga Kai-whakahaere e mahi ana i roto i nga Kooti Whenua Maori. Ko te take tena i ki ai au ko te weeti paku tonu tenei Pire ka homai ne i to tuatahi. E ki ana etahi mema i roto i tenei Whare me waiho tenei Pire mo nga whenua Taono a te Maori, kaore au e pai ki tena, kaore au i te marama; no te mea e kite ana koutou kanui nga moni a te Maori kei te ringaringa pakeha e whakahaere ana, kanui nga moni a te Maori kei te Kawanatanga i runga ano i ona huarahi, heoi kei te nui tonu te taumaha o te iwi Maori. E tino whakaae ana au ki nga korero aaku hoa Maori i roto i tenei Whare, kaore rawa au e rereke i tetahi mea kotahi. Ka korero ano au mo tenei Pire i runga i te menemana ka takoto nei ki te Whare a e wehingia nei e te Kawauatanga. Ki taku whakaaro me aroha mai nga mema o tenei Whare ki a matou no te mea tokowha tonu matou e tu nei hei mema mo to matou iwi. Ki taku mahara me turaki tenei Pire; mehemea hoki ka tautoko matou i te Kawanatanga e hanga ana i nga Pire kino mo te Maori ka tauano he mate ki runga ki a matou. Ko te tikanga o tenei Pire hei utu i nga moni i namaia mai nei i Ingarangi, na he mema hou matou ki roto ki tenei Whare, e hara ia matou i nama era moni, kaore matou i whai reo i roto i taua mahi; tera ano etahi mema i roto i tenei Whare i whakahe ki taua mahi nama moni, a, tera ano etahi i hiahia ki te nama; na nga mema ano kua noho noa ki roto ki tenei Whare nana i nama aua moni, heoi kua tika te kupu i kiia ra ka mate tatou i te mahi nama; koia nei te take i aku e korero nei, i tahuri ai au ki te tautoko i te menemana a taku hoa a Te Omana, e hara i te mea mo tenei Pire anake engari kia hinga tonu atu te Kawanatanga—he pooti turaki naku i tenei Kawanatanga—kia tu mai he Kawanatanga hou me kore e rite etahi tikanga ki te hiahia o nga Maori; kua rite katoa nga whakaaro o nga mema Maori i roto i tenei Whare; kua kotahi katoa matou; i rere atu hoki au i roto i a ratou whakaturia ana e au tenei Kawantanga. I tono au ki tenei Kawanatanga kia whakatokomahatia mai nga mema Maori kihai ratou i whakaae. He maha nga mea tika e tonoa ana e te Maori ki tenei Kawanatanga kaore e whakarangona ana. E kore au e korero i nga tini he o tenei Kawanatanga, e mohiotia ana hoki e nga Maori katoa o waho te nui o nga he o te Kawanatanga; otira he mahi tonu tena na ia Kawanatanga, ka whakaae au ki a oku hoa Maori e korero nei i roto i tenei Whare mo tena taha. Ki te hinga tenet Kawanatanga ka tu mai ano he Kawanatanga hou ki te kite matou kaore ratou e whakahaere i nga tikanga pai mo te iwi Maori ka tahuri ano matou ki te turaki i a ratou—ki te kore e whakaetai a matou tono—ki te kore e whakarongo ki a matou inoi, heoi, ka toru nga pooti ki roto ki tenei Whare, ka whai ano te Kawanatanga kia tu tonu ratou, ka whai te taha turaki kia hinga te Kawanatanga, na ko matou ka pewhea ranei kei a matou ano te whakaaro. Ko au tetahi nana i turaki te Kawanatanga o Kerei he whakahe naku i ta ratou hereheretanga i nga Maori i tahuri nei ki te taiapa; na ko tenei

Kawanatanga kei te pera ano aku whakaaro ki a ratou i naianei mo runga i tenei Pire me nga pitihana huhua a te Maori kihai nei i whakarongona e ratou; no reira ka kaha tonu au ki te turaki i tenei Kawanatanga. I whakahinga au i te Kawantanga o Kerei, me taku whakatu i tenei, i hua au era ratou e hanga i etahi tikanga pai mo te iwi Maori—era e whakaorangia o ratou mate; engari kaore i whakaora tenei Kawanatanga i te mate o nga Maori, kaore i mahi i nga mea tika mo te Maori no reira ka uru au i naianei ki roto ki te pooti turaki i te Kawanatanga. I tetahi rangi ake nei i kite au i etahi tamariki e korero ana i tetahi nupepa, e titiro ana ratou ki te whaikoreroa te mema mo te Teemu (Thames) a Ta Hori Kerei i roto i taua nupepa—kanui te katakata o aua tamariki ki taua whai-kerero—I patai atu au ki aua tamariki "he aha ta koutou e rekareka mai na?" Katahi ka ki mai aua tamariki e kata ana ratou ki tera wahi o te whaikorero a Ta Hori Kerei, i pa ki te Pire Reiti i nga whenua Maori; i mea te kupu a taua mema nana tonu taua whakaaro te reiti i nga whenua Maori. Katahi au ka wkakama rawa, ka pouri a roto o taku ngakau i taku rongonga i nga kupu a aua tamariki. Ahakoa tu tonu tenei Kawanatanga hinga atu ranei,—a ahakoa tu mai he Kawanatanga hou—ka ata matakitaki atu ano matou i ta ratou mahi; ki te tahuri hoki ratou ki te patu i te iwi Maori ka tahuri ano hoki matou ki te turaki i a ratou. Ki te whakaotia e koutou te mea e hiahia nuitia ana—ara, mehemea koutou ka hanga i tetahi Ture e tika ana mo nga iwi e rua—kua mutu ta inatou whakararuraru i te Kawanatunga: Koia na hoki te take i pootitia mai ai matou e to matou iwi ki konei, kia tu matou hei arai atu i nga mea kaore nei e hiahiatia e nga Maori, ara, nga ture e hangaia nei hei whakamate i te Maori. Kotahi ano tetahi mea i mahi ai tenei Kawanatanga, he mahia nga whenua Maori kei te takoto riihi ki te Kawanatanga, kua tae ki te kotahi te kau nga tau e riihi ana aua wheuua kaore ano tetahi moni i utua ki nga Maori—kore rawa tetahi kapa kotahi aha atu ranei kia riro i nga Maori. Ko enei poraka whenua kei te takiwa o Taupo o takoto ana; he poraka nui aua poraka, na i rongo au i ki te Komiliana e kore rawa ia e utu i tetahi hikipeue kotahi mo te reti o aua whenua, kia hokona rano e nga Maori. Tera ano tetahi he o tenei Kawanatanga—mo Ngatahira taku kupu. I tono nga Maori kia whakaotia c teuei Kawanatanga tenei mea, kihai i whakaotia; koi na hoki te mea i whakaritea i waenganui i te Kawanatanga me nga Maori, ara; ma te Kawanatanga e whakaoti. Ko taua poraka whenua i whakataua e te Hupirim Kooti ki tetahi Pakeha kaore i whakaae nga tangata Maori. I tc takiwa i whakataua ai e te Hupirim Kooti taua whenua ki tc pakeha, i runga tonu nga Maori i taua whemia e noho ana, a i noho tonu mai ano i rcira a tae noa mai ki naia tata nei. Na te Kawanatanga i tono ki 71 nga Maori kia whakarere taua whenua kia waiho ma ratou e whakaotia taua rarurarn: cngari ko te mutunga o taua mahi ko te hereheretanga i nga Maori; e kore au e ki na wai ranei te tikanga i hopuhopukia ai aua Maori, engari hoki kaore rawa he kupu whakaatu a te Kawanatanga i tuku atu ki nga Maori mo te ahua o taua mea. Kua rongo au i te kupu a te pakeha i whakataua atu ua ki a ia te whenua e te Hupirim Kooti—ara, te memi o Nepia a Te Tatana—i tu ia i roto i tenei whare i ki me reiti takoha ano nga whenua Maori Ko te take i pena ai tona kupu he matakuna nona i te Kawanatanga; he matakuna nona kei tahuri ia ki te whakahe i le kawanatanga ka tangohia tona whenua ka hoatu ki nga Maori. Ko taku kupu tenei ki taua mema a tera pootitanga e kore rawa ia e hoki mai; e kore rawa ia e whakaturia mai e te iwi nana ia i poott mai i mua; na matou ia i ura ai ki tenei Whare. He nui ano aku kupu mo tenei Pire engari he ahua mate noku i inaianei Kotahi anake taku kupu e toe atu nei, ki te tu mai he Kawanatanga hou ki te kore ratou e mahi i nga mea hei painga mo te Maori, ki te kore ratou e whakahaaere i nga tikanga ki runga ki ta nga Maori i hiania ai, heoi ka tahuri ano mayou ki te whawhai i a ratou penei mo matou ka whawhai nei ki tenei Kawanatanga, ki te penei ta ratou whabahaere me ta tenei Kawanatanga ka anga ano matou ki te turaki; a ki te tu mai ano he Kawanatanga hou i muri atu i tera, a, ka pera ano te whakahaaere ka kore e whakarongo ki nga tono a nga Maori, heoi, ka toru nga hunga ki roto ki tenei Whare, ko te taha Kawanataaga, ko te taha Turaki, me te taha Maori: ka tautoko matou i te Kawanatanga e aroha ana bi te iwi Maori, e whabahaere tika ana mo te iwi Maori, a, e mahi ana i nga tikanga e tipu ai he pai bi te iwi Maori.

Mo Kapene Peere.

H. K. Taiaeoa. patai ki te Peremia. He alia te take i kore ai e whakahengia a Kapene Peere i runga i tana tunga hei mema mo te Kaunihera, i te mea ko te Apiha whakahaaere i te takiwa o Marlborough, e tango ana nei ia i te £100, i roto i te tau, e pootitia ana e tenei Whare, hoi utu kai mo ana hoiho, e he he i raro i Te Ture Whakahe Mema, 1878"? I pataia atu e au tenei notemea, i kite au i roto nga rarangi moni (estimates), e utua ano te £100, ki tetahi mema o te Kaunihera. Me korero au i nga kupu o te tekihana 5 o "Te Ture Wakahe Mema, 1878," e penei ana taua rarangi:—

"Kai-mahi Kawanatanga' tona tikanga ko nga tangata Kai-mahi a te Kawanatanga o te Koroni, ko te tangata e mahi, Inehemea e whiwhi ana ia bi taua mahi ahakoa mo te takiwa roa mo te takiwa poto ranei, i runga i te tono a te Karauna, a te Kawana ranei o Niu Tireni, i runga i tana mana, i runga ranei i te tono a tetahi Apiha a te Kawanatanga o Niu Tireni, i runga i tana mana. a e utua ana taua Kai-mahi ki nga moni e whakaritea ana o te Paremete."

E hiahia ana au kia ata tirohia tenei take kia kitea mehemeae tika ana kia noho te tangata e mahi pera ana, hei mema mo te Kaunihera.

Meiha Akitini, tana knpu whakahoki. Kaore he tikanga i te Kawanatanga mo taua take. Eahei noatu ana te Kaunihera ki te tiaki i ona mana me tona rangatiratanga. Mehemea kei te takahia te ture ka taea noatia te hapai i runga i ona huarahi ano. E hara tenei i te mea ma te Kawanatanga e tiaki.

Paraire, te 5 o Akuhata, 1881. Te Pitihana A Te Whaeoa.

Meiha Te W Heoro, patai ki te Kaw anatanga. Mehemea kuatahuri te Kawanatanga ki te whakarite i te whakataunga a te Komiti mo runga i te Pitihana a Harete Tamehana Te Wharoa.

Te Roretana, tana kupu whakahoki. Kei te whiriwhiria e te Kawanatanga taua take. Ko te tikanga o taua patai, mo runga i te Poraka whenua o Tanwhare, i te takiwa o Waikato; a i runga i taku tirotiro mo runga i taua take, ka kite au, he mea uaua, kua maha nga tau e mahia ana. He mea tika tenei kia ata whiriwhiria, a kia mutu te Paremete ka tino whakataua ai taua take.

Paraire, te 12 o Akuhata, 1881.

Mo Te Wai Inu I Moeraki.

H. K. Taiaroa, patai ki te Minito mo te taha Maori. Meliemea ranei kua whakaarotia e te Kawanatanga tetahi tikanga mo etahi moni hei mahi hei whakapai i te wai inu n nga tangata o Moeraki? Te take i patai atu ai au i tenei patai, he kore wai reka hei inu i Moeraki. Ko te wai katoa i roto i nga awa me nga puna lie kino anake, be wai taihoki, kaore e pai hei wai inu. Kotahi tonu te roto e pai ana ie wai kei runga i te whenua a tetahi pakeha, a ko tera e hiahia ana e nga tangata o reira kia whakapaia, natemea e takahia ana e nga kau, nui rawa te kino. Ko tera anake te wai hei inu ma nga pakeha me nga Maori o taua takiwa. Mehemea ka tae te Minita mo te taha Maori ki reira ka kite ia i te kino o taua wai. Otira e kore au e mohio mehemea ka whakaarotia e tenei Kawanatanga Te Roretana tana kupu whakahoki E hiahia ana au kia tino mohio au ki nga tikanga. Ki taku mohio e tika katoa ana nga kupu a te mema (a Taiaroa) e ki nei ia kotahi tonu te wai reka me te wai pai ko te wai o taua roto i runga i tetahi rahui ko te mea tika pea kia mahia taua roto ki te kohatu. Me ata wbakaaro marire mehemea ranei e tika ana ma te Kawanatanga e utu te mahinga o taua wahi. Mehemea ka haere mai a Taiaroa kia kite i au, a ka taea e ia te whakaatu mai he mea tika ma te Kawanatanga e utu taua mahi, a hei reira ka mahia ai.

Takoha Kaanga.

H. Tomoana, patai ki te Kawanatanga. Awhea whakamauaia ai te whakataunga a te "Komiti mo runga i nga mahi me nga takoha o te Koroni, "kia tapiriahia he takoha ki te kaanga e utaina mai ana i tawahi, penei me te witi, me to pare, me era atu hua o tawahi e utu takoha ana?

Te Akitini, tana kupu whakahoki. Kahore ano i ata tau te whakaaro a te Kawanatanga mo taua mahi otira kei te tukunga mai o te Pire Takoha Tiuti mo nga mea pera, ka whakaritea hoki tera. Kia kotahi wiki pea ka tukua mai taua Pire ki te Whare.

Mo Nga Tikanga Maori O Te Waipounamu.

H. K. Taiaroa, patai ki te Minita mo te taha Maori. (1.) Ka peheatia ra e te Kawanatanga te whakaaro, e tika ai nga tikanga Maori o te Waipounamu, i runga i te mahi whakakore a te Kawanatanga i te Apiha ia te Waata, o te takiwa mo Otakou, raua ko Te Taka o te takiwa o Tautahi? (2.) Ko wai ra hei Apiha hei Kai-whakamaori mo runga i nga pukapuka tuku, riihi ranei a te Maori ki te pnkeha i runga i te arai o nga "Ture Whenua Maori"? (3.) Mehemea kua kore aua Apiba mo te taha ki nga Maori o te Waipounamu, me pehea ra e taea ai te mahi i nga raruraru o aua Maori? I raro i te Ture mo nga Whenua Maori, e ki ana e kore e mana nga pukapuka, mo nga riihi, me nga hoko, me etahi atu mea pera, mehemea kaore i whakamaoritia e tetahi Kai-whakamaori kua raihanatia nei.

Inaianei kua whakakorea te mahi a te Waata raua ko te Taka, kua kore rawa he tangata hei whakamaori i ana pukapuka i te takiwa o Otakou, o Tautahi a he maha noatu nga pukapuka kei reira c takoto ana, kaore hoki e mana,. E hiahia ana au kia whakaritea mai he tangata hei whakainaori.

Te Roretana tana kupu whakahoki Ko te Make te apiha whakahaere i nga mabi Maori i te Waipounamu. Kaore ia *i te noho tuturu i reira, engari ka hokihoki* tonu atu ia ki reira. A i runga i te mahi whakamaori i nga pukapuka, e hara i te mea ma te Apiha a te Kawanatanga, engaai nia nga Kai-whakamaori i raihauatia ano e mahi. A ma te Kawanatanga e raibana he Kai-whakamaori mehemea e kitea ana be tangata tika he taogata mohio hoki. Kahore au i te mohio mehemea e noho tonu ana a te Taka i te Waipounamu, engari mehemea kei reira, ka taea e ia te mahi. Na he Kai-whakamaori ano kei Akaroa e uoho ana inaianei.

Turei, te 16 o Akuhata, 1881.

Te Pire Whakaeite Hou I Nga Takiwa Pooti Mema.

M. Tawhai—E te tumuaki e hiahia ana ahau ki to wliai-korero mo runga i tenci Pire, ahakoa kaore ano he whakamaoritatiga i kitea c ahau engari kua whakamaramatia mai ano etahi wahi; ko teno Pire pa ana ki teiwi pakeha anake, na ko te iwi Maori e kapea ana ki waho. Heoi ko aku kupu ki tenei Whare mo nga ra timatanga o tenei Koioni, mo te takiwa i tu tuatahi ai nga maid Kawanatanga. No Oketopa o to tau 1835 ka tono nga Rangatira Maori o tenei motu kia tu he Kawana, a, kia whakaturutia te mana o Te Kingi o Ingariangi ki ruuga ki tenei motu, ara i tono ratou kia whakataua te mana o Ingariangi ki runga ki tenci motu kia ora ai nga tikanga a te iwi Maori, a, kia tiakina koki to ratou rangatiratanga. I muri i tena ka tac mai a Kapene Hopihana ki tenei motu, a whakaturia ana e ia me nga Rangatira Maori te Tiriti o Waitangi i te tan 1840.

Ko te kupu tenei a te Kuini i roto i nga *matua korero* o taua Tiriti;—

"Ko Wikitoria te Kuini o Ingariangi i tana mahara atawhai ki nga Rangatira me nga Hapu o Niu Tireni, i tana hiahia hoki kia tohungia ki a ratou o ratou rangatiratanga mo to ratou whenua." No runga i enei kupu o taua Tiriti ta maton pooti c noho nei i roto i tenei Runanga. Na ka panuitia atu e ahau nga kupu o te *rarangi tuatait* a taua Tiriti e penei ana:—"Hei whakaritenga mai hoki tenei mo te whakaaetanga ki te Kawanatanga o te Kuini, ka tiakina e te Kuini o Ingariangi nga tangata Maori katoa o Niu Tireni, ka tukua ki a ratou nga tikanga katoa, rite tahi ki ana mea ki nga tangata o Ingariangi."

Na tena he aha kia kore ai enei ritenga me enei mana i a matou? He aha te take i kiai ai kia tangohia i a matou era tikanga me nga mana i homai nei e Te Kuini mo te Maori i roto i taua Tiriti? —i homai nei kia rite ano te kaha o taku ringa maui ki taku ringa mata. E kore au e whakaae kia whakakorea tenei turanga e tu nei matou hei mema no te mea i whanau mai i roto i nga maua nunui i hoinai nei e te Kuini ki a matou. Ko taku kupu mo taua Tiriti kei te mau tonu matou ki nga tikanga o roto, na mehemea kua takahia etahi wahi o taua Tiriti na nga pakcha ano i takahi I tu ano tetahi mema i roto i tenei whare i mea kua mate te Tiriti o Waitangi, kua pakaru, beoi e hiahia ana ahau kia whakaaturia mai te Ture, te aha ranei, nana i whakamate taua Tiriti, kia kite raw ahau katahi ka tnutu taku korero; ki taku mahara e korero wawau noa iho ta taua mema, te ata whakaaro ia i tipu katoa mai i roto i taua Tiriti nga mana whakahaere Kawanatanga i runga i tenei motu; katoa nga mea kua hangaia i roto i tenei Whare, katoa nga Ture, kihai i haere i runga i nga tikanga o taua Tiriti: Ko te Eawanatanga e tu nei i tenei motu naku. i tono —na te iwi Maori—whakaturia ana e te Kuini te Kawanatanga ki tenei motu hei tiaki i te iwi Maori, a hei peeni atu i nga kino kei pa ki a ratou; koia tenei ka panuitia ano e ahau nga kupu o taua Tiriti, —te kupu a te Kuini.

"E hiahia ana au kia whakaritea tetabi Kawanatanga hei arai atu i nga kino kei puta mai ki nga Maori me uga pakeha e nobo ture kore ana i Niu Tireni." Tetahi mana i tukua mai ki te Maori kei te *rarangi tuarua*,

"Ko te Kuini o Inga-raogi Ka whakarite ka whakaae ki nga Rangatira, ki nga Hapu ki nga tangata katoa o Niu Tireni, te tino Rangatirralanga o o ratou Whenua, mo o ratou Kainga."

Tena kua pewhea? Ko te Kawanatanga i whakaritea nei e Te Kuini hei tiaki i te iwi Maori, hei arai atu i te kino kei pa mai ki a ratou, i haere ke; i tahuri ke ratou ki te homai i nga mate ki runga ki a matou; tae noa mai ki tenei Pire pena tonu ta ratou mahi i na hoki kua kapea matou ki waho, kua puritia atu i a maton nga mana me nga tikanga i korerotia ake nei e ahau. Ko taku mahi he titiro ki nga whakahaere a enei Whare; a te Whare o Runga, me tenei Whare; na ko te whakaaro tenei i roto i au-e-ko te "Whare o Runga te Whare Rangatira, ko tenei Whare te Whare Kohuru. I rongo an i tetahi mema i roto i tenei Whare e mea ana kia whakakorea atu tera Whare kia waiho ko tenei anake; koi na pea te hiahia a teua metna, erangi ko taku hiahia me waiho touu tera Whare me whakakore atu ko tenei; do te mea kua torn oku tail ki tenei Whare, na i roto i tena talawa e kite ana ahau i nga Pire e haere mai ana i tera Whare—e torn nga Pire e pa ana ki te iwi i pai rawa atu—i wbakaae rawa ahau ki aua Pire. Ko tetahi o aua Pire ko te "Pire Kooti Whenua Maori," i hangaia mai tera i te Whare o Runga, i tukua mai i reira ki tenei "Whare, no te taenga mai ki konei kaore te whakahe a nga Mema Maori. Tenei ano etahi Pire to koura i baere mai ano i te Whare o Ranga ko "Te Pire Arai i te hoko Tahae i nga Whenua Maori" me "Te Pire Riiwhi Tangata Mate Ohaaki Kore;" tokorua enei Pire kua ata tirohia e matou, kua whiriwhiria e matou nga mea katoa o roto, a, i rile pu tonu ona tikanga ki ta matou i hiahia ai, me ta te iwi nui hoki: Na titiro koutou ki te pai o nga Mema o tera Whare!—te pai o ra ratou hanga Pire, rite tonu ki ta nga Maori i pai ai; na ratou i hanga a tukua mai ana ki koaei. Koia nei te take i ki ai ahau ko tenei te Whare me whakakore, me waiho ko tera Whare anake hei hanga ture. I rongo ahau i te kupu a tetahi mema i tera po, i mea me utureiti nga Maori, me utn takoha, a me whakaae ki nga Ture a Te Kuini, katahi ka tikakia whiwipooti te Maori; ko taku whakahoki tenei, he tamariki taua mema i na hoki ona korero; maku e whakaako etahi mea ki a ia. Me whakarongo mai taua Mema, i Waitangi ka kohurutia tetahi pakeha e tetahi Maori na tabu iwi tonu i tiki i rapu te utu, mo taua hara, i hapai hoki ratou i te Ture. I noho rawa atu te targata kohuru ki Tauranga, ko Takahimate

tona ingoa, katahi ka whaia mai e tetahi o oku matua. e Tamati Waka Nene, mau rawa mai i reira whakamatea iha ana e Tamati Waka nei utu mo te pakeha i kohurutia ra e ia. I muri iho i te Tiriti o Waitanga ka kohurutia e Maketu tetahi pakeha, huihui aua nga Rangatira o Ngapuhi whakaaetia ma te Ture o Ingarangi a Maketu e whakamate. E haraia nei tenei i te whakaae a te iwi Maori ki nga Ture a te Kuiui? Muri iho i tena ko te whawai a Hone Heke, katahi ka whakatika oku matua a Tamati Waka raua ko Mohi Tawhai me to raua iwi ki te whawliai ki a Hone Heke, a, ki te hapai i te talia ki a Te Kuini; kaore i haere aku matua i runga i te utu, kaore raua i utua mo ta raua mahi, kaore i haere i runga i te Mahia ki te moni, engari i haere i runga i to raua ngakau nui kia awhina i nga Ture a Te Kuini. E ono rau te iwi o taku matua o Mohi Tawhai i reira, na, nana tonu na Mohi Tawhai ano i wnakarite cga kai, nga utu, nga pu, me nga paura ma ona tangata, e hara i a Te Kuini; te kaha o aku matua i haere ai he whai na raua kia hapaina nga Ture a Te Kuini. Tena, era ano te mema nana nei aua kupu e whakahaere noa i nga tikanga a Te Kuini kaore he utu pera me aua Maori? Katoa nga kaha o koutou o aga tangata e mahi nei mo te Kawanatanga, e uiahi nei hoki mo Te Kuiui, e kaha ana i runga i te moni, e utua ana, ki te kore hoki e utua nga tangata e main' uei i te Kawanatanga, me nga kaiwiakahaere a Te Kuini ka tere tonu ta ratou haere ki etahi whenua ke atu. Engari titiro ki taku iwi! Titiro ki ta ratou tuku i a ratou ki te mate i runga i te wha i kia ora tonu nga ture a Te Kuini. I tuku ratou i o raiu tinana me o ratou taunga i runga i te whakapono ki nga ture a Te Kuiui. Na, ka tono koutou i naianei kia utu reiti nga Maori, ta koutou kupu ki nga Maori mehemea ka utu retiti ratou tera e nui te utu o to ratou whenua. Kaore ahau e mohio ki tena. Kotahi te mema kei roto i tenei Whare ko tona kupu tuturu tena me reiti nga whenua Maori tera pea kua tukua katoatia e ia ona moni ki Ingarani ara ki wahi ke atu. Te take i tukua atu ai e ia ki reira he matakau nona ki tenui o te takoha e utua ana i tenei wa—Ha! Ko ia kia matakau i to utu takoha a ko matou kia kaua e matakau? He tika ano kia matakau matou i te reiti mo o matou wheuua, i te mea hoki e wehi tonu ana nga pakeha i taua mea, e oma nei ratou ki etahi atu whenua kia kore ai ratou e utu i nga takoha. I pai taku whakarongo ki te whai-korero a te Mema o Nepia (a Kapene Rata) Kanui taku mihi atu ki a ia mo ana whakaaro i whakapuaki nei mo te iwi Maori; Otira e mahara ana ahau he aha i penei ai ona korero? No te mea i te pootitanga o te Pire takoha i uga wheuua Maori i peke ia ki te hapai i taua Pire. E matnu rawa ana ahau ki te Tiriti o Waitangi, e ki ana ahau kaore i te pai nga pakeha kia mau ki a matou nga mana i hotnai ra e te Tiriti o Waitangi. Ha! ho aha te take kia kore ai era mana in matou? E kore e taea e tatou te turaki te Tiriti o "Waitangi, no te mea he takahi tena i a Te Kuini nana hoki tenei mana i hooiai ki a matou ki te iwi Maori. He korero nui tenei na nga Maori otene imotu. Ko nga ture e hangaia ana i roto i tenei Whare kei te rereke i nga tikanga o roto i te Tiriti o Waitangi. E whakaae tonu ana ahau ki tena, na, era hoki ahau e ki atu ki nga mema o tenei Whare mehemea e haere pu ana ratou i runga i uga tikanga b tana Tiriti e kore rawa e tipu he kino i waenganui i nga iwi e rua, no reira ka tono ahau ki a ratou kia mau tonu ki te Tiriti o Waitangi, kia whakamutu te hanga i nga ture kikino e puta mai nei he mate i roto, Tetahi mea e nui ana toku rongo i roto i tenei "Whare, ko te ki, he kuare matou nga Mema Maori ki te whakahaere i nga tikanga o roto i tenei Whare; tena, ka patai atu ahau. Ko wai te Mema o roto i tenei Whare e ahei ana ki te hanga i nga ture pai? He maha nga Ture o mahia ana i roto i tenei Paremete, oti pai ana ki te whakaaro a nga Mema, katahi ka tukua atu aua Ture kia whakahaerea nga Apiha o te Kawanatanga i ia takiwa, i ia takiwa o te Koroni nei, na, hei te taenga, atu, ka rereke te whakahaere a aua Apiha i aua Ture, a tipu ana te raruraru ki ia takiwa ki ia takiwa—i rereke te whakaaro o nga Apiha a te Kawanatanga i the whakaaro o tenei Whare. Tetahi; ko ta koutou mahi ko ta nga mema o tenei Whare he whakatikatika i aua Ture, na, e hara ia tena i te take tika hei kiinga atu—e, kaore tonu he mema o roto i tenei Whare e mohio ana ki te hanga Ture pai? Koia nei koia te tika o ta koutou inahi e ki nei he kuare matou nga mema Maori ki te mahi Ture?—Kare e tika tena kupu a koutou a nga pakeha. Ka ki atu ahau ki nga mema o tenei Whare kati te korero kino mai ki a matou kei whakahokia atu he kupu whakahe mo ratou. E tae ana ano ethi mema ki tenei kupu "Me pei atu nga mema Maori i roto i tenei Whare;" heoi he takahi tena i to tatou Kuini, he takahi i te hiahia o Te Kuini i whakapuakina i nga ra o mna. Otira he aha i matakau ai nga mema pakeha ki nga mema Maori i te mea tokowha tonu nei matou? He wehi rawa no ratou i pena ai te kupu? Tera pea he reka no ratou ki te mahi a te Whare o Runga i panga nei i tetahi mema Maori ki waho (ia Taiaroa) i hiahia ai hoki tenei Whare kia tokowha ana e panga ki waho? He whakahe pea ki te haere o a matou j pooti; otira ki te tonoa mai he mema ki tenei Whare e ahei ana pea ia ki te pooti i tana taha i pai ai, i runga ano i ona whakaaro. Ki taku mahara me pena katoa nga mema e haere mai ana ki tenei Whare. E mohio ana ahau ki nga mema o te taha Tautohe me te taha Kawanatanga, na, te maha nga pootitanga e kite ana ahau e haere ana nga mema o tetahi taha ki tetahi taha. Titiro hoki ki nga memea o Whakatu i runga i nga korero mo tenei Pire kua ki ratou tera ratou e pooti kia hinga, na he mema ena e tino tuarua ana i te Kawanatanga. Ko te hiahia pea o nga mema e whakahe nei i a matou kia hereamatou ki te taura penei me te hoio, a ka arahi ia matou ki te wahi i pai ai ratou. Ko taku kupu tenei i naianei ki te Whare ko taku pooti e whakahaerea ana e au ki taku taha i tika ai ki aku whakaaro, ki tetahi taha, ki tetahi taha. He tini ano nga takiwa e wahi ai matou i runga i a matou poori. e haere ana etahi ki tetahi taha, etahi ki tetahi taha; heoi he aha i ki at nga mema kia peia matou ki waho o tenei Whare? He aha matou kia kore ai e noho i konei, e pooti ai hoki i runga i o matou hiahia? He paitini matou kia wehingia ai e aua mema? Ki taku mahara he tangata

katoa tatou, ko ta koutou hiahia kia pooti ano koutou ki te taha i pai ai koutou, heoi pena tonu hoki ahau.

Pire Whakarite Hou I Nga Takiwa Pooti Mema.

H. Tomoana.—E Te Tumuaki, e hiahia ana au ki te korero i oku whakaaro mo runga i tenet Pire; ki taku mohio hoki ko te tikanga o tenei Pire he whakahou i nga takiwa pooti, a he whakatokomaha atu hoki i nga mema mo tenei Whare, kia pai ai te whakatakoto nga tikanga o te Koroni. Tera hoki e pootitia mai nga mema ki tenei Whare e o ratou kai-pooti; tera ratou e haere mai ki te mahi i nga hiahia me nga mea e pirangitia ana e o ratou iwi. Engari ka huri aku korero i naianei ki tera wahi o tenei Pire e ahu atu ana ki te taha Maori. E nui ana ano toku whakaae ki nga korero a nga mema kua tu ake nei; otira kei te pouri ano au mo etahi o nga kupu i makere mai i a ratou. I whakahau te Kawanatanga i etahi apiha i tera tau kia tahuri ki te mahi mai i te kaute o te iwi Maori, ara; i te tokomahatanga. I ki ano matou i reira tera pea e kore e whakaae nga Maori katoa ki te pera, engari mo te taha ki toku iwi i mea au era ano au e tohe kia whakaae ratou, heoi, no taku hokinga ki taku iwi i tohe nui au kia uru ratou ki roto ki taua mahi. Kaore au i tae ki te pito rawa ki te rawhiti o toku takiwa, no te mea i matau au he iwi era e mohio ana ki nga ture pakeha, a e kore hoki ratou e whakahe ki te tuhituhi i to ratou kaute. Otira kaore he tikanga kia nui aku korero mo kona, notemea e tino mohio ana koutou nga pakeha ki nga Maori o te Tai Rawhiti, engari e mohio ana au ki etahi iwi ano e noho ana. i te takiwa o te Tai Rawhiti e whakahe ana ki nga ture pakeha koia au i haere ai ki aua iwi. Te wahi tuatahi i haere ai au ko Taupo, i reira tetahi Kooti Whakawa Whenua Maori e tu ana, a nui atu nga Maori i hui ki reira. I haere au ki reira ki te korero kia ratou i te tikanga o taua mahi kaute i te nuinga o te iwi Maori. He maha nga iwi i reira i taua takiwa, no Waikato, no Tauranga, me etahi atu wahi. I tu au ki te aroaro o nga Rangatira o era iwi i tono au kia tuhi i o ratou ingoa ki te pukapuka kaute. Ko taku kupu tenei ki a ratou. "Tera tetahi tangata e haere mai ki roto ki a koutou,— era e tono kia tuhituhi koutou ki tana pukapuka he pukapuka kaute—a ko tona tikanga he mea kia mohiotia te nuinga o te iwi Maori o tenei Motu." I whakaae katoa nga tangata i reira ki aku korero, nga mea e kiia ana he Hauhau me nga mea e mohiota ana no te taha Kuini Kihai rawa tetahi rangatira kotahi i whakahe notemea i marama rawa taku whakaatu i taua mea katoa ki a ratou. I tu a Topia Turoa ki runga i ki.—"Ahakoa Haubau, ahakoa no te taha Kuini, ki te tae mai te Apiha me tona pukapuka ka haina katoa nga tangata." I muri i a Topia ka tu ko te Heuheu i pera ano ana korero; na, ko te mutunga o taua mahi kua tae mai te pukapuka kaute ki tenei Whare, a kua kite te katoa. Ki te tirohia taua kaute tera e kitea he nui rawa nga tangata i raro i a matou. E kite ana au ko nga tangata i raro i a Hone Mahi Tawhai i roto i tona takiwa e tae ana ki te kotahi te kau mano me nga rau atu auo; ko nga tanga o roto i te takiwa o te mema mo te Hauauru kotahi te kau ma rua mano; na ko nga tanga o toku takiwa 16,731. No reira au i mahara ai e kore e pau i au te whakahaere katoa, ara; e kore au e kaha ki te haere ki nga wahi katoa o toku takiwa korero ai ki oku tangata. Ahakoa ko te toru teuei o nga tunga Paremete e noho ana au ki tenei Whare, kaore ano au i tae ki nga wahi katoa o toku takiwa korere ai. Engari ka ki ano au mo nga iwi o roto i toku takiwa e piri pono katoa ana ratou ki a Te Kuini, kaore ano ratou i takahi noa i nga ture pakeha. Ko ta ratou mahi he hapai i te ture a Te Kuini, i te taenga tuatahi mai rano o te pakeha ki tenei whenua, i kaha rawa ratou ki te awhina. Heoi e kore au e tohe atu ki te Kawanatanga kia whakatokomahatia he mema mo toku takiwa, he mea tena e taea noatia atu ana e te Kawanatanga, he mea ngawari noa atu ki a ratou te homai ano he mema mo toku takiwa, notemea he maha nga rangatira nui o toku takiwa e whakahaere tika ana i nga ritenga o te iwi, no reira ka mea au me whakaaro ano te taha ki nga maori e whakaoti pai nei i nga raruraru e tipu ana i waenganui i a ratou; ki taku mahara me kaua e whakahawea te Kawanatanga ti aua tangata. Me kaua e riro maku e tono atu ki te Kawanatanga kia homai tetahi mema hou mo toku takiwa, engari ma ratou ano e whakaaro nga mea e tika ana ino toku takiwa, a ka a hanga i etahi tikanga mo reira. Na konei au i kore ai e tuku mai i taku Pire whakatokomaha mema mo toku takiwa, i mahara hoki au he mea pai ke ma te Kawanatanga e hapai taua tikanga, ma ratou e whakaaro te tu o nga rangatira me to ratou kaha ki te mahi. Ahakoa kua tokomaha nga mema kua korero mo runga i tenei Pire kaore ano i marama toku ngakau, heoi ano te whai-korero i pai ki au ko ta to mema mo Nepia (Kapene Rata) e whakaae rawa ana au ki ana korero. I ki ia he iwi ngakau tika te maori he iwi tere ki te mohio —he tika ano tena; otira kanui taku whakapai ki ona korero katoa; i taku rongonga i ona kupu katahi au ka mea i roto i au "Ko Te Makarini tenei kua hoki mai ano ki waenganui i a tatou—te tangata hoki tera i tino mohio ki te whakahaere i nga tikanga maori me te matau ki te ahua o te Maori." Na i runga i taku whakarongo ki nga korero a nga mema o roto i tenei Whare, e kaha haere ana ki taku titiro mo tenei Pire, no reira au ka mea he pai pea kia paahi tenei Pire. E hara taku i te mea tera au e pooti ki tenei Pire; engari he ki kau tera pea e pai. E pa nui ana tenei Pire ki te iwi maori i runga i nga korero kua korerotia nei. Kua ki ake nei au he nui nga iwi i raro i a matou i nga mema Maori, na kaore auo matou i tae kia ratou korero ai mo tenei Pire; kati e mea ana au mehemea e pai ana kia paahi tenei Pire, tukua kia paahi, ara; te taha pakeha, na ko te taha Maori me waiho tena, kia tae rawa matou ki o matou iwi korero ai i nga tikanga katoa o roto. He ritenga nui rawa hoki kei roto i tenei Pire mo nga iwi e rua e noho nei i tenei Motu. Heoti ano taku e tono nei me waiho te taha Maori, kia tae rawa matou ki o matou iwi ata whakatakoto ai ki o ratou aroaro. Kei hapai matou i tenei Pire i konei, a i te tunga hei ture ka whakanohoia nga

Maori ki runga ki te Rouru ka meatia ratou kia utu reiti, ko wai hoki matou ka mohio a —tera ratou e whakaae. Ka whakahe pea ratou ki a matou mo to whakaaetanga ki tenei Pire. E korero ana au mo etahi wahi o toku takiwa, ara, nga wahi i uta, na ko nga wahi e takoto ana i waho nei, i te taha moana kei te utu reiti tonu ratou inaianei, a, tera tonu hoki ratou e utu reiti.

Heoi aku kupu.

Wenerei, te 17 o Akuhata, 1881.

Te Pire Whakarite Hou I Nga Takiwa Pooti Mema.

Nga whaikorero mo runga i te menemana a Rira Wuru, ara:—"Kia whakakorea te pooti motuhake a te iwi Maori, a kia whakakotahitia ratou me te iwi pakeha, i runga i te pootitanga mema."

H. K. Taiaroa.—E Te Tumaki, ka korero ano au mo te menemana a te Mema mo Waitemata, a Rira Wuru. Ka whakapuaki atu ano au i taku whakapai mo ana korero i runga i tona menemana, a, me taku whakaae ano ki tana e ki nei kei te tata haere ano te takiwa e whakamutua ai tenei ture e tu nei nga Mema Maori. Kaore tahi oku wehi mo te iti o nga Maori o Te Waipounamu, ahakoa mana atu tenei Pire; engari e ki ana au he mea hou rawa tenei Pire kua takoto nei ki o tatou aroaro, he mea hou ki te pakeha raua ko te Maori, E kore au e ki e hara tenei i te Pire tika, ara; mo te taha pakeha, no te mea ko ratou kei te mohio ki nga tikanga o roto; haunga nga mema i roto i tenei Whare, engari o ratou iwi tonu e noho mai na i waho. Ki taku whakaaro ki te tu tenei Menemana i naianei tera e pa he raruraru ki waenganui i nga Maori; me ki atu hoki au ki nga mema o tenei Whare, ko etahi Maori he mohio ko etai he kuare; tetahi, me whakaaro ano te rereketanga o te reo o nga iwi e rua, he reo ke to te Maori, he reo ke to te pakeha; no reira era e roa e haere ana nga tikanga katahi ka rite te mohio o tetahi ki to tehai. He tu atu taku i naianei ki te whakaatu ki tenei Whare i te whakaaro i tuturu i roto i a matou i muri iho i ta matou korerorerotanga mo tenei Pire. I penei ki taku mohio—kia mau tonu matou ki tenei ture e tu nei matou hei mema, a. ki te whakaae te Whare kia whiwhi ano matou i etahi atu mema i runga i te tikanga pakeha, pai ana. Kaore au i te mohiu he aha ranei te pai ka puta mai i roto i tenei menemana; tera pe a e whitu e waru ranei nga mema Maori ka tu mai ki tenei Whare i runga i taua tikanga, otira, ki taku whakaaro me waiho tonu kia tu tenei ture e mema nei matou, ara; kia kaua e whakakorea i naianei. Ko taku hiahia nui me tuku atu i te tuatahi enei tikanga whakarereke i te ture mema Maori kia whiriwhiria mai e te iwi Maori, a, kia whai taima hoki nga mema Maori e noho nei i roto i tenei Whare, ki te hoki ki o ratou iwi korerorero ai i nga tikanga katoa o roto: kia whakaatu ai ratou ki o ratou iwi Maori—e—ko te tikanga o tenei whakarereke i te ture mema Maori he mea kia rite tonu te huarahi pooti mo te pakeha raua ko te Maori; kia riro ma to matou iwi nui tonu e whakaoti tenei korero, no te mea hoki he toko iti rawa matou tokowha e noho nei i reto i tenei Whare hei whakaoti. E mohio ana tatou katoa ki te ahua o te Maori ka ohorere te hoatu tetahi mea ki runga ki a ratou e kore ratou e pai, engari ki te ata whakamaramatia ki a ratou tera ano ratou e whiriwhiri e titiro pai ano pea i taua mea. E hara taku i te whakahe i te menemana a Rira Wuru, te mema mo Waitemata, engari e ki ana au me ata waiho kia kotahi tau e takoto ana, me tuku atu mo tera Paremete, kei tu i naianei a i te taenga atu ki te aroaro o te iwi Maori ka whakahengia e ratou. E ahua pai ana ano tenei menamana ki au. Me whakamohio atu ano i au te tu o matou o nga mema Maori, e kiia ana e nga iwi o waho ko matou ki te whakaae i nga mea katoa e mahia ana i roto i tenei Whare; titiro ki te Pire Kooti Whenua Maori, i te mahinga o tenei Pire i roto i tenei Whare i whakaae katoa nga mema he Pire pai rawa atu, na, kua kite tatou i naianei kei te whakahengia etahi wahi e te iwi Maori. Mehemea e uru ana te Whare ki roto ki taku whakaaro e korero atu nei, era e whakaae kia ata waiho tenei mea, kia rongo rawa te nuinga o te iwi Maori a ma ratou e whakatau. Ki te whakaetai e kaha ki te whakakore i muri iho, no reira au ka ki he kai-ka rawa tenei menemana, e hiahia ana au kia waiho mo tetahi atu taima pai. E pouri ana au i au ka tono atu nei ki te mema mo Waitemata (Rira Wuru) kia unuhia tona menemana ki waho; otira me pewhea atu hoki au, e kaha ana te whakaaro mo tenei mea, a ko te mea tika ma te iwi ke e whaoti. Ka korero au i naianei mo te Ture Whakamana Pooti. I runga i tetahi Ture i whakamanaia e tenei Whare e whai pooti ana nga Maori e whiwhi nei ki nga Karaati motuhake, ara; mehemea kotahi anake te tangata i roto i te Karauna Karaati, ka whai pooti taua tangata. Ki taku mohio he whakakuare rawa ta taua Ture i te Maori, no te mea ki te whiwhi Karaati tetahi Maori ki a ia anake, he Karaati motuhake tena, a ka whai pooti ano ia; na, mehemea e ono nga tamariki a taua tangata he pakeke anake kei runga atu nga tau i te rua te kau ma tahī. Kaore e mana ki te pooti—Ahakoa no Niu Tireni tuturu era tangata kaore e tukua he pooti mo ratou. Na ko te pakeha e haere mai ana ki tenei Koroni, e ono tonu ona marana ki konei ka mana ia ki te pooti. He aha te take i puritia ai tera pooti i te Maori?—te tangata i whanau nei ki tenei motu, a i noho tuturu hoki ki konei. Heoi taku kupu mo taua mea he mahi rawa na tenei Whare te whakatu i taua Ture. Taku kupu whakamutunga he mea atu ki te mema mo Waitemata kia unuhia tona menemana.

Pire Whakarite Hou I Nga Takiwa Pooti Mema.

Meiha Te Wheoro.—E pa ana te menemana o te mema mo Waitemata (a Rira Wuru) ki te taha Maori no reira ka whai kupu ahau mo runga i tera. Ki taku whakaaro he pai rawa tana whakaaro mo te taha Maori no reira e kore e roa taku korero mo runga i taua tikanga no te mea i penei ta matou whakaaro, me mau tonu tenei pooti a nga Maori, inaianei i a me mahi ano tena pooti hou hei whakamatau penei me ta te pakeha, kia mohiotia te ahua. I tae atu ano tetahi o nga mema Maori ki te Kawanatanga ki te korero kia ratou mo taua tikanga, kia waiho tenei pooti ia matou nei kia whakamatauria tena mea hou, kihai i whakaaetia mai; ara kaore i whakaaetia mai aua tu pooti e rua. I hiahia matou kia peritia notemea i whakaaro matou, mehemea ka whakakorea tenei tu pooti ia matou nei i te Maori, tera pea e kore e tu mai he mema Maori ki te Whare nei, engari te Pakeha. I pahitia e tenei Whare te Ture whakamana i nga Maori kia pooti mo to mema Pakeha mehemea kua rehitatia ratou, a kaore i kitea he he i runga i tera, na no muri nei ka mahia te Ture e tenei Whare hei whakakore i tera. No reira ka tupato matou inaianei, ka wehiwehi kei whakakorea tenei tikanga mana o te iwi Maori ia matou nei, notemea kahore matou nga Maori e ata mohio ki te tikanga o te putanga o tenei tu pooti e kimihia nei e te Whare. Kahore ano au i ata marama i ata kite ranei i tona tikanga, mehemea ka whakakorea tenei tuunga mama Maori, tera pea e whakakorea hoki tena a muri ake nei ka tu mai he Pakeha, ka kore rawa e puta nga hiahia o nga Maori i runga i tena tikanga. Tera pea e pai, e tika ranei te mahinga mehemea i penei katoa nga Maori me matou nei te ahua, ara, mehemea kua ahua mohio ki nga tikanga pakeha, me te whiwhi ano hoki i nga Karauna karaati mo o matou whenua. Engari aku hoa mema Maori nei e mea ana tera e taea te whakahaere i o ratou takiwa; engari ki te takiwa e tu mai nei au hei mema mo te Taihuauru e kore e taea te whakahaere. Ki taku whakaaro engari ano te Pire i takua mai ra e te Hooro te Peremia i tera tau, he pai ke tera i tenei. Kahore au i whakahe i tera i runga i toku ngakau ake, engari na te rereke o enei tikanga i a nga iwi o toku takiwa. Kei tupu ake he tikanga pakeke penei me renei i Taranaki, i te takiwa e tu mai nei au, a tera pea e puta ake he raruraru pera i runga i enei tikanga e korerotia nei. Kaore au whakahe ki te menemana a te mema mo Waitemata engari e whakaaro ana au, e kore e taea te whakahaere i runga, i te ahua rereke o nga Maori o toku takiwa. Ki taku whakaro me waiho tonu i tenei tu pooti ia matou nei, me whakamatau noa tena kai kite ai a te whakaaro o nga Maori. Ki te whakaae mai nga Maori e pai ana, otira ki taku whakaaro hei whakaiti tena i te mana o te Maori. Tera pea he tikanga he kei te huna i roto i te menemana nei, tera pea ka whakarereketia a muri ake nei, tera ano pea ka motinitia e tetahi o nga mema o te Whare nei, Kia kaua e noho he Maori ki roto i te Whare nei. Kei te mohio ano au ki te take i wakanohoia ai nga Maori ki roto i tenei Whare i te tuatahi ra, a taea noatia tenei takiwa. He tikanga ke i whakanohoia ai nga Maori, hei whakamana kau i nga tikanga o tenei Whare; a kei te mohia hoki au kua rereke inaianei aua tikanga, kei te haihia hoki etahi kia mutu te noho a nga Maori ki roto ki te Whare nei. I tukua mai te Pire whakatu mema Maori i te takiwa e puta ana nga tautohetohe i waenganui o te Maori me te pakeha. No te korenga o aua tautohe me te iti haere o nga raruraru, ka whakaaro nga pakeha me mutu te noho o nga Maori ki te Whare nei, natemea kua kore aua tautohetohe, a no te uru o nga Maori ki te whakahaere tikanga i mutu ai aua raruraru. Kua rongo au i nga korero a etahi a nga mema mo te whakakore i nga mema Maori. Kaore au i te mea mo te Pire nei, engari mo nga korero ke o waho o te Whare. Na i runga i te Motini e korerotia nei, ki taku whakaaro he pai ke kia komohia atu he kupu penei, me waiho tonu tenei pooti a nga Maori, a me mahi atu tena hei whakamatau, mehemea ka pera ka pooti au mo te menemana. Otira e kore au e kaha ki te tautoko i tenei menemana, i te mea kaore ano i kitea nga tikanga o roto. Mehemea pea ka wahia ka kitea kaore noaiho he kai o roto. Kaore ano i ata marama i au nga tikanga o roto o te menemana. Mehemea e kitea ana e au nga tikanga o roto, e mohiotia ana hokia nga putake, tera pea e pooti au. E whakapai ana ano au ki te mahi a te mema mo Waitemata, otira kaore ano au kia kite i te tikanga o roto, tera pea e tu mai he Maori he pakeha ranei. E kore e rereke aku whakaaro i era kua korerotia ra e au. E mea ana au me waiho tonu tenei e mau i nga Maori nei, a me whakamatau ano tena e koutou, kia kitea ai te tika o te mahinga. A kei te mau tonu toku whakaaro o mua tae noa ki naianei.

H. Tomoana.—E pirangi ana au ki te korero mo runga i tenei menemana, no te mea ki taku mahara i mutu te taha pakeha o te Pire i tera po. Kua timata hou te korero i naianei mo te taha Maori. Katoa nga korero mo tenei menemana, ahakoa pewhea, e ahu katoa ana ki runga ki nga Maori; e eke ana ki runga ki te ture e tu nei nga mema Maori. E kore e ngaro i au te mihi atu ki te mema mo Waitemata mo ona kupu pai mo te iwi Maori. I marama rawa tona whakahaere i nga take i whakatakoto ai ia i tona menemana. Me te mema hoki mo Nutana (Te Wanihana) i whakapai ano mo te iwi Maori. I ki ia me whai pooti te Maori, ahakoa no te Kingi, ahakoa no te Hauhau me hoatu he pooti ki a ratou katoa. He kupu hou tenei ki roto ki tenei Whare no reira ka whakawhetai au ki te mema nana taua kupu. He mea hou rawa ki au to menemana a te mema mo Waitemata, he turaki i te ture e tu nei matou hei mema. I whakapai ano au ki nga kupu a taua mema i tapiri mai nei ki tona menemana, otira ko te he kaore e kitea atu e au tetahi mea e takoto ana i toku aroaro hei tirohanga atu maku, kaore he Pire e kitea atu ana e au hei awhina i ona korero; mehemea i tukua mai e ia ona whakaaro ki roto ki tetai Pire kua marama au ki te korero mo runga, na, ko tenei, ka whakarongo atu au he kupu anake, heoi kaore au e pai ki tona menemana. Mehemea i hangaia mai e ia he Pire, a ka tuku mai ki tenei Whare, tera ano e taea e nga mema o te Whare te whakahaere i runga i te menemana—a oti pai noa pea tetahi tikanga, engari ko tenei

ahua o te menemana e takoto nei kore au e whakaae. Ki taku whakaaro me kawe tenei mea ki te aroaro o te iwi i te mutunga o tenei Paramete kia mohio ai nga Maori ki nga tikanga o tenei mea e korerotia nei. Ki taku mahara me whakaaro nui nga mema ki aku korero o tera po, ara; me hoatu tenei tikanga kia whiriwhiria mai e te iwi Maori, kia takoto rawa hoki ki o ratou aroaro, kia ata whakamaramatia ki a ratou. Ahakoa taku titiro atu ki te mema mo Waitemata ki tona aroha ki te Maori me tona hiahia ki te awhina i a matou, otira me pewhea hoki i te mea kua tuturu i a matou me tuku tenei korero ma o matou iwi e whakatau, ki te whakaaetia hoki e ratou kaore he kupu whakahe i muri iho. I rongo au i te kupu a Te Pirimia e mea ana, mehemea e taea ana te whakapai i naianei te ture mema mo te Maori, ko ia tetahi ka uru tuatahi ki roto hapai ai i te whakatokomaha mema; e whakaae ana au ki tana, e hara tenei i te taima pai hei whakarereketanga i te ture mema Maori. Mehemea hoki ka hohorotia te tuku i tenei tikanga ki runga ki te Maori, tera te Maori e tumeke, a e kore e mohiotia ka pewhea ranei. Ka pewhea hoki ta ratou titiro ki o ratou mema? Ki taku mohio mehemea ka tere ta matou whakaae kia whakarerekitia te Ture mema Maori, era o matou iwi e whakahawea mai ki a matou—te take, mo to matou kore kaore i mau atu kia ratou korero ai i te tuatahi. Ko taku kupu whakamututunga tenei, kaore au e whakaae ki tenei menemana, ka tono au kia unuhia ki waho

Te Ranana.—Ko te kupu a Te Ranana i roto i tona whai-korero i mea ia i patipatitia nga mema Maori e te Kawanatanga i tahuri ai ki te turaki i te menemana, katahi ka tu atu a.

Meiha Te Wheoro.—E Te Tumuaki e hiahia ana au ki te whakamarama atu. E mea ana te mema nei a Te Ranana i patipatitia matou e te Kawanatanga; ko taku kupu tenei, kaore ano tetahi o te Kawanatanga i tae mai ki a matou korero ai. Mehemea e mohio ana a Te Ranana ki te mema o te Kawanatanga i tae mai ki a matou whakapatipati ai me whakaatu e ia. Ki te whakarongo hoki te tangata ki enei tu korero era e mahara he kuri matou e taea ana te arahi kia pena kia pewhea ranei ko a matou korero i tenei ahiahi i korero ano i o matou whakaaro mo runga i to matou iwi, e hara i te mea i ahu mai i tetahi tangata ke atu, na o matou ngakau tonu a matou korero.

Taite, te 18 o Akuhata, 1881. Te Pire Whakakore I Te Takoha Koura.

I tu nga mema o tenei Pire ki te ata-po, katahi ka tu atu a.

M. Tawhai.—E Te Tumuaki. I mahara au i te tuatahi i tukua mai e nga mema o nga takiwa koura tenei Pire kia pahitia, engari i tatari noa au i tenei po kia peratia a na wai ra kua rereke aku whakaaro i naianei. Mehemea hoki i mohio au era e penei te whakaroa haere a aua mema kua mau mai au i aku paraikete ki konei. I tenei po katoa i mau tonu au ki te whakatauki a te pakeha, ara: "Ko te puku-korero he hiriwa, ko te noho-puku he koura." Kaore e kitea e au te take i korero roa ai aua mema, heoi e korero ana pea kia rongo mai o ratou iwi pooti. Ki taku me pooti tonu inaianei kia wawe te mutu.

No konei ka tukua te Pire kia komititia.

Taite, te 18 o Akuhata, 1881. Tamakiterangi.

H. Tomoana, i patai ki te Kawanatanga; mehemea kua rapua e ratou he tikanga mo te pitihana a Tamakiterangi? I whiriwhiria taua pitihana e te Komiti mo nga mea Maori, whakataua ana ma te Kawanatanga e rapu nga take o roto.

Te Roretana, tana kupu whakahoki, kua tae mai he ripoata ki te Kawanatanga mo runga i taua pitihana, a mehemea e hiahia ana a Tomoana kia kite i taua ripoata, e pai noa atu ana au ki te tuku atu kia kite ia.

Turei, te 23 o Akuhata, 1881. Te Pire Kura.

H. M. Tawhai, e hiahia ana au ki te whakaatu ki te Whare nei ka pooti au ki tenei Pire. E whakatika ana au i tenei Pire, e mea ana hoki kia akona nga tamariki ki te Karaipiture. E rongo ana au e whakahengia ana te korero i te Paipera natemea he maha nga hahi, a e rereke ana a ratou whakaaro. E wehi ana etahi hahi kei whakaakona a ratou tamariki e nga kai-whakaako a etahi atu hahi, no reira i kore ai e whakaae kia korerotia te Paipera. Ki taku whakaaro kahore e tika kia waiho ko te rereketanga o nga hahi, hei take kia kaua ai e akona te Paipera i roto i nga kura. Ki au nei ko nga tikanga o roto o te Paipera nga tino tikanga hei ako atu ki nga tamariki, natemea he nui nga painga e tau kia ratou, hei whakahaere tika ia ratou i tenei ao. He maha nga mea tika i roto i te Paipera hei ako atu ki nga tamariki, he maha hoki nga tikanga o roto e tau ai te rangimarie kia ratou i nga ra e haere ake ana. Ka ki atu ano au ki te Whare, ka pooti au ki te tautoko i tenei Pire.

Taite, te 25 o Akuhata, 1881. Te Huarahi Ki Te Upoko O

Taiakoa.

H. K. Taiaroa, patai ki te Kawanatanga, Mehemea ka hoatu e ratou kia £500—ki runga ki te Pukapuka Moni hei whakaoti i te huarahi ki te Upoko o Taiaroa?

Te HOORO, tana kupu whakahoki; kua tuhia ki nga Pukapuka Moni mo nga mahi, etahi moni (£250) e nui ana hei whakaoti i tera.

Turei, te 30 o Akuhata, 1881.

H. Tomoana, patai ki te Kawanatanga, Kua pehea ta ratou whakahaere mo runga i te pitihana a Iene Tapihana, i whakataua ra e te Komiti mo nga mea Maori i te 25 o Hune, 1880, kia tukua atu ma te Kawanatanga e whiriwhiri?

Te Roretana, tana kupu whakahoki, E toru te kau ma iwa eka kua whakaritea i Te Puke mo Iene Tapihana i runga i te kupu whakaae a Te Makarini.

Kura Maori

H. K. TAWHAI, tana patai ki tc Kawanatanga; No ehea nga moni e tukua nei hei hanga i nga Kura Maori, hei utu hoki i nga kai-whakaako mo aua Kura o Aotearoa me te Waipounamu? E hiahia ana nga Maori o taku takiwa kia mohio ratou no hea ranei aua moni e utua ana e te Kawanatanga mo aua Kura Maori.

Te Tiki, tana kupu whakahoki; ko te nuinga o aua moni e pootitia ana e te Whare i ia taui ia tau. He moni iti e tae ana ki te £100—i te tau e puta mai ana i te 2000 eka i Hokanui.

TAUTOHE WHENUA I WAIPAWA.

H. TOMOANA, patai ki te Kawanatanga; Mehemea ka tukua mai e ratou he Pire hei whakamana i te whakataunga a te Komiti o nga mea Maori mo runga i te Pitihana a nga Maori o Waipawa, mo te whenua i te raana a Haringi?

Te Roretana, tana kupu whakakahoki; Kua mahia tetahi pire mo taua mea, a kua tonoa hoki kia whakaetia te tukunga ki te Whare.

Wenerei, te 31 o Akuhata, 1881.Pire Whakarite Hou I Nga Takiwa Pooti Mema.

Meiha Te Wheoro.—He kupu ano taku mo runga i nga korero a Te Pirimia i korero nei ia, mo tana Pire i tera tau kia whakatokomahatia nga mema Maori. I te tukunga mai o te Pire a Te Pirimia i tu au ki tewhakahe. Kotahi anake te wahi i whakahe ai au, ko te meatanga me tuhi rawa nga ingoa o nga Maori ki runga ki te rouru pooti; he penei hoki te tikanga o taua mea ko nga Maori e kore ana o ratou ingoai runga i te rouru, e kore e whai mana ki te pooti. Ko etahi wahi o taua Pire i whakaae au. Mehemea hoki i hia-hia to Kawanatanga ki to whakatokomaha i nga mema Maori kua taea tonu e ratou te homai he mema hou mo matou, ara, te whakatuturu tonu mai kia hia ranei nga mema hou. He nui nga mema i whakaaro e kore e whakaae te Whare ki te tikanga whakatokomaha mema mo te Maori, engari kaore ano kia whakamatautia. Mehemea e ki tuturu ana te Kawanatanga i roto i tenei Whare ka whakatokomahatia e ratou nga mema Maori tera tatou akite i te korenga i te peheatanga ranei. Kei te noho mate matou nga mema Maori i tenei Whare, no te mea he tokooti matou. Ko te tahi mate o matou kei to matou pooti, ki te pooti matou ki tetahi taha ka riri tetahi taha, a ka pooti atu ki reira ka riri hoki tetahi, na ki te puta matou ki waho ki te kore e pooti, ka riri nga taha e rua ki a matou, ka ki kaore matou e tahuri ana ki te mahi i nga mea o te Whare. Heoi hoki ta matou puta ki waho kia kore matou e waiho hei riri ma tetahi taha, ma tetahi taha. He mate tawhito tenei no matou, no te tunga tuatahi mai ra ano o nga mema Maori ki tenei Whare; pena haere tonu te kupu mo matou a na wai ra kua kia tonu e tetahi mema o tenei Whare kia whakakorea rawatia to matou tunga mema. He tuhua noa atu nga kupu e pangaia mai ana ki runga ki a matou. E ki ana etahi mema e patipatitia ana matou, e whakawehiwehia ana, e ahatai atu ana ranei; heoi e noho taurekareka rawa atu ana matou i runga i enei korero. Taku kupu atu ki tenei Whare kaore rawa au e riro ana i te patipati, heoi ano te kaiarahi i au ko oku whakaaro anake ki toku iwi. Ko to matou mate ko te mate kua pa i naianei ki nga mema o Whakatu, engari he ohorere rawa te paanga ki a ratou. Kua roa noa atu matou e mate ana, i pa whakarere to ratou. Kei te tangi ratou i naianei mo to ratou mematanga. Kei te aroha au ki a ratou ko te mea ki taku whakaaro he tika ta ratou, ka tika ano ratou kia tangi i te mea kua tangohia e to ratou rioga—na te matua ano i hoatu te aporo ki a ratou na te matua ano i tango, koi na te take e tangi nei ratou. E hiahia ana nga tamariki kia mau tonu ta ratou aporo, whai hoki ko matou nei e hiahia ana kia homai atu ano he aporo ki a matou. Ko taku kupu tenei waiho nga mema o Whakatu kaua e whakaitia ratou; erangi ka ki ata au ki

nga mema o tenei Whare "Homai ano etahi atu mema mo matou" e mohio ana hoki au kaore he tikanga e tono atu ai ki te Kawanatanga no te mea kua oti i a ratou te ki e kore ratou e homai mema hou mo matou. Heoi aku kupu ko tenei, kei te aroha au ki nga mema o Whakatu.

Mane, te 5 o Hepetema, 1881.Pire Whakarite Hou I Nga Takiwa Pooti Mema.

H. K. Taiaroa.—E hiahia ana au kia korero itiiti nei mo runga i te menemana a Te Hiana, te mema mo te Teemu. I pooti ano au kia hinga tenei pire no reira he mea pai kia whakaaututia ano nga take i pera ai au, tetahi tu atu anoaku he whakapuaki i toku aroha mo nga mema o Whakatu i runga i ta ratou whawhai me ta ratou whakaara i te Arai Kohatu hei tiaki i a ratou. Ko au tetahi i ahua awhina i a ratou ki te hanga i taua taiapa. Me ki au he mema au no Otakou, noku taua porowini, erangi kua whiriwhiria e au tenei mea i roto i aku whakaaro, kua mea au e kore rawa e tau he pai i runga i te whakaritenga takiwa mema i roto i tenei Pire. Kei te aroha ano au ki te mema mo Totara ki a Te Kihipane mo tona meatanga i mate nei ia i tera po—te take hoki he penei me taku, he arohatanga nona ki nga nga mema o Whakatu, na kite ana tatou i telahi mea kihai rawa nei tatou i kite i roto i tenei whare i mua. I turaki au i tenei pire i runga ano i etahi take e pa ana ki te Tiriti o Waitangi. E tino marama ana i roto i taua Tiriti e ki ana kia rite tonu nga mana me nga ritenga ki te maori pena me nga mana e tau ana ki etahi atu pononga a Te Kuini; na i au e noho ana i roto i tenei whare kaore ano au kia kite i tetahi ture i hangaia i konei e taea ai te ki he mea pai, he mea tika mo te iwi maori. Me mohio nga mema o tenei whare ko te Ture Motuhake e tu nei matou hei mema na Ta Hori Kerei ano i korero tuatahi no muri ka whakamanaia e Te Makarini. Heoti ano te mea i mahia mo te taha ki te iwi maori hei whakarite mo te takahanga i nga tikanga o te Tiriti o Waitangi. Na mo runga i tenei pire no te porowini au o Otakou, kei reira toku kainga, otira e kore au e haere i runga i te aroha ki te tangata, ti te takiwa ranei, erangi ko toku ngakau e aroha ana ki te Koroni katoa, I pootitia au e nga maori katoa o te Waipounamu, na me taku tu i naianei e tu ana an hei mema mo tera motu katoa. E rite ana toku tu mo Whakatu ki toku tu mo Otakou—e hara au i te mema mo te takiwa kotahi pena me nga mema o Otakou me Katipere. Me kauaka nga mema o Otakou e titiro penei mai ki au, a me whakahoau au ki a ratou mo te whakatokomaha mema mo Otakou anake, me kaua e whakaaro etahi wahi. Ki taku whakaaro e whai take ana te whakahe a nga mema o Whakatu mo te mahi he ki a ratou, mehemea hoki i tangohia he mema i Otakou e kore ia nei e riri nga tangata o reira penei me te iwi o Whakatu? Ki taku mohio kua riri ano ratou, a me nga mema hoki o Katipere kua riri ano ratou mehemea i peratia. Na ko au e tu atu nei he mema au no te taha Maori, me korero hoki au i te ahua o nga whakahaere mo runga i a ratou. I tera tau i mea mai te Kawanatanga tera e tirohia te tokomahatanga o te iwi Maori, a i runga i to ratou nuinga ka whakaritea ano he mema mo ratou—na ahakoa kua taungia nga Maori, kua kitea i roto i te pukapuka kaute e 55,000 ratou. Kaore rawa ano he mema hou kia homai mo nga Maori. Kaore i kitea e au te take i kore ai te Kawanatanga e homai kia nui atu ano he mema mo te Maori. Ehara taku i te korero mo toku iwi ake no te mea e mohio ana au he iti rawa ano ratou i te Waipounamu kia whakatokomahatia ano he mema mo reira, erangi e korero ana au mo nga Maori o tenei motu o te Aotearoa, ki taku whakaaro e tika ana kia whakatokomahatia he mema mo ratou. Tetahi mehemea he take ta te Kawanatanga i kore ai e whakahe a mema hou mo nga Maori, he aha kaore e tuku i nga Maori o tenei motu kia uru ki roto ki nga pakeha? He aha kaore e tuku kia noho o ratou ingoa ki runga ki nga rouru pooti pakeha? He mana tera i roto i o ratou ringaringa i mua, ara; te pooti mo nga mema pakeha, na no tera Paremete kua mutu ake nei i tangohia ai taua pooti i te Maori. Kua korero au ki te Whare he aroha noku ki nga memea o Whakatu e tohe nei ki te turaki i tenei Pire i tu ai au ki te whai korero. Ahakoa taku aroha ki aua mema kei te whakahe ano au ki a ratou no te mea i takoto tetahi motini turaki Kawanatanga ki te aroaro o tenei Whare, tu ana aua mema ki te hapai i te Kawanatanga e patu nei i a ratou. I tu ano matou ki te korero whakahe mo te Kawanatangai etahi takiwa, na ko nga mema ano o Whakatu ki te whakahe mai i a matou. Ka ki atu au ki aua mema o Whakatu na ratou pu ano i puta rawa ai te Pire ki tenei Whare. Mehemea kaore ratou i tautoko i te Kawanatanga, mehemea i pooti ratou kia hinga, kua kore tenei Kawanatanga hei kawe mai i tenei Pire e korerotia nei e te Whare, a kua kore hoki taku hoa te mema o Totara e raru penei me tona rarunga i tera po. Ki taku titiro ki te nui o nga tangata i roto i te Whare i tenei po, me te nui o nga tangata e matakitaki mai nei i runga, i here mai ratau kia kite ano i tetahi atu mema e peratia ana me tera i tera po ra. He mea hoki tera katahi tonu ka kitea i roto i tenei Whare—otira ki taku whakaaro he tohu tena mo te nui o te whakaaro a waho ki nga mea e mahia ana i roto i tenei Whare. Kua tautoko Kawanatanga au, erangi katahi ano au ka kite i tenei tu mahi. E kore au e ki kei te he tenei Pire ki ta te Kawanatanga i whakaaro ai, erangi e kore e tika ki taku titiro. I runga i te roherohenga i nga takiwa o roto i nga motu e rua, e kore e tau he pai ki nga tangata, e kore e tu tika nga mema i runga i o ratou takiwa, ara ka wehea atu ki waho o tetahi takiwa nga mea tika hei pooti ki roto: na ki te whakaarohia te taha Maori—maku ano e whakamarama nga rohe o tetahi takiwa pooti, ko nga tangata o roto i tena takiwa he Maori he pakeha, na ko te mema pakeha ke e tu ano mo kona, e riro ana mana e hanga nga ture mo te pakeha raua tahi ko te Maori. Kua nui taku whakaaro i tenei Pire, a, rnoemoea noa iho au i tera po. Ko

taku moe tenei e Te Tumuaki; I kite taku wairua i te ahua o Te Pirimia e haere atu ana ki te Kawana, he kawe atu nana i tenei Pire kia whakamaia mai; na i roto ano i taku moe i kite au i a Ta Hori Kerei e haere atu ana ano ki reira; he pukapuka ke i tona ringa hei whakaatu ki te Kawana e hara te Pire a Te Hooro i te Pire e paingia ana e te iwi. I whakaatu a Ta Hori Kerei ki te Kawana i te nui o te mate ka tau ki runga ki te nuinga o nga tangata o te Waipounamu me te mate hoki ka tau ki runga ki nga Maori. I rongo au i te whakahoki mai a te Kawana ki a Ta Hori Kerei; i rongo au i te waha e ki atu ana ki a i "Me titiro ki tenei mana, a ka titiro atu ki tera." E Te Tumuaki e kore au e whakamaori atu i taku moe kei roa te Whare heoi ka noho au ki raro.

Wenerei, te 7 o Hepetema, 1881. Taunga Kaipuke I Taranaki.

H. M. Tawhai, ka whaikupu au mo runga i te hiahia a taku hoa a te mema mo Taranaki. E ki ana etahi o nga mema me mutu taua mahi. Na me ata patai atu e au, e tae ana ranei nga tima me nga kaipuke ki Ngamotu? A ka mahia ranei tenei waapu ki te tihi o Taranaki maunga? Mehemea e hiahia ana kia mahia ki runga ki te tihi o Taranaki maunga, katahi ka tika te ki kia kaua e mahia. E mohio ana au he maha noa atu nga tima me nga kaipuke e tae atu ana ki Ngamotu, a kaore he taunga i reira. Ki taku whakaaro ko nga mema e ki nei kia kaua e mahia he taunga kaipuke, e hiahia ana kia tahuri nga kaipuke ki te moana kia mate ai nga tangata e haere mai ana i tawhiti. E ahua rite ana ano tenei ki te pakarutanga ote "Taranua" tima. Kua maha nga tau e tono ana nga kapene o nga kaipuke kia whakaturia he raiti ki taua wahi, a no te pakarutanga ra ano o taua tima me te matenga o te tini pakeha, katahi ka whakaturia he raiti ki reira e te Kawanatanga. Na te pakeke o te Kawanatanga ki te kaiponu i runga i aua tono i pakaru atu ai te "Taranua." Ka penei ano i tenei. E hiahia ana nga mema kia whakarerea taua mahi, a kei apopo, kei tetahi atu rangi ranei ka tahuri pea he kaipuke ki reira, a mate atu pea he tangata, katahi ka puta te hiahia kia mahia he taunga kaipuke ki reira E aroha atu ana au ki nga mema o Taranaki, natemea e whakaaro ana au he mea tika kia tiakina nga tangata e haere atu ana ma runga kaipuke ki Ngamotu. Heoti aku kupu, he whakaatu kau naku, e tautoko ana au i te tono a nga mema o Taranaki.

Mane, te 12 o Hepetema, 1881.

Te Pire Mo Nga Takiwa Ngawha.

H. Tomoana.—E mea aua au kia mohio mai te Whare kei te whakaae au ki tenei Pire; engari pai atu ki nga mema Maori mehemea he pukapuka kirimini kei te Kawanatanga, a i tuhia e te Arawa, me whakaatu mai e te Kawanatanga. He Iwi nui a te Arawa, he maha nga hapu rangatira o roto, a tera pea kaore katoa aua hapu nei e whakaae ana ki tenei Pire. E hiahia ana au kia whakamararama rawatia mai ki toku ngakau mehemea ranei na nga hapu katoa o te Arawa i tono tenei Pire kia hangaia. Mehemea hoki kua oti i te Kawanatanga raua ko te Arawa te whakatakoto etahi ritenga penei me enei kua korerotia nei, heoi ko te mea tika ma te Kawanatanga he whakaatu mai ki a tatou i aua whakaritenga. Kaore au e tino pai ki te rarangi tuarua o tenei Pire, e tuku nei i te mana ki te Kawana hei panui i nga takiwa katoa o te Koroni. Ko tenei Pire e pa ana ki nga takiwa katoa o te Koroni, ki nga wai-wera o ia wahi, ki nga awa, ki nga roto, me nga wai katoa. Ki taku whakaaro me waiho tenei Pire mo te takiwa anake o te Arawa, no te mea ko ratou te iwi e tono mai nei kia hangaia atu tenei Pire. Me kaua e tuku tenei Pire kia pa ki etahi atu takiwa o tenei Koroni. Tera pea etahi o te Arawa e whakaae ana ki tenei Pire, ko etahi pea kaore i te whakaae, otira ko taku hiahia kia mana anake ki te takiwa o te Arawa tenei Pire. He nui nga ngawha i etahi atu takiwa, kei Taupo etahi puia nui, na kaore au i te marama ka pewheia ranei aua wahi i tenei Pire. Tera ano etahi o te Arawa kei te whakahaere i nga waiariki o to ratou takiwa, na e whiwhi nui ana ano i runga i aua whakahaere, e puta ana he pai ki a ratou. Mehemea pea e meatia ana tenei Pire kia pa ki nga waiariki katoa o tera takiwa e kore a Tuhourangi e whakaae. E kore ratou e whakaae kia whai-mana tenei Pire ki o ratou nei takiwa, no reira au ka mahara me whakarongo i te tuatahi ki nga kupu a nga rangatira o Tuhourangi. Kaore ano tenei Pire i paahi heoi e whai takiwa ana tatou ki te ata korero ki a ratou. He taonga nui aua waiariki na te Maori;—tenei ano tetahi korero tipua mo aua mea—I mua i nga whakatupuranga o namata ka haere mai tetahi rangatira ki Niu Tireni, ko Ngatoroirangi te ingoa, mate ana ia i konei i te huka, katahi ia ka karakia atu ki tona tuahine i Hawaiki kia mauria mai nga wai-wera hei whakaora i a ia, na haeremai ana tona tuahine me aua waiariki a ora ana a ia a Ngatoroirangi. Heoi he mate no te tangata i te matao e whai nei kia tae ki reira. Ko te rangatira tonu o Tuhourangi te tangata tika hei ki me mahi tenei ture me kaua ranei—ki te haere mai ia ki tenei Whare ki ai "E hiahia ana matou kia whakahaere he ture mo enei waiariki" heoi e kore tatou e whai kupu.

Te Pire Mo Nga Takiwa Ngawha.

H. M. Tawhai—He kupu ruarua nei ano aku mo tenei Pire. Ko au e korero nei no Ngapuhi tetahi taha, no te Arawa tetahi taha. Ka korero au i te tuatahi i tokou taha Arawa, hei muri toku taha Ngapuhi. E pai ana au ki te

tono a te Arawa kia nohoia to ratou whe-nua, kia hangaia nga taone ki reira. E hiahia ana au kia whakaaturia mai ki au te pukapuka whakaaetanga i tuhi ai a te Arawa. E hiahia ana au kia kite rawa i nga ingoa i tuhia ki taua pukapuka kia mohio ai au i te tika i te he. Mehemea ka kite au i te pukapuka kirimini a te Arawa heoi era e mutu taku korero, ka tatu hoki taku ngakau; ka hiahia au kia ora ratou i runga i ta ratou mahi. Ka korero au i naianei mo tera iwi oku mo Ngapuhi; tera ano tetahi waiwera kei Ohaeawai; na ko tenei Pire e mea ana kia mahia katoatia nga waiwera o Te Koroni, heoi e hiahia ana au kia kapea tenei takiwa ki waho o tenei Pire no te mea kaore toku iwi a Ngapuhi e mohio tenei tetahi Pire penei kei te mahia e tenei whare; tetahi hoki kaore ano toku iwi i ki mai ki au e pai ana ratou ki tetahi Pire penei. Kaore ano ratou i tuku kupu mai ki au no reira au ka mea kia kaua e paahi tenei Pire mo reira i te mea kei te noho kuare mai ratou ki nga tikanga o roto. I runga i enei take ka tono atu au ki te Minita mo te Taha Maori kia waiho te mana o tenei Ture ki te takiwa anake o te Arawa. Ma Ngapuhi e matakitaki te pai o tenei Ture ki te takiwa o te Arawa, a, me ka kitea e ratou he pai, he mea ngawari noa atu te tono mai ma ratou kia mana ano tenei Ture ki to ratou takiwa. Tetahi take, kia ahei ai au a te mutunga o tenei Paramete ki te hoki atu ki toku iwi whakamarama atu ai i nga tikanga o tenei Pire ki a ratou, me nga pai ka puta i runga i nga whakahaere, na, ki te pai ratou ki taku whakamarama atu ma ratou ano e tono kia tukua atu tenei Ture ki tera takiwa. E hiahia ana au kia kite i te pukapuka whakaaetanga i tuhia nei e te Arawa o ratou ingoa ki roto. Tenei ano tetahi tangata o te Arawa kei Poneke nei, i te korero ano maua mo nga tikanga o tenei Pire, na, ahua pai ana taku ngakau me taku whakaaro na te Arawa ano tenei hiahia; otira ko toku hiahia kia kite rawa i te pukapuka whakaetanga. Me ata tirotiro te Whare ki tenei Pire, me ata whakaaro i te tono a te Arawa no te mea ko ratou tonu e tono mai nei kia paahitia tenei Pire. Kei te pai tonu au ki tenei Pire erangi ki taku whakaaro e taea noatia atu ana te mea mo te takiwa anake o te Arawa i naianei.

Te Pire Mo Nga Takiwa Ngawha

Meiha Te Wheoro.—E pa ana tenei Pire ki tetahi whenua no te Arawa. He mea ano kua ata whiriwhiria e ratou, no reira e pai ana au kia ata whakaarohia ano e nga mema o te Whare te tono a nga rangatira o te Arawa; me whakaae atu ano o ratou hiahia; engari ki taku whakaaro ko te mana o tenei Pire me tau anake ki runga ki nga ngawha a tera Iwi, a te Arawa me kaua e pa ki nga waiwera katoa o te Koroni nei. Me whakamatau tenei Pire i te tuatahi ki te takiwa o te Arawa, na ka kitea te pai hei reira whakamana ai etahi atu takiwa. I naianei me waiho tonu he mana ki nga Maori o waho o te takiwa o te Arawa, kia ahei ai ratou te whakarite tikanga mo a ratou nei waiariki, nga tikanga e maharatia ana e ratou he pai. E kore au e whakaae kia tu tenei Pire ki roto ki te takiwa e tu nei au hei mema, no te mea kaore au e mohio ka whakaae mai ranei nga iwi katoa o waho i taua takiwa; otiai ki te hiahia ratou ki tenei Pirie a muri ake nei ma te Whare anei e whakaae atu ki a ratou hiahia. E kore au e pai kia eke tenei Pire ki runga ki nga tangata o toku takiwa e whiwhi ana ki nga wai pera kei whakahe ratou ki au mo taku whakaae ki tenei Pire. Tera ano etahi waiwera kei Taupo, ko tetahi wahi o Taupo kei roto i toku takiwa, na, kaore au i te mohio era ranei nga tangata o taua takiwa e whaakae ki tenei Pire, no reira au i mahara ai kia mohio rawa au ki te tino hiahia o toku iwi katahi au ka whakaae ki tenei Ture kia tau ki runga ki a ratou. He pai nga tikanga o roto i tenei Pire mo te iwi anake o te Arawa. E mohio ana au ka kite era atu iwi i te pai o te whakahaere a te Arawa era aeo ratou e tono kia hoatu tenei ture ki runga ki o ratou waiwera. E whakapai ana au ki tenei Pire mo te Arawa, e whakapai ana hoki au ki te whakaaro a te Arawa e tono nei kia whakahaerea tenei Ture ki to ratou takiwa. Ko taku hiahia kia whakamatautia ki te takiwa o te Arawa i te tuatahi, ka kitea te pai era ano hoki tatou e kite i muri iho nei i te whakaaetanga o etahi iwi atu, i te korenga ranei. E hiahia ana au kia ki mai te Minita mo te taha Maori ka pewhea ranei tona whakaaro mo tenei na, me waiho ki nga ngawha anake o te Arawa tenei Pire mahi ai.

Wenerei, 14 o Hepetema, 1881.Nga Maori Rawakore O Te Waipounamu.

H. K. Tairoa patai ki te Minita mo te taha Maori. (1.) Mehemea kei te atawhai te Kawanatanga i nga Maori katoa, i etahi ranei o nga Maori o te Waipounamu, i Wairau, Kaikoura, Kaiapoi, Rapaki, Port Levy, Onuku, Pukutahi, Taumutu, Arowhenua, Waimate, Waihoa, Waitaki, Moeraki, Waikouaiti, Purakaunui, Otakou, Taiari, Maranuku, Tuturau, Nurewa, Te Parewha, Ruapuke, Rakiura, Tikaputerewa, Oraka, Kawhakaputaputa, Maitahu, and Arahura? (2.) No tewheia te wa i timata ai te atawhai a te Kawanatanga i nga Maori rawakore o te Waipounamu, a kei te hoatu tonu ranei aua moni; mehemea kaore he aha te take i whakakorea ai? (3.) E utua ana ranei e to Kawanatanga ki nga moni e pootitia ana e tenei Whare mo nga pohara o te iwi pakeha me te iwi Maori? I tukua atu ano e te Kawanatanga he oranga ki nga Maori i etahi takiwa o te Waipounamu; otira kaore hoki i hoatu ma etahi atu takiwa. Kei etahi takiwa e tino pohara ana nga Maori, a kaore hoki i hoatu he oranga mo etahi o ratou. Ko nga Maori anake o Kaiapoi me Taieri i whiwhi i etahi oranga mo ratou. Ki taku whakaaro me atawhai e te Kawanatanga nga Maori i nga kainga kua whakahuatia ake nei. Mehemea e arohatia ana nga

Maori o etahi wahi, he aha i kore ai e arohatia katoatia. I rongo ano au i tae te Minita mo te taha Maori ki Kaiapoi i tera tau, whakaae ana ia kia hoatu he oranga mo ratou, he rongoa he aha ranei, otira kaore ratou i pai mai, natemea kaore i whakamaramatia atu kia ratou nga take.

Te Roretana.—Tana kupu whakahoki. Ki taku mahara kaore he take kia pohara ai nga Maori o te Waipounamu. Ki taku mahara na te he o te whakahaere i nga Rahui i rawakore ai nga Maori o reira. Ka ki atu ano hoki au, kei te tukua atu ano he oranga ki nga Maori i etahi wahi o te Waipounamu, e hiahia aua hoki te Kawanatanga kia kaua e noho mate nga tangata rawakore me nga turoro, a kua puta hoki te kupu whakahau kia whakaoraugia katoatia nga mea e mate pera ana. No te tau 1874 ka whakahaere tuatahitia te hoatu aua tu oranga, a i te mahia tonutia i muri mai nei i te mea e whaitake ana kia peratia. I utua enei ki nga moni e £7,000 e mau nei i nga rarangi mo nga mea Maori. Ko nga Maori o Whakatu e utua ana ki nga moni o nga Rahui Maori.

Taite, te 15 o Hepetema, 1881. Pire Whakamana I Nga Komiti Maori.

H. Tomoana.—Ka motini au kia korero tuaruatia tenei Pire. He mea tenei e hiahia ana e nga Maori katoa o te Koroni. I era Kawanatanga i tu i mua ra ko te mahi a nga Maori he tuku pitihana mai kia whakaturia he ture penei. I whakaaro hoki nga Maori kei te Kawanatanga te mana o nga mea katoa o te Koroni—te whenua, me etahi mea katoa—na ko te mea pai me tono atu ki te Kawanatanga kia tukua tetahi mana ki te maori kia whakahaere ai ano te Maori i a ratou nei mahi i roto ano i o ratou takiwa. E mohio ana te Maori mehemea e tukua atu ana he mana penei ki a ratou era tonu e tau he pai ki te katoa i runga i ta ratou whakahaere. I nga tau katoa te mahi a nga Maori he pitihana kia whakaturia he ture penei kia kaha ai ratou ki te whakahaere i nga tikanga o o ratou takiwa. Kua pau katoa nga rarangi o te Ota Pepa te haere e taku Pire, a raro, a waenganui, a hoki atu ano ki raro; Katahi ano ka paea ake i tenei po; heoi e kore au e arai i te hiahia o nga mema e pirangi nei ki te hoki ki o ratou kainga, e kore au e whakaroa i te taima o te Whare ki te korero i tenei Pire; ka mutu taku me korero tuarua tenei Pire a ka waiho hei upoko mo nga mahi o te ra tuatahi e hui mai ai tera Paremete.

Paraire, te 16 o Hepetema, 1881. Te Pitihana A Mahurehure.

H. M. Tawhai, tana patai ki te Kawanatanga; kua pehea ratou mo runga i te pitihana a Mahurehure o te tau 1880, i mea te Komiti mo nga mea Maori, me panui e te Kawanatanga kia mohio ai nga Maori o tenei motu o Aotearoa, e ahei noa atu ana ratou ki te tono kia tiakina e te Kooti? Whenua Maori o ratou take ki nga hiunga ika me nga paru moana.

Te Roretana tana whakahoki; I te whiriwhiri au i nga tikanga mo runga i tenei patai, a ki taku whakaaro me taku i kite ai, kei te mohio ano nga Maori e taea ana e ratou te tuku i enei tu take ki te Kooti Whenua Maori. I tukua ano tetahi whakawa penei ki te Kooti Whenua Maori i te Teemu i etahi tau kua pahure ake nei. Ki taku whakaaro, koia nei te tino huarahi tika kua mahia nei e te rangatira e patai mai ana ki au, ara hei huarahi panui ki nga Maori kia mohio ai ratou, ka taea noa tia atu e ratou te tuku i o ratou tono penei ki te Kooti Whenua Maori.

Mane, te 19 o Hepetema, 1881.

Pire Whakatu I Nga Rahui O Te Tai Hauauru (Taranaki).

H. Tomoana.—Ki taku titiro he rereke tenei tu mahi, ara; te waiho i tenei Pire tikanga nui mo te ra whakamutunga rawa o te Paremete katahi ka tuku mai; e whakapai ana au ki nga korero a te mema mo te Teemu, a Te Hiana, i mea nei mo te poto o te taima hei whiriwhiringa ma tatou i tenei Pire. Penei tonu te mahi i nga Pire katoa o Taranaki, kia tata tonu ki te mutunga o te Paremete katahi ano ka tukua mai. I te takiwa i herehere ai te Kawanatanga i nga Maori o Taranaki no nga ra whakamutunga rawa o te Paremete i hangaia ai e ratou aua tikanga. Ki taku mahara he whenua a Taranaki me nui atu te whakaaro i etahi atu wahi, waihoki mehemea e hanga Pire ana te Kawanatanga mo tera takiwa me tere te tuku mai ki te Whare i nga ra timatanga o te Paremete kia taea ai te ata whiriwhiri, no te mea he mea tika kia roa ano matou nga mema Maori e hurihuri ana i enei Pire. I etahi takiwa he mea pai kia tu he Maori hei hoa mo te Komihana, kaore au e pai kia penei te whakahaere o nga mea Maori, ara; kia kaua te Maori e mana ki te whakahaere erangi ma te pakeha anake e mahi i runga i tana i pai ai.

Pire Whakatau I Nga Rahui O Te Tai Hauauru (Taranaki).

H. K. Taiaroa—E Te Tumuaki, ki taku whakaaro me whai kupu ano au mo runga i nga korero mo te Tai

Hauauru. E mohio ana tatou katoa i roto i tenei Whare me era i waho, kua maha noa atu nga tau e tipu ana tenei rakau tae mai ki naianei. Ki taku whakaaro me tahuri te Kawanatanga i naianei ki te whakaoti i tenei korero nui. I taku tirohangā i te ripoata a nga Komihana, a Te Pokiha raua ko Te Pere, ka kite au i etahi whakataunga nui a aua tangata; tetahi mea it kite au i roto i taua ripoata, ko te nui o nga whakaaetanga a nga Kawanatanga o mua ki nga Maori kihai ano kia whakamanaia; na te Kawanatanga ano o mua atu i tenei etahi whakaritenga kihai i wakamanaia. Ka taea ano e tatou te whai nga raruraru nei ki aua putake, ara; i tipu mai enei raruraru i te kore kaore i mana aua whakaritenga, a, me te rau-patutanga i nga whenua o te Tai Hauauru. E hiahia ana au kia ki atu ki te Whare i naianei me mutu te whakaae noa atu ki nga Maori, tera koutou e hoatu etahi mea ki a ratou; erangi me hoatu tere tonu kaua e waiho ko te kupu anake. Tetahi, ki te whakaae kouton i etahi mea ma nga Maori me tuhituhi rawa kia kore ai he pohohetanga i muri iho. Na mo runga i tenei Pire Whakatau i nga Rahui o te Tai Hauauru kua tukua mai nei e te Kawanatanga, ki taku whakaaro he Pire pai ano; heoi ano taku whakahe ko te nui o te mana e hoatu ana ki te Komihana; ko te tikanga o taua mana he tuku i te whenua katoa ki te Kai-tiaki, na ki te hiahia te pakeha kia pa ki aua whenua me ahu atu ia ki te Kai-tiaki whakarite ai—ko tona mutunga ka tae ki nga tau e toru, e wha, e rima ranei ka riro katoa te whenua ki te ringaringa o nga pakeha. Na ko wai ka mohio ka puta mai ano pea nga raruraru penei me enei kua rongo ake nei tatou. Ko taku kupu tenei mehemea e tuku ana koutou i nga whenua ki nga Maori me tuku Karauna Karaati atu ki a ratou, kaore hoki tatou e mohio ka pehea ranei te whakahaere a te Kai-tiaki. Titiro oti ki te 8 o nga rarangi o te Piree ki nei,—

"Ka ahei te Kawana i ia wa, ki te whakatu i tetahi tangata tika ki tana e pai ai, ki te whakamutu ranei i a ia, hei KaiTiaki mo nga Rahui ki te Whakataunga o te Tai Hauauru, hei whakahaere i nga tikanga i runga i te tohutohu a te Kai-Tiaki mo nga rahui katoa ka whakataua kia whakahaerea e ia i raro i tenei Ture.

"Ka tukua ki taua Kai-Tiaki kia mau ki a ia kia whakahaerea hoki e ia nga tikanga me nga mana katoa mo nga rahui ka tukua ki a is hei mahi, i raro i nga tikanga o tenei Ture; a i raro i aua tikanga here i runga i te hoko i te riihi, tetahi atu tuku ranei e tau ana ki aua rahui, ka ahei ia ki te whakawhiti, ki te riihi ki te tuku pehea ranei i etahi o aua rahui ki tana e kite ai he mea tika kia peratia, i runga hoki i te whakahaere e ahua marama ana ki a ia, hei painga me nga Maori na ratou aua rahui kia nohoia hoki te takiwa ki te tangata; a ko te mahi ma taua Kai-Tiaki, i runga i tana whakahaere i nga mana ka whakatau a ki a ia e tenei Ture, me whai korero ia ki tetahi tangata Maori ki etahi tangata Maori ranei e mohio ana ki nga tangata mo te wahi rahui e whakahaerea ana, a ka tono hoki ki aua tangata Maori kia whakahoia ratou ki a ia i runga i tana mahi, a me haere nga mahi mo taua rahui kia ahua rite ki nga hiahia a nga Maori e whai take ana ki taua rahui."

Mehemea ka hoatu te mana katoa o enei whenua ki te Kaitiaki, e kore tatou e mohio ka pewhea ranei tana whakahaere. E kore e pai nga maori kia penei te tuku i to ratou mana ki tetahi atu, mehemea hoki e haere ana te Minita mo te Taha Maori ki reira whakamarama atu ai i tenei tikanga ki a ratou, tera tonu ratou e whakapuaki i ta ratou whakahe ki a ia. E mohio ana tatou ki nga mate nui e puta ana i roto i taua mahi Kai-tiaki, i te mahi Kooti Whenua, me etahi atu tikanga tiaki. E mohio ana hoki tatou he maha nga tukunga a te Kai-tiaka i nga rawa e tiakina ana e ia, a, mate ana ko nga tangata no ratou aua mea. Ki taku whakaaro ko nga rahui kua whakataua atu ki nga Maori o tera takiwa me tuku Karauna Karaati atu ki a ratou, me whakamau atu ranei ki a ratou i runga i etahi huarahi ke o te ture. E hiahia ana au kia mutu te raruraru o Taranaki, na ki taku whakaaro hoki koia nei te taima hei whakaotinga pai i aua raruraru, a me tahuri te Kawanatanga ki te whakaoti. Mehemea e ngakau nui ana te Kawanatanga kia muta te raruraru o te Tai Hauauru a kia ora nga Maori, e pai ana, tera au e awhina ia ratou i roto i to Komiti, a tera au e menemana i te Pire kia pai ai ki nga Maori.

Te Pire Whakatau I Nga Rahui O Te Tai Hauauru.

Meiha Te Wheoro.—Mo runga i te Pire e korerotia nei i roto i te Whare, kua rereke aku whakaaro inaianei mo nga whenua o te Tai Hauauru. I mahara au i whakaaetia etahi whenua ma nga Maori o taua takiwa, a kaore i whakatuturutia aua kupu whakaae, na te roa hoki o te takoto kau o aua kupu i tupu ake ai te raruraru ki Taranaki. I whakaaro au i reira, me whakaoti tika taua mahi, me whakahoki tonu te whenua ki nga Maori, a me kaua hoki e pa atu te ringaringa o te Kawanatanga ki aua whenua e whakahokia nei ki nga Maori. Ara me penei ano me te tangata e hoatu ana i te taonga ki tetahi atu tangata, e kore e tahuri atu a muri ki te tango mai ano. I whakaaro au me pera ano hoki aua whenua, me waiho ano ki nga Maori te whakahaere i o ratou whenua. I mahara au me penei te whakahaere kia pai ai nga Maori, kai mutu ai hoki te raruraru i taua takiwa. No naianei ka whakaaro au, me pehea ra e takoto pai ai aua whenua. Ko taku whakaaro o te tuatahi te mea e paingia ana e nga Maori o taua takiwa, koia ra hoki to ratou hiahia. Na he mea hou ki au nga tikanga o roto o tenei Pire, a he mea hou hoki ki nga Maori o reira. E ahua pai ana ano au ki etahi tikanga o tenei Pire, engari e hiahia ana au kia tino marama rawa nga mahi mo taua takiwa, kia mohiotia ai. Tenei tetahi mea i marama ki au i roto i tenei Pire, ara kia tukua nga Karaati ki nga Maori. Engari tenei ano etahi mea kahore ano kia marama i au. Mehemea e hiahia ana te Kawanatanga kia kaua e whaimana nga Maori ki te hoko i aua whenua, he aha te tuku ai nga kupu here ki roto ki nga Karauna Karaati, kia kore ai e taea te hoko ahakoa whakaae te Kawana? Ka pai noatu tena ki au. Tera pea e tahuri etahi atu Paremete ki te mahi tikanga mo taua takiwa, a e kore hoki e mohiotia nga mahi o

nga ra e haere ake nei. I roto i enei tikanga e waiho nei ma te Kawana e whakahaere, e kore e mohiotia nga mahi a etahi atu Kawanatanga. E kore e kitea atu e tatou nga mahi katoa o nga ra e haere ake nei. Tera ano etahi whenua kua Karaatitia, a kuhua ana nga kupu here, ma te Kawana ano e whakaae katahi ano ka taea; na i runga i etahi o enei tikanga, mehemea he hoa no te Kawanatanga te tangata e hiahia ana ki te hoko, ka unuhia e ratou nga here, kia taea ai te hoko i te whenua. Kahore ano kia marama i au nga tikanga o te Pire nei, tera pea e marama ana ki nga mema pakeha. Ki au nei he pai noatu kia hoatu nga tikanga here ki roto ki nga Karaati. Ka taea noatia e nga Maori te whakahaere o ratou whenua. Tera ano tetahi whenua ko Onewhero kei Waikato, e hara tena i te mea hoatu i raro i te ture penei. I tukua nga kupu here ki roto ki te Karauna karaati, kahore i peneitia te whakahaere mo aua whenua. E kore e taea te hoko taua whenua, e kore hoki te Kawana e mana ki te whakaae kia hokona taua whenua. E kore e taea e au te ki atu tera e pai tenei Pire mo te Tai Hauauru. E kore au e ki atu, he tikanga pai tenei. Ka waiho e au he tohu ki tenei ra, tera pea e puta ake he raruraru ki Taranaki i roto i etahi o nga tikanga o tenei Pire. E whakaae ana te nuinga o tenei Whare kia pahi te Pire nei, a e kore e taea e toku kotahi te arai atu, engari kia tae ki te Komiti ka whakamatau au ki te whakatikatika, ka tohutohu atu i etahi o nga rarangi e he ana.

Te Pire Mo Te Tautohe Whenua I Waipawa.

H. Tomoana.—He patai taku ki te Kawanatanga: He aha te take i unuhia ai e ratou te Pire mo te Whenua Raruraru i Waipawa?

TE RETANA.—(Tona kupu whakahoki). Ko te take i kore ai e tohea tenei Pire kia oti i tenei Paremete, he kite no te Kawanatanga e kore ano e oti tenei Pire i te mea era e nui nga korero mo runga, a he nui ke atu no etahi mahi. Tetahi whakaaro aku ka taea ano te whakaoti pai tenei raruraru i muri iho o tenei Paremete.

H. Tomoana.—E Te Tumuaki katahi au ka motini atu kia mutu te Whare, kia whai huarahi ai au hei korerotanga atu i aku whakaaro mo runga i tenei raruraru. He mea nui rawa atu tenei, a kua 12 nga tau e haere ana tenei raruraru i waenganui i te Kawanatanga me nga Maori. Kua mate atu nga Rangatira nana i tuku enei whenua ki te Kawanatanga, a i kite i te hanganga o aua Rahui. I tae te pitihana mo tenei whenua ki te aroaro o te Komiti mo nga Mea Maori, i nui te korero i reira, na ko te whakataunga a te Komiti i mea ma te Kawanatanga e whakaoti tenei raruraru katoa, koi hoki te tikanga i tukua mai ai tenei Pire e te Kawanatanga, na e mea ana au i naianei he aha ra te take i unuhia ai ki waho. I whahaaro au me whakaoti e te Kawanatanga tenei raruraru, a, ma tenei Pire e whakaoti; na kua unuhia nei ko taku wehi ka tipu hou ake etahi raruraru. E hara i te mea he nui nga rarangi o roto i tenei Pire kia tika ai te ki a te Minita mo te taha Maori e kore e paahi i naianei. E ki ana au mehemea i tukua mai ki te Whare kua kore e roa kua paahitia; na ko tenei kua ki nei te Minita mo te taha Maori tera ia e whakamatau ki te whakaoti pai i tenei raruraru a muri tonu iho i tenei Paremete, e pai ana, erangi me tere tonu tona whakaoti. Katoa etahi atu raruraru e pa ana ki nga Maori kua oti pai i tenei Kawanatanga, heoi me whakaaro ano te Kawanatanga ki tenei. Kaore e pai kia warea te Whare ki nga Pire hangahanga noa iho kua homai nei hei mahinga ma tatou, koi nei ko te Pire nui nga tikanga o roto te homai noa atu kia mahia.

Te Tautohe Whenua I Waipawa.

Meiha Te Wheoro.—E rite ana te mate o nga Maori mo runga i tenei whenua ki te mate o nga Maori o Taranaki. I tahuri ano te Kawanatagna ki te whakarite i te raruraru mo te whenua i Waipawa. I te hiahia tonu au i roto i enei ra kia korerotia te mate o nga Maori o Waipawa ki roto ki te Whare nei, kia whakaritea ai e te Whare te whakataunga a te Komiti mo nga mea Maori, kia hohoro ai te whakamutu i taua raruraru. I ki te Minita mo te taha Maori, kaore i mahia e tera Kawanatanga o mua. Kaore au i mohio ki te take i kore ai e mahia, engari e mohio ana au i tahuri ano tenei Kawanatanga ki te whiriwhiri i taua mea. Kaore hoki i taea e ratou te whakarite i te whenua i Ngatahira, kei taua takiwa ano, e rite ana ano hoki ki tenei e korerotia nei. I tahuri ano te Kawanatanga ki te whakarite i te tautohe a nga Maori ratou ko Tatana mo runga i taua whenua, a kaore hoki i oti pai. E rua enei he putake nui, a kei taua takiwa ano. Mehemea e rereke ana te whakaaro a tenei Minita mo te taha Maori, ki nga whakaaro o tera, kua whakerere nei i tana tunga, me mahi e ia inaianei kia hohoro ai te mutu. Ki taku whakaaro me whakarite ki te whakataunga a te Komiti mo nga mea Maori, kaua hoki e tono ki nga Maori kia homai e ratou etahi atu whenua hei utu mo enei e tautohetia nei. Mehemea hoki na te Kawanatanga te be i te tukunga o nga Karaati, ko te mea tika inaianei ma te Kawanatanga ano e utu nga pakeha mo aua raruraru. Kua kite au i te rohe tuatahi o te whenua i Waipawa, ko tera te rohe i mohiotia e nga Maori. I ata tohutohua atu taua rohe e nga Maori, haere tinana atu ratou ki te whakaatu i nga rohe. No muri ka ruritia tuaruatia taua whenua, tapahia ana he rohe hou, whiti ke mai ana ki rungai ki te whenua o nga Maori. E kiai ana na te Kupa tenei rohe. Na no muri mai ka mahia ano he rohe ke atu. Ki taku mohio na nga tangata tuku i te karaati tenei rohe, neke rawa mai ana tenei rohe ki runga i nga whenua o nga Maori, me te mahara tonu o aua Maori ko te rohe tuatahi ra ano te rohe tuturu o taua whenua, kaore hoki ratou i mohio ki nga raina e rua kua

whiti mai nei ki runga ki o ratou whenua. E kore au e whakahawea atu ki te Minita mo te taha Maori, e oti pai ranei i a ia e aha ranei, engari ka mahara tonu au ki ana kupa, a ka tatari atu au ki te mutunga mai. Otira kaua e pera ano ana mahi me ta te Minita mo te taha Maori kua kore atu ra i mua i a ia. Ko taku hiahia kia mahia e ia nga mea i kiia mai nei e ia ki te Whare, ka mahia e ia. Na mo runga i nga kupu a te Tiamana o te Komiti, ki taku whakaaro kaore i tino tika tana ki mo te mema o te Teemu (Te Hiana), kaore ia i tae atu i te korerotanga o tenei pitihana. Kaore pea ia i tae atu i te mahinga i etahi pitihana, engari i tae tonu atu ia i te korerotauga mo enei pitihana e rua, ara mo Ngatahira, me Waipawa, natemea ko ia tetahi i mohio ki nga tikanga, i kaha hoki ki te korero i nga take. E kore au e mohio ki te korero i nga tikanga kua whakina nei, mo te moni tika hei utu mo te eka.

H. K. Taiaroa.—Ki taku mahara kei te pohehe nga mema o te whare nei. I tae tenei korero ki te aroaro o te Komiti mo nga mea Maori, a kua whakataua e taua Komiti. Mehemea he mate to nga Maori he aha te take i kore ai ratou e whakaorangia? Mehemea e ata titiro ana nga mema ki nga putake o taua raruraru tera ano ratou e kite he mate ano to nga Maori, tuatahi na te ruri, na i muri mai na te he o nga rohe. Kua noho noa atu nga Maori i runga i to ratou wherua, a kei reira tonu e noho ana i naiane, kaore ano ratou i haere ki tua o te raina i whakatakotoria i te tuatahi, erangi ko taua raina kua pakaru koi na te take i whakahe ai nga Maori. Mehemea he mate tenei no te pakeha kua oti noa atu i tenei whare te whakatau. Kei te whakaaro ke tenei whare ki a Te Haringi, ki te peheatanga ranei o tenei Pire ki a ia; i te tukunga mahi hoki o tenei Pire ki te whare tere tonu te rere mai o Te Haringi ki Poneke nei ki te tiaki, no kona katahi ka timata te hurihuri a te Kawanatanga i te Pire nei kia paahitia kia kauaka ranei. He nui nga mema i kite au e korero atu ana a Te Haringi i waho o tenei whare; tera pea kua tae ia ki te Kawanatanga korero ai; koi naka pea te take i penei ai te mahi a te Kawatanga; mehemea pea kaore a Haringi i tae mai ki konei kua mahi tonu te Kawanatanga i tenei Pire. Kua ki te Minita mo te taha Maori mana e whakaoti taua raruraru i waenganui i tenei Paremete me tera e takoto ake nei, otira e mohio ana tatou he maha nga tau e noho kore oti aua era tu kupu. Ki te noho ano au hei mema mo te Komiti mo nga mea Maori a tera tau, a ki te kite au i tetahi pitihana ano mo tenei raruraru, tera au e whai kupu atu ki te Minita mo te taha Maori.

Turei, te 21 o Hoptetema, 1881. Mo Nga Mahi O Te Tai Hauauru.

Meiha Te Wheoro.—Mehemea e tika ana au i nga ture o te Whare nei, e hiahia ana au ki te whai kupu, mo nga nupepa e tuhituhi nei i nga korero mo te Tai Hauauru. E kore au e whakatika i ena kupu a nga nupepa mo nga mahi i te Tai Hauauru. E ahua wehi ana te katoa ki nga mahi o taua takiwa, e whakaaro ana hoki tera pea e puta ake he raruraru ki taua takiwa. E kore au e mea atu ki te Kawanatanga, kati te tupato. Kahore au e pera atu, e pai ana hoki au kia tupato ta ratou whakahaere, engari e mea ana au kaore he tikanga o aua korero. Me tupato tonu te Kawanatanga ki nga mahi a Te Whiti, me tiaki tonu e ratou; engari e mea ana au kaua e whakapono ki nga korero o roto o nga nupepa. Ko nga pakeha pea o taua takiwa kei te panui haere i enei korero, kia nui ai nga hoia ki reira. A tera e whakapono te Kawanatanga ki nga korero o aua nupepa, ka tuku pea i etahi atu hoia ki reira, a ka kite nga Maori ka oho ratou. Ki taku mohio no te tangohanga mai o etahi o nga hoia e te Kawanatanga, o hiahia ana hoki a Taranaki kia nui atu he hoia mo taua takiwa

H. Tomoana.—Ki taku whakaaro, me whakatupato atu te Kawanatanga ki aua nupepa, kia kaua e panui i aua tu korero, natemea e oho ana te Maori me te Pakeha i aua rongo, e kore hoki e mohiotia ka pehea ranei te mutunga mai. Kei te tika pea ta te mema kua korero atu nei. He kore mahi pea no reira. Tera ano etahi tangata i taua takiwa e kimi oranga aua mo ratou. E he ana te mahi a nga nupepa e whakarereke nei i nga korero.

H. M. Tawhai—E tika ana kia whaikupu atu nga Maori mo nga korero nupepa. He tere tonu nga nupepa ki te panui i nga korero titotito mo te taha ki nga mahi Maori. I te huinga o Ngapuhi ki te korero mo te Tiriti o Waitangi, i mea nga nupepa me tuku atu he hoia ki reira. Me enei korero hoki o nga nupepa, ki taku mohio he tito, he mea kia tukua atu be hoia mo taua takiwa; a e tono ana hoki au ki te Kawanatanga kia kaua e whakapono atu, kaua hoki e oho i aua tu korero a nga nupepa. Mehemea hoki i whakaaetia te tono a nga Pakeha, kia tukua atu he manuao ki te pito ki raro, kua puta ake pea he raruraru ki nga Maori o taua takiwa. Engari na nga Maori i patu mai he waea, ki mai e kore e puta ake he raruraru; otira i oho ano nga Pakeha, tukua mai ana a ratou wahine me a ratou tamariki ki Akarana, haere mai ana hoki te nuinga o nga tane. Kaua te Kawanatanga e mahi noa i runga i enei tu korero nupepa. Ki taku mohio i panuitia enei korero e nga nupepa kia hohoro ai te ngaro atu o te iwi Maori.

Te Hooro.—E hiahia aua au kia patai atu te Kai-whakamaori ki nga Mema Maori mehemea e taea e ratou te ki mai ki te whare, kua tae mai he rongo kia ratou, a i whakina mai enei korero i runga i ta ratou i rongo ai.

Meiha Te Wheoro.—Kaore au e mea atu kaua e tupato te Kawanatanga. E tika ana kia tupato ratou ki nga mahi o taua takiwa. Engari e mea ana au kaua ratou e whakapono ki nga korero o roto o nga nupeka. Kua rongo au i etahi kupu ano o waho, e mea ana kaore i te tika nga korero o aua nupepa, kaore hoki he take kia wehi ai tatou. E mohio ana au mehemea he tika, kua tae noa mai te rougo, kua tukua noatia mai ki nga iwi Maori.

Mehemea hoki e mea ana ki te whawhai, e kore e mau ki nga Maori me nga pakeha o taua takiwa anake, natemea he whauaunga ano no ratou kei etahi atu wahi a ka tere tonu te tae mai o te rongo ki a rotou. He pakeha ano kei taua takiwa e noho ana, a he aha i kore ai ratou e oma mai? I patua e au he waea i te ata nei ki a Wiremu Kingi, i patai atu au ki a ia mohemea ranei he pono ana korero, engari kahore ano kia tae mai te kupu whakahoki mai. Tera pea kei te rapu whakaaro mai ia. Mehemea i mohio ia kua utua noatia mai e ia taku patai. Ka mea atu ami au ki te Kawanatanga e tika ana kia tupato ratou, engari kaua e whakapono ki nga korero nupepa. Tera pea kua tae mai nga waea a nga Apihi a te Kawanatanga i taua takiwa, a kei te haere pea ratou i runga i aua kupu whakaatu mai. Mehemea he pera, a kaore hoki au e mohio atu ki ena.

Te Hooro.—Tenei taku kupu atu ki nga rangatira nei. E mihi atu ana au ki a ratou mo te pai o a ratou whakaaro mai mo runga i enei mea. E mea mai ana ratou, kia kaua e wehi te Kawanatanga. Kahore te Kawanatanga i te wehi. Kei te mohio te Kawanatanga ki nga mahi me nga korero katoa o Parihaka. Kua ki mai hoki ratou me tupato tonu te Kawanatanga. Kei te pena noa iho ra te Kawanatanga. Kaore i te wehi te Kawanatanga natemea kei te mohio tonu, e kaha noa atu ana ratou ki te arai atu i te raruraru me ka puta mai i reira. Mehemea hoki ka putu ake he raruraru ka mohio matou ki te pehi, engari e kore matou e haere atu ki te arataki i te raruraru. I pouri au ki te ki mai a nga Mema Maori, na nga pakeha o taua takiwa i tuku mai enei korero kia nui ai he moni mo to ratou takiwa, natemea e mohio ana te Kawanatanga kahore i te tika ena kupu. E hiahia ana au, e mohio ana hoki au, ma te ngakau mohio ano o nga Maori o taua takiwa c arai atu te raruraru kei tupu ake ki reira. Ko nga mea e mahia nei e te Kawanatanga e hara i te mea he hiahia no ratou kia puta mai he raruraru, engari he mea kau kia taea ai te arai atu na puta mai, etira e tino hiahia ana au kia kauaka e pera.

Wenerei, te 21 o Hepetema, 1881.Hariata Nganeko.

H. M. Tawhai, tana patai ki te Kawanatanga, ka pehea ratou ki re whakataunga a te Komiti mo nga mea Maori, i runga i te pitihana a Hariata Nganeko me etahi atu? Maku e korero atu te whakataunga a te Komiti mo nga mea Maori. Kaore i te tuturu te whakataunga o te Komiti, a e hiahia ana au kia whakamaramatia mai e te Minita mo te taha Maori, kia ki mai hoki ia ka peheatia ranei taua mahi. E penei ana te whakataunga a te Komiti:—

"He mea tenei ma te Kauti Kaunihera, otira e kitea aua na te Kawanatanga i utu te mahinga o taua rori, e mea ana te Komiti me puta he whiriwhiringa whakaotinga mo tera mea, ka tuku atu ai i te whakataunga ki aua Maori.

"26 Akuhata, 1881."

Te Hooro, tana whakahoki, I mea te whakataunga a te Komiti, he mea ke ma te Kauti Kaunihera e whakaaro te tono a nga Maori. I tono ano hoki te Komiti kia ata whiriwhiria e te Kawanatanga aua putake. Kahore ano kia watea noa te Kawanatanga ki te whiriwhiri. I pootitia ano te £6,000 hei mahi i nga huarahi i te pito ki Raro o Akarana, a whakapaua ana e te Kauti Kaunibera etahi o aua moni ki runga ki taua huarahi. Kaoro an i te mohio i naianei, no te Kawanatanga te he, engari ka ata whiriwhiria ano pera me ta te Komiti i tono ai, a kei reira tukua ai ki he kupu whakaatu ki nga tangata e pa aua ki reira
Niu Tireni. Nga Korero Paramete. Tau, 1882. Poneke: I TAIA I RUNGA I TE MANA O TE KAWANATANGA O NIU TIRENI, N GEORGE DIDSBURY, KAI TA O TE KAWANATANGA. 1882.

Niu Tireni.Nga Korero Paremete.Whare O Runga, Tau, 1882.Aga Whai Korero a nga Mema Maori.

Turei, te 20 o Hune, 1882.Pire Mo Te Whakapumau I Te Rangimarie O Te Tai Hauauru.

Ko Wi Tako Ngatata.—E whakaaro ana au he mea tika kia whai korero ahau mo runga i tenei mea, inahoki he Pire hei whakarite tikanga tenei mo etahi rangatira tokorua o toku iwi. E hiahia ana an i te tuatahi ki te whaki i etahi kupu hei whai i nga korero i whakapuakina nei e te Pirimia. E kore aku korero e huri ke i ana i korero ai, notemea e mohio tuturu ana ahau ki te taimaha o nga raruraru i tau nei ki te Kawanatanga i runga i ta ratou whakahaaere i nga tikanga ki te Tai Hauauru. I haere atu ahau i te tau 1873 kia kite i a Te Whiti; roa noatn ahau e korero ana kia Tu Whiti, kia Wiremu Matakatea hoki i taua wa; otira kaore a Te Whiti i tahuri mai ki aku korero. E rua oku po ki Parihaka e korero tonu ana, engari kaore he kupu whakahoki mai a Te Whiti I te

marama o Hurae, 1878, ka tae atu ano ahau ki Parihaka, ka kite ano i a Te Whiti; i nui aku korero ki a ia pera ano ma tera taenga oku, otira kaore a Te Whiti i hamumu mai. I tae atu hoki a Te Hiana raua ko Takamoana ki Parihaka i taua wa ki te korero kia Te Whiti, erangi kaore a Te Whiti i whakarongo ki a raua korero, a hoki noa mai raua. E rima oku ra tinana ki tona kainga i taua taima, maua tahi ko Karaitiana. No taku haerenga mai ka ki atu ahau kia Te Whiti "e noho, ka mutu i konei taku haere mai kia kite i a koe." Ko taku kupu mo runga i te pire a te Kawanatanga nei, koia tenei, e kore ahau e kotiti ke ki tetahi taha ki tetahi taha, notemea ki toka whakaaro kaore he huarahi ke hei haerenga mo te Kawanatanga i te nui o te raruraru ki te takiwa Hauauru. He mea tika kia puritia atawhaitia enei rangatira tokorua, ara, a Te Whiti raua ko Tohu, mo tetahi wa Ko te tikanga pai tena mo raua, inahoki kaore he ara ke ma te Kawanatanga, no konei ahau i mea ai e whakatika ana ahau i to ratou mahi ki te tuku mai i tenei pire. I tae atu ahau ki Taranaki inaia tata nei, i kite i tetahi o nga tino rangatira o Parihaka, tona ingoa ko Te Patuhapai; he hoa ia no Te Whiti. Taku kupu kia ia "kati, me whakamutu koutou i a koutou mahi kuare ki Parihaka. Ki te mea ka tohe koe ki te haere ki reira timata ai ano i a koutou mahi raruraru, ka tanguhia koe ki tetahi motu i waenga moana noho ai. Whakarongo mai ki aku korero inaiane, whakamutua ena mahi tinihanganga ki Parihaka Kua kite koe i te tikanga mo Te Whiti, kua tangohia atu nei raua ko Tohu ki tera motu noho ai. Na, i runga i tena, ka kaha ahau ki te tono kia koutou kia pai ta koutou mahi kei tau te mate ki runga kia koutou." I whai kupu hoki ahau kia Te Tahana, ko ia hoki tetahi o nga hoa a Te Whiti, i ki atu ahau me mutu tana haere ki Parihaka inaiane. Otira, ki taku mahara e kore ratou e rongo ki enei tu korero, inahoki mehemea ka hoki atu a Te Whiti ki Parihaka ka huihui katoa ano ratou ki tona kainga, a ka pera ano te raruraru me mua. I kite ahau i tetahi kupu i roto i nga nupepa e mea ana kua tuku pitihana a Wi Parata ki te Paremete, he mea tono ia na Te Whiti raua ko Tohu kia tukua e ia he mea pera ki te taha kia raua. Oho ana a roto i au i taku kitenga iho i tena korero, notemea kahore rawa a Te Whiti i whakaae kia mahia tetahi tikanga pera ki te taha kia ia, a taea noatia tenei ra; no konei ahau ka mahara he tinihanganga taua pitihana, a no muri mai ka kite ahau i tika taku whakaaro, inahoki kahore a Te Whiti i whakamana i a Wi Parata ki te tutu i taua pitihana. Heoi ano aku korero me runga i tenei pire, he kupu kotahi tenei. I puta taku kupu ki nga tangata o Taranaki i au ano i reira, e kore rawa ahau e whakaae kia hoki atu a Te Whiti raua ko Tohu ki Parihaka i tenei wa, engari me pupuri a rangatira marire kia kore ra ano nga raruraru o taua takiwa. Ka tautoko ahau i tenei pire a te Kawanatanga.

Mane, te 28 o Akuhata, 1882. Pire Wehewehe Whenua Maori.

Ko Wi Tako Ngatata.—He maha oku tau e noho ana hei mema mo tenei Kaunihera, a e kite ana ahau e tukua mai ana he Pire i ia tau i ia tau hei mahi tikanga mo nga whenua Maori. E whakaae ana ahau ki te kupu a Kanara Whitimoa i ki nei na nga roia i raruraru ai nga mahi a te Kooti Whenua Maori. Ko taku kupu mo runga i te Pire nei a te Kawanatanga, he mea pai, e kite iho ana au i etahi tikanga marama i roto. He mea tika mehemea i tukua enei Ture kia whai mana, kia kaua nga roia e tukua hei whakahaere, notemea he raruraru kau ta ratou mahi. I timata mai te mate a te iwi Maori i te ra i tukua ai nga roia kia uru ki roto ki nga Kooti Whenua; kua pau i a ratou nga moni nui noa atu a nga. Maori me nga Pakeha hoki e tuku nei i a ratou whenua kia whakawakia. I pai ke atu a matou tikanga whakahaere i te wa kaore ano nga roia i ahei te mahi, a e hiahia nui ana ahau kia tutakina e te Kawanatanga nga tatau o nga Kooti Whakawa Whenua kia kaua taua iwi muru, ara, te roia, e tomo ki roto, inahoki ratou e whai haere nei i nga nohoanga o te Kooti, ahakoa kei waenga parae hei aha ma ratou tae noa atu ana ratou ki reira kia whiwhi ai ki te moni a te Maori. E run, anake oku kupu whakahe iti nei i tenei Pire ko te tuatahi ko te kore whakarite i roto i te tekihana 7 i nga ra hei tuku; i nga panui; ko te tuarua ko te kupu i roto i te wahi 2 o te tekihana 4, e ki nei ma te Tumuaki Kai-whakawa, ma te Kai-whakawa e noho ana ranei "e tuhi i taua ota," na i runga i tena tikanga kaore e kiia me tuhi hoki te Ateha i tona ingoa. Ko ena anake nga mea e whakahenga ana e ahau, inahoki ki taku whakaaro me tuhi tahi te Kai-whakawa me te Ateha i a raua ingoa ki nga pukapuka whakatau. Heoi ano aku kupu, erangi e ahua raruraru ana matou te iwi Maori i te maha o nga Pire whakatikatika e tukua mai ana ki te Paremete i ia tau i ia tau, kaore he otinga.

Paraire te 7 o Hepetema, 1882. Reiti I Nga Whenua Karauna Me Nga Whenua Maori.

Wi Tako Ngatata.—E hiahia ana au ki te whakapuaki i etahi kupu mo runga i tenei Pire. Kua tae inaiane ki te kotahi te kau o oku tau i roto i te Paremete, a katahi ano ka kite i te Ture taimaha rawa mo nga whenua a te iwi Maori. Na, ka ki atu ahau ki te Kaunihera, ahakoa na te Kawanatanga na wai ranei tenei pire, ka tu ahau ki te whakahe. I nga tau katoa ko taka mahi he tautoko i nga tikanga a te Kawanatanga, erangi e kore ahau e kaha ki te tautoko i tenei pire a ratou notemea e ahua taimaha ana nga ritenga. No taku kitenga iho i tenei mea, ka whakaaro ahau e rite ana ki te taniwha e haere nei i te moana te kino, ka waiho hei horomi i te iwi Maori me o ratou whenua. Ko wai ka mohio ki nga tangata e puta ki waho o tenei Ture? Ki taku mohio ka tau ki a matou

katoa He mea tika kia utu reiti nga taugara o te iwi Maori e noho ana i nga takiwa tawhiti. Kahore ano te iwi Maori kia mohio ki nga tikanga o tenei pire, kaore hoki ratou e mohio ki nga tikanga e ki nei me utu reiti ratou mo nga whenua e takoto ana i roto i nga maero e rima ki nga tahataha o nga huarahi nui. Akuanei, i runga i te tono a te Kawanatanga kia utua e nga Maori nga Moni reiti mo aua tu whenua, ka tahuri mai ratou ka mea "e kore e taea e matou i te kore moni," na hei reira ka tangohia te whenua hei whakaea. Heoi aku korero, ka ki atu ahau ki te Kaunihera e whakahe ana au i tenei pire ahua taimaha, a ka motinitia e ahau inaianei kia ono nga marama ka korero tuarua i taua pire.

Niu Tirenī.Nga Korero Paremete Whare O Raro, Tau, 1882.Nga Whai Korero A Nga Mema Maori.

Turei, te 23 o Mei, 1882.

Whakatunga O Te Komiti Mo Nga Mea Maori.

H. K. Taiaroa.—E hiahia ana au ia whakaae a Te Paraihe kia whakanuia ke ki te tahi te kau ma rima, kia taea ai e apiti atu i te ingoa o te Mema mo Rangitikei. He tangata mohio hoki ia ki e reo Maori, a e matau ana hoki ia ki nga mahi mo te taha Maori, a he mea tika kia aru hoki ia ki roto ki tana Komiti.

Kahore i whakaaetia tenei tono.

Te Whaikorero A Te Kawana.

Wi Te Wheoro.—E te Tumuaki, ka whai kupu au mo runga i te Whaikorero a te Kawana, me te rarangi o taua korero e pa ana ki te Takiwa Hauauru o tenei motu, natemea hoki ko au te mema o taua takiwa. E whakapai aua au ki te Kawana mo tana wehenga i ana kupu mo taua takiwa, natemea hoki kaore au i te mohio ki te take i haere ai te Kawanatanga me a ratou hoia ki Parihaka, ki roto kia Te Whiti me tona iwi, e noho pai noaiho ana i reira. Kaore hoki au i te mohio ki te take i tahuri ai te Kawanatanga ki te wawahi i nga whare o nga Maori, ki te hutihuti i nga kai. Kei te kite iho au ka tukua mai e te Kawanatanga he Pire hei whakaora i a ratou mo ta ratou whiunga i a Te Whiti raua ko Tohu ki te whareherehere. Mehemea e he ana i te ture te hopukanga i a Te Whiti raua ko Tohu he aha te tuku ai ki waho inaia tonu nei? He aha te take i tukua mai ai tenei ture hei whakatika i taua hopukanga a te Kawanatanga? E kore au e korero tonu inaianei mo runga i tenei, engari kei te tukunga mai o te Pire mo te Tai Hauauru ka to haere au iaku whakaaro kia roa.

H. M. Tawai.—E te Tumuaki, e tu ana au ko Tawaihia tuarua. Ko Tawaihia hou au inaiae, a e hiahia ana au kia whaikupu mo runga i te Whaikorero a te Kawana. Ko taku kupu tuatahi he mihi atu ki te Kuini mo tona oranga i te mahi o te kai-kohuru i a ia. E hiahia ana hoki au ki te whakahonore ki te Kuini, natemea he nui tona pai me tona aroha ki ona iwi i raro i tona maru, tae atu ki te iwi Maori i arohatia uei e ia i te tau 1840. No reira i kua ai au kia ora tonu to tatou Kuini. Katiaku kupu mo te Kuini. Me whaikupu au inaianei mo runga i te £100,000 i pootitia i tera Paremete. E kiai ana i pootitia taua moni e te Whare nei; no reira i tika ai kia whaikupu au mo runga i tera. Ki taku mahara he maha nga mema kaore i mohio ki te pootitanga o taua moni. I puta oho rere ake hoki i roto i te Whare i te mea kua tae te nuinga nga mema ki runga ki te tima, e hoki ana ki o ratou kainga, i te mutunga o te Paremete. I peratia pea te pooti kei whakahengia e nga Mema Maori. No reira pea i tukua mai ai i muri i to matou haerenga. i mohio ano te Kawanatanga e pootitia ana aua moni hei moni whaka mate mo nga Maori o Taranaki e rite nei ano kia matou ki nga Mema Maori o te Whare nei te ahua. E kore au e korero roa mo te raruraru i te Tai Hauauru, engari ka tatari au ki te tukunga mai o te Pire ki te aroaro o te Whare kei reira ka roa atu ai kia korero, ka tuku atu ai hoki iaku whakaaro. Kia kite au i te Pire, me nga tikanga, kei reira ka mohio au ki nga putake.

Mahi Tupeka.

H. M. Tawai, tana patai ki te Minita mo te taha Maori, mehemea ranei e whakaae te Kawanatanga ki te tuku pukapuka ki nga Maori i runga i te reo maori hei whakaatu i te whakatipunga me te mahinga o te tupeka?

Te Paraihe, tana kupu whakahoki kaore te Kawanatanga i te kite tikanga kia mahia enei tu pukapuka, e rua hoki nga take: ko te tuatahi, kaoro i te maharatia he huarahi tika tenei hei maki i te mea e hiahiatia nei e te mema na; tetahi take, ka taea noatia atu e nga Maori te mahi kia whakamaoritia nga pukapuka pakeha mo runga

i nga mahi tupeka. I roto i enei tau i te akona tonutia nga tamariki Maori ki te reo pakeha anake, a kua ngawari noaiho te huarahi hei whakamaoritanga mo ana pukapuka. Kei te makara hoki to Kawanatanga e kore e tahuri nga Maori ki te mahi tupeka i runga i te tukunga atu o aua tu pukapuka.

Nga Mea Maori, O Te Waipounamu.

H. K. Taiaroa, tana patai ki te Minita mo te taha Maori. Mehemea ranei ka tahuri te Kawanatanga ki te whakarite i nga kupu i etahi ranei o nga kupu whakataunga a te Komihana i whakaturia hei whiriwhiri i nga kupu whakaae kaore i whakatuturitia ki nga Maori o Te Waipounanui? I whakaturia he Komihana i te tau 1879 hei wkiriwkiri i aua take, haere tonu ta raua mahi a tae noa te tau 1881, tukua mai ana te ripoata a aua Komihana ki te Kawana, whakatakotoria ana e te Kawanatanga taua ripoata ki te tepu o te Whare; engari kaore ano kia whakamana taua ripoata, no reira au i patai atu ai, kei te pehea te whakaaro o te Kawanatanga inaianei mo taua mahi.

Te Paraihe, tana kupu whakahoki ki te tiriro a te Kawanatanga ki nga tohutohu mai a aua Komihana, otira ki a raua whakaaro, e kore rawa e taea te mahi, no reira e kore te Kawanatanga e tahuri ki te whakamana.

Paraire, te 26 o Mei, 1882. Te Pire Whakapumau I Te Rangimarie O Te Tai Hauauru.

H. M. Tawhai.—E te Tumuaki, e hiahia ana au ki te whaikupu mo runga i tenei Pire, ara mo te rarangi e mea nei kia kaua a Te Whiti e whakawakia. Ka patai atu au, he aha te take kia mahia tenei Pire kia kaua ai a Te Whiti e whakawakia. He aha te take i kore ai ia e whakawakia? Mehemea ka kore ia e whakawakia inaianei, he aha te take i hopukia ai ia i whiua ai ki te whareherehere? Ki taku mohio kaore i mahia tenei Pire hei whakakore i te whakawa mo Te Whiti, engari i tukua mai hei huna te hara o te Kawanatanga. I rongo au i tera po i te Mema mo Tanitini e ki ana he tamariki a Te Whiti me nga Maori katoa. Ko taku kupu whakahoki atu tenei, he tamaiti hoki ia, natemea ko raua tahi ko Te Whiti no te hahi Wetiriana. He roa noa atu a Te Whiti e ako ana i raro i nga Wetiriana. Na ko taku utu tenei mo te ki he tamaiti a Te Whiti, he porangi, e mea ana au he tikanga ano i pa ai te porangi kia Te Whiti, koia tenei ko te take, na nga mahi a nga Pakeha i kiia ai a Te Whiti he porangi. No te tau 1858 me te tau 1859 ka timata te raruraru ki Waitara. Kahore i mahara te iwi matau kia ata whakawakia nga take o te raruraru i Waitara, kaore i patai i te rake, engari i mau tonu ake i te pu tahuri ana ki te whawhai kia Wiremu Kingi. Na tewhea ture a te Kuini na tewhea Kooti ranei i whiriwhiri nga take o taua raruraru ki Waitara? Heoti ano te Kooti i tae ki reira, ara ko te hoari i roto i nga ringaringa o nga pononga o te Kuini. I te tau 1863 ka tukua atu e te Kawanatanga he Pire kia whakamana mai e te Kuini, te ingoa o taua Pire ko, te Ture Whakanohonoho Kainga o Niu Tireni; i pa taua mea ki te takiwa o Taranaki, no te tau 1865 ka tuhituhi mai te Hekeretari o Ingarni ka mea kia rua tau anake te whaimananga o taua Ture, a no te tau 1877 me te 1878, no te tunga o te Kawanatanga o Kerei, katahi ka whakatuturutia taua kupu kia takoto nga rohe o nga whenua a te Pakeha me nga whenua a nga Maori. I ki te Hekeretari o Ingarni kia rua tau te mahinga o taua Ture, a waiho ke ana kia kotahi te kau ma tahi tau, a i roto i aua tau ko tahi te kau ma tahi, i mahara tonu nga Maori, i a ratou katoa taua takiwa. Na i runga i taua pukapuka a te Hekeretari mo Ingarni, ka patai atu au na wai te he—na Te Whiti na te Kawanatanga ranei o Niu Tireni? Ki taku mahara na te Kawanatanga te he. Kua ronga au i te kupu a te Minita mo te taha Maori, i ki nei ia kaore te Kawanatanga i whakarere i taua whenua i roto i te ko tahi te kau tau, engari e rua ke tau i whakaritea e te Hekeretari o Ingarni. E rite ana nga mahi a nga tangata o Taranaki ki nga mahi a nga apiha a te Kiingi Nero, i ki ano hoki te Minita mo te Taha Maori ko tetahi o nga take i hopukia ai a Te Whiti natemea he poropiti ia. Pera me etahi hunga i Roma i rereke o ratou whakaaro me o ratou mahi i a te iwi nui o Roma, no reira i whakaarohia ai kia whakamatea ratou; waihoki kua ki te Kawanatanga o Niu Tireni kei te rereke nga mahi a Te Whiti ki nga whakaaro a te Kawanatanga, no reira i tukua ai ia ki te Whare Herehere. I ki ano hoki te Minita mo te taha Maori, kaore a Te Whiti i uru ki te hara mau patu, engari ko etahi ke o nga tangata o tona iwi i hara. He aha te take kia hopukia ko te tangata kaore i hapai patu, a kia kaua e hopukia nga tangata i hara pera? He ture ano ranei tenei no Ingarni kia hopukia ko te tangata hara kore a kia waiho nga tangata hara kia noho noaiho i o ratou kainga. I ki ano te Minita mo te taha Maori kaore he hara o Te Whiti. Na e ki ana te Pire nei he tangata hara ano a Te Whiti, a e whakahua ana hoki i etahi o ana hara. Kua puta te rongo ki nga takiwa katoa o to ao na te mahi kino a nga Maori i tipu ake ai enei raruraru, ko ratou te iwi kino, engari na te whawhai ki Taranaki i huna te tino take o enei kino ki Taranaki—te taea ai te kimi kia kitea. Ka whaikupu au mo te whaikorero at te Mema o Mauta Aira a Taratoa: I ki ia me ata whakaaro te mahinga o tenei Pire, me ata whiriwhiri nga take katoa i tipu ake ai tenei raruraru. E whakaae ana ahau kaua e hohoro te whakataunga mo runga i tenei mea. Me kawe mai ki konei nga tangata e mohio ana ki te whakapuaki i nga take o taua raruraru. Kaua e hohoro te mahi i tenei Pire kei waiho hei onepu hei tanu i nga take o tenei raruraru. I mea te Mema o Poneke ka paahitia tenei Pire, a kati me hohoro tonu te tuku, engari ko au e mea ana, kaore, me

ata whiriwhiri marire. Ki taku whakaaro kua mahi he ano te Kawanatanga. Ko te mea pai ma ratou ko te mahi tika i runga i te ture, engari i runga i tenei kua haere i waho o te ture, no naianei ka tono mai ratou kia whakatikaia aua mahi a ratou. Mehemea no te iwi Pakeha a Te Whiti, kua kitea noatia atu he huarahi whakahe mo te Kawanatanga, otira i rereke to koutou mahi notemea he Maori ke ia, na reira te mahia ai he huarahi whakahe mo te Kawanatanga.

Turei, te 30 o Mei, 1882.

Whakaari Moutere.

Henare Tomoana, tana patai, Ko wai te iwi nana i hoko a Whakaari Moutere i waho ake o Whanga Paraawa, nga Rangatira ranei, he aha hoki te tau i hokona ai a e hia nga utu i nga Maori? E patai ana au i tenei patai, natemea he tino putake tenei ki nga iwi o taua takiwa. He maha noatu nga maori o taua takiwa, kaore hoki ratou i mohio ki te hokonga o taua moutere, a no te tau 1880, no ta ratou tononga kia whakawakia ki te Kooti, katahi ratou ka rongo kua hokona taua moutere. No reira i tono ai nga Maori o taua takiwa kia patai au i te patai e mau nei i toku ingoa.

Te Paraihe, tana whakahoki mai, e hara tenei i te hoko a te Kawanatanga, no reira ka kore e mohio te Tari Maori ki te roanga o nga korero mo runga i tau mahi. Engari i runga i nga mea e kitea ana e te Kawanatanga, he mea hoko taua moutere na etahi rangatira o Ngatiawa kia Tapihana, i mua atu i te tunga o tenei Koroni, a na nga uri o taua pakeha i tuku ki te Kooti whakawa whenua Maori, a whakataua ana i te tau 1866.

Takiwa Raihana Maori.

H. M. Tawhai.—Tana patai. Ekore ranei te Kawanatanga e ahei ki te unu ki waho i te kupu e ki nei i roto i te 17 o nga rarangi o to Ture Raihana Waapiro, 1881, he takiwa Raihana Maori a Mangonui, a Pewhairangi, a Hokianga?

Te Tiki, i mea mai, kaore i tino mararna i au te patai a te mema nei, engari ki taku mohio e tono ana pea, a Mohi Tawhai kia kaua e waiho a Pe whairangi, a Mangonui, a Hokianga hei Takiwa Raihana Maori. Kaore aku kupu whakahoki atu inaianei mo taua tono, eagari me ata whiriwhiri e au taua tikanga, kei reira ka utu ai e au to patai a te Mema nei.

Te Pire Whakapumau I Te Rangimarie O Te Hauauru.

Meiha Te Wheoro, E mea ana tenei Pire kia kaua e whakawakia a Te Whiti raua ko Tohu a kia puritia tonutia ki te whare herehere, mehemea e hopukia ana ia i runga i te Ture me whakawa hoki ia i runga ano i te Ture E hopukia ana te tangata hei herehere i runga i te Ture e whakawakia ana mo te hara i hopukia ai, aha koa he tahae ki te mea iti penei me te ngira, ka tika ano kia whakawakia, kia kitea tona hara. Heoi he take nui rawa atu tenei. Na he aha te whakawakia ai raua kua tukua mai hoki e te Kawanatanga he Pire Whakatika hei horoi i to ratou mahi he ki Parihaka, a ko te tikanga o taua pire e mea ana ki te Whare nei kaore i he nga mahi a te Kawanatanga i whakahaere nei ki Parihaka. No reira e mohiotia ana he tino pakeke nga tikanga i mahia ra e ratou ki reira, a tukua mai nei taua Pire hei whakatika i aua mahi a ratou. Mehemea ka wkakaaetia enei Pire e te Whare, me kokomo atu hoki be kupu unu i te ingoa herehere ia Te Whiti raua ko Tohu. I ki, te Pirimia a Teone Horo i tera Paremete, i runga i nga kupu a nga Mema Maori mo nga korero nupepa, ki ana ia e kore tenei Kawanatanga e hapai noa atu i te kino kia Te Whiti ma. Otiia i muri mai ano i taua kupu a te Peremia. i muri tata i te mutunga o tera Paremete, kihai i whakaaro ki taua kupu, haere atu ana te ope a te Kawanatanga, me a ratou mano hoia me nga pu ki Parihaka ki waenganui tonu o te hunga ngoikore o nga wahine me nga tamariki. E noho noaiho ana aua tangata me a ratou wahine, me te kata mai hoki ki nga mahi a te Kawanatanga. Wawahia ana nga Whare e nga hoia, hutihutia ana hoki nga kai Otira i te maunga o Te Whiti raua ko Tohu i ki atu ano raua ki nga Maori kia pai te noho i muri ia raua, kia kaua e tahuri ki te mahi i etahi raruraru i muri i a raua. I rongo tonu nga Maori ki nga kupu a Te Whiti raua ko Tohu, i rite tonu hoki a raua kupu. Ki taku mohio ko Te Whiti te tino hoa o te Kawanatanga, e kiia nei he tangata porangi ia. Otira nana i pai ai ratou i ki atu hoki a Te Whiti ki ona iwi kia waiho te riri ma te Atua. Mehemea hoki i ki atu a Te Whiti kia patu tangata tona iwi, kua tahuri ratou ki te patu. Ki au na te kianga atu a aua tangata kia waiho e aua Maori ma te Atua to riri, kia kaua ratou e mau pu i kore ai ratou e patu. Na te whakahaere a aua tangata tokorua i mau tonu ai te rangi marie ki taua takiwa. I roto i enei tau maha i mua atu i aua tangata, e mohio katoa ana hoki tatou i pakeke tonu nga iwi o taua takiwa i mua, no te takiwa ia raua ka kore. E kiia ana he tangata kino a Te Whiti, i korero kino, i mahi he hoki, engari kaore au e kite i te tika o tenei kupu. Mo te kupu e kiia nei he porangi a Te Whiti taihoa an e utu i tera. E mea ana au me tupato te Kawanatanga, kia tika ta ratou mahi, natemea i kiia e te Kuini i roto i te Tiriti o Waitangi ma te Kawanatanga e tiaki nga iwi Maori, me tika hoki te mahi kia ratou. Engari kaore i penei te

Kawanatanga, kua mahue ia ratou aua kupu, kua kotiti ke. Mo te kupu e kiia nei i tahuri nga Maori ki te mahi taiapa ki te arai i nga mahi a te Kawanatanga. Heoi kua pau i te Mema o Akaroa te whakamarama atu i taua tikanga. I tae mai ano he kupu ki au mo te wahanga a te Kawanatanga i ana taiapa, a i patai atu ano au ki te Minita mo te taha Maori ki ana whakaaro mo taua mahi. I ki mai te Minita mo te taha Maori, he taiapa tawhito aua taiaps, kaore be kai o roto. Na e rima miniti pea i muri i taua whakahoki a te Minita mo te Taha Maori, ka kite au i tetahi pakeha, ki mai ana ia kei te tipu tonu te witi ki reira. Tekan miniti pea i muri mai, ka kite an i tetahi Maori, ki mai ana hoki ia, e tupu tonu ana te witi, a e kainga ana e te hoiho e te kau, No reira te take i mahi ai nga Maori i aua taiapa, kei pau i to kau a ratou witi i roto i aua taiapa. I tono ano nga Maori kia taiapatia e te Kawanatanga tetahi taha o te rori, me tetahi taha, kia ora ai a ratou witi; otira kaore i mahia e te Kawanatanga taua taiapa. A no te taiapatanga a nga Maori i taua wahi i hopukia hereheretia ai nga Maori. Ka whaikupu au inaianei mo te rarangi o te Pire e mea nei kia whaimana te Kai-whakawa ki te whakamarara i nga Maori e huia tahi ana, mehemea e nui atu ana i te rua te kau, a ki te whakahau hoki kia whakawakia ratou e ia. Ki taku mohio ka pa hoki tenei ki nga maori o waho ano o taua takiwa. A kuanei ka tahuri aua Kaiwhakawa ki te aruaru i nga maori e huihui ana ki te korero i nga mahi taimaha a te Kawatanga e pa ana ki te iwi Maori; a tera hoki pea e tae atu kia koutou ki te iwi pakeha. Ki te kore, e pa kia kouton na he mea he rawa kia pa anake ki te iwi Maori. E mea aua hoki te Pire kia ahei taua Kai-whakawa ki te whakawa i aua Maori e hopukia ana e ia. Kaore au e kite i te tika o tana whakawa ia ratou. A kuanei ka whakataua ano e taua Kai-whakawa ki runga ki tana whakaaro, i hopukia ai ratou e ia. Ka whaikorero au inaianei mo runga i te kupu a te Minita mo te Taha Maori, i ki nei ia mo te take o te raruraru i Waitara. I mea pea nei ia na te whakaaro whawhai ano o nga Maori i whawhai ai ki Waitara. E hiahia ana au kia mahara nga mema ara nga mema hou o te Waipounamu, e hara i tena, ko te whenua ke te putake mai o te raruraru i Waitara. E hara i to mea i tipu oho rere ake i roto i nga Maori; engari na te hiahia a Te Teira ki te hoko i te whenua i Waitara, i te mea e whakahe ana a Wiremu Kingi. I pa ano a Wiremu Kingi me tona iwi ki aua whenua. Whakaae ana te Kawanatanga ki te hoko a Te Teira, kaore i whakaaro ki te whakahe a Wiremu Kingi, e pa ana ano hoki ia ki taua whenua. No te kore whakarongo a te Kawana ki te whakahe a Wiremu Kingi, katahi ia ka haere ki te hanga pa ki runga ki tona whenua tika ia. No te kitenga o te Kawanatanga, katahi ka puhia e ratou, a mate ana etahi o te iwi o Wiremu Kingi ki runga ki taua whenua. No reira i mea ai au e hara i te mea i puta oho rere ake ki roto ki nga Maori, engari he take ano i tupu ake ai taua raruraru ki reira Waiho ana tenei kino kia pa ki etahi atu takiwa o tenei Moutere, tangohia ana nga whenua tae noa ki Taranaki. Tau ana te raupatu ki runga ki Taranaki tae noa ki te tau 1877, ka kore te mana o taua Raupatu. Na te Kawanatanga, o te tangata kua mate nei, i kiia nei nana te he o taua mahi, nana i tuku kia hoki mai nga Maori ki runga ki taua whenua raupatu, a whakahokia ana te whenua kia ratou. Engari kaore i whakaaturia, kaore hoki i whakatuturutia e nga Kawanatanga o muri nei aua rahui i hoatu ra e taua Minita, a waiho tonu aua mea kia tarewa ana a tae noa mai ki te wa i parau nei nga Maori i te whenua. I tahuri aua Maori i te parau kia mohiotia ai to ratou take ki te whenua Kaore hoki te Kawanatanga i mea atu "Tenei ke a koutou whenua rahui kei tetahi wahi ke." Engari i tahuri ke ki te hopu herehere ia ratou, waiho ana aua mea kia tarewa tonu. No muri mai i tera ka whakaturia e te Paremete etahi Komihana hei whiriwhiri i aua putake, a kaore ano kia whakaaturia tu raua whakataunga ki nga Maori i te hopukanga o Te Whiti raua ko Tohu. Koia nei te take i kore ai a Te Whiti e whakarongo ki nga kupu a te Kawanatanga, natemea he he no nga mahi mo taua takiwa. No reira i rereke ai te mahi a Te Whiti, he kore tuturu no nga kupu whakaae a te Kawanatanga. I tono tonu nga Maori kia whakaotia katoatia enei mea, na ngu Apiha a te Kawanatanga me etahi atu tangata o Taranaki i kukume kia roa i whakawiri ke hoki kia rereke te ahua. He maha nga Maori e haere mai ana i reira ki Waikato, kua rongo au ki a ratou korero me a etahi pakeha hoki. Ka whaikupu ano au mo te tangata kua mate e whakahuatia hetia nei ikonei. E whakapae nei nana te he i tipu ake ai aua raruraru i taua takiwa; oho ana au i taku rongonga i taua kupu, katahi ano hoki au ka rongo ki tenei korero. Notemea e mahara tonu ana nga Maori o tenei motu, na taua tangata i oti pai ai nga kino o enei moutere. a ki taku mohio hoki na taua tangata i rite ai etahi raruraru i waenganui o te Pakeha me te Maori. Tera pea i mahue etahi mea i a ia, engari ko te nuinga i oti tika i a ia. i mau tonu ai hoki te rangimarie. Mehemea i penei te whakahaaere a taua tangata i era ra, ki enei mahi a to Kawanatanga o naianei, kua tipu noake te raruraru ki enei Moutere. E kore au e kukume i aku korero kia roa, engari ka mea atu ano i kiia ko te Kawanatanga te matua o tenei moutere, a me tika ta ratou mahi. E rite ana te Kawanatanga ki te tangata e tonoa ana e tana tamaiti kia hoatu he rohi, a hoatu ke ana he kohatu. Mo runga i te tono a Ta Hori Kerei kia whakaae nga mema o te Whare ki tenei Pire, ko au e kore rawa au e whakaae ki tenei Pire. I pouri rawa au i taku rongonga i te kupu a taua kaumataua kia whakamana tenei Pire. He pai ke ki au it mehemea i ki atu ia me ata whiriwhiri nga tikanga a te Kawanatanga, ka whakaae ai i nga mea tika, ka whakakore i nga mea he. E kore au e whakaae kia pahitia tenei Pire. Ka tatari an ki te pootitanga, kei reira pooti ai au kia hinga. Kei te mohio ano au e kaha ana te Kawanataiga ki te whakaputa i ta ratou Pire, engari ka pooti au ki te turaki.

Wenerei, te 31 o Mei, 1882.

Te Kooti Raua Ko Purukutu.

Meiha Te Wheoro.—Patai ki te Minita mo te taha a Maori, mehemea e whakaaro ana te Kawanatanga ki te muru i te hara o te Kooti raua ko Purukutu. e noho mai nei i te takiwa. o Waikato? He patai naku mehemea ka tukua e te Kawanatanga he tono ki te Kawana kia tukua he kupu muru i te hara o te Kooti raua ko Purukutu. He rereke nga hara o enei tangata e rua. I hara a te Kooti ki tona tinana ake a hopukia ana ia ki te whareherehere. No te hopukanga a nga apiha a te Kawanatanga i etahi tangata o taua takiwa i uru ki te whawhai, kawea ana ki Wharekauri kawea tahitia ana hoki a te Kooti. Kaore ia i uru ki te whawhai, engari i hopukia ia mo te tahae. I oma tahi mai a to Kooti me nga Maori i kawea atu ra ki reira, hoki mai ana ratou ki te taha kiingi noho ai. Kahore a te Kooti i tahuri ki te muru ki te kohuru i nga Pakeha o Wharekauri, engari i pai tana hoki mai, ko nga pu anake i tangohia mai. No te taenga mai ki tenei Koroni ka tahi nga Maori Kawanatanga me nga apiha ka tahuri ki te what i a te Kooti ki te whawhai ki a ia. Ki ana a te Kooti kaore ia i pai ki te whawhai; engari i hiahia a ia kia tukua, atu ia ki tana kainga i pai ai. Kaore te Kawanatanga i whaikupu mo tenei tono ana, engari i tahuri tonu ki te whaiwhai ki a ia. Mahara ana ia tera pea ia e mate me te kore utu mona, noreira i tahuri ai ia ki te patupatu i nga tane me nga wahine me nga tamariki. E hara i te mea ko nga Pakeha anake i patua e ia, engari i tae atu ano ki tana iwi me etahi atu iwi o taua takiwa. No te matenga o tona iwi ka haere ia ki te Kuiti, a kaore ia i mahi i tetahi hara atu i muri mai nei. Whai hoki he rereke te hara o Purukutu, mo runga i tetahi whenua ko Pukekura te ingoa. I runga ia i taua whenua e noho ana, no te taenga atu o te kai-wea ki taua whenua ka panaia e Purukutu. I whakawakia taua whenua ki te Kooti, ki ana ano te kai-wea i reira ano a Purukutu i taua whenua; i reira ano ia e noho ana, i reira hoki ana whare e tu ana. Kaore te Kooti i mahara ki taua kupu, whakataua ketia ana te whenua ki etahi atu. Riihitia ana taua whenua e aua tangata ki te Pakeha, me te noho tonu o Purukutu ki taua whenua. Kawea mai ana he kau e aua Pakeha ki runga ki te whenua, kaore i rongo ki te kupu a Purukutu kia kaua e tukua mai nga kau. Tohe tonu aua Pakeha ki te tuku mai i a ratou kau, no te mahinga i tetahi huarahi hei whitinga atu i te repo, ka patua te Pakeha e Purukutu. I tahuri ano au me toku iwi ki te whakarite i te matenga o taua Pakeha engari na te whakahae a te Kawanatanga i kore ai e taea. Haere ana a Purukutu ki te Kuiti ki roto ki te Hauhau. No muri i tera ka nekehia te rohe o te raupatu kia uru mai taua whenua i patua ra te pakeha ki roto ki taua rohe.

Te Tumuaki.—E roa ke ana to kukume i o korero mo tenei putake, ka tono atu au kia whakapotoina o korero.

Meiha. Te Wheoro.—E whakaatu ana au i nga tino take o taku patai. Koia tenei kua oti nei te whakaatu atu.

Te Paraihe.—Tana kupu whakahoki. I mohio ano au e roa ke ana te whakahae a te Wheoro i nga putake o tana patai, engari i waiho e au kia korero ana kia whakaaturia mai e ia, e hara tenei i te patai tika kia mau ki runga ki te Pukapuka o nga Ota o te Whare. E tika ana tana whakaatu mai i nga tikanga i pa kia taua take, engari tera ano etahi atu kaoro i oti i a ia te whakapuaki mai. Ka taea hoki te tohu atu i tenei kupu, kahore ano kia mohiotia inaianei e te Ture, mehemea ranei he tangata hara aua Maori, penei me tenei i whakaaturia mai nei e Te Wheoro Kua ki mai hoki ia, i tahuri a Te Kooti ki te patu i nga tane me nga wahine me nga tamariki, engari he mea tera e kore e taea te whakapono noa e te Ture, kia whakataua rano e te Kooti whakawa. Kaore he mana i te Kawana ki te muru i o raua hara, i te mea kaore ano kia tino mohiotia to raua hara. E kore ia e kaha ki te muru i te hara kaore ano nei kia mohiotia taua hara o te tangata. Engari kaore au i te hiahia kia wiria ketia e au te utu mo tenei patai. Tera pea e taea te mahi tetahi Pire i runga i te tikanga maungarongo, a ma tera huarahi pea e taea ai te muru hara. Engari, ka kite ano te rangatira na, me te Whare hoki, he maha rawa no nga putake pakeke o pa ana ki taua patai, e kore ai e tika kia whakapuakina e te Kawanatanga a ratou whakaaro inaianei mo runga i taua mea.

Nama Moni.

H. M. Tawhai.—Tana patai ki te Kawanatanga, he tika ranei ko nga moni e £28,683.231 i nama mai i Ingarangi, e taea ana ki te £53 10s. te pikau ki runga ki nga tuara o ia tane, wahine, tamariki o nga Pakeha me nga Maori e noho nei i roto i te Koroni o Niu Tireni. A he tika ranei kei te utu tahi te iwi Maori me te iwi Pakeha i nga hua o ana moni? Mehemea he tika kei te nama tonu enei moni katoa, kati me mutu te nama moni mai. Kia ea enei moni ka nama mai i etahi atu moni hou.

Te Akitini.—Tana kupu whakahoki. Kaore i tae nga moni nama ki ta te: Mema e ki mai na, i muri i te tangohanga i etahi moni whakaea e toe aua te £27,680,000 nga moni nama, Ki te wehewehea tenei moni ki nga tangata o tenei Koroni hui tahi ki nga Maori 44,000 e rite ana ki te £50 8s. 4d., mo ia tangata. E utu ana ano nga Maori me nga Pakeha i nga hua o aua moni, i runga i ta ratou utu takoha, engari kei te mahara ano te Mema nei e iti ke ana te utu takoha a te Maori i ta te Pakeha.

Te Pire Whakapumau I Te Rangimarie O Te Tai Hauauru.

H. K. Taiaroa.—E hiahia ana au ki te whai kupu ki te Whare mo runga i to Pire kua tukua mai nei e te Kawanatanga a e huaina ana ko te Pire Whakapumau i te Rangimarie o te Tai Hauauru, tetahi he tautoko naku i te menemana a te Mema mo Karaitieti ki te Tonga. Tera pea te Whare ka whakahe i au mo te tautokotanga i taua menemana otira ka whakapuaki ano au i aku korero mo te Pire. I te tukunga mai a te Minita i tona Pire kia korero tuaruatia i tono ia kia korero nuitia e nga mema katoa o tenei Whare koia au i tu ai i naianei ki te whai-korero mo reira. Era au e ki atu ki tenei Whare i roto i nga tau kotahi te kau e tu ana au hei Mema, taku mahi tena he whakahe tonu i te rau-patu a te Kawanatanga i nga whenua maori notemea e rongo ana au e tino mohio ana hoki i he taua rau-patu i runga i te tikanga o te ture. Kaore he mema o roto i tenei Whare, ahakoa pakeha, ahakoa Maori, i nui atu i au tona piropono ki a Te Kuini, timata mai rano i te takiwa o toku papa tae mai ano ki au nei; na i nga ra o mua i te mea e tauhou ana te ture ki konei i kaha taku papa ki te tuku i tona atawhai ki runga ki nga pakeha me tona mahi he awhina i a ratou, na i te taenga ki te takiwa e tata ana ia te ngaro atu ko tona kupu ano tenei ki nga mea o muri i a ia kia kaha ratou ki te whakahaere i aua tikanga ana: Na ahakoa e whakahe ana au ki tenei Kawanatanga me a ratou tikanga ko taku hiahia nui tenei kia mahia te tika ki runga ki te iwi maori me te iwi pakeha me te whakatakoto i etahi huarahi e kotahi ai raua. E korero ana au i runga i toku mohio ki te taha maori na ko taku ki tenei e kore rawa e puta tetahi pai i roto i tenei Pire, e kore e mutu i a ia te raruraru maori. I tera Paremete i roto i taku: whai-korero mo te Pire Rahui Whenua Maori o te Tai Hauauru i ki tonu atu au ki te Minita mo te Taha Maori e kore rawa e oti i taua Pire nga raruraru o taua takiwa; i tino matau hoki au ko nga whakaaro o nga Maori o tau takiwa kei runga noa atu i nga mea o roto i taua Pire, i pa rawa mai tena mohiotanga ki roto ki au. Kaore hoki he tangata o roto i tenei Whare ahakoa ko wai, ahakoa ko te Hiana ko Ta Hori Kerei ranei e mohio rawa ana ki nga tikanga o to Maori, a e taea ana e ratou nga whakaaro katoa me nga ritenga Maori, koi na te take i ki ai au i reira tera ano etahi pito o te taha Maori kihai i taea te whakaaro. Na mo runga i tenei Pire e ki ana te Minita mo te taha Maori he Pire hei whakapumau i te Rangimairire ki te Tai Hauauru i tenei Pire engari a muri ake ka riro hei whakatipu raruraru ki reira. Ko te whakaaro a te Minita mo te Taha Maori kia puritia hereheretia atu a Te Whiti ki tera Motu kia whakahaereerea ia i reira kia kite ai i nga mea whakapaipai a te pakeha kia kite ia i nga mea nunui o reira a ma kona e nui ai ona whakaaro; ko taku kupu tenei ma kona a Te Whiti e mohio ai ki te whakahaere tikanga a tona hokiaga atu ki tona kainga. He iti rawa nga tangata e penei ana te nui o te matauranga me Te Whiti. He tangata ia e mohio ana ki nga tikanga me nga whakahaere a te pakeha kua tino whiriwhiria e ia nga Karaipiture Kua taea katoatia e ia; na kit e taea e te kua taea katoatia e ia; na ki te taea e te tangata te hopu katoa nga tikanga o te Karaipiture e taea ana hoki e ia te hopu nga mea nunui. I whakaako nuitia a Te Whiti ki te kura; i kurangia ia hei minita; na Te Rimene i i whakaako, no e ki ana a Te Rimene he tangata matau rawa a Te Whiti. Ka haere aku korero i naianei mo runga i nga raruraru o te Tai Hauauru. Ko te tino take a aua raruraru ko nga whakaaetanga ki nga Maori kia hoatu he rahui ma ratou, na kaore ano i whakamanaia aua whakaaetanga o te ra ano i whakaaetia ai tae mai ki naiahei; na mehemea ki te paahitia e tatou tenei Pire, a ki te waiho kore oti tonu aua whakaaetanga me nga ripoata a nga Komihana, ki ta koutou mohio era ano e mutu nga raruraru o tera takiwa? Kua kite a Te Whiti i nga, ripoata a nga Komihana; kua kite ia i te mapi; kua tirohia e ia nga korero katoa e pa ana ki aua ripoata me tenei mea e mahia nei e tatou; kua rongo ia i nga whai-korero katoa mo te taha turaki me te taha, tautoko i nga Pire mo te Tai Hauauru. Ki taku mahara me kaua e ki te Minita mo te taha Maori he poropiti a Te Whiti; mehemea he poropiti a Te Whiti kati he porupiti katoa tatou i roto i tenei Whare; katoa nga mema tae noa ki te Minita mo te taha Maori he poropiti katoa i runga i te ahua o nga korero. Ko taku whakaaro tenei heoi ano te huarahi e mutu ai tenei raruraru me whakakore atu i enei Pire me tuku a Te Whiti kia whakawakia ki te aroaro o te Kooti. Ka ki atu au ki te Minita mo te Taha Maori koi na te take i tahuri ai a Te Whiti ki te parau whenua, he mea nana kia whakataua taua raruraru. I te takiwa i hopuhopua nga herehere i maharatia i reira ko te mea pai me whakawa e te Kooti i runga i te ture. I mauria etahi o aua herehere ki Hokitika me etahi, atu wahi o tera Motu erangi kaore rawa ratou i whakawakia. Ko taku kupu tenei ki nga Mema o tenei Whare he aha te take i kore ai e whakawaka aua Maori. I he te mahi a te Kawanatanga i runga i te Ture o te tan 1863 notemea i mutu te mana o taua Ture i te tau 1872 i te tau 1873 ranei. I te tukunga o nga herehere a i te whakahokinga i a ratou ki o ratou kainga i korerotia atu e ratou kia Te Whiti kihai ratou i whakawakia no reira a Te whiti i tahuri ai ano ki te hanga i tetahi atu raruraru kia hopungia ko ia tonu a ma reira hoki e whakawakia ai taua raruraru; na kua hopungia a Te Whiti kei te tatari ia i naianei i roto i te Whareherehere kia whakawaki ia na kua homai enei Pire hei whakakore i te whakawa o Te Whiti. I roto i nga matuakorero o tenei Pire kua oti te whakatau he hara to Te Whiti raua ko Tohu a e mea ana kia puritia tonu ki roto i te Whareherehere. Kei te mohio nga Mema o tenei Whare ki nga kupu o taua matuakorero heoi e kore au e whakaroa ki te panui atu ano i nga korero. Ki taku whakaaro ko te mea tika ma tatou he tuku i a Te Whiti kia whakawakia; ahakoa kei te tika ta tatou mahi i runga i te ture kei te he ranei, ahakoa he he, he tika ranei te mahi a te Kawanatanga ko te mea tika me tuku e tatou a Te Whiti kia whakawakia. Kaore au e whakapono ki nga korero a te Mema mo Te Teemu me te Mema o Akarana ki te

Marangai (Ta Hori Kerei) i ki raua me pupuri a Te Whiti ki roto ki te Whareherehere, me kua e Whakawa. He aha te take i hopukia ai a Te Whiti? I hopukia hoki pea kia whakawakia. Kua hereheretia a Te Whiti kua hoatu ki ro Whareherehere noho ai. Mehemea i hara nui a Te Whiti, i kohuru ia, me whakawa ia i runga i taua hara. He aha kia wehi ai tenei Whare ka pewheatia ranei taua whakawa notemea ma te huri Pakeha ano e whakawa, a ma nga Tiati Pakeha, e hara noki i te mea he Maori nga kaiwhakawa i a ia. Kanui te hoha o taku ngakau ki te mahara ake ki nga whakaetanga a nga Kawanatanga ki nga Maori; ko aua whakaetauga te tino putake o enei hara katoa, penei hoki nga mahi i mahia ki tera motu; tera hoki etahi mea nui i whakaetia i reira e hara i te mea i whakaetia na te kupu anake engari he maha nga mea i tuhituhia rawatia. Na he aha te kupu a nga Minita i tenei ra? Ko ta ratou ki tenei—Kaore matou e kaha ki te whakamana i ena whakaetanga, kaore e taea e matou te whakaaro ena mea—Na mehemea aua Maori i piri-pono nei kia Te Kuini ka haere ki runga ki aua whenua noho ai i runga i te tikanga o aua whakaetanga, a ka tipu he raruraru ka kiia no te Maori te he; ka ki koutou kua takahia e nga Maori te ture. Titiro hoki ki nga Maori o Tikaputerewa i haere ratou ki te motu o Rarotoka ki te tango i tetahi tunga Raiti i reira, Ko Te Hiana te Minita mo te taha Maori i taua takiwa tonoa ana e ia a Te Hinemoa ki reira kia hopuhopungia aua Maori, naku i ki atu ki te Minita kia kua e pera engari me tuku ma Hone Topi Patuki e haere kia ratou korero ai kia mutu ta ratou mahi. I whakaae a Te Hiana i reira ma te Kawanatanga e whakaoti pai taua raruraru mo te taha ki nga Maori engari kaore ano taua raruraru kia whakaotia, Kua rongo nga mema o tenei Whare i tetahi haerenga o nga Maori o Arowhenua ki te tango i tetahi whenua i Waitaki te take hoki mo aua whakaetanga kihai i whakamanaia. Katahi ka haere tahi maua ko Te Minita mo te Taha Maori (Te Hiana) ka tono atu ki aua Maori kia hoki ano ki o ratou whenua, i tuhituhi pukapuka atu ano au ki aua Maori, i runga i aku korero kia ratou i hapai au i te taha ki a Te Kuini, i ki atu au kia pai ta ratou whakahae, a kia hoki ano ki runga ki o ratou whenua noho ai, na ahakoa tenei mahi aku ka tonoa e Te Hiana nga Hoia kia haere ki reira ki te hopu i nga Maori. Katahi ka tonoa a Ihaia Tainui me tetahi hawhe-kaihe ki te ki atu ki aua Maori kia hoki; i to raua taenga atu ki reira ka kite raua kua mau pu katoa nga Maori, na mehemea kaore taua hawhe-kaihe a Tiemi Rikete i ki atu ki aua Maori kia waiho a ratou pu kia ata noho, ki taku mohio kua heke ano he toto. No te rongonga o te Tariana o nga Pirihi kanui tona whakapai ki a Rikete raua ko tona hoa mo te pai o te whakahae; i te noho kuare hoki taua Tariana ki te ahua o taua mea. Na ki ana te Minita mo te Taha Maori (Te Hiana), ka whakaotia paitia taua raruraru, no whea, kaore ano tetahi wahi paku nei o taua raruraru nei kia whakaotia. Heoi ano te take i korero ai au ki te Whare i enei mea kia mohio ai nga Mema i nga putake mai o tenei mea o te raruraru ki nga Maori. Ko nga whakaetanga kua whakaetia i mua kaore ano kia whakaritea. Titiro ki nga Maori o tera Motu kaore ano tetahi mea kia mahia mo ratou na he piri-pono tonu ratou ki a te Kuini i nga takiwa katoa, titiro hoki ki nga whakaetanga o mua kaore ano kia mana; he nui rawa enei mea hei whakapouri i nga ngakau. Ko te Mema mo Tanitini ki te Tonga i korero i tera po mo nga Maori i ki ia he iwi mohoao te Maori; na e te Tumuaki e mea ana au kia ata tirohia e koe enei kupu kia matau ai koe koia nei te whakaaro a te iwi Pakeha mo te iwi Maori; he tika ano he mohoao te Maori engari he aha hoki te Pakeha i nga ra o mua? Kua tirohia o au nga pukapuka i tuhia ano e koutou mo koutou ake, na e kite ana au i pera tonu koutou me nga Maori i mua tera pea taua Mema kaore i mohio ki te tikanga o taua kupu, a he mahara pea nana kaore au i mohio ki ana korero. Kaore pea etahi ona tipuna i taka ki raro ki taua kupu. Otira me pewhea ra he ingoa mo nga tangata e mea nei ki te kohuru i to tatou Kuini? Ka kiia e koutou he aha era tangata? E hiahia ana hoki au kia mohio ki ta koutou ingoa mo nga tangata i Aearanae whakararuraru mai nei, e puhipuhi mai nei i te tangata? Ki taku mohio ko te mea tika me tuku katoa era tu whakaaro ki raro, mehemea hoki he kuare matou kaore ano i tao ki to koutou matauranga e hara i a matou to he. I rongo au na te Romana i homai te marama tuatahi o te matauranga ki te iwi Ingarihi na e mea ana au me pera hoki koutou kia matou me nga Romana, ka tuku mai te painga o to koutou matauranga ki a matou. I tumeke rawa au i nga kupu a te Mema o Akarana ki te Marangai me te Mema o te Teemu te Minita mo te taha Maori o mua ake nei, ki taku whakaaro kei te whakahae kau tenei Kawanatanga i nga tikanga a aua tangata e rua notemea kaore ano kia puta he korero kua mohio katoa nga Maori na te Mema tonu o Akarana (Ta Hori Kerei) i timata nga tikanga e whakaharea nei e tenei Kawanatanga, heoi ano taku whakahe ki tenei Kawanatanga he mea na ratou kei te pai ke atu a ratou mahi i te Kawanatanga a Kerei, kaore ia ko aua tikanga pu tonu e whakaharea nei e ratou; te waiho ano te Kawanatanga a Kerei kia tu ana i te mea e rite tahi ana nga tikanga; otia ko taku whakaaro tuturu tenei ka Mutu tonu ta tenei Kawanatanga e whai kia mau tonu o ratou nohangia kia ratou. Kua ki hoki te Minita mo te taha Maori na te Kawanatanga tonu o Kerei nga tikanga e mahia nei e ratou, a kua tu mai hoki te Mema mo te Teemu (a Te Hiana) i tona nohangia kua ki ae, na matou aua tikanga. Mehemea ko au te Kawanatanga e kore au e whai i runga i nga huarahi o te Kawanatanga o mua atu i au. Kua kite au e korerotia ana i roto i nga nupepa ko te take i hopukia ai a Te Whiti e tenei Kawanatanga he mea kia tu tonu ratou kia pootitia mai ano. I rongo hoki au i penei ano te knpu a Te Pihopa o Whakatu. I mobio tonu a Te Paraihe me te Eoretana kaore rawa bo pirangi riri o roto i a Te Whiti, na reira raua i liaere ai ki reira. I te kawenga i nga herehere ki tera Motu kotahi tetahi tamaiti i haere ake i roto ko tona ingoa ko Wainui he tamaiti na Tarawhata o Te Muka, katahi ka tono nga Maori o reira kia whakaputaina taua tamaiti ki waho, a tukua ana

ki waho, katahi ka pataitia atu ki a ia te take i piri ai ia ki a Te Whiti na kona hoki ia i mau ai ki te Whareherehere a ko wai ka hua tera pea ka mate ia; i kiia atu ano ki a ia mehemea a Te Whiti i whawhai me tona uru ki roto kua mate ano pea ia. Ko tona whakahoki mai tenei "I whakapono katoa matou ki a Te Whiti te take he mobio no matou e kore e whawhai; koia nei ke te hiahia o Te "Whiti; kaore ia i pirangi ki te whawhai i pirangi ke ia ki te rangimarlire a kia whakaotia paitia, tikatia, nga mea katoa i waenganui i te tangata me te tangata." I mohio katoa nga tangata o Te Waipounamu e kore e ara he whawhai i runga i te hereheretanga o Te Whiti. He tika ano pea te korero a etahi o nga mema nei mehemea ka takua a Te Whiti tera e heke he toto, erangi ki taku whakaaro ko te mea tika e kore ai e puta he raruraru he whawhai, me whakamana nga whakataunga a nga Komihana a me whakamana nga whakaaetanga o mua ki nga Maori. Me whakamana nga kupu whakaae a nga Komihana ma reira anake e taea ta koutou e hiahia na ara te whakamutu i te raruraru Maori ki tera takiwa. Ko ta tatou whakahaere hoki i tenei mea kei te taha kotahi anake, he Kawanatanga katoa tatou; kaore he tangata hei korero mo tetahi taha; kaore hoki he tangata hei korero mai ki a tatou i nga he kua mahia e te Kawanatanga; no reira au ka mea ko te tikanga pai me whakaneke te korero tuaruatanga o tenei Pire, na me whakatu he Komiti Motuhake i naianei hei ata whiriwhiri i nga taha katoa. E whakaae ana hoki au ki te menemana tuatahi a te Mema mo Otautahi ki te Tonga ara kia ata waiho tenei Pire kia kawea mai rano a Te Whiti raua ko Tohu ki te aroaro o tenei Whare. He aha te pai kia korero hapre tonu tatou mo nga mea e pa ana ki era tangata i wahi ke atu i a tatou? Me pewhea e tino kitea e tatou te tika te he? Te take i korero ai au he pouri noku ki nga mate o nga Maori na ki taku mahara he mea tika ma tenei Whare kia hohonu rawa te rapu i tenei raruraru kia kitea katoa nga mea e pa ana ki reira, ka mutu aku korero ka tautoko au i te menemana a te Mema mo Otautahi ki te Tonga.

Taite, te 1 o Hune. 1882.

Omarunui Me Waipawa.

H. Tomoana, tana patai ki te Kawanatanga, ka pehea ratou mo runga i te whakataunga a te Komiti mo nga mea Maori o tera tau mo runga i te pitihana mo Omarunui, a whea hoki te mahia ai; mo runga hoki i te pitihana mo Waipawa?

Te Paraihe, tana kupu whakahoki. E rua ena putake be mea tawhito he tikanga nui hoki kua whakatoputia e te rangatira na ki roto ki tana patai kotahi. Kaore ano te Kawanatanga kia mahi i tetahi tikanga mo Omarunui e taea ai te ki he mahi whakaoti i taua raruraru. Kua mohio te Kawanatanga inaianei ki etahi mea e pa ana ki taua raruraru, e whaitikanga at kia ata tupato ta matou whakahaere mo tera. Ko te kupu whakahoki mo te patai tuatahi, kaore ano kia mahia tera, engari kei te ata whiriwhiria mariretia e te Kawanatanga inaianei. Ko tetahi patai—ara mo te rahui i Waipawa—kei te mohio mai ano te Mema rangatira na, i maharatia ka tae rawa atu tetahi Minita o te Kawanatanga ki reira ki te whakariterite i te tautohe a nga Maori e pa ana ki etahi taha o aua whenua, kua karaatitia nei kia Haringi. I hiahia ano te Kawanatanga kia peratia, a me ki atu ano au, i whakaaro ano maua ko Te Roretana kia haere atu maua i Akarana ki Nepia, ki te whiriwhiri i tetahi huarahi e oti pai ai pea taua raruraru. Kua rite rawa maua mo te haere, puta ake ana i taua wa te raruraru i te Kawanatanga, haere tonu mai ana maua ki Poneke, kaore i tae atu ki Nepia. Koira te take i kore ai matou e tahuri ki te whakariterite i taua raruraru. Engari ka tahuri ano te Kawanatanga ki te whakaoti i ta matou hiahia i araia nei e taua raruraru o te Kawanatanga.

Harete Waharoa.

Meiha Te Wheoro.—Tana patai ki te Kawanatanga. Kei te pehea to ratou whakaaro mo te whakataunga a te Komiti mo nga mea Maori i runga i te pitihana a Harete Waharoa? I te tuuga o te Roretana hei Minita mo te Taha Maori, i ki mai ia ka ata whiriwhiria e te Kawanatanga te ripoata a te Komiti mo nga mea Maori. No naianei kua tu ano a te Paraihe, i mahara ai aua he tika kia pataia atu tenei.

Te Paraihe.—Tana whakahoki mai, kua roa nga mahinga me nga whiriwhiringa mo taua take e pataia mai nei, a ki taku mohio kua penei te putanga, ara:— Kua pai te haere, a tera pea e mutu pai i roto i enei wiki e haere tata ake nei. Kaore au i te mohio he tika te mahara i whakawehiwehia nga Maori kia hoko i etahi wahi o aua whenua. Engari e tika ana kia whakaaturia i runga i tenei pitihana, kaore ano kia kitea i roto i nga whiriwhiringa e whaitake ana te kai pitihana ki taua wahi. Kaore hoki tona ingoa i roto i nga rarangi ingoa o nga tangata e whaitikanga ana kia pa ki etahi whenua i reira, a mehemea hoki e whaitake ana ano ia, me wehe ke te whiriwhiringa i ana take.

Paraire, te 2 o Hune, 1882.

Rewi Koruarua Me Etahi Atu.

H. K. Taiaroa.—Tana patai ki te Minita mo te taha Maori, mehemea ka tukua mai e ia he Pire hei whakamana i te kupu whakatau a te Komiti Maori mo runga i te pitihana a Rewi Koruarua ma?

Te Paraihe.—Taua kupu whakahoki mai, kei te hiahia ano te Kawanatanga ki te tuku mai i tetahi Pire i naia tata nei, hei whakarite i tenei mea.

Ture Whakapumau I Te Rangimarie O Te Tai Hauauru.

H. Tomoana: E Te Tumuaki e kore au e whakaroa i nga mema o tenei Whare i runga i taku whai-korero notemea he ruarua noa iho aku kupu; e rua tonu nga ahua o roto i tenei mea ka korerotia e au. Ko taku kupu tuatahi he whakapai atu naku ki te whai-korero a te Minita mo te Taha Maori, ara; mo era wahi o tona korero i whakapuaki nei ia i ona whakaaro mo Te Whiti me tona iwi, i tona kiinga hoki i pakeke rawa nga tikanga a taua iwi, na e whakaae ana au ki ana korero me taku mahara ano, he tika, he raruraru nui rawa tenei. Ko nga korero a Te Minita mo te Taha Maori e whakataki nei mo nga kupu a Te Whiti me a nga tangata e haere ana ki a ia kei te tika tonu ki taku whakaaro. Ka haere aku korero i naianei mo runga i te Pire, ko te tikanga hoki o tenei Pire he whakapumau i te rangimarie ki era takiwa. He tomuri rawa taku whai-korero nei, kua tokomaha hoki nga mema kua korero i a ratou whakaaro mo tenei Pire, he ahakoa ka whakapuaki ano au i aku ake whakaaro ki te Whare mo tenei Pire e whakapaia nei e etahi o nga mema. Ki taku titiro ki te whakahaere a Te Minita mo te Taha Maori me ana whakaaro kua korero mai nei kei te tika tonu; kei te tika tonu ki taku mahara nga kupu o te Pire e ki nei kia kaua e whakawakia a Te Whiti, engari e hiahia ana au kia whakaae mai hoki Te Minita mo te Taha Maori he moumou te kawe mai ia Te Whiti kia whakawakia, kua korero mai ia ki a tatou ko tona hiahia kia puritia atu a Te Whiti kia ahua roa nei ka whakahoki ano ki tona kainga; a tena, era ano hoki e whakahokia atu e Te Minita mo te Taha Maori te 10,000 eka i tangohia nei i a Te Whiti a e whakahuatia nei i roto i nga rahui? Na mo te mea e tohea nei kia whakawakia a Te Whiti, me ki atu au noku tetahi iwi e tino mohio ana ki tenei mea ki te whakawa a te Ture, he maha noa atu o matou urunga ki roto ki nga whakawa Hupirim Kooti a kaore ano tetahi pai i puta mai ki a matou, ko tera tu mahi na te roia, ko ta ratou whai he mea kia tu he whakawa ma ratou ki roto ki te Hupirim Kooti engari he aha te mea e riro ki nga Maori? I te Paremete tuatahi i noho ia au ki tenei Whare ka whakahaerea tetahi tikanga kohikohi moni hei moni utu i te whakawa mo Te Whiti kia whakawakia ai ratou i runga i te ture, whakakorea ana e Te Whiti taua aroha ki a ia; i ki tera e kore rawa ia e whakaae kia kohikohia he moni hei whakawa mona—me tona iwi i pera tonu—ki hoki ia ma Te Atua e whakahoki tona iwi ki tona ringaringa. Tena, kua kite ano tatou i te whakahokinga a Te Atua i tona iwi ki tona ringaringa? Kua kite tatou i te mutunga o tana mahi, kua kawea ia i naianei ki tetahi wahi ke noho ai ahakoa nga tohe katoa kia whakawakia ia i runga i te Ture; no konei au ka ahua maharahara kei te tika tonu te whakaaro a te Kawanatanga, ara, kia puritia ano ia, a hei tetahi takiwa ka whakahoki atu ano ki tona kainga i hopukia mai nei ia; engari hoki ko te 10,000 eka me whakahoki atu ki a ratou ko tona iwi. E korero ana au ko aku whakaaro ake, na ko aku hoa Mema Maori kei te ahua wehe ke a ratou korero kua korero ake nei, otia ka tautoko ano au i a ratou. I nui toku awangawanga ki nga korero a te mema mo te Teemu (Te Hiana); no te tau 1871 no te tau 1872 ranei ka tae mai taua mema ki tenei Whare, kua timata nga mahi a Te Whiti i taua takiwa na ko taua mema te tangata kaha ki te tautoko i a Te Whiti. I karanga taua mema i reira ko ia te tamaiti o Niu Tiren a mana e hapai te iwi Maori, engari no te tunga o taua mema ki te korero mo tenei Pire katahi ka pa mai te pouri ki taku ngakau. Nana tonu te whakaae tuatahi kia hereheretia te iwi o Te Whiti, katahi ka hopukia ka kawea ki roto ki te whareherehere. Kaore rawa he take i hereheretia ai aua Maori. Engari he kore no Te Whiti kaore i whakarongo ki ana korero na reira i hopukia ai e ia te iwi o Te Whiti ka hoatu ki te whareherehere, kaore ano a Te Whiti kia takahi i te Ture, kaore ano ia i hara ki te tangata, heoi ano tana he ata whakatete kia puta ano ki a ia te mea tika. Na mo nga korero a oku hoa Maori e mea nei kia kawea mai a Te Whiti e pai ana au ki tena whakaaro, e hara hoki i te mea ma nga hoia e kawe mai e uaua ai te Kawanatanga. Me tono te Kawanatanga kia kawea mai a Te Whiti ki te aroaro o tenei Whare kia rongo ai tatou i ana korero karo mo tona tinana. Ko taku kupu whakamutunga tenei e mea ana ko nga whai-korero katoa a nga mema hou i roto i tenei Whare mo runga i tenei Pire me whakamaori kia tirohia ai e nga Maori.

H. M. Tawhai—E hiahia ana ahau ki te whai kupu mo runga i te menemana nei, a, ka haere ano aku korero ki runga ki te pitihana a Wi Parata ma konei hoki e taea ai e ahau te whakarite te kupu a te Minita mo te Taha Maori i mea nei kia korero nuitka tenei Pire e te Whare. E koa ana ahau ki te menemana, me te pitihana hoki a Wi Parata kua kokirihia mai nei, na kona i whanui ai te korero. Ki taku whakaaro ko te pitihana a Wi Parata te mea i hangai ki tenei korero, a me ata whiriwhiri e nga Mema o tenei Whare—Ka huaina hoki ratou e ahau ko nga Tiati Whakawa. Mehemea hoki he tangata te pitihana nei, a he reo tona hei korero, kua kore te raruraru i a tatou, ara; kua riro ano mana e whakahoki nga kupu penei na mehemea ranei i haere mai i raro i te mana o Te Whiti kaore ranei. Na kua kore nei te pitihana e kaha ki te korero mai ki a tatou heoi riro ana ma nga Tiati o

tenei Whare e whakatau. Ki taku whakaaro ko te mahi a nga mema i whakatau nei kaore he mana o tenei pitihana e rite ana ki te maka rawa atu ki waho ki te Kainga o te tangihanga me te teteatanga o nga niho. Na ka ui ahau he aha te take i peneitia ai a Te Whiti me taua pitihana? He aha a Te Whiti i kore ai i konei? Mehemea he hiahia no tatou ki te hanga ture mo Te Whiti ake, he aha tatou te tuku mai ai i a ia ki te aroaro o tenei Whare? E kiai ana ko te hara o Te Whiti he rereke no ana mahi i a nga ture a Te Kuini; heoi ka patai atu ahau na wai nga Karaipiture? E hara ia nei i te iwi pakeha nana i hari mai, na no te whakahaere a Te Whiti i runga pu ano i a nga Karaipiture ka kiai ia he tangata takahi i nga ture a Te Kuini. E hara ia nei i nga pononga a Te Kuini na ratou i homai te whakapono ki nga Maori? Ko te whakapono e karakiatia ana inaianei e nga Maori kei roto i te Paipera, whaihoki ko te karakia a Te Whiti ko te whakahaere pu ano i nga akonga o roto i te Karaipiture, na mo tena ka kiai kei te rereke tana haere i ta te ture a Te Kuini. Ki taku titiro ki a Te Whiti heoi ano tana mahi he whai i runga i nga kupu o te Karaipiture, ara o te Karaipiture tonu i homai nei e koutou e te pakeha. I rongo ahau i tetahi mema e whakahua ana ki te Tiriti o Waitangi, i mea, kua takahia e Te Whiti etahi o nga rarangi o taua Tiriti. Ko taku kupu tenei: "Ae, e tika ana tena, engari hei aha ma tatou nga whakaaro a tena tangata; he kuare ia" he aha tatou te iwi e nui atu ana te matauranga te piri ai hoki ki nga rarangi o taua Tiriti. Tera ano tetahi rarangi o roto i taua Tiriti he whakaritenga mai mo te piripono atu ki a Te Kuini, e ki ana taua rarangi kia rite tonu nga tikanga o Te Kuini ki nga Maori pera me ana tikanga ki ona tangata o Ingarangi. Na tena, i penatia ano a Te Whiti kua hereheretia nei me te mea he pononga ia no Te Kuini? Ki taku mahara kaore i mana i te Kawanatanga tera rarangi o taua Tiriti. He mea tika ano oti kia koutou, ko te he ki mua, a hei muri hanga ture ai hei whakatika i taua he? Ki taku whakaaro kei te tika tenei pitihana, a, i te mea i he te mahi a te Kawanatanga i runga i te ture me whakaae ratou kia kawea mai a Te Whiti ki te aroaro o tenei Whare kia rongo tatou i ana kupu; me whakawa ia e tatou i runga i tona hara e kiai nei he hara tona; mehemea he porangi a Te Whiti tera ano nga whare porangi kua hangaia e te Kawanatanga me kawe ia ki reira; mehemea ka kitea he tika tona hara e kiai nei heoi me tuku atu ia ki te whiu a te ture. E hiahia ana ahau kia mau tonu ko nga ture o mua, o te takiwa o o matou pakeke o Ngapuhi, i taua takiwa ki te kohuru te tangata ka hopukia ano ia ka tukua atu ki te ringaringa o te ture; penatia hoki tetahi Maori ko Maketu te ingoa. E hiahia ana ahau ko taua ture kia whakahaerea i naianei, kia rite tonu nga painga me nga taimahatanga ki runga ki a matou pena me nga pononga a Kuini Wikitoria. Na mo te pupuri herehere atu i te tinana o Te Whiti kaore aku kupu mo tena, engari ko taku tino hiahia kia whakawakia a Te Whiti ki te aroaro o te Hupirimikooti, kaore hoki i tika i runga i te ture te hereheretanga i a ia no reira ahau i hiahia ai kia whakaputaina ia. Kua rongo ahau i nga Mema o tenei Whare e whakapai ana ki tenei Kawanatanga mo te tika o ta ratou mahi, heoi tenei taku korero whakarite, ko taku korero, mo Tarahana Kingi o Roma, i haere taua Kingi ki Anatioka, i tona taenga ki reira ka kite ia i tetahi tangata Karaitiana ko Atanatiu te ingoa. Ka patai te Kingi ki a Atanatiu te take i kaha ai ia ki te karakia Karaitiana na kitea ana e te Kingi ra kaore taua Karaitiana e whakapono ki nga whakapakoko o Roma. Ko Tarahana, he tangata tera e mihiia nuitia ana e katoa he Kingi pai, na no tona mohiotanga he rereke te whakapono a Atanatiu i ta nga tangata o Roma, katahi ia ka mea kia hereheretia, kawea ana ki Roma pangaia atu ana hei kai ma te kuri. Na e rite ana tenei ki te mahi mo Te Whiti—i runga i te whakapono a Te Whiti ki nga Karaipiture hopukia ana ia makaia ana ki roto ki te whareherehere, na heoi ano te wahi i toe atu o taku korero whakarite kihai ano i mahia ko te maka atu i a Te Whiti hei kai ma te kuri. No reira au ka ki ki nga mema katoa o tenei Whare no te tunga tuatahi mai rano o tenei mea o te Kawanatanga ki tenei Motu i tipu mai ai enei raruraru; he kore no nga Kawanatanga kaore i haere i runga i nga ture o Ingarani, katoa nga Kawanatanga e tu ana hapai tonu atu i nga tikanga a te Kawanatanga o mua atu i a ia, ara, ka takahi ki raro i nga ture o Ingarangi. Ko taku kupu tenei mo Te Whiti: Ki te kawea mai ia ki konei, ka kitea e tatou he hara tona, me hoatu ia ki te whareherehere; kaore aku tikanga mo te roa o tana noho ki reira ahakoa kotahi tau, e rua tau ranei; erangi he wehi toku kei waiho tenei hei huarahi mo a mua ake nei, no reira ahau ka tono ki nga mema kia ata whakarongo ki aku kua korero nei. Ehara i te Maori te hiahia kia peke ki waho o te ture engari na to ratou kai-whakaako na te Kawanatanga i mahi he i peke ai ratou ki waho o te ture. He tini nga ara e puta ana mai te mate ki nga Maori, he mate kei roto i nga hoko whenua, he mate kei roto i nga pukapuka riihi hoki, he mate e puta ana mai i runga i nga roia, me te huhua atu ano o nga mate, na enei mea katoa i rere ai te Maori ki waho o nga ture o Ingarangi, otira ko te nuinga kihai ano kia wehe ke atu i aua ture. I mahara matou nga Maori ma nga Mihinare te iwi i heke mai nei i te Rangi—ma ratou e homai te pai me te ora ki a matou. I to ratou taenga mai ki waenganui i a matou ka tono kia anga o matou kanohi ki runga kia kaha te inoi ma reira matou e tapoko ai ki te Rangatiratanga o te Rangi; heoi, i a matou e whakarite nei i a ratou tohutohu, e inoi nei, e titiro nei ki te Rangi, ka tahuri ke ratou ki te whenua i raro i o matou waewae kapohia atu ana. Me pewhea hoki matou i enei mate katoa? Te whai taanga manawa te aha. E mea ana ahau kia whakaaro nga Mema mo muri ake nei me kaua matou te Maori e peratia me. Te Whiti, engari kia kotahi tonu te whakahaere mo tatou katoa i raro i nga ture o Ingarangi. E hara taku i te ki he tangata kore hara a Te Whiti, tera ano ona he, erangi ko era he ka waiho e te Kawanatanga hei whakakino ma ratou i te iwi Maori katoa. He kupu mibi atu ano taku ki a Te Paraihe notemea kaore i tae ki te kinonga rawa tetathi ahua o nga raruraru i tipu mai nei. He mihi taku ki a Te Paraihe mo te

rangimariре e mau nei ki te Tai Hauauru, e whakawhetai ana ahau mo ana whakahaere i roto i nga raruraru o te Tai Hauauru kihai i tutungia te rangimariре. Kei te mohio hoki tatou mehemea i paku te waha o te pu, i puta ake ranei he tutu, kua kino katoa tera takiwa kua tau te mate ki runga ki a tatou wahine me a tatou tamariki. Na e Te Tumuaki heoi taku kupu ki te Kawanatanga kia kaha ratou ki te whakahaere i tetahi tikanga e noho ai tatou i raro i te ture kotahi.

Te Pire Whakapuma I Te Rangimariре O Te Tai Hauauru.

Meiha Te Wheoro.—Ka korero au i runga i te menemana nei mo runga i te pitihana kua whakatakotoria nei ki te tepu o te Whare. He tikanga nui rawa tenei e pa nei kia Te Whiti raua ko Tohu, me ngawari hoki ta tatou whakaaro mo runga mo tenei pitihana. Ahakoa i he te tukunga o taua pitihana i runga i te kore kupu whakamana a te Whiti, me ata whiriwhiri ano e tatou tenei pitihana me nga putake katoa o roto. Mehemea ka tukua a Te Whiti kia tae mai ki te aroaro o tenei Whare, tona kaiwhakapuaki ranei, kia ata kitea ai mehemea he tika ano enei take, kia kitea ai hoki te tika te he ranei o enei raruraru o Parihaka He whanaunga hoki a Wi Parata no Te Whiti nana nei i tuku mai tenei pitihana. No Ngatitoa tetahi taha o Wi Parata no Ngatiawa tetahi taha. Ko te Ngatiawa kei Taranaki e noho ana inaianeи. He maha hoki nga taenga o Wi Parata ki reira, e hokihoki tonu ana ia ki reira, ka taea hoki e ia te whakaatu mai i nga mea i rongo ai ia i reira. Ki taku whakaaro me ngawari ta tatou titiro ki tenei pitihana me te huarahi e tuku mai ana ki te Whare, natemea hoki kei te ngaro a Te Whiti ki tera motu. Kaore he kaikorero mo te taha kia Te Whiti i roto i te Whare nei, ko nga kaikorero anake mo te taha ki te Kawanatanga, kua korerotia hoki te taha Kawanatanga mo runga i te pitihana nei me te tono kia tukua mai a Te Whiti ki te aroaro o te Whare nei. Me whakaaro te Whare e whaitake ana ano a Wi Parata ki te tuku mai i tenei pitihana, kia whakaaetia hoki kia tae mai a Te Whiti raua ko Tohu ki te aroaro o te Whare nei. E kore au e korero roa inaianeи mo runga i tenei, engari taihoa ano au korero ai.

Meiha Te Wheoro.—Kei te hiahia au ki te tuku menemana mo runga i tenei Pire i mua i te tukunga ki te Komiti o te Whare. E hiahia ana au kia tukua mai a Te Whiti kia tae mai ki te aroaro o tenei Whare, kia rongo tatou ki ana korero, kia marama ai te whiriwhiri a te Whare i te tika i te he ranei o tana mahi. E hiahia ana au kia whakaae te Whare ki tenei tono. E hara i te mea ka nui te moni a te Kawanatanga e pau i te kawenga mai i a Te Whiti raua ko Tohu ki konei. Kaore hoki he tikanga kia tae mai nga hoia. E hara i te mea e hiahia ana au kia kawea mai ki konei kia tukua ki waho, engari e mea ana au kia kawea mai ki konei kia mohio ai tatou ki te rapu i te tikanga mo raua aha koa to raua tika to raua he ranei. Kua whakapuakina ki te Whare nga korero mo te taha ki te Kawanatanga, na ki taku mohio ko te mea tika i runga i te ture kia rongona nga korero o nga taha e rua. E mea ana te Pire nei inaianeи kia kaua e whakawakia a Te Whiti i raro i te ture; no reira i mea ai au ma te Whare nei e whakawa. Kei reira pea tatou te rongo ai ki nga kupu a Te Whiti. Ki te kore ia e pai ki te korero mai, a nana ano te he. Ka motini atu au i tenei menemana:—"Kia whakapuaki korero a Te Whiti raua ko Tohu, ta raua roia ranei i ruuga i ta raua hiahia ki te aroaro o te Whare i mua i te tukunga o te 'Pire Whakapumau i te Rangimarie' ki te Komiti"

Turei, te 6 o Hune, 1882. Pire Rahui Whenua Maori.

H. Tomoana.—Kaore ano au kia ata mohio ki nga tikanga o tenei Pire, engari e hiahia aua au ki te whakapuaki i aku whakaaro mo runga i tenei putake. Kaore i te hoatu e tenei Pire e etahi atu Pire ranei he mana ki nga Maori hei whakahaere i o ratou whenua. I kitea ano i mua te kaha o nga Maori ki te whakahaere i o ratou whenua, a no te maha o nga Pire i mahia, i kore ai e taea e nga Maori nga tikanga rereke o roto o aua Pire. I tukua mai ano tenei Pire i tera tau, a tukua atu ana e nga Mema Maori etahi menemana, kia mana ai ano nga Maori ki te whakahaere i o ratou whenua. Kei te metia ano inaianeи kia hoatu ma te Kaitiaki o te Katoa e whakahaere aua rahui. Ki te whakahe nga Maori i nga tikanga o enei pire ka kiia kei te takahi ratou i te Ture, na e whakahe kau ana ratou natemea kaore i hoatu he mana kia ratou hei whakahaere i o ratou whenua; no reira e kore ratou e kaha ki te whakaae ki te Pire, engari me hoatu he mana ki nga Maori hei tiaki i a ratou whenua. He nui rawa nga mana e hoatu ana e tenei Pire ki te Kaitiaki o te Katoa, me te Kawanatanga hoki, engari kaore rawa i hoatu he mana ki nga, Maori. Mehemea ka whakatikatikaina etahi o nga rarangi tera pea e tautoko au i te Pire nei.

Meiha Te Wheoro:—E whakaae ana au ki te tikanga tiaki i te iwi Maori, engari ki taku titiro ki tenei Pire he nui rawa tenei mana whakahaere e hoatu ana ki te ringaringa o te Pakeha. E tino whakaae ana ano au me here etahi o nga whenua kei taea te hoko, otia ki taku whakaaro ko te tikanga pai mo nga Maori me tino here rawa atu i o ratou whenua i runga i te hoko; tera ano hoki nga tangata kore whakaaro o roto i te Maori era e tahuri ki te whakamate i a ratou ake, ki te hokohoko i o ratou whenua. E ra au e tautoko i tetahi Pire e uru ana tenei tu tikanga here ki roto. E kore au e whakahinga i tenei Pire engari e mahara ana au ka taea ano te whakatikatika i roto i te Komiti. Ki taku whakaaro me tuku ano tetahi wahi o te mana whakahaere ki te Maori, ara, me whakauru atu ano etahi Maori ki roto ki te poata whakahaere mo nga rahui. Kei te mohio hoki tatou ki nga mahi

o mua ko nga tangata o roto i te Karauna karaati e hoko ana i te whenua, e hara i te mea no ratou anake te whenua engari no ratou tahi me etahi atu; na i runga i ta ratou hoko ka mate ko te nuinga. Kaore taku i te whakahe ki nga tangata o roto i te karaati engari ko taku whakahe mo te Ture ke kibai hoki i arai i taua tu mahi, tera pea no te kotahi mano te whenua, kotahi tekau anako e hoatu ana ki roto ki te kaarati, na hei nga mea pera me kaua e mana aua tangata ki te hoko i te whenua hei pai mo ratou hei mate mo te nuinga atu o nga tangata e whai take ana ki taua whenua. Kaore au i te tino whakaae kia roherohea te whenua ki ia tangata ki ia tangata, ko taku whakaaro me tino here rawa nga whenua ahakoa kotahi anake te tangata kei roto tokomaha atu ranei. E whakaae ana au ki te korero a te Minita mo te taha Maori e mea nei me penei tetahi Pire mo te Takiwa o Waikato engari ko te tikanga mo roto i taua Pire me tino here rawa nga whenua. Me whakaaro hoki tatou ki te kupu e kiia auautia nei e te tangata, e kei te mate haere nga Maori. Ko te huarahi e takoto pai ai tenei raruraru me whakarite ki runpa ki ta te Maori i hiahia ai, ki runga hoki ki taku e pirangi nei. Ka ki atu au i naianei ki te Whare kia whakaritea te tono a nga Maori. E ahua pouri ana au ki te pauuga o nga whakaaro o tenei Whare ki ana tikanga ake te tahuri ki nga tono e ahua mai ana i waho kia mahia etahi mea. Tenei etahi tono kua tukua mai ki tenei Whare heoi e mea atu ana au kia ata whakaarohia aua tono. Ka ki atu au ki te Minita mo te taha Maori kia whakatikaia etahi wahi o tenei Pire, me whakarereke ano kia uru ai tera i korerotia ra e Makeanaru, ara, mo te whakauru atu i etahi Maori ki te Poata whakahaere. Hei te komititanga o tenei Pire tera au e marama ki nga mea hei whakatikatikanga, a hei reira pea ahei ai te Minita mo te taha Maori ki te whakaatu mai ki au i nga whenua e pa ana tenei Pire.

H. K. Taiaroa: He kupu itiiti ano aku mo runga i tenei Pire notemea e pa ana ki te iwi maori. e pa ana hoki ki nga whenua o nga maori o raho o tenei Whare me nga whenua o nga maori o roto i tenei Whare no reira ka tika no a atu ki te korero. Taku kupu tenei ki nga mema o tenei Whare kaore ano kia kite, kaore ano kia matau nga maori o waho ki tenei Pire. He tika ano i perehitia i tera Paramete engari kaore i te mohio koia nei ano taua Pire ra. Ko nga Pire e pa ana ki te iwi pakeha e tukutukua ana ki waenganui i a ratou i te tuatahi kia mohio ai te iwi pakeha tenei nga ture e mahia nei mo ratou. Kaore i pena te whakahaere mo nga Pire Maori kaore i panuitia ki waho ki nga Maori i te tuatahi; ko tetahi huarahi e mohio wawe ai te iwi pakeha ko nga nupepa ki te whakaatu atu ki a ratou i nga ture e hangaia ana mo ratou. No reira kaore au e pai ki te mahi a tenei Whare e mea nei kia paahitia tenei Pire, notemea hoki ko nga tino tangata e pangia ana e tenei Pire kaore ano i te matau kaore ano i kite kia mohio ai ki nga tikanga o roto. He aha te Whare kia tino whakaaro rawa ai ki nga kupu a te Minita mo te Taha Maori e ki nei "me paahi tenei Pire" te ata whakaaro te Whare ki nga tangata no ratou te whenua kihai nei ano kia tukua ki a ratou whiriwhiri ai? Kei waho ke i tenei Whare nga tangata maori no ratou nga whenua, na kaore ano nga mema o tenei Whare i mohio kei te paingia kei te kinongia ranei te Pire nei e uga maori. Na mo runga i te rarangi whakamaoritanga o tenei Pire mo nga Rahui Maori, e uru ana ki roto—"Nga whenua i uru ki roto ki nga whenua nui i whakaaetia i wehea ketia ranei hei oranga mo nga tangata Maori e Kanara Makereweti, i runga ranei i nga kupu tohutohu a tetahi Komihana i whakaturia hei titiro i nga mahi hoko a Te Niu Tirenii Kamupene i hoko nei i nga Maori: uga whenua i rahuitia e Te Niu Tirenii Kamupene hei oranga mo nga tangata Maori o Niu Tirenii: nga whenua i tangohia e te Kawana hei mahinga hei oranga mo nga tangata Maori." Kaore au i te mohio ko ewhea nga whenua i rahuitia e te Kawanatanga, ko ewhea nga whenua i rahuitia e nga Komihana, me etahi atu rahui. E kore au e ki kei te pai au ki tenei Pire notemea tera pea e pa tonu ki oku whenua, kaore hoki he kupu o roto i tenei Pire e mea ana e kore e pera. Ki taku whakaaro me kaua e whakatamarikitia te maori, kaua e whakaritea he Kai-whakahaere mo ratou, ara kaua te Kawanatanga, notemea ko te Kawanatanga te take o nga mate katoa o te maori. Ko nga rahui i whakaritea e Kanara Makereweti i te Kawanatanga ke e whakahaere ana i nga takiwa katoa, na ko etahi o aua rahui kua hokona, ko etahi kua whakangaromia atu e te Kawanatanga. Ko nga whenua, i rahuitia e nga Komihana kei raro tonu i te whakahaere a te Kawanatanga, kua oti te hoko etahi e te Kawanatanga na e tono ana ratou i naianei kia hoatu he mana ke atu ano ki a ratou mo runga i nga rahui. E tono ana te Minita mo te taha Maori kia paahitia e tatou tenei Pire kia tukua atu ai nga rahui ki raro ki te mana o te Kai-tiaki o te katoa. Ki taku whakaaro he mea kau tenei kia tangohia ano i te ringaringa o te Kai-tiaki nga rahui kia hokohokona atu ai. He tika pea kei te mahara te Kawanatanga he kuare te iwi Maori—kaore e mohio ki te whakahaere i a ratou mea—a ko te mea tika me whakarite tetahi taugata hei kai-whakahaere mo ratou; ki taku mahara me hoatu tonu ki te Maori te mana o tona whenua; heoi ano te tikanga hei whakaurunga atu ki roto ko to mea kia kaua ratou e kaha ki te hoko, tena ano e kitea kei te kaha noa atu te Maori, ki te whakahaere pai i. ana mea. Me whakaaro hoki te Whare ki te hanganga o te Turn Kooti Whenua Maori, i hangaia tera ture hei painga mo te iwi Maori kia ngawari ai nga tikanga mo o ratou whenua; hangaia ana e te Whare hei ture teuei tikanga, me uru kia kotahi tekau noa nga tangata ki roto ki te Karauna karaati, na ko taua kotahi tekau hei Kai-tiaki mo te nuinga katoa o nga Maori i waho e whai take ana ki taua whenua. I te tau 1868 ka tu te Kooti Whenua Maori ki tera Motu (Waipounamu) ko te Kai-whakawa i reira ko te Tumuaki tonu ko to Penetana, i hiahia nga Maori i reira kia whakaurua kia rua tekau kia toru tekau nga tangata ki roto ki te Karauna karaati, engari ki ana te Kai-whakawa ki a ratou kaore ona mana ki te pera i runga i te ture, ko te ture hoki e mea ana kia kotahi tekau tonu nga tangata e uru ki roto ki te Karauna karaati.

Ko au tonu nei i reira i taua Kooti, i patai atu au ki te Kaiwhakawa e noho ana mai i runga i tona torona i roto i te Kooti, i patai atu au he aha te tikanga o enei Kai-tiaki—hei Kai-tiaki ranei ratou mo te iwi, hei riro tonu atu ranei i a ratou te whenua i runga i te mana o te Karauna karaati—ko te whakahoki mai a te Kai-whakawa i ki ia, he Kai-tiaki kau era tangata no te katoa e pa ana ki te whenua a kihai i roto i te karaati. Na no te hanganga i aua karaati kaore rawa he tikanga pera i hoatu ki roto hei tohu he Kai-tiaki te kotahi tekau ra no te nuinga o nga tangata e whai take ana ki te whenua, engari koia nei ke te kupu i hoatu ki roto ki aua karaati: kia tuturu tonu te whenua ki aua tangata kotahi tekau a tae noa ki o ratou uri a ake tonu atu. Tera au e ki atu ki te Whare ko taua Ture i mahia hei painga mo te iwi Maori, na he nui nga mate kua puta i roto i taua Ture e mau nei tae noa mai ki tenei ra. I te tukunga i taua Ture kia whakaeta e te Kuini i tuhia e te Kawana enei kupu ki runga. "He mea pai mo te iwi Maori kia paahitia tenei Ture." Kua kite tatou i te mate kua pa ki te Maori i runga i tenei Ture. Kua kite tatou na konei i kaha ai nga tangata o te Karauna kaarati ki te tango i te whenua a te tokomaha ki te hoko atu, na ko te nuinga o nga tangata no ratou te whenua kaore nei ratou i uru ki te Karauna karaati kua mate rawa i te kore oranga mo ratou. Ko aua tangata i kawe ano i o ratou mate ki te Hupirim Kooti whakawa ai, he aha te kupu whakahoki kia ratou? I mea te Kooti kaore ana mana ki te whakawa, heoi ano ki tana titiro ko te kotahi tekau i roto i te karaati anake nga tangata no ratou te whenua. No reira taku ki, ahakoa kei te marama te Kawanatanga he Pire pai tenei mo te Maori, me ata whakaaro ano nga Mema kei tahuri ratou ki te mahi i tenei Pire. Na i to mea kaore ano tenei Pire i panuitia ki nga takiwa Maori kia mohio ai ratou, e hiahia ana au me tuku atu ma te Komiti motuhake e whiriwhiri te tikanga o tenei Pire, tetahi, ma taua Komiti e patapatai te Minita mo te taha Maori kia korero ia i nga wahi e pai ana ki nga Maori, i nga wahi hoki e kino ana. He mea tika ki au kia ata haere tatou kei pahitia e tatou tetahi Pire e tau ai nga kino o mua ki runga ki te Maori, notemea hoki kua kite tatou i te nui o nga mate kua pa ki te iwi Maori i runga i era Ture kua mahia nei i mua. E kite ana au kei te whakakorea e tenei Pire nga Ture nei "Te Whenua Rahui o Niu Tireui, 1856." "Te Ture Whakatikatika i te Ture Whenua Rahui Maori o Niu Tireni, 1858." "Te Ture Whakatikatika i te Ture Rahui Maori, 1873," me "Te Ture mo nga Whare Manuhiri a te Kawanatanga i nga Taone o Akarana o Onehunga." E uru ana ki katoa o tenei Pire nga mea nunui rawa no reira au i mahara ai me whakaaroaro rawa e nga Mema o te Whare nei. Otira ahakoa paahi tenei Pire, kore ranei e paahi, ko aku whenua ake e kore rawa au e whakaae kia pa ki oku whenua; e kore au e pera te pohehe me toku papa i tuku nei i ona whenua katoa hei oranga mo te Pakeha. Ahakoa he Pire pai tenei mo nga rahui i Arahura (Kereimauta) e kore rawa atu au e whakaae ki tenei Pire ka kaha tonu au ki te whakahe me te mau tonu o taku whakahe e kore e mutu. Ka mutu aku korero i konei engari ka tono au ki te Whare mehemea e pai ana kia whakaturia tetahi Komiti motuhake hei whiriwhiri i nga tikanga o tenei Pire.

H. M. Tawhai.—Ki taku whakaaro e rite ana tenei Pire ki tetahi iko iti, he aua te ingoa, me tupato te kai kei raawa te tangata. Kei te Komititanga o te Pire ka tahuri au ki te tango i nga whenua ki waho, kei raawa te iwi Maori. Mehemea ka mahia etahi rarangi i te Komititanga o te Pire hei pupuri i nga whenua ki nga Maori, kia kaua e taea re tango e nga Paremete o muri i roto i nga tau tahi rau e haere ake nei, ka tahi au ka tautoko E mea ana te ingoa o te Pire he Pire Rahui Whenua Maori, tera pea e tahuri etahi tangata ki to tango i aua rahui.

Wenerei, te 7 o Hune, 1882.

Ture Kooti Whakawa Whenua Maori.

H. M. Tawhai.—Tana patai ki te Kawanatanga. "Mehemea ka homai e te Kawanatanga he Pire hei whakakore atu i te rarangi 55 o te Ture Kooti Whakawa Whenua Maori 1880?" I te tunga o te Kooti Whakawa Whenua Maori ki taku takiwa i utu moni nga Maori i raro i te 55 o nga rarangi o "Te Ture Kooti Whakawa Whenua Maori, 1880," a whakahe ana nga Maori i taua rarangi, natemea hoki he hoatu tenei i nga whenua ki nga tangata e kaha ana ki te utu i ana moni, i te mea kaore nga tangata whaitake ki te whenua e kaha ki te utu i aua moni. Ko etahi o nga Maori o taku takiwa kaore i kaha ki te utu i aua moni, i wehi hoki ki nga tikanga o taua rarangi, no reira i unuhia ai o ratou whenua i te Kooti. I tono mai ano ratou kia tahuri au ki te rapu huarahi hei unu i tenei mate e pa nei kia ratou i runga i taua rarangi, no reira au i tuku ai i tenei patai kia ata whakaaroa kia taua take e te Minita mo te taha Maori.

Te Paraihe.—Tana whakahoki mai. Kaore te Kawanatanga e tahuri ki te mahi Pire hei whakakore i taua rarangi e korerotia mai na e te rangatira na.

Rerewe I Mawhera.

H. K. Taiaroa.—E hiahia ana au kia whakaeta mai e te Kawanatanga te motiui e mau nei i taku ingoa, he mea poto hoki, e kore e roa te mahinga mai i aua pukapuka. Tukua atu ana te motini kia pataia atu ki te Whare. "(1.) Kia whakatakotoria ki te tepu o te Whare nga pukapuka katoa e pa ana ki te whakawa mo nga whenua Maori i riro i te Rerewe o Mawhera, me te whakamaoritanga; (2.) Te nui o Te whenua i pau i taua Rerewe; (3.) To utu tika o taua whenua; (4.) Me te utu i whakataua e te Kooti.

Te Honehana.—Na te Make taua tono mo te taha ki nga Maori kia utua taua whenua i tangohia mo te Rerewe o Mawhera. Heoti ano ta te Kawanatanga i mohio ai, ko te tukunga o taua kereme, a i runga hoki i ta ratou whakaaro he nui rawa te moni i tonoa, no reira i tukua atu ai ki te Kooti Whakarite. Kei te mohio te Kawanatanga ki te nui o te moni i whakataua e te Kooti, engari kaore i te Kawanatanga nga pukapuka me nga korero i whakapuakina ki te aroaro o te Kooti i whakahaeeria ai te whakataunga a taua Kooti. Ko nga moni i tonoa e taua kereme e £9,701 7s. 6d., ko nga moni i whakataua e te Kooti e £3,500. Ka mau enei whika ki nga rarangi o te pukapuka whaikorero o te Whare, e kore hoki pea e whaitake inaianei kia mahia mai nga pukapuka e tonoa nei i roto i tenei motini.

H. K. Taiaroa.—Meunu e au taku motini, kua tae mai hoki ki au nga pukapuka i muri mai i taku tukunga i tenei motini.

Taite, te 8 o Hune, 1882. Kura Maori I Taumutu.

H. K. Taiaroa,—I whaikupu ano au mo tenei i tera tau, i tono hoki au ki te Minita mo nga kura kia tukua he moni ki runga ki nga pukapupa moni hei hanga i tetahi kura ki Taumutu. I ki mai te Minita i reira kia tonoa e au ki te Poari Kura o Katipere. I tukua ano e nga Pakeha me nga Maori o taua takiwa he pitihana ki te Poari Kura, me te whakaatu hoki i te nui o nga tamariki o taua takiwa, ki mai ana te Poari kaore he mana i a ratou mo nga kura Maori, engari me tono ki te Kawanatanga. Ki mai ana hoki nga Mema o te Poari e he ana te ki a te Minita kia tukua ma ratou anake e mahi natemea kaore he mana i nga Poari o nga takiwa ki te mahi i nga kura Maori, kei te Kawanatanga ke te tikanga mo nga kura Maori. Na te tukunga mai pea o taku patai i tera tau i pohehe ai te Minila, natemea i uru ano nga tamariki Pakeha ki te rarangi ingoa o nga tamariki. E hiahia ana au inaianei kia hanga he kura Maori, natemea e tae ana ki te toru te kau nga tamariki Maori o taua takiwa. I whakaatu atu ano au ki nga Maori, i ki atu hoki au me tono e ratou kia mahia he kura. He tawhiti te kura Pakeha, te tuku atu ai a ratou tamariki ki aua kura. He kura ano i tu ki Waiwera i mua i tata mai ki te kainga Maori, engari kaore i whakaae te Poari kia tae atu nga tamariki Maori ki taua kura. No reira i kore ai ratou e tuku i o ratou tamariki ki taua kura ki etahi atu kura Pakeha ranei kei peratia ano hoki. Kei te hiahia au kia whakaaetia tenei motini, natemea e kore nga Mema o te Whare nei me te Kawanatanga e pai kia tipu kuare ake nga tamariki Maori. I ki mai ano a te Roretana i mua ko au te tangata e whakakore ana i nga kura Maori; engari kei te pootitanga i te motini nei ka kitea ai mehemea ko au, ko ia ranei te tangata e whakahe ana i nga kura Maori. Kei te hiahia au kia hanga tenei kura, ahakoa e whakahe ana nga Maori mo taku tono kura. Kei te whakahe mai ano hoki etahi o ratou ki au i naianei. Engari kei te hiahia tonu au kia hanga taua whare kura.

H. K. Taiaroa:—E tika ana te kupu a te Mema mo Akaroa e ki mai na ia, e toru maero te tawhiti atu o te kura i te kainga o nga Maori, he kino rawa hoki te ara hei haerenga atu. Ko etahi o nga Pakeha i tuhituhi ra i te pitihana kei ko atu kei te taha ki te Tonga, a tera pea e tae ki te rima maero te roa o to ratou haerenga atu ki te kura. I tuhituhi atu ano au ki te Kawanatanga ki te whakaatu atu i te kupu mai a te Poari, engari kaore he mea i puta ake; kaore hoki i whakaaetia mai kia mahia, no reira i tuku ai ano au i tenei patai.

H. K. Taiaroa,—No te takiwa e tu ana he kura ki Waiwera i kore ai e whakaaetia kia uru atu nga tamariki Maori, no reira au i tono ai kia hanga he kura Maori.

Whakaaetia ana te motini.

Paraire, te 9 o Hune, 1882.

Rahui Kura I Hokianga.

H. M. Tawhai, tana patai, Ka pai ranei te Kawanatanga ki te homai Pire hei wewete i te here o nga Rahui Kura i roto i te Taonehipi o Hokianga kia taea ai te hoko, me hoatu ranei etahi atu whenua a te Karauna? I patai atu auo au i tenei patai i tera tau, a i whakaaturia atu ano tenei mea kia Te Horo i tona taenga ake ki Hokianga i te marama o Pepuere. Kei te iti tonu a Hokianga runga i te ahua o te takoto o aua rahui, a e hiahia ana au kia whakaaetia mai e te Kawanatanga taku tono, kia unuhia nga here o aua rahui.

Te Roretana, tana kupu whakahoki, kaore e taea, te whakahe i te kupu e kiia nei na aua Rahui i kore ai e tipu haere a Hokianga, a me ki atu ano an kaore enei whenua i rahuitia hei whakahaere kura auake, engari i herea kei riro atu i etahi atu huarahi. Ka tukua mai e te Kawanatanga he Pire hei whakarite i te tono a te Mema na.

Whenua Raupatu O Waikato.

Meiha Te Wheoro, tana patai, Ka pehea te whakahaere a to Kawanatanga i raro i te Ture Whakahoki Whenua Raupatu o Waikato ki nga hunga hapu kua tae mai nei a ratou tono ki te Kawanatanga mo to ratou whenua i riro nei i te Raupatu.

Te Paraihe, tana kupu whakahoki, I tu te Ture Whenua Raupatu o Waikato mo nga tau e rua, a ko te tikanga o taua Pire he mea kia mana ai te Kawanatanga ki te whakahoki i etahi o aua whenua ki nga Maori mau patu e hoki mai ana inaianei. Na puta ake ana te whakaaro a te Kawanatanga ko te hoki a hapu mai te mea pai ke i ta hoki takitahi mai. Ki taku mohio kua maha nga tono a te tangata takitahi nei, me etahi tono a nga hapu kua tae mai. Engari kaore ano kia whakahokia etahi whenua i raro i nga tikanga o taua Ture. Kaore e mana taua Ture i muri atu i te mutunga o tenei huinga o te Paremete, engari kei runga ano i te Ota-pepa tetahi Pire hei whakaneke atu i te mananga o taua Ture mo nga tau e run. Ki taku titiro ko tenei te takiwa pai rawa hei whakamana i te hiahia a te Paremete mo taua takiwa, a ka whakaae au ki etahi huarahi e taea ai te whakatuturn nga mea e hiahiatia ana e te Pire nei.

Te Hamene A Nga Kauti Kaunihera I Nga Maori.

Meiha Te Wheoro, tana patai ki te Kawanatanga. "Na tehea mana, ko tehea hoki te Pire i puta atu i tenei Whare i whakamana i nga Kauti Kaunihera ki te tuku, hamene kia utu reiti nga Maori mo a ratou whenua Karauna karaati?"

Te Tiki.—Tana kupu whakahoki mai. Kei raro i te 37 o nga rarangi o "Te Ture Reiti, 1876."

Pire Whakapumau I Te Rangimarie O Te Tai Hauauru.

Meiha Te Wheoro.—Kei te whakahe au i tenei Pire e mea ana hoki kia kaua a Te Whiti raua ko Tohu e whakawakia. E whakahe ana hoki au natemea e mohio ana au na te whakahaere ano o nga mahi o taua takiwa i hiahiatia ai kia mahia tenei Pire inaianei. Kua rongo au ki etahi mema e ki ana he mea tika kia tukua a Te Whiti raua ko Tohu ki te whare herehere, i te mea kaore nei ano kia kitea he take e tika ai kia poratia. E hara a Te Whiti i te putake mai o te raruraru o Parihaka. I te wa e tu ana tetahi Minita mo te taha Maori, kua mate nei, i whakahokia etahi o nga whenua ki nga Maori, no muri ka tu mai etahi Kawanatanga rereke ana a ratou mahi ia nga Kawanatanga o mua. Kaore au i te ki na te he o tera Kawanatanga i puta ake ai aua raruraru, engari na te rereke o nga mahi o etahi Kawanatanga i o nga Kawanatanga o mua atu i a ratou, no reira i raruraru ai. Kei te kite ano tatou i te maha o nga mahi rereke, a he tini nga Pire e tukua mai nei e te Kawanatanga mo te takiwa ki te Tai Hauauru. Kei te ki etahi o nga mema nei e tika ana te hopukangaa te Kawanatanga i a Te Whiti, engari kaore i te whakaatu mai i nga take i whakaae ai ratou, kei te ki ano etahi e he ana te hopukanga. Ki taku whakaaro ko te take i pena ai ratou he mea e hara a Te Whiti i te putake mai o aua raruraru. Kua mohio nga Maori inaianei kua hopukia tetahi o ratou, katahi ano ka kite e kore e whakawakia te tangata e hopukia ana. Kua kiia hoki i roto i te Whare nei kaore he tikanga kia pokanoa mai te Kawanatanga o Ingarani ki nga mahi o te Kawanatanga o te Koroni nei, engari ki taku mohio na te whakahaere a te Kawanatanga o Ingarani i etahi o nga mahi o mua ake nei i mama ai nga mahi taimaha ki runga ki nga Maori mo o ratou whenua. I te mahinga o te Pire Whakatika i te Kawanatanga i roto i te Whare nei e kore pea e maharatia nga taonga o nga Maori, ara nga taonga i riro nei i te hopukanga o Te Whiti ma i Parihaka. I whakapuaki ano au i aku whakaaro mo nga mahi o taua takiwa i roto i nga Paremete kua mahue ake nei, kei te pera tonu ano aku whakaaro inaianei, otiai kei te mahia tonutia e te Kawanatanga aua mahi o mua rano. Kei te tukunga mai o te Pire Whakatika i te Kawanatanga, ka hiahia au ki te tuku kupu hei whakarite i nga taonga o nga Maori i tangohia nei.

Piee Whakatika.

Meiha Te Wheoro.—E whakaaro ana au me apiti atu he kupu ki tenei Pire hei whakarite i nga taonga o nga Maori. E tono ana te Kawanatanga kia whakatikaia a ratou mahi, a kei te mau herehere tonu a Te Whiti, me whakaae pea te Kawanatanga kia utua nga Maori mo a ratou taonga i pakaruhia nei. Kaore ano hoki kia kitea e te Ture i mahi he aua Maori.

Pire Mo Nga Tangata Mahi Ture.

Meiha Te Wheoro.—E hiahia ana au ki te whakaatu i nga take e pooti ai au i taku pooti mo runga i tenei Pire. Ki taku mohio ma tenei Pire e ngawari ai te huarahi atu o nga tamariki Maori ki te mahi roia. Kaore e taea e nga matua te utu i runga i te huarahi o naianei. He maha noatu uga Maori e hiahia ana kia tahuri a ratou tamariki ki te ako i nga mahi roia engari he iwi rawakore hoki. I raro i tenei ture tera pea e taea e nga tamariki te whakaako i te matauranga o taua mahi, ma tenei hoki pea e taea ai e o ratou matua rawa kore. Koia nei te take e pooti ai au ki tenei Pire. Ma tenei hoki pea e taea ai e ratou te mahi i nga mahi a te roia. E mea ana hoki te Pire nei kia mau te tangata ki te matauranga, na he maha noatu nga tamariki Maori kei nga kura, a tera pea e taea e ratou i runga i tenei huarahi. He mea naku kei ki tetahi Mema o te Whare nei e pooti pohehe ana au. No reira i whakaatu ai au i aku whakaaro kia mohio mai ai ratou ki te take o taku pooti.

Pire Whakatika I Te Ture Kooti Whenua Maori.

H. Tomoana.—E hiahia ana au kia whakanekehia atu te korerotanga no tenei mea nui. E whakaae ana au ki te Pire a Te Mema mo te Tai Rawhiti engari me pa anake ki nga whenua o te takiwa o Turanga tae atu ki Uawe.

Meiha Te Wheoro: He nui rawa nga tikanga o roto i tenei Pire, a i te mea katahi ano ka tae mai nga whakamaoritanga ki a matou ki nga Mema Maori me tuku kia roa atu ano he tirotirohanga ma matou. He maha nga tangata kei toku takiwa e hiahia ana kia unuhia nga here i runga i te whenua kia ahei ai ratou ki te roherohe a ki te hoko hoko hoki. Mehemea ka tohe tonu te mema nei kia paahitia tona Pire tera au e motini kia pa anake ki te Takiwa o te Tai Rawhiti.

H. M. Tawhai: He mea tika kia mahia tetahi Pire penei, a e hiahia ana au kia pahitia tenei Pire, tetahi Pire ahua rite ki tenei i tenei huihuinga o te Paremete. Ki te mate tetahi tangata i raro i te tikanga Tiota Tenata, e kore ona hea e tau iho ki ana tamariki, engari ka riro ke ma nga tangata e mau ana o ratou ingoa i roto i te karaati, ko taku hiahia kia whakakorea nga karaati i raro i te tikanga "Tiota Tenata" kia whakaputaina i raro i te tikanga "Teneti Kamana." Kua ki mai te Minita mo te taha Maori ka tukua mai e ia tetahi Pire ahua rite ki tenei, no reira au i mea ai me waiho tenei Pire, kia tae mai rano tera kia kotahi ai te tirohanga i aua Pire e rua, kia kitea ko tehea te mea pai. Mehemea ka kitea he mea tika kia whakakorea nga karaati "Tiota Tenata," ma reira ka taea ai e nga Maori no ratou aua whenua, te tuku atu i a ratou whenua ki raro i te Ture Rahui Whenua Maori. He whenua ano kei taku takiwa e takoto ana i raro i nga tikanga e whakahuatia ana i roto i te Pire nei, ko aua whenua kua riihitia, engari kaore e taea e nga tangata no ratou aua whenua te wehewehe, notemea kaore ano kia mutu te riihi. I tae nga tono ki te Kooti kia wehewehe aua tu whenua, ki mai ana te Kooti kaore a ratou mana ki te pera. Ko etahi o aua tangata kua hoko i o ratou hea ki etahi Pakeha, na ko nga tangata kaore nei i riihi i o ratou whenua e hiahia ana kia wehea o ratou hea, kia hoatu ai nga whenua o nga tangata i hoko, hei utu mo nga moni i riro i a ratou.

H. K. Taiaroa.—Kaore aku kupu whakahe whakatika ranei mo tenei Pire, engari ki taku whakaaro me tuku kia paahi i te korero tuarua i naianei, katahi ka waiho i kona kia tae rawa mai te Pire a te Kawanatanga hei reira whiriwhiri ai ko tewhe auei te mea pai o raua.

Whakaaetia ana te korero tuarua o tenei Pire—engari waiho hoki kia puta mai ta te Kawanatanga ka timata ano te korero i roto i te Komiti.

Turei, te 13 o Hune, 1882.

Rahui Kura Maori I Te Awamutu Me Taupiri.

Meiha Te Wheoro. Tana patai ki te Minita mo nga Kura. Kei te pewhea te takoto o nga whenua rahui i hoatu e nga Maori hei kura whakaako i nga tamariki Maori i Kohanga Taupiri me Te Awamutu; kei a wai aua rahui, a ko wai hoki kei te whakahaere, na tewhe aua mana i whakarereke te tikanga o aua rahui? Ko te tikanga o tenei patai mo etahi whenua i hoatu e nga rangatira Maori hei kura. Kaore nga Maori i te mohio kei te peheatia ranei te whakahaere o aua rahui, kaore hoki i te mohio kei te peheatia aua whenua i hoatu nei e ratou hei kura whakaako i o ratou tamariki. Kaore i mahia he kura ma nga tamariki o nga tangata na ratou nei i hoatu aua whenua hei kura mo a ratou tamariki.

Te Tiki.—Tana kupu whakahoki. E hara enei whenua i te whenua kei te Kawanatanga nei te tikanga whakahaere Engari he whenua ke enei kei te Hahi Mihingare, na taua hahi aua whenua, kei a ratou hoki nga tikanga whakahaere. Engari ka taea ano e au te whakaatu i te mahinga o aua rahui inaianei. Ko te whenua i Te Awamutu kei te retia mo te £100—i te tau, a kei te utua aua moni mo te kuranga o nga tamariki Maori me nga hawhe-kaihe o Waikato me te takiwa ki te Kiingi. Kei Panere i Akarana e kura ana, e iwa nga tamariki kei reira. I whakamaramatia mai ano e te Paro Minita, i tana tunga ki te whakapuaki korero ki te aroaro o te Komihana mo nga Kura i te tau 1879. Ko te whenua i Taupiri kaore i te riihitia, engari ko te wahi iti anake kotahi te kau ma rima eka kei te reti i runga i te utu iti noaiho. E rua nga tukunga i tenei whenua kia riihitia i muri mai i te tau 1879, engari kaore ano kia tae atu he tono i runga i te utu tika hei reti.

Pire Mo Nga Whenua Raupatu O Waikato.

Meiha Te Aheoro.—E te Tumuaki e tautoko ana au i tenei Pire i te aroaro o te whare nei, i tauto ko ano hoki au i te Pire tuatahi e whakaroangia nei e tenei. I hiahia tonu au kia hohoro te mahi a te Kawanatanga i nga tono a nga Maori, a e hiahia ana hoki au ko nga tono a nga hapu i tukua tuatahi mai, ko era e whakarite tuatahi Mehemea ka peneitia, ka kite etahi atu hapu, kua whakaritea nga tono a nga hapu tuatahi, kei reira ka tono hoki ratou i etahi whenua ma ratou. I penei tonu aku whakaaro, na no muri nei ka roa te whakaritenga i nga tono a nga hapu i tono tuatahi, no reira i kore ai e hohoro te tono mai a etahi atu hapu. Kei pohehe te Whare he kore hiahia no nga Maori ki te tuku mai i a ratou tono i raro i te Ture tuatahi, engari na te kore kupu atu a te Kawanatanga ki nga tono tuatahi i kore ai e hohoro te tono mai a etahi; ki taku mohio koia nei hoki te take i ki atu ai ratou kia kaua etahi hapu e tuku i a ratou tono. Kaore i whakaaetia mai a ratou tono no reira i kore ai etahi

e tuku tono i raro i taua Ture. Kua kite pu au i nga tono a Ngati Hinetu o Rangiaohia me Ngati Hine o Waikato me Te Koheriki o Hauraki. He tono tika katoa enei hei ata whakaaro ma te Kawanatanga. Kaore i rite rawa taku ki ta te Minita i korero mai na. Engari ka whakaae au kia waiho i tenei, kia tukua te Pire kia pahi. E hiahia ana hoki au kia ata whakaarohia te tono a Tawhiao, a me waiho ko tenei hei huarahi atu ki a ia ki te whakaae atu i tana tono. Ka. waiho e au ma te Kawanatanga e whnkahaere a ratou whakaaro, a ka tautoko au i te Pire nei.

H. M. Tawai.—Ka tautoko au i te Pire e tukua mai nei e te Minita mo te taha Maori. Ki taku whakaaro ko tenei te hurahi pai hei whakarite pai i nga raruraru e takoto ana i waenganui o nga iwi e rua. Ma tenei tikauga e tahuri ai nga Maori i riro atu nei ki te hoki nui mai, ki te noho ki waenganui o nga Pakeha o taua takiwa. Kua whakahuatia etahi kupu i naianei e etahi o nga mema mo te kupu i te ota pepa mo runga i te kupu a Tawhiao, kua takoto nei ki runga ki te tepu o te Whare nei, ara mo runga i te kupu kia kawea te Paremete ki Akarana. Ki taku mahara he mea tenei e kore e taea te whakarite inaianei. Engari me whakaaro e tatou nga ritenga o tenei Pire, ki taku mahara hoki he huarahi pai rawa tenei hei hokinga mai mo uga Maori ki roto ki nga Pakeha noho ai. He whakahe pea no nga Mema o tera motu ki te nukunga o te Paremete ki Akarana i whai atu ai a ratou korero ki reira. Me ata whakaaro e ratou te pai o tend Pire, he mea tika hoki, natemea e tahuri ana ki te whakaora i nga mate i pa nei ki nga Maori i motu atu ra i nga Pakeha i te putanga ake o nga raruraru ki reira. Engari e whakaaro ana au tera pea he poto rawa te rua tau hei mahinga ma te Kawanatanga i nga tikanga o tenei Ture. Ki taku whakaaro me whakaaro te takiwa hei mananga mo tenei Ture, kia tino taea ai te whakarite i nga hiahia o nga Maori. I pera ano hoki te Pire 1 pahitia ra i tera atu Paremete, kua pahemo taua rua tau a kihai ano kia mahia he mea i raro i taua Ture. He poto rawa te rua tau hei mahinga i enei tikanga, a me mahara te Kawanatanga ki tenei, me hohoro tonu ta ratou mahi, kia oti ai. Ka mihi atu au i naianei ki te Minita mo te taha Maori mo taua tukunga mai i tenei Pire hei painga mo oga Maori o Waikato.

Wenerei, te 14 o Hune, 1882.

Rahui Whenua Maori I Te Waipounamu.

I whakahaua e te Whare i runga i te motinia Taiaroa,(1) Kia whakatakotoria ki ruuga ki to tepu o te Whare, nga pukapuka whakaatu i nga moni e kohia ana e te Komihana mo nga Whenua Rahui o te Waipounamu; (2) Me te nui o nga moni e riro ana i nga Maori no ratou nei aua Ruhui; (3.) Me te nui o te moni e pau ana i te whakahaerenga o aua Rahui.

Kura Maori I Te Waipounamu.

I whakahaua e te Whare i runga i te motini a Taiaroa. Kia whakatakotoria ki runga ki te tepu o te Whare he rarangi ingoa o nga wahi o te Waipounamu e tu nei he kura Maori, me te nui o nga moni e pau ana i te utunga i nga kai-whakaako.

Maori Rawakore O Te Waipounamu.

I whakahaua e te Whare i ruuga i te Motini a Taiaroa:—Kia whakatakotoria ki runga ki te tepu o te Whare nga ingoa o nga Maori rawakore o te Waipounamu e atawhaitia ana e te Kawanatanga.

Rori Ki Te Upoko O Taiaroa.

H. K. Taiaroa, I runga i taku tukunga atu i te motini e mau nei ki taku ingoa, me ki atu ano au, i runga i taku tono i tera tau, i whakaaetia e te Kawanatanga kia hoatu ki te pukapuka o nga moni he £250—hei mahi i taua huarahi. Kua tae ano au ki taua wahi kua kite ano hoki au kaore i mahia te huarahi ki taua £250. Tera pea i utua aua moni ki nga mahinga o mua kua kite ano hoki au kua kino aua mahi inaianei, kua pakaru kua kino hoki taua rori. Ko te huanui e hiahia nei au kia mahia ko tera pito e haere atu nei ki te Whare Raiti me te Whare Paerata, ko te huanui tera e kawea atu ai nga kai me nga taonga mo aua Paerata me nga tangata mai o te Raiti. E mutu noaiho ana te huanui i tetahi taiapa, a e mea ana nga tangata na ratou taua whenua kia kaua e kawea atu ma reira nga taonga mo te Whare Raiti. He iti noaiho te wahi i whakatuheratia hei ara haere atu ki reira, e rua putu pea te whanui a e tae ana ki te hawhe maero te roa e haere ana ma runga i taua whenua. Kaore au i te tono kia mahia tenei huanui hei oranga mo nga Maori, notemea e whakahe mai ana ratou, engari e tonoa ana e au hei painga mo nga pakeha e noho ana i reira, kia whakaotia hoki pera me te mea i whakaaetia ra. I mua na nga poti a te Hapa Poari, me etahi atu poti hoki i kawe atu nga mea ki te Whare Raiti no naianei kua kore e maha nga poti a kei te kawea atu aua mea ma tenei huanui. He mea tika tenei kia whakaae te Whare ki tenei motini, he mea hoki hei painga mo te Koroni, tetahi he mea tenei kia whakaotia te mahi i whakaaetia i mua. Me ki atu au ki te Whare kaore ano kia mahia taua huanui ki te wahi i whakaaetia ra i te tuatahi, na ko te wahi ano hoki i mahia kua kino noa iho inaianei, E hiahia ana au kia mahia taua rori inaianei, kei tohe nga Maori kia kaua e puta te

huanui ka kiia pea kei te takahi ratou i te ture. E whakahe mai ana ano nga Maori ki au mo taku tono kia mahia taua huanui, e ki ana hoki ratou e hara i te mea hei oranga mo ratou, engari hei painga mo nga pakeha. Ko tenei hoki te ara hei kawenga atu i nga pu nunui ki te Upoko o Taiaroa i te mea e wehi ana kei haere mai te Ruihana ki tenei Koroni. Kei reira hoki te wahi i weaina hei tunga mo aua pu, a ki te kore e whakaaetia tenei motini, ka kore he huarahi atu ki reira.

Tukua ana te Motini a Taiaroa kia pataia ki te Whare, ara:—Kia tukua atu he kupu tono ki te Kawana, kia whakahaua e ia kia tukua he £500—ki runga ki te Pukapuka Moni hei whakaoti pai i te huarahi ki te Upoko o Taiaroa.

Te Honetana,—Tana kupu whakahoki, ki taku whakaaro kahore ano kia whakaaturia mai e te Mema na he take e tika ai kia whakaae te Whare kia pai ke atu te whakarite i tenei mahi i nga mahi tokomaha o te Koroni nei, he tiuo whaitikanga rawa nei etahi o aua mahi. Kua ata tirotiro au ki nga moni kua pau i runga i tenei huarahi, kite ana au i hoatu ano he £500, ki roto ki te pukapuka moni i te tau, i runga ano i te tono a te Mema na. No muri nei ka apitiria atu ano etahi atu moni, a tae mai ki naianei kua tae ki te £800 te moni kua pau ki runga ki tenei buarabi. E £62 kei to toe o te £250 i pootitia ra i tera tau, i te mea kua utua nga mahi me nga nama. Na kua pehea te huarahi i taua moni? I oho au i te kianga mai a te Mema? A i moumou aua moni, na kaore i mutu i reira aua kupu, i ki mai ano hoki ia kaore i pai mai tona iwi pooti, e whakahe mai ana hoki ratou ki tana tono Otira, ko taku e hiahia nei ki te whakaatu, ko tenei, kei te rapu te Kawanatanga i etahi tikanga hei awhina i nga Kawanatanga takiwa mo runga i nga mahi o ia wahi, o ia wahi, kia kaua ai e waiho ma to Minita o nga mahi nunui e whakarite hou he tikanga mo ia takiwa, engari e e hiahia ana te Kawanatanga kia rite tonu te mahi i nga mea e hiahia ana i roto i te Koroni katoa. No reira i kore ai e tika kia tohea tenei motini, kia whakataua ra ano e to Whare nei mehemea ranei me mau tonu nga ritenga o naianei, me mahi ranei he tikanga penei me tenei kua whakahuatia ake nei. Ka mea atu au inaianei ki te Mema na kia unuhia tona motini. Ki te kore e unuhia e ia ka mahara au ko te mea tika maku ko te turaki i taua motini.

Paraire, te 16 o Hune, 1882.Pire Rahui Whenua Maori.

H. Tomoana:—Ka tu atu au i runga i te menemana ki te whakapuaki atu i etahi kupu itiiti nei, mehemea kaore tenei menemana kua kore au e tu atu. He maha nga tikanga o roto i tenei Pire e pouri ana toku ngakau, ko etahi wahi o tenei Pire era e taumaha ki runga ki nga Maori, me whakaaro hoki ki nga mate i pa ki a ratou i nga ra o mua, Me whakaaro koutou i nga ra o mua, ka whakahaua nga whakahaere nunui kaha rawa nga Maori ki te awhina i nga Kawanatanga o era wa; a i nga tono ki nga Maori o etahi takiwa kia hoatu he whenua hei nohonga mo nga Pakeha, a kia awhina ratou i nga Apiha a te Kawanatanga, tere tonu ratou ki te homai whenua, ki te awhina hoki i nga Apiha a te Kawanatanga. Ta ratou titiro ki nga Pakeha e noho ana i waenganui i a ratou hei hoa mo ratou a ma ratou e atawhai. Tae noa ki nga takiwa whawhai i mau tonu nga Maori ki nga tikanga o te Tiriti o Waitangi, i mau tonu to ratou piri-pono ki a Te Kuini, i tautoko, i awhina ratou i nga Pakeha ki te pеehi i nga rarurau o tera takiwa; na i pena tonu nga Maori a tae noa mai ki te tunga o nga Mema Maori ki tenei Whare. Ko te whakaaro o nga Mema Maori i naianei tera ano e tirohia nga hiahia o te iwi Maori. I pootitia mai e nga Maori o ratou mema i runga i te mahara he tuku mai hei tiaki i a ratou, hei whakahaere i era ritenga e puta ai he pai ki runga ki a ratou. Ko te tuturutanga o aku whakaaro mo runga i tenei pire era rawa atu e tino taumaha ki runga ki te Maori, ma konei tonu e whakangaro ratou. Kei te marama noa atu etahi wahi o tenei Pire engari ko etahi wahi tae noa ki te rarangi tuawaru kaore i te marama. I te tau 1880 ka paahitia tetahi Ture ko te Ture Kooti Whenua Maori, kaore i mohio te Maori ki tetahi o nga tikanga o roto i taua Ture, no te whakahaerenga rawatanga i taua Ture katahi ka mohiotia te nui rawa o te mana i tukua ki te ringaringa o te Tumuaki o nga Kai-whakawa, no te tunga o te Kooti katahi ka kitea te tikanga o taua mana, he mea kia utu nga Maori ki te Kooti i ia ra i ia ra, na kona ka puare nga huarahi e rua hei rironga atu mo te whenua o te Maori, ara, ko te nui o ratou moni e pau atu ana ki te utu i te Kooti, ko nga moni e pau ana i nga roia. Heoi ki taku whakaaro e rite tonu ana te mana o Te Kawaua i roto i tona Kaunihera i runga i te rarangi tuawaru o tenei Pire me te mana i tukua ra ki te Tuinuaki o nga Kaiwhakawa e te Ture Kooti Whenua Maori. E kite ana au ko etahi wahi o tenei Pire ka taea ano te whakahaere mehemea e whakatikatikaia ana, mehemea e whakaurua ana he Maori ki te Poata tera ano pea e kore e whakaaetia e au tenei menemana; engari kei te mataku au ki tenei Pire. Ki te whakaaro te tangata Maori ki te mahi tuna ka taia ko te tawiri ko te hinaki ranei, ka oti ena mea e rua ka honoa ka tukua te hinaki ki ro te wai, ka puke te wai ka haere te tuna ki roto, te mohio te tuna tenei te mate mona, ka o ki roto ka haere atu te tangata ka takirihia ki uta ka patua te tuna ka mate, kei te pena tonu hoki te ahua o tenei Pire mehemea ki te paahitia ka mate ko te Maori. I korero a Te Roretana mo te Pire Ngawha kei te whakaae au ki tena, he Pire pai tera notemea na matou na nga Mema Maori i tautoko i paahi ai, heoi mehemea e whakaae ana te Kawanatanga ki te whakahaere i etahi wahi o tenei Pire tera ano e awhina atu nga Mema Maori i te mea pea era e pai tenei Pire ki nga Maori. He nui rawa te tikanga o tenei Pire e puta ai he pai, e puta ai he kino. Ko te mea tika me panui haere tenei Pire ki waengauui i nga Maori i waho o tenei Whare kia riro ai ma

ratou e tohutohu mai ki tenei Whare nga mea e hiahiatia ana. Ko taku matakutu ki te paahitia tenei Pire i tenei ahua ona era e puta he rarurau a muri ake nei, a era e kiia na nga Maori i takahi i te Ture.

Meiha Wi Te Wheoro, e Te Tumuaki, kaore ano au i mohio ko ewhea ranei nga whenua rahui e pa ai nga tikanga o tenei Ture ki runga. Notemea ko etahi rahui i whakaritea i mua i roto i nga hoko tuatahi a te Kawanatanga he Maori ano kei runga i aua rahui e noho ana, engari kaore ano kia whakaputaina he Karauna Karaati. Tera ano tetahi tu ahua rahui e ahua rite ana ano ki era, engari he mea i rahuitia i roto i nga whenua i hokona e nga Maori, kaore i tino hoatu ki nga Maori, engari kei te ringa o te Kawanatanga ano e pupuri ana aua rahui. Tera ano tetahi tu rahui, e mau nei nga kupu here i roto i nga Karauna Karaati, kia kore ai e taea te hoko e nga Maori na ratou nei aua whenua. Na kaore au i te mohio ko ehea ranei o aua rahui e taka ana ki raro i nga tikanga o tenei Pire. Mehemea ka hoatu ma te Kai-tiaki e whakahaere enei rahui, ka pehea ra nga Maori e noho ana i runga? Ka pehea hoki te paanga o nga tikanga o tenei Pire mo runga i nga whenua Karauna karaati e noho ana nga Maori i runga kaore nei ano kia puta nga karaati mo aua whenua. Koia nei te take i awangawanga ai au i pa ai te pouri ki au. He kore noku e mohio ki nga rahui e taka ana ki raro ki nga tikanga o tenei Pire. Mehemea e ngawari ana te whakaaro a te Kawanatanga mo te taha Maori, a e tukua mai ana he Pire hei oranga mo nga Maori, tera ano te ara pai kei te puare mai—ara—me here katoa nga whenua a nga Maori kia kaua e taea te hoko, me waiho ano ki nga Maori te mana whakahaere i o ratou whenua. Mehemea e mahara ana te Kawanatanga tera pea e mate nga Maori i runga i te rironga o te mana kia ratou, ka taea ano te here kia kaua e taea te hoko, engari kia mana kau ratou ki te riihi. Ki taku whakaaro ko te mea pai mo nga Maori, kia hoatu ki nga Maori nga mana whakahaere i o ratou whenua i raro i tetahi tikanga e mahia atu ana e te Whare nei; a ki te hoko te Pakeha i aua whenua, me haere atu ratou ki nga Maori whakaatu ai i o ratou hiahia. I raro i enei tikanga kaore au e mohio he aha te moni e puta mai ki nga Maori i te mea ka pau nga moni i te utunga i te Kai-tiaki me nga utu whakahaere me etahi atu mea e pau ana i raro i tenei tu whakahaere, ka kore e toe he moni ma nga Maori. Ka tono atu au ki te Kawanatanga kia hoatu he mana ki nga Maori i raro i tenei Pire, kia uru nga Maori ki te Poari, kia tu hoki he Maori hei hoa mo te Kai-tiaki. Kei te whakatika au ki te kupu a te Mema Maori mo te Tai Rawhiti, mo runga i te rarangi e mea nei ka ahei te Kawana ki te hanga, ki te whakarereke, ki te whakakore ranei i nga tikanga aha ranei. E tika ana hoki ana kupu mo te Kooti Whakawa Whenua Maori, no te rironga o taua mana i te Kooti, katahi ka kitea e nga Maori, he mana ke hei tono utu i nga Maori, engari ano pea nga mema roia o te Whare nei e mohio ana ki nga tikanga o nga kupu o tenei Pire.

H. M. Tawhai: E koa ana ahau ki te menemana nei, ma konei hoki e rua ai aku korerotanga mo runga i tenei Pire. I taku korero tuatahi i whakaritea e ahau te Pire nei ki te aua, he nui hoki no nga wheua, taku mahi he tangotango i nga wheua o taua ika kihai ano i taea, heoi kua kite ahau i naianei e hara te ika nei i te aua engari he ngoiro, kei te upoko ke te wahi kiko na ko te hiku he wheua katoa, whaihoki, ko te hiku tenei kua parea mai e te Kawanatanga ki nga maori ko te upoko kua puritia atu ki a ratou. Kua ata tirohia e ahau nga rarangi katoa o tenei Pire te kite ahau i tetahi wahi e puta ai he pai ki te Maori, kaore he kupu i roto hei whakaatu i muri i te rironga atu o te whenua ki te Kai-tiaki ka kaha ano nga Maori ki te haere ki runga ki taua whenua noho ai. E tino matau ana ahau ki nga whakaaro me nga tikanga Maori, engari ko tenei Pire kaore rawa ahau i te matau ki tona tikanga, ki taku titiro atu he kino rawa te ahua, heoi ano te wahi e Maori ana ko te ingoa anake, ko katoa atu he taku ke i te whenua me ona tikanga katoa ki te Kai-tiaki. I pera me te Tiriti o Waitangi, i roto i taua Tiriti o Waitangi he maha nga tikanga nunui i whakaaetia ki nga Maori engari ko aua tikanga katoa i whakaaetia ra kua kore i naianei me te whenua kua riro anake i te Pakeha. Na ko te tikanga o tenei Pire ki taku titiro he tango i te whenua o te Maori a he hoatu mo te Kai-tiaki anake. E hiahia ana ahau ki te patai atu ki te Kawanatanga mehemea ki te tukua te mana o nga rahui ki te Kai-tiaki, a ki te haere atu nga Maori no ratou te whenua ki runga noho ai, mahi kai ai, e kore ia nei e peia e te Kai-tiaki? Ki taku whakaaro ka riro atu te whenua o te Maori i te Kai-tiaki ka mutu tonu i kona te take Maori, a mehemea ki te ki te Maori i muri iho nona te whenua e kore e whakaaetia tona take. Ko te ture rahui e pai ana ahau ko te ture o nga ra o mua ara, i nga whenua e hiahiatia ana kia rahuitia hoatu rawa ai ano te kupu here ki roto ki te karaati, herea ai te whenua kia kore ai e taea te hoko, engari ma nga tangata tonu no ratou te whenua e hiahia ki te hoko tera ano te huarahi pera, na heoi ano te ara i uru mai ai he raruraru ki roto ki taua tikanga na nga tonotonu ki te Kawanatanga kia tangohia aua here. No tenei ra tonu ka kite ahau i tetahi pitihana i tae ake ki te aroaro o te Komiti mo nga mea Maori mo tetahi whenua e takoto here ana. Ko taua whenua i riihitia ki nga Pakeha, a ko te nuinga o nga paanga o nga Maori o roto i taua whenua kua oti te hoko e aua Pakeha, na kei te tono aua Pakeha i naianei kia tangotia te here. Na e hara i te Karauna karaati te he engari no nga Pakeha teua he ki te hoko i te mea hoki e mohio ana ratou kaore i te whakaaetia e te Ture. E hara ahau i te tangata mohio ki nga Ture penei me te roia, engari e whakaaro ana ahau mo runga i te ahua o tenei Pire e kore rawa e taea te whakahaere kia pai, notemea ko nga tangata hei whakahaere i nga rahui e kore e mana ki te haere i nga wahi katoa o te motu nei ki te tirotiro i te takotoranga me te ahua o nga rahui katoa.

No te taenga ki tenei wahi ka tutukui nga korero a H. M. Tawhai ki te haora e mutu ai te Whare no reira whakamutua ana te korero nekehia ana mo tetahi rangi ke atu.

Wenerei, te 21 o Hune, 1881. Waitoa Me Piako.

I runga i te motini a Meiha te Wheoro i whakahaua e te Whare, kia whakatakotoria ki te tepu, he pukapuka whakararangi i nga moni i utua i roto i te hoko o Waitoa me Piako, i raro i te rarangi e ki nei i pau i etahi atu tikanga e tae nei aua moni ki te £3991 7s. Id.

Taite, te 22 o Hune, 1882.

Teihana Kara Mo Nga Maori O Waipawa.

H. Tomoana.—E patai ana au ki te Kawanatanga, mehemea ka whakaae te Kawanatanga ki te hanga i tetahi teihana kara mo te kotahi rau rima te kau Maori e noho ana i Waipawa, e haere tonu ana aua Maori ma runga i taua reriwe, e tae ana pea ki te maero te matara atu o to ratou kainga i te teihana reriwe, a e haere atu ana ratou ma runga i te piriti o te reriwe, me te nui o to ratou wehi? Me whakaatu atu au, e tae atu ana ki te mano putu te roa o te piriti, a ko te papa e takoto ana hei ara mo nga Maori ki te teihana o te reriwe e ono inihi pea te whanui. I nga takiwa ua, waipuke hoki, e tae ana ano ki te rua wiki e noho mate ana nga Maori, i te kore e taea te kawe mai i nga kai i nga taonga hoki, i te teihana. Ko Waipawa hoki te kainga hei huihuinga mo nga Maori e haere mai ana i Wairarapa i Porangahau me etahi atu takiwa, na e haere katoa ana ratou ma runga i taua papa, e ka haere atu i te teihana ki te kainga Maori. Tera ano tetahi pakeha he koata maero pea te roa atu i te teihana, na kua hanga he teihana kara ki reira ma tona kotahi ko te nuinga o nga Maori o taua kainga e tae ana ki te rua rau, kaore i te iti iho i te tahi rau rima te kau, na he tawhiti rawa to ratou kainga i te teihana. E hiahia ana au kia whakaaetia mai tenei tono aku.

Te Honehana, tana kupu whakahoki, ka mahia taua piriti ki te paraki, kia kore ai e wehi wehi nga tangata e haere ana ma runga i taua piriti, ma tera mahi e kite ai te Mema rangatira na kua kore he take kia tu ai he teihana ki te wahi e kiia mai na.

Te Tuku Paura Ki Nga Maori O Otaki Me Etahi Atu Wahi.

Meiha Te Wheoro.—E patai ana au ki te Kawanatanga, mehemea ka whaka ngawaritia te huarahi hei hokonga paura ma nga Maori o Otaki, Ohau, Waikanae me Porirua, kia taea ai e ratou te hoko i etahi paura hei pupuhi manu, kia kore ai te roa me te raruraru o te tuku ma te Kai-whakawa i Rangitikei e tuku nga tono paura ki te Minita o te taha Maori, he tawhiti rawa hoki te kainga o taua tangata, e tae ana ki te rima te kau maero, kaore hoki ia e tae mai ana ki aua takiwa?

Te Paraihe, tana kupu whakahoki, e rua nga mea e he ana i roto i te patai a te rangatira na: Tuatahi, ko tana ki kaore a te Wari e tae ana ki Otaki, tetahi, ko tana ki me tono rawa ki te Minita mo te taha Maori. Me panui atu e au te pakapuka kua tukua e te Kawanatanga ki nga Apiha o ia takiwa:—"Kua timata inainanei te takiwa e puhia ai nga manu, no reira kua whakahana ahau e te Minita mo te taha Maori, kia ki atu au ki a koe, e whaimana ana koe ki te tuku raihana paura, ki nga Maori tika, noho pai, me ka tono ratou kia koe, mau e hoatu te pukapuka kia ahei ai te Apiha i raro i te 'Tore Pu, Paura,' ki te tuku i enei mea hei pupuhi manu—ara, kia 1 pauna paura, kia 10 pauna hoota, kia 250 keepa. Kia tupato koe kei tukua he raihana ki te tangata tutu ki te tangata ranei e mohio ana koe e hara ia i te tangata piri pono ki te Kuini, e hara ranei i te tangata mahi tika, me ata mohio hoki koe i runga i to whakaaro hei paura pupuhi manu, e kore hoki e kohia kia takoto topu ana. Ko nga tono kia mahia nga pu pakaru, me tuka rawa e koe ki te Minita kia whakaaetia e ia. Me tono atu hoki au kia tukua mai e koe he rarangi ingoa o nga tangata e hoatu ana e koe he raihana i raro i tenei mana." Me ki atu ano au, ki taku mahara, kia kotahi kia rua atu ranei nga tau, ka taea te whakangawari nga tikanga e here nei i te tuku paura ki nga Maori, tera ranei e taea rawatia te whakakore; engari inaianei e mahara ana au e whai ana ano au i te tikanga o te Ture i au e tuku nei i aku panui pera ki nga Apiha. Mo runga i te patai mo Porirua me Otaki, tera pea he roa rawa pea te tono atu kia te Wari, engari me ata rapu e au te tikanga me kimi hoki he hurahi hou e hohoro ai te whakahaere i nga tono o taua takiwa.

Nga Tono A Tawhiao.

Meiha te Wheoro.—E patai ana au ki te Kawanatanga, mehemea kua whai whakaaro ratou mo nga tono a Tawhiao kua whakatakotoria nei ki ruuga ki te tepu o te Whare? E hiahia ana au kia mohio au ki te whakaaro o te Kawanata nga mo aua kupu.

Te Paraihe, kaore au i mohio i puta mai he tono a Tawhiao hei whakaoti pai i etahi raruraru i waenganui i a ia me te Pakeha. Engari e whakaaro ana au i ata tupato a Tawhiao kei puta i a ia te whakahua i etahi tono. E mea ana nga pnkapuka, kua takoto nei ki runga ki te tepu o te Whare, kia whakamutua te wea i nga whenua Maori me te mahi i nga rori, kia tae mai rano ana tono; engari e tupato rawa ana ia ki te huna i aua tono. Kaore

ano au kia mohio he pehea ra te tikanga o aua tono ana. I tohe au ki te Mema Maori mo te Tai Hauauru i tana taenga mai ki taku tari, kia whakaaturia mai e ia te tikanga o aua tono e oti paiai nga mea e tautohetia nei i waenganui o nga iwi e rua, ki mai ana kaore ia e mohio, engari ko tana i mohio ai ko te hiahia o Tawhiao kia whakamutua aua mea. Mehemea koia nei te tikanga o te patai kia whakatarewatia nga wea me te mahi i nga rori, mo tetahi takiwa e kore nei e mohiotia te roa, kia taea ra ano te whakariterite, na heoi ano taku kupu mo tera, ki taku whakaaro e kore e taea.

Paraire, te 23 o Hune, 1882.

Kooti Whenua Maori Mo Te Waipounamu.

H. K. Taiaroa, tana patai ki te Kawanatanga, e mana ana ranei te Kooti Whenua Maori ki te Waipounamu; a mehemea kua kore te mana ki reira nonawhea i kore ai, na te aha hoki i kore ai?

Te Paraihe, kua kiia mai ki au, e whaimana ana te Kooti Whenua Maor i ki nga waahi katoa o Niu Tireni e takoto nei he whenua Maori papatipu ki reira, engari kaore ona mana ki runga ki nga Whenua Rahui Maori.

Teihana O Te Reriwe I Akarana Ki Kaipara.

H. M. Tawhai.—E patai ana au ki te Kawanatanga, mehemea ka whakaritea te tono a nga rangatira o te Taou hapu o Ngatiwhatua, mo nga teihana reriwe e tu nei i runga i o ratou whenua, ara nga teihana i, Reweti, i Waimauku, me Woodville i runga i te raina reriwe o Akarana ki Kaipara? I ki mai ano nga tangata no ratou aua whenua, kua maha a ratou tono ki te Kawanatanga kia whakina mai e te Kawanatanga mehemea ranei ka utua ratou mo te putanga o te rerewe i runga i to ratou whenua, a kaore ano kia whakupu mai te Kawanatanga mo runga i taua tono a nga Maori. No reira i mea mai ai ratou kia tukua e au ki te Ota pepa, kia mau ai te kupu whakahoki mai a te Kawanatanga. No reira i patai atu ai au i tenei mea ki te Kawanatanga.

Te Honehana.—Tana kupu whakahoki. Ko taua reriwe e korerotia na kei runga i te raina reriwe i waenganui o Riverhead me Kaipara, ko tenei raina reriwe he mea i timataria i te takiwa o nga Ture Porowini, no muri ka riro ma te Kawanatanga o te Koroni e whakaoti. Ko te Ture Porowini i whakamana ra i taua mahi, i mea me whakaae atu raano te whenua mo taua raina reriwe, katahi ka timata te mahi. No te tau 1871 ka hainatia nga pukapuka e rua, tuku atu i te Whenua, i hainatia e nga Maori me nga Pakeha i whaitake ki runga ki taua whenua, i pa ranei i runga i te tikanga mokete. Ko te pukapuka a nga Maori i hainatia e nga Maori i tae ki te 169, a i tuhia ano e te Rokena, Kai-whakawa, tana kupu whakaatu i te hainatanga o nga ingoa o nga Maori katoa i whaitake ki te whenua i hoatu ki te Kawanatanga, kia mahia ai taua raina reriwe. I raro i enei tikanga e kore e tika te tono kia utua te whenua i hoatu peratia i reira.

Wenerei, te 28 o Hune, 1882.

Pire Whakatika I Te Tore Kooti Whenua Maori.

Meiha Te Wheoro.—I tera taenga mai o tenei Pire ki tenei Whare i whakaritea i reira kia nekehia kia whai taima ai te Kawanatanga ki te tuku mai i ta ratou, kia rua ai hoki nga Pire hei whiriwhiringa ma nga mema. Tera pea etahi tikanga i roto i te Pire a Te Kawanatanga e pai ana kia whakaurua ki roto ki tenei Pire, a ki taku whakaaro ana tae tenei Pire ki te Komiti he maha nga wahi o roto hei whakatikatikanga. E kore au e whakahe i Te Pire i naianei heoi ano taku he whakamarama atu i te take i mea ai au kia waiho tenei Pire kia tae mai rauo ta te Kawanatanga; otia kei te Whare te tikanga kia tatari ranei tatou kia tae mai te Pire a Te Kawanatanga, kia mahi tonu ranei tatou i tenei. Ki te tae tenei Pire ki te Komiti tera ano au e whakatikatika i etahi wahi.

Pire Whakatokomaha I Nga Mema Maori.

H. K. Taiaroa,—E tika ana te ki a te Mema mo te Pei Whairangi na nga Mema Maori ano i whakaae mana e tuku taua Pire. I touoa e ia tetahi o nga Mema Maori kia karangatia au i te raipere i te mea e whiriwhiri ana ratou i nga tikanga o taua Pire. I reira ano te Mema mo te Pei Whairangi me te Witika me te Mema Maori mo te pito ki raro me te Mema Maori mo te Tai Hauauru, a i taku taenga atu kua oti ta ratou tuhituhi. I meatia kia haere te tokomaha o nga Mema i runga i te nui o nga iwi Maori, a pataia mai ana a matou whakaaro mo taua tikanga. I ki atu ano au e whakaaro ana au he mea tika kia mahia peratia tetahi Pire e taua Mema, engari i mea atu ano hoki au me whakaatu mai kia matou i mua i te tukunga o to Pire ki te Whare. I tuhi kupu atu ano tetahi o nga Mema Maori ki taua Mema tono atu kia waiho tana Pire kia kite ai matou kia waiho hoki ma matou ma nga Mema Maori e tuku ki te Whare. Kei te mohio ano te Whare i hiahia tonu au i roto i nga tau kua mahue ake nei kia whakatokomahatia nga Mema Maori, a tae noa ki te wa i tu ai te Mema mo te Tai Rawhiti, riro ana

mana e mahi tetahi Pire pera, tono mai ana ia ki au kia waiho mana e mahi, whakaetaia ana e au. E whakaae ana au ki te whakaaro a te Mema e tuku mai nei i tenei Pire kia whakatokomahatia nga Mema Maori i runga i te nui o te iwi Maori. E whakaae ana au ki tenei taha o te Pire engari kaore au e pai ki etahi o nga tikanga o roto. I hiahia au kia pahitia tetahi Pire e whakapaia ana e nga Maori me nga hapu o nga takiwa katoa. Kaore au e kaha ki te ki e whakapai ana au i nga tikanga o roto o te Pire, engari e whakatika ana au i te ahua o te Pire e mea nei kia whakatokomahatia nga Mema Maori. Kei te mohio hoki te Whare kua tono ano au kia whakaetaia mai kia tukua e au tetahi Pire mo taua tikanga. Me ki atu au ki te Whare he Pire pai taku Pire, a ki taku mohio ka whakaae nga Mema he pai ke taku i tenei Pire. E kore au e korero roa inaiane, e kore hoki au e korero katoa i aku whakaaro, engari ka motini au kia nekehia atu te korero mo runga i tenei Pire kia taea ai e au te tuku mai i taku Pire kua tonoa nei e au kia tukua mai e au. E kore au e korero roa ate, engari e kore e taea e au te tautoko i tenei Pire inaiane.

Meiha Te Wheoro.—He ruarua noa aku kupu mo runga i tenei Pire. E whakapai ana au ki te Mema mo Pei Whairangi mo tona tukunga mai i tenei Pire ki te Whare, notemea e whakaputa ana ia i te hiahia nui o nga maori mo te whakatokomaba i nga Mema Maori. Kanui hoki taku whakapai ki taua Mema mo te kaha o tona tohe kia tae mai tona Pire ki tenei Whare, notemea hoki e mohio ana au ko te nuinga o nga Mema o tenei Whare kei te kore e whakaae kia whakatokomahatia nga Mema Maori. E hiahia ana hoki nga mema o tenei Whare kia kore te rua pooti ki nga Maori. Tena he mea tika ano kia tonoa atu te Maori kia whakarerea tona pooti rua, a me kaua hoki e whakatokomaha he Mema mo ratou? Ahakoa ka nekehia te korero o te Pire a taua Mema mo tetahi atu takiwa tera ano au e korero i reira. Tenei au ka whakapuaki atu i taku pouri mo nga mahi o tenei Whare, ara, ki te riro ma tetahi Mema e tuku he Pire ki tenei Whare ka riri tetahi taha, a. ki te riro ma tera taha ka riri hoki tenei taha, heoi, i te mea e penei ana ko te mea pai ano pea ma tetahi o nga Mema Maori e tuku mai taua Pire ki te Whare; otiai ki au nei kaore aku nei tikanga ahakoa na tetahi taha, na tetahi taha ranei i tuku mai he Pire penei. Heoi i te mea ka nekehia tenei korero kia ahei ai hoki te Mema Maori mo Te Waipounamu ki te tuku mai i tana Pire penei, e kore au e ki "Ka whakahe au ka kore ranei." Kei te pai noa atu au. Ko tetahi mea e whakahe ana au i roto i tenei Whare ko te mahi e ki nei te tangata ki te whakatokomahatia nga Mema Maori era ratou e kaha ki te turaki Kawanatanga. E mohio ana au ki te hiahia o nga Mema e korero pena ana ko ta ratou whai kia kaua rawa he Mema Maori ki roto ki tenei Whare. Ka mutu aku korero i konei ka tatari au kia tae mai ra te Pire a te Mema Maori mo Te Waipounamu ki tenei Whare.

H. M. Tawhai.—Kanui toku koa i te mea e whai huarahi ana ahau ki te korero, kanui ano hoki taku koa mo te tukunga mai o tenei Pire, a tera ano ahau e whai kupu a muri ake nei i te wa e tukua mai ai te Pire a te Mema Maori mo tera motu mo te Waipounamu. E pai ana ahau ki te Pire kua tukua mai nei e te Mema mo Pei Whairangi; ko te take i pai ai ahau he whakatokomaha i nga Mema Maori. Tera ano etahi wahi o tenei Pire e kino ana kia ahua, a ki taku whakaaro e taea ana ano te whakatikatika; otira, i runga i tona ahua katoa e whakapai ana ahau mo te tukunga mai a taua Mema i tenei Pire hei whakatokomaha i nga Mema Maori; kei te whakaae hoki ahau ki te nekehanga a taua Mema i te korerotanga mo tenei Pire kia rua ai nga Pire ki o tatou aroaro i te takiwa kotahi hei whakaarohanga ma tatou. E rongo ana ahau ki te ki a nga Mema o roto i te Whare e mea ana ko te he o te whakatokomaha i nga Mema Maori tera e tahuri nga Maori ki te turaki Kawanatanga, ko te take e ki ana ratou he kite no ratoui nga pootitanga o roto i tenei e haere ana nga Mema Maori ki te taha kotahi katoa pooti ai. Na, e te Tumuaki e hiahia ana ahau ki te patai ki nga Mema o tenei Whare e hia nga pootitanga a nga Mema Maori i riro ai i a ratou te £65,000. He Maori ahua ka taea ano te whakangawari te taha ki ahau engari i ahau e noho ana i roto i tenei Whare i kite ahau i etahi Mema e pooti ana kia riro ki a ratou taua £65,000. Mehemea i pena matou nga Mema Maori ka tika ta koutou whakahe, engari kia kite rano koutou e mahi pera ana matou katahi ka tika koutou ki te korero a he mahi pera ta matou. E whakapai ana ahau ki te Mema mo Pei Whairangi mo tona whakaae kia nekehia tenei korero mo nga wiki e rua, a, e whakapai ana hoki ahau ki te Mema Maori mo te Waipounamu mo tona tuku mai i tetahi Pire penei me tenei kia rua ai nga Pire hei whiriwhiringa ma tatou. E whakaae ana ahau kia nekehia tenei korero mo nga wiki e rua e hara hoki ahau i te roia, kaore ahau e matau ki te Ture, na he maha nga tikanga o roto i te Pire penei e tika ana kia ata whakaarohia.

Nekehia ana te korerotanga mo nga wiki e rua.

Turei, te 11 o Hurae, 1882. Te Raiti I Whangawehi.

H. Tomona.—E patai ana au ki te Kawanatanga, mehemea e mohio ana ratou kua wera i te ahi te whare o te tangata kaitiaki o te raiti i Whangawehi, mehemea hoki ka hanga houtia taua whare hei painga mo nga kaipuke e tika atu ana ma reira? Kua maha nga tau e tu ana te raiti ki reira, e hara i te mea he raiti hei painga mo nga kaipuke nunui engari hei oranga mo nga kaipuke ririki e haere ana ki reira i te mea e kaha ana te hau i waho. He mea pai taua raiti hei oranga mo nga kaipuke natemea he wahi kowhatu a reira. Kua rongo au inaiane ki nga Maori o reira kua wera te whare o te raiti, no reira i patai atu ai au ki te Kawanatanga mehemea ka hanga houtia taua whare kia ka ai ano te raiti i reira.

Meiha Akitini, tana whakahoki, kaore te Kawanatanga i rongo kua wera taua whare. He mea whakarite na te Kawanatanga kia utua te £40, i te tau ki etahi tangata e noho ana i taua takiwa kia tiakina te raiti kia ka tonu ai i reira, ko taua whare na aua tangata ake. No reira, mehemea kua wera taua whare e kore e hanga houtia e te Kawanatanga.

Taite, te 13 o Hurae, 1882. Te Pire Whakamana Komiti Maori.

H. Tomoana.—E motini ana au kia korerotia tuaruatia tenei Pire, e hara i te mea he hiahia noaiho naku kia tuku Pire au ki te Whare, engari i tukua mai e au i runga i te tono o te iwi nui. I te tunga tuatahi mai o nga Mema Maori ki te Whare, i tono mai ano nga Maori kia tukua mai e au he Pire penei. He maha noatu nga iwi e hiahia ana ki tetahi tikanga penei, no reira i tukua mai ai e au. I mahia ano e au he Pire penei i tera tau, a no muri mai ka tukua e au kia kite nga iwi Maori, he maha noatu hoki nga reta a nga Maori kua tae mai ki nga Mema Maori, tono kia tautoko ratou i taua Pire kia pahitia. E hara i te mea he takahi i nga tikanga e mana ana inaianei, engari he mea kia mana nga Komiti Maori ki te mahi i nga raruraru e tipu ake ana i roto i o ratou takiwa. He komiti ano a nga Maori inaianei hei whakawa i nga tangata e kai ana i te waipiro, engari ko etahi o ana Maori kaore i te rongo ki te utu e whakataua ana e nga komiti. Ka mutu ka tukua ano ki te Kooti Pakeha, kei reira ka kite taua tangata he taimaha ke te whiu mona i ta te komiti i whaka tau ai. E kore e roa taku korero inaiane mo runga i te Pire nei, natemea i tera tau, i taku tukunga mai i te Pire, i at whakamaramatia e au nga tikanga; enga ri ka tono atu au ki nga Mema kia hapa inga tau Pire. Kei te whakawa ano ng Komiti Maori i nga raruraru e tipu ak ana i roto i o ratou takiwa, ahakoa h hara ki te tangata he mea ranei e pa an ki te whaitaketanga ki te whenua; enga kaore he mana hei whakatuturu i ta rato whakataunga. Koia te take i tukua ai au tenei Pire, i tono ai au kia tautokori e nga Mema, kia pahi ai hoki.

H. K. Taiaroa.—He mea pai ki tukua tenei Pire kia paahi. I whakaro ngo atu au ki nga korero a te Minita m te Taha Maori, i ki ia ko te mea tika m te Kawanatanga ke e tuku mai tenei t Pire. Kei te mohio ano aua ki tak tononga ki te Whare i te tau 1872 ran i tono au kia paahitia tetahi Ture he whakamana i nga whakataunga a ng komiti i waenganui i nga Maori, engar kaore ano tetahi mea kia mahia ahakoa ki ano a te Makarini kua mate ra i pai i ki taua tikanga. I runga i te kupu a t Minita mo te taha Maori i mea nei ma t Kawanatanga ke e tuku mai tenei Pire rite ana ano tena ki te arai atu i tene Pire.

Te Paraihe.—E mohio ana au kore e pokanoa te Mema nei (a Taiaroa ki te whakakotiti ke i aku korero, heoi h mea atu tenei naku kaore au i ki me rir tenei Pire ma te Kawanatanga e tuku ma ki te Whare, mehemea hoki i pena h whakaae tonu tena i tenei Pire. I pene ke aku kupu me kaua e whakaae te Pir penei te nui o nga tikanga o roto, ma t Kawanatanga rano e tuku mai katahi k tika.

H. K. Taiaroa.—Tera pea i poheh au he ahakoa ka tono au ki tenei Whar kia paahitia te korero tuarua mo tene Pire. He maha nga Ateha i whkaturia te Kawanatanga mo nga takiwa, he nu nga mahi whakawa a aua Ateha erangi k te he ka whakawakia tetahi whakawa waenganui i tetahi Maori kaore e whaka mania ana nga whakataunga a aua Ateha Naku tonu nei i whakatau etahi mea nu nui i tera motu i te Waipounamu engar i ki nga Kai-whakawa Pakeha e kore tika aua whakataunga notemea kaore h i-whakawa Pakeha i uru ki roto ki te akawa. He mea tika tenei Pire hei akawa i nga whakataunga a nga Ateha. ahi wahi hoki o tenei Pire e mea ana tahuri nga komiti ki te whakaoti i nga tohe whenua. E mohio ana au he ha nga whakataunga a nga komiti i oti etahi mea nunui. Tera au e korero ki te Whare, i tetahi tunga o te oti Whenua Maori i te Waipounamu, Kapene Haimona te Kai-whakawa, ari e hara i a ia i whakatau nga tono i ake ki tona aroaro. I tukua atu ano nga tangata Maori e whakaoti, na ou tonu i whakaoti i waenganui ia ou, katahi ka kawea atu a ratou whaaunga ma te Kai-whakawa e whakaa. Kei te rereke rawa atu nga Kooti ori, mehemea na tetahi Tiati Pakeha tetahi Kai-whakawa Pakeha ranei i akawa tetahi keehi e riro tonu ana a e whakatau, na i roto i te Kooti enua Maori i muri i te whakataunga Tiati e tukua atu ana ma nga Maori e whiriwhiri mai nga tangata mo roto whenua. Haere ai nga Maori ki o o te Kooti, (kotahi anake ranei angata e haere ki waho) whakarite ai ga rarangi ingoa o nga tangata hei tu ki roto ki nga karaati; na kaore a i te mohio te Kai-whakawa o te oti Whenua Maori ko nga ingoa era o tangata tika hei urunga ki roto ki te nua e hara ranei koia nei te take i ai te raruraru. Heoi taku kupu kamutunga tenei he mea pai kia paaa tenei Pire.

H. M. Tawhai.—Ka tu atu au ki te toko i tenei Pire notemea e whakaaetia e toku iwi katoa, a heoi he whakaae i tuku ki ta tuku iwi. Kua rongo au a kupu a te Minita mo te taha Maori ia e ki nei ma te Kawanatanga rawa e kaae tenei Pire, i te mea hoki he nu rawa nga tikanga o roto. Na ko u kupu whakahoki tenei mo tena "Ae ka ana, no reira ka tono au ki a ia i anei kia whakaae ia ki tenei Pire." take i tono ai au kia whakaaetia e te nita mo te taha Maori, nana hoki i akakore te nuinga o nga Ateha Maori nei motu i tona tuunga mai hei Mini na e kitea ana he mea tika kia tu ahi ahua whakawa Maori. E whakaaro i nga iwi Maori he mea pai kia whakanaia tetahi Ture penei me tenei hei whakatu komiti ki roto ki o ratou takiwa, a ma aua komiti e whakahaere nga ritenga o roto ake i nga iwi Maori, e whakatau hoki i nga raruraru e tipu ana i waenganui i a ratou. Ahakoa e whakahe ana te Minita mo te taha Maori ki te Pire i runga i tona ahua e takoto mai nei, ka ki ano ahau nana pu

tauā Pire, i te mea hoki na ana mahi i tono ai te iwi Maori kia hangaia tenei Pire, koia nei ahau ka tono ki te Minita mo te taha Maori me tona Kawanatanga katoa kia kaha ratou ki te tautoko i tenei Pire. E whakaaro ana te Minita mo te taha Maori he whakatau ta tenei Pire i tetahi mana ke atu ki runga ki nga Maori, e rereke atu ai ratou i te nuinga o nga pononga a te Kuini; e ki ana ahau "kaore." Ko te Paremete kei raro i te mana o te Kuini, whaihoki ko tenei Pire kei raro ano i te mana o te Kuini. Mo te kupu a te Minita mo te taha Maori e mea nei ma te Kawanatanga rawa e matua whakaae tenei Pire katahi ka tika, tenei taku whakahoki, kua kite ahau i nga Pire kei te Ota Pepa e tae ana ki te rua te kau, a! He aha hoki i whakaae ai te Kawanatanga kia pera te tokomaha o nga Pire e tukua mai e nga Mema? Tera pea na nga pakeha era Pire i whakaae ai te Minita mo te taha Maori kia tukua mai e ratou, a notemea hoki he Maori ahau me oku hoa Mema na reira ka ki te Minita me kaua koutou e tuku mai i tenei Pire. He maha hoki aua Pire e korero nei ahau he nunui rawa nga tikanga o roto, ara, ko te Pire Whiu Tinana nei tetahi, me etahi atu ano, kua whakaaetia katoa e te Whare. Ha! he aha hoki kia kore ai nga Mema Maori e tuku mai i ta ratou Pire; heoi ko tenei ka tono atu ahau ki nga Mema katoa, ki te Minita mo te taha Maori, ki te Kawanatanga hoki kia whakaaetia te korerotanga tuarua o tenei Pire.

Turei, te 18 o Hurae, 1882.

Te Pitihana A Horomoa Pa Atu Ma.

H. K. Taiaroa.—E tautoko ana au i te menemana. Ka hiahia nga Mema Maori kia karangatia he kai-korero ki te komiti, ka ki mai te tiamana e kore e taea e ia i te nui o te moni e pan. E hara i te mea ko tenei anake te komiti e karanga ana i nga kai-korero mo nga pitihana penei, na ki taku whakaaro he mea tika kia tukua mai aua tangata hei tautoko i nga putake o aua pitihana.

H. M. Tawhai.—E te Tumuarki, katahi ano au ka mohio ki te tupato o te tiamana o te komiti ki te tiaki i nga moni o te koroni kei pau i te maunga mai i nga kai-korero ki te komiti. Ko te mahi a taua tiamana i te mea he pitihana tikanga nui kei te whiriwhiria e te komiti e whakahengia ana e ia, ka korero roa ia kia tae mai ai etahi o tona taha ki te komiti. Koia tana mahi i tera taua; kei tenei tau kua ki mai ia he nui no te moni e pau. He mea tika kia pau nga moni i runga i te whiriwhiringa i nga tautohe o waenganui o nga iwi e rua. E hara i te mea e pau ana te moni i te kawenga mai i nga kaikorero, engari e pau ana ano i nga tiamana o nga komiti, e utua nei ki te £100, tae atu etahi ki te £600 i te tau. I ki mai hoki taua Mema, he kore tae atu no nga Mema Pakeha, Ha! E hara ranei i te Kawanatanga nana i whakarite aua Mema e ngaro nei. Me te tiamana ano hoki na te Kawanatanga ia i whakatu. I mahara tonu au e mana noatu ana te komiti ki te karanga i nga kai-korero mo nga pitihana e whiriwhiria ana e ratou. No te tononga a te Mema mo Warahi kia karangatia nga kai-korero, ka tahi ia ka ki he nui rawa no te moni e pau. He mea pea nana he Maori aua kai-korero, i kore ai ia e pai kia utua aua moni, mehemea he Pakeha aua kai-korero kua kore pea ia e whakahe i te paunga o aua moni. Na mo runga i tetahi pitihana e korerotia ana i naianei e te komiti mo nga mea Maori, e hiahia ana ratou kia karangatia tetahi komihana hei whaaki korero mo runga i te ripoata mo te Waipounamu, kihai hoki te tiamana i pai kia karangatia. E korero atu ana au i enei kupu i naianei kia mohiotia ai te ahua o te tiamana o to matou komiti. Ki taku mohio he rereke noatu tenei tiamana i etahi atu tiamana o nga komiti. Ko tana tu ahua mehemea nei kei a ia anake te mana, kaore ia i te mahara he Mema a no matou no taua komiti.

Omarunui.

H. Tomoana, E patai ana au ki te Minita mo te taha Maori, he pehea te whakaaro a te Kawanatanga mo te reta a te Penetana Tumuaki o nga Kai-whakawa mo Omarunui, i tuhia i te 13 o Oketopa, 1881; mehemea ranei ka whakahaeaera e ratou i runga i te tohutohu a te Penetana? Me panui atu e au taua reta, e penei ana:—

"Akarana, 13 Oketopa 1881.

E Pa,—I au e tuku atu nei i nga kape o nga kupu i tuhia i te whakawakanga mo Omarunui, me ki atu ano au e kore e taea e au te pehi i taku whakaaro i pohehe te mahi a te Kooti.

"I uru tahi nga tekihana e rua (A me B) ki roto ki te ota o te Kooti, engari kaore i whaimana ki te whakaaru i te tekihana B (te mea iti), kei waho ke tera o te kereme.

"Ki taku mahara ka taea te whakakore i taua karaati i runga i te tikanga o te Ture.

"Ka tukua tahitia atu e au te mapi.

Heoi ra Naku, Na,

"Te Penetana, "Tumuaki

Kai-whakawa. "Ki te Minita mo te Taha Maori, Poneke."

Te Paraihe.—He tikanga pakeke rawa kei roto i te patai a te Mema na. Kei te mohio au i tae mai ano taua mea ki etahi komiti o te Whare, i whakaatu ano au i era rangi ki te Mema na i etahi huarahi e taea ai e ia te tuku kia whiriwhiri ano taua mea; engari kaore te Mema na i haere i runga i taku tohutohu atu. Na mo runga i te mahinga a te Ture mo runga i taua mea, tera pea i pohehe te mahinga. Ka whakahokia tetahi patai pena ano i tera Whare e tetahi tangata mohio ke i au. Me tono atu e au ki te Mema na kia waiho tana patai mo te wiki kotahi, kia watea ai te Kawanatanga ki te whiriwhiri i taua mahi. Kei reira pea te taea ai e au te whakahoki tuturu atu i tana patai.

Wenerei, te 19 o Hurae, 1882.

Te Pitihana A Tainui Raua Ko Taiaroa.

H. K. Taiaroa.—He korero itiiti nei ano aku mo runga i tenei mea; kei te pouri au mo te nui o nga korero kua puta ake i roto i tenei Whare mo runga i te motini kia hamenetia a Te Mete kia haere mai ki konei whakapuaki korero ai. E hara tenei i te mea hou, kua tata te hore o taku mahunga i te mahinga i enei kereeme. E tika ana ko te mahi a tenei Whare, ia tau ia tau, timata mai i te 1872 i tae ki te 1874, he whakaae kia whakaturia he Komihana hei whiriwhiri i enei kereeme; na me nga ripoata katoa a nga komiti o tenei Whare e pena tonu ana te whakatau: Otira i tirohia i reira te nui o enei tono, waiho ana ma te Komihana pu ano e ata whiriwhiri nga pito katoa o roto i ana tono. Na he kupu atu taku ki te Minita mo te taha Maori. He aha ia kaore i penei te kaiponu moni mo te Komihana o te Tai Hauauru? E mohiotia ana hoki he nui nga mate i pa ki tera tai, heoi kei te nui tonu nga moni o te koroni e whakapaua ana ki reira; na kaore ano te Kawanatanga kia ki "me mutu te whakapau moni ki tera wahi o te motu nei." Otira kei te tu tonu taua Komihana i naianei; kei reira nga hoia me nga pirihihana e kai ana i te moni o te koroni. Na ko nga mahi a te Komihana o te Waipounamu he nunui rawa, e hoki rawa ana hoki ki nga mea i mahia i te tau 1844, a e whakaaro ana te Minita mo te Taha Maori he roa rawa nga tau e rua i pau nei i taua Komihana: ki taku mohio kotahi tau tonu me nga marama e toru e mahi ana taua Komihana kua tahuri te Kawanatanga ki te whakararuraru, heoi i te mutunga o nga tau e rua ka tukua mai e nga Komihana ta raua ripoata ki te Whare. I runga i te ahua o nga korero a Meiha Akitini e mea ana ia ki te Whare he tangata whai-rawa nga kai-pitihana o roto i te pitihana nei, a he tika ano pea tona kupu e mea nei he pitihana nui tenei mo te koroni, ara, e tae ana ki te £3,000,000 te tono o roto, otiia kaore ano tera £3,000,000 i riro mai i nga kai-pitihana; kei roto tonu i nga ringaringa o Meiha Akitini aua moni, a e whakahaerea ana e ia hei whakaputa i nga mahi a ratou ko tona Kawanatanga e nui ai tona ingoa. E kore au e korero i nga tikanga o tenei pitihana, ka mutu tonu taku he tono atu ki te Whare kia kiia atu a te Mete kia haeremai ki te aroaro o te komiti whaki korero ai. Tera pea e pau etahi moni a te koroni otia me titiro te Whare he nui rawa nga tikanga o tenei pitihana, notemea e pa ana ki etahi mea i whiwhi nui ai etahi pakeha o te Waipounamu ki etahi painga nunui. Mehemea hoki kaore nga whenua o nga kai-pitihana nei kua kore te nuinga o nga pakeha i roto i tenei Whare i naianei e kiia he rangatira—kua kore ratou e penei me to ratou tu i tenei ra Ko nga kai-pitihana kei te noho noa iho kaore i te arohatia, kaore rawa atu i te tiakina ratou, me nga whakaaetanga kia ratou i te wa i hokoa ai o ratou whenua kaore ano kia whakamanaia. E hara i te mea i penei ai aku korero he paanga noku ki era mea engari mehemea e tirohia ana nga korero a nga apiha a te Kawanatanga tera e kitea he tika tonu nga mate e korerotia nei e au. Ko taku kupu whakamutunga tenei he tono atu kia whakaae te Whare ki te ripoata i runga i te teepu ara kia whakaaetia a te Mete kia hamenetia mai ki te whaaki korero; tetahi me kaua e wehi te Whare ki te rapu i tenei mea engari me ata whiriwhiri rawa, ki te kore he take o nga Maori me whakatau te he ki a ratou, a ki te pono o ratou take heoi me tuku atu ki a ratou e tono nei.

H. M. Tawhai.—Kua rongo au nga korero katoa nei mo nga mono miriona pauna e pau i runga i te tono a nga Maori kia whakatuturutia nga kupu whakaae o te hoko tuatahi. E tono ana hoki nga Maori o te Waipounamu kia whakaritea nga kupu whakaae i te hokonga o taua whenua kia whakahokia kia ratou te tahi tekau eka i roto i te rau eka, me etahi atu tikanga hoki. I te pehi tonu nga Kawanatanga o taua takiwa tae noa mai ki naianei i aua kereeme, no reira i tae ai i naianei ki te £3,000,000. Mehemea i whakaritea aua tikanga i te wa ano i whakaaetia ai, kua kore e penei te nui o nga moni i pau, kua kore hoki e penei te nui o te tono. Kei te pohehe pea etahi o nga mema na te mema anake o te Waipounamu taua kereeme. I pera ano hoki taku whakaaro i roto i nga tau e toru kua pahure ake nei, no naianei ka tae au ki te Waipounamu ka kite hoki i te iwi o Ngaitahu, ki mai ana ratou na ratou katoa ano te whenua. No reira i awhina ai au i te mema mo te Waipounamu, mu, na ka tautoko hoki au i tenei mahi ana. Ki taku titiro he marama rawa te ripoata a nga Komihana, e whai ana hoki i ta te mema o te Waipounamu e korero nei. He mea tika kia karangatia te Komihana, natemea na te

Kawanatanga ia i whakarite e hara i nga Maori katahi pea ka tika te whakahe. Me hohoro tonu te mahi i taua mea, natemea me ka penei tonu te haere, tera pea e tae ki te £300,000,000, e pau i te whakaotinga i i enei kereeme. Kei te kaha haere hoki taua kereeme a nga Maori i runga i te whakatika a nga komiti e whiriwhiri ana i taua main. Mehemea hoki ka pakeke tonu nga Maori ki te whakahaere i ta ratou kereeme, kei reira kite ai te Whare ka nui rawa te moni e pau. Ki te kore e taea e tenei whakatipuranga, e a ratou tamariki, kei etahi whakatipuranga e taea ai e te matauranga a nga Maori, ka tino nui te moni hei utu ma te koroni i a ratou moni i pau me nga moni a o ratou tipuna. Kei te tahu te mema o te Waipounamu kia ka tonu ai te ahi kia koropup ai te wai, mo te taenga ki tona wa e taea ai e nga Maori ka rokohanga e ratou e wera tonu ana te wai. E hiahia ana au kia whakaeta te tono kia karangatia te Komihana kia haere mai ki te whaki korero.

HTomoana.—Kua waiho tonu tenei hei mahi, ara te korero roa i nga pitihana e tukua mai ana e te iwi Maori ki tenei Whare; tera pea e toe te moni o te koroni mehemea kaore e tuku pitihana mai ana te Maori, otira me pewhea ke atu hoki he huarahi, ka mutu tonu ko tenei anake te Whare hei tukunga mai ma te Maori i ona mate, notemea hoki kua whakakorea nga Kaunihera Porowini. Ko tenei e korerotia nei he mea kia tonoa tetahi kai-whaaki korero kia haere mai ki te aroaro o te komiti mo nga mea Maori korero ai, mehemea ranei e tika ana kia utua e te koroni tona haerenga mai. Ki taku whakaaro he mea tika ma te koroni e utu, i te mea ko te tangata e tonoa nei kua rapu nui i nga mate o nga Maori o te Waipounamu, heoi era he tikanga nui kei ana korero. Engari e mahara ana ano au ahakoa whakataua ki nga Maori, ko taua ahua tonu, e kore hoki e whakamanaia. He nui te moni kua pau i runga i nga mea hanga noa iho, kaore he pai e puta mai ana i roto, engari ko tenei ki te pau he moni i runga i te haere mai o te tangata e tonoa nei tera ano he pai e puta i roto. E hiahia ana au kia pootitia tenei korero.

Nga Moni I Utua Ki Nga Mema.

H. K. Taiaroa.—He motini taku e mau na i taku ingoa; ko te take i takoto ai taku motini ki runga ki te Ota Pepa, na tetahi mema hoki i motini kia whakatakotoria ki runga ki te tepu o te Whare nei nga moni katoa i utua ki au i te takiwa e tu ana au hei mema, me nga moni hoki i pau i runga i aku haere mai ki tenei Whare me oku hokinga atu ki te kainga. Ki taku whakaaro he mea he te whakaatu ko nga moni anake i pau i au, te whakaaturia e taua motini nga moni a nga mema katoa penei me aku; kaore hoki au e pai kia kite te koroni katoa ko au anake te mea kai ana i nga moni o te motu nei. Heoi ano taku he tono atu i runga i te whakaaro tika kia whakatakotoria ki te aroaro o tenei Whare nga pukapuka whakaatu i nga moni kua pau i nga mema katoa. Tetahi mea i roto i nga pukapuka i tukua mai nei hei whakaatu i nga moni i pau i au, e noho ana e £28, ko tera moni i utua mai e te Kawanatanga ki au mo te rironga o taku whenua i a ratou hei wahi pupuhitanga ma ratou; kaore au i te mohio e hia ranei nga tau i a ratou—tera pea kotahi te kau. Wahi iti atu kua tahuri ratou ki te kimi i aku mea ake e pa ana ki toku tinana, a ka kawe mai ki roto ki te Whare nei takoto ai. Heoi koia tenei te take i tuku ai au i tenei motini:—Motini, ara: "Kia whakatakotoria he pukapuka ki te aroaro o tenei Whare whakaatu i nga moni katoa kua utua ki nga Mema o te Paremete timata mai i te tau 1872 tae mai ki te tuanga o te Paremete o te tau kua hori ake nei; me uru hoki ki roto nga moni utu ki nga Mema, nga moni e pau ana i runga i ta ratou mahi, me nga moni a te katoa e kainga ana e ratou i runga i nga mahi pewhea, aha atu ranei e mahia ana e ratou."—(H. K. Taiaroa.)

Na nga mema i roto i te Whare i inoi atu kia Taiaroa kia unuhia tona motini, na ki ana ia e pai ana i te mea kua whakapuakina e ia ona mahara mo runga i taua mea.

Unuhia ana te motini.

Taite te 20 o Hurae, 1882. Rahui Maori I Pitoitoi MeTe Awaroa.

H. M. Tawhai.—Ka patai au, e pehea ana te whakaaro a te Kawanatanga mo te whakataunga o te komiti mo nga mea Maori i tetahi Paremete, kia wehea etahi Rahui Maori i Pitoitoi me te Awaroa, i te reriwe o Akarana ki Kaipara? I tuku pitihana ano nga Maori o taua takiwa ki te Whare nei, whiriwhiria ana taua pitihana e te komiti Maori i te 25 o Hepetema, 1877. I inoi ratou i roto i taua pitihana kia wehea he rahui mo nga Maori i te Awaroa me Waitemata. Me panui atu e au tetahi pito o taua ripoata a te komiti, e penei ana nga kupu:—"Engari kua kitea e tika ana i whakaae ano a Te Hiana i te wa i homai at te whenua kia whakatapua he wahi unga ki uta mo nga Maori i te teihana i te Awaroa i te teihana i Waitemata a kia whakaturia hoki he whare hei nohoanga mo nga Maori e haere ana i runga i te reriwe. E ki kaha atu ana te komiti kia tere tonu te whakaea i aua kupu whakaaetanga ra." No naiane, ko te reriwe o Waitemata ki Pitoitoi kua haere ma tetahi ara ke. E hiahia ana au kia whakatutururawatia te whakataunga a te komiti, kia rahuitia he teihana mo nga Maori ki Kaipara me Waipapa i Akarana.

Te Paraihe.—Kaore i panuitia katoatia mai e te mema na te ripoata a te komiti mo nga mea Maori mo runga i taua mea, me panui katoa atu e au taua ripoata, kei reira kite ai ia kaore i pera te ngawari o te whakataunga me tana i whakaatu nei ki te Whare. E penei ana taua ripoata:—"E ki ana nga kai-pitihana he mea hoatu noa e ratou

te whenua mo te reriwe i waenganui o te Awaroa o Pitoitoi kahore he utu, i runga i te whakaritenga kia haere utu kore nga Maori i runga i te reriwe, kia whakaturia hoki he whare mo ratou a e ki ana ratou kua hapa ratou i enei mea e rua koia ratou i tono ai kia whakaputaina he ora kia ratou." "Kua whakahaua ahau kia ki penei atu au ki te Whare:—Kahore rawa he take mo te kupu e ki nei i whakaaetia kia haere utu kore nga Maori i runga i te reriwe mo nga tau e toru i runga i ta ratou hoatu noa i nga whenua mo te huarahi o te reriwa ki Kaipara. Engari kua kitea e tika ana i whakaae ano a Te Hiana i te wa i homai ai te whenua kia whakatapua he wahi unga ki uta mo nga Maori i te teihana i te Awaroa i te teihana i Waitemata a kia whakaturia hoki he whare hei nohoanga mo nga Maori e haere ana i runga i te reriwe. E ki kaha atu ana te komiti kia tere tonu te whakaea i aua kupu whakaaetanga ra."

Mane, te 24 o Hnrae, 1882.Kia Whakahokia Nga Monil Tangohia i Runga i NgaKai-Mahi a Te Kawanatanga.

H. M. Tawhai.—Tenei ahau ka tu atu i muri i te Minita mo te Taha Maori, notemea ki te tu he Kawanatanga hou tera ahau e karangatia hei Minitia Maori. Ka whaaki atu abau i nga take i whai kupu ai au mo tenei motini. Ki taku mohio ko te tikanga o tenei motini he mea kia whakahokia e te Kawanatanga nga moni i tangohia e ratou i runga i a ratou kaimahi o roto i te Koroni nei, na i runga i taku whakarongo ki nga korero o roto i tenei motini kaore i te kitea e ahau he wahi e haere ana ki te whakaora i nga Maori kai-mahi a te Kawanatanga kua whakakorea nei, kaore hoki tenei motini i te mea kia whakabokia nga moni i tangohia i runga i a ratou; mehemea i whai whakaaro te Mema mo Waipawa ki nga tangata o te iwi Maori e mahi ana i te mahi Kawanatanga, ara nga Ateha, a i whakaurua e ia ki roto ki tona motini, tena ano ahau e mahara he aroha tona ki nga iwi e rua o tenei Koroni. Engari i runga i taku titiro mo te iwi Pakeha anake tona motini ka mea ahau me turaki ahau i tona motini. He aba ahau kia aroha ai ki a ia i te mea e arohatia ana e ia ko te taha kotahi anake, a ka whakarerea e ia te taha ki au? Ki taku whakaaro he kape ta tenei motini i te iwi Maori kia waiho ma ratou ano e whaiwhai o ratou mate, koia nei nga take i tu ai ahau ki runga ki te whakaatu i te huarahi o taku pooti, ara, he ki atu taku ki te Whare ka pooti ahau kia hinga te motini a te Mema mo Waipawa. Mehemea i puta he aroha ona i roto i tona motini ki nga iwi o tenei Koroni katoa tena ano pea ahau e huri atu ki te tautoko i tona motini.

Wenerei, te 26 o Hurae, 1882.Omarunui.

H. Tomoana, E patai ana au ki te Minita mo te taha Maori, he pehea te whakaaro a te Kawanatanga mo te reta a te Penetana Tumuaki o nga Kai-whakawa mo Omarunui, i tuhia i te 13 o Oketopa, 1881; mehemea ranei ka whakahaea i runga i te tohutohu a te Penetana? I patai atu au i tenei mo runga i te reta a te Penetana Tumuaki o nga Kai-whakawa, i panuitia ra e au ki te Ware i te 18 o nga ra o Hurae.

Te Paraihe, ko taua whenua kei raro i te Ture Tuku Whenua, no reira i kore ai he karaati mo taua whenua, natemea ma te tuku whakakore ra ano i te karaati ka taea ai te tuku ki raro ki taua Ture. I raro i enei tikanga e kore e taea te whakarite i nga kupu tohutohu o roto o te reta o te Penetana Tumuaki o nga Kai-whakawa. Me ki atu ano au kua whiriwhiria ano aua mea e te Kawanatanga, engari e mahara ana au koira ano te hurahi tika i tohutohu atu ra e au i mua ake nei ki te mema na. Kua maha uga whiriwhiringa o tenei take e te Komiti Maori, engari i runga i te taenga mai o etahi mea hou ki te Kawanatanga i muri mai i ta ratou ripoata o tera tau, e mahara ana au he mea tika kia tukua atu ano taua mea kia whiriwhiria ano e te Komiti, kia whakataua ano e taua Komiti. I tohutohu atu ano au ki te mema na kia korerotia e ia i roto i te Komiti mo nga mea Maori kia whakahokia atu ano taua pitihana ki te Komiti, kia whakahokia atu ranei i runga i tetahi atu haurahi, a e mahara tonu ana au ko tera ano te huarahi tika.

Paraire, te 28 o Hurae, 1882.

Pire Rahui Maori.

H. M. Tawhai.—Tenei ano etahi kupu itiiti nei aku mo runga i te korero tuaruatanga o tenei Pire. I tera whaikorerotanga aku i whakaritea e ahau tenei Pire ki tetahi ika e ki katoa ana i te wheua, no muri mai i tera kua ata tirohia. e ahau nga wahi katoa o tenei Pire heoi kaore tetahi e paingia ana e toku ngakau. Tera pea he kuare noku ki enei tu Pire, he ahakoa, kaore he wahi marama ki taku titiro. Ko te tuturutanga i roto i ahau e penei ana, e, ko te tikanga o tenei Pire he hoatu katoa i nga Rahui Maori ki raro ki te mana o te Kai-tiaki, na he Pakeha taua tangata. I mahara ahau ko ahau anake pea te tangata e whakaaro ana he Pire taimaha tenei ki runga ki te iwi Maori, katahi ka tukutukua e ahau he kape ki nga Maori, na ko a ratou whakahoki mai e penei ana ano me aku whakaaro kua whakapuaki atu nei, no reira ka tika tonu taku whakahe i tenei Pire i te mea hoki e tautoko ana i te hiahia a toku iwi, me taku kupu atu hoki i naianei kaore an e pai ki tenei Pire. Ahakoa e kiia ana

he Pire pai tenei mo te iwi Maori, he arai atu i nga Pakeha me nga Kamupene hoko whenua, otira ki au nei e rite pu ana ano tenei Pire ki aua tangata hao whenua. Ko te ture rahui e paingia ana e ahan me hoatu ano ki ia tangata o te iwi Maori te mana whakahaere mo tona piihi whenua, mana e pupuri i raro ano i tona mana; me pera ano he ritenga whakahaere ki nga Maori me te ritenga kua tau nei ki nga tangata no ratou te Rahui i Orakei- Na ka korero atu ahau mo tena; kua oti i ahau te tuku tetahi Pire ki Te Whare mo taua Rahui, kei te takoto ora tonu i naianei taua whenua, na ko te tono a nga Maori o taua whenua he mea kia tangohia tetahi wahi o te here kia ahei ai ratou ki te riihi i a ratou wahi e pai ai; engari hoki ko te here hoko me mau tonu tena kia kore ai ratou e kaha ki te hoko atu i taua whenua. Ko nga whenua e peratia aua te here kaore e tipu ana he raruraru i waenganui i nga Pakeha me nga Maori, na heoi ano te wahi e raruraru ai ko te herenga kia kaua e riihi. Mehemea e peneitia ana me taku e korero nei te whakahaere mo nga whenua, ara te riro ano ma nga Maori e riihi, e kore e riro te nuinga o nga moni o te whenua hei whakahaere i aua riihi, hei whakarite hoki i etahi atu tangata e uru ana ki te whakahaere o aua whenua. Ko taua whenua ko Orakei he mea karaati ki etahi Maori, a na te ahua o taua karaati i kore ai e pau he moni ma aua Maori ki te utu roia me etahi atu tangata e pa ana ki taua whenua. Na titiro ki nga Rahui o Poneke nei; kua tae mai he pitihana ki te aroaro o te Komiti mo nga Mea Maori mo aua Rahui, kua kite au i te nui o te raruraru o aua Rahui, na i runga hoki i te mahi a nga tangata whakahaere i aua Rahui he nui nga moni a nga Maori kua pau mo reira. Koia nei te take i kaha ai ahau ki te ki atu ki Te Whare me pera he ture rahui me te ture i runga i te Rahui i Orakei. He maha nga wahi o tenei Pire e kitea ana e ahau tera e rarurar mehemea e mahia ana, notemea he tawhiti rawa mai te Kai-tiaki o te Katoa i te wahi e takoto ana nga Rahui hei whakahaere mana, na era e pau nui te moni a nga Maori nona aua rahui i runga i te haere mai kai kite i te Kai-tiaki. He tika pea he aroha no te Minita mo te Taha Maori ki nga Maori i hangaia peneitia ai e ai tenei Pire, otira ko ahau, kaore ahau e pai ki tenei Pire, e mataku ana ahau ki tona ahua. Ko matou ko nga Memā Maori e wha kua korero nui i tenei mea ia matou e noho nei i tenei taone, na i roto i a matou whiriwhiri e rongo ana ano matou i nga whakaaro a etahi atu Maori e hara nei ia matou, heoi ko te tuturutanga o a matou whakaaro katoa tera e taimaha tenei Pire ki runga ki te iwi Maori. Mehemea ki to tohe tonu te Memā o Taranaki (a Te Kere) ki tona menemana ka tautuko atu ahau kia ono marama rawa te korero tuaruatanga o tenei Pire. I hiahia ahau kia penei tenei Pire ki au me tetahi ika, he tuna, he piharau te ingoa kaore ona whenua; na mo to kai rawa ake ahau kua kore ahau e raoa i te wheua. Engari i runga i a matou whakaaro katoa, me aku hoki i kite ai i roto i tenei Pire e rite ke ana tenei Pire ki tetahi mango kai-tangata. Kaore rawa he wahi o tenei Pire e pai ana ki au; kua roa matou e tirotiro ana i nga wahi katoa o tenei Pire heoi e kino katoa ana ki a matou.

Pire Wehewehenga Whenua Maori.

H. M. Tawhai, E te Tumuaki, i te tunga o te Minita mo te taha Maori ki te whaikorero mo runga i te Pire Rahui Whenua Maori, ki ana ia e haere tahi ana enei pire e rua; engari kua kite au i naianei e ki ana te rarangi tuarua e kore tenei e pa ki nga Rahui Maori. Kaore au e kite i te paanga o tenei Pire ki te Pire Rahui. Na te Minita mo te taha Maori i tuku mai enei Pire e rua, engari kaore tenei rarangi tuarua i te rite ki te kupu i kiia mai nei e ia. I korero mai ia i aua kupu kia whakaaetia ai tana Pire e nga mema, a pooti pohehe ana rotou. Ki taku titiro e rite tonu ana enei Pire e rua, a kotahi tonu taku tikanga whakahe mo aua Pire. Kei le pai te ingoa o te Pire engari ko nga tikanga o roto e haere ana ki ta te Minita mo te taha Maori e hiahia nei kia utu reiti nga whenua Maori. Ka pera anoaku korero me era i korerotia atu ra e au mo runga i te Pire Rahui Whenua Maori, i huihui tahi matou me etahi Maori i roto i tetahi whare i te taone nei kitea ana e matou e kore enei Pire e rite ki ta matou e hiahia ai. I tu ake au ki te korero mo te rarangi kua whakahuatia ake nei. I ki hoki te Minita mo te taha Maori me haere tahi aua Pire e rua, engari kua kite iho au i te rarangi tuarua e mea ana e kore tenei Pire e pa ki nga rahui Maori.

H. Tomoana.—Ko aku korero mo tenei Pire ka waiho e au mo te tukunga atu ki te Komiti. Kei reira au whaki ai i aku whakaaro tuku atu ai hoki i etahi menemana.

Paahitia ana te korero tuarua o tenei Pire.

Taite, te 3 o Akuhata, 1882.

Poutapete i Mangakahia.

H. M. Tawhai, he pantai tenei naku ki te Kawanatanga, mehemea ka whakaaetia e ratou te Pitihana tono a Mitai Penetani ma mo tetahi poutapete i mangakahia? I whiriwhiria taua pitihana e te Komiti mo nga mea Maori, tukua atu ana ma te Kawanatanga e whakaaro. E hiahia ana au kia mohiotia mehemea kua peheatia taua mea.

Te Honehana, kua tukua e au taua Pitihana ki te Tumuaki o te Poutapete i Akarana, kia whakaaturia mai e ia mehemea e tika ana kia whakaturia he poutapete ki reire. Kaore ano kia tae mai tana ripoata ki au, no reira e

kore e taea e au te whakohoki tuturu atu i to patai i naianei.

Rahui Urupa I Murikauhaka.

H. K. Taiaroa, e patai ana au ki te Minita mo nga Whenua, mehemea ka tukua mai e te Kawanatanga he Pire i tenei Paremete, hei whakamana i te tukunga o te Karauna karaati mo te urupa i Murikauhaka, e tata ana ki Mataau? Ko aua urupa kei roto i nga whenua a te Karauna. He kainga ano taua wahi no nga Maori o mua rano tae noa mai ki tenei ra, e tata ana ki te huanui, e wehe ana au kei wareware te Kawanatanga, kei tukua hoki kia hokona. I whakaaetia ano hoki e te Minita mo te taha Maori; kei au ano tana pukapuka whakaae mai mo taua whenua.

Te Roretana, kua puta ano te kupu whakahau kia rahuitia taua whenua hei urupa, e kore e riro ke mo etatahi atu tikanga. Kaore he tikanga kia karaatitia taua wahi, natemea ka rahuitia hei urupa.

Motini Kura Maori Mo Taumutu.

H. K. Taiaroa.—E motini ana au kia Komiti te Whare kia whiriwhiria tetahi tono pai ki te Kawana, tenei e tu nei hei Kai-whakahaere mo te Kawanatanga; he tono atu kia whakanohoia kia £800 ki runga ki nga Pukapuka-moni hei hanga i tetahi kura Maori me tetahi whare mo te kai-whakaako ki Taumutu, e tata ana ki Tautipiriti (Southbridge).

Te Tiki (Minita o nga Kura). Ko taku kupu tenei, i tera taenga mai o tenei motini ki te aroaro o te Whare i whakaaetia e au i runga i te mea me ata whiriwhiri ano e au. Na kua kore he take i naianei e tohe ai te mema nei ki tona motini. E kore e taea e te Kawanatanga te whakanoho kia £800 ki runga ki nga pukapuka-moni, engari kua tata te oti tetahi whakaritenga e rite ai te hiahia a te mema nei a Taiaroa,—ara kua tuhi reta te Kawanatanga ki te Poari Kura o Kautipere Nota; a kua penei i naianei te takoto o tenei mea: E whakaae ana te Kawanatanga ki te utu i te hawhe o nga moni mo tenei kura, notemea e ahua nui ana nga tamariki Maori kei reira; na, e whakaae ana hoki te Poari Kura ki te utu i tetahi hawhe notemea he tamariki pakeha ano kei taua takiwa. Heoi ano te mea e raruraru ana i waenganui i te Kawanatanga me to Poari Kura, ko tenei na,—ma tewhea ranei o raua e tiaki te Kura. I naianei kei te hiahia te Poari Kura ma te Kawanatanga e tiaki te Kura, a, e hiahia ana te Kawanatanga ma te Poari ano e tiaki. Ki taku whakaaro ko te mea pai ma te Poari e tiaki te Kura, e whakaae ana te mema o Akaroa ki tenei; koia hoki tetahi o nga tangata o taua Poari, a ki taku mohio tera ia e mea atu ki te Poari kia peratia. Ko tenei ka hangaia ano te kura, ko te mea anake kaore ano kia rite ko te hunga mana e tiaki; otira i runga i nga kupu a te mema mo Akaroa e whakaaro ana au tera ano e whakaae te Poari ma ratou e tiaki the Kura; heoi me mutu te korero kaore he take kia hoatu he moni ki nga pukapukamoni.

H. K. Taiaroa. E whakapai ana au ki nga kupu a te Heketari o te Koroni (a Tiki) ma te Kawanatanga e utu te hawhe o nga moni, ma te Poari Kura tetahi hawhe. E hara taku i te hiahia anake ko nga moni kia whakaaetia mo taua mea, ko taku hiahia nui ke kia whakaakona nga tamariki o nga iwi e rua e noho ana i reira. Ko nga tamariki Maori o reira e nui atu ana i te 20, ko o ratou ingoa katoa i ata tuhia ki roto ki te pitihana i tukua atu ki te Poari. I mua tata ake nei i haere au kia kite i oku whanaunga i reira, na ka kite au i nga tamariki e tae ana nga tau ki te 19, a iti iho etahi. e haereere noa iho ana i reira kaore rawa he mea he whakaako i te matauranga ki a ratou. E hara i te mea mo aua tamariki anake i kaha ai au ki te tohe i tenei kura, engari e whai ana au kia tu he kura hei painga tuturu mo nga tupuranga o muri ake nei. E whitu maero te mamao atu o te Kura o Tautipiriti i Taumutu, no reira ko nga tamariki o Taumutu e haere ana ki taua kura, e pau ana ia ratou nga maero 14 te haere i te ra kotahi. I te haerenga o te Mema Maori o te Pito Whakararo (Mohi Tawhai) ki reira, i na tata ake nei, i kite ia e ara rawa ana nga tamariki i te ata-po kia ahei ai ratou te tae atu ki te Kura i Tautipiriti i te 9 o nga haora i te ata. E hara i te mea mo aku tamariki taku e korero nei notemea kaore ratou i te pera me nga tamariki o Taumutu, e kaha anaaku Tamariki ki te haere ki nga kura o etahi atu takiwa; engari e hiahia ana au kia tu he kura Maori mo nga tamariki ano e noho ano ki Taumutu. E tika ana he kura ano kei te tahataha o Waihora e wha maero te tawhiti atu, engari he kino te rori haerenga atu ki reira, a e kore hoki e tata nga tamariki pakeha o te taha whakatetonga ki taua kura. I roto i te pitihana i tukua atu e nga iwi e rua ki te Poari Kura nui atu i te wha tekau nga tamariki e whakahuatia ana i roto, a e maha ano nga tamariki o te pito whakatetonga kihai i whai taina kia tuhia o ratou ingoa. Kua rongo nei au i nga kupu a Te Heketari o te Koroni e pai ana kia whakaae au, engari ka ki atu ano au ki te Whare me tere tonu te whakatu he kura ki reira. Ki taku whakaaro hoki e tika ana nga korero a te mema mo Akaroa tera ano e awhina mai te Poari Kura, era ratou e utu i te hawhe o nga moni e pau ana i te whakaara i taua kura. Kua tae mai tetahi reta a te Poari ki au e whakaatu mai ana kei te whakaae tonu ratou ma ratou tetahi wahi o taua mahi. Penei nga kupu o taua reta:—

"E TA,—E tuhi atu ana au ki a koe mo te Pitihana i tukua mai nei e koutou e nga tangata o Taumutu,—Maori, Pakeha—ki te Poari; e tono nei keutou kia hanga he kura ki taua takiwa; i tae atu tau Pitihana ki te Poari i te Taite nei. Ko taua kura hei kura ke mo nga Maori te nuinga, na ko aua kura kei raro ke i te Tari Kura, kua tukua atu e te Poari ki te Minita, i runga i te whakaaro mehemea ka whakaae te Kawanatanga kia hanga he kura ki reira, me te titiro hoki he maha nga tamariki Pakeha, tera ano e whakaae te Poari ma ratou e utu te hawhe o nga moni mahi i taua kura.—Na,

"J. V. Koropana-Wiiri, "Heketari.

"Kia H. K.

Taiaroa, "Taumutu."

Na ko te reta i tae mai ki au a to Kawanatanga i rereke i ta te Poari. Penei tau reta:—

"Tari Kuua,

"Poneke, 21 Pepuere, 1882.

"E TA,—Kua whakahaua ahau a te Minita mo nga kura kia utua atu to reta o te 17 o Hanuere, 1882, mo te whakatu kura ki Taumutu.

"Kua whakahaua ahau kia tuhi penei atu ki a koe. I runga i te ata whiriwhiringa mo tenei mea, e hara te Kura o Tautipiriti i te kura tutata ki Taumutu, engari ko te kura i te tahataha o Waihora e toru maero me te hawhe te matara atu i to kainga, ko te huarahi e tika ana ma roto i te tekihana e noho na koe i runga.

Kaore e kitea he take kia hanga te kura e tonoa na e koe i roto i to pukapuka.

—Na, "Home Hitirapa.

"Kia H. K.

Taiaroa, Taumutu, Tautipiriti."

Koia nei te take o taku motini, notemea i kite au i rereke te reta a te Kawanatanga i ta te Poari. Engari i naianei kua ronga au i nga kupu a te Minita mo nga Kura (a Tiki) e whakaae ana te Kawanatanga ki tenei tono, heoi me whakaae hoki au. Ko taku hiahia nui me tu tonu i naianei te kura, ko tenei ka unuhia e au taku motini.

Pire Whakamana Komiti Maori.

H. M. Tawhai.—Kua rongo ahau i nga korero a te Minita mo te Taha Maori mo tenei Pire. E hara i te mea ko tenei anake te Pire e kore e painga ana e nga Mema o tenei Motu. E kiia ana hoki e nga Mema o tenei Motu ko nga Mema o Te Waipounamu e kino ano ki nga Maori, na i oku tau e toru kua hori ake nei e noho ana ahau ki tenei Whare kua kitea e ahau ko nga hoa o nga Maori ko nga Mema o Te Waipounamu. He maha nga Pire e tukua ana ki tenei Whare e pa ana ki te Maori, a e whakakorea ana e tenei Whare; na ko tenei Pire i mahara rawa ahau ma te Minita mo te Taha Maori tonu e tautoko notemea ko te tikanga o tenei Pire he whakarite i te Maori ki te Pakeha. Mehemea he whakahe tana ki tena te whakakore hoki ia ki te ingoa "Minita Maori" e mau na i a ia. Ki te mea ia he nui rawa no te mana e hoatu ana e tenei Pire ki nga Maori me whakaaro tatou ki nga kupu o te Tiriti o Waitangi—ara, kia rite tonu te mana me nga tikanga ki nga Maori penei ano me nga tangata o Ingarangi. Ko te mea e whakahe ana ahau ko te hapai i te hoari, he maha nga tangata e mate ana i tena huarahi. I mua iho koi na ano taku whakahe a tae noa mai ki te takiwa o te raruraru i te Tai Hauauru i naia tata nei, i whakahe ano ahau ki te hapainga o te hoari. Ki taku whakaaro he whakakotahi ta tenei Pire i nga iwi e rua, he mea kia huihui tahi tatou kia aroha tetahi ki tetahi, hoi kaore e marama ki ahau te take i wehi ai te Minita Maori ki tenei Pire, ko tona tikanga hoki he mea kia mahi nga Maori i raro i te Ture mo nga mea e pa ana ki a ratou ake ano. Mehemea ka whakahe tonu te Minita Maori nei ki tenei Pire me tuku mai e ia tona ingoa ki tetahi o matou—o nga Mema Maori. E mea ana ahau me kaua e riri nga Mema o te Whare ki tenei Pire, a me whakaae te Minita Maori kia komititia i naianei.

H. K. Taiaroa.—E miharo ana au ki Te Minita mo tana menemana. Mehemea i penei ia mo te Fire Rahui Maori kua tika ia notemea nana tera Pire. Ko tenei Pire na nga Mema Maori, na te iwi Maori hoki, a he maha rawa nga pitihana kua tukua mai hei tautoko mo tenei Pire. Mehemea ko etahi wahi o tenei Pire e whakahengia ana e Te Minita mo te Taha Maori kati me tuku kia haere ki te Komiti hei reira whakatikatika ai, notemea he nui rawa te hunga nana i pooti tenei Pire i te korero tuaruatanga. Kaore e kitea e au te take I motinitia ai i naianei kia ono marama te Komititanga o tenei Pire. Tera pea etahi wahi e pai ana kia whakatikaia, erangi i runga i tona ahua katoa e pai ana au ki te tikanga penei ma nga Maori tonu e whakahaere a ratou mea. Kaore hoki e tika ma koutou anake—ma te Pakeha—e whakahaere nga mea e pa ana ki nga Maori. Na nga mahi a nga

Pakeha mo te taha ki nga Maori i kiia ai i naianei kei te takoto raruraru nga mea Maori. Titiro hoki ki te mahi e tae ana ki te aroaro o Te Komiti mo nga Mea Maori, e tae ana nga pitihana ki reira inoi kia whakaorangia nga mate i puta ake i roto i nga Ture Whenua Maori me etahi atu ture. Titiro ki te nui o nga mate o nga maori i naianei, na tenei Whare pu ano aua mate. Me kaua e whai nga Mema runga i nga kupu a Te Minita mo te Taha Maori, he aha te take kia whakapono rawa ki a ai, mehemea ki te whakapono katoa nga tangata ki a ia ka rite ia ki a Te Karaiti. Ki taku whaka aro ko te mea tika me tuku tenei Pire kia haere ki te Komiti. Ki te penei te mahi a Te Minita mo te Taha mo nga Pire a nga Maori—ara te mea kia ono marama te Komititanga—tera ia e kite ka peratia ano te motini mo ana Pire; na me kaua ia e ki he whakatete kau na nga Mema Maori engari he utu ano mo tana mahi. Ka tautoko au i tenei Pire.

H. Tomoana.—Ki taku mahara e pohehe ana te titiro a etahi o nga mema kua korero nei mo runga i nga rarangi o te pire nei. I rongo au i nga kupu a te Roretana Minita mo nga whenua raua ko te mema mo Taranaki mo runga i tetahi rarangi. I ki aua mema o mea ana te rarangi 16 me tino whai te Kooti Whakawa Whenua Maori i nga whakataunga a a te Kooti, engari kaore raua i korero tonu i nga kupu whakamutunga o taua rarangi, mehemea hoki i korero tino raua i taua rarangi, kua kite raua e penei ana nga kupu, ara:—"A, me kaua e riro ma tetahi mea i roto i tenei, e arai te whakawa a te Kooti, te whakatau ranei i tetahi whakawa, i runga i nga huarahi e whakaritea ana etahi atu Ture e mana nei mo te whakahae Kooti, aua; mehemea e kitea ana e te Kooti he tika kia pera." E kore e roa aku kupu whakamarama atu i naianei, engari me ki atu au mo runga i te hiahia a etahi mema kia whakatikaia etahi o nga rarangi o te pire, e pai noatu ana au kia menemana ano i roto i te Komiti. Na mo runga i nga kupu a etahi mema e korero kupu mai nei mo o matou tinana. E kore au e tahuri ki te utu i aua kupu, kei whakanuia ratou i runga i taku whakahoki atu.

Pootitia ana te motini "kia komititia tenei Pire." "Hinga ana.

Pootitia ana te motini "kia komohia atu te menemana kia ono marama ka komititia ai tenei Pire."

Rite tonu nga pooti mo tetahi taha mo tetahi taha.

Te Tumuaki.—Kua riro i naianei maku e whakatau tenei pooti. Mehemea ka pooti au ki te "Ae" ka kore tonu iho tenei Pire. E pai ke ana au ki te tuku i taku pooti kia taea ai ano e te whare te whiriwhire i te Pire nei. No reira ka tukua atu e au taku pooti ki te whakakore i te motini mo te ono marama komiti ai te pire. Kei te penei te tikanga, i runga i te pooti tuatahi i ki te whare kaua e komititia i tenei ra. Riro ana ma taku pooti e patu nga kupu "mo te ono maramo komititia ai te pire. Ka ahei i naianei te mema nana tenei Pire ki te tuku motini kia komititia tenei Pire i tetahi atu rangi.

Turei, te 8 o Akuhata, 1882.Rahui Maori i Orakei.

H. M. Tawhai, kua rua marama e takoto ana tenei Pire ki te aroaro o te Whare nei whiriwhiri ai, kua otu hoki te panui ki roto ki nga nupepa o taua takiwa. Na kua ata whiriwhiria e te komiti nga putake o taua mahi, e kore au e korera roa mo tenei Pire. Ka motini au i naianei, "Kia whakaaetia te ripoata a te Komiti whiriwhiri mo runga i tenei Pire." Kua whakaae te iwi no ratou te whenua kua whakaae atu hoki an kia apitiria atu te rarangi i tukua mai na e te Komiti. Kia mohio mai hoki koutou kua whakaae a Paora Tuhaere ki taua rarangi, nana hoki i tuku mai te pitihana mo runga i taua Pire. Whakaaetia ana te ripoata a te Komiti.

Taite, te 10 o Akuhata, 1882.Te Motini a Makikomare Mema o Akaroa, Ara:—"Kaore i Te Pai Nga Tika Nga Whakhaere Nama Mo Ni a Tenei Kawanatanga."

H. M. Tawhai.—E te Tumuaki e tu ake ana au ki te whakapuaki i aku whakaaro mo runga i te inotini kua whakatakoria nei ki te aroaro o te Whare. I roto i enei ra e ki ana te apatihana kei a ratou ahau, e ki ana hoki te taha Kawanatanga kei a ratou ahau, engari ki au, kei au ano ahau. Na ka whakamarama atu ahau i aku whakaaro. Me ki atu au i te tuatahi ka tautoko ahau i te menemana a te mema mo Akaroa. E ki ana nga mema e tautoko ana i te motini nei kia kaua e riro he moni hei mahi reriwe mo tenei motu; na e ki ana hoki tetahi taha e hiraki ana ratou i te motini kia puta ai aua moni ki tenei motu. Ka tautoko au i te motini a te mema mo Akaroa natemea e haere ana tera ki te whakakore i te nama moni, kia kaua e taimaha te takoha ki rungu ki te iwi. Ka hoki rawa au ki mua noatu, ki te kohikohi mai i nga take whakamarama i taku tikanga mo runga i tenei motini. Ko tenei tikanga nama moni mai i Ingarangi, he aitua mo nga iwi Maori o enei moutere. I te tuatahi i nama mai i Ingarangi, te whitu miriona, a puta mai aua i reira te mate mo te iwi Maori, mate tangata mate whenua, pera me Waikato me Taranaki. Mate ana ratou i runga i taua namanga moni. Me te nuinga o taua moni i pau i runga i nga whawhai i waenganui o nga iwi e rua, i te Pakeha me te Maori. He toto tangata te uta o taua whitu miriona pauna. No te tunga o te Kawanatanga o te Pokuru ka nama mai ano he moni, pau katoa ana te nuinga i runga ano i taua huarahi. A no te tunga o te Kawanatanga o Kerei ka nama ano tetahi atu rima miriona: pau ana

i runga i te whakahaerenga i te raruraru i te Tari Hauauru ara ki Taranaki i hopukia hereheretia nei nga Maori o taua takiwa, me Te Whiti hoki e noho herehere mai nei. Na ko tenei moni e meatia nei kia nama mai, hei mahi i nga mea mo te takiwa o Tawhiao, ki taku mohio ko Tawhiao te utu mo enei moni ka nama nei hei mate tenei mona. E tupato ana ano au i au e korero nei, e mohio ana hoki au kei te mau tonu te whakaaro o te Kawanatanga mo te whenua i Waikato. Koia nei taku take tuatahi i whakahe ai ahau ki te nama moni, i tautoko ai ahau i te motini tuarua, kei te mohio katoa koutou nga mema, kua tukua mai e te Kawanatanga a ratou pire hei takoha i nga whenua o nga Maori; na i au e titiro nei he mate anake mo te iwi Maori kei roto i aua pire a te Kawanatanga a mua ake nei, me pewhea ia nei e kaha ai ahau te tautoko ia koutou e te Kawanatanga? Me tahuri ranei au ki te whakahoki i te hoari hei tapahi i te kaki o toku iwi o te iwi Maori? Kua rongo au i etahi mema e ki ana kaore he tikanga i tukua mai ai te motini a te mema mo Akaroa; e ki ana hoki kaoae i te marama nga take o roto. Taku kupu e hara ranei te taimaha o te takoha ki runga ki te iwi, i te take tika hei tautoko i taua motini? Kua patai ano au i roto i te whare nei, mehemea he tika e tae ana ki te rua-te-kau-ma-waru miriona nga moni nama a tenei koroni, a e whia nga moni e tau ana ki runga ki ia tane wahine o te iwi Pakeha me te iwi Maori. Ki mai ana te Minita mo nga Moni, e tae ana ki te rua-te-kau-ma whitu miriona, me te pikau ki runga ki ia tangata wahine o te koroni nei e tae ana ki te £50. No reira au i ki ai me mutu te nama moni kua nama mai nei. Kaore au i te mohio ki te take i kuare ai nga mema ki taku pooti, kua oti noatu nei i au te whakamarama atu i aku whakaaro. I rapu nei ratou no te Kawanatanga ranei au no te Apatihana ranei. Heoi ra kua whaki atu au kia marama te whare ki nga take e pooti ai au ki te menemana a te mema o Akaroa.

Paraire te 11 o Ahuhata, 1882.Pire Nama Moni.

H. M. Tawai.—E rongo ana ahau ki nga riri a nga mema kia ratou ano mo nga korero kino a tetahi ki tetahi. Ki taku whakaaro me waiho ena tu mea ki tahaki. Na mo te taha ki au i pooti ano ahau i runga i te tohutohu mai a toku ngakau; ko taku pooti i haere i runga i te huarahi i maharatia e au hei ora mo toku iwi. Kua kite ahau ko te Ture o tenei Whare kia pooti ia mema mo nga painga kia haere ki tona takiwa; pena nga mema katoa. Ko te take i tu ai ahau i naianei ki te whai kupu he rongonga noku i tetahi mema e ki ana, tera pea ka whakaarahia he ope hou ki roto ki te Whare hei puru i te mahi nama moni; ko taua mema e ki nei ahau i tautohe ki te menemana kua hinga ake nei. Kaore rawa ahau e mohio ki tenei tu mahi, ara,—kia turaki te mema te menemana mo nga Pire Nama, a ka ki hoki i muri iho tera pea ka whakaarahia he ope hou hei pеehi i te nama moni. E hiahia ana ahau ma tetahi atu mema te motini hou ara ma te mema o Motueka. Ko taua motini kia mutu ta tatau nama moni i Ingariangi notemea ko te mahi a taua mema he ki tonu i roto i tenei Whare i nga takiwa katoa kahore ia e pai ki te nama moni; tae mai hoki ki to pootitanga ake nei i pooti ia ki nga *no* ara ki te taha turaki. Ko te take i pooti ai ahau ki te taha turaki he korero tonu hoki naku nomua me mutu tatau te nama moni i Ingariangi. Kahore ahau i marama ki nga korero e kia nei na te kaha o tenei Kawanatanga i ora ai tenei koroni, i whiwhi nui ai ki te moni. Na e hiahia ana ahau kia mohio kei whea katoa enei moni kua whiwhi nei te koroni i runga i nga mahi o tenei Kawanatanga, a he aha hoki i tahuri ai tatau ki te nama ano inaianei? Te mahi a te Kawanatanga he ki i to ratou tuunga i muri i te Kawanatanga o Kerei ma, he nui rawa te mate o te koroni, engari na te kaha o ratou ki te mahi i hoki mai ai ano te ora me te rawa ki te whenua. Tena kei whea katoa enei moni? Mehemea hoki he tika kanui te ora o te koroni, kati kei te nui ano te moni kei a tatou; na me hanga o tatou reriwe ki aua moni, ki nga moni o te koroni. Erangi i runga i taku titiro ki te kaha o te tohe kia namaia he moni i Ingariangi kahore e marama i ahau tera kupu e kiia nei kei te ora nui te koroni. E tino matau aua ahau ko nga moni katoa ka namaia mai nei i Ingariangi ka waiho ko nga whenua Maori he whakarite atu ki nga kai tuku mai. Kua rongo hoki ahau e korerotia ana he nui te whenua kei nga Maori e pupuri ana, a he mea tika kia hokona etahi o aua whenua. Koia ahau i whakaaro ai ko tenei moni ka whakahaerea ki runga ki nga whenua Maori; heoi e tika ana ano taku pooti i runga i enei take kua korerotia nei e ahau, i pooti hoki ahau kia hinga atu enei moni kia ora ai toku iwi, notemea kei te whakapono ahau ki nga kupu e hono ana te korero i roto i tenei Whare, e he iwi e ngaro haere ana te Maori. Ki te tukua tetahi motini ki tenei Whare penei me taku kua korero ake nei e mea ana ahau ma te mema o Motueka e kokiri notema he mema tera e man tonu ana tana kupu o mua iho me kaua e nama moni.

Mane, te 14 o Akuhata, 1882.Pire Mo Te Tanumanga o TeMoana i Pipitea, Poneke.

H. M. Tawai.—E te Tumuaki e kite iho ana au e ahua pukuriri ana nga mema, maku pea e whakakakata. E rite ana tenei pire ki te pire i pahitia i tera tau, na ko nga mema hou anake kei te arai i naianei. Engari e kite ana au i tetahi rarangi hou i roto i tenei pire, e mea nei kia tanumia tetahi taha o te moana, na e tino aroha ana au ki nga ika ka aruarumia atu nei i reira. Ka tanumia atu hoki nga kai a nga ika ki raro ki aua paru. Ka hoki au i naianei ki te takiwa o mua ki te takiwa i ora ai o matou matua. Kua ngaro noatu pea te wahi i noho ai ratou ki te

tekau putu ki raro. I te hokonga a nga Maori i nga whenua ki te Pakeha, ko runga anake i ruritia, kaore i hou ki raro o te whenua ruri ai, mehemea i pera kua mohiotia te hohonu o te whenua i hokona e ratou. I runga i te Tiriti o Waitangi e mea ana kia waiho tonu ki nga Maori a ratou taonga, ahakoa i runga i te whenua i raro ranei i te whenua, ko runga anake o te whenua i hokona e nga Pakeha. Heoti ano taku kupu i naianei ka tautoko au i tenei Pire natemea e rite tonu ana ki te pire i pahitia i tera tau. E hiahia ana au kia pahi tenei pire i naianei, me mutu te korero

Turei, te 15 o Akuhata, 1882.

Pire Rahui Maori O Orakei.

H. M. Tawhai.—I runga i taku tono atu kia korero tuaruatia tenei Pire ka korero atu ano ahau i etahi kupu itiiti nei hei whakamarama i te ahau. I tera korerotanga o tenei Pire i ki te Minita mo te Taha Maori kaore i tino marama i ahau nga tikanga, a tetahi kupu ana i mea tera ano tona huarahi hei mahinga i tenei mea me kaua he Pire. Na e hiahia ana ahau kia whakamarama atu ko tenei whenua ko Orakei e toru nga taenga ki te aroaro o te Kooti Whenua Maori; i te toru o nga taenga ki te Kooti hei tino whakawa whakaotinga, ka whakaputaina he Karauna karaati ki etahi tangata e mau na o ratou ingoa kei roto i taua karaati; na meatia aua e aua Maori o roto i te karaati kia tau he here ki runga ki te whenua kia kore ai ratou e ahei ki te hoko. Kua hiahia ana Maori i naianei kia paahitia e Te Whare tenei Pire hei tango i etahi o aua here kia kaha ai ratou ki te whakahere wawe i tetahi tikanga mo te whenua, ara, mo te riihi anake. Mehemea ka waiho ma te Kooti e tango era here era e roa, ka kore hoki e mana wawe te hiahia o nga Maori ki te riihi. Koia nei te take i pitihanatia ai tenei Whare, i hangaia ai hoki tenei Pire kia whakamanaia te hiahia o nga Maori e mea nei kia ahei ratou te riihi i nga wa e pai ana ratou ki te pera.

I ki a Te Paraihe mo te korero a Tawhai e kore ia e whakahe i te Pire mo Orakei, engari ka tukua e ia kia haere i tana haere.

H. T. Patuki.

H. K. Taiaroa.—He patai taku ki Te Minita mo nga Mahi Nunui mehemea ranei ka meatia e ia kia utua etahi whenua no Hone Topi Patuki, e ono eka, i riro mo te hanganga o te Rerewe o Oropaki?

W. W. Honehana (Minita).—Ko taku whakahoki tenei, a te takiwa e tangohia ai tena whenua mo taua wahi ma H. T. Patuki e tuku ake he tono mo te utu o taua whenua.

Te Rori i Te Ngutuawa O Kuruta Ki Karoro.

H. K. Taiaroa.—He patai taku ki te Minita o te Taha Maori mehemea ranei ka tahuri te Kawanatanga ki te whakahere tikanga mo te rori haere atu i te taone i te ngutuawa o Kuruta ki Karoro, kua tutakina hoki e nga tangata whai whenua ki reira? Tetahi kua pewhea ranei te Kawanatanga ki tetahi rori mo nga tangata o tera, takiwa? Kua tae mai etahi reta ki au i naia tata nei, na nga Maori o reira, whakaatu mai kaore he rori hei haerenga mo ratou; kei te kore ratou e kaha ki te haere ma runga pari. E hara i te mea ko ratou anake e mate ana i te kore rori, engari ko ratou tahi ko nga Pakeha e noha ana i reira.

Te Paraihe.—Ko tenei mea e tika ke ana ma nga Kawanatanga takiwa (Rori Poata) e mahi, kaore hoki i raro i te mana o te Tari Maori.

Taite, te 17 Akuhata, 1882.

Tiamana O Te Komiti O Te Whare.

H. M. Tawhai.—E te Tumuaki e hiahia ana au ki te whakapuaki i aku whakaaro mo runga i te mea e korerotia nei. Kua tu ano au ki te whawhai ki te Mema mo Taranaki i roto i te Whare nei, engari i naianei ka tu au ki te tautoko i a ia. Te take i tu ai au ki te tautoko i a ia natemea i muri i tana whakataunga i te po nei i haere ia ki te Tumuaki ki te patai atu ki a ia, no tona kitenga i he tona whakataunga hoki mai ana ia ki te whakatika. Ki taku titiro he mahi rangatira tana i a ia i hoki mai nei ki te whakatika tana whakataunga i te po nei. Kaore au i te kite take kia korero tonu tatou mo rungai tenei, kua ki mai nei hoki ia kaore i rite tana whakataunga tuatahi ki ta te Tumuaki. Mehemea ko ia te Tiamana tuturu o te Komiti o te Whare, kua tika kia tautohe tatou, engari ko tenei, he Tiamana ia i whakaturia mo te po kotahi mo nga po e rua ranei, e hara ia i te Tiamana Tuturu, ki taku whakaaro me mutu ta tatou tautohe i naianei. Mehemea hoki ko ia tonu te Tiamana Tuturu kua tika kia pana atu e tatou kia whakaturia he Tiamana hou. Mehemea hoki ka pana atu ia e tatou na me whakarite ano hoki tetahi atu tangata hei whakakapi i te ngaronga o te tatou Tiamana tuturu. Me whakamahara atu au ki nga

mema he po tenei mo nga pire a nga Mema, kua roa tatou e korero ana i tenei me te takoto noaiho o nga pire kaore ano kia mahia. Kua moumou noaiho tenei po a nga Mema a na ratou ano i whakaroa. Mehemea ka unuhia te motini nei e te mema nana i tuku mai, ka timata ano tatou ki te mahi i nga mea e takoto mai nei kia mahia. Kaore nga pire a Hone Mohi Tawhai i runga i te Ota Pepa, engari e hiahia ana au kia mahia nga pire a nga mema.

Pire Mahi Roia.

H. M. Tawhai.—E hiahia ana ahau ki te tautoko i tenei Pire notemea tera e mama ona tikanga ki runga ki te iwi Maori. Mehemea hoki ki te paahitia tenei Pire hei ture, era e tu hei ture mo nga tangata katoa o Niu Tireni tae atu hoki ki nga Maori. I naianei ko te mahi a nga roia mo nga whenua a nga Maori e tino taimaha rawa ana, e nui rawa ana a ratou *pire* hei utunga ma nga Maori. Kei mahara mai nga Mema he korero kau taku kaore he take i penei ai ahau, engari maku e ki atu kanui te mate o nga, Maori i nga roia. Kua kiie pu ahau i te mate o nga Maori, kua rongo hoki ahua. Maku e korero atu tetahi keehi o roto i tetahi Kootitanga hei whakaatu i te ahau nui o te mate e pa ana ki te Maori i runga i te mahi a nga roia; a, i ki ai ahau era e ora etahi o nga mate o te Maori i tenei Pire. Ko te mate ka korero ake nei ahau i puta i roto i te mahi a nga roia i roto i te Kooti Whenua Maori; mehemea hoki ka penei tonu te haere e kore e tae ki te takiwa e tu ai etahi o nga Maori hei roia ka pau katoa nga whenua te horo e tenei iwi e te roia. Ka korero atu ahau i naianei i tetahi *pire* a te roia mo te whakawakanga a te Kooti whenua Maori i tetahi Poraka whenua ko Rangatira te ingoa; ko nga eka o taua Poraka 19,500. No te taenga o taua poraka ki te aroaro o te Kooti, ka uru atu nga roia, na katahi ka kumea te whakawa kia roa pau ana nga ra e ono te kau. E rua nga roia i roto i taua whakawa ko nga moni taunaha mo raua £105 ma tetahi £105 ma tetahi, hui katoa e £210—no mua tenei kaore ano te whakawa o te whenua—katahi ka whakaritea nga utu mo ia ra ma aua roia, noha ana ki te £10 10s. ma tetahi, ma tetahi; ma te kai-tuhituhi £1 1s. mo te ra, hui katoa ena mo nga ra e ono te kau i tae ki te £2,400; ko nga utu mo nga kai-whakahaere, nga kai-mahi me era atu mea i tae ki te £1,200; nga utu mo te Kooti £150; nga utu mo te ruritanga i nga rohe e £600; huihui katoa nga moni i pau e £5,550. Na ko te utu o taua whenua i runga i te tekau hereni mo te eka, ara; 19,500 i runga i te 10s mo te eka £9,750. Na tangohia ake te £5,550 ka toe ki nga Maori e £4,200. Tena ki te whakawakia tuarua tera whenua ka pewhea? Ka tuarua ano aua moni o te whakawa tuatahi ki te pau heoi katahi ka kore rawa he moni ma nga Maori engari ka takoto nama (*ronqotaima*) ko ratou. E uru ana ano te Kawanatanga ki era mea, e whakararararu ana ratou i nga Maori. He penei te mahi a te Kawanatanga ko ratou ki te whakahau i te roia kia haere ki roto ki te Kooti na ka waiho ma nga Maori e utu tetahi hawhe o nga moni mo aua roia. I penei taku rongo mo etahi keehi. Ki taku whakaaro mehemea ka waiho tonu kia tu te ture o naianei tera e mate te Maori, engari ki te paahitia tenei Pire hei ture era e tu tonu ko nga Maori mohio hei whakahaere i o ratou keehi whakawa. Koia nei nga take i tu ai ahau ki te tautoko i te Pire a te Mema o Akarana ki te Rawhiti (Ta Hori Kerei).

Turei te22 o Akuhata 1882.

Pire Whakatikatika i Nga Whenua Maori.

Meiha Te Wheoro.—Ki taku whakaaro he Pire pai rawa tenei, mehemea e whakaae mai ana te Minita mo te Taha Maori ki taku, ara, kia whakarerea te wahi o tenei Pire e ki nei kia kore te Ateha. Koia nei anake te wahi o tenei Pire e he ana ki taku titiro, ko te whakakore i enei kupu o roto i te tekihana 35, ara:—"Te ingoa o te Ateha e noho tahi ana hei hoa mo tau Kai-whakawa"—notemea koi na te mea e tino whakapono ai nga Maori ki te Kooti Whakawa Whenua Maori. Mehemea ki te pai te Minita mo te Taha Maori ki te whakarere i tenei wahi o te Pire nei ki waho, katahi ka pai rawa ki taku whakaaro. He matua nga he e whakatikatikaia ana e tenei Pire, na a te taenga ki roto ki te Komiti e hiahia ana au kia hoatu he menemana ki roto whakakore i nga roia. Tetahi kia whakaurua atu he tikanga ki roto hei whakahoki i te mana o te Kawana me te Minita o te Taha Maori ki runga ki nga mahi a ta Kooti Whenua, Maori, ara; e hiahiatia ana kia tau ano te mana o te Kawana me te Minita ki runga ki te Tari Kooti.

H. Tomoana.—E whakaae ana au ki tenei Pire, a te taenga ki roto ki te Komiti tera au e whakamatau ki te whakauru atu i nga mea e hiahiatia ana e matou; mehemea hoki ra e whakaae ana te Minita mo te Taha Maori ki nga kupu e ahu atu ana i a matou. Kanui to matou pai ki tenei Pire, notemea ko te mahi a te iwi Maori he tonotonu mai kia whakatikatikaia etahi wahi he o nga Tare Whenua Maori. E mea ana au kia ngawari mai te Minita Maori ki a matou, a, i te taenga o te Pire ki te Komiti me whakaae ia ki a matou menemana.

H. M. Tawhai.—E te Tumuaki he kupu hoki aku mo runga i tenei Pire. Kotahi tonu te rarangi e tino pakeke ana ki au, engari ka korero au mo runga i te Pire katou. E mea ana tetahi rarangi o te Pire nei kia kaua e noho tahi te Ateha me te Kaiwhakawa pera me tera i whakaritea ra i roto i te rarangi 2 o tenei Pire, e ki ana: I te tekihana toru-te-kau-marima ka whakakorea nga kupu "Te ingoa o te Ateha e noho tahi ana hei hoa mo taua

Kaiwhakawa." Me tono e au ki te Minita mo te taha Maori kia whakakorea enei kupu o te Pire nei. Ka tono atu au ki a ia kia unuhia, natemea ki taku whakaaro he whakaiti tenei i nga Ateha Maori. Mehemea ka whakakorea aua kupu o te Pire nei, tera pea e pai nga tikanga o roto. Ka tono atu ano hoki au ki te Minita na mehemea ka taea te whakauru i tetahi rarangi ki tenei Pire kia kaua e uru nga roia ki te Kooti Whenua Maori. Kei te mohio ano te Mema na ki te nui o te mate kua pa ki nga Maori i runga i taua rarangi i whakaurua ra ki roto ki Te Ture o te tau 1880. E hiahia ana hoki au kia whakaurua ki konei he tikakga hei whakakore i te rarangi 55 o te Ture o te tau 1880. Kaore ano au kia kite i te putanga mai o te mate ki nga Maori i raro i enei rarangi e tonoa nei e te Minita mo te taha Maori kia whakakorea i naianei; engari he nui to whakahe a nga Maori mo te tekihana 55 o taua Ture o te tau 1880, me ki atu au e whakahe ana nga Maori i taua rarangi, kua maha noatu hoki a ratou pitihana e inoi ana kia whakakorea taua rarangi. Engari kaore ano kia tae mai he reta he pitihana ranei ki au a nga Maori whakaatu mai i nga mate kua pa kia ratou mo runga i te noho tahi a te Ateha hei hoa mo te Kaiwhakawa. I te rapu au i te take i tukua mai ai te Minita mo te taha Maori te menemana hei whakakore i enei kupu o te tekihana 35 o taua Ture. He nui rawa pea no nga mana i tukua e te Ture o te tau 1880 ki te Ateha i nga mana o te Kaiwhakawa o te Kooti Whenua Maori, no reira pea i tukua mai ai e ia tenei ritenga hei whakakore i nga Ateha. Mehemea ka whakaae te Minita mo te taha Maori kia kaua nga roia e uru ki te Kooti, kia whakakorea hoki te rarangi 55 o te Ture Kooti Whenua Maori, 1880, ka tahi pea au ka kaha ki te pooti ki te Pire nei; engari mehemea kaore ia e whakaae ki enei kupu e toru kua korerotia ake nei, na ka rereke taku pooti, ka turaki tonu au i tenei Pire.

Pire Rahui Whenua Maori.

I runga i te motini kia Komititia te Pire ka tu ko.

H. K. Taiaroa.—E hiahia ana au kia korero i etahi kupu iti nei mo runga i tenei Pire. Te take i tu ai au he maha no nga pitihana a nga iwi Maori o tenei motu e whakahe ana ki tenei Pire, ko aua pitihana e haere ana ki te aroaro o te Komiti mo nga Mea Maori, na ko nga ripoata katoa e penei ana, ara; i te mea e pa ana tenei korero ki nga tikanga whakahaere mo te katoa me tuku atu ma te Whare e mahi—kua whakahokia mai aua pitihana katoa ki te Whare nei, no kona, ka mahara au he mea tiaka ki tahuri tatou ki te whiriwhiri i ng wahia katoa o tenei Pire. Tenei ano tetahi, kua tukua mai he pitihana ki te Whare nei, e inoi ana taua pitihana kia whakaaetia etahi tangata Maori kia tu kia te aroaro o tenei Whare whakapuaki ai i a ratou kupu whakahe mo tenei Pire. I tae ano taua pitihana ki te Komiti mo nga Mea Maori, na ko te ripoata i ki e kore e taea e te Komiti engari ma te Whare anake e whakaae ka tika, na whakahokia ana mai taua pitihana ki konei. I au e noho ana i konei i tenei Paremete kaore ano au i rongo i tetahi mema e hiahia ana kia tae mai he Maori ki te aroaro o tenei Whare whakapuaki ai i a ratou whakaaro mo runga i tenei Pire Rahui. He tikanga nui tenei ki taku mahara, te tuku mai a nga Maori no ratou nga rahui i ta ratou pitihana tono kia rangona a ratou korero whakahe mo tenei Pire. No nga Maori nga rahui, na e mea ana tenei Pire kia tangohia te mana i a ratou a ka hoatu he tangata ke mau ai; e ki ana ko nga Rahui Maori katoa me tuku ma te Kaitiaki o te Katoa, a mana e whakahaere he oranga mo nga Maori no ratou te whenua. E ki ana au e hara te iwi Maori i te tamariki, a me kaua ratou e whakahaerea penei ano mehemea nei he tamariki, kei te matau noa atu ratou ki te whakahaere i a ratou mea ake, no reira me kaua e hoatu ma etahi ke e whakahaere nga mea a nga Maori. Hei whakamarama i aku whakaaro tera au e ki kei Akarana tetahi Maori nona tetahi rahui; na ka haere mai ia ki Poneke nei kia kite i te Kai-tiaki; na me ki £10 te utu reti o tona whenua i te tau; o roto i ena moni ka pau i a ia e £5 e £6 ranei mo te haerenga (Tima) mai ki Poneke kia kite i te Kai-tiaki; na ka kite ia i te Kai-tiaki, a i runga i te raruraru kihai pea i oti tana i haere mai ai na hoki noa ia ki Akarana kaore he mea i pahure. Otiia ki te oti tana mea i haere mai ia ki te Kai-tiaki, ka riro ke nga moni i haere mai ra ia ki te tango hei utu i nga moni o te Tari me etahi atu mea, a, na wai ra ka hoki noa iho tera Maori ki tona kainga me te kore o nga moni i haere mai na ia ki te tiki. Ka korero au i naianei mo nga Rahui o Kereimauta,—e uru ana hoki au me etahi atu ki era. Ko nga reti i te tau e puta ana mo era rahui e £4,000; ko etahi wahi o era moni e riro ana i te Komihana; ko etahi wahi e riro ana mo te tirohanga o nga pukapuka me etahi mea; ka haere hoki etahi hei utu i nga Apiha o roto i te Tari whakahaere i era mea. Na i muri i te whakaritenga i enei mea katoa heoi ano te toenga e puta ana ki nga Maori £1,000 me etahi rau nei. E tae ana ki te 20 nga tangata no ratou era rahui, na me ki a—waho e au £100 ma te tangata kotahi: Titiro koutou! Ko te Komihana anake e kai ana e £700 i te tau. Tena he aha te korero a tenei Pire? E mea ana kia whakahaerea nga rahui hei ora he pai mo te iwi Maori; ki taku whakaaro e he ana tena, e hara tenei Pire i te mea kia puta he pai he ora ki te iwi Maori, engari kia puta he pai he ora mo nga Apiha i te Kawanatanga; ko tenei Pire hei whangai i nga Apiha a te Kawanatanga. E kore au e kaha ki te noho puku i runga i tenei mea, ki taku whakaaro e kore hoki e noho puku oku hoa notemea kei te whiwhi katoa matou ki te whenua, a era e taka aua whenua ki raro ki te mana o tenei Pire, ka riro ke ma te Kai-tiaki e whakahaere. Kua toru nga marama e takoto ana tenei Pire i te aroaro o te Whare, heoi, he takiwa tenei hei tirohanga ma nga mema katoa i tona ahau me kore pea e taea te whakarereke kia tika ai. E mohiotia ana kei te whakahe katoa nga Maori o te Motu ki tenei Pire, a ahakoa ki nga mema he pohehe nga Maori ki te whakahe, ka ki au e hara ratou i te pohehe, notemea e whakaaro ana au he nui

atu toku mohio ki enei mea, i te mohio o nga mema e tautoko nei i te Kawanatanga; na ko taku kupu tenei kaore matou i te pohehe ki te turaki i tenei Pire. Mehemea hoki e tukua mai ana tetahi Pire ki te Whare penei me tenei mo nga whenua a koutou a te Pakeha tera koutou e tu ki runga whakahe ai penei me au e whakahe nei. Heoi e Te Tumuaki ka tono atu au i naianei kia nekehia te Komititanga o tenei Pire kia ono marama timata atu i tenei ra.

Meiha te Wheoro.—Ki taka whakaaro tera etahi tikanga kei roto i tenei Pire era e taimaha ki runga ki te iwi Maori. Ki taku mahara e kore e kaha tetahi tangata ki te ki i tenei takiwa era e pai tenei Pire a muri ake nei. He nui rawa te mana e hoatu ana e tenei Pire ki te Kawanatanga, kia riro atu nga whenua katoa o te Maori ma te Kawanatanga e whakahaere hei painga ke mo a ratou Kai-whakahaere, kiia ana mo te Maori. Kaore nga Maori e pai ma tenei Pire e hoatu a ratou whenua ki te Kawanatanga anake te mana whakahaere. E mohio nei te Kawanatanga kei te whakahe katoa a nga Maori ki tenei Pire he aha ratou i tohe ai kia paahitia: Ko etahi Mema pohehe i roto i tenei Whare e ki ana he whakahe noa iho ta nga Mema Maori kaore he take. Otiia kaore matou i te pena; notemea kua whakamaoritia tenei Pire ki te reo Maori, kua kite te kanohi Maori kua tirohia nga korero o roto, na kaore he mea pai o roto e kitea ana e ratou, e tika ai te korero a te Kawanatanga he Pire pai tenei mo te iwi Maori. Katahi te korero hanga noa iho ko tenei! E ki nei hei tiaki tenei Pire i te iwi Maori kei moumouria o ratou whenua. Kaore rawa e kitea e au tetahi wahi o tenei Pire hei whakatika i tena korero. Mehemea he Pire pai tenei mo te Maori, a e marama ana te pai, he aha hoki kia whakahe ai nga Maori? Engari kei te kitea te mate i roto i tenei Pire mo ratou no reira ano i whakahe ai. Ko ta ratou kupu tenei "He aha i tukua mai ai tenei Pire hei whakahaere i o matou whenua." Na mo te kupu a te Mema mo Pe Whairangi e ki nei "me pewhea te tiaki i te whenua Maori?" tera ano te huarahi tiaki i nga whenua Maori; e hara i te mea hou ki te Kawanatanga, e hara hoki i te mea hou ki te Mema o Pe Whairangi. Koia tenei tana huarahi; me tuku mai he Pire hei here i nga whenua Maori, ko te whakahaere me waiho atu ano ki nga tangata no ratou te whenua. He aha ra te Mema o Pe Whairangi kaore i tuku mai i tetahi Pire penei i te mea he tangata mohio rawa ia i runga i ana korero? No Ingarangi mai ano tenei Ture te tiaki i te taonga a te tangata, a he aha ra, kaore i tukua mai tetahi Pire ngawari nga tikanga? I runga i te mohio nui o te Mema o Pe Whairangi he aha ia i kore ai e korero mai ki a matou ki nga Mema Maori mo runga i tenei mea? Ko te take pea i kore e homai he Pire penei me taku e korero nei he matakano te Kawanatanga kei kore to ratou mana ki runga ki nga rahui e whakahaerea nei e ratou, a kei kore hoki ratou e kaha ki te whakawhiwhi i o ratou koa. Ko te tikanga o tenei Pire he mea kia puritia e te Kawanatanga enei whenua, a ka tae ki te takiwa e hiahia ana o ratou hoa ki te riihi ka wetekina e ratou te here kia riro atu ai te whenua i te hoko. Titiro hoki ki etahi atu whenua i herea e te Kawanatanga i Patetere. I panuitia tera whenna e te Kawanatanga, a na tenei Kawanatanga, tonu i tango taua panuitanga kia taea ai te hoko. Na ki taku titiro ka pera ano tenei Pire, he hoatu i te mana ki te Kawanatanga kia ahei ai ratou te riihi, te aha atu ranei. Na titiro ki nga hoko o Te Waipounamu, i tino whakamaramatia i roto i nga pukapuka kia kotahi eka i roto i nga eka kotahi te kau e hoki ki nga Maori. Tena kua rite ano aua whakaaetanga? No whea; kua whakakorea katoatia e te Kawanatanga aua mea i whakaaetia ra e ratou. Ki taku mohio ka waiho enei whenua o te Maori hei whakarite i nga moni ka namaia mai i Ingarangi; a te rironga o nga whenua ki raro ki te mana o tenei Ture, ka ki atu te Kawanatanga ki nga kai-tuku mai i nga moni "E, tenei nga whenua kei a matou homai kia mea nga moni." Ma konei e tino riro atu te whenua o te Maori, ake tonu atu—te whenua i ki nei a Te Kuini kia tiakina. Taku mahi i an e noho ana i tenei Whare he kite i nga Pire a te Kawanatanga e tukua mai ana mo nga whenua Maori kaore he tikanga ke atu i roto, he muru anake. He penei tonu te mahi a te Kawanatanga o tenei Koroni, he whakarere i nga tohutohu a Te Kuini kia atawhaitia te iwi Maori me o ratou whenua. Kua takahia era kupu a Te Kuini. Ki te waiho ma te Kawanatanga e whakahaere tenei Pire e kore rawa e puta he pai i roto —e kore e taea nga mea e whakaarohipa nei e etahi tangata. Ko wai ka mohia ki nga mahi a te Kaunihera, ki nga mahi ranei a te Poari? Tera e kitea te tika o aku korero i tenei po e nga whakatupuranga o muri—koia nei taku kupu e kore rawa e puta he pai i roto i tenei Pire.

H. M. Tawhai.—E te Tumuaki ka nui taku koa mo te motini kua tukua nei e te mema mo te Waipounamu, no reira au i tu atu ai ki te korero tuawha mo runga i tenei Pire. I te rapu ahau i etahi korero hou maku mo runga i te Pire nei. Kaore hoki te whaikorero i rite ki te awa e purua nei hei wai huri mira, ka mutu ka puru ano hei mahi tonu i taua mahi. Kei te mohio ahau i etahi wa ka whakaae nga mema ki nga Pire e tukua mai ana, ko etahi kaore i te whakaae; kei te penei hoki i naianei. Kua tu ano nga mema ki te ki he Pire pai tenei, ka nui te pai o nga tikanga whakahaere, engari ko a ratou whakaaro kau ena i ta ratou nei titiro. Kua titiro matou nga Mema Maori ki nga tikanga o tenei Pire, na kaore i kitea he mea pai i roto. E ki ana te mema mo Pei Whairangi kaore nga Maori e whai whakaaro ana mo nga ra e haere ake nei. E tika aua ano tena kaore nga Maori e mohio ki te whakatakoto moni hei oranga mo ratou i nga ra e haere ake ana, natemea ko ta ratou mahi i o ratou tipuna mai ra ano he ngaki tonu i te whenua hei oranga mo ratou, I te putanga mai o nga Pakeha ki enei motu, ki hai i roa te wa he whakaarohipa ma matou kua riro katoa te nuinga o te whenua. E rua nga taha ki te tohe kia hokoa o matou whenua; ara ko nga Pakeha noaiho nei me te taha Kawanatanga ko nga kai-hoko whenua nei a te Kawanatanga ratou ko nga kamupane ki te tohe tonu kia riro i a ratou nga whenua a nga Maori, he maha a ratou

huarahi hei whakapati i nga Maori. Ko te Kawanatanga hoki kei te pera ano, kei te tohe tonu ki o matou whenua, a ko te aha e taea e matou te tiaki i runga i a ratou whakawainga Ko te iwi Maori i mua kaore imohio ki te tinihanga ki te whakawai me enei mahi kino. Engari no te taenga mai o koutou o te iwi matau, he tino mohio rawa koutou ki enei tikanga whakapati no reira i riro ai o matou whenua. I te tau 1881, i pahitia tetahi Ture i huaina ko te Ture Ngawha, i kiia hoki i reira he nui nga painga i roto. I ahua pai ano nga tikanga o roto, engari no te whakahaerenga ka tahi ka whakaturia he rata hei whakahaere i taua takiwa, timata tonu mai i reira te raruraru, wahia ana e nga Maori nga taiepa o tona kainga. Engari kaore i korerotia tenei mea, kaore ano pea nga mema kia rongo, engari ko au kua rongo. I te tukunga mai o taua Pire i kiia he mea pai rawa, na ka pera ano hoki pea tenei Pire e korerotia nei e te Whare. E kiia ana mai i naianei he Pire pai tenei, engari kei te mahinga te kitea ai. Ko tetahi rarangi o te Pire nei e mea ana ki te mate te Maori kaore nei ona whanaunga ka tukua te utu o te whenua ki te Kai-tiaki. Na ki taku titiro ko te whenua e tukua peratia ana ki te Kaitiaki, ka riro i te Kawanatanga, mehemea kaore he whanaunga o taua Maori. Kaore au i te marama ki tenei, engari ki au kaore he tikanga kia peratia. Me kimi tonu he kai-whakakapi mona, natemea he huanga katoa nga Maori o te koroni. He uri no Maui, no Maui hoki tenei whenua a me tuku tonu kia ratou nga moni o te hea o te taugata kua mate, pau noa nga whenua katoa. Kaua e mahia te Ture mo matou penei me to koutou Ture, e riro nei nga whenua i te tamaiti matamua, kaore nei he whenua ma nga tamariki o muri iho. E taea ana e nga Maori te whakahaerei o ratou whakapaparanga kite te kau whakapaparanga, i a ratou e tuku nei i o ratou take ki te Kooti Whakawa Whenua Maori. E whakatika ana au ki te kupu a te Mema Maori mo te Tai Hauauru e mea nei ka waiho enei whenua hei tiaki i nga moni e nama mai nei i Ingārangi, natemea hoki i tupono mai tenei Pire ki te wa i puta ai te tono kia nama mai te toru miriona i Ingārangi. Akuanei ka ki atu te Kawanatanga ki nga Pakeha tuku moni mai i Ingārangi tenei nga whenua hei whakaea i a koutou moni kei te ringa o te kai-tiaki e mau ana. Kua kiia mai e etahi kei te kuare matou ki nga tikanga o tenei Pire, engari ka ki atu au kei te mohio matou, kei te tupato hoki ta matou titiro iho. Mehemea ka kiia i roto i te Pire me Maori nga kai-tiaki tera pea e pai te haere, titiro hoki ki nga Rahui Maori i Poneke nei, kei te mohio koutou he nui noatu nga moni kua pau i te whakawakanga ki te Hupirimī Kooti. Kei te kiia i roto i te Whare nei ko tenei Pire hei painga mo nga Maori, ki taku titiro kaore e pai, tera hoki pea ka kitea tetahi huarahi hei whakakore i nga oranga mo nga Maori e whaitake ana ki te whenua. Kei te mohiotia ano me ka kore he moni i roto i te pakete o te roia ka haere atu ia ki tetahi tangata kuare ka ki atu ki a ia kei te he te reti o tana whenua, me whakakore e ia te reti ka wehi taua tangata ka tono kia whakawakia na ko tona mutunga riro katoa ana moni reti i te roia. Ki taku mohio ko te mea tika me pahi he Ture hei here i nga whenua Maori kia kaua e taea te hoko, engari ko te reti anake te whakatuhera mo nga tau e whitu, ko tahi-tekau-ranei. Ahakoa he iti te reti ko tahi pauna nei—kei te mutunga hoki o nga tau ka taea ano te riihi hou na ka puta tonu mai nga moni nui. Mehemea hoki ka tukua mai he Pire mo nga moni e utua ana i mua i te hoko me nga moni whakapeau ke kaore nei i tika i runga i te Ture, kia kaua era moni e utua, he mea pai tera; penei ka tuohu rawa au ki te Pire penei me tenei e korerotia atu nei e au. Me ki atu au ki te Minita mo te taha Maori kua tino wehi rawa au ki tenei Pire kua tukua mai nei e ia. Mehemea ka whakaritea tetahi tangata ke i runga i tenei tikanga hei tiaki i aku whenua, ka mahue i au ana whenua ka puta au ki waho. Tenei taku kupu whakarite otira tera pea au e he me ka korero atu au i enei korero otira me whakamatau atu e au, me patai atu au ki te Whare ko wai o nga mema e noho nei i roto i tenei Whare e pai ma tetahi atu tangata e tiaki tana wahine. Ko au e kore au e pai kia riro atu taku wahine ma tetahi atu tangata e tiaki. I marenatia e au taku wahine maku ake, he penei ano hoki taku whakaaro mo aku whenua, kaore au e pai kia riro ma tetahi atu tangata e tiaki. I mahara au kaore aku kupu e toe ana, kua korero nei au mo te haora kotahi, na me mutu aku korero i konei kei kotiti ke pea aku kupu, me noho iho au ki raro.

H. Tomoana.—E Te Tumuaki, e kore e pau katoa i au te whakapuaki aku whakaaro mo runga i tenei mea, engari ka korero atu au ki te Whare nga mea e taea aua e au. I te tau 1881 i pahitia tetahi Pire ki tenei Whare, na i aku korero i reira i ki au ko nga Pire katoa e pa ana ki nga whenua Maori me kaua e uru he tikanga Komihana ki roto. I te tau 1879 i ki Te Minita mo te Taha Maori era e mutu tona hoko whenua Maori, ara, ta te Kawanatanga; na ki taku titiro i naianei e whakahe ana tenei Pire i era korero ana. E ki ana etahi mema he aroha no te Kawanatanga ki te iwi Maori i tukua mai ai tenei Pire, kaore aku whakaaro mo nga mema e korero ana i tena kupu; a, ahakoa tu ake nga Minita ki runga ki ai na to ratou aroha mo te Maori i tukua mai ai tenei Pire, e kore rawa au e whakapono. Me ata titiro koutou ki nga kupu a te Mema Maori mo te Waipounamu, e ki ana ia kua tukua te pitihana a nga Maori e inoi ana kia tukua ratou kia haere mai ki te whatitoka o te Whare nei whakapaua kii i a ratou kupu whakahe mo tenei Pire Titiro hoki ki te huhua o nga pitihana kua tae ki te aroaro o te Komiti mo nga Mea Maori e whakahe katoa ana i tenei Pire, a kua whakataua e taua Komiti he mea ke e pa ana ki nga whakahaere mo te katoa heoi me waiho ma te Whare anake e whiriwhiri. Koia nei te wahi hei whakaarohanga ma tatou; mehemea ranei he tika ta matou whakahe i runga i nga putake e korero nei au, e hara ranei enei pitihana i te tino tohu o te whakahe a nga Maori ki tenei Pire; ki taku whakaaro he take marama katoa enei. He nui nga korero mo te ngakau tiaki a etahi tangata i te iwi Maori; tena, titiro ki nga mahi mo Te Whiti, i takakinotia tona whenua, i hutihutia ona kai e nga hoia, a me nga kino i tukua kia mahia e ona hoa riri i

whakatikaina katoatia e tenei Whare ki tetahi ture. He atawhai ano tena? Mehemea he atawhai kua kore e whakamatea nga kai. Tetahi, i hangaia rawatia he ture motuhake me te takoto tonu mai o nga Kooti o te ture hei whakawa; tera ano ona kai-whakawa hei whakawa hangaia ketia ana ki te ture. Ki taku whakaaro kaore e tika tetahi tangata kia ki e arohatia ana te iwi Maori, notemea kaore ano he mahi o mua kua oti nei hei whakaatu i tena aroha. Mehemea hoki he tiaki na te Kawanatanga i te Maori i tohe ai ratou kia puta tenei Pire, he aha i meatia ai e ratou hei whawhai Kawanatanga, e tu ai ratou e hinga ai ranei? Heoi anake te take e kitea ana e au i tohetohe ai ratou he whai kia riro i a ratou te mana o nga whenua Maori, e hara i te mea he hiahia no ratou ki te tiaki i te iwi Maori. Tetahi hoki, ki te paahitia tenei Pire ka hangaia he Tari hou—Tari nui—a ma te whenua ano e utu, heoi me mutu te korero aroha a te mema mo te iwi Maori. Ko te tikanga o tenei Pire ki taku mahara he muru i te whenua he tuku atu ma te Kai-tiaki; na e hara i te mea ko te whenua anake, engari apiti atu hoki ki nga mea katoa o runga, nga taiapi, nga Whare, nga kararehe, me nga mea katoa e taka ana i runga; ka haere katoa ki te ringaringa o te Kai-tiaki. Ko te take tenei ka whakahe au ki nga korero a te Mema mo Whanganui; he aha ia i ki ai hei pai mo te iwi Maori i tukua mai ai tenei Pire; ka ata tono atu au ki a ia kia titiro i nga kupu o roto tera ia e kite he tango i nga rawa e te Maori. Mehemea hoki e pa ana tenei Pire ki nga whenua pakeha penei me te mea e ki nei kia pa ki nga whenua Maori era ranei e pewhea? Era e haparangi te waha ki te whakahe—era e nui atu te whakahe i ta matou e korero nei. Ki taku whakaaro e rite ana tenei Pire ki tetahi neera e hamaia ana ki roto ki tetahi rakau maro, kiki rawa te hounga atu kaore e taea te unu mai ki waho; waihoki, ki te paahitia tenei Pire e kore rawa e taea te turaki a muri atu. Kei whea te aroha o te Kawanatanga ki te iwi Maori? Kei te mohio tonu ratou ki te pitihana i tukua mai e nga Maori mo te Poraka o Omarunui, a i whakataua e te Komiti ma te Kawanatanga e mahi. Tena, kua pewhea ratou? Kaore ano i mahia e ratou taua mea. Titiro hoki ki te reta a Te Penetana Tumuaki o Te Kooti Whenua Maori, i whakapuaki ia i tona whakaaro i he tonu te whakawakanga a te Kooti i taua whenua. Tena kua ahatia e te Kawanatanga tenei? Kua tahuri ano ratou ki te whakatika i taua he? Ko Waipawa tetahi whenua i ata whakawakia, a whakataua ana, engari kaore kia whakaotia e te Kawanatanga. Tena kua tahuri ano ratou ki te whakaoti? Kaore ano—a hei whea ra tau ai te aroha e korerotia nei. Mehemea i paahitia he Pire hei whakamana i nga Komiti Maori, me tetahi Pire hei whakakore i te mana o nga Komihana i runga i nga rahui kua pai rawa au. He aha ra i kore ai e whakaturia nga Komiti Maori? He aha tetahi Komiti i kore ai e whakaturia hei whakahaere i nga tikanga o tenei Pire? E whakaaro hia ntitia ana ko te whenua engari ko te tangata nona kihai e whakaaro hia; no reira au ka ki he hanga noa iho te korero i te aroha mo te Maori. He aha oti kaore e ata whakamaramatia te tikanga o tenei Pire? Mehemea koia nei hei whakarite i nga moni ka namaia mai nei i Ingarangi he aha kaore e kiia he pera? Kaore rawa atu e kitea e au tetahi mea pai i roto i tenei Pire mo te Maori; mehemea he hiahia to te Kawanatanga ki te awhina i te iwi Maori me whakakore te hoko i te whenua Maori, ahakoa na te Kawanatanga te hoko na te tangata noa iho ranei. Me here nga whenua me waiho ma te Maori ano e whakahaere. Mehemea e pera ana tenei Pire kua pai au. Na ko tenei ki taku mahara he Pire kino rawa atu tenei, he muru i nga mea katoa a te Maori he hoatu he tangata ke mana e whakahaere. Ki taku whakaaro tena ano tona tikanga i tuku mai ai te Kawanatanga i tenei Pire notemea e kaha ana ta ratou tohe kia puta—tera pea he whakawhiwhi i etahi tangata.

Wenerei, te23 o Akuhata, 1882.

Pire Rahui Maori.

Na H. K. Taiaroa i motini kia apitiria atu ki te rarangi 3 o te Pire Rahui, enei kupu:—"Ahakoa nga tikanga o tenei Tare, kaua etahi o aua whenua e tau ki raro ki nga tikanga o tenei Ture kia ata whakaae rano te nuinga o nga tangata whaitake ki te whenua kia tukua a ratou whenua kia whakahaerea i raro i tenei Ture."

I pootitia e te Whare, hinga ana tenei menemana.

Pire Whakatika i Te Ture Whenua Maori.

Na H. Tomoana i motini kia hanga tenei rarangi hou, ara: "E kore e mana te roia ki te haere ki te Kooti hei kaiwhakahaere hei hoa ranei mo tetahi tangata. E whakakorea ana e tenei te Tekihana ono-tekau-ma-toru o "Te Tura Kooti whenua Maori, 1880."

I pootitia e te Whare, hinga ana tenei menemana.

Paraire, te25 o Akuhata, 1882.

Pitihana a Tairoa Raua Ko Tainui.

Na Kanara Timipara i mau mai te ripoata a te Komiti Maori i runga i te pitihana a Taiaroa raua ko Tainui, na motinitia ana e ia ki Te Whare me tuku nga korero me te whakatau a te Komiti kia whiriwhiria mai e te

Kawanatanga,

H. K. Taiaroa. E Te Tumuaki; he menemana taku, koia tenei; me whakahoki ano tenei ripoata ki te Komiti kia ahei etahi atu tangata te haere ki reira korero ai. Te take o tenei menemana aku, kaore te Apiha a te Kawanatanga, a Te Matara, nana ra i hoko era whenua, kaore i tae ki te Komiti korero ai. Tera ano tetahi atu tangata hei whaaki korero ki te Komiti, ko Meiha Retimana, te Hupiritenete hoki tera i te takiwa o aua hoko. Heoi ano te Kai-korero i tae ki te Komiti korero ai ko Te Make, na ko ana korero he mea kohikohi ke nana i roto i nga pukapuka, e hara i ana i kite ai, kaore hoki ia i reira i te wa i mahia ai aua hoko. Kote ripoata a nga Komihana i whakaturia nei hei whiriwhiri i nga tono a nga Maori o Te Waipounamu i haere i runga i nga korero a nga tangata i mohio i kite pu hoki i aua hoko i waenganui i nga Pakeha me nga Maori; na ki taku whakaaro i runga i enei mea katoa e kore e paingia tenei ripoata a te Komiti e nga Maori. I ki tonu te Minita mo te Taha Maori i mua, i te wa e tu ana te Komihana, tera ia e whakmutu i te mahi a taua Komihana, a na taua Minita ano i whakatu te Komiti Maori nana nei tenei ripoata, heoi, no reira ka mahara au e kaore e tika tenei ripoata. I pootitia ano tenei ripoata i roto i to Komiti, na e ono i tetahi taha, e ono i tetahi; katahi ka riro i kona ma te Tiamana e whakatau, na i mohiotia i runga i nga korero kua puta i taua Tiamana era ia e turaki i nga tono a nga Maori. Heoti ano taku kupu kua roa noa atu uga Maori e tatari ana i ia tau, i ia tau, kia whakaotia e te Kawanatanga, e te Komihana ranei, a ratou kereeme. Kua toru te kau ma tahitau i naianei i mahia ai era mea, na kaore ano tetahi i puta ki nga Maori. No reira au ka motini kia whakahokia tenei ripoata ki te Komiti mo nga mca Maori kia tikiua ano etahi atu korero mo runga i tenei pitihana, notemea tera ano etahi kai-korero e whaki i etahi koreroa nui.

Ka korero etahi Mema, a, riro ana i ta Taiaroa kia whakahokia ano te ripoata ki te Komiti.

H. M. Tawhai.—Ko aku korero tuatahi mo nga mea i mahia i te Komiti. Kua korero te Tiamana o te Komiti kotahi anake tona pooti; e tika ana tena, erangi e hoatu ana ia i taua pooti mo ona hoa; kei te mohio noatia atu te pooti a te Tiamana, ki te kore te Kawanatanga e pai ki te pitihana a tetahi Maori hoatu ai te Tiamana i tona pooti ki te Kawanatanga. Ko tenei ripoata na te Tiamana tonu i tuhituhi e hara i tetahi tangata ke atu. I ahua whakaae ano te ripoata ki te mate o nga Maori otira kahore i rite ki nga mea i whakaaetia e te ripoata a te Komihana. Ko taua Komihana i whakaturia hei whakawa i nga tono o te Waipounamu, na te Kawanatanga i whakatu tetahi o nga Komihana na nga Maori tetahi, a, i mahi nui aua Komihana i nga mahi i whakaritea ma raua, kahore hoki raua i raruraru ki etahi mahi ke erangi i pou katoa o raua whakaaro ki ta raua mahi. I kohikohia e raua nga korero katoa e pa ana ki aua tono, a tukua mai nei ta raua ripoata. Kahore te Kawanatanga i pai ki taua ripoata koi na te take i tukua mai ai tenei ripoata i runga i tenei pitihana. E ki ana te Minita mo te Taha Maori e kore e pai kia whakahokia tenei pitihana ki te Komiti, na e rite ana tena ki te ki he tika atu te whakatau a te Komiti i te whakatau a te Komihana, ahakoa i roa nei te Komihana ki te whiriwhiri i aua tono o tera motu. He kupu tenei naku ko etahi o nga mema o te Komiti kahore i mohio ki te take o ta ratou pooti notemea kahore hoki i tae ake i te takiwa i korerotia ai te pitihana, kahore ratou i rongo i nga korero, heoi i whai kau ratou i te Kawanatanga i te mea kua rongo ratou e whakahe ana te Kawanatanga ki te inoi o te pitihana. Ki taku whakaaro kei te tika te ripoata a nga Komihana notemea i whakaae tonu te Kawanatanga he mate ano to nga Maori, engari he hiahia no ratou kia whakarereketia te ripoata kia kore ai ratou e whakamana i nga mea i whakahaua e nga Komihana he tika kia mahia. Ko te mea pai mehemea i ki te Kawanatanga "Kahore matou e whakaaro i te mate o nga Maori o te Waipounamu; kahore he tono a ratou e tika ana kia whakaaetia," engari i ahua whakaae te Kawanatanga he tika ano taua mate me to ratou kore kahore e whakaputa he ora mo reira. Ki taku whakaaro me whakaae te menemana a te Mema Maori mo te Waipounamu kia whakahokia ano tenei ripoata ki te Komiti mo nga Mea Maori kia ahei ai te tae etahi Maori ki te Komiti korero ai. He maha nga Maori kai-whaaki korero kihai i tonoa ki a haere ki te aroaro o te Komiti. Kahore te Kawanatanga e pai ki te ripoata a te Komihana e pirangi ke ana ki te ripoata a te Komiti. Mehemea ka tono nga Maori kia tu he Komihana tera ahau e pooti kia tu.

Nga Hawhe-Kaihe O Te Waipounamu.

H. K. Taiaroa.—He patai taku ki te Kawanatanga mehemea ranei kua whakaputaina e ratou he Karauna karaati ki nga Hawhe-kaihe i raro i "Te Ture Karauna karaati mo nga Hawhe-kaihe o Te Waipounamu, 1877;" a mehemea i whakaputaina etahi karaati i whakaputaina ki a wai; a e hia ranei kaore ano kia whakaputaina? I rongo hoki au kaore ano etahi Hawhe-kaihe i whiwhi karaati i raro i taua ture, na ko etahi kaore ano kia whakaritea hei whea ranei o ratou piihi.

Te Paraihe.—Kei te tika tonu te korero a te Mema nei. Ko etahi karaati kua whakaputaina i raro i taua Ture, ko etahi kaore ano. Mehemea e pai ana a Taiaroa kia whakatakotoria ki Te Whare nga pukapuka hei whakaatu i te ahau o taua mea e pai aua maku e tuku mai.

Rahui Maori i Pooti Riiwi.

H. K. Tairoa.—He patai taku ki te Minita mo nga Whakawa, na tewhea mana i tangohia ai e Te Kawana te

wahi mutunga mai o te tai-ki o te Rahui Maori i Pooti Riiwi, kihai nei i whakaae nga Maori e pa ana ki reira? Te take i patai ai au i tenei he rongo noku, a he mohio hoki i uru te wahi tai-ki ki roto ki nga rahui i whakaritea mo nga Maori e Te Matara ki Pooti Riiwi. I hoatu ano e Te Matara he mapi tika ki nga Maori i taua takiwa. Kei a ratou tonu taua mapi, na e whakaatu ana i tae rawa nga rohe o to ratou rahui ki te mutunga mai o te tai-ki. I te tuunga o te Kooti i kiia atu ki nga Maori ka whakaputaina te Karauna karaati, engari kua tangohia hoki i roto i taua karaati tetahi piihi kotahi tiini te whanui, no reira kua iti iho hoki nga eka o te whenua i whakaritea ra ki nga Maori. Tetahi hoki i raro i te Tiriti o Waitangi kei te whaimana tonu nga Maori ki te wahi i waenganui i te tai-ki me te tai-timu, engari kua riro katoa hoki tera tae mai ki te wahi kua korerotia ake nei e au, heoi kua kore e ahei nga Maori ki te haere ki o ratou wahi mahinga pipi me o ratou wahi mahinga ika. Mehemea e tangohia ana tera whenua e tika ana ano kia utua nga Maori.

Te Paraihe.—Ko te rahui e korero ana te Mema nei e 800 nga eka, he mea rahui i roto i te pukapuka hoko o Pooti Kupa. Na i roto i taua pukupuka hoko i tino whakaritea me mana te haere o te rori ma roto i taua piihi; koia hoki tena kua whakahaerea te rori ma reira. Na mo te wahi i waenganui i te tai-ki me te tai-timu kaore au i te mohio kei nga Maori tena.

Omarunui.

H. Tomoana.—E te Tumuaki e hiahia ana au ki te whakamarama atu i etahi o nga kupu a te mema mo Nepia (Te Tatana). I ki ia mehemea ka taea te tuku i te kupu whakatupato hei arai i te karaati ka taea hoki te mahi pera i nga karaati mo nga takiwa katoa o Nepia. He tino he rawa taua kupu ana. E toru nga tukunga o tenei mea kia whakawakia e te Hupirim Kooti, hinga ana nga Maori i aua whakawakanga. Kaore rawa nga Maori i mahara i he ratou. Engari i whakaaro ratou kaore i tika te whakataunga a te Kooti, titiro hoki ki to ratou kaha ki te tohe tonu ki te pitihana ki tenei whare kia whiriwhiria taua raruraru. Ko te patai kua panuitia nei ki te whare e haere ana mo runga i te Karauna karaati me nga tangata e pa ana ki taua whenua ara mo Paora Torotoro mo Rewi Haukore. No naianei ka rite te whakaaro a te Tumuaki o nga Kai-whakawa ki ta nga Maori i mahara ai i te timatanga a tae noa mai ki naianei. E tika ana te kupu i te patai e ki nei i puta te Karauna karaati ki a Paora Torotoro raua ko Rewi Haukore, e tika ana hoki te kupu o te reta a te Tumuaki o nga Kai-whakawa e mea nei kaore i tika te urunga o te whenua iti ki roto ki te Karauna karaati. E kore au e korero tonu i tena i naianei. Kaore i whakaaetia te whenua iti e noho nei nga Maori i runga kia uru ki roto ki te hoko ki te karaati ranei, i te wa i ruritia ai taua whenua a tae noa ki te wa i puta ai te Karauna karaati. E rua rawa tau i muri i te hokonga a te mema mo Nepia i taua whenua ka tahia ia ka kite kaore i uru te wahi iti ki roto ki tana hoko, katahi ka mahia a wahotia e ia. Kaore nga Maori i whakahe i te hoko o te whenua nui, ara o te 3,000 eka, natemea hoki kua oti tera te whakatau e te Kooti. Engari e whakahe ana ratou i te tangohanga o te wahi iti, kaore nei i uru ki te hoko. Kaore hoki nga Maori i mohio i pewhea ra i riro ai te wahi iti, i uru ai ki te Karauna Kakaati. I ki hoki te Mema na ka taea te whakakore nga hoko o te takiwa o Nepia, engari ka ki atu au ki te mema na e he ana tena kupu ana, ko nga whenua i hokona e ia ko era anake e taea te whakahe. Me mutu ikonei taku whakamarama atu.

Turei, te29 o Akuhata, 1882. Turei, te29 o Akuhata, 1882. Nga Pitihana A H. Patawhira, W. Waitangi Me Etahi Atu.

Meiha Te Wheoro.—He patai taku ki te Kawanatanga mehemea kua whakamanaia e ratou nga whakahau i roto i nga ripoata a te Komiti mo nga Mea Maori mo runga i te pitihana a H. Patawhira o te tau 1879 me te pitihana a Wiremu Waitangi me etahi atu i te tau 1880? I whakaaetia e te Komiti te pitihana a H. Patawhira ma, he tono Karauna Karaati mo etahi whenua i Waikato engari kaore ano kia whakahaerea e te Kawanatanga te kupu a te Komiti. Na mo runga i te pitihana a W. Waitangi ma, he hunga tera kua roa e noho ano i runga i o ratou whenua e noho mai nei, no mua atu ta ratou noho i te paahitanga o te Pire mo nga whenua rau-patu o Waikato. I pai ano te whakatau a te Komiti mo taua pitihana engari kaore ano kia mahia e te Kawanatanga.

Te Paraihe.—Ko te patai tuatahi e pa ana ki etahi whenua i Waikato i kiia kia whakahokia ki nga iwi-hauhau. Ko nga Karaati mo era wahi e meatia ana kia whakaputaina ki ia tangata taki-tahi erangi ko etahi Karaati na nga Maori ano i tono kia taki-rua ki roto ki te mea kotahi. Ko etahi o aua Karaati kua whakaputaina, ko etahi kei te hangaia i naianei. Na mo te pitihana tua-rua e pataitia mai nei e rereke ana tena. He mea ke tena mo raro i te Ture mo nga Whenua Raupatu o Waikato. Kua oti ano i au te whakahoki i mua ake nei tetahi patai pena me tena. Otira i muri tata i tenei Paremete tera au e tahuri ki te mahi nui i taua Ture.

Wenerei, te30 o Akuhata, 1882.

He Rata Mo Nga Maori i Waikato.

Meiha Te Wheoro.—He patai taku ki te Kawanatanga mehemea ranei ka whakaturia e ratou tetahi Rata tuturu mo nga Maori i roto i te Takiwa o Waikato? Kaore tahi he Rata a te Kawanatanga i reira hei rongoa i nga Maori. Tera ano tetahi tangata mahi rata kei reira engari kaoae e mahi ana i nga Maori. E hiahia ana au kia whakaarohipa e te Kawanatanga tenei mea.

Te Paraihe.—Ki taku mahara ahakoa whakaturia kia kotahi Te Rata mo tera takiwa e kore e rite te hiahia a te Mema nana nei te patai; notemea hoki he takiwa nui rawa tera, e toru, e wha ranei, nga taone nunui kei roto, na e kore e taea e te tangata kotahi nga mea katoa e hiahia ana. Tera au e ata titiro i tenei mea a toku haerenga ki Waikato i muri tata i te mutunga o tenei tuunga Paramete, na tera au e whakamatau ki te whakarite i tetahi tikanga pai mo reira.

Nga Hawhe-Kaihe O Te Waipounamu.

I runga i te motini a Taiaroa i whakatakotoria ki te aroaro o Te Whare te pukapuka whakaatu i nga Karauna karaati kua whakaputaina ki nga hawhekaihe i raro i "Te Ture Karauna Karaati mo nga Hawhe-Kaihe o Te Waipounamu, 1877."—Me te whakaatu i whakaputaina ki a wai aua Karauna karaati—ko ewhea nga piihi i karaatitia—e hia nga Karauna e toe ana kaore ano kia puta—a me puta kia wai.

Pire Reiti i Nga Whenua Karauna Me Nga Whenua Maori.

H. Tomoana.—Tera au e tahuri ki te tautohe i tenei Pire. He maha nga Pire kua tukua mai e te Kawanatanga i tenei tunga paramete a e kino katoa ana ki nga Maori. I te tukunga mai i tenei Pire i tera tau ka ki au i reira me kaua e pa he reiti ki nga Maori notemea ko te nuinga kua riro noa itepakeha te hokohoko mo te kore noa iho. He maha nga whenua na te waapiro i hoko, ko etahi na te 2 kapa me te 3 kapa mo te eka. He nui nga whenua a te Maori kua rau-patutia, na ko ena nga whenua hei reititanga ki taku whakaaro. Tera auo tetahi Pire ko te Pire Rahui Whenua Maori kua pahitia i roto i tenei Whare he tango tera i nga whenua rahui a te Maori ka hoatu ki te Kai-tiaki whakahaere ai. Kaore au e marama ki tenei Pire. Katoa nga Pire a te Kawanatanga e pa ana ki te Maori kanui rawa te taimaha. Kua riro te nuinga o nga whenua Maori i te pakeha. He iti rawa nga whenua e toe ana i naianei ki nga Maori o Heretaunga (Haake Pei). I te hokonga i te nuinga o era whenua he mea mahi ki te waapiro no reira i whakahe ai au ki tenei Pire. Tera ano tona ra a muri ake nei e tika ai pea kia tukua mai he Pire penei me tenei. Ahakoa e kiia ana he Pire tenei hei whakaora mo nga rori hei haerenga mo nga Karet, me nga Kaata me nga rerewe ka ki tonu au me kaua e reiti nga whenua Maori E kore rawa au e whakaae ki tenei Pire ahakoa paahi i tenei Whare, tenei Pire ka whawhaitia rawa e au. He maha rawa hoki nga Pire Maori e tukua mai ana ki tenei Whare, na ki taku whakaaro, kaore rawa he ora e puta ana ki nga Maori; heoi e mea ana au ko te tikanga pai me waiho tenei Pire i naianei hei tetahi takiwa ke atu a muri nei tuku mai ai. Tera ano au e tohe kia whakakorea te wahi o tenei Pire e pa ana ki nga whenua Maori, kia waiho ai mo nga whenua Karauna anake tenei Pire.

H. M. Tawhai.—Me tu atu an a Mohi Tawhai ki te whaikupu ki te whare mo runga i te Pire nei. I rongo au ki te Akitini e ki ana i tukua mai ano tenei Pire i tera tau, a me whakaae nga mema kia paahitia i naianei. Na mo runga i tena me ki atu ano au, ko ahau ano tenei ko tana Mohi Tawhai i turuki ra i tana Pire i tera tau. I ki atu ano hoki au i reira, e rite ana tana Pire ki te mahi a Kingi Ahapa i hiahia ra ki te kari waina a Napata, na kei te pera tonu taku whakaaro mo te Pire nei. Ki taku mohio ko tona tikanga hei tanga i nga whenua Maori. E whakaae ana hoki au ki nga kupu a te mema Maori mo te Tai Rawhiti, kia whakakorea nga kupu "Reiti Whenua Maori" i roto i te Pire nei. Me patai atu au, na wai i tono kia mahia nga rori ki nga whenua Maori, i tukua mai ai tenei Pire hei reiti i a ratou whenua? E hara i nga Maori i tono kia hanga he reriwae ki reira hei whakapai i a ratou whenua, i tukua mai ai e koutou tenei Pire hei reiti i a ratou whenua mo aua tu mahi. I taku tamarikitanga mai tae noa ki tenei wa kaore ano nga whenua o toku takiwa kia riihitia ki nga Pakeha, na mehemea ka reititia nga whenua e te Kawanatanga i runga i nga tikanga o tenei Pire, e kore e tae ki te rua tekau ki te toru tekau tau ranei ka riro katoa nga whenua hei utu mo aua reiti. I ki a te Akitini e hiahia ana ia kia whakaaetia te Pire nei e te nuinga o nga mema, engari me patai atu au he aha te pai kia pooti ratou kia paahi te Pire hei reiti i nga whenua Maori. He mea ke tenei ma matou ma nga mema Maori e whiriwhiri. E kore e tika kia pahitia tenei Pire e nga mema Pakeha, i te mea e whakahe katoa ana matou nga mema Maori. E kiia ana hoki ma enei rori e whakapai nga whenua a nga Maori. I pewhea ra i nga ra o mua i mahia nei nga rori a riro atu ana nga whenua a nga Maori mo te tahi kapa mo te rua kapa ranei? I te mea ka utua katoatia enei moni mo nga mahi nunui, mo nga rori, mo nga hohipera, me era mea atu ka riro atu nga whenua, ka kore he tikanga o nga Maori ki o ratou whenua. E kore au e whakaae kia reitiniga nga whenua Maori hei whakarite i nga moni a te Kawanatanga. No reira hoki au i mea atu ai—"Me whakahoki atu nga moni ki te peeke—nga moni ki te peeke. E matuku ana au kei hou ki te whenua—kei hou ki te whenua." Mehemea ka tohe tonu te mema na kia paahitia tona Pire, ka kaha tonu hoki taku tohe kia hinga, a ki te pakeke tonu a te Akitini ki te reiti i nga whenua Maori, tera pea e kiia he tangata whakaara taiapa kohatu au.

Meiha Te Wheoro.—He kupu ano taku me tenei Pire. I tae mai ano ki tenei whare i tera tau, na, i whakahengia ano e au i reira, heoi kaore ano kia rereke aku whakaaro, notemea ko taua Pire tonu ra tenei. Kotahi anake te wahihou i roto i tenei Pire e kite ana au, ko te tikanga mo nga whenua e rima maero nei te tatanga ki te rori, engari ko te tikanga nui tenei e mau nei i roto i tenei Pire; ara, te reiti i te whenua Maori. E whakaaro ana au e mea pai kia reititia nga whenua Kawanatanga, koi na nga whenua hei reititanga, notemea ki taku titiro no te koroni era whenua, na ko nga rori e hangaia ana he mea hei whakapai i era whenua. E hara taku i te ki me kaua rawa e reiti nga whenua Maori, engari hei nga wahi anake e tono ana nga Maori kia hangaia he rori ki o ratou whenua, na hei reira te reiti. Kua ki etahi mema i roto i te Whare, nei kaore i te utu takoha nga whenua Maori. Ka patai atu au kei whea nga moni o nga whenua Maori? Ara, te kotahi te kau pauna i roto te rau kotahi. Kei te haere tena moni ki te Kawanatanga e tangohia ana e ratou mo a ratou mahi. Titiro ki te maha o nga Ture Maori kua whakamanaia e tenei Whare, te Ture mo te Kooti Whenua Maori me etahi atu, na kei te utu takoha te Maori i raro i enei Ture katoa. E kiia ana e tetahi mema he tere nga Moari ki te tono kia whiwhi tahi ratou ko nga pakeha ki nga mea pai, na ka tae ki nga taimahatanga e kore te Maori e pai kia waha i tana wahi o te taua kawenga. E tika ana pea tena engari he aha te mea e riro ana i te Maori? Ka tono ratou kia hoatu he taro hoatu ke ana he kohatu; na me pewhea nga Maori e huri atu ai ki runga ki a koutou whakaaro, ki a te pakeha, i te mea ka tono ratou kia hoatu he taro ka hoatu ke e koutou he koatu? E kore e tore te riihi me to hoko o nga whenua Maori i runga i tenei Pire engari katahi ka kore rawa, notemea ka tangohia ano te tekau pauna i roto i te rau o nga moni o te whenua, na ka tangohoia hoki ko nga reiti i raro i tenei Pire, e kore te Maori e whakaae kia tangohia ena i roto i ana moni notemea ka whai tonu ia kia riro katoa i a ia te uta tika mo tona whenua, na ko te mutunga ano o tena ko te takoto noa iho o te whenua e kore e rikitia, ka nui haere nga takoha ia tau, ia tau, hei reira hea katahi ka tukua mai he Pire hei rau patu i te whenua hei utu mo ana reiti. Tetahi hoki, ki te takoto he whenua e rima maero te tatanga ki te rori, he awa kei Waenganui, na kaore he painga o te rori e riro ki tera whenua, i te mea ko te awa kei te arai. Ha era ano e tika kia reititia tera whenua? Ki taku whakaaro me kaua rawa te Whare e kaika ki tenei mea, me atu whirihiri e tatou. Ko te mahi a te Maori he tonotono ki tenei Whare kia whakaaetia atu etahi tikanga ki a tatou, kaore rawa e whakarongona ana a ratou tono; e kore e kaha tetahi mema kotahi ki te ki kua whakamanaia tetahi tono kotahi a te Maori; no reira ka mea au e he ana te kupu a te mema e ki nei heoti ano te kupu e pahure ana i te Maori he karanga "homoi, homai." Kua hanga ture koutou i roto i tenei Whare hei here i nga wahi katoa o te tinana o te Maori, mo ana taonga katoa, mo ana whenua me nga mea e pa ana ki a ia; a he aha ano te hua o roto kua puta ki a ratou?

H. K. Taiaroa.—E te Tumuaki, e hiahia ana an ki te whaikupu mo runga i te Pire nei, e rite ana hoki ki te Pire i tukua mai ra e te Kawanatanga i tera tau. I roa rawa te korero i reira mo runga i taua Pire, tukua ana hoki e te mema mo Nepia e te Omana he menemana whakahe mo te Kawanatanga. E whakatika ana au i te kupu a Makeanaru i mea nei ia kaore i tika kia tukua mai ke Pire penei hei reiti i nga whenua Maori. Kaore au i te kite he painga mo nga Maori kei roto i tenei Pire, engari e kite ana au he nui te painga mo te Kawanatanga. I ki te mema mo Herewini a te Hooro hei painga tenei Pire mo nga iwi e rua. Me ki atu au i runga i tena kupu, ki taku mohio e kore e noho tahi nga iwi e rua i nga tikanga o tenei Pire, engari ka tahi ka tino wehe ke rawa. E mea ana te tekihano 4,—"Ko nga whenua Maori katoa, me nga whare me nga whakapainga o runga, kaore nei i hipa atu i te *rima* maero te matura atu i te huanui e puare ana e watea ana ki nga kaata me nga paki me nga mea pera, ko aua whenua katoa me utu reiti i raro i "Te Ture Reiti, 1882," i raro i nga tikanga o roto. Ki taku titiro ka whakawehiwehi tenei tenei rarangi i nga Maori ka kore ratou e tahuri ki te whakapai i o ratou whenua, kei nui rawa te reiti e puta mai hei utu ma ratou. E kore e tika te ki hei painga tenei Pire mo nga iwi e rua. He maha nga mema e ki tonu aua, kaore nga Maori i te utu reiti i naianei. Me ki pono atu au kei te utu reiti nga Maori, e utu ana hoki ratou i nga moni e natna mai nei i tawahi, ahakoa e hara nei i a ratou i tono atu aua moui. Ko nga Maori na ratou nei matou i poati mai e ki tonu mai aua e kore ratou e pai kia utu reiti ratou, natemea e kore e taea' e ratou te utu. E ki ana hoki nga Mema o te Whare nei ko te mahi a nga mema Maori he turaki tonu i nga Pire, na me ki atu au ko matou nei i pootitia mai e te iwi Maori, kua ki mai hoki ratou kaua maton e whakaae ki enei Pire, no reira matou i kaha ai ki te turaki. Ki te reitingia nga whenua Maori, ka riro ano ma nga Pakeha e whakahaere aua moni hei painga mo nga Pakeha; e kore e puta he painga mo nga Maori. E tika ana ano pea tera ka whakapaingia aua whenua i te putanga o nga rori ma reira; engari me mahara ano koutou e hara i a ratou i tono kia mahia aua rori. Ko nga rori katoa kua mahia nei i roto i tenei koroni i hanga i runga i te hiahia o nga Pakeha me te Kawanatanga i nga wa e kitea ana tera pea e puta mai he oranga mo ratou i runga i te mahinga. Ki taku mohio tera pea e tae ki te wha-tekau-mano nga Maori o tenei koroni, e utu ana hoki ratou i nga reiti me nga tiuti mo runga i nga ti, i nga tupeka, i nga huka, me nga ti me etahi atu mea utu tiuti e pau nei i a ratou. Tera pea e tae ana ki te £1—e utua ana e ia tangata, wahine Maori ki te Kawanatanga mo runga i nga tiuti, e tae atu ana pea te huinga o aua moni ki te £45,000 i te tau. Kei nga Pakeha katoa te mana whakahaere i nga Rori Poari, me nga Kauti Kaunihera me era atu mea; kaore he Maori o aua poari e mahi nei i nga moni e utua nei e nga Maori. Kua rongo hoki au i tae ki te £15,000 i utua i roto i tenei tau i runga i nga pukapuka reti me nga pukapuka hoko whenua Maori. Kei te mohio au mehemea ka mana tenei Pire ka waiho hei raruraru tera e wehe ke atu nga iwi e

rua, ka tino motu ke rawa atu te Maori. Tera ano, ki toku mohio. He Pire e taea ai te noho tahi ai, nga iwi erua; engari e kore e taea penei me nga tikanga o tenei Pire. Tera ano etahi Maori e pai ki te utu i enei reiti, engari ko etahi kore rawa e pai ki te utu, a ka waiho pea ma ta ratou kino me ta ratou kuare ki tenei Pire e puta ake ai he raruraru. I roa ano aku korero i tera tau, no reira e kore au e korero roa i naianei. Na kia mutu ai tenei korero, kia poto ai hoki ka motinitia e au kia ono marama korero tuarua ai tenei Pire.

I runga i te menemana a Taiaroa, "Kia ono marama korero tuarua ai tenei Pire."

H. M. Tawhal—E whakatika ana au i te kupu a Makeanaru e mea nei ia, kaore nga mema hou i te mohio ki nga tikanga o tenei Whare. Ko ta ratou e hiahia ana kia pooti atu matou ki nga mea e paingia ana e ratou. I raro i nga Ture Kaute e utu ana ano nga Maori i nga reiti, e uru ana ano hoki ki nga mahi whakahaere. Kua utu etahi o nga Maori i enei reiti, ko etahi kaore i utu. E utu ana ano au i nga reiti, he mema ano hoki au no te Kaute Kaunihera o toku takiwa. Kua Karauna karaatitia toku nei whenua; i utu au i nga reiti, no reira au i ahei ai kia uru ki roto ki nga mahi whakahaere o toku Kauti. Ko tenei Pire e mea ana me utu reiti nga whenua papatipu, engari kaore i te whakarite huarahi e mau ai nga ingoa o nga Maori ki runga ki te rouru. Me pewhea e mohiotia ai te take o te tangata i te mea kaore ano kia whakataua e te Kooti? I ki te mema mo Nepia (a Tatana) ka tautoko ia i te Pire nei, natemea ki tana titiro he Pire pai. Engari me ki atu au ki a ia, e kore ia e kaha ki te whakahe i te mea e tukua mai ana e te taha Kawanatanga, natemea hoki he rereke o ana mahi ki nga Maori. Mehemea ka mahue i a ia tona taha Kawanatanga ka hohoro tonu tona raru; no reira i tautoko ai ia i tenei Pire.

Te Tumuaki.—Me whakatupato atu au i te mema na kia kaua ia e whakapae ki tetahi mema o tenei Whare, kia kaua hoki ia e ki kaore i te mema tona whakaaro ake mo ana mahi.

H. M. Tawhai.—E pai ana ra kia riria mai an e koe mo runga i tenei mea e pa nei ki toku iwi Maori. E ki ana nga mema o tenei Whare he Pire pai rawa tenei, engari ko au nei kaore au e kite ana i te pai. E pa ana nga tikanga o tenei Pire ki nga whenua Maori, ahakoa he whenua pai he whenua kino ranei. Tera pea e pai nga whenua ahua pai, e riro i te Pakeha te mahi, engari e kore nga Pakeha e tahuri atu ki nga whenua kino e meatia nei kia reitingia i raro i tenei Pire. He maha nga Pakeha e tae ake ana ki toku takiwa ki te titiro whenua kaore i pai ki te riihi i nga whenua, notemea he kino rawa hoki. Ko te wahi pai kua oti noatu te hoko e te Kawanatanga, kei te tangohia mai hoki i naianei e nga kauti o Onehunga me Panera kia uru ki to ratou Kauti. Ko te whenua e toe ana ki nga Maori, he whenua kino anake e kore e riro i te Pakeha, natemea he kino rawa hoki no te whenua. Ko Takawira raua ko tona hoa ko Eruera Mitihana kei te tango mai i tetahi pito o te Kauti kia uru mai ki to raua Kauti o Hopiha. E wha - tekau - mano eka e tangohia ana e raua, pau katoa mai te whenua pai. Mehemea e utua ana nga reiti e te Kawanatanga ki nga Maori kia hoatu ai e ratou ki nga Kauti Kaunihera, katahi pea ka pai. Mehemea ka whakahaera nga tikanga o tenei Pire ki nga whenua o toku takiwa, kia tae rawa ki te tahi rau tau ka tae ake ai he Pakeha ki te hoko whenua i reira. Timata atu i Waitemata tae atu ki te pito ki Raro, kore rawa he whenua o reira e paingia e nga Pakeha whai moni. Ko tenei Pire i tukua mai e te Meiha na, ko te tikanga o tena ingoa o te Meiha he tangata whawhai; kua tukua mai hoki e ia tenei mea hei whawhai mana ki te iwi Maori. E ki tonu mai aua nga mema e takahi tonu ana nga mema Maori i nga Pire katoa, otira e whakahe ana matou i tenei

Pire natema kaore i te rite nga tikanga o roto ki ta matou i hiahia ai. Mehemea ka whakaae nga mema kia patua te tekihama 10, ka tahi au ka whakapono ki a ratou kupu. Ka nui taku pouri mo te mema mo Tanitini o te Tai Rawhiti e mea nei ia ka tautoko ia i te Pirenei. Kaore au i te mohio me pewhea ra taku korero kei riria mai ano au, engari me whakarite e au ki tetahi tangata onamata. E rite ana tenei Pire ki nga mahi a Kiangi Hiha ia ia e kohi ana i nga takoha, ki ana taua tangata onamata, me hoatu kia Hiha nga mea a Hiha me hoatu ki to Atua nga mea a te Atua. Ka tahi au ka rongo i taua mema e mea ana ka pooti ia ki te tango i nga mea a te tangata, ara a Hiha. Ki taku mohio ka tautoko mai ano te mema na i au ki te turaki i tenei Pire. Ahakoa tokowha tonu nga mema Maori ka whakahe tonu matou i tenei Pire ka tahuri tonu ki te turaki. Ka pooti au kia hinga tenei Pire natemea e whakahe ana au ki nga tikanga o roto. E mea ana te Tiriti o Waitangi, ki nga Maori ano te tikanga o to ratou whenua, na e mea ana tenei Pire ki te tango mai i nga whenua. Kaore he raruraru mo runga i nga whenua kua karaatitia. I te utu tonu nga Maori i nga reiti i roto i nga tau e ono e whitu ranei. E ki ana nga mema ma tenei Pire e kotahi ai nga iwi e rua, engari ki taku titiro ki nga tikanga Pakeha, e kore e taea e nga tikanga o tenei Pire. E mea ana hoki tenei hei reiti i nga whenua o te Karauna me nga whenua Maori, kaore i mea mo nga whenua Pakeha, no reira e kore ai e rite tahi te paanga. E ki ana te Pire nei kia reitinga nga whenua Maori me nga whenua o te Karauna mehemea hoki i mea te Pire kia tu he Maori hei Kawana i te mea hoki e pa ana ki nga whenua Maori me nga whenua Karauna te Pire nei katahi au ka ki he tika. Mehemea i kiia kia reititia ko nga whenua anake a te Karauna, kua whakaae atu au natemea, ko ana whenua a te Karauna na te Pakeha tahi me te Maori. Ko te tuarua tenei o nga Pire kua tukua mai e te Kawanatanga hei kiinga atu ma ratou ki nga tangata tuku moni mai i tawhahi, tenei nga whenua Maori kei a matou e pupuri ana hei whakaea i a koutou moni. Me i kore kua kore hoki te Kawanatanga e kaha ki te nama moni mai. Ka whawhai tonu au ki tenei Pire, tae noa ki te komititanga ka whakahe tonu au, ahakoa kawea au ki te whareherehere mo taku tohe ki tenei Pire e pa nei ki nga whenua Maori. Ki te kore e hinga i konei ka hanga e au taku taiapa kohatu i roto i te Komiti. E tautoko ana

au i te menemana a te mema Maori mo te Waipounamu.

Meiha Te Wheoro.—Ka tu ano au ki te whakapuaki i taku whakahe mo tenei Pire kia takoto mai ai aku korero i roto i nga *Hanita*. Kei te mohio toku ngakau kei te hiahia te nuinga o nga mema o tenei Whare kia paahitia tenei Pire; he maha o aua mema kua korero kia kotahi ture mo te pakeha raua ko te Maori; na, e rua oku takiwa i Waikato e utu reiti tonu ana nga Maori engari kaore ratou i te whai reo ki roto ki nga Kauti Kanihera o reira. Tena kei whea te kotahitanga o te ture ki nga iwi e rua? Kaore e uru ana te Maori ki nga poari whakahaere takiwa, a he aha i kiia ai he mea pai tenei mo ratou. Tenei ano tetahi, —ko nga Maori katoa, kei te whakahe ki tenei Pire, na e tono mai ana koutou ki a matou, ki o ratou mema, kia whakaaetia te mea e kinongia nei e ratou; kaore tena i te marama he mangai hoki matou no o matou iwi. E ki ana koutou he mea tika kia pa tenei Pire ki nga Maori, a he aha hoki i kore ai e whakaaetia atu nga mea e tono nei ratou? Ara kia tukua atu ano kia ratou nga mana e kaiponuhia nei e koutou. Ka tae ki nga Pire taimaha ki te Maori ka ki koutou "e, he mea pai kia kotahi tonu te ture mo nga iwi e rua" na ka taka ki etahi mea ke atu kore rawa koutou e pai. A te urunga o tenei Pire ki roto ki te Komiti tera au e tono atu ki Te Minita kia whakamaramatia mai te tekihana 10, ki taku titiro era e mataku te iwi Maori i taua tekihana. Kua waiho tenei hei kupu ma tenei Whare, ka tono nga Maori kia tukua etahi mana ki a ratou, na, ka ki "Kauaka e whakaaetia he kuare hoki te Maori." Taku mahi he titiro i nga mea katoa e korerotia ana i roto i tenei Whare, o taku tuatahitanga mai rano, a, tae mai ki naiane, na heoti ano taku e kite ana ko te kotahi anake o te haere o nga tikanga. Heoi ano te ora e homai ana ki te Maori ko ta te korero anake, ko ta te mahi i kore. Ka patai ano au ki Te Minita kia whakamarama mai ia ka pewheatia ranei e tenei Pire nga whenua kaore nei i te puta atu he pai o nga rori; ahakoa hoki e rima maero te tatanga ki te rori. Kei te toe ano aku korero mo runga i nga rarangi o te Pire, e hara hoki tenei i te takiwa pai hei korerotanga mo runga i nga rarangi o te Pire. Kei te whakaae au ki nga korero a te Mema o Nepia e ki nei me whakamatau tenei ture reiti ki etahi takiwa i te tuatahi. I toku nei takiwa kei te mana tonu te Ture Reiti, a kei te utu reiti ano nga Maori, engari e kore e tika kia reititia nga takiwa katoa, notemea tera etahi takiwa e kore e pai kia reititia. Era rawa e whakahe etahi Maori i etahi takiwa ki te utu reiti i te mea e kore e taea nga whenua te riihi. Ki taku whakaaro e pai ana ma te Maori ano e utu ana reiti i na te kore ko tenei huarahi ngaro e korerotia nei e te Pire, ki te riro hoki ma te Maori e utu tera ratou ekite ite pai, te kino ranei e puta mai ana i roto i nga reiti e utua ana e ratou. Era e taimaha rawa tenei Pire ki runga ki nga tipuranga o muri nei; tena hoki e piki haere nga reiti i tenei whakatupuranga tangata, a ka waiho ma nga whakatupranga o muri e whakarite; otira ko wai ka mohio hei reira pea ka tukua mai e te Kawanatanga tetahi Pire tango i te whenua hei utu mo aua reiti. E whakaae ana ano au me reiti etahi takiwa, engari ko te reiti i katoa taku e whakahe nei.

H. Tomoana.—He kupu ano taku mo tenei Pire, mo te taha Maori anake taku korero, e kore au e whai kupu mo te tika o te reiti i nga whenua Karauna. Ki taku whakaaro me ata whakarongo te Whare ki nga korero a oku hoa; he maha hoki nga mea e pa ana ki te iwi Maori kihai i ata whakaarohi e tenei Whare; na i runga i tenei Pire kaore rawa au e marama ki te pai hei putanga ki nga Maori. E mohio ana hoki au ki nga ture e hangaia ana i mua kanui nga he o roto, a i nui rawa te mate i pa ki te iwi Maori i runga i aua ture, i runga hoki i nga mahi a te Kawanatanga. Penei ano to korero mo tenei Pire me nga korero o nga Pire katoa e ki nei kanui te pai mo te Maori; ki taku mohio e rite katoa ana, he mate anake kei roto, no reira au kaore rawa e whakaae ki tenei Pire, he Pire taimaha rawa, e kore ano hoki e whakaaetia e taku iwi. E korero ana au mo oku nei takiwa, ara, mo Wairarapa, mo Nepia, mo te Wairoa, me Turanga. E tika ana kaore ano i utu reiti nga Maori o era takiwa, otira kei te iti rawa hoki te whenua e toe ana ki a ratou i naiane, ko te nuinga o ratou whenua i riro he i te pakeha, na nga mahi tinihanga i riro ai; koia nei te take ka whakahe tonu au ki tenei Pire. E tika ana ano te kupu a te mema mo Haake Pei e ki nei he poraka whenua to nga Maori kei Nepia era e tae ki te £30 mo te eka, engari ko te nuinga o tena whenua kua riro katoa i te pakeha, he iti noa iho e toe ana ki taku iwi; koia nei te take o taku pouri, he maha nga Maori kua kore rawa he whenua, kei te noho noa iho i runga i nga Karauna karaati o etahi. Tetahi whenua nui o matou i riro i runga i te wira a tetahi o matou, ara na te wira a Karaitiana katahi ka riro tera o matou ki roto ki te ringaringa o te mema mo te Teemu (Te Hiana). He whenua pai rawa taua whenua e tae ana pea ki te £12 mo te eka. Kaore au e pai kia reititia ko etahi Maori anake, ki te reiti me reiti katoa; ki taku mohio e kore e kotahi nga iwi e rua i runga i tenei Pire; i kotahi ano tatou i mua engari na nga ture e hangaia ana i roto i tenei Whare tatou i wehe. Ma te pooti e whaaki akuanei te taha e kaha ana, otira ki te tae tenei Pire ki te Komiti ka korero ano au. E kore rawa au e wareware ki nga Pire taimaha mo te iwi Maori kua tukua mai i tenei Paremete, na kei te haere mai ano etahi atu.

Paraire, te1 o Hepetema, 1882.Urupa i Taupiri.

Meiha Te Wheoro.—E patai ana au ki te Kawanatanga mehemea ka tahuri ratou ki te taiapa i te urupa i Taupiri, i runga i te whakataunga a te Komiti mo nga mea Maori? I ui atu ano au i tenei patai i tera tau, kiia mai ana ka mahia, ka tukua atu hoki he Apiha o te Kawanatanga kia haere tahi maua kia tohutohua atu e au nga rohe o te urupa. Kaore ano kia mahia noatia, no reira au i patai atu ai ano i taku patai.

Te Honehana.—I whakahaua ano kia mahia taua taiapa, engari na te kore noho hui tahi o nga tangata whaitikanga ki reira i roa ai te whakaritenga. Kei te whakaritea nga ahua o te mea hei mahinga, ka hohoro tonu te whakaoti i taua mea.

Mane, te4 o Hepetema, 1882.Pitihina a Taiaroa Me Tainui.

H. K. Taiaroa.—I te tukunga atu o te ripoata kia whiriwhiria ano e te Komiti, i whakahokia atu kia tae atu ai etahi kai-korero mo te taha ki nga Maori, na ki taku whakaaro e hara i te mea tika kia kaua au e tukua kia whaikorero mo runga i taua pitihana notemea hoki ko au ano tetahi o nga tangata e whaitake ana. Ko te tikanga o tenei ripoata he whakaneke atu mo tera tau, mo tetahi atu tau ranei, no reira e kore au e kaha ki te ki atu he tika tenei mahi a te Kawanatanga. E hara i nga Maori na ratou i whakaroa tenei mea, engari ko te Kawanatanga ke na ratou i pana atu tenei mea i whakaneke haere, i roto i nga Paremete i ia tau i ia tau. Kaore te ripoata mo tenei pitihana i haere i runga i te whakaaro pai me te ngakau tika, engari i haere ke i runga i nga mahi whakahaere taha o te Whare nei, na i runga i tenei tu whakataunga e kore au e kaha ki te ki atu he mea tika kia penatia, natemea hoki e mohio ana au kua tatu noatu nga whakaaro o te Minita mo te taha Maori me te Tiamana o te Komiti ki te whakahe i te taha ki nga Maori. Ko nga mema o te Komiti kaore i tae atu i te whiriwhiringa a te Komiti, kaore hoki i rongo i nga kupu a nga kaikorero; engari no te taenga ki te rangi hei whakataunga i te ripoata, katahi ka haere te wepu a te Kawanatanga ki te wepu mai i nga mema o to ratou taha, mo reira i taea ai te whakarite pera i te whakataunga a te Komiti kia whakahe ai i te taha ki nga Maori. Kaore au i te whakahe ki nga Pakeha, kaore hoki au i te pouri ki to ratou whiwhingi ki te mom, i te tukunga atu a nga Maori i o ratou whenua i runga i nga kupu whakaae atu a te Kuini. Ko te mea i tohe ai au a e tohe tonu nei au, kia whakaputaina kia whakaotia nga kupu whakaae a te Kuini i runga i nga kupu a nga apiha Kawanatanga, i runga hoki i nga ture o Ingarani. Kua kite te Komiti i nga ripoata a te Komihana o tawahi me te ripoata hoki a nga Komihana o konei, me nga ripoata hoki a nga Komiti o te Whare nei e whakatika katoa ana aua ripoata i nga tono a nga Maori. Kei ke hiahia ahau kia kaua te Whare e whakaae ki tenei ripoata e mea nei kia nekehia atu ano, engari me whakatau rawa, na ki te kitea e he ana nga tono a nga Maori, a me whakatau pera tonu i naianei. E rua nga pitihana o tenei tau, ko tetahi i tukua mai ki tenei Whare, ko tetahi i tukua atu ki te Kaunihera. Kei te rereke noatu te whakataunga mo runga i te pitihana i tukua mai ki tenei Whare i te whakatau a tera Whare, na nga mahi hoki a te Kawanatanga i tenei Whare i rereke ai. Kua maha nga tau e mahia ana tenei mea a te Whare, kaore hoki he take kia whakaroaina atu ano hoki. Me ki atu au ko te mahi a te Komiti he whakakore i nga kupu whakaae katoa o mua, kaore hoki te Komiti i whakaae kia korero nga tangata i a ratou kupu hei whakatika i te taha ki nga Maori. E kore e roa aku korero i naianei kei te mohio hoki au ka whakaae te nuinga o te Whare kite tautoko i te Kawanatanga, penei tonu me ta ratou mahi e ka puta ake nei he mea mo te taha Maori. E kore au e tohe tonu i naianei engari e kore e mutu te tono a nga Maori, ka rapu tonu i tetahi oranga mo ratou, ahakoa i tenei Paremete i etahi atu Paramete ranei. Ka motini atu au, Kia kaua e whakaaetia tenei ripoata.

Meiha Te Wheoro.—Kaore au i te wehi ki te kupu a te Minita mo te taha Maori e ki mai na ia me whakore atu te Komiti Maori. E kore au e wehi mo te whakakorenga na to mea kaore ona mana. E rongo tonu ana au ki te Tiamana e ki ana, "Kaore he mana ki te mahi i tenei." E tika ana te ki a te Minita mo te taha Maori e pooti tonu ana matou nga mema Maori ki te taha ki nga Maori, ki te hapai i a ratou tono, na te mea nana ano matou i whakaako ki te pera, e ki tonu ana ia kaua e whakaaetia nga tono a nga Maori kei waiho hei tauira mo etahi atu tono pera. Ko matou ko nga mema Maori o roto o taua Komiti kaore e tautoko aua i nga tono he a nga Maori; engari e pooti kau ana matou ki nga mea e tika ana. I te tau tuatahi i noho ai au i roto i taua Komiti e rongo tonu ana au i nga mema o te taha Kawanatanga e ki ana kaua e whakaaetia etahi mea kei waiho hei tauira. Kei te mohio au kaore ano kia puta he oranga mo nga Maori i runga i nga mahi a te Komiti, no reira i ki ai au he pai noatu kia whakorea atu taua Komiti. Me ki atu hoki au ko nga mema o te taha Kawanatanga i roto i te Komiti e whai tonu ana i te Tiamana, e turaki tonu ana hoki ratou i nga mea e tukua mai ana e nga mema Maori. Kua ki atu nei aue tautoko ana matou i nga mea a nga Maori, otira kaore matou e tautoko ana i nga mea kore tikanga; engari e mahara ana matou me whakaae te Kawanatanga ki nga tono tika a nga Maori, ko ratou hoki nga kai-tiaki o te iwi Maori. Ka tautoko au i te menemana a te mema o te Waipounamu.

H. M. Tawai.—Kei te koa au ki te tukunga o te menemana a te mema mo te Waipounamu, kia watea ai au te korero mo runga i te ripoata me te Pitihana a te mema o te Waipounamu. Me whaikupu au i te tuatahi mo runga i te korero a te Minita mo te taha Maori e ahua riri mai ana ia ki nga mema Maori. I mahara au i pootitia mai nga mema o tenei Whare hei kai-whakaora i nga mate e pa ana ki o ratou kai-pooti, ki te tautoko hoki i nga mea hei painga mo ratou. Kua ki mai nei hoki te Minita mo te taha Maori, ki tana whakaaro me whakakore i te Komiti mo nga mea Maori i runga i te ahua a nga mahi tautohe a nga mema Maori.

Te Paraihe.—Kaore; kaore au i pena atu.

H. M. Tawai.—Ki taku mahara i pena mai koe, i mea mai ranei tera e whakakorea i etahi tau e haere ake nei.

Te Paraihe.—I ki au tera pea e whakaarohia e te Whare kia peratia; kaore au i ki atu i taku whakaaro ake.

H. M. Tawhai.—Ko taua tikanga ano ra tena. E tohutohu atu na hoki koe ki the Whare kia peratia e ratou. I mahara ahau he tika noatu taku motini kia whaikorero a Taiaroa, natemea hoki ko ia tetahi o nga tangata e whaitake ana, e noho ana hoki ia i reira, e mohio ana ki nga whenua, ka taea hoki e ia te whakaatu mai nga putake katoa. He maha nga kai-korero i tae ki te aroaro o te Komiti me nga Komihana, na ko te Mema mo te Waipounamu kaore ano kia tukua kia whaikorero, engari ko tetahi tangata kihai nei i tika kua whakaaetia kia whaikorero. Ko taua mema i tukua nei kia korero he tangata kuare, penei ano me au nei te kuare ki aua take, mo te Waipounamu, whakaaetia ana kia whaikorero ia mo runga i tana wahine whakapaipai mo Otakou. I ki a Makeanaru i roto i tana whaikorero, i whakaetia taua kupu whakaae i runga i te utunga o te £10,000 i utua ra ki nga Maori. I ki ia kua utua taua moni mo nga rahui katoa, engari e mea ana au i utua ketia era moni mo te rahui i Otepoti. Kua ki mai nga Maori o te Waipaunamu i utua taua moni mo nga reti a te Kawanatanga. I riro i nga Maori te £4,000 me nga hua o aua moni e £6,000 me etahi atu tikanga i tae ai ki te £10,000, na ka kiia nei i utua aua moni mo nga rahui kotoa. Te take i pera ai te korero a Makeanaru, he wehi nona ki te tahi tekau eka o roto o te rau kei tangohia i tona takiwa, natemea hoki mo tona takiwa taua kupu whakaae o roto o te hokonga i Otakou e Makereweti. Ki taku mohio ko nga tino whaikorero ki te Komiti na te Matara, ko ia hoki te Kaihoko whenua a te Kawanatanga i taua takiwa. E kore pea ana korero e whakaarotia, engari ki taku whakaaro ko ana nga tino korero hei ata whiriwhiringa ma te Komiti. Ko te Mete Kai-whakawa hoki tetahi tangata tika kia whai-korero mo runga i tenei pitihana, ko ia hoki tetahi o nga Komihana, i whakatika nei i te taha ki nga Maori. Ko enei tangata e rua e tino mohio ano ki aua putake katoa, ko a raua nga korero tino whaitake. I whakaaro au i te taenga ake o Makeanaru ki te Komiti he tangata aroha ia ki te iwi Maori, ka tahi au ka kite e huri ana ano ia ki te whakahe i nga Maori o te Waipounamu. E kore e roa aku korero i naianei, engari i tu ake au ki te korero atu i taku whakaaro mo te mahi a Makeanaru. Kua kite au i naianei kaore ia i te mahara ki nga Maori, engari kei te pau katoa ana whakaaro ki tana Kotiro Whakapaipai ki Otakou.

H. Tomoana.—E whakaae ana au ki nga korero a oku hoa mema Maori mo nga mahi a te Komiti mo nga mea Maori. Kua tautohetohe ano matou ko te Tiamana o taua Komiti engari kaore i tae rawa ki te kino. Na mo tenei pitihana a Taiaroa, kua roa rawa e takoto ana i o matou aroaro, kua nui rawa ta matou whakaaro i taua pitihana, a e mea ana matou he tika ano kia whakamanaia nga whakaaetanga e korerotia ana i roto i taua pitihana. Kaore ano hoki kia whakahengia aua kereeme, ara, kia kiia kei te he nga Maori kei te tika ranei; engari ko te mate nui, me te putake o tenei raruraru i naianei, na te whakakorenga i te Komihana i whakaritea nei hei whiriwhiri i nga mate o Te Waipounamu. I te putanga ake o tenei korero ki o matou aroaro, i rongo tonu nga mema, a kei te mohio hoki ki te mahi a te Kawanatanga me taua Komihana. I runga I taku whakarongo ki nga korero a nga mema Maori me nga whakahoki mai a te Kawanatanga, e mea ana au e hara te motini a Taiaroa i te whakahe rawa i te Komiti engari he whakahe mo te roa o enei kereeme e takoto ana kaore ano kia whakaotia e te Kawanatanga. E kiia ana kotahi tonu te haere o te pooti a nga mema Maori, kati ki ta matou nei korero kotahi tonu te haere o te pooti a te Tiamana, kei te taha Kawanatanga anake. Kei te whakahe i naianei Te Minita mo te Taha Maori ki nga mema Maori, engari kaore he take kia whakahe ai ia kia matou, notemea kei te pena tonu matou me nga mema pakeha, kei te mahi i nga mea i whakaritea hei mahi ma matou; i kite hoki matou tera ano i whakaaetia etahi mea ki nga Maori i mua, na kaore ano aua mea kia whakaritea. Ki taku thiro kua tika nga kupu a te mema Maori mo te Pito Whakararo i korero ai i tera rangi ra. Ahakoa ka whawhai au ki tenei ripoata e kore ano e tu, ka puta tonu i tena taha nga mea hei whakamate i te Maori. Na mo te kupu e mea nei e tata ana te Komiti Maori te whakakorea rawatia,—e kore matou e pouri, ko te aha hoki e riro mai i te Maori? Heoi ka tautoko au i te motini a Taiaroa.

Turei, te5 o Hepetema, 1882.Pire Reiti i Nga Whenua KaraunaMe Nga WhenuaMaori.

Meiha Te Wheoro.—E Te Tumuaki e hiahia ana au ki te whai kupu mo tenei Pire. Kei te kite au e mau tonu ana etahi he kei roto i tenei Pire. E rua nga wahi he ka korero au; tuatahi ko te paanga o tenei Ture ki nga whenua Maori kaore ano kia whakawakia e te Kooti Whenua Maori; tetahi ko te whakaitinga o nga tangata mo runga i te rouru utu reiti. Ki te pa tenei Ture ki nga whenua papatu e kore rawa e puta nga huarahi nunui e hiahariatia nei i tenei Motu. E ki ana etahi mema o Te Whare ki te utu reiti te Maori tera e puta he pai ki a ratou penei me te pakeha. Ki taku titiro e kore e pena i runga i te rarangi hou kua whakaurua atu nei ki roto ki te Pire. E tino mohiotia ana tera e pa tenei Pire ki nga poraka whenua i karaatitia ki te hunga kotahi te kau anake; na i runga i tenei rarangi hou ahakoa utu reiti ratou e kore e whai mana taua kotahi te kau, engari ka waiho kia kotahi anake o ratou e whai pooti mo nga mea toko-rima. Tetahi, era e riro ma tenei Pire e arai te whakanohonoho kainga, notemea e kore e puta nga hoko me nga riihi a nga pakeha. Na ki te pena, ka waiho tonu nga reiti e utua ana e Te Minita ki runga ki te whenua takoto ai, a, kei te nuinga ka tukua mai he Pire hei rau-patu i te whenua kia riro ai hei utu mo aua reiti. Me pewhea hoki e mohio ai te Minita ki nga tangata no

ratou nga whenua papa-tipu, e kaha ai ia te tono kia utu reiti? Taku kupu tenei e kore rawa e puta he pai i roto i tenei Pire.

H. M. Tawhai.—E te Tumuaki kua tu tenei Pire i naianei. Kua pahi hoki i te Komiti, e kore e roa aku korero. Ko te tino hiahia a nga mema o Taranaki me Akarana ko te huarahi kia hanga atu i Akarana ki Taranaki, kua pootia nei e tatou te tahi mirioua hei hanga i taua rori. Ko matou ko nga mema Maori i pooti ki te whakakore i taua moni, hinga ana matou i nga mema o Taranaki me Akarana. Na tenei pire i ora ai matou, natemea i raro i enei tikanga e kore rawa e puta tenei rori i Taranaki ki Akarana, notemea ka kite nga Maori mehemea ka whakaae ratou kia puta taua rori, ka meatia kia utu reiti ratou mo runga i o ratou whenua. Na tenei i rite ai te pooti a nga Mema o Otakou natema e kore e pau aua moni i runga i te mahinga i taua rori, Kua rite to ratou hiahia i te Pire nei, e kore hoki nga Hauhau, nga Maori o te takiwa ki te Kiangi e whakaae kia puta tenei huarahi, ka nui toku koa mo toku pooti i reira kua rite nei i naianei. Kaore i tu i reira te pooti a nga mema o Otakou, engari na te Pire a te mema o Taranaki i rite ai ta ratou hiahia. Ahakoa kua puta tenei Pire i te whare nei, ka pouri tonu au, ka haere mamae tonu atu hoki te pire ki tera whare.

Wenerei, te6 o Hepetema, 1882.

Poraka O Kakiraawa.

H. Tomoana.—He Patai taku kite Kawanatanga Mehemea ranei ka utu ratou i te wahi o taua whenua i tangohia nei mo te reriwe ara, taua whenua i hokona nei e Waata raua ko Paama i te tau 1876. Kua marama atu ano i taku patai i roto i taku reta i tuhia atu ki te Minita mo nga Mahi Nunui. Kua tono nga tanga o roto i te Karauna Karaati kia utua ratou, na, kaore ratou e mohio ki te take i kore ai e homai aua moni. Kaore au i te mohio na te Kawanatanga ranei te he, na etahi tangata ranei o waho, engari e hiahia aua au kia marama mai i te Minita te whakahoki mai i taku patai.

Te Honehana (Minita mo nga Mahi Nunui).—Kaore au i te mohio he mea whakararuraru tenei na tetahi tangata o waho; engari he nui ano te raruraru o nga whenua i tangohia mo te rerewe i Nepia; kua waiho era mea ma Te Pirihī e whakaotioti, a, kua roa e takoto ana i a ia: Ko te nuinga o aua tono kua oti i a ia, a, era hoki tenei e oti i a ia; tera au e tahuri ki te mahi i tenei mea.

Poraka o Omarunui.

H. Tomoana (i te mea e ngaro ana a Te Hoomu).—He tono taku ki te Kawanatanga mehema ranei ka mahi ratou kia mana te ripoata a te Komiti mo nga Mea Maori mo te Poraka o Omarunui, i roto i te Takiwa o Haaki Pei?

Te Paraihe.—Kei te mohio tonu te mema na a Tomoana kua mahi nui te Kawanatanga ki te whakaoti i te kupu whakatau a te Komiti, engari kihai i taea. I te mutunga mai o tera Paramete i whakahaerea ano e te Kawanatanga taua mea i runga i tetahi reta a Te Penetana i tae mai ki te Kawanatanga, a kua tukua nei ki runga ki te Teepu o Te Whare. Kei te mohio tonu hoki te mema na, a Tomoana, i whai kupu au ki a ia i waho o tenei Whare, i roto hoki; ara, taku kupu ki a ia he mea atu kia kawea tana korero ki te aroaro o te Komiti kia whiriwhiria mai ano i runga i tenei ahua hou; na kaore i whakaae te mema na ki taku kupu tohutohu ki a ia. I tae rawa te Kawanaga ki te arai i te Putanga o te Karauna Karaati kia ahei ai te mema na, a Tomoana, ki te kawe i taua korero ki te aroaro o te Komiti mahi ai kaore i te mohiotia i tika ranei te arai i taua Karauna Karaati, engari i peratia mo te taha ano ki nga hoa o te mema na. Kua pau i te Kawanatanga nga huarahi katoa, heoi i te mea ka ngoikore me mema na ki nga tohutohu a te Kawanatanga, kaore hoki he mea ke atu, tera e unuhia te arai mo te Karauna Karaati.

Taite, te3 o Hepetema, 1882.Pire Muru Hara.

Meiha Te Wheoro.—He Pire tenei kua hiahia noa atu au kia tukua mai ki tenei Whare; kua tuku patai ano au i mua ake nei mo nga tangata e whai-tikangatia ana e tenei Pire. Ko toku hiahia ano tenei kia paahitia he Pire kia mana ai te Kawanatanga ki te muru i nga hara o nga tangata e kiia nei he tangata whai-hara. Ko nga takiwa i whawhai nei te Maori ki te pakeha kei te noho awangawanga tonu te ngakau Maori, kaore e tatu i nga kupu penei na taihoa ka tukua mai he Pire penei me tenei; engari kua tukua mai hoki tenei Pire i naianei katahi ka ora te ngakau Maori. E kore au e ki ko wai ma nga tangata hei mahinga ma tenei Pire, ka waiho e au tena ma te Kawana e whiriwhiri. Ko tenei hoki te take o taku patai i mua tata ake nei he ui atu naku mehemea ranei ka tukua mai e te Kawanatanga he Pire Muru Hara. Ahakoa tere te mahi i tenei Pire, roa ranei, kua mutu te ohooho o te ngakau Maori i te mea kua paahi te Pire. Kua maha aku nei tono ki era Kawanatanga engari katahi ano tenei Pire ka tukua mai. Ka koa rawa au ki te tautoko i tenei Pire.

Paraire, te8 o Hepetema, 1882.

Te Pire Mo Rangipo-Murimotu.

Meiha Te Wheoro.—E hiahia ana au kia mohio ki nga tikanga o tenei Pire. Ki taku mohio e toru nga wahanga o tera whenua; kotahi ki a Whanganui, kotahi ki a Te Heuheu ma, a kotahi ki a Topia me tona iwi. Na ko taku e patai atu nei ko te taha ki a Topia ma, e hiahia ana au kia whakaaturia mai mehemea ranei i tuhi a Topia me tona iwi katoa ki te riihi a te Kawanatanga. I rongo hoki au me taku mohio ano tera etahi o taua hunga kaore i tuhi i taua riihi, e tata ana pea ratou ki te wha te kau, no reira taku awangawanga ka pewhea ranei tenei Pire mo nga hea o aua tangata, tera pea ka tangohia e tenei Pire o ratou hea i roto i tera whenua. Tetahi mea e hiahia ana au kia mohio au mehemea ranei he kupu hoko ano i roto i te whakaaetanga a nga Maori me te Kawanatanga, notemea he kupu hoko kei reto i tenei Pire. E hiahia ana au kia whakamaramatia mai enei mea ki au,— he Pire pai pea tenei, otira ko wai ka hua. I konei ano etahi o nga tangata o te taha ki a Topia i tera rangi, na i ki ratou kaore ano ratou i riihi i o ratou hea i roto i tera whenua, a ko aua paanga o ratou kaore ano i wehea ki waho, heoi e mea ana au kia marama toku ngakau mo tenei Pire kei pewheatia ranei nga paanga o aua tangata kaore nei i tuhi i o ratou ingoa ki te riihi.

H. M. Tawhai.—He tauhou au ki enei poraka whenua e pangia ana e tenei Pire, otira me korero atu au i aku i mohio ai. No te tau 1874 pea i riihitia ai tenei whenua e te Kawanatanga, kua tae ki te waru tau i naianei; kua rongo hoki au i hiahia kia noho he Kooti hei whakawa i taua poraka, no te tau 1881 i tu ai te Kooti whakataua ana nga take ki te whenua. E rua nga poraka whenua ko Rangipo tetahi ko Murimotu tetahi, wehea ana te whenua e te Kooti ki etahi hapu. Ko Ngatitama i whaitake ki Rangipo, na i tae ki te wha-tekau o ratou kaore i haina i te Kirimene. Ko te hapu o Mete Kingi i pa ki te poraka o Murimotu, kaore ano etahi o ratou kia haina i te Kirimene. Kaore au i te kite i etahi rarangi i roto i te Pire hei utu hei wehe ranei i te whenua ki nga tangata kaore nei i haina i te riihi. E hiahia ana au ki te patai ki te Minita mo te taha Maori, ka pewheatia e ia he tikanga mo te hunga e whaitake ana ki taua whenua, kaore ano nei kia haina i te tiiti. Kei te kiia ano hoki e wha-tekau tangata o te hapu o Topia kaore ano kia tango moni mo taua riihi tae noa mai ki naianei. E tautoko ana au i nga kupu a te mema mo te Tai Hauauru, kei tona takiwa hoki taua whenua, e tono nei ia kia whakaarohia nga take o nga tangata kihai nei i haina i o ratou ingoa. Mehemea ka tapahia atu to ratou nei taha o te whenua, ka tahi ka tika. Engari ano te Minita mo te taha Maori e mohio ana ki nga tikanga o taua whenua, e ahua tauhou ana au ki aua mea.

H. Tomoana.—Kua rongo ano au i nga korero mo tenei mea, ara, i te riihitanga a nga Maori i te whenua ki te Kawanatanga engari ko nga tikanga katoa o roto kaore au i te mohio, no reira ka patai haere te ahua o aku rorero. E pirangi ana au kia mohio ka pewhea ranei tenei Pire ki nga hea o nga Maori i whakaae tuatahi ki te riihi i te whenua ki te Kawanatanga mehemea ranei he whakamana ta tenei Pire i taua whakaaetanga a ratou. Heoi ano taku e mohio ana na Topia me tona iwi i riihi te whenua ki te Kawanatanga, a na te Kawanatanga i riihi ki a Te Muahauhi ma. No Topia te tino mana o taua whenua, ko ia hoki te Rangatira, nana i tango te moni engari kaore au i te mohio e hia ranei nga moni i riro i a ia. I muri i tenei ka puta ake he raruraru i runga i te mahi a te Kwanatanga Porowini o Poneke. Ki taku mohio na te Kawanatanga Porowini te tikanga tuatahi kia riihitia e ratou taua whenua. No muri i tena ka tipu he raruraru, i murua e Te Keepa nga huruhuru hipi a nga pakeha e kawea atu ana ki te makete. Na he patai atu taku—ko ewhea Maori o paangia ana e tenei Pire? Mehemea hoki mo nga riihi hou tenei Pire kua marama aku whakaaro. Kanui toku hiahia kia mohio au ko wai ranei nga tangata ka mate i tenei Pire? Ko tewhea Whakaaetanga ka whakamanaia ko te mea tawhito ko te mea hou ranei? Kei te Kawanatanga nga ingoa o nga tangata, kaore i roto i tenei Pire, no reira kaore matou e mohio ko wai ranei nga tangata i whakarite tikanga ki te Kawanatanga. Ki taku whakaaro me tupato Te Whare kei pa noa he mate ki tetahi tangata. Mehemea i whakahuatia nga ingoa o nga tangata ki roto ki te Pire kua marama tatou, notemea kei te rongo au kanui te kino o nga Maori e noho ana i reira ki te huarahi i riihitia ai to ratou whenua Kaore hoki matou i te tino mohio ki nga mea katoa o roto i aua mahi, notemea kaore etahi o aua Maori i konei hei korero mai ki a matou; ko te Kawanatanga anake te hunga kei te mohio, a ma ratou e whakamarama mai ki a tatou. Ko te mea hoki e tino hiahia ana au kia whakaaturia mai, ko tenei na—ko te paanga o tenei Pire ki nga tangata kua tuhi i te riihi, me nga tangata kaore ano i tuhi i te riihi.

Mo Te Paratini.

H. K. Taiaroa, he patai taku ki te Kawanatanga, ka pewheatia e ratou te whakahaere mo Te Paratini e kiia nei e he ana tana noho i te Whare o Runga? I patai au i tenei patai notemea i rongo au kua he tetahi o nga mema o te Whare o Runga i raro i te Ture o te tau 1868. I rongo hoki au i tukua e te Kawanatanga tetahi Pire hei whakatika i a ia, engari kaore i whakaaetia e te Kaunihera. No reira au i patai atu ai, kia mohio au mehemea ka waiho tonu taua mema i he nei kia noho tonu i roto i te Kaunihera, mehemea ranei ka panaia atu i raro i nga

tikanga o te Ture. Mehemea ka waiho tonu etahi mema kua he nei i te Ture kia noho tonu i te Kaunihera, a ko etahi i he nei i runga i te kuare noaiho ka pana e te Kawanatanga, e hara tena i te mahi tika ki taku titiro. E mohio ana au i he a Te Paratini i raro i nga tikanga o te Ture.

Te Tumuaki, kei te tuku rawa mai koe i nga putake tautohetohe ki roto ki to patai.

Te Tiki, E hara tenei i te mea hei mahinga ma te Kawanatanga i runga i ta ratou i kite ai. He mea ke ma te Kaunihera, a ka waiho atu ano ma te Kaunihera e whakaaro.

He mana i whakahaua, i Taia ai o Hori Titipere, Kai-tai Perehi a te Kawanatanga, Weringitana, 1882.
Niu Tireni. Nga Korero Paramete. Tau, 1883. Poneke: I TAIA I RUNGA I TE MANA O TE KAWANATANGA O NIU TIRENI, N GEORGE DIDSBURY, KAI TA O TE KAWANATANGA. 1883.

Niu Tireni.Nga Korero ParameteWhare o Runga, Tau, 1883.Nga Whai Korero a nga Mema Maori.

Taite, te14 o Hune, 1883.

Te Huinga Tuarua o te Paramete Tuawaru o Niu Tireni i whakatuheratia i tenei ra e te Kawana, pai ana ia ki te whakapuaki i nga kupu e whai ake nei

Whai Korero.

E nga Rangatira o te Runanga Whakatakoto Ture, me nga Rangatira o te Runanga Nui,—
He nui rawa taku koa i tenei taku kitenga tuatahi i a koutou i te huihuinga o te Paramete.

I muri i tuku tuunga hei Kawana mo tenei Koroni, i paingia nei e Te Kuini kia whakaritea ko ahau hei Kawana, kua tae ahau ki etahi atu wahi o nga moutere nei; no reira kua mohia ake au ki etahi o nga takiwa, kua mohio hoki au inaiane i etahi o nga tangata whenua. E hiahia ana au kia haere inaia tata nei ki nga wahi e toe nei kia kite hoki au i reira.

He pai rawa te mihi mai a te hunga o nga kainga kua tae nei au, a e whakaaro ana au he tohu tera o te aroha o nga iwi o Niu Tireni ki te Torona me te tinana o to tatou Kuini e arohatia nei e te katoa.

I manaako rawa taku ngakau i te pai o te mihi mai a nga Maori i kite ai au i etahi takiwa.

I nga wahi i tae ai au i kite au i te ahua ora o tenei wa, me te maha o nga taonga o Niu Tireni, a muri nei puta ai hei oranga me ka nui haere te iwi hei whakahaere, ka taea hoki etahi atu whenua hei hoko i nga hua o tenei Koroni. Ki taku whakaaro, i tona wa e mohiotia ai e Uropi nga mea pai o tenei whenua, kei reira ka haere nui mai ki konei te hunga tika hei iwi whakanohonoho i enei wahi katoa.

I roto i enei ra i patua mai he waea e te Kawanatanga o te Koroni o Wikitoria ki aku Kaitohutohu, he mea kia hui tahi atu a Niu Tireni ki te taukoto i te tonu a nga Koroni kia whakaarahia te mana o Ingarni ki Niu Hepereti me etahi atu moutere o enei moana. E mohio ana au he tino putake rawa to enei Koroni ki taua wahi, me te nui o te mate e pa ki na take o Ingarni me ka riro awa moutere i tetahi atu iwi, no reira kua patua e au he waea ki te Heketari mo nga Koroni i Ingarni, hei whakaatu i taku whakatika me taku whakapai ki taua tono; i whaakaae hoki aku Kaitohutohu ki te tono a te Kawanatanga o te Koroni o Wikitoria, patua ana e ratou he waea ki Ingarni ki te Kaiwhakahaere o tenei Koroni kia tautoko ia i te Kaiwhakahaere o te Koroni o Wikitoria me tana tono ki te Tari mo nga Koroni.

I te Turei kua pahure ake nei i patua mai te waea a te Kaiwhakahaere o tenei Koroni hei whakaatu mai i te kupu a te Hekeretari mo nga Koroni e whakaee ana ki te tono a nga Koroni mehemea e ki pono ana ratou ma ratou e utu katoa nga moni e pau i runga i taua mahi.

I muri mai i tera huinga o te Paramete kua kitea te ahua pai haere o nga take i waenganui o nga Maori i tetahi taha, me te Kawanatanga me nga Pakeha hoki i tetahi taha.

Kua tau te pai me te rangimarie inaiane i te Tai Hauauru o Aotearoa ki te wahi i puta ake ai te raruraru me te awangawanga i mua ake nei.

Kua tukua nga rangatira Maori a Te Whiti raua ko Tohu, kia hoki ki Parihaka, kei reira raua e noho mai ana. Kaore i te kitea inaiane i etahi mea e mohiotia ai tera pea e timataria ano he raruraru e nga Maori i runga i to raua putanga atu i te herehere.

He nui noatu te pai e puta ki nga Maori i runga i te mahi a Te Komihana mo te Tai Hauauru kua tata nei te oti tana mahi, ka taea hoki i runga i taua mahi te whakanohonoho me te whakapai i taua whenua e nga iwi e rua. He mea tika rawa kia whakapai atu te Koroni kia Ta Wiremu Pokiha mo te pai o tana whakahaere i tana mahi,

na reira hoki i puta ai enei painga i taua takiwa.

Kua timata ano inaianei te puta mai o te iwi Maori o te takiwa i waenganui i nga kainga pakeha i Waikato me era i te awa o Waitara, are te iwi i noho motuhake nei i roto i enei tau maha kua pahure ake nei, engari kua whaitikanga kua whaikupu hoki inaianei ki te Kawanatanga me te hunga pakeha o aua wahi; tenei ano hoki tetahi take hei oranga mo te ngakau, ara ko te hapainga i o tatou ture e nga rangatira o te iwi i noho tahuti nei, e noho nei hoki i tetahi pito motuhake o te koroni, haere ake ana ratou ki Akarana ki te Hupirim Kooti ki te whaki korero mo runga i te mahi kino a etahi tangata o to ratou iwi ki nga Kai-wea a te Wawanatanga. E kitea ana inaianei tera e rongo pai nga Maori ki nga Ture o te Koroni.

I runga i te whakatuheratanga ano o Kawhia, i katia nei ki nga pakeha i roto i enei tau rua tekau kua pahure ake nei, me te whakaritenga o te taonehipi i te taha taha o te Kokorutanga, me te taenga atu o nga tangata kimi putanga reriwe i era wahi kaore nei i whakaetia i mua kia haerere nga pakeha i reira, katahi ka kitea kua mohio nga Maori ma te putanga o te mahi ki nga taonga o te whenua e ora haere ai ratou.

Kua tuka e au he Panuitanga muru hara i raro i te Ture o tera Paramete kaore tetahi tangata i mahue; kei te kitea hoki he nui te pai i tau ki nga iwi Maori i runga i taua Panuitanga.

I te weaina kotoa nga whenua Kawanatanga, i te mahia hoki nga huanui i aua wahi i mua i te tukunga kia hokona, i te peratia tonutia i roto i tenei tau, a e kitea ana ma tera e nohoina tuturutia ai te whenua.

I runga i te mahinga a nga tari i kitea he mea tika kia whakatikatikaina etahi o nga ture e pa ana ki nga whenua, kia taea ai te hiahia o nga Runanga Whiriwhiri kia whewehea te whenua kia nui haere ai te noho o te iwi mahi ki runga ki te whenua. Ka tukua kia koutou etahi menemana hei whakatika pera i nga ture, a ma koutou e whiriwhiri

I tera Paramete i whakaeta kia riihitia etahi whenua i runga i te tikanga wkakapumu tou i te riihi. I timataria taua tu riihi a kei te ahua pai te haere o taua tu tikanga.

I timataria ano te tuku mai i nga Pakeha o tawahi i runga i te tikanga whakahua a o ratou whanaunga i konei, i whakaeta ra e tera Paramete. Kei te kitea inaianei he mea tika kia haere tonu tenei mahi kia utua hoki etahi o nga moni o te katou hei awhina i te hunga e haere mai ana, natemea kua ngawari te haere atu me te hoki mai i Uropi, he nui rawa hoki te whenua kua watea i te putanga o nga rori me nga reriwe, me te tipu ake o etahi atu mahi, hei oranga mo te hunga whiwhi moni.

I runga i te whakaae a te Paramete kua tukua etahi moni hei tautoko i nga mahi keri koura. He nui noatu te moni a etahi atu tangata kua utua hei whakahaere i taua mahi, kei te tipu haere tonu tenei mahi he nui hoki te ora e puta mai ana ki te Koroni.

Kua taea e au te hiahia a te Paramete ina hoki kua whakaritea kia haere tonu nga meera ki Ingarani ma Merika mo nga tau e rua i tua atu i nga tau o tenei kotaraki, ko nga utu i whakaritea ai he iti iho i era i whakaeta e te Paremete, otira ka whaaturia katoatia kia koutou nga pukapuka.

I panuitia ki konei ki Ingarani hoki te tono kia rere tika atu nga tima ikonei ki Ingarani kia hoki tika mai hoki i reira; engari kaore i utua taua panui ki te Minita mo te Poutapete ki te Kiawhakahaere ranei o te Koroni i Ingarani. Ka tukua ano tenei mea kia ata whiriwhiria e koutou i tenei Paremete

E nga Ragatira o te Runanga Nui.

Ka tukua aianei kia koutou nga pukapuka o nga moni e pau i te utunga o nga Kaimahi o te Kawanatanga i roto i tenei tau.

E nga Rangitira o Te Runanga Whakatakoto Ture me nga Rangatira o Te Runanga Nui.

Ka tuka atu kia koutou nga pukapuka mo nga moni e puta mai ana ki te Kawanatanga, ka kite koutou i te mau tonu te nui o aua moni aha koa te ahua ngoikone o nga mahi a te katoa.

I te nui haere tonu te puta mai o nga moni mo te reriwe, ma tera e mohiotia ai kei te pai haere nga takiwa.

He maha nga tono o etahi whenua o te ao kia tahuri atu tenei Koroni ki te tautoko i a ratou whare whakaatu taonga, no reira ka whakaaro aku Kai-tohu-tohu he mea pai ke kia whakaritea tetahi whare i Ranana hei takotoranga mo nga taonga o enei koroni kia tuturu ai, he iti ke hoki te moni e pau me ka peneitia. Ka tukua kia koutou etahi tikanga hei tono ki etahi atu koroni kia tautoko i a tatou, ma koutou enei mea e ata whakaaro.

Ki taku whakaaro, e whakaae ana te katoa i te pai ano te mahi a te Kaunihera i nga mea e tae atu ana ki reira, i te puta hoki te ora ki te Koroni i runga i ta ratou whakahaere, otira kua kite a e whakaaro ana te nuinga kua tae inaianei ki tona wa e tika ai kia pootitia nga mema mo te Kaunihera kia kaua e karangatia noatia kia tu nga mema o tera whare. He mea nui rawa tenei he tino putake e pa ana ki nga ture o te timatanga mai o te Koroni, e kore e tika kia mahia noatia engari me ata rapu me ata whiriwhiri he tikanga hou, ka nui hoki te awangawanga o te iwi e kimi nei i te huarahi tika e whakahoutia ai enei mea.

Ka tukua atu kia koutou i tenei Paremete nga mea i kitea me nga wakaaro aku Kai-tohutohu mo runga i taua mahi.

He maha nga mea e tika ana kia mahia ki te ture, engari kaore i taea i nga Paremete e rua kua mahue nei natemea i warea ke ki etahi atu mea tino whaitake. Kua tu inaianei era mea kua mana hei ture, no reira i whakaaro ai au ka watea tenei Paremete ki te mate i era mea i mahue ra i nga Paremete o mua, tera pea e taea te

whakaoti.

I te mahia tonutia te mahi whakatopu i nga ture o te Koroni kua tata hoki inaianei te whakaoti. Ka tukua kia koutou aianei etahi o aua ture whakatopu.

Kei te mohio au tera e ata whiriwhiria e te Paremete nga mea e tukua atu ana kia ratou; e tino hiahia ana hoki au kia tau te ora me te ngakau marie ki nga pononga katoa o te Kuini i tenei takiwa o tona rangatiratanga, i runga i te tika o ta koutou mahi, me te atawhai a te Atua.

Taite, te23 o Akuhata, 1883.Pire a Taiaroa.

Wi Tako Ngatata, e hiahia ana au ki te whaikupu mo runga i tenei Pire, natemea ko te ingoa o runga no te tangata Maori no Taiaroa. Kaore e tika kia rapu nga mema nei mo nga mea e pa ana ki te iwi, natemea e marama ana tenei e pa ana ki nga whenua a Taiaroa ake ano: e tautoko ana au i a Taiaroa natemea e whai ana ia kia haere i raro i nga ture whenua kua mahia nei e nga mema. E tautoko ana au i tenei Pire a Taiaroa e hara hoki i te mea e pa ana ki te iwi Maori, engari ki a ia ano me ona whenua ake. Heoti ano taku e mohio iho ai e meatia ana kia pa tenei ki era whenua anake kua Karaatitia nei kia Taiaroa me nga whenua i hokona e ia. Kaore a Taiaroa i te whai kia tukua he mana ki a ia mo nga whenua o nga iwi me nga hapu, engari mo ona whenua ake ano. I tukua mai e Taiaroa ki au tetahi whenua i Karauna Karaatitia ki a ia i muri i te paahitanga i te Kooti, no muri nei ka whakahokia atu ano e au kia Taiaroa notemea ko ia e tiaki ana i te urupa o taku matua i runga i taua whenua. Koira te take i whakahokia atu ai e au taua whenua. He marama noatu te tikanga o te Pire e tonoa nei e Taiaroa, e mea ana hoki kia whai i raro i te ture. Kaore e pa ki etahi tangata i tua atu i a Taiaroa, no reira i whakaaro ai au me paahi tenei Pire.

Paraire,31 o Akuhata, 1883.Pire Whakatikatika i Nga Ture Whenua Maori.

Wi Tako Ngatata.—E te Tumuaki, e rite ana nga tikanga o tenei Ture ki taku i korero ai ki tenei whare i tera tau, no reira i mea ai au me whai kupu an inaianei kia mohio mai aku hoa mema, kei ki ratou e pooti noa ana an i runga i te kore take. Kua pooti katoa nga mema Maori o tera Whare ki te tautoko i enei tikanga e arai nei i nga roia kia kaua e mahi i roto i te Kooti Whenua Maori, na e whakapai ana hoki au i taua tikanga, no reira au i mea ai me ata whakaatu e au nga take i pooti ai au ki te tautoko i tenei Pire.

Mokena Kohere.—E tu ake ana au ki te whakahe i tenei Pire kia panga atu. E rite ana ki te tango i te haate a te Maori ka tahu ki te ahi, he hoatu i ana whenua ki te roia. E kino ana ki au enei mahi a nga roia. He patu rawa ta tenei Pire i nga Maori kia kore rawa atu. Heoti ano aku kupu.

Niu Tirenī.Nga Korero ParameteWhare O Raro, Tau, 1883.Nga Whai Korero a nga Mema Maori.

Wenerei, te20 o Hune, 1883.Opua Poraka.

H. M. Tawhai.—He patai taku ki te Kawanatanga mehemea ranei tera ratou e tuku kia hokona makatetia te whenua i roto i te poraka o Opua? Te take i patai ai ahau he kore noka kaore i mohio he aha ranei te tukua ai tera whenu kia hokoa ki te katoa. Ko tetahi wahi hoki o tera whenua kua oti te tapatapahi hei tekihana heoi kihai ahau i marama ki te take, i roa ai te tukunga ki te hoko. Tena pea kei te he te take o te Kawanatanga i runga i te ture ki tera wheuua?

Te Roretana.—Kaore he a awangawangatanga o te Kawangatanga mo te taha ki a ratu, kei te tika tonu to ratou take ki reira, a tera ano e hokona taua whenua a te wa e tino oti ai nga tikanga mo nga ruri.

Wenerei, te 27 o Hune, 1883.

Nga Rakau Kauri.

H. M. Tawhi.—He patai taku ki te Kawanatanga mehemea ratou ka whakaae kia hokona nga rakau kauri o runga i nga whenua a te Kawanatanga i roto i te Kaute o Hokianga, a ki te hokona me kore e hoatu etahi wahi o nga moni e puta ana mai i aua hoko ki te Kaute Kaunihera o Hokianga. Te take o taku patai he kai na te ahi i nga rakau kauri o runga i nga whenua a te Kawanatanga i Hokianga; na ka takoto aua rakau nei e kainga ana e

te tunga kaore a roa ka pirau. E pau ana i te ahi e rua te kau eka, kotahi te kau eka, e rima eka i te weranga kotahi a i te wa kua hinga nga rakau e kainga ana e te huhu kore tikanga noa iho aua rakau.

Te Roretana.—Ki taku whakaaro i runga i te tu o te ture e kore e taea ta te mema e tono mai nei.

Whare Turoro Mo Hokianga.

H. M. Tawhai.—He patai taku ki te Kawanatanga mehemea ranei tera ratou e whakatu i tetahi Whare Turoro ki te Taone o Hokianga a kia whakaritea he wahi ki reira mo taua Whare. Kaore ano tetahi Whare pera i tu ki Hokianga mo nga Rata ki te mahi i a ratou. I tonoa ano tenei mea e nga Maori i te taenga ake o tetahi o nga Minita ki tera takiwa. I tono ratou kia whakaturia he Whare turoro ki reira mo nga tangata mate.

Tiki.—Kua oti ano i te Minita mo nga Whenua te whakarite tetahi tukunga Whare pera i reira, engari kaore ano te Kawanatanga i tino marama he take ano ranei kia whakaturia he Whare turoro ki reira. Kaore ano kia whiriwhiria tetaha ki nga moni e taea ai, a, kihai ano hoki kia takoto mai nga take hei whakaarahanga Whare pera e tahuri ai te Kawanatanga ki te whiriwhiri.

Taite te 28 o Hune, 1883. Te Pire Mea Kia Akona Te Karaipiture i Roto i Nga Kura.

H. M. Tawhai.—Ka whai kupu ano ahau mo runga i tenei mea ahakoa kaore ano ahau kia kite i nga korero o roto i te Pire. Kua rongo ano ahau i nga korero i mua atu ra mo runga i tenei mea, a, te take i hiahia ai ahau kia korero i naianei kei eke mai enei tikanga ki runga ki nga Kura Maori. Tenei ahau ka whakamarama atu ki te Whare i oku whakaaro,—toko-iwa nga Kura kei te takiwa o Hokianga, e whitu nga kaiwhakaako he Mihinare, e rua nga Katorika; na ko tetahi o nga kaiwhakaako Mihinare i whakaturia e te Kawanatanga mo tetahi o nga Kura Romana Katorika, a i tona whakapuaretanga i te Kura ka tono ia kia tahuri ratou ki te inoi; whakahe ana te Komiti, ki atu ana ki a ia e rereke ana to ratou Haahi ki tona. I mua e pai ana ahau kia korerotia te Paipera i roto i nga kura, engari i runga i taku kite i te raruraru e pa ana ki taua mea katahi ka huri oku whakaaro. E hara i te Paipera te he; kei te pai noa atu tera Pukapuka; engari no te huhua o nga haahi i te ao nei o mua iho a tae mai ki naianei, i tipu mai i o koutou tipuna rano. I te oroko taenga mai o te whakapono ki tenei Motu e toru anake nga haahi, ko te Haahi o Ingariangi ko te Weteriana me te Romana Katorika. No te akonga i enei karakia ki nga Maori ka timata ratou ki te whawhai ki a ratou ano, ko te Paipera kaore i tutu mau tonu ano i tona ahua o mua—ko nga haahi anake i tutu. Ka karakia tetahi Minita i nga tangata e hara nei i tana hahi ka riri aua tangata, no reira ahau i mea ai inaianei e kore au e tautoko i tenei Pire, notemea ki te tautoko ahau i tenei Pire tera pea e riro hei whakararuraru i nga Maori. E pai ana au ki te menemana kua takoto nei ki te Whare, i ki hoki te Mema nana i tuku taua menemana, he whai nana kia oti raano te taha ki nga Romana Katorika, katahi ka korero ai i tenei Pire. Ko taku kupu tenei, ki te tino hiahia nga matua o nga tamariki kia akona o ratou tamariki ki nga karaipiture, tera ano nga kura e tukua atu ai ratou kia akona e nga Minita. Kaore ahau e pai kia riro ko nga kura o te Koroni hei whakaako i te whakapono ki nga tamariki, me waiho nga kura o te Koroni hei ako i nga tamariki ki nga tikanga me nga matauranga nunui, a me kaua e uru atu te whakapono ki roto whakararuraru ai. Ko etahi o nga kura Maori no te hahi o Ingariangi, ko etahi no te Romana Katorika, na kei te noho pai noatu nga matua i te mea hoki kaore i te akona te paipera i roto i nga kura. Era au e tupato kei hui atu ano tenei mea hei whakanui i nga raruraru o te ao nei, ara te tuku atu kia korerotia te paipera ki roto ki nga kura o te Koroni, koia ahau ka ki e pai ana te menemana kua takoto nei.

I hinga tenei Pire i te pootitanga.

Paraite, te 29 o Hune, 1883.

Nga Kooti Whenua Maori.

H. Tomoana.—He patai taku ki Te Minita mo te Taha Maori mehemea ranei kei te mohio ia ki nga aue mai a nga Maori whakahe nei ki nga mahi a nga roia i roto i nga Kooti Whenua Maori; a mehemea kei te mohio ia, me kore ranei ia e whai tikanga i tenei tuunga Paramete ki te whakamutu i te mahi muru i nga Maori? E hiahia ana au ki te ui atu ki te Minita mo te taha Maori, mehemea kua rongo ia i te whakahe a nga Maori i te mahi a nga roia i roto i nga Kooti Whenua Maori. He maha hoki nga kupu whakakino kua tae mai a nga Maori mo te mahi a nga roia i roto i te Kooti Whenua Maori; ta ratou mahi he whakaroa i nga mahi a te Kooti me nga whakawakanga e pau nui ai nga moni a nga Maori. I te paahitanga i roto o tenei Whare o Te Ture Kooti Whenua Maori i te tau 1880, i kaha nga mema Maori ki te whakahe i te rarangi whakaae i nga roia kia tu i roto i te Kooti, engari ahakoa taua whakahe a ratou uru ana taua rarangi ki roto ki te ture. Na kua kite tatou inaianei kei te tangi nga Maori i runga i nga mahi a nga roia. A e hiahia ana au kia rongo i te kupu a te Minita mo te taha

Maori, mehemea ranei tera ia e tahuri ki te whakamama i nga mate o te iwi Maori, e mate nei i taua huarahi.

Te Paraihe.—Ki taku whakaaro ko tera iwi ko te roia e patua ana i nga takiwa katoa, engari he kiri matotoru to ratou. Tera pea na te kore mahara na te aha ranei, otia, ki taku he kaha rawa nga kupu o roto o te patai nei, itemea hoki kaore e taea nga taha katoa i runga i te patai. He aha koa ka ki atu au ki te mema nana nei tenei patai tera ano e tuku mai te Kawanatanga i tehahi Pire i tenei Paremete hei whakatikatika i Te Ture Whenua Maori, na hei reira ara ai ano tenei korero.

Waea Korero-a-Waha.

H. M. Tawhai.—Ka patai atu ahau ki te Minita mo nga Poutapeta, Mehemea ranei ka tahuri te Kawanatanga ki te hono atu i te waea-korero-a-waha i te teihana waea o Hokianga tutuki atu ki te puaha o Hokianga, ki te kore taua tu waea me mea ke atu ranei; a ki te whakaae te Kawanatanga, awhea te mahia ai? Ko te mea e korerotia atu nei i roto i taku patai he mea nui rawa atu ki nga tangata o taua takiwa, ki nga Pakeha hoki e haere atu ana ki Hokianga ma runga Kaipuke. E hiahia ana ahau kia ki mai te Kawanatanga ka whakahaerea e ratou taua waea atu i Hokianga ki te puaha o Hokianga.

Tiki (Minita).—Ko tenei mea i ata whiriwhiria i na tata ake nei, a i whakaarohia me whakatu ano taua ara waea, tera ano etahi moni ka hoatu ki roto ki nga pukapuka moni hei whakapau i runga i taua mahi, me taku hiahia kia paahitia e te Whare aua moni, kia taea ai.

Takuta Mo Waikato.

Meiha Te Wheoro.—He patai taku ki te Kawanatanga tera ranei ratou e whakarite i tetahi takuta mo nga Maori i te takiwa i Waikato?

Te Paraihe.—Koia nei ano te patai a te mema na i tera tau, a i whakamarama atu ano au i reira, he takiwa nui a Waikato he maha ona taone nunui hoki, no reira e ahua uaua ana te whakarite i tetahi takuta mo taua takiwa e kaha ai ki te mahi pai ki te katoa. I runga ano i taku kupu whakaae o mua i tae atu ano au ki taua takiwa titiro ai me kore e taea te whakarite tetahi tikanga e pai ai te mema e patai mai nei. Kei mahara hoki te tangata kaore te rongoa me te takuta e tae atu ana ki nga Maori, he nui nga rongoa e hoatu ana e te Apiha o taua takiwa ki nga Maori.

Wenerei te 4 o Hurae, 1883.Wahi Urupa i Taupiri.

Meiha Te Wheoro.—Ka patai ano au ki te Kawanatanga awhea ratou taiapa ai i te wahi urupa i Taupiri?

Te Honihana (Minita).—Ko tenei mea i tukua atu e te Kai-ruri o taua takiwa kia whakahaerea e te Apiha o te taha Maori o Hauraki; na ko te kupu mai a te Apiha e ki ana he maha ona kitenga i a Te Wheoro engari kaore i oti tetahi mea tuturu i a raua notemea i puta ke nga korero a Te Wheoro mo tetahi waapu kia tangohia atu. Kaore au i te mohio ki nga tikanga o enei korero engari pea te Mema nana nei tenei patai kei te mohio.

Turei, te 3 o Hurae, 1883.Teihana Rerewe Ki Waipawa.

H. Tomoana.—He patai atu taku ki te Minita o nga Mahi Nunui mehemea ranei ka whakaae ia ki te whakatu i tetahi teihana rerewe ki Waipawa hei painga mo nga Maori e noho ana i tetahi wahi kotahi maero te pamamao atu i te tino teihana o Waipawa?

Te Honihana (Minita).—Ko te pa e noho nei nga Maori e korerotia nei kotahi maero noa te pamamaotanga atu i te teihana o Waipawa heoi he pai tena mo nga Maori ki taku whakaaro.

No reira e kore au e mea kia tu noa te tereina ki tena wahi tata noa nei ki te teihana.

Wenerei, te 11 o Hurae, 1883.Te Rori Haere Atu i Potopero Ki Otakou Heeti.

H. K. Taiaroa.—He patai taku ki te Minita mo nga Mahi Nunui mehemea ranei ka whakaritea e ia etahi moni ki roto ki nga Pukapuka Moni hei whakaoti i te rori haere atu i Potopero ki Otakou Heeti? I whakaritea ano he moni i mua hei hanga i taua rori engari kihai i oti i aua moni na ko nga tangata e haere ana i taua wahi i Potopero ki Otakou Heeti e haere ke ana ma runga i toku whenua, notemea hoki ka ki te tai kaore he ara ke atu hei haerenga.

Kaore aku whakahe mo te haere a te tangata i runga i toku wahi engari ki taku whakaaro he mea tika ano kia whakapaia te rori.

Heoi ano te wahi o te rori i oti i to moni tuatahi e wha putu pea na kaore e kaha nga kaata ki to haere.

Te Honihana.—Ko taku whakahoki atu tenei, ko tena takiwa pena ano me etahi atu takiwa o te Koroni, kei te tika ano i runga i te ture kia whai moni hei whakaoti i tena raina rori; Engari ma nga tangata utu reiti e noho

ana i roto i tena takiwa, ae hiahia ana kia hanga he rori hei painga mo ratou, ma ratou ano e whakarite haere nga moni e pau ana i te hanganga o taua rori, ara, hei tena wa ka whakarite i tetahi wahi, hei tena wa ka whakarite ano a rite katoa. E kore e awhina atu te Kawanatanga i runga i etahi huarahi ke atu.

Taite, te 12 o Hurae, 1883. He Motini Whakaara Kawanatanga Porowini.

H. M. Tawhai.—Ka tu atu ahau ki te whakapuaki i oku whakaaro mo runga i tenei motini a te Memo o Akaroa. E mea ana ahau e tika ana kia whai kupu i te mea kaore i iriiri tia e taua Mema tona motini. Ki taku whakaaro he whakaora mai ano tenei i nga Porowini, na i runga i toku mohio ki nga Porowini Kaunihera koia ahau ka korero. I timata mai nga Porowini i te tau 1853 a e toru oku pootitanga i te Hupiriteneti na kaore rawa tetahi kapa kotahi i whakapaua e te Porowini Kaunihera ki toku takiwa. Na te moni ano a nga Maori o tera takiwa i hanga te rori i Haruru haere atu ki Ahaeawai No. 1. No te matenga o te tangata whakahaaere i taua mahi a Pene Taui ka kitea e nga Maori i nui rawa tana nama ki nga toa mo taua rori katahi ka tahuri nga Maori ki te kohikohi moni hei utu i taua nama mo te hanganga o te rori, no reira ahau ka ki na nga Maori tonu i utu taua rori, e hara i te Porowini Kaunihera. Na tera ano tetahi rori haere atu i Taheke ki Kaikohe na nga Maori ano i utu, kaore te Porowini Kaunihera i utu. I te tau 1875 ka whakakorea nga Porowini, ko te tau tena i timata ai ko te Kawanatanga nui anake hei whakahaaere, katahi ka tere te haere o nga mahi nunui ki ia takiwa. No te tau 1876 ka whakaturia nga Kauti Kaunihera ka ora nga takiwa o waho i runga i te nui o nga whakapainga me nga whenua nunui takoto mai ana i uta whakapuarearetia ana ki te rori. Na pai ke atu ana nga tikanga i oti. Heoi ki te whakaritea nga mahi a nga Kawanatanga Porowini o nga tau e rua tekau ma rua, ki nga mahi e korerotia ake nei e au, pai rawa atu a nga Kauti Kaunihera whakahaaere. I te takiwa e tu ana nga Porowini e pau katoa ana nga moni o te Koroni ki Akarana pu ano, kaore e tae atu ana ki nga takiwa o waho, no reira ahau i whakaaro ai kia tupato te tangata ki tenei motini kore nei he ingoa. Mehemea e kiai ana kia whakanua nga mana o nga Kauti Kaunihera ka tere tonu taku whakaae, na ko tenei e whakahe ana au ki te hoki ano ki te mana Porowini. Ka pooti au kia hinga tenei motini.

Taite, te 26 o Hurae, 1883.

Pire Kainga Maori i Taumutu.

H. K. Taiaroa.—E mea ana au kia korero ki tenei Pire notemea kei te hiahia nga Maori o Taumutu kia pahi. Kua haere au ki nga wahi katoa o te Waipounamu na ka kite au kaore he Maori o wahi ke atu e rite ana ki nga Maori o tenei kainga te rawakore. I haere au ki tera takiwa i runga i ta ratou tono, kia kite au mehemea ranei he tika a ratou korero o era tau e mea ana he iti te whenua kei a ratou, kite ana au to ratou whenua katoa e tae noaiho ana ki te toru eka mo te tangata kotahi me te oneone hoki he kino rawa atu, he kirikiri kaore e tipu nui te kai. Kua mahi paamu au i Otakou me etahi atu wahi, a i whakamatau au ki te whakatipu kai ki tenei whenua i tera tau, engari kihai i tipu. Ko au e whakahengia ana mo taku kore kaore i tono ki te Kawanatanga kia whakaritea he tikanga mo aua Maori. Ko te whenua hei hoatutanga ki aua Maori i raro i tenei Pire e hara i te whenua pai rawa, i te nuinga o te tau e ngaro ana i te wai, a i nga wa maroke e toru noa nga marama e taka ana nga mea a nga Maori i runga. Tetahi ko nga mea a nga Maori ara nga hoiho me nga kau e taka ana i reira e paunatia ana e nga Pakeha, he kino hoki te mahi a nga Pakeha o reira ki nga Maori, me te Kawanatanga Porowini hoki o Katipere i whakahaaere kino ki aua Maori. E whakaae ana au ki te korero mo tenei Pire era e pai mo nga Maori o taua takiwa, na ka tono atu au ki te Whare kia paahitia. Mehemea he whenua ano toku kei reira kua hoatu e au ki era Maori notemea kei te mate rawa ratou, nui atu to ratou rawakore i nga Maori o etahi atu wahi.

Pahitia ana te korero tuarua.

Pire Karauna Karaati Mo Nga Rahui O Murihiku.

H. KTaiaroa.—Ka tu atu au ki te tautoko i tenei pire notemea ko te hiahia o nga Maori o tera takiwa kia paahi tetahi pire penei. E kore tenei pire e pa ki nga take o nga Pakeha engari mo o nga Maori anake. He mea tenei e awhina ana e au i nga wa katoa e tae mai ana ki te aroaro o tenei Whare, te take i pena ai au he hiahia no nga Maori kia paahi. He mea tika kia whakaputaina he Karaati mo aua whenua kia mohio ai aua Maori ki o ratou piihi kia noho ai i runga mahi ai. Ko etahi o nga Maori e noho ana i reira kei te wehi ki te hanga Whare i runga i etahi o aua whenua te mahi ranei i etahi whakapainga notemea kaore ratou e mohio tera e whakaputaina he Karaati kia ratou. I te tau 1874 ka ruri wehewhetia e nga Maori aua whenua a no reira rano i hiahia ai ratou ki enei Karauna Karaati, heoi ka tautoko au i tenei Pire.

Wenerei, te1 o Akuhata, 1883.

Te Rori O Rakaia Ki Taumutu.

H. K. Taiaroa.—E patai ara au ki te Kawanatanga mehemea ka hoatu e ratou he moni ki runga ki nga pukupuka rarangi moni hei mahi i te rori o te taha moana haere atu i Rakaia ki Taumutu? Te take i patai ai au he rori hoki tera era e tau he pai ki te katoa. Ko taua rori e haere ana i tetahi wahi o te one e iwa te kau maero te roa, engari i te mea kaore ano kia hangaia taua rori kaore e ahei nga kaata me nga mea pera ki te haere ma reira. I tae tonu au ki tera wahi e mohio ana au ki reira, a e mohio ana hoki ki nga tangata o reira e mahi ana i o ratou whenua, na kaore he ara e puta ai ki te makete a ratou mea e whakatipu ana. E tika ana kia aroha hoki, te Kawanatanga ki nga Pakeha e noho ana i tera takiwa, no reira au ka hiahia kia hangaia he rori ki reira hei painga mo aua tangata kua korero ake nei.

Te Honehana.—He aha ra te tikanga i patai mai te mema nei a Taiaroa i tenei patai, notemea kei te mohio ia kua oti i te Kawatanga tetahi Ture hei awhinia i ena tu mea, ara, i nga hunga whakahaere takiwa i runga i nga mahi rori penei me tenei e pataititia mai nei, no reira, e kore e ahei te Kawanatanga ki te whakarite i etahi moni motuhake hei whakahaere mo nga mahi pera o roto i nga takiwa i te mea hoki kei te marama noa atu te huarahi i runga i te ture. Heoi ano taku kupu whakahoki, ki te awhina atu te Kawanatanga me haere ke tona awhina i runga i nga tikanga o te Ture mahi i nga Rori me nga Piriti.

Nga Rahui O Mawhera.

H. K. Taiaroa.—He patai taku ki te Minita mo te Taha Maori mehemea ranei ka whakahau te Kawanatanga i te Kawana kia whakaputa karauna karaati mo nga Rahui o Mawhera i Kereimauta?

Te Paraihe.—Kua maha nga pataitanga i tenei patai, a, kua oti ano i au te whakamarama nga tikanga. Ki taku whakaaro kaore he tikanga ki nga Maori o te puta o aua karauna karaati notemea ko aua whenua i naianei kei raro i te Ture Rahui Maori. E kore a taea aua karaati te whakaputa penei me etahi atu karaati, notemea ko nga whakataunga mo tetahi wahi ke o nga rahui, kaore i whakataua mehemea na he whenua e tau ana i tera takiwa ki te Karauna te mana. Ki taku whakaaro e kore ano e raruraru te whakaputa karauna karaati no te mea kaore e kitea e au tona whai tikangatanga. Ko te Pire i tukua mai i tera tau i ki ano kia puta aua karauna karaati, e kore taua Pire e tukua mai i tenei tau engari ka homai he Pire e uru ana aua tikanga ki roto me etahi atu hoki; a maku e whiriwhiri kia hoatu ranei he kupu ki roto hei whakaputa i aua karaati kia kore ranei.

Wenerei, te 1 o Akuhata.Pire Mo Nga Whenua A Taiaroa.

H. K. Taiaroa.—He whakaatu taku ki te Whare naku tonu nga tikanga o roto i tenei Pire, he mea tohutohu atu naku ki taku roia kia penei te hanga. Ko taku kupu tonu tenei, ko aku whenua katoa i tera Motu i te Waipounamu e hara i te mea he whenua kau e tiakina ana e au mo etahi atu tangata. Ko era whenua he mea karauna karaati etahi ki au ake ano, motuhake ki toku mana, na ko etahi he mea hoko naku. Heoi te tikanga o tenei Pire he mea kia tau nga mana whakahaere ki runga ki au pena ano me o te pakeha. Katoa nga ture o mua ake nei e mahia ano mo te Maori e meatia ana hei tiaki i a ratou, na ko aua tikanga here e eke tonu mai ana ano ki runga ki au. Engari i te mea i whanau au i tipu hoki i waenganui i nga pakeha kaore au e pai kia pena ta ratou titiro mai ki au mehemea nei au he pera me etahi o te iwi Maori e noho wehe atu ana i te iwi pakeha. Na, mo runga i tera pito o te korero mo nga karauna karaati e puritia ana i runga i te ture tiaki mo etahi atu tangata, ka mutu tonu taku kupu,—e kore rawa au e pai kia kino toku ingoa i runga i aku whakahaere mehemea e kai-tiaki ana mo etahi atu tangata; e kore rawa au e tahuri ki te mahi he i runga i tena ahua, he roa oku whakapaparanga tipuna, e taea ana nga tau o mua noa atu, me taku ki kaore ano i ingoa kinotia o mua iho, heoi mehemea he kai-tiaki au e kore hoki au e tahuri i naianei ki te mahi he, e kino ai toku ingoa. Mehemea he wehi to te Minita mo te Taha Maori kei tau he mate ki nga Maori kati mana ano e tiaki nga Maori notemea ko nga mahi katoa mo nga whenua Maori e haere atu ana ki tona aroaro. Heoi ano taku i hiahia ai i runga i tenei Pire he whai naku kia mana au ki te whakahaere i taku tonu ake, e hara taku i te whai atu ki nga whenua a etahi tangata, notemea ki te he taku whakahaere mo aku taonga ko au anake te tangata e mate. No reira, i te mea mo aku whenua anake tenei Pire e kore ano e tika kia whakahe te Whare ki tenei Pire. I roto i nga whaikorero katoa o mua i roto i tenei Paremete e kiia ana kia taka mai te Maori ki raro ki te ture pakeha kia rite ano ratou ki te iwi pakeha, na, koi na au e tohe nei inaianei kia rite ano au ki te pakeha. Ko taku hiahia tenei kia mana ano au ki te whakahaere i aku mea mo te ora o taku wahine me aku tamariki, ko au tonu hoki ki te tiaki o mua iho tae mae ki naianei haunga te taha ki runga ki nga whenua. Na mo nga korero a te mema mo Waitaki, ka ki atu ki a ia kaore rawa aku whenua i Waitaki, i Moeraki, i whea ranei o tera takiwa. Kaore rawa au i te mohio he whenua oku kei tera

takiwa—oku ake, e noho tiaki ana ranei i au mo etahi atu tangata. No reira au ka mahara kei ahua pohehe pea nga Maori e ki mai nei ia.

Paraire, te3 o Akuhata, 1883. Te Pitihana A Wahanui MeEtahi Atu.

I whakatakotoria e Kanara Timipara ki te aroaro o te Whare te whakataunga a te Komiti mo nga Mea Maori i te pitihana a Wahanui, a Rewi, a Taonui me etahi atu e 412.

Meiha Te Wheoro.—He kupu ruarua ano aku mo runga i tenei pitihana; e tono ana hoki nga kai-pitihana kia whakamanaia o ratou take ki nga whenua e takoto ana i roto i nga rohe e whakahuatia nei i roto i te pitihana. He whakaaro naku kei pohehe pea te Whare ki nga rohe o aua whenua no reira au ka ki atu e hara anake i aua iwi e wha e whakahuatia na i roto i te pitihana aua whenua. Tera ano etahi atu iwi e whai take ana ki era whenua. Kei te mohio au ki nga rohe e korero ana i roto i tena pitihana, timata i Kawhia ka haere; na, e hiahia ana au ki te whakaatu ki tenei Whare e hara a Kawhia i a Ngatimaniapoto anake, kei roto ano a Waikato i tera whenua, na Waikato hoki i tango i a Te Rauparaha i runga i te rau-patu. Otiia e kore au e korero i naianei i nga tikanga kotoa o te pitihana, ka tatari rawa ano au kia tae mai nga pukapuka a era atu iwi ki tenei Whare hei reira au korero ai i nga ritenga katoa o tenei mea. Kaore aku kupu mo te nuinga atu o te pitihana e pa na ki nga whakahaere a te Kooti Whenua Maori me etahi atu tikanga notemea kei te rite katoa nga whakaaro o te iwi Maori mo runga i ena. Engari ko tenei me waiho, taihoa ano au ka roa e whai kupu ana mo tenei pitiana.

Tarite te 9 o August, 1883. Pire Whakatikatika i Nga Ture Whenua Maori.

H. M. Tawhai.—E te Tumuaki ka korero ahau i oku whakaaro mo te Taha Maori. Ko taku kupu tuatahi ki te Whare kei te pai ahau ki tenei Pire, te take he whaaki mai i nga hara o mua. E kore ahau e ki ko te Kawanatanga anake i hara engari ko katoa tae atu ki nga roia me nga mema o tenei Whare. Kua hara katoa. Ko te nuinga o nga mema o tenei Whare no roto i nga Kawanatanga o tena tau o tena tau. I etahi wa kei te taha Kawanatanga i etahi wa kei te taha turaki i etahi waho i tenei Whare e whakakiki mai ana i nga mema. I haugaia tetahi Ture hei whakakore i nga whakahaere hoko, riihi ranei i nga whenua Maori i mea kaore ano kia ruritia kia whakawakia ranei e te Kooti Whenua Maori; na kihai koutou nga Pakeha te iwi mohio i whakarongo ki taua ture tahuri ano koutou takahia ana. Ko koutou tonu nga kaitakahi ture. Pena haere tonu ta koutou mahi, a kia nui rano ra nga korero kino katahi ano koutou ka haeremai ki tenei Whare mea ai—e, me whakatikatika tera ture. Engari e kore koutou e kaha te ki, e, ko nga Maori ano etahi i hara. E kore koutou e ki na matou na nga Maori i takahi nga ture o tenei Whare. E kore te Maori e tahuri ki te patu ano i a ia ki te takahi i nga ture i hangaia mona. Na e hara i te mea i hara te Pakeha ki nga ture anake o te Whare, engari i pakaru i a rotou te Tiriti o Waitangi. Katahi ano te mea tata ki taua Tiriti ko tenei Pire a te Minita mo te Taha Maori. Ki taku whakaaro me panui atu e ahau te Tiriti. Te take i whakahua ai ahau i te Tiriti o Waitangi he maha hoki nga whenua kua hokona e te Pakeha i nga tau o mua tae mai ki naianei na kihai rawa ratou i aro ake ki nga tikanga o te Tiriti o Waitangi, koia ahau ka mea e tika ana te kupu a te Minita mo te Taha Maori e ki nei pai atu kia riro i te Kawanatanga te mana hoko i nga whenua Maori notemea koi na te kupu i roto i te Tiriti o Waitangi. Heoi ka panuitia atu e ahau taua Tiriti i te reo Maori, hei muri panui atu ai te reo Pakeha ki te Whare nei. Koia tenei te rarangi tuatahi o taua Tiriti: "Ko te Kuini o Ingarangi ka whakarite ka whakaae ki nga Rangatira ki nga Hapu ki nga tangata katoa o Nu Tirani, te tino Rangatiratanga o o ratou whenua o ratou kainga me o ratou taonga katoa. Otiia ko nga Rangatira, o te Whakaminenga me nga Rangatira katoa atu ka tuku ki te Kuini te hokonga o era wahi whenua e pai ai te tangata nona te whenua ki te ritenga o te utu e whakaritea ai e ratou ko te kai hoko e meatia nei e te Kuini hei kai hoko mona." Na ko taua mana hoko he mea whakaae na nga Rangatira Maori katoa a takahia noatia ana e nga Pakeha i muri mai ki raro i o ratou waewae. I whakaae pu nga Rangatira Maori ki nga tikanga katoa o roto i te Tiriti—ma enei kupu hoki o roto i te Tiriti e whakaatu ki a koutou ara: "Na ko matou ko nga Rangatira o te Whakaminenga o nga Hapu o Nu Tiaani ka huihui nei ki Waitangi. Ko matou hoki ko nga Rangatira o Nu Terani ka kite nei i te ritenga o enei kupu, ka tangohia ka whakaaetia katoatia e matou, koia ka tohungia ai o matou ingoa o matou tohu." I tuhi nga Rangatira o tenei motu i o ratou ingoa ki tenei Tiriti. He whakaritenga tenei i whakaotia i waenganui pu ano i nga Rangatira Maori me te Kuini o Ingarangi, na ko ta tatou mahi he hanga ture i roto i tenei Whare a i muri tata iho ka takahi atu ano. He whakahawea te mahi a nga tangata o Niu Tireni tae mai ki te Paremete nei i te Tiriti o Waitangi. Heoi kua kite nei ahau i te Pire a te Minita mo te Taha Maori ko taku kupu tenei "Katahi ano te mea i rite ki te Tiriti o Waitangi a no reira ka tautoko ahau." Tetahi take i pai ai ahau ki tenei Pire he whakakore i nga roia i roto i te Kooti Whenua Maori. Koia na ta matou i whawhai ai i roto i tenei Whare i era tau heoi kihai matou nga mema Maori i whakarongona

e koutou, kaore matou i pai kia tu he roia i roto i te Kooti Whenua Maori; na e pewhea ana aua mema i naianei? Ko ana mema i kaha ra ki te whakaae i nga roia ki roto ki nga Kooti kua mea i naianei—e kei te mate te iwi Maori i na hoki e tono mai nei kia whakakorea nga roia, heoi me whakatikatika e tatou tenei Ture me arai atu nga roia i roto i te Kooti. Ko ahau e korero nei e tino matau ana ki nga whakahaere a te Kooti Whenua Maori; i whakaturia hoki ahau hei Akeha a he maha oku tau e mahi pera ana. Katoa nga whenua o toku takiwa i kootitia i te wa e tu ana ahau hei Ateha a e tino mohio ana ahau ki tera mea ki te Kooti. Kaore he roia i au e tu Ateha ana, kaore e tukua atu ana ki roto ki te Kooti. I mahi Ateha tonu ahau tae noa mai ki te Ture o te 1873 ki nga Tukunga Whakamaharanga Take, na e oti ana i a matou i reira kotahi tekau nui atu ranei nga keehi i te wiki kotahi, kaore he roia kaore he raruraru. Titiro tatou ki nga mahi o tenei ra;— i tu tetahi Kooti tata ake nei ki Kemureti, e rua e toru noa nga keehi i oti, he roia i roto e whakahaere ana, na tae atu ki te rua marama ki te toru marama e tu ana taua Kooti, koia ahau i ki ai he pai rawa te tikanga o te Pire a Te Minita mo te Taha Maori—he pei atu i nga roia e tino mohio ana hoki tatou kei te whakahe mai nga iwi Maori o nga wahi katoa ki nga roia. Tenei tetahi mea kotahi o roto i tenei Pire e kino ana ki au, e hara i te mea pakeke rawa ki taku titiro, a hei te taenga ra ki roto ki te Komiti tera ahau e whai kupu mo reira. Otira ka whakaaturia atu e au taku e maharahara nei, ara,—ko te rarangi o roto i te Pire e mea nei ki te takahi tetahi tangata i tenei Ture me utu ia i te £500; era pea e whai mana tenei rarangi ki nga tangata penei me au kaore nei e nui ana te moni, na ki nga tangata e toru a wha a ratou miriona pauna he hanga noa iho ki a ratou. Engari ki te penetia e tatou ko te tangata e takahi ana i te Ture me maka ki te whareherehere kia kaua e iti iho i te rua marama ki reira, na tena tatou e kite e kore aua tangata whai moni ra e tahuri ki te tutu. Ki te waiho ko te £500 anake hei utu ma te tangata hara tera e kitea ko nga tangata whai moni anake nga tangata takahi ture. Ko taku hiahia ki te tahuri tetahi tangata i muri iho i te mananga o tenei Ture, ki te whakahaere hoko aha ranei mo tetahi whenua Maori kaore ano kia whakawakia e te Kooti me rua rawa ona marama ki te Whareherehere; koia hoki taku e ki nei ma kona e wehi ai nga tangata e nui ana a ratou moni. Heoi e mea ana ahau e nui ana enei take e whakaae ai ahau ki tenei Pire.

Paraire, te 10 Akuhata, 1883.

Meiha Te Wheoro.—E kore e nui rawa aku kupu mo runga i tenei Pire, notemea i whakarongo au ki te whaikorero a te Minita mo te taha Maori, i a ia e tono ana kia korerotia tuaruatia, a whakaaro ana au i ngawari rawa tana korero, otiaa penei tona ahua ki au, mehemea e tono ana ki tenei Whare kia ata whiriwhiria tenei Pire me kore e taea te whakangawari i nga mate o nga Maori. Na ka ki au inaianei katahi ano te Paremete i rongo ai au i enei kupu, ara te tono atu ki te Whare kia ata whiriwhiria nga mate o mua e waha nei i runga i nga Maori. I nga Paremete katoa kua pahure ake nei ta matou mahi tena he ki atu kia ata whakaarohia nga pire katoa e tukua mai ana ki konei kei taimaha ki runga ki te iwi Maori; na ko enei nga kupu e whakahokia mai ana kia matou: "Heoi ano te mahi a nga Mema Maori he whakahe anake kaore ratou e whakaatu mai ana me pehea ranei he tikanga." Na kua kite tatou inaianei i pakeke rawa aua ture ki runga ki te iwi Maori, a me to koutou mohio no mua iho aua mate nei koia tena e whakaaturia mai na e te minita mo te taha Maori. Ki taku whakaaro he mea tika kia whakaarohia nuitia e tenei Whare me nga mema katoa tenei Pire. I te whaikorerotanga o te minita mo te taha Maori i whakahuatia ano e ia tetahi Pire kei te ota pepa, na he ki atu taku koia tetahi Pire e paingia ana e nga Maori, i nga Paremete e rua kua mahue ake nei tae mai ki naianei kei te hiahia tonu nga Maori. He iti aku kupu mo tena engari ka haere taku korero mo nga kupu a te mema nei a Taratoa, i rite tonu tana whaikorero ki tetahi korero aku i te tau 1880, ara i rite tonu nga putake o tana korero ki nga putake i korerotia e au i taua takiwa mo nga mate o nga Maori. Ka pera ano au inaianei me tana ka whaikupu au mo nga raupatu a te Kawanatanga. I te wa i timata ai te raupatu a te Kawanatanga i te whenua i ki ratou tera e tiakina paitia nga taonga me nga paanga o nga Maori e piri pono ana kia te Kuini; engari i pewhea ta ratou tiaki? Koia ano tena e korerotia na e Taratoa. I tukua e au tetahi pitihana ki tenei Whare he inoi kia whakaritea nga Maori mo nga whenua i raupatutia, engari kaore rawa te Kawanatanga i whaiwhakaaro mo taua pitihana. Kaore aku whakahe mo tenei Pire, e pai ana ki au, engari tera ano etahi wahi o roto e mea ana au kia kapea ki waho, kotahi te mea e wehingia ana e au, kei ahei te Kawanatanga ki te whakatu roia ki roto ki te Kooti whenua Maori, notemea kaore tenei Pire e pa kia ratou na kei waiho tena hei tipunga mai ano mo nga raruraru e whakahengia nei e tatou i runga i nga roia me a ratou whakahaere i roto i te Kooti. Ko te nuinga o nga tikanga o roto o tenei Pire e tino whakaaengia ana e au, otiaa kihai i pau rawa nga ritenga o te Kooti te whakatikatika, ara maku e ki atu taku e mahara nei, ko nga Ateha, ki taku whakaaro me rereke ano te tikanga mo nga Ateha me waiho ma te iwi ratou e whiriwhiri, e pooti. Tetahi, kaore e marama ki au te whakahaere whakawa a nga Tiati, notemea kaore e taea ana nga tino take Maori, heoi ano ta ratou he whakatau i runga i nga korero e puaki mai ana ki te aroaro o te Kooti, kaore ratou e rapu atu ana i waho o te Kooti kia tika ai a ratou whakataunga, ahakoa kite o ratou kanohi i nga whare me nga kainga o nga Maori e tu ana i runga i tetahi whenua e whakawakia ana, ki te he te whakahaere a aua Maori i roto i te Kooti e kore ano e whakataua taua whenua kia ratou, ki te kore aua Maori e tae atu ki te Kooti i te panuitanga o te keehi ka turakina ano ratau, kaore hoki nga Tiati e tino whiriwhiri ana i nga take nui e

rua o te iwi Maori, ara take raupatu, me te noho i runga i te whenua. He kaha rawa no o ratou whakaaro ki te noho o runga o te whenua kaore ratou e tino aro ana ki te raupatu, he he tena ki taku whakaaro. Tera hoki tetahi whakatauki Maori, "Ma whero ma pango, ma pango ma where," ko te tikanga Maori mo tenei whakatauki—ma te ringa kaha ka ora te noho te whenua—He ruarua aku kupu mo nga roia, ki taku whakaaro kaore rawa atu ratou e mohio ki nga take Maori, ma nga kai-tono ano e korero a ratou korero ki te Kooti mo runga i a ratou take, heoi ano ta te roia he whaikupu atu ki te Kooti mo runga i aua korero, a e taea noatia atu ana tena e te Maori pena ano i te roia, mehemea he tika nga take ki te whenua ka riro ano te whenua i te kai-tono, ki te kore e kore hoki. Ko etahi o nga Tiati e matau ana ki te reo Maori, he kai-whakamaori ranei o ratou na e hara i te mea ngaro nga korero a te Maori kia ratou, kia whai roia ai hei korero. Ki te waiho hoki e nga Tiati ki etahi tangata ke i runga i te whakaaro ko nga roia anake kei te mohio ki nga take ki te whenua e kore e whaimahi ma nga Tiati. Tetahi, titiro ki nga moni e pau ana ki runga ki nga whakawa, e utu ana ia Maori i tana roia, rokohanga rawa ake te mutunga o te keehi te whai toenga kia a ia. E kore au e whaikupu mo etahi atu mahi a nga roia, ka mutu tonu taku mo nga whakahaere anake i roto i te Kooti Whenua Maori. Na mo nga Pakeha e hoko whenua ana i te mea kaore ano kia whakawakia e te Kooti kua tino whakaaturia mai e te Tumuaki, e ki ana ia ko te nuinga o nga raruraru i tipu mai i reira. Na mo te tuku atu i te mana hoko whenua ki te Kawanatanga anake, kaore au e whakaae ki tena, e kore au e whakaae ma te Kawanatanga anake e hoko nga whenua Karauna Karaati notemea e kore au e pai kia hoko atu i oku whenua ki te Kawanatanga anake, kei te mohio au ki nga hoko whenua a te Kawanatanga i te tau 1876 i nui rawa atu te rararua. A ki taku whakaaro ki te tukua atu ano ko te Kawanatanga anake ki te hoko whenua ka puta ake ano aua raruraru. Tera pea kei te mahara tenei Whare ki te whaikorero a te Minita mo te taha Maori i te tau 1880, mo nga whenua Maori, i puta ake ana korero mo nga hoko whenua a nga Apiha a te Kawanatanga na i pewhea ia? I ki ia he nui rawa nga kino i mahia i reira, he nui hoki nga moni i pau i aua Apiha i tinihangatia e ratou nga pukapuka moni, kaore ratou i hoatu i nga moni tika ki nga Maori a i he nga pukapuka moni i tukua mai e ratou ki te Kawanatanga mo nga Maori kaore ra i tango moni. Na mo runga i te rarangi 12 o tenei Pire ki taku whakaaro he pakeke rawa, tera pea kei te taenga o tenei Pire ki te Komiti ma te Minita mo te taha Maori e whakamarama mai te tikanga o taua rarangi, a tera pea ia e whakarereke i tona ahua. I roto i te whaikorero o taku hoa o te Mema mo Taranaki i te po kua huri ake nei, i ki ia he nui ano te tinihanganga o nga Maori penei me nga Pakeha, tera pea kei te tika tana, ottia kaore ano au kia kite. Ko taku kupu tenei, kaore ano he Pitihana a nga Pakeha i tuku mai ki tenei whare e ki ana kua mate ratou i nga Maori. E kore au e ki kaore he tinihanganga o te Maori, tera ano pea etahi e tinihanganga ana, engari he kaha no o ratou kaiwhakako no te Pakeha ki te ako i a ratou. He maha nga Pitihana kua tae mai ki te aroaro o te Komiti mo nga mea Maori. Na i runga i te ahua o aua Pitihana e mahara ana au na nga Pakeha i hanga mai. Kaore he raruraru o nga hoko a nga Maori o mua, ki te hoko ratou oti tonu atu kaore he tautohe i muri iho. Engari no te nui haere o te mohio o nga Maori ki nga tikanga Pakeha, katahi ano enei raruraru ka uru ki roto ki nga hoko whenua, koianei pea te tikanga o nga kupu o te mema o Taranaki. Na mo nga korero a te mema mo Akarana a Ta Hori Kerei mo nga Karauna Karaati here, koina ano taku i tohe ai i roto i tenei whare i mua. He maha o aku korerotanga e kore au e whakapono ki nga here o nga karauna karaati e taea nei o te Kawana i roto i tona Kaunihera te wewete. I hiahia au kia kaua rawa e taea e tetahi tangata kotahi te wewete nga here o te karauna karaati, kia waiho ko te riihi anake ki te Maori, kia kore ia e kaha ki te hoko ahakoa pewhea. Kei te pena ano oku whakaaro inaianei notemea kua kite au i etahi here, i waiho ki te Kawana te mana wewete, na wetekia ana hokona atu ana te whenua. I pena te Poraka o Tauwhare e rua tekau ma tahi mano eka i whakahuatia na e te mema o Akarana e Ta Hori Kerei. Kaore au e mohio na wai ranei i hoko, engari i kite au i nga Apiha o te Kawanatanga e uru ana ki roto whakahaere ai. Heoi ano nga moni i riro i nga Maori mo tera whenua e rima pauna ki etahi tangata e toru ki etahi. Ahakoa i tahuri etahi o aua Maori ki te pupuri i o ratou paanga, i whakawehiwehingia ratou e nga Apiha o te Kawanatanga, nawai ra oma ana etahi o ratou ki te Hauhau. Ka tautoko au i tenei Pire kia tae atu ki te komiti, na tenei ano tetahi pire kei te ota pepa e pa nui ana ki nga Maori. A tera ano tetahi aku ake, akuanei tae mai ai ki te aroaro o te Whare, heoi e mea atu ana au kia koutou ki nga mema o te Whare kia arohatia aua Pire. Hei te taenga mai ki te aroaro o te Whare maku e whakamarama atu kia koutou. Ka nui taku mihi atu ki te Kawanatanga mo to ratou whakaaro ki nga mea Maori mo nga mate i pa kia ratou; a tetahi mea e hiahiatia ana e au, me ata whakaaro te Kawanatanga mo Kawhia tera etahi raruraru e pa ana ki tera whenua, maku ano e korero a te wa e takoto ai te Pire ki te aroaro o te Whare. Heoi aku kupu mo runga i tenei Pire, he Pire pai ki au, a te taenga pea ki roto ki te komiti tera ano e whakatikaia i runga i nga hiahia o nga mema. E mea ana au me kaua e mutu te aroha o te Kawanatanga i tenei Pire, engari ki te kite ratou i etahi atu mea e eke ana ki runga ki te iwi Maori me mahi e ratou.

Paraite, te10 o Akuhata, 1883.

H. Tomoana.—He kupu iti nei ano aku mo runga i tenei Pire. Ki au he Pire pai tenei a he Pire kino ano; maku e ata whakaatu te tikanga o aku kupu. Te take i pai ai au ki tenei Pire he whakakore i nga roia i roto i te

Kooti Whenua Maori; te rua, he whakahe i te tangata e hoko ana i te whenua i mua atu i te mea kaore ano kia whakawakia e te Kooti Whenua Maori. Na, taku i whakakino ai ki tenei Pire he tuku atu i te mana hoko whenua ki te Kawanatanga anake; engari mehemea e ata whakarereketia ana kia riro ai ki te Maori ano te tikanga mo ana whenua katahi au ka whakapai rawa. Waiho ma te Maori ano e hoko tona whenua, a ko te Kawanatanga hei tiaki i a ia kei raru ia. Ma te Kawanatanga e tiaki i waenganui i te hoko a te Maori raua ko te pakeha kei uru he tinihanga ki roto, a ki te kitea e tinihanga ana te hoko me whakahe e te Kawanatanga taua hoko i runga i te ture. Na mo nga roia he korero tena no mua, i whai kupu au i te tau 1881 mo nga roia me taku ki ano i reira me kaua e tukua ki roto ki te Kooti; ahakoa kaore i mana taku tohe i reira kua kite au i naianei kua uru kei roto i tenei Pire, heoi e pai ana. Ko taku wehi ki tenei Pire kei hold ano te mana hoko ki te Kawanatanga ki te hoko i nga whenua Maori, a, ka pera ano nga mahi me o te tau 1862. I tipu he pakanga i reira i waenganui i toku iwi. Ko te ture hoki i tera takiwa ko te Karauna anake i te hoko i nga whenua Maori; no taua tau nei i hokona ai a Heretaunga, a he iti noa nga Maori nana i hoko. Te mutunga o aua hoko he pakanga, na mate ana etahi o nga tino rangatira o taua takiwa. Ko te take o tera whawhai he hokonga no te Kawanatanga i te whenua Maori, nakona au i wehi ai ki te hoki ano tatou ki taua ture ka tipu mai ano aua raruraru. Tera ano tetahi raruraru i ara ki Taranaki, mate ana tetahi Maori ko Kawiri. Ko te take tonu tena i ara te whawhai nui ki tenei motu katoa. I taua tetahi mate nui ki runga kia Wiremu Kiingi uru ana nga iwi e rua ki roto ki te whawhai, mate ana te Koroni katoa nei. I korero ai au i tenei he mataku noku kei anga ano te Kawanatanga ki te tango ano i te mana hoko ki a ia anake a kei waiho hei ara mai ano mo aua raruraru. Mehemea hoki he hiahia to te Kawanatanga kia puritia aua whenua, me rahui katoa. I rongo au ko te whenua i putake mai nei te raruraru i Taranaki kua whakawakia tetahi wahi e te Kooti a kua kitea he tika tonu te take o Wiremu Kiingi ki reira. Ko taku hiahia nui kia penei ano te tu o te Maori me nga pononga Pakeha a te Kuini i runga ano i nga tikanga o te Tiriti i whakaotia nei i waenganui i a raua. Ma nga Maori ano e whakahaere o ratou whenua, a ko te Kawanatanga hei o ratou tuara tu ai, hei titiro i te tika i te he ranei o a ratou whakahaere, a kia pera ano hoki ki te taha Pakeha. Tera e nui atu aku korero i te taenga o tenei Pire ki te Komiti.

Tureti, te14 o Akuhata, 1883. Maungatautari Me Etahi Atu

Meiha Te Wheoro.—He patai taku ki te Minita mo te taha Maori mehemea ranei kua tanghoaia e te Kawanatanga nga here i runga i nga poraka o Maungatautari Nama 1, Nama 2, o Pukekura me Puahua, a mehemea kua tangohia he aha ranei nga take i tanohia ai?

Te Paraihe.—Kahore ano nga here i tangohia i runga i ena poraka, kua tae mai ano he tono i ia wa i ia wa i nga tau kua pahure ake nei, engari kaore ano aua here kia tangohia.

Tureti, te21 o Akuhata, 1883. Pire Kainga Maori i Taumutu.

H. K. Taiaroa.—He patai taku ki te Minita mo te taha Maori, mehemea ranei ka ruri katoatia e te Kawanatanga nga piihi i te kupu apiti o "Te Pire Kainga Maori i Taumutu"? Te take i patai ai au i tenei patai ko nga Maori i pa ana ki tera whenua kua tono mai ki au kia whai kupu atu au ki te Kawanatanga kia whakatuturutia nga rohe o taua whenua, kia mohio ai ratou ki te tino takotoranga o te rohe. Kei te wehi ratou kei eke atu ki runga ki nga tekihana a nga Pakeha notemea kua ngaro noa te ruri tawhito o tera whenua, tetahi kei te hiahia ratou kia mohio i nga wahi hei haerenga mo nga awakeri.

Te Paraihe.—Mo runga i tenei patai kua kiia mia ki au kaore he tikanga kia mahia nga ruri, ka tae noatia atu nga rohe te whakamarama me te ata tohutohu i runga ano i te whenua, a tena ano au e mea kia penatia. Na mo te hiahia o nga Maori kia mohio ki nga wahi mo nga awakeri e kore au a kaha ki te ki atu, notemea ahakoa kei te Kawanatanga ano te mana mahi pera i raro i te ture, era ano e meatia nga awakeri ki nga wahi ano e tika ana.

Turei, te21 o Akuhata, 1883. Ture Whaktikatika i Nga Ture Whenua Maora.

H. K. Taiaroa.—E te Tumuaki he tika ano nga whakaaro o te Minita mo te taha Maori, i a ia e tuku mai nei i tenei Pire, erangi i taku ata titiro ki tenei Pire kaore e kitea e oku whakaaro te huarahi e tutuki ai ki te mutunga pai, rnehemea he aroha to te Kawanatanga ki te iwi Maori me tuku mai ar atou tetahi Pire pai atu i tenai. Kua maha nga tau e noho ana nga mema Maori i roto i tenei Whare na ta ratou mahi he tono ki te Kawanatanga kia homai he Pire kia rite pu ano ki nga hiahia e nga Maori kia puta ai he pai ki runga kia ratou katoa. Ka korero au inaienei mo "Te Ture Whenua Maori. 1873," i te tukunga mai o taua Pire ki enei Whare i roa taku whaikorero whakahe i taua Pire, ahakoa ki mai nga mema he pire pai tenei a era e putu mai he pai ki runga ki nga Maori. Na kua kite tatou kihai i rite katoa nga hiahia a nga Maori i taua pire, kaore i taea nga mea i hiahiatia nui e

ratou. I maharatia i taua takiwa, ma taua Pire e horoi atu nga mate kua tau noatu ki nga tangata Maori. Na ka panuitia atu e au te rarangi 87 o tana Ture, e ki ana, "ko nga pukapuka hoko, whakaritenga, whakaetanga ranei, e pa ana ki te whenua Maori, i mua atu i te whakawakanga a te Kooti e kore e whaimana." I whakaurua taua rarangi hei arai i nga Pakeha kei whakahaere tikanga mo runga i nga whenua Maori engari i hurihia e nga Pakeha taua rarangi kia puta ano te pai kia ratou, kia mate ko nga Maori. Tera etahi whakaritenga i waenganui i te Maori me te Pakeha i penei—kia tuturu te take o te poraka whenua ka tapahia mai ano te hea o te Maori i roto i taua poraka. Engari no te tuturutanga o te whenua ki te Pakeha, whakakorea ana ia i ta raua whakaetanga me te Maori. No te tononga atu o te Maori kia tapahia mai tana piihi kaore i whakaae te Pakeha engari tahuna ana nga whare o te Maori e tu ana i runga. I kitea hoki kaore i whaimana tana kirimene, na tere tonu te rere o te Pakeha ki runga ki te rarangi o te ture, e ki ra e kore e mana tetahi whakaritenga whakaetanga mehemea i mahia i mua atu i te whakawakanga o te whenua. He whakaatu taku i roto i nga ture katoa e mahia ana tera ano etahi tikanga e whakahengia ana e nga Maori. I whakaahē ano au i taua takiwa ki tera Pire i ki au e kore au e pai ki etahi o nga mea o roto, heoi ko tenei ka mea ano au mehemea he aroha to te Kawanatanga ki nga Maori, me tuku mai tetahi pire pai atu i tenei; kia ata whakamaramatia te taha ki nga Pakeha. Na ka whakapuaki ake au i oku whakaaro inaianei, e hara hoki i etahi tangata ke atu oku whakaaro. Mehemea ko au te Kawanatanga era au e tu i waenganui i te Pakeha me te Maori hei kai-tiaki, hei titiro i to tika o nga whakahaere. I nga ture o mua i te Kawanatanga anake te mana, a i tipu mai ikona nga whawhai e mohio nei tatou, ara i nga hoko whenua a te Kawanatanga; na ki taku whakaaro e mea ana tenei pire kia hoki ano ki taua ture. Pai atu ki au mehema e tu ana e Kawanatanga hei kai-tiaki i waenganui i te Pakeha me te Maori, he nui rawa hoki te mana e hoatu ana i te raranga 12 o tenei pire ki te ringaringa o te Kawanatanga, e ki ana; "E kore tetahi kuku o tenei Ture kua whakahuatia i mua ake nei e pa ki te Karauna, ki tetahi tangata ranei e whakahaere ana mo te taha ki te Karauna i raro ano i te mana o tetahi Minita o te Karauna." Tena ki te mahi he te Kawanatanga kaore he tiati hei whakawa i to ratou hara. Ki te kawea e tatou te Kawanatanga ki roto ki te Hupirima Kooti ko te aha a pahure i a tatou? E kore au e whakahe i katoa o te Pire, notemea e whakakore ana i te mahi a nga roia i roto i te Kooti Whenua Maori. He mea hoki tena e rite ana ki te hiahia o nga iwi Maori, he tini a ratou pitihana kua tukua mai e tono katoa ana kia peia atu nga roia i roto i te Kooti. Kua korero te Tumuaki o te Kooti Whena Maori ki te aroaro o te Komiti mo nga mea Maori, i ki ia ki te hiahia nga roia kia mahi pai e oti pai ana nga mahi o te Kooti. E kore au e ki kei te he tana kupu, erangi i runga i taku mohio o mua e kaha noatu ana nga Maori ki te whakahaere i o ratou keihi, a he pai rawa tana whakahaere. Pai atu ki taku mahara mehemea i tukua mai e te Minita mo te taha Maori tetahi Pire whakmana tahi i te Maori me te Pakeha kia whakahaere ai tena i tana me tetahi i tana. Me kaua e rereke te hanga ture mo te Maori i te hanga ture mo te Pakeha. He hiahia tenei na te Maori, naku hoki kia kotahi tonu he ture mo te Pakeha me te Maori, kia tahuri ai te Maori ki te whakauru i a ia ki raro ki te ture Pakeha. Ko tetahi tikanga e paingia ana e au kia whakaturia he poari whenua ki tena takiwa ki tena takiwa, ko nga tangata mo taua poari me Maori, ma ratou e whakahaere nga whenua o to ratou takiwa, a ma aua poari nei e tapatapahi te whenua i runga ano i te hiahia o nga tangata no ratou; me ata tapahi nga wahi e hiahiatia ana e nga Maori hei rahui, me nga wahi hei hoko, notemea kei te kaha noatu nga Maori ki te tiaki i o ratou whenua, e rite ano o ratou matauranga ki to te Pakeha. Kua roa au e noho ana i roto i nga Pakeha kua kite au heoi ano te kahanga atu o te Pakeha i te Maori kei runga anake ki te taha ki te moni. Ma te moni ka taea e ratou nga mea katoa, noreira ka kiia ko ratou te iwi mohio. Ka hoki ano aku korero mo runga i te pire, kaore e marama i au te tino painga o roto ki te iwi Maori. He pai ano etahi wahi he ngawari ona tikanga, engari ko te painga nui e ahu ke ana ki te Pakeha. I ki te mema o Kuruta tera ano tetahi tikanga e paingia ana e ia i runga i nga whakahaere whenua Maori, engari ko te he ki a ia, kei whiwhi nui rawa te Maori i te moni, a ki tana whakaaro he hara tena. Ki taku mahara kaore e tika ena kupu kia korerotia notemea kaore he tikanga mo te nui o te moni, mehemea e tika ana te ture, tetahi ahakoa whiwhi nui te Maori i te moni, e noho ana ia i Niu Tireni nei kaore ia e whakapukei moni ana a ka kawe atu ki etahi atu whenua whakapau ai. E kore au e korero nui atu mo tenei pire, hei te taenga ra ki te Komiti era ano e ruarua aku kupu. Tenei tetahi menemana ka whakamatautia e au, ara, kia kaua e pa nga tikanga o tenei pire ki nga whakahaere i waenganui i tetahi Maori me tetahi Maori; he ture tawhito hoki tenei na nga Maori, te tapae whenua a tetahi iwi ki tetahi iwi. E mana katoa ana enei whakaritenga i runga i nga tikanga Maori. Kua tae mai he reta a nga Maori o tenei motu me tera motu, he tono mai ki au, kia whakaurua he tikanga penei ki roto ki tenei ture; notemea ko te Kooti Whenua Maori e whakakore ana i nga whakaetanga o mua a te Maori ki te Maori. Ka mutu aku korero inaianei.

H. M. Tawhai E hiahia ana ahau ki te whakapuaki i etahi kupu ruarua nei, mo nga whaikorero a nga mema i runga i tenei pire a te Minita mo ta taha Maori. E kore au e korero mo nga tikanga o roto o te pire, engari ka waiho e au tena mo te wa tika ano, ara, mo te wa e komititia ai. Kua ronga ahau ki nga mema e ki ana i roto i tenei Whare, he mea tika noatu kia takahi te tangata i te ture e hangaia ana e tenei Runanga a e mana nei i tenei Koroni. Ki taku whakaaro mehemea he Hupirimi Kooti tenei Whare e ata whakawa ana i tenei mea kua hinga ratou, kaore e tu ta ratou keihi. Mehemea kua takahia te ture i mua ake nei he aha tatou i tonoa ai kia hanga pire inaianei—he aha tatou i tonoa ai kia whakapuaretia te hoko o te whenua ki te katoa? Ka nui te hiahia o nga

mema o tenei Whare kia penatia nga whenua Maori me nga whenua o te Karauna, kia whai tikanga te katoa ki roto pena ano me nga whenua Kawanatanga o te Koroni. He aha nga Pakeha kia whaipaanga ai ki roto ki nga whenua Maori? He aha te take kia mana ai ratou ki te ki me penei me pera ranei nga whenua Maori, notemea ko nga whenua o te Maori, i tino whakapumautia ki a ia e te Tiriti o Waitangi. Engari kei roto ano i taua tiriti te mana i tukua ki te Kawanatanga hei hoko i uga whenua Maori, koia au i titiro pai ai ki tenei pire a te Minita mo te taha Maori. E mohio ana au he pire pai tenei te take e mamae ana hoki nga tangata e horo nei nga whenua Maori ka nui te tangi o aua tangata inaianei, na te take i tangi ai he arai na tenei pire i a ratou whakahere me a ratou hoko whenua. Ahakoa ki nga mema o tenei motu kaore e mohio nga mema o era motu ki enei tikanga, e ki ana ahau he mohio rawa nga mema o tera motu. Ko etahi mema e ki ana ma tenei pire e puru nga mahi o tenei motu, e kore ai e nohono hoia nga whenua, a e kore ai e haere mai nga moni nui ki tenei Koroni. Heoi ko taku kupu tenei, era ano koutou e pai kia tukua mai o koutou whenua ki raro ki tenei pire me nga whenua a nga Maori? Mehemea he whakahe ta te mema me whakahe ki roto ki te Komiti, ki taku titiro hoki he pire pai tenei. E whakahe ana etahi mema i te tautoko a nga mema o te Waipounamu i tenei pire, he wehi no ratou kei araitia o ratou hoko whenua. Ko toku hiahia kia tino kaha atu tenei pire, kia hoki rano ki nga hoko tahae o mua, turaki ai. Notemea i toku takiwa i mahia etahi riihi rakau, a te noho mo te rakau anake, engari heke iho ki te whenua hou tonu atu. Tetahi ko nga Maori e tinihangatia ana e nga Pakeha, koia aua Pakeha e whakahe nei ki tenei pire. Kanui toku koa ki te awhina mai a nga mema o tera motu. Tera pea etahi whakahe ka taea i roto i te Komiti, engari ko te nuinga o tenei pire e whakaaetia ana e au.

Meiha Te Wheoro.—Ka whai kupu ano au mo te menemana kua takoto nei ki te Whare. Ki taku whakarongo e ki ana tetahi taha o tenei Whare ko ratou te hunga mohio ki nga mea Maori, a e ki ana tetahi taha ko ratou te hunga mohio. Ki taku whakaaro he mea pai atu mehemea e hui tahi ana nga taha e rua o tenei Whare ki te whakatikatika i tenei Pire kia pai ai. Ko te kaha o te whakahe a etahi mema ki tenei Pire he mea kei kore ratou e tae ki te hoko i nga whenua Maori, notemea ko tetahi mema i ki kaore e pai kia whiwhi whenua te Maori heoi ano ko nga wahi e taea ana o te Maori te noho ko reira anake hei whenua mana. Ki taku mahara e hara ta nga mema e whakahe nei i te mea kia puta he pai ki nga Maori,—kaore, engari he mea ke na ratou kei araitia a ratou hoko whenua. Kua maha noa atu nga tau e tono ana nga Maori kia hangaia etahi ake ture mo nga mea Maori, na, kaore ano kia whakaaetia a ratou tono. Na mo runga i tenei Pire he wahi iti noa iho e toe atu ana ka tino pai rawa ka rite ano ki ta nga Maori i hiahia ai, no reira ka tautoko au i tenei Pire kia tae ra ki roto ki te Komiti ka whakamatau au kia uru atu etahi kupu hei whakatika. Ko toku hiahia ano tena ko te mea e korerotia na e te mema o Pooti Tiama me te mema Maori o Te Waipounamu; ara,— me whakatu he poari whenua ki ia takiwa, te mahi ma aua poari he tapatapahi i te whenua, he whakarite i nga wahi hei rahui me nga wahi hei hoko a ko a ratou mahi katoa me tuku mai ma tenei Whare e whakamana. Kua nui noatu aku tononga ki tenei Whare kia tukua he mana ki nga Maori pera ano me te Pakeha, kia riro ma ratou ano e whakahere nga mea o to ratou takiwa. E rite ana tenei pire ki nga hiahia o nga Maori kia kore nga roia i roto i te Kooti whenua Maori. Te takiwa i tae mai ai te pire Kooti Whenua Maori ki tenei Whare i tu matou ki runga ki te whakahe i nga roia, na kua pewhea te ahua inaianei, kua tini noatu nga tono mai a nga Maori o ia wahi o ia wahi kia peia atu nga roia i roto i te Kooti, kia whakakorea a ratou hoko. Ka kia ano au he wahi iti e toe atu ana hei whakapainga rawa i tenei pire. Ko te rarangi tekau ma rua o tenei pire e ki ana me kaua e pa ki te Kawanatanga tenei ture ki ana kai-whakahere ranei, ko te tikanga o tena ka ahei noatu te Kawanatanga ki te whakatu roia i roto i te Kooti. E mea ana hoki au ko nga raruraru katoa o te iwi Maori i puta mai i roto i nga mahi a te Kooti whenua Maori I era korerotanga aku o mua i whakahuatia ano e au tetahi ripota aku o te tau 1872, i tino whakamaramatia e au i reira nga mahi he katoa o te Kooti whenua Maori, inaianei kua nui rawa aua kino i runga i nga mahi a nga roia me nga hoko whenua. E hiahia ana ano au kia whaikupu mo nga Ateha e mahi ana i roto i nga Kooti, ki taku whakaaro ma te iwi e pooti aua Ateha. Heaha koa ka tautoko au i tenei pire, a mehemea he aroha to nga mema ki nga Maori me kaua ratou e turaki i tenei pire. Tera pea kaore o ratou aroha kaore ratou e pai kia puta he aroha ki te iwi Maori, heoi ano to ratou hiahia kia oti ko a ratou whakahere whenua. Ko tetahi mea e whakaae ana au, ko te kupu a Taiaroa e ki nei me kaua e pa tenei pire ki nga tuku a te Maori ki te Maori, kia mana tonu a ratou whakaritenga o te wa i nga tipuna tae maikinaianei. Kaore au e mohio ki nga korero e mea nei he hoatu tenei pire i te mana hoko ki te Kawanatanga anake mo nga whenua Maori, mehemea hoki e pena ana e kore au e whakaae. E kore au e pai ma te Kawanatanga anake e hoko nga whenua karama karaati a te Maori: Ko taku hiahia kia mahia mai e te Kawanatanga tetahi pire pai atu i tenei a muri ake nei, mo nga take Maori, notemea ki taku titiro kua timata te hanga ture inaianei i runga i nga whakaaro e paingia ana e nga Maori. Tenei ano tetahi pire kei te ota pepa he mea tono na nga Maori i nga tau katoa, a kaore ano kia whakamanaia, heoi e hiahia ana au kia mana taua pire. Tera pea kei te miharo nga mema o tenei Whare ki toku whakaaetanga ki nga pire a to Kawanatanga i te mea hoki ko taku mahi he mea whakatete i mua, engari te take i whakaae ai au he rite no enei pire ki te hiahia o nga Maori. E hara taku whakahe taku whakaae ranei ki te pire i runga i te mauahara o te ngakau, engari ka tika te pire ki taku titiro ka whakatikaia e au, ka he ka whakahengia e au. Heoi ka tautoko au i tenei pire tae noa ki te Komiti.

Taitei, te30 o Akuhata, 1883.

Whenua i Kawhia.

Meiha Te Wheoro.—He patai taku ki te Minita mo te Taha Maori, Mehemea ranei ka korerotia mai e ia nga take i puta ai he Karauna Karaati ki a Kamura mo tetahi piihi whenua i Kawhia; i pewheatia te hokonga o taua whenua i nga Maori; a i ruritia ranei i mua ake i te putanga o te Karaati? Ko taku patai nei mo tetahi piihi whenua kei Kawhia, na kei te maharahara nga Maori he mea pewhea ra i riro ai i te pakeha, a he aha ra nga take i puta ai he Karauna Karaati mo taua wahi whenua. Kei te mahara hoki nga Maori kei a ratou tonu taua whenua, i muri hoki i a Kauere ka utua e nga Maori te wahi i tu ai te Whare, na hoki ana kia ratou; ara, i utua e ratou nga taonga a te Pakeha. No muri i kia ka tae ake tetahi Pakeha ko Kamura, he mahi hokohoko toa tana mahi ki nga Maori, na kihai i mohio nga Maori kua ruritia taua whenua kua Karauna karaattitia ki te pakeha.

Te Roretana.—Taku whakahoki tenei i te patai a Te Whehro, Ko taua whenua i riro i a Te Kamura i runga i te take o Hone Witoria Kauere ki taua whenua, i hokona hoki e Hone Witoria Kauere tetahi pouaka whenua nui i tetahi Maori ko Kiwi te ingoa i te 11 o Hanuere, 1840. I te 2 o Hanuere, 1850, ka tukua te tono a Te Kamura mo tetahi Karaati mo taua whenua ki te Heketari o te Koroni (ki a Anaru Hinikerea). Ko taua tono i tukua atu ki te Tumuaki o nga kai-ruri (ki a Te Rika) me te tohutohu atu kia hangaia he Karaati mehemea ka taea e ie i runga i tetahi ruri kua oti o tera whenua. I te 22 o Aperira, 1850, ka whai kupu te Tumuaki o nga kai-ruri ka ki e kore ia e kaha ki te hanga karaati kia tae rano ia ki taua whenua titiro ai. I te 27 o Maehe, 1850, koia nei te tuhinga a te Kawana o tana takiwa, ara, "E Te Hinikerea ka ahei ano te whakaputa he karaati ki tenei kai-tono i runga i tona utu i te £1 mo te eka, a kaore he tikanga kia maketetia te whenua, tenia ano nga mana mo tenei mea.—(Na) Hori Kerei." Takoto noa iho tana mea tae noa ki te 22 o Maehe, 1864, katahi ka whiriwhiria tana kereeme e te Komihana Kereeme Whenua e Te Pere, ka whakahaua e ia kia hangaia he Karaati kia tau ki te pouaru a Hori Kamura mo te wa e ora ana ia, na a tona matenga kia riro i tona tama i a J. R Kamura. Ko taua Karaati i hangaia i runga i tetahi mapi i mahia e Erewini Teewi i whakaputaina ki te aroaro o te Kooti mo nga Kereeme Whenua. I korero oati a Teewi i te aroaro o te Komiti i ruritia e ia taua whenua a i mohio a Hori Wetere i tona ruritanga.

Hawira Maki.

Meiha Te Wheoro.—He patai taku ki te Minita mo te Taha Maori, Mehemea ranei ka whakamana te Kawanatanga i te ripoata whakataunga a te Komiti mo nga mea Maori i te tau 1880 mo te petihana a Hawira Maki tona kia taiapatia te raina o te rerewe e haere ana i runga i tona whenua? I tuku pitihana mai taua Maori ki te Komiti mo nga mea Maori i te tau 1880, na ko te whakatau a te Komiti i mea me ata whiriwhiri e te Kawanatanga me tiaki ano nga mahinga kai a Hawira. Na no te korenga kaore ano kia whakamanaia taua kupu a te Komiti kua mate tetahi hoiho ki runga ki taua raina. Ko Howira kua mate engari ko tana poaru me ona tamariki kei te ora, a na ratou te hoiho.

Te Roretana.—Ko te taha ki te taipa ka penatia ano mehemea na he Pakeha e tono ana. Engari tera atu ano etahi tikanga e pa ana ki tenei mea ka korerotia e au. Ko te kupu whakaatu mai a te Komihana o nga Whenua Kawanatanga i Akarana e mea ana "Ko Kawira Maki kei runga i te whenua o te Kawanatanga e noho ana, he pohehe hoki nona ki te rohe o tona whenua e piri tonu ana i te taha. Heoi ano te mea e taea e te Kawanatanga mo te taha ki a Hawira he tiaki i ona whakapainga a te wa e tukua ai te whenua kia maketetia i raro ano i te tikanga o te rarangi 155 o "Te Ture Whenua, 1877." Kua whakahua mai te mema na a Meiha Te Wheoro i te whakataunga a te Komititi o te tau 1880, te titiro ia ki te whakataunga a te Komiti o te tau i muri mai. I te tau 1881 i penei te whakataunga a te Komiti mo nga mea Maori:—"I runga i nga korero a Te Tooro Komihana mo nga Whenua Karauna, o Akarana, e mea ana ko te Whare o Hawira kei runga kei te Whenua Karauna e tu ana, tera pea he kore mohio no Hawira ki te tino rohe. Na era te Komiti e whakahau i te Kawanatanga kia rapua atu ano te tikanga o nga tino putake o taua mea, a mehemea ki te tupono ki tenei e korerotia nei me whakahua ano i te takiwa e panuitia ai te hoko o taua whenua kia whai tikangatia ano nga whakapainga a te kaipitihana i raro i te tekiona 155 o "Te Ture Whenua, 1857."

Meiha Te Wheoro.—Ka tu atu ano au ki te whakamarama mo te hoiho i mate nei. Ko nga ngakinga a Hawira kaore i runga i te whenua o te Karauna. Ko ana kau me ana hoiho i runga tonu i tona whenua e taka ana i nga takiwa katoa. He piiha ke noatu te piihi e whakahuatia na e te Komihana o nga whenua Karauna.

Mane, te3 o Hepetama, 1883.

Pire Whakatikatika i Te Ture Ngawha.

H. Tomoana.—E hiahia ana au ki te whakaatu ki te Whare mo nga whaikorero a nga mema kua korero ake nei. Ko te Mema o te Teemu i korero mo nga rohe o "Te Ture Ngawha," me tona whakahe mo te nui o te whenua e kumea ana e te Kawanatanga ki raro ki taua Ture. I whakarongo ano au ki nga korero a te mema mo Panera a e whakaae ana au ki etahi wahi o tana korero mo tenei pire. Na ko te mema i korero i mua atu i au nei, i korero whakahe ano mo tenei pire. Heoi ano taku kupu mehemea e mate ana te Maori i te Kawanatanga e kore rawa e penei te korero mo tenei pire. Titiro ki nga mate o te Waipounamu, ki nga mate o nga Maori ki runga ki era whenua, kotahi anake te tangata e hapi ana i era mate i roto i tenei Whare i roto i nga tau katoa. Kaore rawa e whakarongona e tenei Whare. Engari i nga mate o te Pakeha he nui rawa te korero i roto i tenei Whare, mo a ratou miriona pauna e pau ana. He utunga na te Pakeha i te toru tekau pauna reti mo te eka kotahi ka nui rawa te korero a nga Mema i roto t tenei Whare mo tenei pire, e hara i te Kawanatanga i whai atu i nga Maori mo o ratou whenua engari na nga Maori i homai o ratou whenua ki te Kawanatanga kei mate ratou i nga Pakeha. Ko nga hoko a aua Pakeha e utua ana ki te wai piro ki te paraoa me etahi atu mea, me te tuku ano i te nama nui ki te Maori. Heoi ano aku whakahoki mo nga korero a nga Mema ka huri atu aku korero ki te mema nana tenei pire. No tenei ra tonu i tae mai ai ki nga mema Maori te whakamaoritanga o tenei pire kaore ano i pau i a matou te titiro i nga tikanga katoa o roto, nokona ka motini au kia nukuhia atu te korerotanga tuarua mo te ahiahi o apopo.

H. M. Tawhai.—Ahakoa i ohorere te taenga mai o tenei pire ki au kua tirohia e au a kaore rawa he kino o roto. Ko nga mema katoa e korero ana mo tenei pire e korero ana i runga i tona ahua mema a e tika ana kia korero mo nga mea katoa e tae mai ana ki konei, ko au e korero nei e rua oku ahua he mema au no tenei Whare a kei te whaitake hoki au ki aua whenua. I whakaurua au ki etahi o nga tiwhikete o taua takiwa i runga i nga take tipuna o toku whaea I taku kitenga i te pire i te ahiahi nei, kaore i pau i au te rima miniti e whiriwhiri ana, heoi e ki ana au he pire pai tenei pire. Kua whakaatu au ki nga mema o tenei Whare he pire pai tenei pire, kati me awhina mai ratou i au kia pahi ai tenei pire. I te tau 1881 ka korerotia "Te Pire Ngawha" ki roto ki tenei Whare, he maha nga mema i whakahe ki taua pire me au hoki i whakahe, engari no taku kitenga i te pukapuka whakaae a nga Maori o taua takiwa ki te Kawanatanga katahi au ka whakapai ki taua pire. I tera tau ka tukua mai tetahi pitihana ki tenei Whare e etahi Maori, ko aua Maori no waho ke i te rohe o taua takiwa, i tono ratou kia tangohia nga here o tetahi wahi o tera whenua kia whakakorea te Ture Nagwha, na takua mai ana e toku iwi etahi pitihana hoki hei pupuri i aua here. Me etahi tangata ano i tonoa mai kia korero ki te aroaro o te Komiti. Ko tetahi o aua kai-korero he Maori mohio ko Aporo Tipitipi tona ingoa. I korero ia ki te aroaro o te Komiti i whakaaturia e kore ano e tika kia tangohia te here o runga i era whenua. Ko nga pitihana i haria mai e ia, he tono ki te Kawanatanga kia kaua rawa e tangohia te here, engari kia whakapumautia. No reira e kore au e marama ki te take i whakahengia ai te Kawanatanga notemea na nga Maori i tono ki te Kawanatanga kia whakahaerea aua whenua. Ko te mema mo te Teemu e whakahe ana ki te Kawanatanga mo te nui o te whenua e riro ana ki te Kawanatanga i raro i taua ture. Na nga korero a taua mema i whakamahara ki au tetahi pitihana i tukua mai i tenei tau ki te Komiti o nga mea Maori. Ko taua pitihana i tukua mai e tetahi Maori ko Rutene Te Umanga te ingoa, kihai i raru te Komiti i taua pitihana i mohio tonu te Komiti e hara i nga Maori taua pitihana, engari na nga Pakeha i mea kia tukua mai e ratou he pitihana inoi kia whakakorea aua here. Te take i mohio ai te Komiti na nga Pakeha i whakakiki au Maori e hara hoki aua Maori i tera takiwa, no tetahi takiwa ke noatu a kaore o ratou take ki te whenua. A kei whea te he o te nui o te whenua e riro ana ki raro ki taua ture i te mea na nga Maori ano i whakarite taua ture kia tau ki runga ki o ratou whenua, na nga Maori tonu Te Ture Ngawha. Na mo te menemana o te mema mo karaitiati ki te Tonga, e mea nei kia whakahokia ki te Komiti mo nga mea Maori whiriwhiri mai ai, he ki atu taku kaore taua Komiti i te tu inaianei, kua mutu tona mahi, kua nekehia mo era atu takiwa tu ai ano. Kua oti katoa hoki nga pitihana a taua Komiti kaore he pitihana hei whiriwhiringa inaianei. No reira e kore e tika tenei pire kia whakahokia ki taua Komiti. Ko etahi mema e whakahe ana ki te rarangi tuarima me te rarangi tuaono o tenei pire, ko etahi e korero ana mo te pire katoa. He moumou taima noa tena ki taku whakaaro, he iti noa hoki te taima e toe ana kia tatou inaianei, a mehemea ka roa te korero e kore e nuku atu te mahinga o tenei pire. I te mea kua unuhia e te mema Maori o te Tai Rawhiti tona motini, e hiahia ana au kia pahitia te korero tuarua, a kia Komititia atu kia wawe te oti. E hiahia ana au kia awhina katoa tatou i tenei pire, kia tere ai te oti, mehemea hoki he kupu whakahe ta te mema me korero i roto i te Komiti.

Ko Nga Ture Enei i Pahitia E Te Paremete.

Ture mo nga pire tuku Moni.

Ture Whakatikatika i te Ture reiti i nga Whenua Karauna me nga Whenua Maori.

Nga Karaati mo nga hawhe-kaihe i te Waipounamu.

Ture Whakatikatika i nga Ture Whenua Maori (No. 2).

Ture Whakatikatika i te Ture Takiwa Ngawha, 1881.

Nga Komiti Maori.

Ture whakaroa atu i te Ture whakapumau i te rangimarie o te tai Hauauru, 1882.

Ture Whakatikatika i te whakataunga Rahui i te tai Hauauru.
Whenua a Taiaroa.
Nga Karaati mo nga Rahui Maori o Murihiku. Kainga Maori i Taumutu.

Ko Nga Pire Enei Kaore i Pahitia E Te Paremete.

Whakatikatika i te Ture whakatu Mema Maori, 1867.
Tikanga Whakahaere i nga Kainga Maori i te waipounamu
Pire Whakatikatika i nga Ture Whenua Maori (No. 1).
Whakamana Kamupene Whakanohonoho Whenua Maori.
Niu Tireni. Nga Korero Paramete. Tau, 1884. Poneke: I TAIA I RUNGA I TE MANA O TE KAWANATANGA O NIU TIRENI, N GEORGE DIDSBURY, KAI TA O TE KAWANATANGA. 1884.

Niu Tireni.Nga Korero ParemeteWhare O Runga, Tau1884.Nga Whai Korero a nga Mema Maori.

Taite, te5 o Hune, 1884.

Ko te Huihuinga Tuatoru o te Paramete Tuawaru of Niu Tireni i whakatuheratia e te Kawana i tenei ra, pai ana ia ki te whakapuahaki i enei kupu.

Whai Korero.

Ki nga Rangatira Honore o te Kaunihera me nga Rangatira o te Runanga Nui,—
Ka nui taku koa ka kite nei ano au ia koutou e noho huihui ana i te Paremete.
I mua mai i te mutunga o tera huinga o te Paremete i tau mai tetahi mate pouri ki to tatou Kuini Atawhai, i te matenga o tana tamaiti o Piriniha Rioporo, Tuku o Arapani.

He nui rawa te aroha o nga iwi katoa o Piritene ki to tatou Kuini Atawhai i a ia e noho pouri mai nei; e mohioitia ana hoki he mate ano tenei mo te iwi nui, na te pai o tona ngakau, me te tika o ana mahi, me tana whai i era mea katoa e puta ai he ora mo te katoa, i tino arohatia ai ia e te hunga i noho tahi ki a ia i kite hoki i ana mahi.

I hohoro tonu taku whakaatu atu ki to tatou Kuini i te nui o te aroha me te pouri o nga Iwi katoa o Niu Tireni mo taua paanga mai o tenei mate taimaha ki a ia.

I taku kitenga tuatahi i te Paremete i muri i taku tunga tuatahi hei Kawana i whaki ano au i etahi kupu whakapai aku i taku kitenga tuatahi i nga iwi katoa e noho ana i era wahi o tenei koroni kua tae atu ra au i taua wa, me te nui o nga taonga whenua hei oranga mo te katoa. I te tau kua pahure ake nei i te haere au ki etahi atu wahi o nga Moutere e rua, he nui rawa taku whakapai ki te tika me te pono o te mihi mai a te hunga e noho ana i nga kainga katoa kua tae nei au.

I taku taenga tuatahi mai i whakaaro au tera e nui haere rawa tenei Koroni i runga i te maha o nga taonga whenua hei whakaora, kua tino tuturu rawa taua whakaaro aku i runga i nga mea katoa kua kite nei au i tenei wa.

I te haere ngoikore nga mahi katoa i etahi whenua o te ao, a tau mai ano hoki ki konei ano ki Niu Tireni, na te nui hoki o te ua i te wa i mahia ai nga kai i etahi takiwa o enei Moutere i tino taimaha ai ki Niu Tireni. Engari i puta mai ano i waho te nuinga o enei mate: Ko tetahi tino take ko te iti haere o te utu mo te witi me te wuru, ko era hoki nga mea e mahia nuitia ana i te whenua. E whakaaro ana au tera pea e puta mai ano te ora kia tatou.

Ma te tipu haere o te iwi me te nui haere o etahi atu mahi whakangaki i te whenua e puta ai nga taonga o tenei Koroni; i tenei wa ano kua puta ake etahi mahi hou, a ma te mahana pai o Niu Tireni me te tipu pai o te whenua e taea ai nga mahi o etahi atu wahi hei hokohoko ki te ao katoa.

I runga i te whakaaro o aku Kaiwhakahaere kei te korenga o enei take whakataimaha i a tatou, ka tipu haere ano nga mahi o konei, no reira kua whakahaerea tonutia e ratou nga mahi tuku tangata mai i tawahi, i runga i te tikanga awhina i nga tono a nga tangata e noho ana i konei kia haere mai o ratou hoa e mohiotia ana e ratou. Kua tukutukua hoki etahi o nga whenua o te Karauna i runga i etahi tikanga i mohiotia ai tera e nohonoho e era tu tangata e mohio ana ki te mahi i te whenua kia puta nui ai te ora.

I te pai haere te tikanga riihi whenua i raro i te ritenga whakapumau i nga riihi. Ka whakapaingia taua tu ritenga tuku whenua natemea hoki ma tera e ahua tuturu ai te paanga o te tangata ki te whenua, ma tera hoki e

watea ai ano ana nei moni hei whakapai i te whenua hei whakanohonoho kararehe hoki ki runga. Ka tono ano koutou kia tukua atu taua tikanga ki etahi atu tu whenua kia kaua e waiho ki era whenua anake i nga takiwa keri koura.

Ka koa koutou e ka kite koutou i tetahi pukapuka akuanei tukua atu ai kia koutou e whakaatu ana i te nui haere o nga whenua kua tukua i runga i nga tikanga e mea nei me noho tuturu te tangata ki runga ki te whenua e tukua atu ana ki a ia, na ahakoa te mate i pa ki nga tangata e ngaki nei i te whenua i te utu pai tonu ratou i nga moni e tika ana kia utua e ratou ki te Karauna.

Ka tukua atu ano kia koutou tetahi tikanga hei tukutuku i nga whenua haerenga kararehe, kia kaua e rahi rawa te whenua ki te tangata kotahi, he mea ma koutou e ata whiriwhiri taua tikanga.

Ka nui hoki te pai o te mahi a etahi tangata e whakahaere nei i nga tima e rere tika atu nei ki Ingarni, ma reira hoki e puta atu ai nga taonga e mahia ana e nga tangata e whakanonohoia nei ki nga whenua a tenei Koroni.

Ko tetahi mea pai e kitea ana i runga i te putanga o aua tima me te nui haere o nga mahi o tenei Koroni, kei te kitea inaianei ahakoa he nui rawa atu te waro e pau ana i runga i nga mahi katoa kaore i te nui haere nga waro e utaina mai ana i tawahi i roto i nga tau e wha kua pahemo ake nei. I roto i tenei tau i te kaha rawa te mahi a nga tangata keri koura i te whai hoki ratou i nga mea hei mahi i nga kuaha, me etahi tikanga hou e taea ai nga koura e takoto hohonu aua i raro i te whenua.

Ko te koura o roto o te kuata i taea i tenei tau, i nui ke i te koura i taea i era atu tau, kaore i tino rite te nui o tera tu koura i mahia i tenei tau ki o nga tau o mua ake nei, engari e kiia ana tera e mau tonu taua mahi i nga ra e haere ake nei.

No nga tikanga i whakahaerea nei i roto i enei tau mo te taha ki nga iwi Maori o tenei Koroni, e whai tonu ana i ia ra ki te whakahoahoia i nga iwi e rua; e kitea ana hoki taua pai i roto i nga Takiwa Maori katoa.

I roto I nga mahi e whakahaerea nei hei kimi ara mo nga reriwe i te haere tonu hoki nga wea whenua e mohiotia ai nga take whenua i roto i tenei motu i Aotearoa, kaore nei i tino mohiotia e te Pakeha te ahua o aua whenua, he iti rawa hoki te whakararuraru arai i aua mahi no reira ka mohiotia kua kore inaianei te noho motuhake a era iwi i takoto ke ra i mua, kua kore hoki to ratou hiahia kia motuhake ratou i tenei wa.

I te haere tonu te mahi whakatakoto i nga rohe o nga whenua o nga iwi Maori o Aotearoa, e kore e taro ka oti katoa, ka toe anake ko nga rohe o nga whenna o ia tangata o ia tangata e pa ana ki nga whenua Maori.

Kua tae inaianei ki tona wa e tika ai kia mahia houtia he ritenga hei whakahaere i nga hoko Whenua Maori, kia ora tahi ai te hunga Maori me te hunga Pakeha.

No reira ka tukua kia koutou tetahi Pire hei whakahaere i nga tikanga hoko aha ranei i nga whenua a nga Maori. Kua kitea inaianei e te hunga nana i whakakore te tikanga kia tau anake ki te Karauna te mana hoko i nga whenua Maori, kaore hoki i puta mai era painga i maharatia ra tera e puta mai i runga i te whakakorenga o taua tikanga o mua; engari he maha nga take hei whakahe i tenei tikanga e mea nei kia ahei noatu nga Pakeha katoa ki te hoko noa i nga whenua Maori. Etika ana kia whakarereketia enei tikanga hei ora mo te Iwi Maori hei ora ana hoki mo tenei Koroni; no reira ka tukua atu kia koutou tetahi Pire e mea ana ko nga whenua Maori e hokona ana me haere ma nga Poari Whenua o te Koroni, me hoko tika atu ranei ki te Karauna.

Ka tukua atu kia koutou etahi pukapuka o nga mahinga a te Komihana mo te Tai Hauauru, me tana ripoata whakaoti i tana mahi i reira. I te ata whai marire a Ta Wiremu Pokiha i taua mahi i roto i enei tau, i ata tirohia katoatia e ia i runga i te ngakau tupato, e tika ana hoki kia whakapai te Koroni ki tana tu whakahaere i taua mahi.

Ki nga Rangatira o te Runanga Nui,—

Ka hohoro te tuka atu kia koutou i nga pukapuka whakaatu atu i nga moni i pau me nga moni i putu mai i roto i tenei tau.

Na te iti haere o te puta mai o te moni i runga i nga mahi o roto o te Koroni, katahi ka tupato te iwi ka ata kai i a ratou moni, no reira i iti haere ai nga moni e puta mai ana ki te Kawanatanga i runga i etahi huarahi, kaore i tae ki nga moni i maharatia tera e puta mai. Na te kore puta nui mai o aua moni i whakaarohia ai me whakakore etahi o nga kai-mahi a te Kawanatanga kia iti haere ai nga moni e pau ana hei utu mo ratou.

E nga Rangatira Honore o te Kaunihera me nga Rangatira o te Runanga Nui,—

I taku kitenga i a koutou i te whakatuheratanga o tera Paremete, e whakahaerea ana tetahi korero e taku Kawanatanga me nga Kawanatanga o Ata reria, he mea kia tukua atu he tono ki te Kawanatanga o Ingarni kia tahuri ratou ki te tango atu i etahi Moutere o enei moana ki raro ki tona mana, ki te whakarite ranei i tetahi tikanga hei tiaki pai i aua Moutere. I ki atu ano kia koutou i reira kua patua e au he waea ki te Hekeretari o Ingarni hei whakaatu ki a ia i taku whakatika i taua tono. I korerotia atu ano kia koutou i tera Paremete tera e tu he hui hei whiriwhiri i etahi tikanga e taea ai te whakahoahoia o enei Koroni e taea ai hoki te whakapiri mai i aua Moutere, i kiia atu hoki i reira tera e tae atu ano etahi tangata o Niu Tireni ki taua hui.

I whakaae au kia haere te Pirimia ki taua hui raua tahi ko Ta Parariki Whitika te Pirimia i tu i mua atu i a ia ko raua hei whakarite i tenei Koroni. I tu taua hui ki Poihakena i nga marama o Noema me Tihema, whai

tikanga ana ratou i reira ki te whiriwhiri i etahi mea e pa tahi ana ki enei Koroni Katoa. Ka tukua atu kia koutou aianei te Ripoata o taua hui

Ka tukua atu hoki kia koutou nga pukapuka e pa ana ki nga mahinga o taua hui mo runga i aua tikanga whakahoa i nga Koroni me nga tikanga hoki hei whakapiri mai i aua moutere, me nga mahi e whakahaerea ana e te Kawanatanga o te Wiwi mo ta ratou tukutuku mai i nga tangata hara o tera iwi ki enei moana. Ka tonoa atu koutou kia tahuri kotou ki te whiriwhiri i etahi tikanga i runga i nga whakataunga a taua hui mo runga i taua mahi mo aua tangata hara, ki te whiriwhiri hoki i tetahi Pire e meingatia ana hei whakatu i tetahi Kaunihera Huihui o nga Koroni. Ekore nga tikanga o taua Pire e pokanoa ki te whakaiti i te mana o ia Koroni ki te whakahaere i nga mahi o roto o tona ake takiwa. Engari kua kitea e tika ana kia tu tetahi hui hei whakahaere i nga mea e pa tahi ana ki enei Koroni katoa, ara mo era mea e kore e tae te whakahaere e te Koroni kotahi, ma taua hui o enei Koroni e tautoko nga mahi e pa ana kia ratou e whakahaerea ana e te Kawanatanga o Ingarani, kia ahei ai hoki taua Kawanatanga ki te tuku patai mai ki taua hui mo runga i nga tikanga whakahaere ritenga i waenganui i enei Koroni me etahi atu whenua o te ao.

Ka tukua atu kia koutou etahi pukapuka hei whakaatu kia koutou i te nui haere o te mahi uta taonga me te uta tangata i runga i nga reriwe o roto o tenei Koroni, e mohiotia ai i te tupu haere nga mahi i roto i tenei Koroni. Engari i kitea i roto i enei marama ahakoa te nui haere o aua utanga ka iti iho nga moni e puta mai i nga reriwe i era i kiia ra i tera Paremete tera e puta mai. He nui hoki no te moni i pau hei hoko i etahi mea tika mo aua mahi, me etahi atu mea hei painga mo te hunga e haere ana e tuku taonga ana hoki ma runga i nga reriwe. No reira ka haere te Kawanatanga i runga i te mana i tukua mai e te Paremete ki te whakanuku ake i nga utu mo nga taonga e kawea ana i runga i nga reriwe, kia rite ki nga utu o mua kia kaua ai e riro ma etahi atu takoha e whakarite nga moni whakahaere i aua reriwe.

Kua ruritia etahi raina hei putanga mo te tino reriwe o tenei Moutere o Aoteroa. Ka tukua atu kia koutou nga ripoata whakaatu i te ahua o aua raina katoa me te ahua o te whenua e tika ai nga raina. I runga i nga tikanga o "Te Ture Nama Moni mo te Tino Raina Reriwe o Aotearoa, 1882," ka tonoa atu kia whakaae koutou ki tera raina e kitea ana ko tera te raina pai atu o aua raina.

Ka tukua ki te Whare tetahi Pire e meingatia ana hei whakarite i etahi tikanga e tino pai ai te whakahaere mo nga kai-mahi a te Kawanatanga. E hiahiatia ana ma tera e mohio ai ratou ka ahua tuturu ratou i raro i te mana o te Paremete ma reira e puta ai he pai kia ratou, ki te iwi nui hoki. Ma reira hoki e mohiotia ai ka piki haere era tangata e kaha ana ki te mahi.

Ko enei e whai ake nei etahi o nga Pire ka tukua atu kia koutou kia whiriwhiria e koutou, ara:—

He Pire hei whakarite kia ahei ai te tuku takai taonga ma roto ma te poutapeta.

He Pire hei Whakatika i te Ture Whakahaere Pootitanga Mema.

He Pire hei whakarereke i etahi o nga Takiwa Pooti o roto o etahi o nga Taone.

He Pire hei whakatika hei whakatopu i te ture rehita i nga tangata whai pooti me te whakarite i era e tika ana kia whai pooti.

He Pire hei whakatika i te ture mo nga taonga o nga wahine kua marenatia.

He Pire hei whakohohoro i nga tikanga tuku whenua.

Kei te mohio au ka ata whiriwhiria e koutou nga take o tenei Koroni me nga tikanga o roto o nga Pire katoa ka tukua atu nei kia koutou: ma Te Atua e manaaki a koutou whakataunga kia puta ai he oranga mo nga Iwi katoa o Niu Tireni.

Te Kaunihera. Ture, 10 o Hune, 1884. Penihana a Rapata Wahawaha.

Wi Tako Ngatata.—I hiahia ki te korero kupu ruarua nei mo te take kei te aroaro o te Kaunihera. I te wa e nui ana nga raruraru kei tenei motu ka atawhai te Kawanatanga ki ona hoa. A he tika ano kia awhina i era tangata i piri mai i te wa o te whawhai. E tautoko ana ahau i te motini a Kanara Witimoa. E he ana te whakaiti i nga penihana inaianei me whakaaro ki te mahi nui a nga tangata hapai i te Kuini i mua. Heaha te take i puta te honore a te Kawanatanga kia Te Kooti ki te tangata kohuru i nga wahine me nga tamariki? Kua whakahonoretia e ratou tenei tangata, kua murua nga penihana a nga tangata kaha ki te awhina i te Kawanatanga i mua. E hara i te mea i tono a Rapata ki nga honore o te Koroni, kaore, erangi he mea hoatu ki a ia e te Kawanatanga i mua. I pena ano te mahi he mo maua ko Te Mokena Kohere, kaore rawa he take. Ka tino tautokona e au te motini a Te Witimoa. Ara 1: "Kia Whakaaturia mai te ritenga mo te whakaitinga o te penihana a Ropata Wahawaha i te £400, ki te £100 mo te tau. 2. Kia whakaaturia mai nga pukapuka mo te hokonga o tetahi paamu mo Te Kooti te tangata kua murua ona hara."

Niu Tireni.Nga Korero ParemeteWhare O Raro,

Tau 1884.Nga Whai Korero a nga Mema Maori.

Taite, te 12 o Hune, 1884.Whai Korero Whakahoki.

H. M. Tawhai.—E hiahia ana ahau ki te whakamarama atu i te tikanga i pooti penei ai ahau whakahoa ai ahau ki te turaki i te Kawanatanga I rongo au ki te Pirimia e mea ana i roto i tana whai korero kaore i tino marama nga take whakahe ki te Kawanatanga. Otira e Te Tumuaki no te mea kua kite au i te he o te whakahae a te Kawanatanga no reira ka pooti au ki te turaki ia ratou. I te tau 1882 ka pooti tia e tenei Whare Kia £100,000 hei wehewehenga ki waeganui i nga Takiwa ki te taha whakararo o Akarana. I mua o te wahanga o nga moni ka tukana atu e au he pukapuka inoi ki te Pirimia kia whakanuia te hea o nga moni mo Hokianga, ko taua pukapuka aku kaore ano i utua mai e te Pirimia a tae noatia tenei ra a kahore hoki au i mohio ki te take i kore ai e utua mai e taua honore mema ahakoa i whakahe ia ki taku tono i roto i taua pukapuka. Ko nga moni e whakahua nei au kihai i tika te wehewehenga. Tera e etahi Takiwa i te taha whakararo o Akarana e nama moni aua i te Kawanatanga erangi ko te kaunihera o Hokianga kihai rawa i nama moni i te Kawanatanga. Ko era kaute i nama nui i te moni he nui ke nga moni o te koroni i riro ia ratou i to te kaute o Hokiaoga kihai rawa nei i nama. E ahei ana ahau ki te korero mo runga i tenei mea no te mea he mema ahau no te kaute kaunihera o Hokianga. Ko tetahi take i pooti ai ahau ki te turaki i te Kawanatanga mo ta ratou pupuri i tetahi wahi o te penihana a Ropata Wahawaha, he rangatira nui ia he apoha hoki ia no te Kawanatanga i mua. Nana i tiaki nga pakeha nga tane me nga wahine i te Tai Rawhiti i te takiwa e karapotia ana ratou e te hauhau. Inaiane kua whakahokia iho e te Minita Maori, tana penihana ki te £200, ahakoa ko ia anake te kai tiaka o nga pakeha i taua takiwa. I rongo au ko te take i whakahokia iho ai no te mea he takiwa pohara no te koroni me he mea he pera he aha i rukea ai e ia etahi moni e £800 hei hoko pamu ma te Kooti. E mea ana ahau i nui noa ake nga moni i hokona ai te pamu ma te Kooti i nga moni i tangohia i a Ropata. Kahore au e kite i te take i tangohia ai e te Kawanatanga enei moni ia Meiha Ropata, heoi pea te take na te mea he tangata Maori aia, he pononga aia na te Kuini, he pononga ano hoki te Minita Maori na te Kuini, he pononga ano hoki ahau na te Kuini, a tango ana tetahi i nga mea tika a tetahi, ekore au e whakatika i te mahi pera, a nareira ka pooti ahau kia turaki i tenei Kawanatanga. Tenei nga take erua e whakaaturia e au, te tuatoru mo a matou whenua. He maha nga tikanga e homai ana e te Kawanatanga mo a matou whenua. Kihai au i noho puku mo enei mea he maha aku meatanga e mea ana te Kawanatanga kia taunahatia a matou whenua hai utu mo nga moni i nama e ratou. He whenua nui o tenei Porowini kei nga ringa o te Kawanatanga. He aha ra ratou te ruri ai kia ririki nga piihi ka hoko ai kia whai rawa ano te Kawanatanga mareira. Mehemea e ata ruritia ana nga whenua o te Karauna hai tekihana kia ahei ai te whakanohonoho e nga hekenga tera e nui noa atu te pai o te haere o nga mea o te koroni. Otiira kaore koutou e whakahae pena e penei ana ta koutou ki i nga tau katoa, me whakahae hou e matou nga whenua Maori, me whakaputa matou i tetahi tikanga. Otiira kaore ano he rawa i puta irunga i nga whakahae o nga whenua Maori. Koia enei nga take e whakahe nei au ki te Kawanatanga a ka pooti au hai turaki i a ratou. I whakaaetia te menemana o te motini.

Mane, te 23 o Hune, 1884. Tiripa Rerewe.

H. M. Tawhai.—Kua rongo au e ki ana kua pau nga rakau o te koroni, e whakahe ana ahau ki te tikanga tono ki etahi atu wahi mo te tiripa i te mea e hua anano nga rakau o teni koroni. He maha nga Puriri kei toku kainga kei Pewhairangi. He nui nga rakau o reira hei hanga i nga reriwe katoa i Nuitireni.

Niu Tireni.Nga Korero ParemeteWhare O Runga, Tau 1884.Nga Whai Korero a nga Mema Maori.

Turei, te 19 o Akutaha, 1884.

Te Huihuinga o te Paremete Tuaiwa o Niu Tireni, i whakatuheratia e te Kawana i tenei ra, pai ana ia ki te whakapuaki i enei kupu.

Whai Korero.

E nga Rangatira Honore o te Kaunihara me nga Rangatira o te Whare Runanga,—

He nui rawa taku koa i tenei taku kitenga ano ia koutou e noho huihui ana i te Paremete.

I hohoro tonu taku tono kia koutou kia tahuri mai ki te tautoko i au i muri tata tonu i te whakakorenga o aku Kaiwhakahaere o mua ake nei.

E whakaaro ana aku Kaiwhakahaere e kore e whaitikanga kia mahia inaianei nga mahi whakahaere mui i te Koroni ko era anake e tino whaitake ana e taea i te poto o te takiwa e watea nei hei mahinga, engari me tahuri wawe tatou ki te whiriwhiri i era mea e pa ana ki nga mahi whakaora i te koroni, me era atu mea hoki hei whakaiti i te pau haere o nga moni. E hiahiatia ana kia ata whiriwhiria enei take e te Paremete ina taea i te wa e noho huihui ana tenei Paremete.

He mea whaitake rawa ano tenei kia whakahaerea nuitia nga mahi katoa o roto o te Koroni: ko te mahi keri koura tetahi o aua tino mahi, me te whakanohonoho kainga, me te whakahaere i nga mea e tipu ana ikonei, me nga mahi hanga taonga kei konei.

He mea tika rawa kia whiwhi tenei koroni i aua tu mahi. Me ata whiriwhiri etahi ritenga hei awhina i aua mahi, otira e kore e taea te whaka rite i nga utu Katimauta hei tautoko nateamea kei te nui rawa aua utu inaianei.

Me ata whakaaro nui hoki nga mahi reriwe. Me ata titiro aua mahi kua timataria nei, kia kitea ai me pewhe a te whakahaere. E kore e tika kia whakaroaina te otinga o aua mahi natemea hoki ki te peratia e kore e puta wawe mai nga hua mo nga moni i pau i aua mahi. Engari auo hoki me tupato te Koroni kia kaua e haere nui rawa te mahi nama moni mai.

E whakaaro ana aku Minita ko tetahi take i tohe ai nga tangata o ia takiwa kia hanga tonutia etahi wahi iti o aua moni kaore nei e puta mai he moni i aua mahi, he wehi no ratou kei whakakorea ano e te Paramete nga moni i whakaaetia mo aua mahi mehemea ka kore e hohoro te oti. No reira i mea ai te Kawanatanga me tino whakapumau nga whakaetanga pera a te Paremete, ma etahi tino take raano ka tika ai kia kore. Ki te marama te whakapumautanga o aua tu whakaetanga a te Paremete ka tahi ka noho pai nga takiwa e pangia ana e aua mahi, ka ata tatari kia mahia paitia i runga i te huarahi e hohoro ai te puta mai o nga hua o te moni i pau i aua whakahaerenga.

E whakaaro ana aku Minita me tupato rawa te whakahaere i nga whakarite nga hou mo runga i nga mahi kua timataria nei. Ko etahi o aua mahi e tika ana kia hohoro te whakaoti, pera hoki me te Raina Reriwe e tika ana ma waenganui o Otakou. E tika ana hoki kia hohoro tonu te rapu whakaaro mo te wahi poto e toe nei kia mahia o te Reriwe mai o Nepia ki Parnutana. E tika ana hoki kia haere tonu te raina reriwe kua whakaaetia nei kia hanga i Whakatu ki Raunara kia haere tonu atu a tae noa ki te raina o te reriwe e timata ana i te Tai Rawhiti haere atu ki te Tai-Hauauru o te Waipounamu. Mehemea ka peratia ka tata te oti o te raina reriwe e haere ana i waenganui o tera motu.

Ko taua raina reriwe o te Waipounamu e whiti atu ra i te Tai Rawhiti ki te Tai-Hauauru kua whakahuatia ake nei e au, he mahi nui rawa. Ka tonoa atu kia koutou kia tahuri ki te tautoko i te mahi a. etahi hunga e hara nei i te Kawanatanga mehemea ra e ahei ratou ki te whakahaere i taua mahi. E mohiotia ana hoki tera pea he nui rawa te waro me te koura i reira he nui rawa atu hoki te moni kua puta mai ki nga tangata e mahi ana i aua mea. He nui rawa hoki te painga e tau ki tera takiwa i runga i te putanga o taua reriwe. I te mea e mahia ana taua reriwe me whakahaere ano hoki etahi atu tikanga hei whakaputa i nga taonga o te Tai-Hauauru o te Waipounamu. E tono atu ana ahau kia ata whiriwhiria e koutou enei mea katoa.

He mea nui rawa atu mo te Koroni katoa kia ungutu te Rerewe o Poneke ki Akarana, a me hohoro tonu te mahi i taua Rerewe. Tera koutou e tonoa kia whakaturia tetehi Komiti Whiriwhiri hei ata rapu i te ara pai mo taua Rerewe. A ka tonoa ta koutou whakaetanga hei whakamana i te Kawanatanga ki te hoko mo te Koroni, etehi whenua nui, e pa ana ki taua rerewe.

Ki te whakaaro a oku Minita e pai ana kia whakaritea etehi whenua kei te taha o tenei rerewe me era atu rerewe hoki, hei nohoanga mo nga tina tangata, i runga i tetahi tikanga e ora ai ratou, erangi ko te whenua mo ia tangata, mo ia tangata, kaua e nui rawa.

E mohio ana hoki koutou he mea pai rawa, mehemea ka whakamahia, nga whenua a nga Maori, pakeha hoki; a he pai rawa kia whai tikanga tia, e ahei ai nga Maori, ki te whakahaere i o ratou whenua, ana hia hia ratou ki te pera. Otira maumau hanga ture hei pera, mehemea kaore e pai nga Maori ki te reti a ratou na whenua. A ahakoa e kite ana oku Minita, e he ana etehi tikanga o nga ture, e pa nei ki taua mea inaianei; ka ata waiho te whakahaere mo etahi tino ture mo enei tu mea, kia tae atu ki tera nohoanga o te Paremete. Eera pea e whakatakotoria tetahi ture mo aua mea inaianei; otira ko te mea pai matua ata whakaariterite tahi me nga Maori, i tetahi tikanga mo aua whenua hei painga mo te Koroni, hei whakatika i te Iwi Maori hoki.

Ka whakatakatoria i roto i tenei Paremete, hei titiro ma koutou, etehi tikanga whakakaha inga ropu tangata whiriwhiri, oia takiwa, kia nuku ake ai ta ratou mana, kia whiwhi ai hoki ratou i te oranga mo o ratou takiwa.

Nga Memā o te Whare Runanga,—

Ka hohoro te whakatakoto ki o kotou aroaro, nga pukapuka moni o te Koroni.

Ki te mahara o aku minita, e ahei ana te whakaiti i nga moni e pau ana i runga i nga mahi o te Koroni. Ki ta ratou whaka-aro, e tino tika ana kia pera tia.

Ki ta ratou mahara e he ana te ture takoha taonga; ki toratou hiahia me hohoro te whakakahore i taua ture; erangi rangi tetehi ture takoha whenua, ahua ngawari. Kaua e whai utu mo te whakapainga katoatanga o te whenua. Ko nga moni e puta mai ana i taua ture, me whakahaere ki ona takiwa ano hei oranga mo taua wahi.

E nga Rangatira Honore o te Kaunihera me nga Rangatira o te Runanga Nui,—

E whakaaro ana aku Minita ko te whakahaere o nga rerewe o te koroni me whakatikatika. Ka hoatu kia koutou tetahi kitanga hei whakahaere mo nga Poari o te Waipounamu, i Akarana hoki, ka mau ano ia ki te Paramete te whakahaere o nga utu, ka tonoa ano hoki koutou kia whakanui nga tikanga mo te hokohoko ki nga Moutere o Piti; ka tukua atu ano hoki kia koutou tetahi Pire hei whakahou i te tikanga mo nga taonga o nga, wahine marena; kia huihui tahi ki te whakatu i tetahi kai-whakahaere mo te tari mo nga moni inihua i te oranga tonutanga o te tangata, me te whakatu i etahi Poari i whiriwhiria e nga tangata e inihua ana ia ratou. Ko tenei ka tukuna atu kia koutou kia ata whiriwhiria e koutou nga take nunui ka tukuna atu nei kia koutou, a ko taku tino hiahia tenei i runga i te atawhai o te Atua kia tipu haere ano nga mahi o tenei koroni i runga i te pai o te whakahaere o a koutou tikanga.

Taite, te 6 o Nowema, 1884.

Wahanui.—E te Pika tena koe me nga Memā o tenei Kaunihera, tena koutou. I hiahia ahau kia tae mai au ki tenei Whare ki te whakapuaki i te hiahia o toku iwi. I whaikupu ano ahau ki tera Whare o te Paremete i runga i aua hiahia o toku iwi. Tuatahi, ko te tino take o aua hiahia kia tau ano ki au te mana whakahaere i toku whenua, I raro ano i te mana o te Kawana. Kahore ano kia pa noa te ringa o te pakeha ki enei whenua. Kua roa ahau e noho ana ikonei, kua kite hoki au i te Pire a te Kawanatanga. I kite au he nui rawa nga niho o taua Pire. He niho katoa kei te tinana a he tara ano kei te whiore e mau aua. No muri mai nei i taku whikorero ki tera Ware katahi au ka kite kua mahia paitia taua Pire e te Kawanatanga. Kua unuhia e te Kawanatanga te nuinga o nga niho o taua Pire, kotahi tonu te mea i kite au e mau tonu aua. Ka nui taku whakakino mo tenei niho e mau tonu nei, a e inoi ana ahau ki tenei Kaunihera kia kaua e whakamana taua rarangi o te Pire. E tono ana hoki au kia kaua e mana te Kooti ki runga ki aua whenua inaiane. Kaore au i te ki me kaua rawa e mana te Kooti engari e mea ana, ahau kaua e pa atu ki aua whenua i tenei wa, engari taihoa marire kia ta te manawa, kia taea ai te ata whakarite marire ki te Kawanatanga, a kia rite raano he tikanga hei reira e tika ai kia rapua he tikanga mo nga mahi o muri atu. Kaore au i te arai i te Kawanatanga, engari e hiahia ana ano ahau ki te whakahoia i a ratou, kia taea ai te whakahaere pai i taua takiwa. Koia nei te tuatahi o aku whakahe mo taua Pire. Tuarua, e hiahia ana ahau ki a whakamana te Komiti, kia tukua ma te Komiti e whakahaere katoa nga mahi i runga i nga whenua i roto i taua takiwa. Engari hoki ki taku titiro atu kua ahua ngawari mai te Kawanatanga ki ta matou i pai ai. E whakapuaki atu ana au i tenei tono inaiane kei raruraru ano tatou a muri rake nei, a ka kataina tatou e era atu Komiti me era atu whenua o te Ao. I mahara tonu au he mea tapu tenei Paremete, he tapu hoki ana mahi me haere i runga i te pono me te tika. Tuatoru, e hiahia ana ahau kia pai te hanga i nga ture mo nga iwi e rua, kia rite tahi te whakahaere mo te iwi Maori me te iwi Pakeha, kia pai ai te noho tahi i roto i nga tau e haere ake nei. Kati ra aku kupu mo tenei mea, heoi ano ra ka whakapai atu ahau kia koutou mo to koutou whakaae kia tae mai au ki to koutou aroaro. Kia ora koutou e noho ana ikonei ki te mahi i nga ture i runga i te ngakau tika me te ngakau pai.

Haterei, te 8 Nowema, 1884.

Wi Tako Ngatata.—E te Tumuaki ka whaikupu atu au mo te mea e korerotia nei i te aroaro o te Kaunihera. I tae mai he pukapuka a Wahanui ki au, e whakamarama mai ana i nga menemana o tenei Pire, tono mai ana ia kia tautoko ahau i ana menemana me ka korerotia i te Kaunihera. Te take i pera ai ia, he hiahia nona kia waiho ano ki a ia te mana whakahaere i tana whenua, a i te mea e hiahia ana te Kawanatanga ki te hoko whenua i reira, me panui ki nga tangata katoa o taua takiwa. A ki te hiahia te Kawanatanga ki te hoko whenua i reira me panui me ata whakaatu marire hoki ki nga iwi o reira, ka whakaatu atu hoki ki te Komiti o taua takiwa. E hara i to mea e hiahia ana ia ki te kaiponu i taua wahi, engari e hiahia ana ia kia waiho marire kia marama raano te tikanga hei whakahaere i nga mahi mo te whenua, kei reira ka tika ai te rapu tikanga mo te hoko mo te tuku ranei i aua whenua. Kaore ia i te wehi mo te haere o te reriwe ki taua takiwa. Kei te marama ratou ki tera, e whakaae ana hoki kia puta taua mahi; engari e hiahia ana ratou kia kaua e pa atu ki nga whenua papatipu inaiane, kia rite raano tetahi tikanga mo ana whenua. E hiahia ana hoki ia kia mutu te mahi tukutuku naoni ki nga Maori takitahi, e hiahia ana ratou kia kotahi tonu te tikanga whakahaera mo aua whenua ara me ata panui marire ki nga hunga katoa e whaitake ana. Ko enei nga take e hiahiatia ana e nga Maori no reira au i tautoko ai i nga menemana i whakaurua e te Kaunihera ki roto ki tenei Pire.

Niu Tireni.Nga Korero ParemeteWhare O Raro, Tau1884.Nga Whai Korero a nga Mema Maori.

Wenerei, te 23 o Akuhata, 1884. Whai Korero Whakahoki.

Wi Pere.—He tauhou ahau ki tenei whare. Ahakoa toku tauhoutanga ehiahia ana ahau kite whakapuaki i etehi kupu rua rua nei. E tautoko aua ahau inga whai korero a te Pirimia kia tukua te Kawanatanga hou nei kite whakahaere ia ratou na tikanga; a kia Kimihia hoki nga mahi ate Kawanatanga kua mutu ake nei. Ki toku whakaaro he nui rawa nga raruraru kua tau mai ki etehi tangata irunga inga mahi a taua Kawanatanga ra. Me ata whakaarohia tenei, ko te ioka kua whakanohoia eratou ki runga kinga kaki anga Maori, he taumaha rawa. Na reira ahau imea ai, Tukua kia mahi te Kawanatanga hou i ona ritenga. Ka kitea e he ana, whakahengia. He pai koinaka. Hapainga. Mehemea ehe ana tetehi tangata o taua Kawanatanga; whakarerea, homai tetehi tangata pai atu. Mehemea, ka tonoa te pooti inaianei, emea ana ahau kaua matou nga mema Maori epooti; kei pooti matapo matou ite mea kaore ano matou kia mohio noa, kowai omatou hoa aroha kei roto itenei whare. E mohio ana matou he nui rawa nga mate etau nei irunga inga Maori. Ko nga mahi a te Minita Maori kua mutu ake nei, e he ana. E rite ana taua Minita kitetehi tangata i huaina ko "Hone." Kaore i iriria tika tia. He tika tona meatanga ki te wai ko te iri iringa ki te Wairua tapu me te wairua aroha kaore. I mahara ahau irunga toku kuaretanga ite mea e karangatia he "Minita ia mo te taha Maori," a ka atawhaitia eia nga iwi Maori, ka arahina ratou kite huarahi tika, ka akona ratou kia whi whi ai ratou ki te tika ki te ora. Ko to Pakeha ewhiwhi tonu ana kite tika: ahakoa kore a ratou whenua tika noa atu ahakoa kaore i tae kite rua mauo eka tona whenua whiwhi tonu atu. Tena ia ko te Maori, meaha te nui o a ratou whenua kaore e tupono kite rawa ki te tika. Kei te maharahara ahau ki to matou ahua, he tau hou matou katoa iroto itenei whare koia ahau emea nei; Atawhaitia matou. Aua koutou e mauahara. Erangi me huihui tahi tatou ki te ata rapu rapu ite tika mo katoa, mei kore eputa he tohu aroha mo koutou ki nga Iwi Maori o enei motu. He maha oku whakaaro e hia hia nei ahau kite whakapuaki a etehi atu wa. Ko toku tino hiahia kia rapu tahi koutou inga ture pai e ora ai nga Maori ite mea he he ta te Kawanatanga, ta nga Pakeha hoki. Kaore ranei e taea te whakatakoto he ture pai hei whakahaere inga whenua e mau nei ki nga Maori? Ki toku hiahia me mutu inaianei te mahi ate Kawanatanga me nga Pakeha hoki inga whenua Maori. Ko koutou nga Pakeha anake kei te hanga i nga ture e pa nei ki nga Maori. Tukua mai ma matou o mahi, nana ka raruraru kaore he tikanga waiho te he kia matou auake. Mehemea ka homai he ture pai ki o matou aroaro, tena e whakaatea e matou. Kei te tukua mai nga tikanga munui o a matou takiwa inaianei; tera koutou e rongo. A mehemea ka homai he takiwa, he pai te taunga iho. Mehemea ra ka oti a koutou na raruraru, tukua mai hoki he takiwa kia matou. A he tino pai te mutunga iho Ki toku hiahia me mutu rawa te hoko whenua ate Kawanatanga. E ki ana e ruatекau Miriona nga eka a te Kawanatanga etakoto kau ana. Kati ha, me mahi te Kawanatanga kite whakanoho noho tangata ki aua wahi. Waiho ki nga Maori te tikanga whakahaere mo a ratou toenga whenua. Tukua ma nga. Komiti Maori e whakaaro nga whenua a nga Maori. Tera e taea e matou te rapu i tetehi tikanga mo o matou toenga whenua. Ma ia Iwi e mahi tona whenua tona whenua. Ka kaha ano matou kite whakahaere i taua toenga whenua, Tetahi hia hia oku kia taia amatou whai korero ki te reo Maori ka whakahaerea ki nga iwi Maori. Kei manawapa koutou mo te utu mo tenei mahi: he iti noa iho, ekore e pena me nga moni e pau ana e nga Pakeha. Titiro ia; te utu mo te Minita £1,250 ite tau. £210 mo te mema kotahi i te Paremete. He nui rawa tenei, Koia ahau i mea ai kaua koutou e hopohopo mo tenei moni iti ka pau irunga i tenei mea. Kei te noho matapo nga Maori. Kaore ratou e mohio ki nga mahi emahia ana iroto o tenei whare. Metemea kei Ingarangi noa atu ratou enoho ana kei te pohehe moa iho—Akuanei e huaina ana ko te "Paremete o Niu Tireni" tenei. Koia ahau emea nei me whakamohio nga tangata katoa ki nga mea e mahia iroto itenei whare. Ko koutou e mohio ana, ko matou e noho kuare noa iho ana. He nui aku whakaaro, erangi ka ata waiho e au mo tetehi atu takiwa. Ko taku tino kupu inaianei; mo waiho te Kawanatanga hou kia mahia a ratou tikanga hei matakitaki ma tatou Katoa; pewhea tona mutunga iho! Mehemea ka turakina tenei Kawanatanga inaianei, kowai ka tohu, he pai atu imuri ia ratou. Na reira ahau e mea nei mehemea ka pooti itenei po, kaua nga Mema Maori e pooti; he huaki tutata. E. rangi kei pouri koutou. Ko toku hiahia me toku tikanga ihaere mai ai ki tenei whare, he whakaiti rawa ia ahau iroto ia koutou. A ma koutou ahau e atawhai, ekawe kirunga ki te tika.

Paraire, te 1884-08-29. Korero Turaki.

Ihaka Hakuene.—E te Tumuaki, he hiahia toku kite whakapuaki i etehi kupu ou ou nei. He maha nga Mema tauhou kei tenei whare penei me au. A ehiahia ana ahau ki te whaki ioku mahara mo te ahua onga mahi

otenei whare. Kei te mohio te Kawanatanga me te hunga turaki i nga tikanga me te ahua o ta ratou mahi; tena ko matou ko oku hoa Maori kei te noho matapo matou. Koia ahau i kimi kimi ai heaha te tikanga otenei mahi e mahia nei. Ko matou ko nga Maori, mehemea e whiwhi ana matou inga maturanga nunui katahi matou ka kaha kite whakahaere ture mo tenei Koroni. Erangi kaore ano matou kia totika noa, he ahua kuare hoki no nga Maori. Ka korero ahau inaianei mo te Ture Takoha Whenua me te Ture Takoha Taonga. Ko te nuinga oto matou whenua kua riro ite Kawanatanga, amehemea ka homai he Ture Takoha Whenua ka pehia rawatia tamatou toenga whenua. E tautoko ana ahau ite kupu a Te Pakarana mo taua Ture. Ka haere taku korero inaianei mo te kupu a Te Pokoru e ki nei ia he taitamariki nga Minita kua tu nei a he kaukaumatau te hunga turaki. Na kei te mohio pea koutou kia Kingi Horomona. Ka mate ia ka tu tana tama ko Rehopoama hei kingi. Tera tetehi rangatira o Iharaira ko Ieropoama ka haere mai kite aroaro ote kingi ka mea atu whakamamakia te ioka imeatia mai eto papa kia matou. Ka ki atu te kingi, "haere atu, e toru nga ra ka hoki mai koutou." Ka tahuri ka ui ui te kingi ki nga kaumatau ote Iwi, ka mea mai ratou. "Kia pai rawa o kupu kia a Ieropoama ma mei kore ratou e riro mai he tumau mau ake tonu atu. Kaore te kingi i pai, haere ana ki te ui ui i nga taitamariki mo te kupu hei whakapuaki mana. A i te hokinga mai o te Iwi ka whakapuakina ete kingi te kupu a nga tamariki ihomai ki aia, ka mea atu "Na i whakawaha e toku papa he ioka taimaha kia kou-tou, me tapiri ia e ahau tetahi atu mea ki to koutou ioka. He wepu ta toku papa hei whiu ia koutou, maku ia koutou e whiu ki nga Kopiona." Akuanei muku atu pea te taimaha onga mea hou ka homai kia matou amuri ake. Ki toku mohio etika ana kia nukuhia tenei korerotanga. E toru tonu nga ra etu ana te Kawanatanga kua hinga nei, turaknia atu, kaore ratou i whai takiwa hei puakanga i o ratou na tikanga. Heoi ra, kaua tatou e turaki pohehe inaianei. Ki te hinga ratou inaianei, ka tu mai he kawanatanga hou apopo, kei muri ka turaki ano, he aha te mutunga o tenei tu mahi. Erangi mo whaki nga Mema katoa i o ratou whakaaro ka ata tae ano kite mutunga hore rawa he raruraru. Ki taku titiro kia Te Pokoru raua ko Ta Hori Kerei. Ko nga kaumatau enei ma raua e arahi nga Mema taitamariki ki te ara ote tika; otia ki taku rongo ko raua kei te whakatutu inga tangata. Ka pooti ahau kia nukuhia tenei korero.

Wi Pere.—E te Tumuaki. Taku kupu tuatahi etino pouri ana ahau mo te ahua o tenei whare inaianei. Ko taku tino hiahia he whakaatu kite whare nei nga mea kua tukua mai ki au kia tirohia ematou akoutou whakaaro mo aua mea. A ki a mohiotia hoki te tikanga otenei kupu ekiia nei he kore noa iho matou te hunga iti. Ki toku titiro mete mea he pekerapu tenei Kawanatanga; te take ite tau 1882 ka whai ture te Ture Reiti Whenua Karauna Maori hoki. Notemea kua kore koutou ekaha kite whakaea a koutou nama ka hanga tenei turei kia riro mate tangata Maori eutu. A ka homai tenei ture ki runga ki nga whenua a o matou Tupuna. E he ana tenei itemea ko aua whenua he mea tuku iho ki nga Maori mai ano io ratou matou. Na te Kawanatanga o Meiha Atikini ihomai tenei ture. Mehemea ikaha koutou kite whakatu mai hei Kawanatanga taitamariki nana ka raruraru imuri, kaore he tikanga, ite mea namatou ikite. Kua ki mai te Pirimia te take i tu roa ai ia, he pai note motu nei ki aia. Kaore ahau e whakapono ki tenei kupu. Na ke te take i waiho roa ai, kia mahi ia inga ture pakeke mo te Iwi Maori. He kino rawa taua ture e korero nei ahau; e hia tau imuri nei ka kore e utua nga moni reiti ka tangohia ete Kawanatanga amatou whenua hei utu mo ana reiti. I kite ahau ite Piremia itenei ra, Patai ana ahau ki aia mei kore ia e whakangawari i etahi tikanga o taua ture, horere pu ana ia ano ko Paraire itana kitenga ia Ropitini Kuruhou e pupuhi manu ana. Heoi kua mohia ahau ekore te Iwi Maori e tupono kitetehi painga mehemea ka penei tonu te mahi. Ka riro ma te Pirimia e arahi ana hoa Minita, he tamariki hoki ratou. Mehemea ko ratou anake, tera ratou e kaha kite haere irunga ietahi tikanga hou tenei ko tenei ekore ratou ekaha. Ki toku mahara ma te Iwi Maori ano e hanga nga ture mo oratou whenua; me mahi irunga ite tikanga Maori a me homai ma tenei whare e whakamana. Mehemea ka mau tonu te ture ekorero nei ahau, ki toku mohio ka pau katoa Nga Whenua Maori. Ka oti katoa a ratou whenua te whakawa ete Kooti Whenua Maori, ka tahuri nga Maori ka hokohoko ia ratou kei tangohia hei utu mo nga reiti. Mo runga mo nga kupu a nga Mema taitamariki e korero nei ratou, ipootitia ratou hei turaki itenei Kawanatanga; koina te tikanga iwhakaturia ahau hei Mema a he aha te take i tapepa ai aua Mema. Ki taku mohio me whakarere ete Pirimia tana nohoanga, pena me Te Paraihe kua mahue iaia tona nohoanga. Mo runga mo te kupu e kiia nei na Te Pokoru i nama moni nui; he mea whaka ae ra pea e tenei whare kia nama aua moni. E ki tuturu ana ahau me whakamutu rawa te hoko inga whenua Maori, me nga Kooti Whakawa Whenua Maori, me mutu rawa. Tukua kia hanga etenei whare tetehi ture pai rawa atu, ko reira mahi ai aua whenua Maori. Kaore rawa etika kia murua nga whenua anga Maori, erite tonu ana tenei kia Raniera, i panga nei ki roto kite rua o nga Raiona. E mahia ana nga ture taimaha kia ahei ai te tango inga whenua anga Maori. E ki ana ahau me whakamutu rawa te hanga enga Mema Pakeha nga ture whenua Maori. Ka timate tenei whare, ka timata hoki te mahi ture mo nga whenua Maori; kore rawa ipai ana ture. Koia ahau e mea nei ma nga Maori ano e hanga a ratou ture mo te toenga ote whenua. Ki toku mohio ka taea eratou te whakatakoto itetehi ture pai tika. Titiro ia ki nga mate kua utaina e tenei whare ki ruuga ki nga Maori. Tera etehi whenua, ka rau noa atu pea nga tangatu nana taua wahi, akuanei whakaputaina ana te Karauna Karaati ki nga tangata kotahi te kau ma ratou ake tana whenua katoa. E hara ite mea he kai tiaki te hunga kotahi te kau mo te rau tangata. A hokona ana etaua hunga te whenua hei tika mo ratou ake. Na kihai te Kooti i itupato ki taua pohehetanga; hanga ana he ture ano e penei ana ki a kotahi te kau ingoa kite Tiwhikete

mo ratou ake te whenua: pau ana ia ratou kotahi te kau te moni hoko, moni retei ranei mo taua wahi. Na ite tau 1873, ka whakatakototia he ture ano, me uru katoa nga tangata e whai paanga ana. Tahuri ana nga Pakeha hoko whenua kite hoko nga hea anga wahine maro nui ite mea engaro ana nga tane: kaore nga tane i whakaae. A hokoaana nga whenua anga tamariki ite wa engaro ana nga matua. Whakawaia ana e aua Pakeha te Iwi Maori, pau katoa a ratou whenua. Ki taku mahara etino he ana te mahi anga Pakeha mo nga whenua Maori. Kihai ratou i atawhai inga Maori. E noho kuare noa iho ana nga Maori me te mahi tonu nga Pakeha inga ture mo a ratou whenua na ki toku mohio, he nui rawa te mate me te rawa kore ate Maori inaianei. Mehemea he aroha Ta Hori Kerei kia matou, me tuku matou ki Te Kawau noho ai, ite mea kaore a matou whenua. Ko te take tenei kaore ahau epai ki te Pirimia. Ahakoa ki Te Pokuru takitahi nei nga tikanga ate Pirimia e whakakinongia e ia e whakakino ana ahau ki ana mahi katoa ite mea nana tonu ihomai nga mate ki nga Maori. Mehemea ka taea e au te motuhake ienei ture ite Pirimia ka peratia e ahau, tena ko tenei kaore ahau e kaha ite mea nana tonu enei tikanga. Ko taku tino hiahia, me mahi tahi nga Mema katoa otenei whare kite whakatakoto inga ture e ora ai te Iwi Maori. Mehemea e noho ora ana nga Maori ka taea te utu nga reiti eratou. Tena ra wkakakotahi tia tatou hei mahi i nga ture pai mo nga whenua Maori. Ko te tino take mate, he ahua rere ke no nga ture whenua Maori. A mo tenei mahi whakatutu Kawanatanga muri iho ka turaki, waiho tena kia koutou ki nga mema Pakeha. Kaore amatou hiahia ki tera mahi. Kite kore koutou e kaha kite whakatu tetehi Kawanatanga maroro, ma matou e tohu tohu i nga tangata tika hei Minita; tirohia amatou kupu ite mea he taka waenga matou. Tera pea e mutu pai tenei rarararu. Heoi taku e whakehe nei ko te Pirimia. Ite mea kua pera nga whenua Maori kite kari waina a Napota.

Wenerei, te 3 o Hepetema, 1884. Rahui Maori i Mawhera.

H. K. Taiaroa.—Ka patai ki te minita Maori, mehemea kua puta te Karauna Karaati ki nga Maori mo te Rahui Maori ki Mawhera Kereimouta i raro i nga tikanga o te "Ture Rahui Maori ote Waipounamu, 1883." A mehemea kaore ano kia puta, ko awhea puta ai?

Te Paranihi.—Kupu whakahoki Kaore ano i puta te Karauna Karaati, te take, kaore ano, i oti noa te ruri. I mohio ia kaorekau he moni hei utu ma reira e whakaroa.

Taite, te 4 o Hepetema, 1884. Rahui Maori O Te Tai Hauauru O Te Waipounamu.

Whakaaetia ana i runga i te motini a H. K. Taiaroa, kia whakatakotoria ki te tepu o tenei Whare, me perehi ki te reo Maori me te reo Pakeha he kaute o nga Maori kua riro mai mo enei rahui, ara Ko Arahura, Kereimouta, me Whakatu. Timata mai i te tau, 1880, me te utu reti, me te wahi kua whakaputaina ki nga Maori, me nga ingoa o aua Maori, me te moni i hoatu ki te hunga kohikohi i aua moni, me nga moni katoa i pau.

Paraire, te 5 o Hepetema, 1884. Pootitanga Tiamana.

Te Puke Te AO.—E Te Tumuaki. E hiahia ana ahau kite whai kupu rua rua nei mo tenei take e whakahaerea nei ara mo te whakatu itetehi Tiamana mo te Paremete nei. Ki taku whakaaro kaua tatou e pooti wehe-wehe mo tenei mea. Erangi me pooti kopurepure ahakoa no te taha kite Kawanatanga, no te taha Turaki ranei. Mehemea i he te mahi a Te Hemara iaia etu ana he Tiamana me mutu ia inaianci. Tena ko tenei. Kaore kau ona he; koia ahau imea ai. Ko ia ano hei Tiamana mo tenei Whare. Kua mea etehi mema, me Tiamana hou, me tauhou ki nga mahi; heoi mehemea ka pena te tikanga ka waiho tenei Whare hei kura, a ka whiwhi tahi pea nga Maori kite matauranga ite mea ka akona ratou. Ki toku hiahia kaua e waiho tenei mea te whakatu Tiamana hei pakanga tau maro. Kaua epooti topu te taha Kawanatanga ki ta ratou tangata, a kaua hoki te taha turaki epooti topu kita ratou tangata. Erangi me pooti ia mema mo tana i pai ai. Kei kataina tatou. Titiro hoki ki te Tumuaki ehara ite mea na tetahi tahai whakatu erangi na te Whare katoa. Waihoki ko te Tiamana ma te Whare katoa ia e whakatu. Kaua e whakarere ia Te Hemara ite mea kaore ona he. Mehemea ihe tana whakahaere erangi tena. Otiia e tauhou ana matou. Ko koutou ko nga mema tawhito e noho mohio ana.

Turei, te 9 o Hepetema, 1884.

Kooti Whenua Maori.

Wi Pera.—I tana korerotanga i te motini e mau ana ki tona ingoa i mea ko te mahi a te Kooti e kahiti nei i nga whenua o tetahi takiwa a ka kawe ki tetahi takiwa ke atu whakawa ai e he ana. He nui rawa nga raruraru me nga mate e pa ana ki nga tangata no ratou te whenua. Mehemea ka haere atu nga Maori i to ratou takiwa ki tetahi atu takiwa whakawa ai i o ratou whenua he nui to ratou mate i te kore kai i te pau ranei o a ratou moni i te

hokonga kai. Ko nga Maori kihai i whai rawa ka nama a ka pau nga moni hei whakahaere i a ratou keehi i roto i te Kooti i te utunga kai whare nohohanga hoki. Ko tona mutunga ka mate ratou a ka tahuri ki te hoko i o ratou whenua, ekore hoki ratou e hoko mei kore te mate. Na mo runga i te rarangi tuatoru a te motini, e mahara ana ia e he ana tenei tikanga, kia waiho ma te Tumuaki o nga Tiat i te whakawa tuatahi mo runga i nga poraka whenua. E mahara ana ia, ko te mea tika ma nga Tiat i te Kooti o raro iho e whakawa i te whakawakanga tuatahi mo nga poroka, a i muri iho ma te Tumuaki o nga Kaiwhakawa e whakawa i nga wakawakanga tuarua. Ko te wahi i kite ai ia e he ana, ko te rironga ma te Tiat Tumuaki e whakahaere i nga keehi e whakatau, a ki te whakaaro etahi Maori e whai take ana ratou, e mate ana, a ka tono kia whakawakia tuaruatia, kahore e whakaaetia. No te mea na te Tiat Tumuaki i whakawa i te tuatahi. Na runga i tenei ka puta he raruraru ki nga Maori. He nui hoki nga moni e pau ana i te ruritanga o nga whenua. He nui rawa hoki nga utu mo te Kooti he pauna te utu te tangata kotahi i te ra kotahi. No runga i enei utu, me etahi atu, i hoko ai nga Maori i o ratou whenua, a he mea ano e neke ana nga utu o nga nama i o nga utu o te whenua, koia nei te tikanga e mea ai ia ki te Whare kia whakatikatikaia e enei tikanga. I runga i etahi tono e tae ana nga utu ki te £200 ki te £300, e hara enei he i te mea whakaaroaro noa iho, erangi he tino tika. He maha nga Maori e mate ana i runga i enei utu. Tera ano etahi Maori, kahore a ratou moni, a ka tu nga tangata penei ki te whakahaere i a ratou keehi. Ahakoa he tangata e tino mohiotia ana nona te whenua, ki te kore he moni hei utu i te Kooti, ka unuhia tana kereme, a ngaro iho tana whenua, no te mea kahore ana moni hei utu i te Kooti, mo te whakawa i nga whenua i waiho iho e ona tupuna. A na te uaua o enei tikanga ka ngaro tona whenua. Koia nei nga tikanga i hiahia ai ia ki te korero i te motini e mau ana ki tona ingoa. Ka ki atu ia ki te Whare kia kaua e whakaparahako ki nga hara e tau ana ki runga i nga Maori erangl me awhina i a ratou me whakatikatika i enei tikanga. Kua rongo ano ratou ki nga kupu a nga Maori mo runga i enei mea, e mahara ana ia me whakahoa mai ratou ki a ia hei whakatika i era mea, mehemea e mahara ana ratou he tika enei he me awhina ratou iaia hei hoa whakatikatika.

Ka whakahaerea taua, motini ara—" (1.) Ki te whakaaro o tenei whare, e tino he ana te whakahaere o te Kooti Whenua Maori, a me whakatikatika. (2.) Ko tenei tikanga e mau nei i te Tumuaki ia ia e panui nei i nga whenua o tetahi Takiwa kia whakawakia ki tetahi takiwa tawhiti noa atu, e tino he ana, a he nui rawa te ruihi me te mate e pa ana ki te iwi nona te whenua i runga i tenei mahi. (3.) E he ana te mahi a te Tumuaki ia ia e whakawa nei i nga keehi papatupu i te mea ki te whakahe tetahi taha ka tana whakatau ka tono whakawa tuarua, e kore e whakaaetia e ia, nana hoki te whakatau tuatahi. (4.) Ko nga utu o te Kooti he pakeke rawa, a e riro ana te whenua a tetahi tangata i nga tangata whai moni i runga i te kore moni a nga tangata nona ake te whenu hei whakahaere i tana keehi."

Te Paranihi tana kupu whakahoki i mea. Ko te take e korerotia nei e te mema na e whakaatu ana kihai i tino tika te whakahaere a te Kooti Whenua Maori, otira e kore pea e pai taua mema kia whakakorea rawatia te kooti i runga i tana whakataunga, na mo runga i te wahi tuarua o tana whakatau mo nga Maori e haere mai ana i tawhiti ki te Kooti ki te whakawa i a ratou Keehi me te pau o ratou moni i te whakawakanga tuarua. Ko ia ko te Paranahi i mea kua rongo ia e tika ana kia whakatikatikaia te whakahaere a te Kooti, te whakaae ano hoki ia e he ana te whakawa a te Tiat Tumuaki i enei keehi. Erangi kihai ia i ronga he nui rawa nga utu mo te whakawa i nga keehi, ki tana mahara ko nga utu ekororo nei te mema na ko nga utu katoa mo te haerenga atu ki te Kooti mo nga Kaiwhakamaori me etahi atu mea. Erangi kahore ano i puta taku patai mo runga i tenei take; kahore hoki au i mahara he nui rawa enei utu. Erangi ka patai atu ia ki te mema na kia unuhia tana motini, no te mea kua puaki ana whakaaro i hiahia ai ki te korero. Ko tetahi kupu hoki aku ki te mema na ki te kitea e au e he ana etahi mea, ka hohoro tonu taku whakatika. Ko te huarahi mo te whakahaere i te Kooti, ko te mea tika me tuku tono atu ki te Tumuaki o te Kooti. Te rongo ano au he mea tika kia whakatikatikaia te Ture. Na ko tenei ka ata whiriwhiria e au nga tikanga. Otira tera e roa e whiriwhiri ana, kia pehea te nui o te wahi o te ture Kooti Whenua e whakatikatikaia.

H. K. Taiaroa.—Kua kite au i nga kupu o te motini i mauria e te mema mo te Tai Rawhit i. E mahara ana ahau he tino uaua rawa ka inoi atu au ki taua mema kia unuhia. E hana i te mea he aroha kore nona ki te mema na erangi i runga i nga kupu whakapai a te minita ka tika kia unuhia te motini.

Te whakaaro a Wi Pere, ki nga kupu whakapai a te minita Maori ka inoi atu ia kia unuhia te motini ko tetahi tikangn i unuhia ai e ia na runga i nga kupu a tana hoa a te mema mo te Takiwa Maori ki te Tonga. Wakaetia ano kia unuhia te motini.

Whenua Hawhekaihe O Te Waipounamu.

H. K. Taiaroa.—Patai ki te minita Maori, mehemea kua whakaotia te ruri i nga whenua me nga Tekiona mo nga hawhekaihe i runga i nga tikanga o te ture karati mo nga hawhekaihe o te Waipounamu a mehemea kua oti awhea whakaputaina ai nga karauna karati. E hiahia ana ia ki te whakamararama i te tikanga i patai ai ia i tenei kupu. No te mea i pahitia e tenei Whare he ture i mua hei whakahaere i tenei mea. Ki tana mohio kua oti nga ruri; erangi kahore ano nga karauna karati i whakaputaina, ko tetahi o nga whenua kua wehea kua tangohia hei mea ma te paro kaunihera. Kua maha nga tohenga kia whakahokia mai te whenua erangi kihai i taea.

Te Paranihi.—Tana kupu whakahoki i mea kei te mahia nga ruri meake ka oti. Ko etahi o nga karauna karati kua oti noa ake te whakaputa mo nga whenua i te Takiwa o Katapere; kua tuakua atu nga tono kia hohoro te whakaputa i nga toenga o nga karati.

Wenerei, te 10 o Heptema, 1884.

Te Mate Koroputaputa.

H. K. Taiaroa.—E Te Tumuaki, e mea ana ahau me whai tikanga rawa inaianei mo tenei mate. Ki taku rongo, a Te Kawana me na Pakeha i kawea mai taua mate irunga ia "Te Waihora," a kua mate rawa tetehi Pakeha ki Nepia. Ka rongo nga Maori, kua utaina mai taua mate whakarikarika, mau ana te wehi. Ki te mohio nga mema ki te taenga mai oteuei mate o Te Mitara ki niu tireni imna. He nui rawa nga Maori i mate. Ko te take hoki tera i tokooti ai nga Maori inaianei. I mahara hoki ratou he wai matao te rongoa pai mo taua mate, haere ana kite kaukau, katahi ka tino mate mate. A mehemea ka tae mai te mate koroputaputa ki tenei koroni e kore e whai morehu nga Maori, te take he mate tauhou tenei, kei te noho kuare nga tangata ki taua ahua. Tetehi he tokooti o ratou kua oti te okaoka. Kaua te Whare e mahara he take iti tenei: ki taku mohio he mea nui rawa, a me tautoko nga mema i tenei motini me whakaae mai ratou kia whakaritea ete Kawanatanga tetehi moni mo tenei mea. E kore toku ngakau e ora ite kupu whakaae kau mai a te Kawanatanga, muri iho ka wareware; ka ki mai ratou i ngaro noaiho. E kore e mutu taku whakaara itenei mea nui kei raru rawa nga Maori. E kore e maha aku kupu heoi he tono kia whakaae mai te Kawanatanga kia whakaritea inaianei tetehi moni mo taua mahi. Ki te mohio a nga tangata e 45,000, nga Maori o Niu Tireni, tane, wahine tamariki. Mehemea ka pau te rua hereni ite werowerohanga o te tangata kotahi ka neke atu ite £4,000 e pau. Otiia me whakamarama ahau he nui ano nga Maori kua oti te mahi kite oka oka, ara ko era e noho ana ite takiwa o nga taone. Engari ko nga mea noho matara me nga mea e noho ana ki nga mahi tawhiti atu inga Pakeha, ki hai era i oti te oka. I te meingatanga ete kawanatanga imua kihai nga Maori i tino whakaaro ki taua mahi: i whakahawea tia e ratou. Erangi inaianei kua tino matau ratou he mea tika rawa tenei, a ka haere ratou irunga igna ako a nga Takuta. E whai honore ana ahau iau e tono nei kia whakaaro nui mai te kawanatanga, a me tautoko te Whare itenei putake.

Ka motinitia ara—" (1.) ki te whakaaro o tenei Whare he mea pouri rawa te haringa mai o te mate koroputaputa ki tenei koroni e nga pahihi o era koroni. (2.) Kei te wehi rawa nga Maori ki tenei mate whaka rikarika, ite mea takitihi o ratou kua werowerohia. (3.) Ki te whakaaro o tenei Whare he mea tika kia whakaarohia nui tia e te Kawanatanga inaianei ki te tuku takuta ki a ratou Takiwa kia werowerohia nga Maori.

Te Paranihi.—E. Te Tumuaki kei te whakaaro nui te Kawanatanga mo tenei mea. E koa ana ahau itoku rongonga kua tupato nga tangata Maori inaianei ite mea i ahua whakaparahako ratou ite tau 1881. Kei te mohio nga Mema i mahi nui te Kawanatanga i taua tau kia werowerohia nga Maori; tukua ana he kupu ako ki nga Apoha me nga Mahita Kura Maori ki nga Takiwa katoa kia whakaarohia nui tia tenei mea. E pouri ana ahau ite mea kihai i tutuki pai aua mahi, he kuare no nga Maori ki tenei tikanga nui. I oti ano nga Maori kei nga Taone e noho ana. Ko nga tangata kei te tua whenua e noho ana kaore ratou i werowerohia, he kore whakaaro no ratou ki tenei mahi whakaora ia ratou. Ka whakaatu ahau kia mohio ai nga Mema i nga whakahaerenga a te Kawanatanga mo tenei mea me nga pukapuka i tukua ki nga Takiwa katoa. Kua tae ake hoki te rongo kino o taua mate kei Autareria e patu ana na riera ka tukua aua pukapuka.

"Akuhata 27th, 1884, Tari Maori, "Poneke.

"Mo runga mo te mate koroputaputa kei era Koroni e hiahia ana te Kawanatanga kia werowerohia katoatia nga Maori inaianei, na reira ka whakahaua ahau e Te Roretana kia whakaatu koe ki nga Maori o to Takiwa tenei mea nui; a me tautoko hoki i te Takuta, i te Kaiwerowero o te Katoa ranei ki te whakahuihui nga Maori kia oka okaia ratou. I perehitia ki te Waka Maori i mua nga kupu akoranga mo taua mate. A ka perehitia tuaruatia aua pukapuka ki te Kahiti Maori ka hoatu aua panui hai tuku mau ki nga Maori katoa. Ka hoatu hoki he rongoa ki nga Mahita, ki nga Mihinare me etahi atu tangata mo nga Maori. Me tahuri koe ki te tautoko inga Takuta me nga Kai werowero o to Takiwa kia oti pai tenei mahi. Me whakaaro nui koe ki tenei mea kia kaha rawa koe kia werowerohia katoa tia nga Maori me nga tamariki."

A i runga i enei kupu tohu tohu ka oka okaia nga Maori otiia e 7,300 tangata i roto i nga Maori 45,000 anake i oti te mahi tae mai ki inaianei. Ko nga Maori e noho ana kei nga taone e taea ana e nga Takuta me nga Mahita. Kei te whakaaro nui te Kawanatanga ki tenei take. E koa ana matou ite mea kua mataara nga Maori inaianei. E kore hoki matou e kaha mehemea ka ngoi kore ratou. Kua whakaatu mai hoki te mema nana i whakaara tenei korero tetahi mate kino i pa ki nga Maori i mua. Me whakaatu hoki ahau i te take e pa kino nei nga mate ki nga Maori, he kino no a ratou pa me a ratou kainga. Kaore hoki e penei ana te mate kino ki nga Pakeha. Mehemea e whai ana nga Maori i te ora mo ratou i tenei mate me mahi nui ratou ki te whakapai i o ratou kainga. Ki te kore ratou e mahara penei e kore ratou e ora i te mahi werowero anake. Ka whakaturia e te

Kawanatanga tetahi tangata mana e haere ki nga takiwa tawhiti oka oka ai nga Maori, hoatu rongoa pai hoki ki nga tangata e whakaae ana. Ki toku mohio e he ana te tango i te pirau i te ringa ringa a tetahi hei werowero i tehai, hei tupu haere etahi mate ke. Kua takoto he moni ki nga pukapuka moni mo tenei mea a e whakaatu tika ana ahau ki nga Mema ka mahia nuitia tenei e te Kawanatanga kia rite ai te hiahia o te mema nana tenei take i whakaara. I tautokona tenei take e Kapene Morihi, e Te Rophia.

Pire Haora Pooti.

Wi Pere.—E tino whakaae ana au ki tenei Pire E mahara ana ahau he Pire tino pai tenei mo nga Maori tatemea he matara rawa nga whare pooti ko etahi Maori kotahitekau ko etahi e ruatekau maero e haere ana ki te pooti. Ko etahi e haere ana ma runga hoiho ko etahi ma runga ano i o ratou waewae haere ai ko o matou kaumatua e haere ana i raro kahore hoki ratou e mohio ki te eke hoiho kahore o ratou huarahi penei me enei i Poneki e haere ana ratou i runga i nga huarahi o o ratou Tupuna. Na konei ahau i mea ai me whakaroa nga haora pooti mehemea kahore nga pakeha e pai ki tenei me waiho mo nga Maori anake.

Te Puke Te Ao.—Mo runga mo tenei take korero kaore ahau e titiro nui ki tenei mea. Ki toku mohio kaua e tuwhera nga haora pooti kia huri ki tua ote ono karaka ote ahi ahi kei nui te raruraru, itemea kei te ono ka po a tera e pooti te tangata ki nga Takiwa e rua e toru maha atu ranei. Erangi me timata te pooti ite waru o te ata hei te wha o te ahiahi ka mutu. Erangi rangi tenei. Na te he rawa ko te tatari roa a te hunga pooti i muri rawa ote ono karaka kia rongo ratou ite pehea tanga o te pooti. A kei nga pootitanga e noho whakaririka ana nga tangata, tera e ngangare, e tau patu patu ratou ite po koia ahau e mea nei kauaka e kumea kia tae atu ki te po te pootitanga.

Taite, te 11 o Hepetema, 1884. Pire Whakatokomaha Nga Mema Maori.

H. K. Taiaroa.—E kore e maha aku kupu mo tenei Pire ka whakatakotoria e au ki tenei Whare inaiane; te take i korerotia tenei Pire i era tunga o te Paremete, a tautoko ana nga mema Maori me etahi mema pakeha hoki. E tino tono ana ahau inaiane kia whakaaetia ete Whare te panui tuarua. E kore ahau e whakaroa ite Whare erangi e tumanako ana ahau kia puta tenei Pire.

Tautoko ana a Takana, te mema mo Waitaki, me te Minita Maori i te Pire.

H. K. Taiaroa.—E tino whakapai ana ahau ki te korero a te minita Maori me te mema mo Waitaki kia parea atu tenei Pire ki te Komiti tikanga Maori. I kete kete te mema mo Waitotara a Te Paraihe moku kaore ahau i korero roa me te whakaatu i nga take i hoatu e ahau tenei Pire ki te Paremete. Kaore ahau i pai ki te whakaroa ite Whare ite mea he nui te korerotanga otenei Pire i era atu Paremete. Otiia e mohio ana ahau kei te toko iti rawa nga mema Maori i roto o tenei Whare. I te wa e tu ana Te Paraihe hei Minita heaha ia te whakatokomaha inga mema Maori kia tokorima ai? E whakaae ana pea ia kia tokorima nga mema Maori. E whakaae ana ahau me tuku tenei Pire ki te Komiti tikanga Maori ma ratou e whakaaro mehemea e pai ana kia homai tetahi mema kia tokorima matou. E kore ahau e totohe ki tenei Whare. Ka waiho ma nga mema Maori, Pakeha e ata whakaaro. Otiia he nui toku hiahia kia panuitia tuarutia tenei Pire Whakaaetia ana te panui tuarua me te tuku atu hoki ki te Komiti tikanga Maori.

Paraire, te 12 o Hepetema, 1884. Urupa Ki Ohaeawai.

Ihaka Hakuene.—E tono ana ahau kia whakaae mai te Kawanatanga kia homai he moni kaua e nuku ake ite £50 hei taiepatanga mo te urupa kei Ohaeawai te wahi e takoto mai na nga tupapaku i mate i te whawhai a Heke. He kupu rua rua aku mo tenei mea kia mohio ai tenei Whare. Muri iho i nga whawhai kia Heke ka tanumia nga mea mate ki nga wahi takitahi, tae mai nei ki te tau 1872, te wa ko Ta Tanara Makarini te Minita Maori katahi ka whakaarohia he mea pai kia huihuia aua tupapaku ki te wahi kotahi. A ka hahua, ka tanumia kite wahi kotahi ki Ohaeawai hui atu hoki ki nga tupapaku Maori. Ka taiepatia te eka kotahi hei wahi tapu na nga Maori ano i mahi; na ka kohi moni ratou hei whakaora ite taiepa, hei whakapai i taua wahi, £7 taua moni. No te timata tanga o tenei tau, ka tahae tia taua moni e te tehi Maori, mau ana taua tangata kite whareherehere, e noho mai nei. Erangi i ngaro tonu te £7 iaia. Muri iho ka kohi ano nga Maori e £4. Kua mohio ahau e kore pea e rite te moni koia ahau e tono nei, me tapiri te Kawanatanga i ta matou i kohi ai. Kaua te Kawanatanga e maharahara mo tenei mea ka waiho hei tauira mo nga wahi tapu katoa. Me whakaaro ki tenei he nui nga Pakeha kei taua wahi; mehemea he Maori anake kaore ahau e tono.

Ka whakahoki kupu a Te Parana, te Minita Maori, ka mea. I era tau kua hori ake ka ahua rahi te moni a te Kawanatanga i pau i te mahinga i tetehi Whare me te Whare Karakia hoki me te mauranga mai o nga hoia i mate ra ki taua wahi kotahi tanu ai. E whakanui ana te Kawanatanga ki tenei putake, a ka whakahohorotia te mahi o te taiepa inaiane.

Wenerei, te 17 o Hepetema, 1884. Ture Wakatikatika Ture Whenua Maori Na Raka.

Te Puke Te Ao.—Kei au etahi kupu mo tenei Pire. Ohorere ana nga mema Maori i te whaka arahanga o tenei Pire i tenei po koia ahau ka tono nei kia Raka, te mema mo te Rawhiti kia hikitia te korero-tanga o tana Pire kia whai takiwa matou ki te titiro ki nga tikanga o tenei Pire. Horere pu ana matou i te taenga mai o tenei Pire kia matou inaianei i te mea kaore ano matou kia whakaaroaro noa i ona ritenga e pa nui nei kia matou ki nga Maori. Koinei te take e tono nei matou kia nukuhia tenei korero.

Ka mea a Raka. E pai ana ahau kia nukuhia tenei korero irunga i te tono a nga mema Maori. Heoi taku hia hia kia whirihiria nuitia taku Pire mehemea ka huri huri te Whare, tera e paingia tenei Ture.

Te Puke Te Ao.—E mea ana ahau me nuku te korero mo tenei Pire kia rua wiki ite mea e kore nga mema Maori e kite wawe i nga ritenga o nga mea hou penei me nga pakeha.

Whakaaetia ana te hikitanga.

Wenerei, te 24 o Hepetema, 1884. Nga Moni O Te Koroni.

Wi Pere.—E hiahia ana ahau ki te whai kupu mo nga korero a Te Omana te mema mo Nepia. E whakapai ana ahau ki ona korero. Otiia i kaha rawa ana kupu mo tetahi mea na reira taku hiahia ki te whakapuaki i nga whakaaro a oku Iwi. Kua hoatu e taua mema te kaata ki mua o te hoiho kati, mana ano e to haere ite kaata me ona utunga. E hara te Iwi Maori ite iwi mangere. Na nga Ture pakeha i pahitia i tenei Whare i kore ai ratou e whiwhi i te rawa; i kore ai ratou e whakamahi i o ratou whenua. Me kore aua ture taimaha tera e mahi nui rawa ratou. Na oku Iwi ahau i tuku mai kia whakakorea nga Ture Reiti me era tu tikanga. I tonoa mai ahau kia puritia ena Ture, kia mahia he ture tika hei whakaoti i nga mate e pa nei kia matou no runga no nga ture rereke i kore ai nga Maori e whakahaere i o ratou whenua. Kaore he mea hei whakakaha ia ratou kia whakapai a ratou one one. Ara ki te whakatupu hipi. Mahi paamu, mahi reti ranei. Na reira ka takoto kau a ratou whenua, kaore he whakapainga i runga. Ko a ratou whenua papatupu, kaore e whakamahia ana, te take ko a ratou na pakanga Maori. E kii ana ahau, me whakakore enei ture e peehi kino nei i a matou; me riwhi atu ki tetahi ture pai atu. Ko taua ture hou nei, i ki ahau i te tuatahi, hai hoiho to i te kaata ra. Ki te whakaaro a toku Iwi, mehemea ka paahitia te Ture Komiti Maori, e kore e tae ki te rua tau, toru ranei ka kapi katoa a ratou whenua; kaore e takoto mangere. I raro i te ture o naianei, e uru ana te rua rau te toru rau tangata ranei ki te karaati kotahi. Akuanei kotahi tangata o taua toru raa ka whakatupu hipi, ka tahuri tetahi ki te whakatupu kuri, ta tetahi he hoiho, ta te tetahi he poaka Tahuri ana nga kuri ka kai i nga hipi, tino pouri ana te ariki o aua hipi. Ka mea te ariki o nga kuri. "Neaha koa ko oku hipi tonu aku kuri nei." A pau ana nga hipi i nga kuri. Me i ngaki tetahi, pareho ana e nga poaka a tera. Waiho ana hei take raruraru. Koinei te taka i tumanako ai oku Iwi kia tukua atu tokorima tekau ranei, tekau ma rima ranei tangata hei Komiti whakahaere i nga ritenga mo a ratou whenua. Me pooti taua Komiti e te Iwi. Mehemea ka puta tenei Ture ekore e roa ka kapi katoa a matou whenua e takoto kau nei i te pakeha, me te mahi paamu me te mahi kararehe hoki, e nga Maori. E mea ana ahau kaua e reititia a matou whenua inaianei notemea kua mahia e tenei Whare nga ture pakeke mo te whakahaere o aua whenua. E ki ana ahau ki te anga katoa mai te titiro a Iwi Maori kia tatou kia whakatakotia tetahi ture pai rawa mo a ratou one one. I enei taua kua hori ake nei, ko nga pakeha anake kei te hanga nga ture whenua Maori, katahi ka mahia ke tia ko taua ahua ano, ko te mate anake. I hanga pea enei ture i runga i te mahara pai hei tika ma nga Maori. Otiia he aitua anake te paanga mai kia ratou. He nui nga ture whenua Maori e hanga ia ana e tenei Whare. Otiia kaore e pai aua ture. Pewhea ra, kaore i whakaaro tika etahi o nga kai hanga o aua ture. Kaore i roto i o ratou ngakau kia ora nga Maori. Na reira ka tautoko ahau i te kupu a te mema o Nepia. Tetahi tino hiahia a nga Maori o toku takiwa kia whakaarohia e ratou he ture mo a ratou whakahaere ka mauria taua ture ma tenei Whare e whakamana. Ki toku whakaaro me mahi katoa nga Maori i tenei ritenga, nana ka he iho, kaore he tikanga i te mea na ratou ano i rapu. Kaore i te tika te ture riihi i nga whenua Maori. Kahore he mana o te tangata kotahi ki te riihi i tona whenua ko nga ture mo runga i te wehewehe whenua kahore i pai kihai i rite ki nga tikanga Maori. I runga i nga tikanga Maori e whai haere tonu ana te wehewehe o te whenua i runga i nga rohe o nga tupuna. I wehewehe katoatia nga whenua o nga iwi a i mohio ano nga Maori, ko wai nga rangatira, ko wai nga tangata e nui ana te whenua. I runga i nga tikanga o naianei e maharatia ana kei te rite tonu te hea o te tangata, heoi e rite tonu ana te hea o nga taurekareka o nga tangata iti ki to nga rangatira. Ko tetahi kino ki te hokona e te tangata kotahi tona hea ki te pakeha, ka riro katoa nga hea o etahi i te pakeha. Na runga i enei huarahi ka riro he nga whenua o etahi. Na tenei huarahi pea i riro ai te whenua o tetahi Maori i waiho ki aia e tona tupuna. Ki te noho tetahi pakeha ki runga i te whenua whakapai ai ka whakataua tonutia e te Kooti taua wahi ki aia. Na mo runga i nga whenua e mau ana i raro i te pukapuka whakamaharatanga take. Ko te ture tenei me whakaae katoa nga tangata whai take, engari kahore tenei take i whakahaerea hoi ta matou i kite ai e hoko tonu ana nga Maori i o

ratou hea. Na mo runga i nga tikanga o te Ture Reiti e whakahe rawa ana ahau ki taua Ture, no te mea e hohoro rawa ana te whakaputa mai ki runga i o matou whenua, no te mea e noho raruraru ana. Mehemea kahore nga Maori e ahei ki te utu i enei Reiti a ki te utua e te Kawanatanga ekore e maha nga tau kua riro katoa nga whenua hei utu i enei Reiti. Ka rite tonu ki te muru i o ratou whenua. E rite ana ki te tangata kaha e tango ana i nga whenua o nga tangata ngaikore. Koia nei nga take i mahara ai au kia pahiatia tetahi ture tika inaianei mo nga Maori. Na mo runga ia matou whenua papatipu he tokomaha nga tangata i whakatupuria ki runga i ia whenua a he tokomaha o ratou kei Poneke nei inaianei. Ki taku mahara he tika kia uru mai aua tangata hei hoa kimi i tetahi tikanga, e mahara ana ahau e kore e tika kia ohorere ta tatou pahi i tetahi ture e pa ana ki era whenua, engari me waiho ma ratou e whiriwhiri i ta ratou i whakaaro he pai mo to ratou Takiwa, kaua e whakaputaina e tahi kupu maro whakawehi ranei. Kaua tatou e whakawehingia ki te mahi i a o tatou hiahia i pai ai i te mea kei te iti haere a matou whenua, he paku rawa kei te toe. Ko te nuinga ia kua pau atu i runga i ta matou kuaretanga. I tangohia a matou one one i runga i to matou mohio kore. I tangohia i te mea he Iwi kuare te Maori. Ko te pakeha he iwi matau rawa, haere ana mai ki te whakaware i nga Maori. Maunutia ana matou ki te maunu reka, horomia ana e nga Maori aua matau. Te taunga iho kua riro atu a matou whenua. E ki ana ahau, he nui nga mate kua homai e nga pakeha ki runga kia matou, kua heke rawa a matou tupu, ko tenei, me tahuri koutou inaianei ki te hapai i a matou. Kaua e homai a koutou moni e nama nei koutou hei mea taunaha mo a matou whenua. E hara i nga Maori nana koutou i unga ki Ingarangi nama moni ai. Na inaianei e mea ana koutou he rerewe tenei hei whakaora i nga Maori. Na wai koutou i tono kia homai taua rerewe ki nga whenua Maori ai? Na koutou na nga pakeha ake taua hiahia. Tetahi e kore e mau ki nga Maori nga whenua kei te taha o aua rerewe: takitahi noa iho nga whenua iti ka mahue kia matou. Penei ano te ahua ki nga rerewe katoa o tenei motu e kite nei ahau, paku rawa nga wahi e toe ki nga Maori. Ko te whenua kei toku takiwa na te Kawanatanga, kati mana e mahi ana rerewe e pai ai ki tana whenua, kauaka matou e tinihangia tia, he iwi kuare hoki. Ko toku tino hia hia i haere mai ai ki tenei Whare kia whakahoa nga mema pakeha ki au kia mahia he ture pai mo nga Maori me a ratou whenua. Kia oti he mea pera katahi ka tika kia whakaharea a ratou whenua i te mea kua pa he ora ki nga Maori me a ratou whenua. Erangi me titiro koutou inaianei kei te takoto he a ratou whenua koia ahau e whakaaro nei me ata waiho aua whenua. Ko te ture Reiti nei, he mea tauhou ki nga Maori—e hara ia i te ritenga a o ratou tupuna. Na nga pakeha i mau mai tena ture, Me mahara nga pakeha, he mea tupono noa iho ratou ki enei motu; a me awhina ratou i nga Maori.

Te Puke Te Ao.—Irotoitenei whaikorero kei te auhi noaiho etahi o nga Mema, me te nui o ta ratou taupatupatu i a ratou, kati kei te pera hoki au. Kotahi Mema i hoki whakamuri ki enei tau maha kua hori ake nei, me te korero hoki ki nga kino i mahia e era Kawanatanga, na he nui nga mate i tau mai ki runga ki nga Maori i nga tau kua pahure ake nei, he aitua nui rawa i pa ki te iwi ki te whenua hoki. Ko taua raruraru i pa ki te whenua kaore i haere mai i runga i te Ture, ta te mea he papatipu aua whenua kaore ano kia kootitia. E he ana te tau mai o te Ture ki enei whenua, ka pa he whenua karaati katahi ka tika. Kua he rawa nga Maori i runga i nga Ture kua mahia e tenei whare i nga tau kua mahue nei. Koia ahau i tono ai kia awhinatia nga Maori inaianei kia homai he Ture pai. Ki taku mohio me whakakore te Ture Reiti ki runga ki nga whenua papatipu, me te Ture Takoha Whenua Maori. Kaore matou nga Maori i te mohio i te homaitanga o enei Ture ki runga ki o matou whenua. Ki toku whakaaro kei te whakahe tahi nga Pakeha me nga Maori ki aua Ture. E whakahe ana matou i te mea e takahi ana tenei i te Ture i mahia i te 1840. E ki ana te toru o nga rarangi o te Tiriti o Waitangi ka tautokona e te Kuini o Ingarangi nga Rangatira Maori me nga iwi katoa o Niu Tireni a ka whakamana ratou e ia ki runga ki a ratou whenua me a ratou tonga katoa. Ki toku mahara e tino takahi ana to Ture Reiti i taua rarangi, a e whakakore ana i te Ture a te Kuini. E. kore matou nga Maori e whakahe i nga Ture i hanga e o matou Rangatira ma te whaitake rawa ka tahi ka tika. Kaua e tuku mai tenei Ture ki nga Maori patu taha ai. Tukua mai ki te aroaro, he kanohi e kanohi katahi ka tika, kaua matou e patua pohetia e enei Ture. I runga i taua Tiriti i korerotia ra e au kua tinihangatia matou. Mo runga mo te Reriwe nui o tenei motu e mea ana etahi Mema kia rahuitia aua whenua kia rima maero i tetahi taha i tetahi taha. E ki ana ahau me haere te Minita Maori kia kite ia i nga Maori no ratou era whenua. Kaua e pahitia he ture e tenei whare hei tango i aua whenua, kei tupu ake he raruraru pena me nga raruraru o mua. I tera tau ka haere he Kai-ruri ki nga whenua Maori wea ai, puta mai ana he kino. Koia ahau e ki nei me haere rawa Te Minita Maori ki nga takiwa Maori katoa ata whakaatu ai i ana tikanga. Ki te whakaae nga Maori katahi ka tika kia puta aua mahi. No tera tau tonu ka tahi a Tawhiao ka noho i raro o te Ture, me Wahanui hoki kua tae mai ki Poneke nei. Kei te marama taku titiro ki a raua ritenga whakahere mo a ratou whenua. Me ata whakaaro te Kawanatanga ki taua mea. Na mo runga i te kupu kia whakahokia te tokomaha o nga hoia, e ki ana etahi Mema tera e tupu ake he raruraru. Ki toku mahara me whakamutu etahi o aua hoia kia toe nui ai nga moni o te Koroni. Tenei te take kei te noho katoa nga Maori i runga i te atarangi a te Ture. Kaore a ratou hiahia kia tupu ake he pakanga ano. E hara i te mea na te Kawanatanga i homai te rongo ki nga Maori, kaore erangi na o ratou Rangatira i whakatupu te rangimarie. Kua kite au i tetahi Apiha o te Kawanatanga nana i whakararuraru tetahi takiwa Maori, kei roto i tenei Whare nga Mema o te Kawanatanga nana i whakatu taua tangata hei Aphia mate ana nga Maori i a ia, kei pouri kotou mo

tenei korero aku. Kaore taua Apiha i whakahaere i aua Maori ki ta te Ture ritenga, i tikina tana Ture i roto i te ngaherehere. Kua houhia te rongo e Tawhiao kua homai ana pu o toru rau ki tetahi Apiha o te Kawanatanga. Kua hanga e ia tana kawenata kua mutu rawa atu te pakanga. Na reira au e mea nei me kore nga hoia i te mea kaore he take e wehi ai, ki te iwi Maori. Ki taku mohio he mea nama nga moni utu i aua hoia akuanei riro ai nga whenua a te Maori hei utu mo au moni. Kaore nga tangata o toku takiwa i tono kia whakatakototia e au he Ture i tenei Paremete, i ata waiho tera ma te mema o Te Rawhiti e mahi.

Taite, te 25 o Hepetema, 1884. Ture Arai I Te Mahi Whakakino I Nga Kai.

H. K. Taiaroa.—Kaore au i te whakaaro nui rawa mo tenei Pire, mehemea ka inu nga tangata i te waapiro kino ka mate ratou no ratou ano te he. Te mahi a etahi Kai-tiaki Paparakauta kia rua nga ahua o nga waapiro kei roto i o ratou whare, ko tetahi ahua e hoatu ana ki nga kuare kia wawe ai te haurangi, ko te waapiro pai mo nga pakeha mohio. Kua rongo ahau i etahi Kai-tiaki Paparakauta o tenei motu e korero ana e rua ana ahua waapiro, kotahi ahua e karangatia ana he "Waapiro Maori," hoatu ana taua wai hei whakahaurangi i nga Maori, kaore au e whakahua i nga ingoa o enei tangata. Ki taku mohio ma te Kawanatanga e homai he Pire hei whakatika i tenei he. Tetahi ritenga pai me whakatu he tohunga tana mahi he haere ki nga Paparakauta katoa ki te kimi i te pai i te kino ranei o aua wai me haere a huna atu ki aua Hotera tango ai he wai me kore e kitea tona ahua. Mehemea ka penei te whakahaere katahi ka mutu te hoko o nga waapiro kua rongoatia. Ki taku hiahia me whakaro nui te Kawanatanga ki tenei mea.

Turei, te 30 o Hepetema, 1883.

Pire Tuku Moni.

H. K. Taiaroa.—Ka tono ahau kia panuitia tuaruatia tenei Pire, i te niea e pa ana ki nga Maori o te Waipounamu anake. Kaore he kai-whakamaori whai raihana o tera Motu, na reira ka raruraru nga Maori ana hiahia ratou ki te nama moni mo a ratou mahi. E mea ana ahau kia kotahi te Ture ki reira mo te Maori me te Pakeha. He nui nga tau e nama moni ana nga Maori o tera Motu mo a ratou tini mahi, otia i te tau 1883 ka araia ta ratou mahi penei e "Te Ture Tuku Moni, 1883," e ki ana taua Ture matua whakamaori nga Pire nama moni e tetehi Kia-whakamaori whai rahana ka tahi ka tika, a ko tenei Pire hei whakakore i aua tikanga ra. Kaore e pa tenei Ture ki Aotearoa engari ki te Waipounamu anake. E tono ana ahau ki te whare kia whakaaetia tenei Pire.

Tautoko ana a Te Paranihi.

H. K. Taiaroa.—Ka whakahoki kupu. Ka tono ahau ki te Whare kia mahara ki tenei ka rua tekau tau i mua o te pahitanga o taua Ture kore rawa he raruraru ki nga Maori me nga Pakeha mo a rotou nama moni. Ko taua rarangi o Te Ture 1883 e whakahengia nei, na Taratoa i whakauru tenei rarangi hei oranga mo nga Maori o te takiwa o Nepia. Kanui taku hiahia kia korerotia tuaruatia tenei Pire. E kore e pa he mate ki nga Maori mehemea ka paahitia. Ko te nuinga o nga mate e pa nei ki nga Maori na o ratou Kai-whakamaori ano te he. Ko nga Maori i haere i runga i to ratou mohiotanga ake ora atu i nga Maori i haere i runga i nga akoranga a nga Kia-whakamaori. Tino mohio ana ahau kore rawa he raruraru i pa ki toku motu i raro i te Ture tawhito, no te Ture hou nei katahi ka raru nga Maori o te Waipounamu i te mea kua wehi nga Pakeha ki taua Ture, kua kore e tuku mai he kai he moni ki nga Maori.

Panuitia Tuaruatia ana taua Ture.

Rahui Maori O Te Waipounamu.

H. K. Taiaroa.—Ka patai ki te Minita Maori mehemea ka whakaae te Kawanatanga kia homai tetahi Ture i tenei tunga o te Paremete kia taea ai nga Rahui Maori o te Waipounamu i karaatitia ki etahi kai-tiaki mo nga Maori i mua kia wehewehea ki ia tangata ki ia tangata. Ko te nuinga o nga Rahui o te Waipounamu i karaatitia kia tekau nga kai-tiaki mo ia Rahui. I whakaputaina aua Rahui i raro i "Te Ture Whenua Maori 1865" mau tonu i te hunga tahi tekau kaore ano kia wehewehea ki te nuinga o nga tangata no ratou aua whenua. A he nui te raruraru e takoto nei i runga i tenei ritenga i te mea kei te tikanga o te Ture heoti nga tangata e whaipaanga ana ko aua tangata o roto o nga karaati. E tino hiahia ana ahau kia homai e te Kawanatanga tetahi Pire hei whakatika i tenei mea.

Te Paranihi.—E kite ana te Kawanatanga he take nui tenei e tika ana ki runga ki nga tohutohu a te mema o te Waipounamu otia e manawapa ana te Kawanatanga i te kore taima pea mo te homai i tetahi Ture i tenei Paremete. Me ata whiriwhiri marire, he take ahua taimaha.

Taite, te 2 o Oketopa, 1884. Ture Whenua Maori Whakatikatika.

Wi Pere.—E hiahia ana ahau ki te korero i etahi kupu mo runga i te Pire e takoto nei i te aroaro o te Whare, he whakamana ta taua Pire kia hokona e nga Maori o ratou hea takitahi, ara, he tango i nga whenua i raro i te tiaki a te Ture 1873. Pahitia taua Pire e tenei Whare hei tiaki i nga whenua hei mea hoki kei hokona. Erangi i muri i te pahitanga o taua Ture i takahia e nga pakeha, i te mea kia, hokona nga whenua e mau nei te take i raro o taua Ture, E mahara ana ahau e pakeka rawa ana nga tikanga o te Ture ki nga pakeha, na reira ratou i hiahia ai kia whakarereketia na reira hoki i mauria mai ai tenei tikanga ki te aroaro o te Whare he mea kia ahei ratou ki te hoko i nga whenua o nga Maori. E whakamana ana tenei Pire i te tangata kotahi kia wehea tona hea ake, hoatu ana te mana ki nga Pakeha pena me te Maori nona te whenua. Ka whai mana tetahi Pakeha i raro i tenei Pire kia wehea te hea kua hokona e ia. Tuturu toku whakaaro e he ana tenei ritenga. A mehemea ka paahitia tenei Piri kore rawa e roa roa kua pau katoa nga whenua a nga Maori. Kua whakaatu mai Te Minita Maori ki te Whare kei te Wenerei e haere ake nei ka tae mai he Pire Whenua Maori ano ki te aroaro o te Whare. E mea ana tana Pire ma nga Komiti e whakahaere nga whenua katoa a nga Maori. Ko aua Komiti he mea pooti marire; a ko nga whakataunga katoa a aua Komiti me matua whakaae te iwi katoa nona te whenua. Mehemea he hiahia to Te Kawanatanga to nga Pakeha ranei ki te hoko i tetahi whenua me matua whakaae mai te hunga nona taua whenua kia tino marama ai nga ritenga katoa. Ka ahei enei Komiti ki te whakahaere pai nga whenua a nga Maori. Ki toku mahara ma tenei Pire e mate ai nga whenua Maori, otiaa kotahi te rarangi kahore e whakahengia e au, ara te rarangi i korerotia e au i mua mo te whakarite i etahi tangata hei kimi i nga mate o to matou Takiwa, ara he Komihana hei ui ui i a matou raruraru me te korero whakatikatika i nga Ture Wnenua Maori e mana ana inaiaeui. Kahore he e mahia inaianei hei whakaora i nga he o mua. E rite tahi ana ta maua whakaaro me te mema o Te Tai Rawhiti mo tenei. Erangi kaore ahau e pai ki te kupu o tana Pire kia kimihiha nga he o mua. Erangi e pai ana ahau kia whakaritea he Komihana hei rapu rapu i nga Ture Whenua Maori mo a muri ake nei kia hanga he Ture pai rawa, ahakoa pa ki Te Kawanatanga ki nga Pakeha Kamupane ranei. Ki toku mohio ma nga Komiti Maori e whakahaere a matou whenua nana ka tupu ake he raruraru a muri ake nei kahore he tikanga. E mea ana ahau e mutu te hanga a nga Pakeha i nga Ture pa ana ki nga whenua Maori; waiho ma nga Maori me Te Kawanatanga e hanga nga Ture a muri ake nei; ko ana Ture ka mauria mai ma tenei Whare e whakamana. Te take e penei ai taku kii na te mea nga Ture katoa e pa nei ki nga whenua Maori, te putanga o aua ture kua pau katoa a matou whenua. Koi nei ahau i hiahia ai me haere Te Minitia Maori ki nga Takiwa Maori katoa kia ui a mangai atu pewheia a ratou whakaaro mo enei mea. Mehemea e pai ana Te Minita Maori kia kite i nga Maori o toku Takiwa ka koa ahau mo tena. Mehemea ranei ka karangatia nga rangatira kia haere mai ki Poneke nei korero ai, he pai ano tena, mei kore e oti he ture pai e ora ai nga Maori. Tetahi take o taku whakahe ki tenei Pire notemea na nga Maori te whenua, a ko nga Pakeha ke kei te hanga ture e pa ana ki aua whenua. Ko enei whenua he mea tuku iho ki a matou e o matou tupuna; na te riihi, hoko ranei i whai paanga ai nga Pakeha. Koia i mahia nga ture pakeke kia riro ia ratou te kaha: a homai ana e ratou he ture rereke i nga ture i hanga e tenei Whare i te tuatahi. E mohio ana ahau ko nga Pakeha ano kei te hanga tnre mo ratou whaka Pakeha. Ki toku mahara me awhina e Te Kawanatanga nga Maori mo tenei mea kia mahi tahi tatou. I enei tau e ruatekau kua hori ake nei ko te mahi o tenei Whare he hanga ture whenua Maori, te hua i puta mai i enei ture he mate kau mo nga Maori. A tera e hua mai he raruraru ano mo nga Maori mehemea ka paahitia tenei Pire. Heoi te rarangi e pai ana ko te mea whakarite Komihana hei ui ui i nga mate e pa nei ki nga Maori. Kei te panuitanga o toku Pire koreira ahau whakaaro ai ki tena rarangi.

Te Puke Te Ao.—E hiahia ana ahau ki te whakapuaki i tetahi kupu mo runga i tenei mea e whiriwhiria nei kua whakaarohia e ahau nga rarangi o tenei pire e mahara ana ahau i hanga kia riro ai nga whenua o nga Maori. Ko tetahi o nga rarangi e pa ana ki nga hea o nga tamariki, e whakamana ana i Te Kooti ki te whakatu kiatiaki, kia whai mana ai ratou ki te hoko i nga whenua o ana Tamariki. Kahore au e pai ki nga tikanga o tenei Pire. E rua nga mema o te Tai Rawhiti e whai Pire ana e rereke ana nga tikanga. Kahore aku whakaaro mo runga i tenei Pire mehema e pai ana nga Maori o te Tai Rawhiti ki tenei Pere, kei a ratou ano te whakaaro, ki te kore ratou e pai ekore e tika kia pehia ki runga ia ratou ekore au e pai kia mana tenei ture i toku takiwa. Erangi kia kite marire toku iwi i te painga o tenei Ture ki etahi takiwa. Ko te mea tika me hui-hui tahi tatou ki te hanga Ture mo nga whenua Maori. I penei ai takau ki no te mea ka maha nga tau e hanga ana nga Pakeha i te Ture hei whakahaere i nga whenua Maori a taea noa tia tenei takiwa kei te penei ano te mahi a nga Pakeha. E mau ana etahi tikanga o tenei Pire i roto i etahi Ture whenua Maori o mua a ka tuaruatia ano inaianei. E mahara ana ahau me whakaaroaro e te Kawanatanga tenei mea.

Paraire, te 3 o Oketopa, 1884.

Hoani Taipua Me Etahi Atu.

Te Puke Te Ao.—Ka patai ki te minita Maori e pehea te whakaaro a te kawanatanga mo runga i te pitihana a Hoani Taipua me etahi atu i ripoatatia i te 29 o Akuhata 1883 e te Komiti tikanga Maori?

Te Paranihi.—Ka mea ko taua pitihana e tono ana mo te kainga Maori i Otaki kia whakahaere. Otiia kaore he mana mo te mahi pera erangi ki ta te Kawanatanga mohio ka ahei te whakahaere i raro i te Ture Takiwa Taone katahi ka whiwhi nga Maori ki nga tikanga pakeha.

Ture Whakatau I Nga Rahui O Te Tai Hauauru.

Te Puke Te Ao.—I mea e pa ana nga tikanga o tenei Pire ki nga Maori o tona takiwa no reira ka ki atu ia ki te minita Maori kia nukuhia te korerotanga tuarua o tenei Pire kia oti marire te whakamaori kia ahei ai nga Maori te titiro i nga tikauga o roto.

Ko Te Paranihi.—I mea kua maha nga ra e takoto ana te Pire i roto o nga ringaringa o nga kaiwhakamaori, erangi kua tono ia kia mohio kua pewheatia.

Ko Te Puke Te Ao.—I mea no te mea kua rongo ia ki nga korero a te mema mo Waitotara ka pai ia kia kite i te Pire i mua o te korerotanga tuarua, e mahara ana ia kahore e tika kia korerotia tuaruatia he tikanga penei i te mea e pa ana ki nga Maori engari kia kite marire nga mema Maori.

Nukuhia ana te korerotanga.

Turei, te 7 o Oketopa, 1884.

Kaiwhakaako Kura Maori.

H. K. Taiaroa.—Tana patai ki te minita mo nga kura, mehemea e tika ana ka whakahokia iho te utu mo nga kaiwhakaako kura Maori i muri iho i te tahi o nga ra o te marama nei.

Te Taute.—Tana kupu whakahoki kahore i whakaarohia kia whakahokia iho nga utu, otira e whiriwhiria ana e ratou a ka utua i runga i to ratou matauranga i runga hoki i te maha o nga tamariki e haere ana ki te kura, e whakaatu ana hoki ia e neke rawa ana nga utu o nga kaiwhakaako kura Maori i o nga pakeha, ara mehemea e whakahaerea ana i runga i te maha o nga tamariki puta noa i te koroni e tae ana ki nga kura.

Rori O Potopero.

H. K. Taiaroa.—Patai ki te Minita mo nga mahi nunui mehemea ka hoatu e te Kawanatanga ki runga i te pukapuka he moni hei whakaoti i te rori e haere atu ana i Potopero ki te kurae o Otakou.

Te Retitana.—Tana kupu whakahoki; i whakaarohia ano kia hoatu he moni ki runga i te pukapuka moni, otira me whiriwhiri e te Kawanatanga mehemea e tika ana kia whakahaerea nga moni i runga i taua rori i te mea kahore kia whakaturia te Rori Poari etahi tangata ranei hei kai titiro hei whakahau kia hanga nga wahi pakaru. Ka rua ka toru ranei nga tukunga moni mo tenei Rori a i runga i te kore tangata tuturu hei tiaki i taua mahi kihia i pai te whakahaere i nga moni. Te mahara te kawanatanga tera ratou e ahei ki te whakahau i nga Maori whai take ki tera rahui nui ki te whakatu Poari, a ma ta ratou tiaki i taua rori ka puta he painga kia ratou ano, mehemea e whakaputaina ana he tikanga penei ka hanga e te Kawanatanga nga wahi pakaru.

Wenerei, te 8 o Oketopa, 1884.

Rori Kurae O Otakou.

H. K. Taiaroa patai ki te Minita mo nga mahi nunui, Meheme ka tukua mai e te Kawanatanga tetahi tikanga i tenei paremete hei whakamana i te Rori Poari mo te Takiwa o te Kurae o Otakou—kaua e uru te takiwa o Potopero—kia ahei ai te hanga i nga wahi pakaru o nga rori me nga piriti i taua takiwa me te whakahaere hoki? He hiahia no nga Pakeha no nga Maori i patai ai ia i tenei kupu.

Te Retitana tana kupu whakahoki ka whakauruhia e te Kawanatanga tetahi rarangi ki roto i te Pire Rori e takoto nei i te Aroaro o te Whare, e mahara ana hoki ratou ka rite pea ta te Mema e whakaaro nei.

Pire Rahui O Te Waipou-Namu.

H. K. Taiaroa patai kia nukuhia te korerotanga tuarua o te Pire, no te mea kahore ano i whakamaoritia. He ture hoki na te Whare ko nga Pire e pa ana ki nga Maori me whakamaori.

Kura Maori Ki Tokomaru Me Uawa.

Wi Peri.—Ka patai ki Te Minita mo nga Kura,—(1.) Mehemea kua rite he moni hei oranga mo nga kura i Tokomaru i Uawa? (2.) Heaha te take i roa ai te whakatu tetahi kaiwhakaako mo te kura ki Uawa? (3.) Heaha te putake whakaroa te hanganga i te whare kura ki Tokomaru? Me korero whakamarama ia; kua wera noa atu te whare o te mahita i tana kainga, a kaore ano kia mahia he whare hou kia whakaturia he Mahita hou. A nuku atu i te rau nga tamariki o taua whenua e noho he ana, kaore e whakaakona ana. He maha nga reta kua tae mai ki aia tono ai kia kaha tana whakahaere me kore e mahia he whare. Na mo runga mo te kura ki Uawa, heoi te roa mo tera ko te kore kaore ano kia whakaturia e te Kawanatanga he Kaiwhakaako. Mehemea kaore ano i rite noa he oranga mo aua kura ka tono ia ki te Kawanatanga kia whakahaerea he moni mo aua mea inaianei.

Te Taute.—E tika ana ta Wi Pere korero kua wera te whare, otiai e hara i te mahita nana i tahu. Na mo te kura ki Tokomaru e penei; kua wera te whare o te Kaiwhakaako, a na te mea he kaumatau taua tangata ki hai hoki i pai mo tera mahi, heoi whakamuturia ana. Tetahi i he te turanga o taua kura, tu ke ana i runga i te whenua Maori. Erangi kua whakaae nga Maori kia homai tetahi atu whenua; a kei te ruritia inaianei. Kei te whakatuturutanga ki te Kawanatanga, koreira hanga ai te whare. Na he kura ano kei Uawa, otiai i kore haere nga tamariki o taua kura na reira i haere ai te kaiwhakaako. Muriiho ka whakaturia he waihine hai kaiwhakaako, ko taua ahua ano kihai nga tamariki i tae atu ki te whare kura. Otiia mehemea ka tuhi mai nga tangata e hia hia ana kia whakaakona a ratou tamariki me te unga i a ratou tamariki, ka whakaae te Kawanatanga ki te whakarite he mahita hou ki te rapu hoki i te tika mo nga tamariki Maori.

Hokonga Paura Ki Nga Maori

Te Puke Te Ao.—Patai ki te Minita Maori mehemea ka pai ranei ia ki te whakangawari te tikanga mo te tukunga pera ki te Iwi Maori. Ki tona mohiotanga kua tae tenei ki te taima tika hei whakangawari i aua tikanga. Kaua te Kawanatanga e maharahara i te mea kei te noho nga Maori, kei te tautoko i te Kawanatanga i nga mahi pai. Inahoki a Tawhiao kua homai ana pu maha noa atu i Waikato ki te Kawanatanga. Mehemea ka tuku paura aha ranei ki nga Maori, aua te Kawanatanga e wehi. Te mahi a nga Maori o tona takiwa he tono penei tonu nareira ia i patai ai.

Te Paranihi.—Tana kupu whakahoki. Mo runga mo te takiwa o te mema patai kahore he take e hopohopo te Kawanatanga mo nga Maori. Otiia me whakaatu e ia kei te ngawari noa iho nga ritenga mo te tuku pera inaianei: whiwhi tonu nga tangata noho pai i te raihana. Ko te tikanga ia kia kotahi pauna paura, tetekau pauna hota me te rua rau rimatekau nga tingara e tuku ana mo te raihana. Ka riro mai aua raihana i nga Kaiwhakawa me nga Apiha Maori. Kaore he uauatanga o taua mea. Heoi tona e wkakaaro ai na te Kaiwhakawa, me titiro atu ia ki te hunga tono raihana he tangata tika anake. Ki taku whakaaro kei te mohio ano te mema na e kore e tika kia tukuna atu he paura ki etahi tu Maori, nareira kahore e ahei te whakangawari i nga tikanga pera. Otiia e whakaae ana te Kawanatanga ki te whakahaere i taua mea.

Rihitanga Whenua Maori.

Wi Pere.—Patai ki te Kawanatanga, mehemea ka whakaae ratou ki te whakakore i te ritenga taumaha mo runga mo te riihitanga whenua Maori, ara te utunga kotahitangi o te moni takoha i runga i nga moni reti; hua atu me utu ia tau ia tau ia tau, pau noa nga tau o te riihi. E tino peehi kino ana taua Ture i nga Maori inahoki e whakaiti ana te utu o nga whenua Maori e riihitia ana e nga pakeha. A e tino taumaha rawa ana ki nga pakeha e iti ana te rawa, e arai ana hoki ratou i te riihi whenua Maori. Heoi nga tangata i kaha ki te reti whenua Maori, ko nga tangata e tae ana nga moni ki te wha, ki te rima mano pauna. Te nuinga o nga pakeha inaianei kaore e kaha ki te reti whenua Maori na tenei Ture i arai. Tetahi mate, ko te utunga toputanga o taua moni e te hunga riihi kia Te Kuini. Tera pea i te rua, i te toru ranei ona tau e riihi ana i taua whenua, ka pekerapu ia, maumau ana moni utua topu tia e ia kia Te Kuini. Heoi ka whakarere e ia tona riihi, kore rawa he painga e mahue ki aia mo ana i hoatu ai ki te Kawanatanga. E tino pai ana ia ki te ture o te tuatahi: e mea ana hoki taua ture kia utua tautia. Mehemea e utua ana tetahi pakeha i te £2,000 i te tau tera e pau tetahi £2,000 ano mo nga whakapainga; £2,000 ano mo te hokonga karaehe, £2,000 ano mo te utu ki nga kai mahi, a he £10,000 e pau a taua tangata ite tau ki taua whenua, na ka tino taumaha rawa ia mo tenei me nga Maori hoki nona te whenua. E hiahia ana ia kia riwhitia tenei ture ki te ture i paahitia i mua, ko taua ture i mea me utu tau. Tera e whakaae nga mema ki tenei korero.

Te Paranihi.—Tana whakahoki. He take nui tenei e pa ana ki te moni o te Koroni. Mehemea ka whakaaetia ta Wi Pere he £5,000 i te tau te moni e ruihi ai te Koroni. He take tenei hei whakaaro aro ma te Kawanatanga i mua mai o tera tunga o te Paramete hui atu ki nga whakahaerenga moni mo tenei tau e haere ake nei mehemea ka hoki ki te mahi tawhito, ka kore e whakaotia he tikanga hou, he nui te ruihi o te Koroni. I te mananga o te Ture tawhito he nui te moni o te Koroni i ngaro. No reira i mea te ture hou kia puta katoa mai te moni. Ka ata whakaarohia tenei take. Engari e kore e taea inaianei te whakamana.

Taite, te 9 o Otetopa, 1884. Taake Kuri.

Ko Ihaka Hakuene patai ki te Kawanatanga mehemea ka tukua mai tetahi tikanga hei whakatikatika i te taake kuri kia ahei aite whakamana i te ripoata a te Komiti mo nga mea Maori mo runga i te pitihana No. 436 a Mangonui Rewa me etahi atu? I runga i tenei patai ana i mea atu ia ki te ata whamaramarama atu. E hiahia ana ia kia mohio te Whare ki te take o tana patai. I te tau 1883 ka puta tetahi raruraru ki te taha whakararo o te motu nei: I puta tenei raruraru i te taake kuri te take i puta ai no te haeretanga o nga pirihihana ki nga kainga Maori ki te tono i nga taake kuri. No te taenga atu o te pirihihana ki nga kainga Maori tono ai te taake ki nga Rangatira kihai ratou i pai ki te utu. No te kinga atu ekore e utua ka mea te pirihihana ka hamenetia ratou, kihai i utua e ratou te taake heoi ka hoki te pirihihana i muri iho ka whakaputaiua he hamene. I tuhia ano te ra ki runga i te hamene e tu ai te kooti hei whakawa i taua take. I muri iho ka whakaputaina he warati hei hopu i aua tangata ka haere nga pirihihana tokorua ki te tono i te taake; erangi kua rongo ke nga Maori e haere mai ana nga pirihihana ka tahi ratou ka tono kia utu nga Maori mo te ratou takahi i te ture.

Te Pika kahore au e pai ki te whakararu i te mema na otira e whakaaro ana au e rereke ana tana korero i runga i te patai ko taku ki atu ki te mema na me haere tonu tana korero i runga i te patai i runga i te ota pepa.

Ko Ihaka Hakuene kihai ia i pai ki te whakaroa i te whare erangi ka poto nei tana whakamarama, i tetahi wa i muri iho ka haere ano nga pirihihana ki tetahi kainga ki te tono i te taake kuri. Ka hoatu e nga Maori nga kuri ki a patua na ka mauria e nga pirihihana nga kuri ki tatahi kia patua erangi kihai i mate rawa. I te ahiahi ka kitea aua kuri e nga tamariki e ora ana; kihai i patua rawatia. He nui rawa nga rarurau i tau ki runga i nga Maori i runga i te taake kuri, a kua tukua e nga Maori he pitihana whakahe i te ture taake i tenei paramete. I pai ano te ripoata a te Komiti mo nga mea Maori, na ka inoi ia ki te Kawanatanga me kore ratou e whakamana i te ripoata a te Komiti.

Te Paranihi tana kupu whakahoki kahore te Kawanatanga e whakaaro whakatikatika i te Ture take kuri otira he take tenei me whakaaro mehemea ekore e tika kia panuitia kia kapea te takiwa o te Mema na ki waho o te Ture Taake kuri otira ka whiriwhiria tenei take e te Kawanatanga.

Paraire, te 10 o Oketopa, 1884. Kura Maori I Kaipara.

Ko Ihaka Hakuene.—Ka patai ki te Minita mo nga Kura.—(1.) Mehemea ka whakaae te Kawanatanga kia whakaturia he kura mo nga tamariki Maori ki Kaihu Kaipara. (2.) Ko awhea hanga ai te Whare Kura ki Tangiteroria Wairoa? Kua rite ia Tito Kukupa te wahi hei tunga. Kua tae atu ia ki aua whenua ra, a e mohio ana ia he tokomaha nga tamariki Maori.

Te Taute.—Tana whakahoki. E kite ana te Kawanatanga he mea tika kia hanga he kura, heoi te mea hai rapurapu ko te wahi tika hei tunga. E tatari ana ki te kupu whakahoki a nga Maori ki te utua mai ka mahia te kura. Mo runga mo te kura kei Tangiteroria, te take i roa ai tera, na tetahi rangatira Maori i pupuru te whenua mo te kura, no runga no tetahi ririri mo te rori. Matua rite te whenua katahi ka ahei te Kawanatanga ki te whakatu te whare kura.

Paraire, te 3 o Oketopa, 1884.

Tono Whakawa Tuarua.

Ka Mauria mai tenei ripoata e te Paraihe, Tiamana o te Komiti Tikanga Maori. Ka whakoatu kua paahitia e taua kimiti i tenei ra whakataunga:—

Ripoata o te Komiti tikanga Maori.

"Ewhai honore ana te Komiti ki te ripoata kua whakaaetia e ratou tenei kupu whakaara, ara:—

"Me whakaatu ki te Kawanatanga te nui o te taima e pau ana e tenei Komiti ki te whakrongo i nga korero a nga kai tono whakawa tuarua i whakakahoretia e te Tumuake o te Kooti Whenua Maori.

"Ko te ahua o tenei Komiti he penei, kaore e tuturu ana nga mema ahakoa no nga ra e rua, erangi he ra ano he mema ano, he rangi ano ko era atu mema, he nui hoki a ratou mahi hei whakaaro ma ratou, te taea te ata whiri whiri i nga take e nei nga whakawa tuarua, Tetahi tera e pau he moni nui rawa mehemea ka tonoa mai ki Poneke nei nga kaikorero hei whakamarama i nga ritenga o aua tono.

"E ki ana nga Maori na te Tumuaki tonu etahi whakatau e tono nei ratou kia tuaruatia, a e whai take ana mo to ratou mahara penei; he ahua uaua kia whakoarohia tika tia e ia ana whakatau o te tuatahi a kitea iho kei te Kooti Whenua Maori anake tenei ahua inahoki kahore e taea te turaki i ana whakatau, kaore hoki he ora mo aua whakatau e he ana. Ma te homaitanga o tetahi ture hou, katahi ka taea.

"Mehemea ka taea te penei, kaati he mahi ma te Tumuaki ko te hurihuri me te titiro i nga tono whakawa

tuarua anake. Kauaka ia e whakawa i nga papatupu. Katahi pea nga Maori mahara ai kua tika ana kupu whakaae whakakore ranei i aua tono.

"Me tono ki te Kawanatanga kia hurihuri mehema e tika ana kia mahia te ture hou mo tenei mea mo te whakawa tuarua. A ki te ai he ture whakatikatika hei pera, me whakauru ano nga ritenga marama e mutu ai te ngakau hiria me te ngakau manukanuka a nga Maori mo tenei take, a ka tika kia whakarohia hoki tenei, me whakamarama ano te ture i nga putake e whakaaetia ai te whakawa tuarua; ara he whai korero hou te tahi. Kaore ranei i haere te whakatau a te Kooti i runga inga korero i whakapuakina ki te aroaro o taua Kooti.

Na ki te whakaaro o tenei Komiti me tupato rawa te whiriwhiringa Ateha kei tupono ki te tangata pera e whai paanga ana ona whanaunga ranei ki nga whenua e mahia ra e te Kooti."

H. K. Taiaroa.—Ka motini kia parea atu tenei ripoata ma te Kawanatauga e hurihuri. He mea tenei e pa nui ana ki te Iwi Maori, i te mea he nui rawa te raruraru e tau mai ana ki te Maori mo runga mo te mahi o taua Kooti mo nga whakawa tuarua. I nga Ture Whenua Maori katoa, timata mai i te tau 1865, i waiho te mana mo te tuku whakawa tuarua ki te Kawana. Tae mai ki te Ture 1870, pera ana ona ritenga. Otiia i te Ture Whenua Maori o te tau 1880, ka tangohia taua mana i te ringa ringa o te Kawana, ka waiho ki te Tumuaki o te Kooti. Na tenei whare i hanga tena tikanga tona putanga he nui nga pitihana tono whakawa tuarua e tae mai ana ki tenei whare. E mea ana te tekiona 47, o tau Ture kei te Tumuaki te ritenga mo nga tono tuarua, mana e whakaae mana e whakakore.

Whakaaetia ana taua motini.

Pamutana Pokitana Reiriwe.

Te Puke Te Ao.—Patai ki te Minita mo nga Mahi Nunui mehemea ka taiapatia e te Kawanatanga te raina rerewe i Pamutana tae atu ki Pokitana kei mate nga karareke e haere ana ki runga i te raina me nga tangata e haerere ana i te po.

Te Retihana, Tana kupu whakahoki he take nui rawa tenei, he maha hoki nga whakaaranga o tenei korero i nga wa i mua ake nei. E pouri ana ahau ki te whakapuaki i tenei ki kahore e marama te huarahi ki a ratou e ahei te taiapa i taua raina katoa. Mehemea tera etahi wahi e pa ai he mate ka whiriwhiria e te Kawanatanga te peheatanga.

Taite, te 23 o Oketopa, 1884. Ture Rahui Maori Te Waipounamu.

H. K. Taiaroa.—I runga i te panui tuarua o tenei Pire, ka mea ko te tikanga o tenei Pire he whakakore i etahi wahi o te Ture 1883, e pa ana ki nga Rahui Maori o tera motu. Te take kua kite nga Maori i te he o taua Ture. I riihitia nga rahui o Motueka me era atu rahui i raro i tetehi tu riihi penei me te tauira kei tona ringaringa. Kotahi tonu te ritenga mo aua riihi. E kore ia e korero roa, eranga ka panuitia e ia te kape o aua riihi. I te wa e Komihana ana a Hemi Make, koi nei te ahua o ana riihi, i penei ara.

"E whakaae ana te hunga nona te whenua kia tukua atu mo te reti e Te Komihana Rahui Maori mo nga tau rua te kau ma tahi, a ma taua Komihana e homai ki te tangata nona taua whenua e £20 mo ia tau pau noa te ruatekau tau, Ki te mutu aua tau, me hoki katoa mai nga whare, taiepa, kaari aha ranei ki te tangata nona te whenua, me ona rawa katoa. Me timata te riihi i te tahi o Hanuere 1861."

He tauira tenei no nga riihi katoa otiia i te Ture o te 1883, ka pakaru nga riihi i mahia i mua, a mehemea e kaha ana nga Maori ki te kawe i o ratou mate ki te Hupirimy Kooti, tera e whakataua mai he utu kia ratou mo tenei mahi he. Erangi e kore ia e hokihoki mo nga mahi he o mua; na te mea kia tika nga mahi inaiane. E kore ia e hoki whakamuri ki nga mahi kino o mua kaore he kupu i roto i nga riihi tawhito mo nga whakapainga: ka hoki katoa te whenua me ona painga katoa ki te hunga nona ina mutu te reti. Kua takahia era ritenga e te ture hou nei: koia i mea ai me whakakore taua ture. Kua ki etahi Mema nana i whakaae ki tena ture, e tika ana, otia takitahi nga mea i whakaaetia e ia. Kua tono atu ia ki te Kawanatanga kia whakaputaina nga Karauna Karaati i raro i nga ritenga a te Tanga. Ki mai ana Te Kawanatanga e kore ratou e whakaae. Haere ana etahi Mema o Kereimouta ki te Kawanatanga tono ai ki a mahia taua ture hou, me ta ratou ki whakawehiwhi ki te kore e whakaaetia ka turakina te Kawanatanga e ratou. I taua wa e ngoikore ana toku taha, he tokoiti noaiho, a riro ana i te hunga kaha. E tino mohiotia ana hoki e ora te hunga tokoiti i roto i tenei whare. Ki tana mohio me tapu tonu nga tikanga o nga riihi tawhito. Heoi hei kupu whakamarama mona mo te kawenga mai o tenei Pire. E kore ia e hoki ki nga tini ripoata a nga Komihana mo enei mea. Ka whakawhirinaki tonu ia ki nga ritenga o aua riihi tuatahi. E hara i te mea he tino pai rawa aua riihi mo nga Maori; he iti noa iho nga utu e puta mai ana. E £20, tonu te mea e puta ana ki etahi tangata. Muri iho ka mea atu te hunga reti, he nui rawa tena moni, ka inoi ki te tangata whenua kia whakaaetia te £10, mo te tau. Ki te kore e whakaae taua Maori ka ki te hunga reti, kati, kia £10, hei moni reti, kia £10 hei whakapai i te whenua. Na £210, i puta mo nga tau e 21, £210, i pau mo nga

whakapainga. I raro i te ture tawhito ka riro i nga Maori te whakapainga o te whenua, tena inaiane i ka riro ke i te kai reti. Kei te mate rawa nga Maori mo tenei ture. E tangi ana ratou pena me Rahera e tangi ana ki ona tamariki. Me whai whakaaro tenei whare ki te whakaora i enei tangata e mate nei. Te take e tono ana ia kia whakakahoretia enei rarangi, he hua kino kei roto i aua mea katoa.

Hikitia ana taua Korerotanga i runga i te motini a Ta Hori Kerei.

Turei, te 28 o Oketopa, 1884.

Teone Topi Patuki.

H. K. Taiaroa.—Patai ki te Minita Maori,—(1.) Kua pehewe a te whakatau a te Kawanatanga mo te ripoata o te Komiti Tikanga Maori i te tau 1878 mo te pitihana o Teone Topi Patuki e inoi ana kia whakaorangia ratou ko ona hoa e te Kawanatanga mo a ratou whenua i te tai Rawhiti o Te Waipounamu i hokona hetia? (2.) Mehemea kaore ano kia oti he whakaaro ma te Kawanatanga, me pewhea ra e ora ai aua kai-pitihana? Te take o tenei patai ana, i tuku pitihana mai a Teone Patuki; ko te whakatau o te Komiti i penei; me pare atu ki te Kawanatanga hei whakaaroaro. A e ono nga tau kua pahure nei, kaore ano he kupu kia tae atu ki te kai-pitihana e mohio ai ia ka peheatia taua mea. Pena tonu te mahi a ia Kawanatanga he whakaroa te kupu whakahoki mo nga pitihana Maori.

Te Paranihi.—Ka mea, kihai i tino kaha te kupu a te Komiti, erangi i penei kau.

"Kei te whakaaro o te Komiti mehemea ka mahia katoa tia nga take kei roto i taua pitihana. Ma tetahi atu Huihuinga e mahi. Kaua e waiho ma te Komiti whiriwhiri o te Paremete i te mea kaore he taima roa o te Komiti e taea ai te mahi. Kaore te Komiti e ahei te ki penei inaiae, me tu he mahi ui ui mo taua mea. Otia e tono ana ratou kiia tukua atu ma te Kawanatanga e huri huri."

I te whakaaro tonu te Kawanatanga mo tenei mea mai ano i te tau 1878, otia ko nga kereme o taua pitihana e tino rere ke ana, he nui rawa nga whenua me nga taonga e keremetia nei. Kaore ano i oti noa te whakaaro a Te Kawanatanga a ki tana mohio e kore pea e kitea he huarahi e taea ai te whakahaere i taua mea.

Ture Whakanohonoho Whenua Maori.

I runga i te motini a Wi Pere ka whakahaua kia whakarongona a Wahanui i te aroaro o tenei Whare, i mua mai o te panuitanga tuaruatanga o taua Pire.

Weneri, te 29 o Oketopa, 1884. Ture Whakatau Rahui Tai Hauauru.

Te Puke Te Ao.—Ka motini kia whakahokia taua Pire kia whakauruhia ki te rarangi tuawha tenei kupu, ara, "E kore e mana te Kai-Tiaki o te Katoa ki te hoko i nga whenua i raro i tona whakahaere, erangi me matua whakaae nga tangata nona taua whenua katahi ka tika."

Te Paranihi.—Ka mea kore rawa he mana o te Kai-Tiaki ki te hoko i nga whenua a nga Maori na reira kaore rawa he tikanga kia whakauruhia aua kupu e korerotia nei e Te Ao.

Wi Pere.—Ki tana whakaaro kei te pai tonu te tono a Te Ao i te mea he nui rawa nga Ture kua huia ki roto ki tenei Pire. Kua uru katoa mai nga Ture o te tuatahi. Tera hoki tetahi rarangi e mea ana ka whai mana te KaiTiaki ki te whakakore i nga here i runga i nga whenua. Mehemea kaore taua tangata e ahei ki te hoko he aha te take i whakamanaia ia ki te unu i nga tikanga here? Ahakoa kua ki mai te Minita Maori kaore he mana o te Kai-Tiaki ki te hoko kaore i marama te kupu pera i roto i te Pire. Me kite rawa nga Maori i te kupu pera katahi ka tika. Ka nui te awangawanga mo etahi kupu o taua Pire, me nga kupu e hoki ana ki nga Ture o te tuatahi. Ma te roia anake e kimi te ritenga o aua tu kupu. E ki ana taua Pire ka whaimana te KaiTiaki ki te tuku i te whenua." Na he maha nga tikanga kei roto i tenei kupu "tuku" ara he reti, he hoko, he riiwhi, e aha noatu. Mehemea ka apititia nga kupu e meatia nei e Te Ao ka tahi ka ora nga whakaaro a nga Maori.

Te Paranihi.—Tuturu tana kupu kore rawa e mana te Kai-Tiaki ki te hoko.

Paahitia ana taua Pire.

Wahanui Te Hutere.—E te Tumuaki, ka mihi atu ahau ki akoe me nga Memata o tenei Whare. Tena kotou. He nui no toku hiahia ki te whakapuaki kupu ki te aroaro o tenei Paremete mo te taha ki toku iwi; na tera ahau i kawe mai. E rua nga tikanga i haere mai ai ahau. Tuatahi, kia whakamaramatia e ahau aku whakaaro kia koutou; tuarua kia titiro ahau i nga mahi e whakaotia ana i roto i tenei Whare. Ka whakapuaki ahau inaiane i nga kupu me nga hiahia a oku iwi. Te take tuatahi ko to matou oneone, te whenua o a matou tupuna tae iho ki ahau me toku iwi. E ki tuturu ana ahau, ko to matou whakaaro e penei ana ma matou anake e whakahaere aua whenua. Tuarua, kaore matou e pai kia haere mai te mana o te Kooki Whenua Maori ki runga ki aua whenua, i

te mea he whenua papatupu era no matou ake kaore ano kia ekengia e te mana Pakeha, kaore ano kia pa noa tona ringaringa, kaore ano kia takahia noa e te waewae o te Pakeha. Kaore ano kia whai hoko, reti ranei, aha ranei. Koia ahau e ki nei: Waiho kia matou te tikanga me te whakahaere inaianei, muri iho ma matou tahi ko te Kawanatanga e ata whakaaro he ture hai whakahaere. Kua oti i ahau te whakapuaki i oku whakaaro ki te Minita Maori: tana kupu utu mai, "Kei te pai o mahara." A kia roa noa atu taku nohoanga ki Poneke nei ka kite ahau i te Pire e takoto nei ki te aro aro o tenei Whare. No te tirohanga atu ka kite ahau i nga niho roroa niho kokoi o taua taniwha kei te upoko, kei te waha hoki me te tara hoki kei tona hiku; mohio ana ahau ko ana niho kokoi rawa hei horo i nga tangata, me te tara hei whakamate i te whenua. No toku kitenga i enei niho tuatini, ka mahara ahau, kei te he: Titiro ia ki te wati kei toku ringa ringa e mau ana, noku tenei wati. Mehemea ka pakaru, maku e mau atu ki te watimeke kia mahia, me toku tohu tohu atu hoki nga mate ki aia, a mana e mahi i runga i taku i tohu tohu ai. Kei te otinga ka hoki mai ano toku wati ki au: kei au anake te tikanga. Na e pa ana tenei kupu whakarite naku ki toku whenua. Ki toku hiahia me tino hurihuri te Whare i aku korero. Kaua e mahara penei, ko te tango whenua te mea nui rawa. Kaore, erangi te pono me te tika me titiro te Whare ki ena. A kei te penei aku mahara inaianei i muri o toku kitenga i tenei Pire kua tono ahau ki te Minita Maori kia whakaurua etahi rarangi marama ki roto. I te mea kaore kau rawa he raruraru e tau ana ki oku whenua inaianei; kei te takoto pai tonu toku tupura oneone. Erangi kei te mataara toku ngakau kei pa mai he raruraru, na reira ahau i haere mai ai. A koina ano te putake i rere ai a Tawhiao ki Ingarangi: he wehi nona kei pa kino ki tona whenua nga ture kua hanga e tenei Whare. Na kua rangona inaianei te kupu o te tumuaki o te Kawanatanga o Ingarangi, kua mea atu ia kia Tawhiao kia hoki mai ki Aotearoa, koia ahau e tono nei ki tenei Paremete kia mahia he ture tika mo toku whenua. E tino hiahia ana ahau kia tika kia pai rawa te whakahaere o tenei Whare i nga ture o to tatou Ariki tapairu e noho mai ra i Ingarangi kia oti pai ai he tikanga e noho tahi ai i runga i te ora nga iwi e rua, Pakeha, Maori. Kauaka e whakamanaia etahi o nga rarangi o tenei Pire hou; me te mea i mahia kaikatia, kahore i ata whakaarohia. Koinei aku kupu ki tenei Whare; me titiro mai ki taku e pai ai, me ta toku iwi i hiahia ai, ara, kia waiho te tikanga me te whakahaere mo a matou whenua kia matou anake. Tetahi o aku tino tono ki tenei Paremete, ko te hoko waapiro me arai rawa atu, kaua rawa e tuku mai taua mea whakaririhira ki tomatou takiwa. E tohe ana ahau kia kaha rawa koutou, nga Rangatira o tenei Whare kia tutakina rawatia taua mea hara kei kai haere mai ki to matou takiwa ngau kino ai oku iwi. Heoi aku korero; me apiti atu ki tenei kupu, kia pai rawa takoutou whakatakoto ture mo matou nga iwi Maori me o matou whenua.

Te Puke Te Ao.—E koa ana ahau mo te tukunga maio Wahanui kia whakapuaki korero ki te aroaro o tenei Whare. Ki toku whakaaro he mea hou tenei, ara te tuku mai i nga tangata e whai raruraru ana ki te whakaatu i ana mate hei titiro ma tenei Whare. Kati aku mo tena. Ka korero ahau inaianei mo nga kupu o Te Minita otiaa na te roa rawa o te whai korero a Wi Pere no reira kua ahua ware ware ahau ki etehi kupu. Heahakoa, ka korero ahau mo nga kupu i mau i ahau. Muri iho ka korero ahau mo tenei Pire. Kua ki mai te Minita Maori, na era Kawanatanga etahi o nga he e peehi nei nga Maori inaianei, tika rawa tena kupu ana, otiaa e rite ana aua mahi he ki tenei Pire e korerotia nei. Kua rongo ahau ite kupu a Wahanui mo nga niho roroa, kokoi, kei roto i tenei Pire. Tera e whakahe etehi o nga mema o tera Kawanatanga ki tenei Pire. Tuatahi ko tenei kupu "Kaihe." Na he nui nga tikanga o taua kupu, tera e raruraru e pa ana taua kupu ki nga hoipo. Na ka homai taua raruraru ki runga ki o matou whenua. Tetahi tikanga o taua kupu, ko nga hawhe kaihe o nga iwi katoa, hawhe kaihe Tiainamana, Mangumangu aha ranei. A he mea tika ranei kia haere mai enei kaihe katoa ki nga Whenua Maori? Ki toku mohio me pa tenei kupu ki nga hawhe Maori hawhe Pakeha. A me aroha hoki nga Pakeha ki aua kaihe, i te mea he hawhe Pakeha ratou. Kaua e waiho ma nga Maori anake e atawhai. E haere ana ta nga Pakeha ritenga i runga i te whakapapa, me nga Maori hoki e pera ana ano, koia ahau i mohio ai me whakaaro ano nga Pakeha ki nga hawhe kaihe, aua e waiho ki nga Maori anake. Tenei ano hoki tetahi tikanga o tenei Pire e mea ana ka tau ona tikanga ki nga whenua katoa, ahakoa papatupu, Karauna Karaati ranei. Ki toku mohio e he ana tenei. Ko te mea tika, ko nga whenua Karauna Karaati aua e whakaekengia e tenei Ture, ka tika. Me whakaaro te Whare ki tenei. A mehemea ka kapea nga whenua Karauna Karaati, me kape hoki nga whenna Maori. Ko enei whenua hoki he mea tuku iho kia matou i raro i nga tikanga Maori, mai ano i o matou tupuna. Koia te putake o taku whakahe ki tenei rarangi, a e mea ana ahau me whakakore tenei. Kei te whakahe hoki ahau ki nga reiti e kohia nei i runga i nga whenua Maori. E whakahe ana ahau kia kohia aua reiti i runga i o matou whenua hei utu i nga nama o te Koroni. Ki toku mohio katahi te Ture kino rawa atu. Kahore i penei te mahi o nga Kawanatanga i mua. E kapea ano e ratou nga whenua Maori kei ekengia e tenei Ture. Kua kite te Kawanatanga i te huhua a nga pitihana Maori kua tukua mai ki tenei Whare, na reira ka aki aki ratou kia hohoro te paahi tenei Pire. Me korero hoki ahau mo tetahi rarangi e ki nei "Ko aua moni me utu ki te Kauti moni o te Koroni." Kei te whakakino ahau ki tenei rarangi. E rite taku mohio ki ta Wahanui iaia e ki nei ka puta mai he mate ki nga whenua Maori i raro i tenei rarangi. I era Kawanatanga, ka haere ratou kia kite ia Tawhiao, ko tana kupu tonu, "Waiho te mana me te whakahaere o toku takiwa ki au, me te whakahaere mo nga rori me nga ruri me era atu mea. Waiho ki au. E mea ana ahau me nuku atu tenei Pire mo tera tau. Waiho kia tutaki te Minita kia Tawhiao me tona iwi katoa. Kia kite he kanohi he kanohi; kia mohiotia pewhea tona whakaaro. Koa ana taku ngakau i toku rongonga i te

kupu a te Minita Maori e mea nei ia ka puritia etahi rarangi kia tae atu ki tera tau. Pai ana toku whakaaro mo tana kupu penei. I te mea nana ano i homai tenei Pire, a e kaha ana ia ki te kawe kia wawe te paahitia. A ki te whakaneketia katahi ka rite ki te whai korero a Te Kawanatanga i whakapuakina i te 19 o Akuhata. I penei taua whai korero, ahakoa e kitea ana e te Kawanatanga kei te he etahi o nga tikanga o nga ture e mau nei, e kore e whakatikaia, e kore e homai he ture hou inaianei erangi ka ata waiho mo tera tunga o te Paramete. Na inaianei kua kore tera kupu kua homai e te Kawanatanga te Pire e takoto nei kei te aroaro o tenei Whare. Tenei etahi tikanga o taua Pire ka pa kino ki nga Maori. Otiia i te mea kua ki mai te Minita ka whakaneketia e ia aua rarangi kua pai taku ngakau. E ki ana a Wi Pere me hiki tenei Pire mo te Turei. Kaore ahau e pai kia hikitia, kei mau mau whakakahore i nga rarangi kino e te Minita Maori, ka whakaurua mai e Raka nga rarangi o tona Pire. Kahore ahau e pai ki te pena.

Ihaka Hakuene.—Tenakoe E Te Tumuaki, me koutou e te Kawanatanga, me nga mema katoa hoki o tenei Whare. Toku hiahia ki te mihi atu kia koutou mo ta koutou ngakau mahaki ki te tuku mai i tetahi tangata o toku iwi o te Maori kia korero ki te aroaro o tenei Whare. Ara mo Wahanui kua haere mai nei ki te whakapuaki i ana mahara mo nga mate e pa nei ki te tangata. E hara i te mea e korero ana ia mo tona tinana anake, kaore, erangi e korero ana ia mo te iwi Maori nui tonu. Na kua mohio te Whare inaianei ki ona whakaaro. Kua puta hoki te korero a te Kawanatanga mo te ahua o nga mahi ka meatia e ratou. Kaore ahau e korero roa mo tenei Pire i te mea kua roa te korerotanga. Ki toku mohio kaua a Wahanui e whakaae ki tetahi atu Pire kei he. Ki toku whakaaro me waiho kia te Kawanatanga te hanganga ture mo nga Whenua Maori; te take i penei toku mahara, he mohio noku ki te ahua o te Maori. E penei ana matou, ki te motu toku waewae e te toki, e kore ahua e kaha ki te whakaora i ahau; ka haere ahau ki te kimi takuta. Na mehemea na tetahi tangata te toki i motu ai ahua, ka ki ahau mana ahau e whakaora, e atawhai. Waihoki ko nga Maori ki te mate ratou ia ratou ano, kowai hai whakaora? Mehemea na te Kawanatanga te toki i motu ai ratou, ma te Kawanatanga ratou e kawe ki te ora. E pa ana tenei kupu whakarite naku kia Wahanui. Ki te whakauruhia e ia he rarangi, na kaputa mai he raruraru i runga i etahi o aua mea ra, kowai hai whakatikatika, ko wai hai whakamarie? Na mehemea na te Kawanatanga te Pire muru i nga Whenua a nga Maori, a tupu ake ana be raruraru i runga i taua mea. Ka tuwhera tonu te huarahi mo nga Maori kia haere mai ki tenei Whare ki te kawe mai a ratou mate, kia whakaorangia, ko a ratou raruraru kia whakatikaia. A tera e manaakitia ta ratou haere mai e tenei Whare: ka mea te Paremete, nana te he, a mana e whakaora e whakatika tona he. E kore e puritia. E koa nui ana toku ngakaru mo te aroha o te Kawanatanga ki au inaianei. Mo te Take Kuri tenei kupu aku. Mehemea na nga Maori taua ture, kaore he huarahi e ora ai matou. A na te mea na te Kawanatanga heoi ka anga atu te inoi me te titiro ki te Kawanatanga. Mana e horoi oku roimata. Koi nei te take o toku ki kahore au e whakahe ki tenei Pire. A e kore au etahuri ki te whakatikatika ki te aha ranei, ka tukua e au kia paahitia. Kei toku kitenga kua pa he he ki nga Maori, kua marama toku haere mai ki tenei Whare, ki te Kawanatanga hoki mei kore ahau e atawhaitia. No reira ka whakawhirinaki ahau ki nga kupu a te Minita Maori. Ka mau tonu toku titiro ki ana kupu; kaore ahau e whai mahara ki te Pire nei. Ka anga ke oku mata ki aua kupu a te Minita Maori. Ka tono hoki ahau kia perelitea aua kupu ki te reo Maori kia kite ai te motu katoa. Heoi te mea e toe ana ko toku whakawhetai ki te Whare nei mo te whakarongo pai mai ki oku korero, mo te mahi hoki kua mahia nei. A ka inoi tonu ahau kia tau te rangimarie ki to tatou Kuini, ki te Kawanatanga me nga mema katoa o tenei Whare.

Haterei, te 1 o Novema, 1884. Ture Whakanohonoho Whenua Maori.

Wi Pere.—E hiahia ana au ki te whaikupu mo tenei Pire, te take he mea tenei e pa nui ana kia nga Maori. E hiahia ana ahau ki te whakaatu ki te whare nga whakaaro a te iwi Maori. E hiahia ana ratou kia hanga he ture tika. I enei tau maha noatu kua hori ake nei na nga pakeha anake i mahi nga ture, te mutunga iho kua pau katoa nga whenua a te iwi Maori. Na mo runga mo tenei Pire a te Minita Maori e mea ana ahau kia whakakorea etahi o nga rarangi. Ahakoa whakaaro nga pakeha he mea pai, kei te mohio nga Maori he mea kino, he kuare pea no matou ki te ritenga o te ture. Tetahi take he nui noatu nga ture ke kua huia ki roto ki tenei Pire, a tera pea etahi tikanga kino rawa atu kua haoa mai ki roto. Kei te penei te whakaaro a nga Maori me hanga he ture hou mo a ratou whenua i te mea kei te he nga ture o Te Kooti whenua Maori i naianei. Tena ia ka karangatia he Kooti kia tu ki tetahi wahi ka huihui mai nga tangata ka tuwhera te Kooti, ka tonoa nga kai-tono ki te whakaatu i nga putake mo a ratou kereme ka tohutohu mai ratou he raupatu, he ahi ka, he tupuna, he aha noatu, ka mutu tena ka tahi ka hanga whakaaro nga kai-tawari ka tito noatu ratou i tetahi korero e riro ai te whenua i a ratou i runga i te mea kua mohiotia nga take o tetahi taha. Tetahi he ko te hoatutanga i te tokomaha ana te rua rau te toru rau ki te tiwhikete kotahi, tona hua kua taumaha, te whenua e kore e taea te whakahaere. E kore e taea e nga Maori te whakamahi pena me ta nga pakeha. Koinei nga take e hiahia nei nga Maori kia paahitia he Ture pai atu, mei kore i taea te whakahaere i nga whenua Maori katoa, me ata whakaaro tetahi tikanga mo tenei mea i mua mai o tera Paremete. Tetahi mea tika me whakatu he Komiti Maori hei kai-whakahaere mo a ratou whenua erangi e

kore e whaimana me matua whakaae te tangata whenua ko ana Komiti e whaipanga tahi ana ki te oneone. Me whakamana ano nga Maori kia whakaturia he Poari whenua, mehemea he tokotoru kia tokorua nga tangata e whakaturia e te tangana whenua kia kotahi ma te Kawana. Mehemea ka pera kua kaha te Kawanatanga ki te arahi i nga Maori i te huarahi o to tika. E kore rawa nga Maori e whakaae kia waiho ki te Kawanatanga anake te mana mo te hoko mo te reti i nga whenua i mua mai i te whakaaetanga a nga Maori, kaore ratou e pai ki te tuku i te mana pena ki o ratou Komiti ake mo te aha hoki ratou whakaae ai kia hoatu tena mana nui ki te Kawanatanga? E kore ratou e whakaae kia pena te mana o te Poari, erangi ma te nuinga o nga tangata whaitake e whakaae ki te tikanga e riro ai te whenua, heoi te mahi a te Komiti he whakahaere i runga i ta te iwi i mohio ai. Mehemea ka peneitia ka tahi ka mutu te hoko a te tangata takitahi. Ki toku mahara mo te whenua a Wahanui me arai te Kooti i te tuatahi me whakamutu te ruri te hoko me te reti. Taihoa kia paahitia ano he ture pai, kia whakaaetia taua ture e nga Maori katoa katahi ka tika kia mahia nuitia. Kauaka te Kawanatanga e hanga ture ko ratou anake, e he ana tena hua atu me mahi tahi te Kawanatanga me nga Maori me homai ma tenei whare e whakamana. Ki te mahi peratia he ture kaua tenei whare e whakauruuru he rarangi kino kei he katoa ona ritenga i te mea ka tahi nga Maori ka hanga tahi i tetahi ture e pa ana kia ratou. Me whakaaro te Whare, nuku atu i ie 30,000,000 eka kua riro i te Pakeha. Kaore ranei e ngata o ratou puku i tenei? Me waiho te toenga ki nga Maori ma ratou e whakahaere, nana ka raruraru kaore he tikanga na nga Maori hoki e hara i te Kawanatanga e tenei Whare ranei. Ki toku whakaaro me kati te Pire a te Minita Maori ko te arai i te hoko anake i te whenua a Tawhiao. Me whakarereke taua Pire inaiane i reira ahau i mea ai me nuku atu mo te rarua te korerotanga kia pataia a Wahanui kia whakauruhia he rarangi hei whakamana i tana i hiahia ai. Mehemea ka paahi tenei ture inaiane nui atu te wehi o nga Maori o taua takiwa, a tera e tupu mai he rarururu e kore e taea te whakahaere. Erangi mehemea ka whakamana te Kawanatanga i te hiahia a Wahanui ka tautokona ratou e ia he pai tona mutunga iho. Kei te rereke hoki te ahua o te takiwa a Wahanni. Kahore i ata mau i ahau nga kupu a te Minita e korero nei ia mo nga here i runga i te whenua Maori. E rite tahi ana ta maua whakaaro kei te noho mate rawa atu nga Maori inaiane. E whakapai ana ahau ki te kupu a te Minita e mea nei ia kaore e tika kia akina nga Maori engari ka whakahere ngawaritia. Me whakauru he kupu pena mana ki tana pire. Me ata whakaaro te Whare nui rawa atu te mate a nga Maori i etahi takiwa o tenei motu, e tino inoi ana ahau kia whakakorea nga kino kia whakaorangia ratou. Kaua te Whare e whakaae ki te Pire inaiane me whakarereke. Mehemea ka puta penei tera e haere etahi Pakeha kino ki te whakawai i nga Maori kia kawea taua ture ki o ratou takiwa. Ko ahau me oku tangata kei te whakaae tonu ma te Kawanatanga matou e awhina i runga i te whakahaere o a matou whenua. Kaore matou i te tupato ki te Kawanatanga otira manga Maori te whakahaere tuatahi. Te take i penei ai ahau he iwi mohio to Pakeha e hara i te mea e mau tonu ana nga Minita o tetahi Kawanatanga kaore, he tau ano he Kawanatanga ano me ona tikanga hou. Tera pea e rereke noatu nga ture a nga Kawanatanga ka ara mai a muri nei, na reira e mea ana ahau me waiho ki nga Maori anake te whakahaere mo a ratou whenua. E whakaae ana ahau mo te kupu a te Minita Maori kia waiho nga rarangi whakahaere o tenei Pire mo tera Paremete mahi ai. Ko tetahi wahi anake e whakamana inaiane hei arai i nga mate me nga raruraru kei haere mai ki runga ki te whenua e tika ana kia peneitia i te mea kei te tohe etahi tangata ki te hoko i etahi wahi o aua whenua, kua tono hoki ratou kia whakaturia he Kooti Whenua Maori mo taua takiwa. I to maua taenga atu ko te Paraime ki Whatiwhatihoe i tera tau i whakakorea e ia etahi ruri me etahi mapi na reira ahau i mea ai kia whakaarohia tonutia he tikanga mo te haerenga mai o Wahanui ki te aroaro o tenei Whare. Taua tono i haere mai ai e penei ana, e ki ana ia ki te Kawanatanga, "Puritia atu o kuri kei haeremai ki te kai i aku hipi." Teritenga o tenei kupu kia araia nga Pakeha e haere ana ki tona taklwa whakararuraru ai, i te mea e mohio ana ia e kore ia e kaha ki te arai, mehemea ka pokanoa ia ki te tataki i aua kuri ka kaha tonu te Minita ki te whakakihi kia tere ai ta ratou haere. Kua whakaaro nui ahau ki te korero a Wahanui, a ki toku mohio me kaha rawa te Minita Maori ki te arai i aua tu raruraru kei haere atu ki tona takiwa, me whakatu he taiapa tawhio noa taua whenua a me waiho ma te tangata whenua e whakatuwhera te keeti kia tomo atu ai he mea ki roto. Ka tuaruatia aku korero, tuatahi te Kooti Whenua Maori, tuarua me waiho ma nga Komiti e whakahaeve ia poraka ia poraka whenua, tuatoru kia whakaturia he tangata pai hei whakahaere i nga whenua a nga Maori kia whakaakona ratou ki nga ritenga katoa e whiwhi ai ratou ki te rawa me te ora e whai atu ai ratou i nga tapuae o nga Pakeha. Te take i kaha ai nga Pakeha ko a ratou tikanga whakatopu i a ratou, to ratou take kaha tenei. Kaua te Kawanatanga e tango ki a ia anake te mana o te whakahaere, kati iho mana ko nga take me nga reiti e tangohia nei i runga i nga whenua Maori. I runga i nga tikanga Maori o mua, i riro anake i nga rangatira nga painga me nga oranga o te whenua ara nga manu me nga aruhe me nga momonatanga katoa. Na inaiane kua riro aua momonatanga i a te Kawanatanga i a te Kuini. Kati ma ratou, waiho ki nga Komiti Maori te whakahaere e tau ai te Pakeha ki runga ki a ratou whenua, engari e tika ana kia whaimana ana te Kawanatanga, otia ko te mahi nui me waiho ki nga Maori. Titiro ki te mana nui kua hoatu ki te Tumuaki o te Kooti Whenua Maori kei a ia anake te tikanga mo te whakaae mo te whakakore ranei i nga whakawa tuarua, a he nui te mate kua tau mai ki nga Maori i runga i taua tikanga. Titiro ki te tini pitihana tono whakawa tuarua kua tae mai ki te Komiti tikanga_Maori ko au tetahi mema o taua Komito kua kite ahau kaore rawa a matou mana kei te Tumuaki anake, nui atu te mate kua pa ki

nga Maori mo tenei mea. E kore hoki taua Tumuaki e whakaae ki te whakawa tuarua nana ano hoki te whakawa tuatahi. Wai hoki ko te mana mehemea ka waiho ki te Kawanatanga anake ka tahuri ratou ki te hoko ki te reti i nga whenua a nga Maori kaore a ratou patai ki nga tangata whenua i te tuatahi a he raruraru nui tonu mutunga iho. Tera pea e pai te whakahaere a tetahi Kawanatanga, kei tetahi Kawanatanga o muri ka kino pea. Ka haere he Maori ki tetahi Pakeha korero ai i te mate kua pa ki a ia he whiowhio kau tana mahi kaore e whakarongo. Na he tikanga ko i mua i waiho ki o matou rangatira te whakahaere ki te mahi kino ratou ka taea te whakahe tau ana te whakama nui kia ratou. Engari kaore he whakama ki tenei iwi ki te Pakeha e rite ana ratou ki te whakapakoko kowhatu kei waho anake te aroha kei roto me te punga, parekareka ana a ratou korero muri iho ka anga ke. E tono ana ahau ki tenei Whare kia whakaaro ratou na ratou anake te mahi i mua, waiho te paku toenga o naianei kia matou ki nga Maori. Mehemea ka whakaritea a matou hiahia kua tau mai te ora kia matou. Kaore au e ki atu na te Kawanatanga anake tenei painga ka whakataikiu ahaa ki nga Mema o tenei whare. Te mea nui ki roto ki teuei Whare ko te pootitanga ka riro ma te pooti nui e whakamana te ture pai te ture kino, kaore i te paingia e nga Maori tenei tikanga, erangi ki te paahitia he ture pai e tenei Whare ka tahi au ka mohio kua tau mai he maramatanga ki nga iwi Maori. Ka tahi ka rite te mahi o tenei Whare ki nga tangata e atawhai ana i nga turoro me nga rawa kore me nga mea e aue ana i te mate. Me whakarite e ahau nga ture kino i mahia i mua ki tetahi takuta e rapu ana i te mate o tetahi turora ka tahuri ka haehae nui rawa atu te mamae e pa ana ki taua turoro i runga i te mahi a te takuta i tona mate o te tuatahi. Kua mutu aka korero mo nga tikanga o tenei Pire mo te whakaoranga i nga whenua o Wahanui.

Paraire te 7 o Nowema, 1884.

Ture Whakanohonoho Whenua Maori.

Te Puke Te Ao.—E hiahia ana ahau ki te korero mo tenei mea, ara mo nga kupu a te Pirimia e ki nei ia e kore te Kawanatanga e whakaae ki nga rarangi hou. Ko tetahi o aua rarangi i whakaurua e te whare o runga e rite tonu ana ki te rarangi i hiahia ai ahau kia apititia ki tenei Pire i mua o te pahitanga. Otiia i te mea kua kite ahau kua kore te Kawanatanga e whakaae inaianei ki nga rarangi i apititia e tera Whare, heoi kua mohio ahau kei te hiahia te Kawanatanga ki te muru i nga whenua a nga Maori inahoki ko aua rarangi e penei ana ara e rapu ana i nga tangata whai take ki te whenua. Ka kitea ratou e te Komiti, heoi kua mana ta ratou tuku i te whenua. Kua kore hoki e taea e te Kawanatanga te mohio kowai te hunga tika ki te whenua, kowai te take kore. Ki toku mohio engari ngari te Komiti Maori, ka mohio ratou ite mea e ara tau ana ia ratou nga tikanga Maori. Kaore e mohio nga Pakeha; heoi ta ratou i mohio ai ko nga tikanga moni. Tera pea etahi tangata, ahakoa parekareka a ratou korero, he paku noa iho te paanga ki te whenua. E tino whakapai ana ahau ki nga rarangi i whakaurua e tera whare. Ko te mea tika rawa ma nga Maori Komiti e rapu nga take ki te whenua. E hara i te mea he taugo tenei i te mana o te Kawanatanga, kaore, erangi hei whakamatau. Tetahi, he papatupu enei whenua. Kaore ano kia ekengia e te Kooti Whenua Maori, koia ahau i mea ai, ma nga Komiti e whakahaere, a ma ratou e pare atu ki te Kawanatanga. Kaua te Kawanatanga e arai i te whakahaere a nga Komiti i te whenua, ite mea kua whakamana e tenei Whare aua Komiti i te tau 1883, ara Te Ture Komiti Maori, 1883. Na kua rongo ahau ia te Pirimia e korero ana e kore ia e pai ki nga Komiti; na reira ahau e ui nei: Heaha te take i whakamanaia aua Komiti i tera tau, ka tangohia taua mana inaianei? Me korero katoa tatou mo tenei mea.

Wi Pere.—Ko toku tino hiahia me whakaae te Kawanatanga ki nga rarangi hou o tera whare. He nui rawa te painga mehemea ka whakaaetia. Tona tino putanga ko te whakanohonoho wawe tanga o te whenua. Ki te kore e painga enei rarangi, tera e tupu ake he kino, a e kore e nohoia te whenua. Me poropiti ahau, ki te kore e whakaaetia aua tekiona hou nei ekore taua whenua e whakahaere i tenei tau. Kua ki mai te Pirimia e kore ia e pai ma nga Maori e whakahaere nga hoko me nga reti o te whenua. Kati ra, ka mohio nga Maori i runga i tenei, tera e mahi he te Kawanatanga ki nga Maori.

Te Taute.—Kahore.

Wi Pere.—A heaha te take ka hiahia ia ki te tango i te mana a aua Komiti. E wehi ana ranei ratou ki nga iwi Maori? Ki toku mohio me whakangawari te Kawanatanga me whakahaere tahi ratou ko nga Maori, mehemea ka peratia he nui te painga ka puta mai i te mea kua araia te whakahaere a nga tangata ra waho. He aha te take e maharahara ai te Kawanatanga? Kua korero mai nga mema Maori, e pai ana kia waiho te whakahaere o te whenua ki te Kawanatanga me nga Komiti Maori, otiia kaua te Kawanatanga e hoko ki nga tangata takitahi. E rua nga he o tera tu mahi, ki te hoatu he moni kia ratou muri iho ka kitea e te Kooti kaore o ratou paanga ki te whenua kua ngaro ikona te moni a te Kawanatanga, a tera e tau te mate ki te whenua. Tetahi i runga i te pai korero a tetahi tangata tera te Kawanatanga e tuku pohehe i te moni ka waiho taua mea hei raruraru ki te iwi nona te whenua. Kaua te Kawanatanga e wehi i te mea kua araia te hoko ki nga Pakeha ra waho. Mehemea ka waiho ma te Kawanatanga me nga Komiti te whakahaere tera e marama kua kore e rite ki nga mahi kino kua hori ake nei. Kua araia te mahi kino a nga Pakeha kei te tuwhera tonu te kuwaha mo nga mahi kino a te

Kawanatanga koia au i mea ai ma te Kawana tahi me nga Maori e whakahaere te whenua. Kaore matou nga Maori e penei kei te utu nui anake te tikanga otia e kore nga Pakeha e tuku i a ratou whenua mo te hikipene, £2, £3, £10, ranei heoi na te mea he iwi kuare te Maori na reira ka homai te hikipene mo te eka. Erangi na te mea kua matau haere nga Maori na reira e tika ana kia mahi ratou i nga ture mo a ratou whenua. Kua hiahia te Kawanatanga ki te hanga i te reriwe kua whakaeta e nga Maori, na ki te hiahia te Kawanatanga ki nga whenua ki te taha o taua reriwe me haere ratou ki nga Komiti whakahaere ai he tikanga kia tau ai te tika ki nga Maori kia we te kapi te whenua i nga Pakeha a ka puta mai he moni nui ki te Kawanatanga me te Koroni i te mea kua nui nga tangata hei utu i nga takoha i te mea kua nohoia katoatia nga whenua Maori. Atiia kaua te Kawanatanga e akiaki i nga Maori ki te tuku i a ratou whenua mo te hikipene i te mea ki te riro mai aua whenua i te Kawanatanga tera e hokona mo te £1, £2, £3, ranei. Titiro kua pau katoa nga whenua a nga Maori me pai rawa te whakahaere mo te wahi e toe ana. Tera e pai mai nga Maori ki te Kawanatanga a me pai hoki te Kawanatanga. Mehemea ka penei tonu te whakahaere a te Kawanatanga tera e kino a e kore e whakanohoia te whenua, tera e kiia kua kore te Kawanatanga e hiahia ki te pai erangi he kohuru i nga Maori tana i pai ai inahoki mehemea ka hoatu te utu iti rawa mo te whenua e rite tonu ana tena ki te kohuru i nga tangata. I whakaatu mai a Wahanui ki ana hiahia ki tenei Whare katahi ka akina te mahi o tenei Pire paahitia ana i taua po ano. Ka korero ahau inaianei mo te kupa a Ta Hori Kerei e ki nei kaore ia e pai kia hokona poraka nuitia e nga Komiti ki Ingarni. Taku kupu mo tena e kore nga Maori e whakaae ki te tuku pera i ta ratou whenua, e hiahia ana ahau me ruri te Kawanatanga i te whenua me tapatapahi kia ririki nga poraka ka tuhu atu ai ki te tangata nana te utu i rahi ake. E he ana te tuku he 20,000 eka, he 30,000 eka ranei ki te tangata kotahi, mehemea ka pera te tikanga ka takoto mangere te whenua, kaore e tau mai he ora ki te Koroni. Me mahara te Kawanatanga he Koniti te mea tika hei whakahaere i te whenua me tu he Komiti mo ia poraka mo ia poraka ko aua poraka he mea pooti katoa e te hunga nona te whenua e pai ana hoki kia whakaturia he poari hei whakahaere. Me whakahoa te Kawanatanga ki nga. Maori kauaka e mauria ki Ingarni te whakahaere mo te whenua. Heoi pea te take e kawe ana ki reira kore nga Maori e mohio pewhea te utu mo a ratou whenua. Ki toku whakaaro me atawhai te Kawanatanga ki nga Maori i te mea he morehu ratou he toenga no era Kawanatanga me era ture otia inaranei kei te kohuru tenei Whare i a ratou engari te Whare o Runga i whai tohu pai atu te mahi o te Kaunihera koia ahau i tono ai me whakaae hoki tenei Whare, kaua e pootitia tenei mea i te mea tokowha tonu matou nga mema Maori. Tetahi me whai aroha te Kawanatanga ki nga Maori e inoi tonu ana ki tenei Whare i nga tau katoa kia paahita he ture tika hei whakahaere i nga tikanga Maori. Ki te kore o whakaaetia nga rarangi hou o tera Whare heoi kua mohio ahau kaore he pono i roto i te whaikorero a te Kawana. I ki hoki te Minita Maori ka mahi tahi ia me nga Maori kei te takahi ia i taua kupu inaianei inahoki kua kore ia e whakaae ki nga rarangi hou nei. I roto i nga tikanga o tenei pire kua araia e te Kawanatanga te hoko a nga Pakeha noaiho, he aha te take e matakai ai te Kawanatanga inaiane? Titiro ki toku takiwa i te tau 1869, ka mea te Kawanatanga, "Tuku mai a koutou whenua kia matou ma te Kuini e tiaki kei riro i nga Pakeha." Muri iho ka tukua mai he Kooti whenua Maori ka whakahaerea nga whenua i roto i taua Kooti ka whakataua ki te hunga nona a no te tau 1872, ka tahi ka kitea kua eke te tikanga Tioti Tenata ki aua whenua kua kore e taea te whakahaere ki nga uri e te hunga Karaati. Heoi mohio ana nga Maori inaiane, i he te kupu a te Kawanatanga ma te Kuini e tiaki nga whenua, ko te tikanga ia o taua Ture kia riro ai aua whenua ki te Kawanatanga ana mate katoa nga tangata Karauna Karaati. Kaua hoki te Kawanatanga e whakahaere pena mo ana whenua e korerotia nei. Tera e whakaaro rangatira mai nga Maori, a tera e oti wawe te reriwe, heoi pea te take roa he kore moni e hara i te Maori tera whakaroa na ratou. Kua kiia hei pianga mo nga Maori taua reriwe, e he ana taua kupu mehemea he wehi to tetahi tangata koi ora nga Maori kati ra kaua e mahia te reriwe waiho noaiho te whenua. E hara i te mea e whakakore ana nga Maori i nga reiti aha koa he iti rawa te tika e puta ana mai kia ratou mo a ratou whenua. Titiro ki te waapu i Poneke nei na nga Maori ke te wahi e turia nei ko uta anake i hokona ki te pakeha ko te moana he tahuna pipi tangohia ana. He nui nga moni a nga Maori e pau ana hei tika mo te katoa. Nga takoha moni i runga i nga hoko whenua Maori e riro ana i te Karauna he iti rawa te toenga e waiho ana ki nga Maori a e korero tonu nei nga pakeha na ratou i whakanui nga utu o nga whenua Maori ko a ratou ngaherehere me nga manu me era tu mea na inaiane kua pau nga manu me nga kiore Maori i nga kararehe Pakeha ko nga tangata anake e toe ana, a kei te patua ratou inaiane kia kotahi tonu te matenga me te ngaromanga. E ki ana ahau me timata te Kawanatanga ki te whakaora i nga Maori inaiane ko nga Pakeha e noho ora ana, kaua te Kawanatanga e maharahara e manawa pa mo te hunga ora erangi me titiro ki nga turoro ki nga rawakore me whakaora ratou i nga turingongi me nga haua me nga huango. Mehemea ka whakamana tenei Pire e kore e mutu to haere mai o nga Maori ki te kawe mai i o ratou mate me a ratou whakahe ki tenei whare. E kore ahau e hoki atu i raro i a koutou i nga Pakeha. Me tahuri mai ki aku korero whakarongo mai ki au e poroporoaki ana ki taku whenua, e whakpuaki ana i nga mate o toku iwi. Ka toru tekau tau e rnahi ture ana, tenei whare mo nga Maori na nga Pakeha i ako nga Maori ki te Kooti i a ratou whenua. Ko nga rarangi e apititia ana e tera whare he pai rawa he penei kau ma nga Komiti Maori e rapu nga take ki te whenua. He aha te take e arai ana nga Pakeha i tenei mea pai noaiho. Mo te aha kia whaimana to Kawanatanga ki nga tangata takitahi? Me te mea e wehi ana te Kawanatanga ki nga Komiti Maori, heoi te mahi

a au Komiti he whakahuihui i nga tangata kia rongo ratou i nga whakaaro a te Kawanatanga. Ki toku mohio e whakapae tika ana ahau ko te tino hiahia a te Kawanatanga he hoko i nga whenua, mehemea he pena kati ra me tuku hoki nga Pakeha ki te hoko kia whiwhi ai te Maori ki te utu nui. Me whakarongo te Kawanatanga ki nga korero a Wahanui kei te pai rawa ona whakaaro, na me manaaki tenei Whare i ana korero. Kaua te Whare e kata ki au i te mea e korero ana ahau i runga i te mamae o te ngakau, korero ana ahau i runga i te kuaretanga toku tino hiahia he arai i nga mate nui e tata ana te haere mai kia matou i runga i te mahi o tenei Whare. A tera e kitea a muri nei te he o au mahi. Kaua te Kawanatanga e tahuri ke me anga mai ki nga Maori kei a ratou te tikanga mo nga ritenga Maori kei te taha Pakeha te ritenga mo a ratou mea ake. Mehemea ka kite au e whakahoa ana te Kawanatanga kia matou e kore e hamumu taku waha, ki te kore te Kawanatanga e whakarongo taea te pewhea e ahau. I pootitia ahau e toku iwi hei kawe mai i a ratou mate mei kore e atawhaitia ratou e tenei Whare. Kaore ahau i haere mai ki te whakawehiwehi engari i haere mai ahau ki te inoi kia tirohia matou mate e tetahi tangata ngakau mahaki kia whakaarohia matou. Kaua e whakahe ki te roa o aku korero ka toru rnarama e mahi ana tenei Paremete i nga take Pakeha anake. Heoi te mea i mahue ki au ko te poroporoaki ki te whenua ki te iwi ka riro nei i te mate, me pewhea hoki e ahau tangata kotahi i roto i nga mano. Mehemea tenei tetahi tangata kotahi e aroha ana ki nga Maori me tu mai ia inaiane i kia kitea tona aroha, kaua e wehi me whakaaro ki te tika ki te pono ki te aroha kaore akutake korero ke. Kua ki te Pirimia e kore ia e whakaae ki nga kupu apiti a tera Whare, kua mohio ahau ki te ritenga o tenei kupu ana, tona mutunga iho ka toremi nga Maori ki te reinga. Ahakoa ki mai te Pirimia he whakaora tana i nga Maori keihea te tohu e mohiotia ai? Mehemea ka whakaaetia e ia nga rarangi hou ka tahi au ka whakapono ka takoto atu ahau i raro i ona waewae. Me tautoko nga mema i ahau inaiane. Tera e whakahoa a Wahanui ki te Pirimia me te Minita Maori mehemea ka atawhaitia ia e raua. Nui atu toku aroha ki taua rangatira i a ia e tu herehere ana i roto i tenei Whare; i a ia, e haerere tonu ana i ia ra kia kite i nga Minita ano he kai-inoi ia, a he aha te putanga mai o au mahi? Ko te homaitanga o tenei Pire hei whakamate i a ia. Kei pouri mo aku korero, te take o taku korero penei he morehu kau nga Maori, heoi to matou take i haere mai ai ki tenei Whare he rapu i te ora, ki te whiwhi matou hei tika tena mo te Koroni katoa. Kaua tenei Whare e wehi ki nga rarangi hou o te Kaunihera. Kei tenei Whare anke te kaha me te mana mo te hanga ture pai kino ranei, tena ko matou ko nga Maori haore a matou whare penei. Heoi taku he tono tonu, he inoi tonu kia whakaaetia nga rarangi hou nei i te mea he iwi kotahi tatou kaua e ngangare nga tuakaua me nga teina he whanaunga kotahi tatou kotahi te tupuna i puta mai ai tatou. Ki te kore e whakaaetia toku hiahia e kore e mutu taku korero. Ki toku hiahia ma nga Komiti Maori e whakahaere nga whenua. E rapu ana matou i nga take i whiwhi ai te Pakeha i te ora kaore kau hoki he whenua a nga tini Pakeha e moho mai nei i Poneke nei, kei te huna nga Pakelia i tenei taonga nui kei whiwhi nga Maori, he mahi Komiti pea na reira kaore e whakaae te Kawanatanga kia whiwhi matou i nga Komiti. He wehi pea kei tapatapahi nga whenua ki nga poraka ririki hokohoko ai, a tupono tonu nga Maori ki te ora. Mehemea ka tukua mai te mahi Komiti kia matou e kore e mutu taku koa me toku hapai i tenei Kawanatanga. Whakaorangia matou inaiane. He aha te take puritia ai nga mea e tono nei ahau? Mehemea ka whiwhi ahau ki taku i pai ai maku e ki atu te wahi ki te Kawantanga me te wahi ki au. Mo te aha kia riro ma te Kawanatanga anake te koha ka kore ki au. Kei te nui rawa toku aroha ki nga iwi Maori, nuku atu i te aroha o te tamaiti ki tona whaea, koia ahau i mahara ai me aroha ano te Pirimia kia matou. E pai ana ahau me whiriwhiri te Kawanatanga erangi kaua e whakakorea taku tono i te mea e tino tika ana, ta te mea kua pa mai te mate mui ki au a kaore he whakama a te turoro ana tono ki te rata kia whakaorangia ia keihea hoki he huarahi ke mona e ora ai? Me whakaaro rangatira mai ki au ki tenei turoro e korero atu nei, e rite ana hoki te Kawaantanga ki te takuta. Mehemea ka whai aroha nga mena o tenei Whare ki nga Maori kaore e tapepa ke ratou, e kore nga Maori e whakatete i nga hiahia a te Kawanatanga. Erangi kaore au e pai ki tenei tikanga ma te Kawanatanga anake e hoko i nga whenua a nga Maori, me anga atu koutou nga mema ki te whakorero a Ta Hori Kerei, e ki nei ia e pai ana nga rarangi kua honoa ki tenei Pire e te Kaunihera. Mehemea ka whakaaetia e to Kawanatanga toku hiahia ka whakamutua e au aku korero. He aha te mahi ke ma te turoro he inoi tonu. Mehemea tenei to tatou Kuini te noho tata mai kua haere au ki a ia mana au e whakaora. He Kawanatanga hou tenei, kia hou hoki nga mahi, kaua e whai i nga tapuae o era Kawanatanga. E akiaki ana ahau kia tere te whakaae mai, e kore e taea e au te tatari roa, koia ahau te tono nei me whakaaro mai tenei Whare kia matou.

Minita Maori.

H. K. Taiaroa tana patai ki te Minita mo te taha Maori, Mehemea ka whakaturia e te Kawanatanga tetahi tangata Maori hei Minita i raro ano i te tikanga kua whakaaetia nei e te Ture?

Te Parani—Tana kupu whakahoki, kei te rapu whakaaro te Kawanatanga mo runga mo taua tikanga.

Hatarei te 8 o Nowema, 1884. Urupa I Ruapekapeka.

Hakuene i patai ki te Kawanatanga, Mehemea ka tahuri ratou ki te rahui me te taiapa i te urupa i tanumia ai

nga Apiha me nga hoia i mate i te whawhai ki Ruapekapeka, ki te kawe atu ranei i a ratou ki te urupa i Ratara tanu ai, notemea hoki kei te parautia taua wahi e tetahi kaimahi paamu? I patai atu au i tenei i runga i te nui o toku pouri mo aua hoia i mate i te whawhai e takahia noatia ana.

Te Taute.—E whakapai atu ana ahau ki te Mema na mo tana whakaatu mai mo runga mo taua mea, a ka tahuri te Kawanatanga ki te whakahere tikaanga kia mahia tana e tono mai na.
Niu Tiren. Nga Korero Paramete. Tau, 1885. Poneke: I TAIA I RUNGA I TE MANA O TE KAWANATANGA O NIU TIRENI, N GEORGE DIDSBURY, KAI TA O TE KAWANATANGA. 1885.

Niu Tiren. Nga Korero Paremete Whare O Runga, Tau 1885. Nga Whai Korero a nga Mema Maori.

Taite, te 11 o Hune, 1885.

Ko te Huihuinga Tuarua o te Paremete Tuaiwa o Niu Tiren i whakatuwheratia e te Kawana i tenei ra, pai ana ia ki te whakapuaki i enei kupu.

Whai Korero.

E nga Rangatira Honore o te Kaunihera me nga Rangatira o te Runanga Nui,—

Ka koa nei ano ahau i te mea kua pa kia koutou hei awhina i au i roto i te Paremete.

Ko te ngoikore haere o nga mahi katoa o te koroni i to koutou huihuinga i te tau kua pahure ake nei kua ahua kore inaiane. I etahi wahi maha ahakoa te iti o te utu o te wuru me te witi, kua nui haere nga mahi o te koroni a mua ake nei.

Ko te ata noho o nga Maori i raro i te tore me ta ratou whakahoa mai ki te hanga i te rerewe, he mea whakapai tenei ma koutou. Ko te hiahia tenei o aku Minita i runga i te whakahereti-kanga i runga i te tika me te mau ano ki te Ture. E kitea ana i nga kainga Maori katoa te tohu o to ratou atanoho ma to ratou aroha hoki. I mua ake nei ke etahi iwi me etahi hapu e wehe atu ana i te Pakeha, kua hiahia inaiane ki te whakahaoa ki te Kawanatanga. E whakaaro ana aku kaiwhakahere ko te mea tika kia kaua e puta he he a mua ake nei me kimi i tetahi tikanga hou hei whakahere i nga whenua o nga Maori. Ko te huarahi e mana ai tenei tikanga ki nga Maori ki te koroni hoki e meatia ana kia tukuna he Pire kia koutou hei whakahere i te hoko me etahi tuku i nga whenua o nga Maori.

Ko te mahinga i te tino reriwei o Aotearoa i timataria paitia nei i Kihi-kihi i nga ra o Aperira kua pahure ake nei, tera e puta he tino painga i waenga o te Iwi Pakeha ki te Iwi Maori, a i te mea ka whakaritea he whenua hei wha-kanohonohono tangata ki te taha o te taha o te raina tera a nui noa atu te raina tera e nui noa ata te whenua e niahia tuturutia hei painga mo Aotea roa.

I tupato i haere tika hoki te whakahere a akn Minita i etahi atu mahi nunui, e whakaaro ana e kore e roa ka oti te reriwei timata mai i Poncke tae atu ki Nepia. E tere rawa ana te mahi i te reriwei nui tonu o Otakou ka oti ka puare nga whenua o uta o taua porowini takiwa,

I hohoro tonu te whakarite tikanga i raro o te ture reriwei o te Tai Rawhiti o te Tai Hauauru o Whakatu hoki. E noho tumanako ana aku Minita i runga i aua tikanga whakahere, e kore e roa kua honoa atu a Whakatu me te Tai Hauauru ki to Tai Rawhiti o te Wai-pounamu, a hei nui hoki te whenua i runga i tona ahua ano ma te reriwei anake e taea ai te mahi. E whakaaro ana aku Minita he nui rawa te hua e puta ki te koroni i runga, i re whakapuaretanga o enei raina tae atu ki te Tai Hauauru ma te mahinga hoki i te whenua me te pupuri i etahi poraka e nui haere ai tenei tikanga.

Ka tonoa koutou kia whiriwhiri mai mehemea e kore ranei e pai me te whakahere o nga rerewe kua oti nei te mahi, kia tukua ma etahi Poari e whakahere nga reriwei katoa. Ka tukua atu e oku Minita tetahi Pire kia koutou kia ahei ai ta koutou whiriwhiri i enei mea.

I runga i te whakamananga o te Paremete 1882, a ia koutou ano hoki i tenei Paremete kua mutu ake nei kua whakaherea nga namanga moni Kotahi Miriona me te Kotahi Miriona rima rau mano pauna, a ngawari rawa nga tikanga i riro mai ai aua moni ra, ka whakaaturia kia koutou nga pukapuka mo enei namanga.

Mea ake nei whakatuwheratia ai tetahi whare matakitaki taonga ki Poneke nei, a ki te whakaaro a oku Minita tera e kaha haere nga mahi whai rawa puta noa te Koroni katoa. Ka tonoa kia whakamana e koutou kia uru tahi tenei Koroni ki te Whare Whakakitekite o nga Koroni katoa me Inia hoki, ka whakapuaretia ki Ranana i tenei tau e haere ake nei. He takiwa pai tena kia whakakitea nga tini taonga me nga tini mahi pai o tenei

Koroni.

He nui nga whakaaro e ahu ana ki nga tikanga whakanoho tangata mahi whenua. Ko nga kainga kua whakanohoia peratia i raro i nga tikanga kua kahititia ka nui te ahua pai o te haere. Ko nga tono whenua nuku noatu i te whenua e watea ana mo taua mahi. He nui nga whaikorero kua puta mo te ahua o te Kaunihera, ka tukua atu he Pire whakarite i nga tau hei tuunga mo nga tangata e karangatia ana ki taua Kaunihera ma koutou e hurihuri.

E nga Rangatira o te Paremete,—

Ka tere te whakatakoto ki o koutou aroaro nga pukapuka o nga moni o te Koroni, kua mahia nuitia aua pukapuka kia tika ai nga mahi kia kaua e pau nui nga moni o te Koroni.

Ki te mahara a oku Minita he takiwa tika tenei kia whakaaroohia nga takoha kia whakatikaia, a tera e hohoro te tuku atu i etahi tikanga mo enei mea.

E nga Rangatira o te Kaunihera me nga Rangatira o te Paremete,—

I muri mai o tera Paremete tu wehi-wehi ana mo te aranga o te pakanga ki Ruhia, mahara ana oku Minita e tika ana kia mahia nuitia nga tikanga e kaha ai te Koroni ki te whakahoki i te hoa riri. I runga i enei mahi he nui te moni i whakapaua. Ko nga taone nui o te Koroni kei te tiakina kia ora ai, a ka tonoa ano kia whakaaetia e koutou etahi atu moni hei tino whakaotioti i enei mahi. Ka uia koutou kia whakapuakina a koutou mahara mo nga mahi o te moana, me nga mahi i uta hei arai atu i te hoariri.

Kua puta te hiahia i roto i te Koroni kia whakatikaia te tikanga whakahaere o ia takiwa. Ki te whakaaro a oku Minita mehemea ka mahia he Ture hou kaua e taupatupatu i nga ritenga e mau nei, mehemea koa e taea ana te whakahaere. Kua hanga, e ratou etahi pire hei whiriwhiri ma koutou hei whakanui haere i nga mana o nga Ropu Takiwa, kia whiwhi ai ratou i te oranga mo a ratou mahi. Kia kaha ai ratou ki te mahi i a ratou mahi nuinui, kia kaua e hokihoki mai ki te Kawanatanga ki te; Paremete hoki tono moni ai.

Kua whakaaro nui oku Minita ki nga tikanga e nui haere ai nga rawa e puta mai ana i te Mahinga Koura, Waro, me era tu mea. Kanui te whakarongo pai mai a nga tangata mahi pera ki nga whakaakoranga me nga whai korero mo era tu mea, me ta ratou hia hia kia whakaturia he tino kura hei tohu tohu kia tino mohio ai ratou. A tera koutou e tonoa kia awhinatia tena mahi kia kaha haere.

Tera atu hoki etahi mahi rawa e tika ana kia ata tirohia e koutou ara nga motu ngaherehere i te mea ka tika te whaka haere ka whai mahi te tini tangata me te kake haere o nga hua e puta ana mai. He nui rawa nga rakau pai e tino mau maua noa tia ana inaianei, i runga i ke kore tupato, a ma koutou e ata whakaaro mei kore e tika te tiaki me te whakahaere pai i nga ngaherehere o te Karauna. Kua oti tetahi Pire te mahi a ka tukua atu ma koutou e whakaaroaro.

Ko nga mahinga ika ahakoa e mohiotia ana he taonga nui era kaore ano kia tino tirohia enei mea. Ka tukua atu kia koutou tetahi tikanga hei whakakaha i tenei mahi a ki taku mohio tera koutou e rapu nui i ona tikanga.

I muri mai o tera Paramete i te whakaaro nga Minita i te ahua o Niu Tireni me nga Koroni o Atereria me nga motu hoki ki enei moana. I whakahengia e oku Minita tetahi pire i whakatakotoria ki te Pareniete o Ingarangi kia whaitakiwa koutou hei whakapuakanga i o koutou mahara i runga i tenei mea. Ko te meera hou ki nga Moutere i whakaniana e koutou i tera Paramete, tera e nuku haero i nga mahi ma te whakakotahi i nga huarahi e whai rawa ai aua Motu me Niu Tireni. Ka whakatakatoria ki o koutou aroaro nga pukapuka o te Heketari o nga Koroni me nga Pirimia o Nga Koroni o Atereria me te Kingi o Hamoa hei titiro ma koutou.

No muri mai i te whakakorenga o nga Porowini ka kitea te taumaha o ng tikanga whakaora i nga rawakore me nga turoro. Ki te whakaaro a oku Minita e kore e tika ma te Kawanatanga nui e whakahaere enei mea, engari ma ia takiwa ano ia e whakahaere, Ka whakatakotoria he Pire mo tenei mea hei mahi ma koutou.

Ka tuku atu e au hei ata hurihuri ma koutou i etahi Pire mo etahi tu mahi, hui atu ki te Pire whakakotahi i nga Ture Whenua, me tetahi Pire mo nga Kamupane Inihua, mete Ture Hara Kirimina, me te Pire whakatikatika i nga a Ture Whakahaere Taone, me te Pire whakatikatika i nga Ture Whenua Maori, me nga Ture Tuku Whenua, me tetahi whakamana i nga Poutapeta ki te tuku takai taonga i roto i nga meera, me te whakaputa i nga nooti moni Poutapeta.

E tino inoi ana ahau kia tau te atawhai o te Atua ki runga kia koutou, kia oti pai a koutou mahi nunui i runga i te tika.

Taite, te 25 o Hune, 1885.

Te Kohimana Mo Te Waipounamu.

H. K. Taiaroa.—E te Tumuaki me nga mema honore o te Kaunihera, e hiahia ana ahau kia whai-kupu au kia koe me nga Memu o tenei whare, i mua atu i taku whahamaramatanga i te motini e mau nei i taku ingoa. E mohio ana ano nga Memu o te Kaunihera ki taku tuunga i mua hei mema mo tenei whare, kei te pouri au mo te Whitika e ngaro nei i te mea e whahahua ana au i tona ingoa. I nui rawa toku pouri i te whakahenga o toku noho

i roto i te Kaunihera, i pouri hoki etahi o aku hoa Mema i roto i tenei Kaunihera me tera Whare o te Paremete, me oku hoa i waho o te whare me oku whanaunga ano hoki. Inaiane i au kua hoki mai nei e hiahia ana ahau kia whai-kupu whakapai atu kia koe me nga Mema o te Kaunihera, kia puta hoki taku whakapai ki nga mema o te Komiti i tukua nei ma ratou e whiriwhiri taku nohoanga. E hiahia ana hoki au inaiane ki whakahonore au ki te Kawanatanga nana nei i pai ki te karanga mai ano i au ki tenei Kaunihera. Na i au kua hoki mai nei e hiahia ana au kia tanumia atu te pouri i puta ake pea i te whakahenga o taku noho i konei i mua. Heoi anoaku kupu mo tenei he mea naku kia noho hoahoa tatou, kia noho ai ahau i runga i te ngakau tika. E whakanui ana ahau i to tatou Kuini me te Kawana o tenei Koroni. E koa ana ahau i au kua mahi nei hei pononga mo te Kuini i roto i enei tau i roto i te Whare, i waho ano hoki. Na mo runga mo te motini e mau nei i taku ingoa mo etahi pukapuka, reta waea, a te Minita mo te taha Maori me te Mete Kai-whakawa Komihana mo te Waipounamu me nga reta kia maua ko Wi Te Ihoka he tangata Maori e noho ana i Kaiapoi me a maua reta atu. Kaore i maha rawa notemea hoki no tera paremete ano, tae mai ki naiane. Ko ahau me etahi mema ano o tenei Kaunihera e hiahia ana kia kite i aua pukapuka a te Minita atu kia aua tangata me nga whakahoki atu. E kokiri ana au i te motini e mau nei i taku ingoa.

Pataia ana enei kupu o te motini, "Ki te mahara o tenei Kaunihera he mea pai kia homai ki te Tepu o tenei Whare nga kape o nga pukapuka me nga waea o nga korero a te Minita Maori (a te Paranihi) me te Mete Komihana mo nga mea Maori o to Waipounamu me H. K. Taiaroa me Tare Wi Te Ihoka timati mai i te tau 1884 tae mai ki tenei tau 1885."

Whakaetia ana te motini.

Nga Maori O Taiari.

H. K. Taiaroa.—Ka patai au ki a Te Pakaere he aha te take i roa ia te whakaputa o nga Karauna Karaati mo nga whenua Maori i te Taiari, i whakawhakia e te Kooti whenua Maori i Kaiapoi i te tau 1883? I karaatitia au whenua i te tau 1868. No te tau 1883 ka tu te Kooti whenua Maori ki Kaiapoi ki te wehewehe i aua whenua, utua ana e nga tangata nga utu tika i tonoa e te Kooti, kia whakaputaina ai kia ratou a ratou Karauna Karaati i te mutunga tonutanga o te Kooti. Kaore au i te mohio ki te take i roa ai aua Karaati no reira au ka patia atu i tenei patai.

Te Pakere.—Te take i roa ai i kitea tetahi he i te ruri a kaore ano kia tae ake nga mapi tika ki te tari. Kia tae ake nga mapi o te ruri kia taku rongo e kore e roa e whakaputa ana i nga karaati.

Taite, te 9 o Hurae, 1885. Nga Kereme A Nga Maori O Te Waipounamu.

H. K. Taiaroa.—Ki taku mohio ko te pukapuka e tonoa nei e au kei te Tari Maori e takoto ana kei tetahi atu ranei o nga Tari Kawanatanga. Motinitia ana tenei: "Kia tukua mai ki te Teepu o tenei Whare he kape o te reta a te Hupiriteneti o te Waipounamu ki te Kawana i te 12 o Hune, 1884 (Nama 17, 44-1928), me ona apiti (34-1670) me nga kupu i tuhia ki ranga ki taua pukapuka."—(H. K. Taiaroa.)

Te Pakere.—Kaore i kitea aua pukapuka engari ki te kitea ka taea noatia pea te tuku mai. Engari kaore pea te Kaunihera e whakaee kia tukua mai tera hoki pea he kupu kei roto kaore nei i meatia kia puta ki waho. Kaore au i te mohio he pewhea ranei aua kupu, engai e mahara ana au tera pea e tika kia tupato mo era kupu o te motini. E tono ana au kia unuhia te motini kia whaitaima au ki te titiro i aua pukapuka kia kite au i te ahua o nga kupu whakapiri ki aua pukapuka.

H. K. Taiaroa.—E whakaee ana au ki te nuku atu i taku motini mo tetahi atu rangi engari e kore au e pai ki te tino unu rawa mai ki waho.

Unuhia ana te motini.

Turei, te 14 o Hurae, 1885.

Rahui O Te Taihauauru Waipounamu.

I runga i te Motini a Taiaroa i whakaetia, "Kia homai ki te Tepu o tenei Whare he kape o nga moni utu reti o nga Rahui Maori o Mawhera, Arahura, Hokitika me Whakatu, me nga ingoa o nga tangata o aua Rahui me nga rarangi moni e utua ana ki ia tangata, me nga moni e riro ana i te Kai-tiaki o te Katoa timata mai i te tau 1882 tae mai ki tenei wa."

Nga Kereme A Nga-Maori O Te Waipounamu.

I runga i te motini a H. K. Taiaroa i whakahaua, "Kia tukua ki te Tepu o tenei Whare he kape o te reta a te

Hupiriteneti o te Waipounamu ki te Kawana i te 12 o Hune 1884 (Nama 17, 44-1928) me ana apiti (44-1670) me nga kupu i tuhia ki runga ki aua pukapuka."

Nga Komihana O Te Waipounamu.

H. K. Taiaroa. I motini kia perehitia nga pukapuka (Nama 54) mo runga mo nga Komihana o te Waipounamu i whakatakatoria ki te Tepu o te Whare i te 2 o Hurae.

Whakaaetia ana tenei motini.

Turei, te 21 o Hurae, 1885. Pootitanga Mema Maori.

H. K. Taiaroa, patai ki te Minita Hekeretari o Te Koroni, mehemea e whai-mana ana te tangata Maori Pononga o te Kuini ki te pooti Mema mai mo te Paremete, i te mea kua mau taua tangata ki te whare-herehere mo tetahi atu hara ranei kua rite nei i taua tangata tona hara te whakarite? Ko etahi Maori i te Waipounamu kua tae ki te whare-herehere mo etahi hara, no te haerenga atu ki to pooti mema mo te Whare, ka ki atu te Apiha whakahaere pooti kahore e tika ara pooti ratou. I nga pootitangi katoa e pera ana, no reira ka patai mai nga Maori kia mohio ai ratou mehemea e ahei ana ratou ki te pooti i te mea kua oti nei o ratou hara te whakarite.

Te Pakere.—Ko te patai mai a taku hoa, mehemea nei e rapu ana kia whiwhi i te kupu roia i runga i te utu kore, ko era tu kupu roia kaore e whaitikanga ana. Otira ka whakina atu e au ki taku hoa nga kupu a nga roia tino matau e taea ana e au te patai. E rua huarahi e whai mana ai te tangata Maori ki te pooti. Tuatahi i raro i te rarangi toru o nga rarangi ririki o te tekihana rua o Te Ture Whakamana Kai-pooti, 1879. Tuarua, i raro i Te Ture Whakatu mema Maori, 1867. I te mea e whai-mana ana te Maori ki te pooti i raro i te tikanga tuatahi, a kua tau te whiu kia a ia mo taua hara, kei reira ka whiwhi ano ki tona mana pooti i raro i te wha o nga rarangi iti o te tekihana rua o "Te Ture Whakamana Kai-pooti 1879." Engari mehemea e whiwhi pooti ana ia i raro i "Te Ture Whakatu Mema Maori 1867," a kua tau te whiu ki a ia mo tana hara, kei reira kahore e hoki atu tona mana pooti (titiro ki te tekihona ono o tana ture.) Koia nei nga hara e whakahuatia ana i roto i aua ture, hara ki te kuini, hara kohuru me era atu hara, ara ko etahi hara e uru ana ki enei ingoa. No reira mehemea kahore e kiai ana he hara e whakakore ana i te mana pooti, ko te Maori whai pooti e kore e araia tona pooti mo runga mo te whakataunga o te hara penei ki a ia.

Taite, te 6 o Akuhata, 1885. Pire Pane Kuini.

H. K. Taiaroa.—Ko etahi o nga rarangi o tenei Pire e pa ana ki te iwi Maori, no reira au ka whaikupu atu mo runga mo tenei mea. Engari me panui atu e au i te tuatahi te Pitihana i tukua mai e etahi Rangatira Maori, ka mutu ka tukua atu e au ki te Kaunihera, e peni ana nga kupu o tana pitihana, ara:—

"*Ki te Tumuaki me nga Mema o te Whare Whakatakoto ture o te Koronio Niu Tiren i noho huihui ana i Poneke.*

"*He pitihana tenei na matou na nga Rangatira Maori e mau ake nei o matou ingoa i raro nei ki to koutou "Whare, kia ata tirohia mai e koutou to matou mate ka pa mai nei kia matou i runga i te Pire kua takoto na ki te aroara o to koutou Whare a e huaina nei ko." Te Pire Whakatikatika i te Ture Pane Kuini.*" Na e inoi ana nga Kai-tuku atu o tenei Pitihana kia whakatikaia e koutou nga rarangi o roto i taua Pire e pa ana ki nga whenua Maori ara e mea ana aua rarangi kia whakatoputia nga utu takoha o runga i nga riihi hei utunga atu kia te Kuini, na ko aua takoha kotahi tekau pauna i roto i te rau pauna. E titiro ana matou ki aua rarangi e mea ana me utu topu aua moni i mua o te riihi me nga tau i whakaritea. Ki ta matou whakaaro he nui rawa te taimaha ki runga kia matou me te taha Pakeha ano hoki, ina hoki ki te noho taua riihi ki te rau tekau ma tahi tau. a e rau rau pauna mo te tau kotahi, ko aua moni takoha ka tangohia i mua tonu o te tau e rau rau tekau pauna. E ata titiro ana matou ki te he o aua rarangi no te mea e whakaiti rawa ana i nga utu reti mo o matou whenua, i te wehi hoki o te kai-tango reti ki te pau nui o ana moni i runga i te whakatoputanga me te whakatuatahi-tanga i te utunga o aua takoha. Na ko ta matou e inoi atu nei kia koutou kia peneitia te tikanga mo aua rarangi, ko taua takoha me tango i ia tau i ia tau tae noa ki te mutunga mai o tana riihi ara nga tau e rau tekau ma tahi. Na e inoi atu ana matou kia koutou kia whakamana, mai ta matou e inoi atu nei kia koutou e noho huihui mai nei i roto i te Whare o Runga o te Koroni o Niu Tiren i. Heoi ma te Atua koutou e tiaki.

"*Te Pokiha Taranui.*" [me ona hoa Rangatira
17.]

Kei te whakaae rawa ahau ki nga kupu o tenei pitihana. Kei te mohio ahau tera ano etahi whenua Maori i tenei Motu me tera Motu i retia i mua, engari no te mananga o enei tikanga ka tahi ka waiho kia takoto noaiho ana. I te mea ka retia he whenua mo nga utu £200 pauna i te tau ka waiho kia utua e te Pakeha e nga Maori

ranei kia kotahi tekau pauna i roto i a rau pauna o nga utu whakatoputanga o te reti. Ka utu ratou i te tahi tekau pauna i roto i ia rau pauna o to £2,200. E taumaha ana enei tikanga ki runga ki nga Maori me nga Pakeha e hiahia ana ki te riihi i o ratou whenua. Tera pea te Kaunihera e mahara ko nga Pakeha ke e reti ana i te whenua kei te utu i enei tiuti. Me whakaatu atu e au ki te Kaunihera ki taku mohio ko nga Maori ano kei te utu i aua £220 pauna. Ko te Pakeha kua whakarite nei kia rua herengi me te hikipene mo te eka, ki te kite ia mana e utu te tiuti i runga i te whakatoputanga o nga moni o te reti, ka haere atu ia ki nga Maori ka mea atu kia kotahi hereni kia ono kapa nga utu mo te eka. Tetahi take i whakahe ai ahau ienei tikanga, ko te mea ka, waiho ko nga Pakeha whai moni anake nga mea e ahei ki te utu i nga tiuti i runga i te whakatoputanga o nga reti. Ko era atu Pakeha ahua rawakore nei e kore e kaha a ki te utu i aua moni i runga i te whakatoputanga o nga reti, kua waiho ma nga hunga whai moni anake aua whenua e riihi. He mea pai rawa mehemea ka whakaae te Kawanatanga ki te menemana i tenei Pire kia waiho ai aua tiuti kia utua i ia tau i ia tau. E mohio ana e kore e taea e au te tino whakamarama atu i enei tikanga katoa. Engari ka tono atu au ki te Minita ara kia Te Pakere kia tukua mai e ia he menemana mehemea ka taea e ia.

Ture, te 11 o Akutata, 1885. Nga Kereme a Nga Maori O Te Waipounanui.

H. K. Taiaroa motinitia ana tenei motini ara:

"Ki te mahara o tenei Whare kua tae inaiane i te taima tika hei mau mai ma te Kawanatanga i etahi tikanga hei whakamana i nga putake i roto i nga ripoata. a nga Komihana rapu i nga hoko whenua Maori i te Waipounanui." E motini atu ana ahau i te motini e mau nei ki toku ingoa. Ko tenei mea he putake nui kei roto e pa ana ki nga, Maori ki tenei Kaunihera me te Koroni katoa. Ko taku e whai nei kia whakamana te ripoata a nga Komihana mo te Waipounamu o te tau 1881. Kua kite ano te Kaunihera i taua ripoata kua kite ano hoki nga iwi o waho. Kua panuitia ki nga iwi katoa o tenei Koroni, me era atu moutere, tae atu ki era atu whenua me era atu Kiingitanga. Engari ko tenei Kawanatanga me era Kawanatanga o mua atu e mea ana kaore ano kia tino oti katoa nga putake i roto i taua ripoata. Ahakoa mehemea i waiho tonu nga Komihana kia whakaoti i ta raua mahi kia tukua mai etahi ripoata tino oti rawa, e mohio ana ano ahau e kore tenei Paremete e kaha ki te whakarite i aua mea katoa. E tika ana ano kahore i ata oti te mahi a nga Kamihana, engari ko te take i kore ai e oti ko te kiinga atu o te Kawanatanga o taua wa, kia whakamutua ta raua mahi, ara e te Kawanatanga i tu nei a te Paraihe hei Minita. Kei te piri ano ki te ripoata o te tau 1880 nga pukapuka a te Paraihe ki nga Komihana me a raua pukapuka atu ki a ia. Ki te titiro koutou ki aua pukapuka ka kite koutou he kaha rawa he pakeha rawa aua reta. Kia matou nei ki te reo Maori ka kiia e matou he kohuru i nga Komihana. Me whakamarama atu e au te tikanga o tenei kupu, e mohio ana hoki au he kupu pakeke tenei te "Kohuru." Mehemea tera tetahi tautohe i waenganui i etahi tangata iwi ranei kua tukua ma etahi atu tangata whakarite, a ki te haere atu au ki te ki atu me mutu ta koutou mahi, ka kiia tena he kuhuru i taua hunga. E kore au e korero roa mo runga i tenei mea, ara i te ripoata me nga pukupuka i te aroaro o te Kaunihera. Kua kite au inaiae i tetahi reta a tetahi o nga Komihana a te Mete ki te Kawanatanga, e ki ana ia i roto i taua reta ko taua ripoata a raua o te tau 1881 ko tera ta raua ripoata whakamutunga. Ahakoa kaore i tino oti ta raua mahi, ki taku mahara he putake nui ano i oti mai i a raua, e takoto nei hei whakamana ma tenei Paremete. Kei te kaha rawa taku whakaaro mo tenei mea. Ka tono atu au kia whakaaetia mai kia panui atu ahau i etahi o nga kupu o taua ripoata, e penei ana, ara:—

"Mehemea i ata mohio nga Maori whiatake ki te Ngaitahu Poraka, ki to ratou tunga i runga i te tukunga o te pukapuka ki te Kooti Whakawa whenua Maori, e huaina nei ko te pukapuka hoko a Te Keepa i runga i te ki he puka-puka whakaae, a e taea ana hoki e ratou te tuku mai ki te aroaro o te Kooti nga mea katoa e pa ana ki nga hoko e tautohetia ana e ratou ko te Karauna; mehemea ranei i ata whakaakona ratou, i tu ranei he kai-whakahaere ma ratou, e whakaaro ana maua kua ata whriwhiria mariretia e te Kooti, etahi ritenga i tika kia whakaarohia kihai nei i mahia. E tohu atu ana maua ki nga whaikorero a Te Penetana, Tumuaki o nga Kaiwhakawa raua ko Ariki Make hei tautoko i enei kupu a maua."

"Ko te mahi kimikimi i te nuinga o te mate i pa ki nga Maori whaitake ki aua whenua, i runga i te roa haere o te whakatuturutanga o nga kupu whakaae kia ratou, i tukua atu ai e ratou aua whenua ki te ringa o te pakeha tiaki ai (koia nei hoki ta ratou whakaaro mo taua mahi).

"E kore e taea inaiane i te whakarite ki te utu, nga mea kaore nei i mahia kaore hoki i whakaotia i mua. Engari ka taea to whakatika ano; a ka taea hoki te whakahaere tika a muri ake nei i te tiaki i whakaaetia ra otira kaore nei i mahia tikatia i mua.

"Kua whakaaturia atu nei e maua kia koe e te Kawana, etahi o nga korero mo to maua whakaaro i runga i ta maua whiriwhiringa i nga mea i whakaatutia mai kia maua mo enei putake—e whakamaia ana maua inaiane i te tuku atu i etahi huarahi e ea ai nga hiahiatanga o te ture, me nga mea tika kia whakaaetia i runga i nga ritenga o te tiriti i tuhia nei kia Ngaitahu i runga i ta ratou tukunga rnai i nga whenua i roto i nga Poraka o

Otakou me Ngaitahu.

"E whakaaro ana maua me timata he kauta moni ma te Kawatanga raua ko Ngaitahu; Ko nga mea tika kia tuhia ki tetahi taha ko te tahi pauna i roto i te tahi te-kau pauna o nga moni i riro mai i te Kawatanga i runga i nga hoko mo nga whenua i roto i aua Poraka e rua. Na ko nga mea hei tuhinga ki tetahi taha ko enei ara.—1. Te nui i runga i te utu o nga Rahui katoa i whakaritea mo aua Maori i roto i aua Poraka, kei a ratou nei aua wahi i naianei. 2. Nga moni katoa i utua e te Kawatanga hei oranga mo. Ngaitahu mo etahi atu iwi ranei e pa ana ki aua whenua, apiti atu ki nga moni katoa kua utua nei mo nga whenua i roto i uga rohe o aua Poraka o Ngaitahu me Otakou, i muri mai i era utunga whakahuaatia ra i roto i te pukapuka tuku, ko era nga moni utu mo era. Ko te toenga o aua moni me mau tonu hei nama, a me utu nga hua tika o aua moni toenga, hei mahi aroha atu ki nga Maori whaitake ki aua whenua, i runga i nga huarahi e kitea ana te tika i ia wa i ia wa; ara penei. (1) i runga i te tuku rongoa whakaora mo ratou; (2) i runga hoki i te hanga me te tautoko i nga kura; (3) i runga hoki i te hoko whenua i nga takiwa e kitea ana he iti rawa nga rahui kua whakaritea nei, a mo nga maori hoki kihai nei i uru ki etahi o enei rahui; (4) i runga hoki i te whakarite penihana mo etahi, hei aroha atu hoki ki nga turoro me nga rawakore; hei whakahaere hoki i nga kupu i puta i mua mo te atawhai me te tiaki pai.

"E whakaatu ana maua i enei whakaaro a maua i te mea hoki kua kore e taea inaianei te whakatuturu i nga kupu whakaae me nga tikanga o nga tiriti kua huaina ake nei. E kitea ana hoki i roto i nga kupu whakaatu mai kia maua, kua karaatitia ki nga Pakeha, nga whenua i kapea nei ki waho e nga tikanga o te pukapuka hook o Ngaitahu; i whakaetia hoki etahi rahui kaore ano nei kia whakatuturutia; tetahi ko nga wahi kauru, me nga pa tuna, me etahi atu oranga i uru ki raro i tenei kupu 'Mahinga kai,' kia kaua e pokanoatia, kua takahia katoatia inaianei. He maha atu nga tikanga o taua whakariteritenga kua kore e whakaarohia inaianei.

"Kua kore rawa e taea te whakahoki atu. Ko te whakariterite anake i te utu te mea o toe ana hei whakatika i taua mea, a e whakaaro ana maua ko tenei e whakaaturia atu nei e maua te huarahi marama, me te huarahi tika."

Ki taku mahara e tika ana ano ahau i raro i enei ritenga kia whakaarahia e au enei putake. Ka whai kupu au mo taku pitihana i tukua mai ra e au ki tenei Kaunihera i te tau 1882, na e pa ana ano te ripoata a te Komiti ki aua mea i mahia ra e nga Komihana, ka tono atu ano ahau kia whakaetia mai kia panui atu ahau i taua ripoata:—

"Ko te whakatau tenei a te Komiti Pitihana o te Whare o Runga mo te Pitihana a Hori Kerei Taiaroa.

"Kua ata whakaarohia e to koutou Komiti nga korero katoa i whakina ki to ratou aroaro, me nga pukapuka katoa, me nga ripoata me nga whakataunga i whakataua ai i ia wa iia wa e nga Apiha me nga Komihana i whakaturia i mua hei tirotiro hei whakahaere i nga tono a te Kai-pitihana. i takoto nei mo nga tau e wha te kau, a kua whakahaua ahau kia ki penei atu ki te Kaunihera:—

"Ko tetahi wahi anake o nga, take a te Kai-pitihana i rite, inahoki kaore i oti i te Kawanatanga te whakamana i nga kupu whakaari i whakavitea i te wa i riro ai i te Nui Tiren Kamupane nga whenua e kiai nei ko te Otakou rne te Ngaitahu Poraka a e whakaaro ana to koutou Komiti ko te mea tika hei whakarite i nga tono a te Kai-pitihana me whakaae te Kawanatanga kia tukua ma tetahi Kooti whai-mana e titiro e kimi i nga take a te Kai-pitihana, a me waiho ko te whakatau a taua Kooti hei whakaoti rawa atu i taua mea kia haua e ahei ano te mahi a muri, a ki te mea ka whakaritea e te Kawanatanga etahi atu whenua rahui i runga i tenei mea, ko aua wahi me here kia kaua e ahei te hoko.

"*KANARA PERETI, "Tiamana.*

"*Whare o Runga, 30 Akuhata,
1882.*"

Ahakoa enei ripoata o nga Komihana me te Komiti kahore ano kia tahuri noa te Kawanatanga ki te whakamana i aua ripoata. Tera pea nga Mema e titiro mai nei kia au kei te penei tonu kei te tuku kereme tonu mai ki te Paremete, engari me ki atu au kei te marama tenei kei te mahi hoki au kia puta te mea e tika ana e pono ana. I te rongo tonu au i te mohio tonu hoki au ki enei mea katoa i taku tamarikitanga mai rano, na ko aua whenua na toku iwi na oku tipuna me oku matua, na ahahoa i tukua atu ana whenua ki te Kawanatanga e taku matua me tona iwi, i tukua atu e ratou i rungi to ratou whakapono ki nga kupu whakaae i korerotia i tauatakiwa. Ko nga Rangatira Maori i uru ki aua tukunga whenua i mahara ratou ko aua apiha a ta Kawanatanga i whakaturia hei whakahaere i aua hoko a ka haere a ratou mahi i runga i te pono me te tika. Na me ki atu ano ahau ki tenei Kaunihera ko tetahi o aua Komihana nana nei i whakahaere aua mahi kei konei kei roto i tenei Kaunihera, ara ko "Te Matara." Na ona ngutu na tona waha ano i korero atua aua kupu whakaae ki nga Maori i te takiwa e whakahaere ana ia i aua hoko, kei te pouri hoki au mona kua kore nei e whakamana i aua kupu

whakaae atu ana, notema hoki e tino mohio ana ahau mehemea i kore aua kupu ana kua kore rawa nga Maori e whakaae ki te hoko pera atu i a ratou whenua. No runga no to ratou whakapono atu ki a ia me to ratou mahara he tangata tika ia, whakapono atu ana ki a ia whakaae ana ratou ki te tuhi i o ratou ingoa. Ki te titiro koutou ki nga pukapuka i te Kaunihera nei, i ia tau, i ia tau, i nga ripoata a Te Matara, Te Retimana, Te Wairaweke, me Te Haimona me etahi atu, ka kite koutou e tika ana enei mea kua korerotia atu nei e au. Me ki atu ano au ki te Kauniliera kaore oku pouri mo nga Pakeha mo to ratou whiwhinga ki te whenua; engari ka tono atu au ki te Kaunihera kia whakaritea nga kupu whakaae i korerotia ra ki nga Maori i tau takiwa, no te mea na aua kupu whakeae a nga kai-hoko i whakaae atu ai ki te tuhi i o ratou iugoa. Kahore au i te pai kia whakaroa i te Kaunihera, no reira ka motini atu au i te motini e mau nei ki taku ingoa.

Te Matara.—I tono kia Taiaroa kia unuhia tana motini notemea hoki he mea nui rawa tenei, he mahi roa rawa hoki hei rapunga ma te Kawanatanga, engari mehemea ka ata waiho ano mo tera Paremete katahi ka whai wateatanga te Kawanatanga ki te ata rapu marire mai i etahi tikanga mo runga mo aua putake.

Taite te 3 o Hepetema, 1885. H. K. Taiaroa.

H. K. Taiaroa.—E tono ana au ki te Kaunihera kia whakaae mai kia whaikupu atu au mo runga mo tetahi mea e pa mai ana ki au. I te 25 o nga ra o Akuhata, i roto i te whai korero a Kanara Timipara mo runga mo taku pitihana i te aroaro o te Whare, i runga i tana korero mo te £5,000 i pootitia e te Whare mo runga mo te Rahui i Otopoti i penei ana korero.

"I riro i a Taiaroa te £1,000—o aua £5,000; ko te £4,000 te toenga o taua moni i tukuakia Te Waata, Kai-whakawa o Dunedin, me te kupu atu ki a ia kia haina a Taiaroa mo etahi atu rangatira Maori i te tuatahi, katahi ka utu taua moni. I ki atu a Taiaroa i reira e haere ke ana ia, engari kia hoki mai ia ka tonoa e ia kia tuhia nga ingoa ki taua pukapnka; nana i tono kia Te Waata kia utua taua moni ki te Peeke o Niu Tiren i runga i nga ingoa o Te Waata raua ko Taiaroa. No te hokinga atu o Taiaroa i Poneke ki Tanitini, ki atu ana ia e kore ia o haina i te pukapuka, mo aua moni e kore hoki ia e tono kia hainatia taua pukapuka, kia koatu rano e te Kawanatanga kia £1,000 mana ake, hei utu mo tana whakaaetanga ki te haina i tona ingoa ki te pukapuka mo aua moni. Kahore te Kawanatanga i whakaae ki tenei tono Parake mera kahore hoki a Taiaroa i whakaae ki te haina kaore hoki ia i whakaae ki te tono kia tuhia mai nga ingoa."

Ka haere penei hoki etahi o nga kupu o Kanaoa Timipara, ara,—

"Na i te wa e takoto ana tenei moni i to Peeke i topu mai nga haa tae ki te £400, no te rironga o era moni ia Taiaroa katahi ia ka tuku pitihana ki te Whare tono ano kia utua atu hoki enei moni. No runga i te whaikorero a Taiaroa mo runga mo tenei kereme i te aroaro o te Komite Maori i te tau 1880, iki ano ia kaore ona take ki taua £1,000, ki ana ano ia he mea nana kia parakemeera e ia au moni. E ki ana ahau he tino rapunga tenei kia puta he atu aua moni; ara he mea parake-meera te Kawanatanga; mehemea i haere nga mahi a Taiaroa i runga i te tika kua puta noatu aua moni i nga rua tau i mua atu ano."

E hiahia ana ahau ki te turaki i enei kupu whakakino i au. Ki taku mahara, kaore rawa i tika kia korero tetahi Mema i nga kupu whakapae penei i roto i te Paremete, natemea hoki i runga i nga ture Pakeha o Ingaraniko enei mea e tika ana kia tukua ma tetahi Kooti whai mana mo te tekau-marua. Mehemea i korero a Kanara Timipara i aua kupu i te rori, i roto ranei i nga whakamahau o te Whare kua taea e au te whakawa i roto i nga Kooti whakahaere ture. Ki toku mahara he mea tika tenei kia ata whiriwhiria e te Kaunihera tenei mea, me tuku ranei ki tetahi Komiti kia kitea ai mehemea he tika he tito ranei ana kupu whakapae. E kore au e korero roa mo runga mo tenei, notemea hoki e mohio ana tatou e pa ana tenei ki te Rahui o Otopoti i Dunedin, kua roa noatu e mahia ana, he maha hoki nga huarahi i whakahaerea ai tenei whenua e kore e taea e au te whakahna katoa atu i nga putake inaianei. Engari e kaha ana au ki te tono ki te Kaunihera kia tukua atu ki te Komiti mo nga mea Maori kia whiriwhiria aua kupu a Kanara Timipara.

Te Tumuaki—I te mea he putake tenei e pa ana ki te rangatiratanga o tetahi Mema o te Kaunihera, tera pea e whakaae to Kaunihera kia pataia, e au tenei motini.

Whakaaetia ana kia tukua ki te Komiti mo nga mea Maori kia whiriwhiria ana kupu a Kanara Timipara.

Paraire, te 4 o Hepetema, 1885. Nga Kereme A Nga Maori O Te Waipounamu.

I timata ano te korero i runga i te motini, "Ki te mahara o tenei whare kua tae inaianei ki te taima tika hei mau mai ma te Kawanatanga i etahi tikanga hei whakamana i nga putake i roto i nga ripoata a nga Komihana rapu i nga hoko whenua Maori i te Waipounamu."

H. K. Taiaroa.—E hiahia ana au kia whaikupu atu au i mua i taku unnhanga i taku motini i runga i te tono a Matara. I te korerotanga i tenei mea i tera rangi, i ki mai a te Pakere he mahi roa rawa tenei, he nui rawa hoki nga pukapuka e pa ana ki aua putake, e kore hoki te Kawanatanga e whai-taima ki te mahi i aua mea. Ki taku

mahara e whakaae ana mai te Kaunihera he putahe nui tenei i roto i taku motini. E hara i au tenei hiahia kia unuhia taku motini, engari ka whakaae atu au inaianei. I mua atu i taku nohonga ki raro, me panui atu e au etahi kupu o roto o tetahi pukapuka a Meiha Retimana Hupereteneti o te Waipounamu kia te Kawana, e penei ana nga kupu i roto i taua pukapuka, ara:—

"E kitea ana e au i roto i te ono o nga rarangi o te pukapuka whakatakoto i nga tikanga o te Kamupane Whakanohonoho Kainga o Etinipara, ko nga whakaritenga oranga mo nga Maori i mahia nei e nga Kai-whakahaeere o te Nui Tirenii Kamupane, kua tukua inaianei ma te Kawanatanga Takiwa e whakarite. No reira ka tonoa e au ma ratou kia kotahi i roto i ia tahi tekau o nga tekihana, ara, o roto Taone, o nga tekihana o waho tata o nga Taone, o nga tekihana hoki o era atu whenua o uta. Ka whakaritea e maua ko te Apiha o te Kamupane, te Apiha ranei o te Whakanolionoho Kainga hou, kia mohiotia ai he tikanga hei whirihiri i aua tekihana, mehemea ra kaore e tae mai au kupu whakahau i au i mua atu i tona taenga mai me nga ropu tangata o tawahi."

Tera hoki te kupu a te Kawana kia Takuta Hinikerea i tuhia ki te taha o taua pukapuka, e penei ana aua kupu, ara:—

"Kia Takuta Hinikerea.

"Tuhia atu ki te Hupiritenetii he kupu whakaae atu mo nga ritenga kua mahia e ia mo runga mo tenei mea, ka tuku atu taku whakatika i nga mea kua whakaritea e ia.—R. F., Akuhata, 18, 1884."

E tika ana te kupu a te Matara e ki mai na he maha rawa nga pukapuka e pa ana ki enei putake, e kore e taea te titiro katoa i tenei wa. E hiahia ana au kia ata whiriwhiri aua mea, kia rapu i tetahi tikanga e taea ai te whakarite i waenganui i a ratou me nga Maori, No reira ka unuhia e au taku motini, kia ata whakaarohia ai e te Kawanatanga.

Whakaetia ana ki unuhia te motini a Taiaroa.

Taite, te 10 o Hepetema, 1885. Ture Whakarite Utu Takoha.

H. K. Taiaroa.—I roto i nga Ture e mana nei inaianei te kupu "Maori" tona tikauga "tangata Maori, tae atu ki nga hawhe-kaihe me o ratou uri e puta ana mai i te taha Maori," na i roto i tenei Pire e mea ana ko nga hawhekaihe e noho ana i nga tikanga Pakeha ka kiia he Pakeha a ka takohatia ano. Ka tahi ano au ka kite iho i tenei rarangi o te whakamaoritanga. E hiahia ana au kia whaitaima au ki te ata titiro i aua kupu, no reira ka motini au kia nukuhia atu tenei korero.

Nukuhia atu ana te korero mo tenei Pire.

H. K. Taiaroa.—Inapo i motini au kia nukuhia atu te korero mo tenei mea. Kahore au i watea ki te haere engari ano nga Mema o tera Whare i tae ki te Peremia me te Minita Maori. I patai atu au ki aua Mema Maori mehemea ranei i kite ratou i te Pire nei me ona tikanga ki mai aua kaore ratou i kite i te whakamaramatanga o te kupu "Maori." Ko nga kupu o te Ture Kooti Whenua Maori me era atu ture e rereke ana te whakamaoritanga ki tenei Pire. Ko te kupu "Maori" ki taku titiro e tae atu ana ki nga hawhekaihe e nohoana i roto i te iwi Maori, a ko te hawhe-kaihe e noho ana i roto i te iwi Pakeha ka utu reiti i raro i tenei Pire. Akuanei i raro i tenei tikanga ko nga hawhe-kaihe e noho ana i roto i te iwi Pakeha ka hoki atu ano ki o ratou whare Maori. Ma tera anake e kore ai ratou e utu takoha i raro i tenei Pire. Ka tautoko au i te motini kia nekehia atu tenei Pire mo tera tau. Tera ano etahi Pire e pa ana ki nga Maori, kua paahitia mai ara te Pire Pane Kuini me era atu. I te taenga atu o nga mema Maori ki te Minita Maori ki mai ana ia me tuhituhi atu he reta ki te Kawana, he aha te pai o tera i te mea kua paahitia te Pire.

Niu Tirenii.Nga Korero ParemeteWhare O Raro, Tau 1885.Nga Whai Korero a nga Mema Maori.

Taite te 18 o Hune, 1885.

Tukunga Paura Me Era Tu Mea Ki Nga Maori.

Ka patai a Te Ao ki te Minita Maori heaha, ra te take kaore e whakaputaina ana enei mea ki nga Maori o Waikanae, Otaki, Manawatu me Rangitikei penei me te whakaputa ki nga Maori o etahi atu takiwa? Inalioki e puta tonu ana enei taonga ki nga pakeha i roto i nga marama katoa, engari ko nga Maori e whiwhi ana i roto i nga marama e toru anake ara, Aperira, Mei, Hune, ia tau, ia tau, kei toku takiwa, ka maringi tonu ki nga Pakeha, a he tekau kauna paura e tukua ana ki nga Maori tokomaha i te takiwa kotahi. Kaore rawa e rato nga Maori i

runga i tenei tu whakahaere, ite mea he iwi mahi nui ratou ki nga kai o te ngaherehere, na kaore e tika kia araia peneitia ratou. Ki toku hia hia me kotahi pu te ture mo nga Pakeha me nga Maori hoki.

Te Paranihi ka whakahoki. Kaore ia i te mohio kei te rere ke te whakahaere mo nga takiwa e whakahuatia ra e te mema Maori. Engari e tukua ana te tikanga mo enei mea ki te apiha o te Kawanatanga o aua takiwa kei aia te ritenga. Ki tana mohio kaore he take e araia te hiahia o nga Maori pai, tika, ki te tango pera ia marama mehemea ke whakaaro pera ta ratou. Otiia me whokaatu e ia ki nga mema Maori, kaua rawa e puhia nga manu i roto i nga marama katoa. Kua rongo hoki ia kei te mahi pera nga Maori i etahi takiwa, kahore ia e ki kei te takahia te ture e nga Maori o te takiwa o taua mema, erangi kei etahi atu takiwa, e patu tonu ana nga Maori i nga manu. Na ko etahi manu e pai ana kia tiakina, ara he Tui, me era atu manu kei te ngaro haere i runga i te mahi kino a nga Pakeha me nga Maori. E tino tono ana ia ki nga mema Maori kia kaha ratou ki te tiaki pai i nga manu o ratou takiwa, a ka whakangairaritia e ia te ture kia whiwhi tika ai nga Maori pai i te paura, hota tingara.

Ture Take Kuri.

Ihaka Hakuene.—Ka patai ki te Kawanatanga mehemea kua oti ta ratou hurihuri mo te kupu whakaae mai a Te Minita Maori i tera tau mei kore e paingia te kape ki waho o taua Ture etahi takiwa Maori kia kaua e ekengia aua takiwa e taua ture?

Te Paranihi—Tana whakahoki he pera ano me tana kupu o te taua kua hori ake nei. Ara kei nga takiwa kua oti te hanga nga rori, e kore te Kawanatanga e whakamutu i taua ture. Erangi kei nga takiwa kaore he rori, ka ata whakaaro aro te Kawanatanga kia whakamutua taua ture. Erangi me haere mai taua mema kia korerorero raua.

Turei, te 23 o Hune, 1885. Ture Take Kuri.

Wi Pere.—Ka patai ki te Kawanatanga mehemea ka whakaae ratou kia honai he Pire i roto i tenei nohoanga o te Paremete hei whakatikatika i taua Ture? Ki tona mohio he pai rawa mehemea ka whakahokia te take kuri i te tekau hereni kia rima tonu hereni. Ko te utu mo nga kuri mahi hipi kia iti iho i te rima hereni.

Te Tooro.—Ka whakahoki. Ka ata hurihuri te Kawanatanga i te tono o taua mema otia i runga i te nui rawa o nga mahi o naianei, e kore e taea i tenei tunga Paremete.

Paraire, te 26 o Hune, 1885. Kaiwhakawa Mo Otaki.

Te Puke O Te Ao.—Ka patai ki te Minita mo nga Ture mei kore e whakaae Te Kawantanga ki te whakatu tetahi Kaiwhakawa—Tuturu mo te takiwa ki Otaki? Te take o tana tono he nui no nga keehi me nga raruraru kei taua takiwa a kaore nga Tiei Pii e watea ki te whakahaere i aua tu raruraru.

Te Tooro.—Tana whakahokia: I patai mai ano te mema mo te Hauaru i tera nohoanga o te Paremete, a kua whakaarohia nuitia e ia taua raruraru kua maua tana kupu i whakaatu ai i tera tau, tera pea e taea te whakaaro. Na inaianei kua puta tana kupu whakahau kia Te Watere, te Kaiwhakawa Tuturu o Poneke nei kia haere ia ia ki Otaki ia toru marama, a ko nga Tiei Pii o taua takiwa me whakatu e ratou he Kooti ia marama ia marama. Na i runga i enei ritenga penei tera e puta he painga e rite ai te hiahia ote mema nana tenei patai.

Turei, te 30 o Hune, 1885. Te Mema Maori Mo Te Takiwa Ki Te Waipounamu.

Te Tumuaki.—Ka whakaatu mai kua tae ake ki aia te pukapuka o te pootitanga mema mo te Waipounamu a kua tu ko Tame Parata. Erangi kua tae mai hoki tetahi pitihana e whakahe ana ki taua pootitanga, otia e pohehe ana te tukunga mai ki aia. Erangi he whakaatu kau tana kia rongo te whare.

Turei, te 7 o Hurae, 1885. Hone Peeti Me Etahi Atu.

Ihaka Hakuene.—Ka patai ki te Kawanatanga mehemea kua oti ta ratou hurihuri kia whakamanaia te ripoata o te Komiti Tikanga Maori o te 5 o Noema, 1884, mo runga mo te pitihana a Hone Peeti ma, a mehemea kua oti te hurihuri ka pehea ra te mahi a te Kawanatanga mo taua take? E tino hiahia ana ia kia mohiotia te whakaaro a te Kawanatanga ta te mea kua maha nga tau e tupu ana tenei raruraru me te maha hoki o nga pakanga. I tetahi takiwa i mau rawa etahi Pakeha ki te toki hei patu i nga Maori, a na te pai tonu o nga Maori i ora ai nga tangata. Kei te mau tonu taua raruraru inaianei a kua koiero whakawehiwhi mai nga Pakeha ki nga Maori ki te mea ka arai ratou i nga Pakeha ka kawea ratou ki te wcareherehere. A e inoi ana ia kia tere te Kawanatanga ki te ata whakaaro i tenei mea.

Te Paranihi.—Tana whakahoki. Ko taua pitihana e eke ana ki runga ki nga tio o te takutai o Mangonui e

tangohia noatia ana e nga Pakeha. Na nga Maori aua tio a he mea kua whakatapua aua taonga e te Tiriti o Waitangi ki nga Maori. I mea te Komiti Tikanga Maori ma te Kawanatanga e whakaaroaro tonu. Erangi no tera Paremete tenei kupu. Kua parea tenei mea e te Kawanatanga ki nga roia o te Karauna a kua kii mai ena he ritenga tenei no te ture. A mehemea e tika ana te, tangohanga o enei tio, ara mehemea e whai putake ana nga Pakeha ki te pera i raro i te ture, e he ana te arai a nga Maori a ka taea ratou te whiu ki runga ki te te ture ritenga. Otiia kua rongo te Kawanatanga tera te huarahi tika e tuwhera tonu ana ki nga Maori ara me kawe taua take ki te Kooti me tono he utu mo nga tio e tangohia ra. Kataki ka riro ma te tino Kooti Hupirimi e whakaotī. Kua mohio ia ka taea e nga Maori te kawe tenei mea ki te Kooti mo nga moni e £30, £40 ranei. Koia i mahara ai te Kawanatanga ko te mea pai me kawe e nga Maori tenei raruraru ki te Kooti, ko tona otinga marama tonu tena kaore he huarahi ke atu.

Paraire, te 10 o Hurae, 1885. Wi Tako Ngatata.

Te Puke Te Ao.—Ka patai ki te Minita Maori Mehemea ka whakaae te Kawanatanga ki te Whakamana i te kupu Whakaari a te Komiti Tikanga Maori o to Kaunihera i tuhia i te 5 o Hepetema, 1883, mo runga mo te pitihana a Wi Tako Ngatata?

Te Paranihi.—Tana Whakahoki. Te mea tino raruraru tenei erangi me panui e ia te pitihana i tukua ra ki te Kaunihera i tetau 1883 me te ripoata hoki o taua Kaunihera.

"Ko te kai-pitihana ko Wi Tako Ngatata e tono ana mo raua ko tona tuahine ko Ngapei-Ngatata kia taka mai kia raua te hea o tona teina o Wi Tana Ngatata ki tetahi rahui kei roto i te taone o Nui Paremata.

"Ko nga pukapaka o te Kooti Whenua Maori e whakaatu ana i enei korero, ara. I moe a Wi Tana Ngatata te tangata kua mate ra ki tetahi wahine Maori ko Kera tona ingoa, erangi kua moe noa atu taua wahine i tetahi Pakeha a whakarere ana e ia moe rawa ia Wi Tana. Muri tata i tona moenga iaia ka whanau tana tamaiti he hawhe kaihe tapa iho te ingoa ko Ani Tiria Pihopa, na tono ana tana kotiro kia taka mai ki aia te hea o Wi Tana ki te whenua na ki Purakau. Whakawakia iho i te mea e ngaro ana a Wi Tako, he mate kino te take i kore e tae atu ai ki te Kooti Whenua Maori, a puta ana te ota o te Kooti i te 13 Aperira 1878 he Whakapumau i taua hea kia Ani Tiria- Pihopa. A i tetahi nohoanga o te Kooti i muri i roto i te tono a te kai-pitihana ka puta te kupu a te Kooti, "Ki tana whakaaro he hawhe-kaihe a Ani Tiria Pihopa e hara i te tamaiti a Wi Tana a me taka te hea o Wi Tana ki Purakau ki te kai-pitihana raua ko tona tuahine otia kaore he mana o te Kooti ki te whakakore i te ota o te Kooti i tuhia i te 13 o Aperira 1878."

E penei ana te ripoata a te Komiti i runga i tenei take ara:—

"E whaihonore ana te Komiti ki te ripoata ko te ota o te Kooti Whenua Maori i tuhia i te 13 o Aperira 1878 e whakatu ana i a Ani Tiria Pihopa hei whakakapi mo Wi Tana e he ana me whakakore a mehemea kaore he mana o te ture hei whakakore me homai tetahi pire ki te Paremete e haere ake nei hei whakamana i te kupu o te Kooti i whakapuakana i te 21 o Hune 1882."

E mea ana a Te Paranihi e penei ana te whakaaro o te Tumuaki o te Kooti whenua Maori ki te titiro a te ture o Ingarani e mana tonu ana tenei Hawhekahei a he tino nui rawa nga raruraru mehemea ka homai he ture hei whakaara i tenei mea, ki tana titiro ma nga Kooti o te Koroni e whakahaere. Akuanei pea kua riro taua whenua i etahi tangata ke i muri, kua rereke pea te ahua, a he nui rawa te raruraru e tupu ake mehemea ka waiho ma te Whare e mahi te ture mo tenei take, a tera e waiho hei tauira mo etahi atu mea penei. Na i runga i tenei ahua a whakaatu ana ia e kore te Kawanatanga e whakaputa he Ture motuhake mo tenei mea. Ko te mea tika ia me kawe tenei mea ki roto ki nga Kooti whakawa o te Koroni.

Taite, te 16 o Hurae, 1885. Korero Paipera I Roto I Nga Kura.

Ihaka Hakuene.—E Te Tumuaki, e hiahia ana ahau ki te whai kupu mo te Pire e koerotia nei he whakama noku ko te korero a etahi mema o tenei Whare. He mea hoki tenei e pa nui ana ki nga Maori ara nga Kura Maori. Ahakoa kore e puta tenei pire me whakahaere tetahi tikanga ki toku takiwa kia ahei ai nga kaiwhakaako ki te panui te Paipera ki roto ki o matou nei kura. I te mea ano a Ngapuhi i enei wa kua hori ake nei me panui tonu te Paipera ki o ratou kura. E mohio ana matou kei kona te tino painga mo matou. Ko te puna tena o te ora. Kua whakarongo ahau ki te whai korero a Ta Hori Kerei, he pono tana korero mo te ahau o nga Maori i mua. E hara i te mea me whakawhetai ratou ki nga mema o tenei Whare mo to ratou noho pai o naianei. Kaore, engari na te rongo pai, na te Karaipiture i homai te ngakau pai, e hara i te Parameta. Na te Karaipiture i homai te humarie ki nga Maori. Titiro kaore kau he pitihana a nga Maori whakahe mo te Paipera kia kaua e panuitia ki roto ki nga kura. He nui ano a ratou pitihana mo nga mate e pa ana kia ratou i runga i nga ture o tenei Whare. E kore ahau e korero mo etahi takiwa. Otiia e ki ana ahau ko toku iwi ko Ngapuhi e hiahia ana kia panuitia te Paipera ki roto ki nga kura. Ahakoa ki etahi mema he take iti tenei mea te karaipiture. E kore au e kii penei. Ka whakaatu ahau ki te he o tena kupu a ratou. Inahoki ko te Paipera te kaupapa a a tatou mahi katoa. Me matua

kihi ite Paipera ka whakaponohia te korero a te tangata whaki korero, a me matua pera nga mema katahi ka whakaaetia te honore kia noho ratou i roto i tenei Whare. E whakama ana ahau mo nga korero whakakino i te Paipera. Ka rongo totatou Kuini tera ia e pouri mo enei tu korero. E kore an e kii kia roa rawa te panuitanga o te Paipera i roto i nga Kura, erangi me motuhake tetahi takiwa iti mo te pera. Ko nga tamariki katoa kei toku takiwa e whakaakona ana ki te Katihikima me te Paipera hoki. E hara i te Kawanatanga i whakamana i tenei ritenga i roto i o matou Kura, erangi na matou ake. E kotahi tonu ana nga Hahi katoa ki toku titiro, waihoki me te Paipera kotahi tonu. A ka tino tautoko ahau i te mema nana i homai tinei Pire.

Tame Parata.—I te mea kua roa haere tenei korero kua mahara ahau me whakapuaki kupu hoki ahau. Mehemea ka tukua te Paipera kia panuitia ki roto ki nga kura tera e raruraru nga Kaiwhakaako, tetahi mea tika kia ata whakaarohia he tini nga tamariki e tae ana mai ki o tatou kura he hahi ke o a ratou matua a he maha hoki nga hahi, i te mea he karakia ano ta ia hahi ta ia hahi me a ratou nei whakaritenga a ka kaha noatu aua hahi ki te whakaako i a ratou tamariki ki nga ritenga o te karaipiture. Mehemea e tino hiahia ana nga matua kia mohio a ratou tamariki ki nga ritenga o te Paipera ka taea e ratou te ako atu ki roto ki a ratou nei whare ko te wahi tika rawa tena hei whakaakoranga. Taku wehi tenei mehemea ka tukua te Paipera kia panuitia ki roto ki nga Kura tera e puta nga tamariki o tetahi hahi ki waho. E whakaakona ana te Paipera ki roto i te whare ki etahi tamariki e tu kau ana etahi kei waho i te wahi ua hau hoki tera e pa he mate ki aua tamariki, tetahi ka waiho tenei mea hei whakaiti i te haere mai o nga tamariki ki o tatou nei kura. Koinei aku take i whakaaro ai ahu me kaua te Paipera e panuitia ki roto ki nga Kura. Erangi me whakaako nga tamariki ki roto ki nga hahi ki nga Kura ra tapu i runga i ta o ratou matua i whakaaro ai, ka pooti ahau ki te turaki i tenei Pire.

Paraire, te 24 o Hurae, 1885.

Te Poraka O Maungatautari.

I te homaitanga o te ripoata o te Komiti Tikanga Maori.

Wi Pere.—E hiahia ana au ki te whaikorero mo te ripoata mo tetahi o nga pitihana a nga Maori. Me whakamarama e au nga ritenga o tenei mea kia mohio ai nga mema katoa. Ki toku whakaaro ko te mea tika rawa me whakawa tuarua tenei whenua a kei te whakaaro tahi tonu matou nga mema Maori tenei te putake i tapatahi ai o matou whakaaro. Tuatahi kaore i tukua e te Kooti tetahi takiwa ki nga tini hapu o Ngatiraukawa kia whakahaerea a ratou keehi ki te aroaro o te Kooti. Tuarua ko te Ateha nana i whakawa he mea utu ki te moni e etahi Pakeha e tohe ana ki taua whenua. E hara tenei i te whakapae hanganoaiho naku na etahi o matou ranei i te mea kua ata whakawakia taua kupu whakapae e te Tiat i te Kooti Whenua Maori homai ana ki te aroaro o te Kooti nga pukapuka o aua moni i homai ki te Ateha. Tetahi kua uru te wahine me nga tamariki o taua Ateha ki te tiwhikete o te whenua. E hara i te mea he whakahoatanga na matou na nga mema Maori i tohe ai matou ki te whakaputa i tenei mea, kaore, erangi he tino whakaaro na matou kua pa he mate nui ki nga Maori koia matou i mahara penei ai. Whakaaetia ra to whakawa tuarua nana ka tupono ko te whakatau tuatahi he aha hoki te he, he mutunga pai tena. He aha i puritia ai te ora mo nga tangata e aue nei e ki nei kua aitua ratou. Tetahi he mea pai rawa kia rua whakawahanga mo te whenua i te mea ko te taonga nui rawa tena i waiho iho e o matou tupuna kia matou. E hara te take whenua i te mea iti engari he taonga nui no tua whakarere. Ka nui to matou rapurapu he aha te take e whakakorea nei nga whakawa tuarua, mohiotia iho kei tau he raru ki etahi tangata e whai ana ki aua whenua. E tono ana ahau kia katia te Karauna Karaati kia matua whakawa tuarua. Mehemea e kore tenei Whare e whakahaere i te tika me te pono tera e rapu nga Maori i tetahi huarahi hei tawainga ma ratou. Otiia me ata uiui marire tenei take raruraru me whakaae ki te inoi a nga Maori e tuku pitihana mai nei.

Te Ao.—Ka korero ahau i etahi kupu i mahue i toku hoa Maori nei. E inoi ana ki tenei Whare kia ata rapua ntitia te tika me te he. I wareware a Wi Pere ki te whakaatu ki te Whare i te whakawakanga o Maungatautari kaore te Kai-whakamaori i ata whakamaori i nga korero i puta ki te aroaro o te Kooti. I waiho e ia ma tetahi o nga Tiat i whakamaori i nga korero. E hara tenei i te mea tika kia tango te Tiat i te mahi o te Kai-whaka-maori he mahi motuhahē ta te Tiat. Ki ta nga Maori whakaaro he take tika tenei e whakahengia ai te whakataunga. Tetahi kua tino kitea te whakahoatanga o te Ateha ki tetahi taha me te whakaurunga hoki o tana wahine me a raua tamarihi ki te Tiwhikete. He take tika tenei hei whakapae ki te Ateha. Tetahi kua ata whakaaturia i utua ia ki te moni. He mea nui rawa tenei; me ata whakaaro nui te Whare a me whakamana te inoi a nga Kai-pitihana. Whakaetia ra te whakawa tuarua, inahoki he mahō nga whakawakanga kua whakaritea mo etahi poraka moroiti, na he whenua nui rawa atu tenei. Ki taku mahara me whakamutu rawa tenei Ateha. Me whakamana te inoi a nga Maori, tukua te whakawa tuarua.

Te Pakaeho, Tiamana o te Komiti Maori ka mea. He maha nga wiki i pau i te Komiti Tikanga Maori i a ratou e rapu ana i enei kupu a ahakoa ka whakahokia ano tenei mea ki taua Komiti e kore e rereke ta ratou whakataunga.

Nga Urupa I Ohaeawai Me Ruapekapeka.

Ihaka Hakuene ka patai ki te Kawanatanga mehemea ka whakamana e ratou ta ratou kupu i whakaae ai i tera tau kia taiapatia te wahi i tanumia ai nga hoia i Ohaeawai me te Ruapekapeka kei te mau tonu tenei mea hei awangawanga mo tona ngakau na reira e tono ana ia kia te Kawanatanga kia whakamanaia ta ratou kupu whakaae o te tau kua hori ake nei.

Te Paranihi tana whakahoki kua rite te whakaaetanga a te Kawanatanga mo nga urupa i Ohaeawai kua oti te taiapa a ka hohoro te whakaoti i te wahi tapu i te Ruapekapeka.

Nga Maori O Te Takapau.

Wi Pere ka patai ki te Minitia mo nga mahi nunui mehemea ka hoatu e ia te utu ki nga Maori o taua wahi mo ta ratou whenua i tangohia mo nga mahi o te Reriwe i waenga o te Takapau o Kopua me nga tuunga teihuna hoki.

Te Ritihana tana whakahoki. E tika ana i tangohia aua whenua mo te reriwe a kua tukua atu ma Kapene Pirihi o Nepia e whakaoti te taha ki nga Maori. Kua rongo ia na tetahi raruraru ki te Ture i roa ai te whakaputanga o te moni, ara kaore ano kia oti te whakawa e te Kooti Whenua Maori te putake o te whenua. Kaore ano kia tino aro noa te Kawanatanga ki taua mea engari kua patai ratou kia te Pirihi me i kore e taea te tuku wawe i nga moni utu kia nga Maori.

Taite, te 30 o Hurae, 1885. Reriwe Pokitaone Ki Motuiti.

Te Ao ka patai ki te Minitia mo nga Mahi Nunui. Mehemea ka whakaae ia kia taiapatia te reriwe o Pokitaone tae atu ki Te Motuiti?

Te Ritihana tana whakahohi. No muri i te tukunga o taua patai ka tahuri ia ki te ata rapu mehemea e tino whaitake ana me taiapa taua reriwe a kaore ano kia marama noa te Kawanatanga na rerira e kore e taea te whakaae i te mea tera e pau he moni nui rawa mehemea ka whakamana taua tono.

Paraire, te, 31 o Hurae, 1885.

Teihana Reriwe Mo Waipawa Pa.

Wi Pere ka patai ki te Minita mo nga Mahi Nunui me i kore ia e whakaae kia whakaturia he teihana iti ki te reriwe i Waipawa Pa Nepia hei painga mo nga tini Maori me etehi atu tangata o taua takiwa e amio haere nei ratou ki te teihana kei tawiti noa atu to ratou nei kainga. Ka nui te haihai o nga Maori o Waipawa kia whakaritea he teihana mo ratou; te take he kainga nui rawa taua pa, he tokomaha ratou kei reira e noho ana he tangata noho tuturu, he whare papai o ratou he tangata ohu nui ratou ki te whakapai i ta ratou whenua tetahi ka nui nga Pakeha kei taua wahi hei painga mo ratou tahi te teihana e tonoa nei e ia. Tetahi take e tono nei ratou he awa nui kei waenga o to ratou kainga me te teihana nui, kei nga waipuketanga e kore ratou e whiti atu ki tera taha. Kei ko atu taua whenui tetahi teihana i hanga hei painga mo te Pakeha kotahi na ko te mea e tonoa nei e ia he mea iti noaiho kaore e pau nui nga moni o te Koroni.

Te Ritihana.—Tana whakahoki. He maha nga tononga mo tenei teihana mai ano i te tau 1882, otira na te mea e tino tutata ana tetahi teihana ki taua wahi e tonoa nei, e kore e tika kia puputu tona nga teihana, kaore, ia i mohio he awa kei waenga o te teihana me taua Pa. A ka whaikupu ia ki nga kai-whiu o te tereina me tu marine nga tereina i te taha o taua Pa ana puta nga waipuke.

Nga Ruri Ki Opotiki.

Wi Pere.—Ka patai ki te Kawanatanga Mehemea e mohio ana ratou i a te Kai-ruri e ruri ana i te rohe Raupatu i te takiwa o Opotiki kua haoa mai tetahi whenua nui a nga Maori ki roto ki te whenua o te Karauna, a he nui te pouri o nga Maori mo taua mea he nui rawa te raruraru kua tupu ake i taua takiwa i runga i te ruritanga o te rohe raupatu. E tika ana te whakahe a nga Maori, te take he rohe ke te rohe i whakarite i mua a he rohe hou inaianei. Ka nui te hiahia o nga Maori kia whakatikaia. E mea ana a Te Kira kei te he ano taua raina.

Te Paranihi, Tana whakahoki E kore a te Kira e mohio ki nga ritenga o taua rohe e hara hoki ia i te Kai-ruri. Ko te rohe kua ruritia inaianei e rite totu ana ki te mea i whakaritea ki roto ki te panui. E ki ana te Tumuaki o nga Kai-ruri kei te rite tonu te ruri ki te rohe raupatu i whakahuatia ra ki roto ki te panui.

Ture Pane Kuini.

Wi Pere.—Ka patai ki te Pirimia me i kore ia e whakaae kia whakangawaritia te tikanga mo te utunga o te

tiuti ara kia kaua e utua toputia engari me utu tau. Ko te tikanga e mau ana inaianei kia utua toputia he mea whakataimaha rawa tenei i nga Pakeha me nga Maori, e patu kino ana i nga tangata moni iti, tona putanga ko nga tangata whai-moni nui anake e kaha ana ki te hoko reti ranei i nga whenua. Kei te mate hoki nga Maori i te mea e whakaritea ana e tenei ture kia puta topu te tiuti, na reira ka whakaitia e nga Pakeha te moni e tukua ana ki nga Maori, e arai ana hoki i nga tangata moni iti kia kaua e reti i nga whenua Maori. Mehemea ka reti tetahi tangata i tetahi whenua Maori ka pau katoa tana moni i te utunga i te tiuti heoi haere ana ia ki te nama moni hei whakapai i taua whenua a pekerapu ana whakarere ana e ia taua whenua muri iho ka riro he Pakeha ano, na ka utu tuarua te tiuti kore rawa he painga i takoto ki te Pakeha tuatahi i runga i taua rawakoretanga. Mehemea he Pakeha whaimoni erangi tena e kore ia e raru, ko nga Maori ke e mate i runga i taua whakaitinga i nga moni i a ia e utu topu ana i te tiuti. Ki toku whakaaro me tapa te ingoa o tenei Pire "He Ture hei Whakamate i nga Rawakore me nga Maori." Kaore ia i te whakahe ki te Pirimia e hara hoki i a ia tenei Pire otia e vhakarereketia ana e ia, kati me whakatikatika. Tona tino hiahia me ata whakaaro te Pirimia kia kapea nga ritenga kino ki waho, kaua e waiho hei patu i nga rawakore me nga Maori. E tino piro ana tenei Pire ki nga puta ihu o nga tangata.

Te Taute.—E hara tenei Pire i te mea hou ka tekau ma rua tau, kahore te Kawanatanga e whakaae kia utua tautia te tiuti, he hoha ki te kohikohi me te ngaro hoki o etahi wahi o nga moni.

Wi Pere.—He pai noatu ki tana mahara kia utua tautia, e mohio ana ia e hara tenei i te Pire hou. Otiia ka taea noatia e to Pirimia mehemea e pai ana ia ki te whakamama i tenei Pire. Ki tona whakaaro ake ko Hatana te papa o tenei Pire.

Tame Parata.—Ahakoa ki te Pirimia he ture tawhito no te tau 1883 katahi ka whakataumahatia ona ritenga katahi ka ki me utu topu.

Turei, te 4 o Akuhata, 1885. Pire Tuku Whenua Maori.

Tame Parata.—E Te Tumuake. Ki taku whakaaro tera e pa he mate ki nga Maori i raro i etahi o nga ritenga o tenei Piri. Na reira e hiahia ana ahau me whakaae te Minita Maori ki te whakauru i nga kupu me nga ritenga e tumanaako nei nga Mema Maori. Koina te take i tu ai ahau ki te korero. Kua whakapaingia tenei Pire e nga Maori o etahi takiwa, a kua whakakinongia ki etahi takiwa, inahoki kua panuitia e te Minita nga reta a etahi rangatira Maori, he whakapai he whakahe. Koia au i mohio ai e whakaaro rua ana nga Maori, na reira ahau i mahara ai ko te mea tika ia, me whakaae ki nga kupu whakauru a nga Mema Maori mei kore e oti he ture tino tika e rite ai to hiahia o nga iwi Maori. Ko etahi o nga Mema e korero nei mo tenei Pire, e whakahe ana ki te ritenga mo nga Komiti Maori: e tika ana ua a ratou; he raruraru ano kei taua mea otia tera e puta he painga. Na e mea ana etahi o nga Mema e he ana te whakahaere o nga whenua Maori i roto i te Kooti Whenua Maori, me etahi Maori hoki e pera tahi ana. Me te whakapai tonu a etahi Pakeha Maori hoki he mea pai te Kooti. He tohu ra tenei kei te whakaaro rua nga Maori. Na reira ahau e mahara ana kaua rawa e whakapanga nga takiwa katoa e tenei Pire; erangi me whakamana ki era takiwa anake e hiahia ana nga Maori o aua wahi kia whakahaerea ki a ratou na takiwa. Kaua e whakamanaia ki nga takiwa o nga Maori e whakahe ana ki nga ritenga o taua Pire. E tono atu ana ki te Minita Maori kia whakaaetia e ia nga kupu whakauru e meatia ana e nga Mema Maori. Ki toku mohio i pa he mate nui ki nga Maori i raro i nga ture kino i paahitia e tenei Whare, a e tautoko ana nga Maori i tenei Pire mei kore e tau mai te ora kia ratou. Na mo runga mo nga Komiti, e whakamana ana tenei i nga Maori ki te whiriwhiri ia ratou Komiti. He mea tika ra tenei. Kua korero etahi Mema kia whakaekea he takoha ki runga ki nga Maori, ki toku whakaaro tera e tae ki taua ahua a mua atu otira e hara tenei i te takiwa tika kia whakataua he utu pera ki runga ki nga Maori erangi me whakaaro marire i tetahi tikanga pai e puta ai te ihu o nga Maori. E korero ana etahi Mema kahore nga Maori i te utu takoha, me wkakaatu ahau ki te Whare e tino he ana tenei kupu, ki taku ki kei to utu nui nga Naori i nga takoha. Inahoki e utu nui ana ratou i nga moni o nga Katimauta pena me nga Pakeha, e utu takoha ana mo nga hipi me te taake kuri, me nga utu pane Kuini i te hokonga retinga ranei o a ratou whenna. Ko te mea tika ia ma te Pakeha ma te iwi whai matauranga e whakaaro marire i tetahi ture pai e tau ai te ora ki runga ki nga Maori. Kahore ano hoki te Maori kia tino aro noa ki nga ture o te Pakeha. Ko toku tino hiahia kia kaua tenei Whare e hanga pohehe i nga ture taumaha hei whakamate i te iwi Maori, ka mutu toku korero mo tenei Pire.

Te Ao.—Ki taku titiro he Pire tenei mo nga tangata Maori otia ki etahi ona ritenga he pire hawhe-kaihe ta te mea kaore i rite ona tikanga ki ta nga Maori i whakaaro, koia au i mohio ai he pire hawhe-kaihe. E korero ana ahau mo nga Maori o toku takiwa e whakahe ana ki tenei Pire. Tetahi kua tae mai nga pitihana o te Tai-rawhitit turaki i tenei pire. Kotahi tonu ano te whakaaro o nga Maori, he pire tenei i hanga hei patu i nga tangata me te whenua hoki. Kua ata whahaarohia e au ona ritenga, a kei te pera ano taku mahara. Kua tae mai to pitihana a Nepe te Apatu me ona hoa 56, me ta Whitipatato me ona hoa i Waikato me ta Meiha Te Wheoro hoki e whakahe katoa ana ki tenei Pire, me toku iwi ano hoki, a ka whakamana e au o ratou hiahia kia whakakinongia tenei pire i te mea e whaitake ana tatou ki te pera. Mehemea ka whahaturia he Komiti kia tokomaha rawa katahi

ka tika, erangi ma te iwi nui tonu ratou e whiriwhiri. E ki ana tenei pire e kore e uru nga tamariki kaore ano kia tae o ratou tau ki te rua tekau ma tahi, e tino he ana tenei i te tikanga Maori, tera e peia ki waho etahi tangata tino whai take ki te whenua i runga i tona tamarikitanga. Ko te mea tika me whakauru katoa nga ingoa ki te tiwhikete me nga pani hoki, ki te kore e whakaurua ka mate ratou, kowai ka toku kaa tawhaitia ratou e nga Maori. E rereke ana te tikanga mo nga tamariki me nga pani Pakeha ko te Kawanatanga o te Koroni kei te awhina ia ratou. E tino mohiatia ana te take i haere ai a Meiha Te Wheoro me ona koa ki Ingarangi he rapu i te oranga mo nga mate kua pa ki te iwi Maori i runga i nga ture kino. A kua tae mai te kupu a Te Wheoro me nga iwi Maori ki au kia whakahengia tenei Pire, me tahuri mai te Minita Maori ki te whakarongo i a matou korero kia patupatua nga rarangi kino o roto. Mo runga mo te Pire Wkakatopu Ture Whenua Maori e whakapaingia nei e te mema mo Nepia, kua tae mai te pitihana a etahi Maori o Rangitikei 106 e whakahe ana ratou. Kua rongo au i te korero a taua mema ra e whakahe ana ki te Minita Maori ki taku whakaaro kauaka ia e amuamu i te mea he Minita Maori ano ia i mua. Ki toku whakaaro tuturu mo enei pire e rua e tino pehi kino ana i nga Maori. A ahakoa kii mai te Minita Maori he Pire pai, pai atu i te Tiriti o Waitangi, kaore au e pai ki enei Pire, engari te Tiriti o Waitangi ra Ko toku tino hiahia me whakaaro nui mai nga mema katoa ki enei mea me te Minita hoki a ka patua nga rarangi e he ana. E whakaae ana ahau ki te kupu a te Minita inapo ra, i kii penei ra mehemea e he ana tetahi wahi me unu ki waho, mehemea e he ana aua Pire rurua kati me unu katoa. Ahakoa whakapai te Mema mo Napia ki te Pire Whakatopu Ture Whenua Maori, ahakoa whakakino ki te Pire Whakahaere mo nga Tuku Whenua Maori, e kino tahi ana ki toku titiro me ta te Iwi Maori hoki. Mehemea ka hinga tenei Pire me hinga tahi te teina ara te Pire Whakatopu. Tenei pea etahi Mema kei te whakahe ano ki etahi wahi.

Wenerei, te 25 o Akuhata, 1885.

Nga Hoko Ki Te Waipounamu.

Tame Parata.—Ka patai ki te Kawanatanga mehemea ka pai ratou kia homai he ture i tenei nohoanga o te Paremete kia ahei ai te whakamana i te ripoata o nga Komihana mo nga hoko o Te Waipounamu? Kua kite hoki ia i taua ripoata me te pukapuka tohu tohu a te Minita Maori kia Te Mete, tetahi o aua Komihana, me nga utu mai hoki a Te Mete, ara ko tana kupu penei ko taua ripoata na raua tahi ko tona hoa Komihana. E tino hia hia ana ia kia pai rawa te utu mai a te Minita i te mea e pa nui ana tenei take ki te Koroni, ki te Waipounamu hoki.

Te Paranihi.—Tana whakahoki. I muri mai i tera Paremete ka anga atu te Kawanatanga kia Te Mete, tetahi o nga Tiati o te Kooti Whenua Maori, a i haere mai taua tangata ki Poneke kia korero tahi raua ko te Minita ki mai ana a Te Mete kaore kau he korero kei te toe, a he maumau moni mehemea ka whakaturia ano nga Komihana. Mo runga mo nga ritenga o taua mea kahore ano kia whai-taima te Kawanatanga ki te titiro i te ripoata me nga tini korero hoki otira ka ata tirohia e te Kawanatanga aua mea katoa mehemea kaore e oti inaianei ka whakaarohia i mua mai i tenei Paremete e haere ake ne, ko reira puta ai te whakaaro o te Kawanatanga.

Pire Whakahaere Tuku Whenua Maori.

Wi Pere.—Kua nga Mema e hoha ki te roa o aku korero i te mea he take nui tenei mo te taha Maori. Me matua titiro te whare ki te "Ture Komiti Maori, 1883," kore rawa he mana i tukua ki nga Maori i raro i taua Ture. Ki toku whakaaro i hanga taua Ture he whakaahua reka hei patipati i nga Maori,, kore rawa he katikatikanga mo ratou na reira kihai i puta he painga. Mehemea i hoatu he mana kia ahei te Tiamana ki te hamene tangata tera e whai-mahi ratou. Na inaianei e ki ana etahi tangata he iwi mangere te Maori, te whakaaro he kore mana ano i kore ai nga Maori e mahi i raro i taua Ture. Me korero ahau mo te Ture Reiti. E whakahe ana nga Maori ki tenei i te puta mai he tika i runga i te takoto kau o a ratou whenua, a keihea he moni e ahei ai ta ratou utu i nga reiti. Ahakoa ki mai tetahi mema maha noatu nga tau e reititia ana te whenua katahi ka pau, kowai ka tohu tena pea e whakataumahatia nga reiti i nga tau e haere ake nei. Ahakoa kotahi kapa inaianei e kore pea e roa ka rua ka wha ranei kapa. Kei te pai ano ahau kia reititia nga whenua mehemea e whakamahia ana, mehemea e puta mai ana he tino painga ki nga Maori, pena me nga whenua Pakeha. Ka korero ahau inaianei mo runga mo "Te Ture Pane Kuini, ko nga Maori Anake kei te utu i tenei takoha ana retia hokoa ranei a ratou whenua. Ahakoa kiia ko te Pakeha kei te utu i tenei, e mohio ana ahau ka pa te taumaha ki nga Maori, i te mea ka whakaitia nga moni reti hoko hoki. Tetahi ritenga he ko te utunga toputanga, e whakahe ana au ki tenei. I paahitia e tenei whare tetahi Ture mo nga rahui o te Tai-Hauauru, e he ana nga ritenga a taua Pire, e tuku ana i nga mana katoa ki te Komihana, ka taea e ia te takahi i nga hiahia a nga Maori no ratou aua whenua, me te tuku atu i nga whenua i runga i te utu iti. Ka korero atu ahau inaianei mo te Ture i uru nei kia kotahi tekau anake e uru ki roto ki te Karauna Karaati, hoatu ana e tenei whare te whenua a te rua rau toru rau ranei ki nga tangata kotahi tekau kaore i uru he kupu tiaki, hokona ana te whenua e taua hunga, a he nui rawa te mamae i pa ki nga Maori i raro i tenei Ture, me te mea i hanga ai kia hohoro ai te riro i nga Pakeha. Ka korero ahau inaianei

mo te "Ture Whenua Maori, 1667," i uru nei he tekau tangata ki te Karaati, me te tokomaha hoki ki tua o te Karaati, Otiia na te mea kihai i homai he tikanga kaitiaki ki runga kia ratou, ka pau tonu nga moni reti i te hunga kotahi te kau, ki hai i mahara ki te nuinga. He nui rawa te raru o nga Maori i raro i tenei ture. Na mo runga mo nga Tiota Tenata, me kii penei he ture tena hei tango i te whenua o te tangata inahoki ki te matemate nga tiota tenata katoa, ka riro taua whenua ki te karauna. Ka korero ahau inaiane mo te "Ture Whenua Maori, 1873." Heoi te pai i puta mai ki nga Maori i raro i tena, ko te whaka urunga o a ratou ingoa katoa ki nga Whamaharatanga Take. Erangi ko te raruraru tenei kaore i mohiotia te wahi a ia tangata a ia tangata. No reira kaore ratou e kaha ki te whakapai i tona wahi i tona wahi. Ahakoa puku mahi te tangata kotahi ki te whakapai i tona wahi, tera tetahi hei whakararu iaia. Whakatupu hipi ana etahi whakatupu kuri ana etahi hei kai i nga hipi a te hunga whakaaro nui. Mahi taiepa ana tetahi ka kawea mai nga kararehe a tetahi ki roto ki tona taiepa. A na enei tini mea ka pakanga nga Maori kia ratou, no te hoha tanga o etahi ka whakatika ka hoko io ratou nei hea. Na mo te "Ture Wehewehe Whenua Maori," kaore i te tino tika te mahi a nga Tiat i raro i tenei Ture.

Kaore ratou e rapu nui kowai te hunga tika ki te whenua. Kaore e ata riro te piihi tuturu a ia tangata ki aia. Tera pea kua riro kotahi hea ki tetahi Pake kua wakaturia e ia he whare ki runga, a kei te wa e rohe rohe a i te poraka, hoatu tonu e nga Tiat i te whenua e turia ra e te whare ki te Pakeha. Na mo te Rerewe ki Akarana. I tae ano ahau ki Waikato i te haerenga o te mema mo Waitotara (Te Paraihe) ki te tono kia whakaaetia e Wahanui te Rerewe kia mahia. Ka tono a Wahanui kia haere nga kai ruri ki te kimi i te huarahi pai, tika. Otiia i penei a Wahanui me matua paahi he Ture pai katahi ka tika kia mahia te rerewe ko te tau tena i tae mai a Wahanui ki te aroaro o tenei Whare. Kua rongo ahau inaiane kua hoatu e ia tetahi whenua mo te Rerewe me nga teihana hoki. He tohu pai ra teuei. Otira e pouri ana ahau ite mahi amu amu a etahi mema kei waimarie nga Maori i runga i te hanganga o taua rerewe ite mea kua unga atu pea he hoia mehemea i katia e nga Maori taua rerewe. E mohio ana ahau i te mea ka paahitia he ture pai tera e tino whakaaro rangatira nga Maori, inahoki i te mea ka whiwhi nga Maori i te Karaura Karaati mo tona whenua ka tere tonu to hoko atu ki te Pakeha. A ki te whakaaetia te mana o Wakanui, tera ia o mahi i te rangatira taua mahimehemea ka taunutia a Wahanui ratou ko ona hoa tera o hohou ratou ki te ki penoi "Kati ra, mauria atu to rerewe kua kore matou e tuku atu he whenua. Mehemea e wehi ana koutou kei whiwhi nga Maori, kaua ra e komai ta koutou reriwe." Ki toku whakaaro e kore e oti wawe taua mea. Titiro ki te roa o nga tau e mahi ana te reriwe o Peneke nei ahu atu ki Nepia, kaore ano kia oti noa. Engari mehemea ka homai he Pire pai hei whakahaere i nga whenua, ka oti noa atu nga whenua katoa ko te rerewe e kore e mutu wawe. Na mo te korero a etahi Mema mo nga Komiti Maori. Me penei toku kupu e tino hia hia ana ratou kia tu he Komiti mo ratou i te mea te huarahi tena i kaha ai te Pakeha ki te rapu i te tika. Titiro ki nga kamupane nga tangata mahi tima hoko whenua aha ranei, me nga tangata mahi waro, koura, he Komiti katoa o a ratou, me tatou hoki nga Mema o tenei Whare, kei te tu tonu a tatou Komiti mo a tatou nei mahi. A koina te mahi i kake ai te Pakeha, i whiwhi ai ki te matauranga. E mohio ana ahau ki te kore e homai he Komiti hei whakahaere ia matou, tera e pau katoa o a matou whenua, kore e toe he eka kotahi. Kua korero mai tetahi Mema kia roherohea nga hea o ia tangata o ia tangata. Ka patai ahau, mawai e utu te ruritanga? Mehemea ka peratia nga whenua katoa a Wahanui, ka pau te rua mano o roto o ia wha mano mo te ruri. Ka waiho ma nga Maori e utu te ruri rohe potae, me te kooti tanga, muri iho ko te roherohenga. He taumaha rawa enei mea i te mea kei te takoto mahi kore pea te whenua. E kii ana ahau me ata whakakaere tenei mea, me waiho tonu kei te hiahia o te tangata kia rohea tona hea. A ko nga Maori e pai ana kia takoto topu a ratou hea ma ta ratou Komiti e whakahaere, e pai ana ma taua Komiti e reti, hoko ranei i runga i ta ratou i whakaaro ia. I raro i te ture e mau nei, e whaia haere tia ana nga Maori, e whakawaia ana kia hokoa a ratou whenua haunga etahi, ko ratou ano kei te hoko marire. He mea pai rawa mehemea ka whakaturia he Komihana hei rapu rapu i nga aitua me nga raruraru kua utonga tia nei ki runga ki nga Maori i enei tau kua hori ake nei. Ko tetahi o nga rarangi o tenei Pire e whakamana ana i nga whakahaere mo etahi whenua kaore i oti i mua. Akuane pea he mea he etai a aua whakahaere ka whakamana nei. Kua uru ano he rarangi penei ki roto ki te "Pire Whakatopu Ture Whenna Maori," ara he whakamana i nga mea hapa me nga he o mua e he ana tenei ki toku mohio, me waiho ma nga Komihana e ata ui ui. A ko nga tangata e takahi ana i te Ture, kaua e awhinatia. Me pana atu tenei tikanga ki waho o tenei Pire. E tino mohio ana tera e tau he painga ki nga Maori mehemea ka whakamana a ratou Komiti. Otiia kaore au e penei me tuku te tino mana hoko reti ranei ki nga Komiti me nga Poari, erangi me matua whakaae te hunga nona te whenua e whakahaerea, kia rite rawa te whakaae ka tuku mai he pukapuka tuhi tuhi whakaatu ki te Komiti, ma te Komiti e tuku atu ki te Poari kia whakamanaia a ratou hiahia. Tera tetahi Ture i paahitia e tenei Whare ara te "Ture arai i te hoko Tahae." He ture pai tenei otiia kaore i te kino tika te whakahaere a nga Komihana, ara mo nga pukapuka C. e mea ana no te kaihoko anake taua whenua e hoko ra, akuanei pea he nui nga pani me nga tamariki e uru ana ki roto. Tetahi mahi he a nga Komihana, kaore ratou e tino whakarite kia haere mai ki o ratou aro aro tuhi ai o ratou ingoa erangi e waiho ana kia haina nga kai hoko ki te aro aro o nga Tiei Pii he whakamana kau ta nga Komihana i ana pukapuka hoko. Ko tenei anake te mahi a nga Komihana e whakahengia ana e ahau. E tino whakawhetai ana ahau ki te Minita Maori mo tona manaakitanga ia matou me tona kaha ki te whakarite i o matou hia hia. Ahakoa whakahe etahi Maori ki tenei

Pire e kore e mutu aku whakawhetai kia Te Paranihi, he kaha no toku mohio e rapu ana ia ite oranga mo te iwi Maori. Otiia me whakaae ano ia kia unuhia nga ritenga kino, nga niho kokoi a taua Pire. E tono ana ahau me pare atu tenei pire ki te Komiti Maori, kia whakatikaia mei kore e oti he ture tino pai rawa kia taka te ingoa kino nei a etahi mema e karanga nei he "Pire hawhekaihe." Kaore matou e pai kia whakakorea tenei pire erangi me whakatikatika. Kauaka rawa e turakina kei hoki atu nga Maori ki te pouri ki te aue ki te teteatanga o nga niho. Mehemea ka waiho mo tera tau tera e hikitia mo etahi atu tau. I homai e au he Pire ahua rite ki tenei i tenei Paremete kua hori ake nei erangi kaore i paahitia. Kua rite noa atu te hiahia o nga Maori o toku takiwa ki te mahi Komiti, te take kua kite matou na tenei tu mahi i kake ai te Pakeha a koniei te kaupapa. Koia ahau e inoi nei, homai he taouga penei mo matou mo nga Maori, ara me whakatu he Poari he Komiti hei whakamana i nga hiahia a nga tangata. Erangi me takiri ki waho tenei ritenga ma te Kawana anake te mana hoko whenua; haunga ia nga whenua e tauria ana e nga moni o te Konui. Engari kia kotahi tonu te ture mo te Kawana me nga Pakeha, ana hiahia ki te hoko i te whenua Maori. Kauaka e hoatu he mana ke ki te Karauna. Erangi me haere tonu ta te Karauna me nga Pakeha ki nga Komiti korero ai ana pirangi ki te hoki, ki te reti. E tino whakahe ana ahau ki te rarangi o tenei Pire e mea ana kei te nuinga ote hunga whenua te tikanga mo te reti, hoko ranei. Kaore au e pai ma te ruatekau e hoko e reti ite whenua a te kotahi te kau. Erangi ma te hunga e whakaae ana ki te hoko, reti ranei, e whakahaere i a ratou hea ano, me waiho te wahi a te hunga whakaae kore kia takoto ana, kei a ratou te tikanga. Erangi kaua te tangata kotahi e hoko i te whenua. Kotahi te mea i ngaro ki tenei Pire ko te whakapuare, ko to whakamana i te tuku a te Maori kia ratou whaka Maori ano. Me whakatika tenei wahi e hapa ana. Ka panuitia e au i naianei nga pitihana me nga waea a nga Maori e whakahe ana ki enei rararangi e whakakinongia nei. E tautoko ana ia matou kia patua enei tekiona. Tenei hoki nga waea me nga reta ki oku hoa mema Maori, he amu amu ki tenei Pire.

"Ki te Tumuaki me nga mema katoa o te Whare Runanga te Koroni o Niu Tiren i noho huihui nei i Poneke—Tena koutou.

"He pitihana tenei na matou e mau iho nei o matou ingoa he inoi atu kia koutou kia kaua e paahitia te Pire Whakahaere Tuku Whenua Maori note mea e kitea ana e matou tera e taumaha te paanga o taua Pire ki runga ki te Iwi Maori me o ratou whenua. Ko nga wahi e kino ana ki ta matou titiro koia enei. Ko te whakaritenga mo te Poari hei whakahaere i nga Riihi me nga hoko o nga whenua Maori. Ko te ahua o taua Poari kaore e pai kia matou notemea ka tokorua rawa nga tangata a te Kawanatanga ka noho ki taua Poari ki te tangata kotahi a te Maori, e hara pea taua tangata i roto te whenua e whakahaerea ana e te Poari. He whakapuare tenei huarahi e ahei ai nga mahi whakahoahoahoa he aha oti te whakarite ai te Pire kia tokorua i roto taua Poari hei Maori, a kia kotahi ta te Kawanatanga mo nga Komiti ki ta matou whakaaro kaore rawa he mana i aua Komiti ko te Poari ke te hunga whai mana, heoi ta te Komiti he whakaatu i te kupu hoko, riihi ranei ki te Poari, i muri o tena kaore he ahuhuatanga atu o te Komiti me te iwi kainga ki runga ki tona kainga. Kaore tenei i te tika. Heaha nga tangata nona te whenua te uru ai ki nga whakahaere o to ratou ake whenua. Engari pea mehemea e peneitia ana ko te Komiti tokowhititi o roto i te poraka hai Poari, a me uru te Komihana ki roto. Katahi ka ngawari te ngakau Maori notemea ka noho tonu ia hai whakawa whenua.

"Ko te taha ki te Karauna e mea ana te Pire, tekihana 25 ka ahei noa ki te riihi whenua ahakoa tu he Komiti kaore ranei. Kaore tenei i te tika he ahaoti te kotahi ai te tu a te Kawanatanga ratou ko etahi atu tangata, ara ma te nui tonu o tana utu e riro ai te whenua. Mehemea ka araitia tetahi hunga ka waiho ko te taha Kawanatanga kia hoko noa atu, e kore e puta te utu tika o te wheaua ki te tangata nona i te mea kaore he whakatete hei whakapiki i nga utu. Ko te rarangi 27 e whakamana ana te ahau o nga tamariki i nga tunga pakeke, heoi ta matou titiro mo tena. Kei waiho pea tena hei tauira mo etahi mea keatu.

"I runga i te tekihana 36 e whakaaro ana matou me kaua ena tu tikanga e pa ki nga tuku whenua a te Maori ki te Maori, no te mea hoki ki roto i enei ra kua marama haere nei te tangata Maori, tera pea kei te hiahia etahi ki te whahahaere whenua i runga i nga ritenga Pakeha, na ka riro ratou ma tenei tikanga ia e whakarararu.

"Ko nga whakahaere o nga moni e puta mai ana i roto i nga hoko me nga riihi o nga Whenua Maori e kore e kite wawe te Maori i te moni o tona whenua, note mea ka puta nga moni o te whenua ka noho ke ki roto ki te ringa o te Komihana, kia marama ano i a ia nga wawahanga o ia hea o ia hea katahi ka puta. Ki te kore e oti i nga tanagata whenua o ratou hea ka tukua ete Komihana ma te Kooti Whenua Maori e whakawa. Na ka tau noa atu e haere ana nga mahi i te tukunga o te whenua katahi pea ka puta he moni ki nga tangata nona te whenua.

"Mehemea hoki i te wa e whakawakia tuatahi tia ana te poraka e te Kooti hei reira whakarite ai i nga, hea o ia tangata o ia tangata. Katahi ka kore pea te raruraru. Ko tenei ka waiho mo muri i te tukunga o te whenua ka pera ai e kore rawa e oti, tetahi kaore e pai ki nga tangohanga moni i raro i tenei Pire.

"Heoi nga tini wahi o roto i tenei Pire ki ta matou titiro ara ki te hanganga o te Poari, he Kawanatanga te kahanga o roto, ko nga Komiti kaore e whai mana. Ko nga hoko ka puare noa atu ki te Kawanatanga, kaore ki etahi me nga whakahaerenga o nga moni e puta mai ana i runga i nga hoko me nga riihi whenua no konei ka

inoi atu o koutou kai pitihana kia ata tirohia e to koutou Whare tenei kupu a matou kia kaua e paahitia tenei Pire, he tikanga nunui rawa te whakahaerenga a tenei Pire, e rereke ai i nga mea o tenei wa, no reira i mea ai matou me whai takiwa matou ki te ata whiriwhiri i tenei mea katoa, e tika ana kia whakaarohia matou no matou hoki te oneone. A i te mea e whakahaere ana tenei Pire i etahi tikanga e pa nui ana kia matou katika ano kia pau katoa tenei Paremete, tae atu ki tera Paremete hei tirohanga ma matou koianei ta matou tino tono kia whai takiwa matou ki te titiro i tenei Pire me kore e pai he ritenga mo nga iwi e rua. Ko te mea nui hoki ki ta matou titiro he penei, ma matou ranei a matou ake whakahaere hei hanga noaiho ranei matou ko ta matou kupu ma matou ano a matou ake me pera ano me te Pakeha e mana ana ki te whakahaere i ana. Tena, era oti e pehea te Pakeha, mehemea e riro ana ma te Poari Kawanatanga me tetahi Komiti mana kore e whakahaere a ratou ake whenua?

"Ka inoi tonu o koutou kai pitihana kia whai whakaaro koutou ma koutou e titiro mai, ko matou nga tangata e tino pangia e enei ture, no reira e tika ana kia manaakitia mai matou.

"Henare Matua, "Renata Kawepo, "Me etahi atu e

42.

"Hui atu ki nga Tiamana me nga mema o te Komiti o Haaka Pei."

Otia te take i kaha ai ratou ki te pera he mahara, e kore pea te Minita e ngawari ki te whakarereke i nga wahi he o te Pire. Otia mo whakaae ano ia kia wawe te mutu te manukanuka. Kei te whakahe ano nga Maori ki nga tikanga mokete a ka waiho aua mokete hei take e kore ai e oti te roherohe o te whenua, E tono ana ahau kia whahaturia he Komihana hei uiui hei rapu rapu i nga mamae me nga take raruraru katoa. Engari kaua e whakamana aua mahi he inaiane, me matua rapu ona ritenga. Kei te whakawhirinaki oku hoa Maori ki au, kei te mahi matou i etahi rarangi kia whakaurua ki tenei Pire. He nui rawa te manawapopore a nga Maori o ia takiwa kia mahia he ture pai rawa e mutu ai nga mate me nga aue me nga raruraru. A mehemea ka mauria te pire nei ki te Komiti Maori kei reira nga Pakeha matau me nga mema Maori hei whakatikatika. Kati mo te taha Kawanatanga i roto i te Poari, ko te Komihana kotahi, me Maori ona hoa, he mea whakatu e te hunga nona te whenua. Te take e tino kaha nei au kia whakaarohia nui tia tenei pire, he haku haku noku ki nga mate nui kua utongatia ki runga ki nga Maori i enei tau kua hori ake nei, i raro i nga ture he i paahitia e tenei Whare. E mea ana au me mahi i te ra e whiti ana nga whakahaere katoa mo nga whenua. He aroha noku ki te iwi Maori i kaha ai taku tohe. Haunga koutou nga Pakeha, he iwi mohio, ma wai koutou e rarahu? Tena ia ko nga Maori, he kuare. Heoi a ratou taonga nui ko a ratou whenua he mea tuku iho i o ratou matua. E karanga atu ana ahau ki nga kaumatua ki nga tumuwhakarae me nga mema taitamariki o tenei Whare i whanau ki Niu Tiren i kia manaakitia ahau, kia whakaaro tahi e tatou he ture pai mo matou. Tirohia te he o enei ture e pehi nei ia matou; hei te whare o nga Ponaturi te iwi Maori e noho ana e noho matapo ana i raro i nga ture e mahia nei e nga Pakeha. E rite ana ratou ki te kuri i haere ki runga i te arawhata, me te kiko piiwhi i tona waha, no tona tirohanga iho ki te whakaata o te piiwhi i te kare o te wai, ka mea ia "Koina pea te kai nui," Ka rere tupou ki rowai hei hopu i te wairua, no te pueatanga ake katahi ia ka mohio, kua raru rawa ia. Na kei te mohio nga Maori ki a ratou take whenua nga rohe, nga tohu, me nga tikanga o a ratou tupuna, akuanei kei te tukunga o nga whenua ki te Kooti, ka ngaro te tinana, ko te wairua kau i mahue kia ratou. Na me mutu rawa te roherohe me te hoko whenua inaiane, kei kore rawa he toenga ma nga Maori. E whakahauhau ana ahau i te Minita Maori kia manawanui, kia uaua ki te kimi ite oranga mo nga Maori mei kore e whiti te ra ki tua o Tawauwau mei kore e kitea te aiotanga. A e inoi atu ana ahau ki tenei Whare kia whakaarohia paitia a matou rarangi whakatikatika i tenei Pire, kaua e patua noatia—me titiro marire, ana te ngakau kaika me te ngakau hihira. Na te manhinga kaikatanga i he ai enei tini ture o mua ra. Tukua a matou rarangi whakatikatika, katahi hoki ta nga Maori. Kauaka matou e peneitia me te kiore Maori me nga manu Maori na te kiore Pakeha na nga manu Pakeha i whakatinei, ngaro rawa. Aua nga Maori e peneitia hoki. Mehemea ka whakarongo nga kiore me nga manu Pakeha, tera au karanga atu kia ratou kia kati ta ratou mai kino. Engari e kore au e haere titaha, he rangatira, he tangata matau koutou, na reira ka hangai tonu taku karanga, atawhaitia matou, homai ta matou i tumanaako ai kua kore he mana, kua kore he rangatiratanga e mahue kia matou, kua tangohia atu. I mua, i whai mana nga rangatira ki nga kai, ki nga ika o te moana, ki nga mea katoa i te wao nui a Tane. Inaiane kei te Kuini anake. Titiro ki tatahi nei, na Wi Tako me te wahi e turia ra e te wapu, me nga mahinga kai, hiinga ika, a inaiane kei Te Kuiui. Ahakoa i whakapumautia enei mana me enei taonga katoa kia matou i raro i Te Tiriti o Waitangi, kua murua inaiane, kua whakaekengia he reiti, he takoha he aha noa atu, na ki te kori kori nga Maori, tera e whaka wehiwehingia tera e penei, "E hara ia koutou enei mea na Te Kuini ke." Koinei te take e tono ana ahau kia tukua mai he mana iti nei kia ahei matou te whakahaere i o matou nei raruraru mei kore e mutu te amu amu. Tenei tetahi whakatuki Maori e penei ana:—

Waiho Maaha, haere maaha. E hiahia ana ahau kaua nga Mema e puhaehae mehemea ka tau mai he ora ki nga Maori i runga i te mahinga o to Rerewe ki Akarana. Tetahi take hoki e mahia ai tau rerewe, he hono atu i tenei taone nui ki tera taone nui, he mea tika tenei rerewe kia hanga, a mehemea ka oti he Pire e marie ai nga Maori, ka whakaaro rangatira ratou, a ka mahi tahi ratou kia whakanohoia te whenua. A he pai te mutunga iho

inahoki tera e whakahaere nga Poari me nga komiti i nga hiahia ote hunga whai whenua. Mehemea ka kaiponu nga Pakeha kei waimarie nga Maori irunga ite hanganga o taua rerewe, tera ahau e kii atu kia Wahanui kia kaua e homai te whenua. Otiia mehemea ka pupuri ia, tera e unga atu he hoia hei whakatuwhera, kaua nga Pakeha e manawapa, e takutaku ranei mo te painga e taka mai ki nga Maori ana mahi taua rerewe, i te mea e utu tonu ana ratou i nga reiti me nga takoha penei me nga Pakeha. E tino hiahia ana ahau kia parea atu tenei Pire ki te Komiti Maori, me toku inoi atu ki nga Mema katoa kia awhina tia ahau, kia mohio ai ahau, kowai a matou pono; tera e kitea oku hoa ana tae ki te pooti, a e kore au e wareware kia ratou, me piri mai te Minita Maori hei hoa whakapai itenei Pire. Nana ka pana atu e te Whare, kaore he tikanga, kua kitea tona tohu, kua mohiotia te pai o ana whakaaro mo te taha Maori. Te take i penei toku ki, he mate rawa atu no te iwi Maori i raro i nga ture i paahitia e tenei Whare i mua. E hiahia ana ki te whakawhetai atu ki nga Mema mo te pai o ta ratou whakarongo mai ki aku korero nei. Me tuarua rawa toku mihi atu kia koutou e oku hoa Mema, me te Kawanatanga hoki mo ta ratou homaitanga i tenei Pire, a mehemea ka rite tonu tenei pire ki taku e matapopere nei, ka takoto atu ahau i okoutou aroaro, hei tangata iti rawa ahau i raro ia koutou, ki te turakina te pire nei ka hoki atu ahau ki toku iwi korero i a matou mahi.

E aku hoa Mema, kia tau te ora ki runga kia koutou. Ka mutu aku kupu.

Ihaka Hakuene.—E te Tumuaki, ka tu ake ahau ki te whakapuaki i aku whakaaro mo runga i tenei Pire i te aroaro o te Whare otira ko taku raru tenei kahore ano i tae mai te takiwa e tino mana ai aku kupu e ahua hohoro rawa ano te haere o aku korero, otira ko nga korero ka korero nei ahau na nga take i roto i tenei Pire, ka timata taku korero i runga i te patai atu ki te whare, ko taku patai tenei kei te whakaara ranei tenei whare ma tenei Pire matou e ora ai, ka patai atu ahau kei te mahara ranei tenei Whare tenei ake he pai mo te Iwi Maori, Tenei ake ranei he hari mo matou, ka kitea e te Whare te ahua o taku ngakau i runga i aku patai. I riro mai i ahau tetahi kape o tenei Pire i nga ra tuatahi o Hune a tukua tonutia atu e ahau etahi kape ki nga iwi o toku Takiwa I ki atu ahau ki nga iwi o toku takiwa kia hohoro ta ratou whakaaro i nga tikanga o roto i te Pire kia tukua mai o ratou whakaaro. Na kua pau noa tenei wa kahore ano tetahi kupu i hoki mai ki ahau o toku iwi erangi i wareware ahau ki te tuku i tetahi kape ki te iwi i Hokianga otira kua tukua mai e ratou tetahi tono kia tautokona e ahau tenei Pire erangi kihai i tino whakaarohia e ahau ta ratou tono e tino watea ana ano hoki ahau ki te korero i aku whakaaro mo runga i tenei Pire e tino watea ana ahau ta te mea kahore ano i riro mai tetahi kupu i toku iwi mo runga i tenei take, e hiahia ana ahau kia mohio mehemea he tikanga hou tenei mehemea ranei he Pire tawhito kua kakahuria ki nga kakahu hou. I mauria mai ranei hei whakatika i nga he o mua. Ka korero ahau inaiane i nga tikanga whakahaere a te Kawatanga i nga takiwa e tu ana a Ta Tanara Makarini i taua wa i pahitia tetahi Pire whakamana kia utua he moni ki runga i nga whenua katoa puta ana he kino puta ana he pai ki nga Maori i taua wa ko te painga ko te rironga mai o nga moni i te Maori ko te taha pouri o taua tikanga ko te utunga atu i nga moni ki nga tangata kihai i whai take ki te whenua a ko nga whenua o tetahi e whakataua ana e te Kooti whenua Maori ki nga Maori i tango i te moni. Heoi puta ana te raruraru. I te wa i tu ai a te Hiana hei Minita Maori he maha nga tikanga pai he maha hoki nga tikanga kino, ko te mea nui i riro i nga Maori i taua wa ko tana mauranga i nga Maori ki nga wahi katoa o te whenua me te pau ano o nga moni o te Koroni i taua mahi. Erangi ko nga mate i tau ki runga i nga Maori i taua wa i nui rawa i te tunga o te Mema mo Waitotara hei Minita Maori ara i runga i te nui o nga take i whakaekea ki runga i nga whenua Maori hei whakaea i nga moni i pau i runga i nga mahi a te Hiana. Otira na taku hoa na te Minita Maori i mau mai tenei Pire no te mea e tuku ana i tetahi mana ki nga ringaringa o nga tangata whaitake ki te whenua a ka tuku atu i te whenua kia hokona kia ahatia ranei, i raro i tenei ture e mana nei inaiane ka taea noatia e te tangata kotahi te hoko te whenua. Na i runga i nga tikanga o te Kooti Whenua Maori, ka whai mana noatu te Tiati me te Ateha ki te tuku i te whenua i runga i te hoko i te riihi ranei, a he mea ano ka hoatu ki nga tangata kihai i whai take, ki taku whakaaro e kore enei he e puta i raro i tenei Pire ta te mea ka riro ma te nuinga o te iwi e whakatau i te tuatahi me pehea te tuku o te whenua a e kore hoki o puta tetahi pohehe no reira ahau i whakaaro ai he Pire pai tenei e ahu atu ana ki runga i nga tikanga o te Tiriti o Waitangi e whakamana ana hoki i nga rangatira Maori. Ka korero ahau inaiane mo runga i nga tikanga Maori o mua koia tenei, mehemea e whakawhiti ana he waka i tetahi taha o te moana ki tetahi a he nui te ngaru tera e korero te hunga i runga i te waka mehemea me hoe tonu me hoki ranei, ki te mea ka ki tetahi me hoe tonu a he tangata mana kore taua tangata ekore e whakarangona tana kupu erangi mehemea ma te rangatira e karanga kia hoe tonu ka hoe tonu nga tangata o runga i te waka. He korero kau taku he whakamarama i te mana o te rangatira, ki taku whakaaro e mana ana i tenei Pire aku korero e korero nei ara e whakamana ana i te mana o nga rangatira. E tukua atu ana e tenei Pire te mana hei whakatau me peka ranei te whenua, e tuku atu ano i te mana ki nga rangatia ki te whakatau me hoko me riihi ranei te whenua me peha ranei, e hara taku i te whakahaere takitahi i nga tikanga o tenei Pire tenei ake ano tetahi takiwa e ahei ai te pera, he whakahaere taku i nga tikanga katoa o tenei Pire he whakatu hoki i aku whakaaro i tautoko ai ahau, he maha hoki nga menemana ara ki te paingea kia tukuna atu ki roto i hiahia ai ahau kia mahia. Ka pai au ki tetahi tikanga penei, ara kia takua katoatia nga whenua o nga Maori ki te Kawanatanga kia rihitia kia tukuna atu ki te Pakeha a ko nga hua o aua whenua mehemea he maha me tuku atu ki te kaitiaki o te tokomaha kia utua atu ki

nga tangata na ratou aua moni nga hua o aua moni, naku ake ia aku whakaaro e kore pea taku iwi e whakaae ki tenei tikanga. I ki atu ano ahau ki te whare i tera tau kahore e taea e nga Maori ake te hanga i tetahi Pire, i mea ahau ki taku whakaaro he mea pai me waiho ma te Kawanatanga e mahi i era mea otira i te mea kua nui nga mate kua tau ki runga i te iwi Maori e pai ana ahau ki tenei Pire kua tukua mai nei a maku e whakatikatika. Ko etahi mema e taunu ana ki te Kawanatanga mona kaore e arai i nga Maori e moumoua noatia nei a ratou rawa i runga i nga tangihauga me nga hakari. Kaua e whakahe te Kawanatanga mo tenei te take he mahi tena i tukua iho e o ratou tipuna tetahi kahore he pitihana a nga Maori kia tae mai ki tenei Whare e whakahe ana ki tenei ritenga na reira e kore e tika kia rere porangi atu te Kawanatanga ki te whakamutu i nga uhunga a nga Maori mo a ratou tupapaku. Heoi nga pitihana a nga Maori e tukua mai nei ki tenei Whare he mamae mo a ratou whenua a kei te ki tonu te ruma o te Komiti Maori i aua tini pitihana a he aha te aha? Ki taku mohio heoi nga tangata e whai painga ana ko nga Pakeha no ratou nei nga toa hoko pukapuka ki nga Maori hei meatanga pitihana ma ratou ki tenei Whare. He aha te ora e hoatu ana e to matou Komiti ki nga kai-pitihana? Heoi pea tona putanga ko te kawenga atu o aua pitihana ki te ahi nui e tu mai i waho o tenei Whare puta ake ana te aua, ka mutu aua pitihana. Kua tae mai etahi pitihana ki nga Mema Maori e whakahe ana ki tenei Pire, e hara i te mea ko tenei Pire te take o ta ratou pitihana engari he tupato mo ratou ki nga Ture kino i paahitia e tenei Whare i mua ake nei, i te mea hoki he nui rawa atu ta ratou mamaetanga e kore e mutu wawe ta ratou hakuhaku mo ena mate me te ngakau tupato, e kore hoki e hohoro te wareware ki o ratou rarunga i enei tau kua hori ake nei. Ko nga mema e rapu nui ana i tenei Pire e whakaaro marire ana ki nga ritenga o ia rarangi koina nga mema e kimi ana i te tika me ta he. Ki te turakina tenei Pire ko wai te Mema ka tu ki runga ki te homai i tetahi Pire pai atu i tenei? e kore. Ko te hiahia o te nuinga o nga tangata he whakatuwhera i te hoko whenua engari ko te wahi o tenei Pire e paingia ana e ahau ko te raragi arai i te rironga tonutanga o nga whenua i nga Pakeha, te take i pai ai ahau ki tenei ritenga he tini rawa nga Pakeha e whai ana i nga whenua Maori e rite ana ratou ki nga tini kuri e ngau ana i tetahi poaka, ko etahi kei nga taringa ko etahi kei nga peke me te whiore hoki. Tera tetahi whenua e rite ana ki tenei poaka ko Himatangi te ingoa, ko te Kawanatanga e ngau ana i, te upoko me te taringa kotahi, kotahi taringa kua hoki atu ki nga Maori. Tera tetahi whenua e ngaua kinotia ana penei ano ko Maungatautari tona mutunga iho kua ngaro atu taua whenua i nga Maori, ko te Tatua hoki tetahi whenua penei ano, te take e whakahua ana au i enei whenua kia rongo aku hoa Mema o teni Whare mei kore ratou e awhina i ahau kia rapua te tika me te ora mo enei mea. E ki ana etahi Mema o tenei Whare e aroha ana ki nga Maori, e patai ana ahau kia ratou keihea te tohu o to ratou aroha? Ahakoa ta ratou ki penei no te whakawakanga i nga pitihana e korerotia nei e au pooti ana ratou he taha ke whakapumau ana ratou i nga mahi kino mo enei poraka kihai ratou i rapu i te tika me te he. E kore au e whakaroa i te Whare me te whakahe haere i nga rarangi o te Pire me penei he ki atu maku, e pai ana au ki te kaupapa, e kore au e maharahara ahakoa takutaku mai nga tangata o toku takiwa moku e tautoko nei i tenei Pire, i te mea e kore matou nga Maori e whiwhi i tetahi Pire pai atu mehemea ka turakina tenei. He maha nga tangata e whakahe ana he wehi no ratou kei araia o ratou hiahia ki te whenua. Kua whakaae mai te Minita Maori kia uru mai o matou rarangi whakatikatika. E kore au e whakanui i te mana e hoatu ana ki te Kawana i roto i tona Kaumihera, a e hara i te mea e penei ana ahau me hoatu te mana katoa ki nga tangata Maori, me tiakina paitia ratou, te take he iwi kuare ratou. Ki te waiho ma ratou anake e hanga to ratou Pire ka nuku noatu te kino i tenei, me arahi marire me whakahoatahi me mahi tahi. He mea pai ano kia waiho te taumahatanga ki runga ki te Minita Maori, otia kauaka ia e hoatu i te mana nui rawa ki nga Komiti me nga Poari kei mau tonu nga toimaha e pehi nei i nga Maori. Na te tukunga i te mana ki te Tumuaki o te Kooti Whenua Maori whakakore i nga whakawa tuarua i hihira ai te ngaku o nga Maori ki nga tini Ture e homai ana e enei Kawanatanga kua mutu ake nei. E he ana kia hoatu tenei mana nui rawa ki te Tumuaki, ka tiaki tonu ahau a ka titiro marire ana tae atu tenei Pire ki te Komiti Maori ko reira mohiotia ai nga Mema e aroha ana ki te iwi Maori, ka mohio ahau i runga i to ratou atawhaitanga kia matou. Mehemea ka turakina e ratou, heoi kua mohio ahau kaore kau a ratou aroha nohinohi nei. Katiaku kupu mo naianei ka waiho te roa o aku korero mo te Komiti Maori.

Paraire, te 7 o Akuhata, 1885.

Ture Wakatopu Ture Whenua Maori.

Wi Pere.—Ka whakapai ahau ki te kupu a te Minitia mo te taha Maori kia parea atu tenei Pire ki te Komiti mo nga tikanga Maori, nana ka kore e oti nga mahi nunui a taua Komiti taea te pewhea. Ko tenei Pire me te Pire Whakahaere Tuku Whenua Maori e tino pa nui ana ki nga Maori katoa o Niu Tireni tena ia ko nga mahi a to matou Komiti he titiro i nga pitihana a nga hapu me nga tangata takitahi. Na he mea nui rawa tenei pai noatu kia mahia tenei meaha te kore oti nga mahi iti. E kore e tika kia hoatu tenei Pire ki tetahi Komiti whiriwhiri engari te Komiti Maori ko reira puta aiaku kupu maha mo tenei Pire, ko reira puta aiaku kupu mo nga rarangi e he ana. E kore e tika kia amuamu matou nga Mema Maori mo te Pire katoa, kati ma matou ko te

whakatikatika i etahi rarangi. Ko te tuakana o tenei Pire kua tae inaiane ki te Komiti Maori me whaihaere te taina.

Te Ao.—E tautoko ana ahau i te whaikorero a Wi Pere me te motini a te Minita kia kawea tenei Pire ki te Komiti Maori.

Tame Parata.—He kupu ruarua o aku e tino pai ana ahau kia mauria te Pire nei ki te Komiti Maori ahakoa he Pire pai ka taea te tino whakapai rawa. Kua tae mai he waea ki ahau he whakakaha i ahau kia hapai i tenei Pire ki roto ki te Komiti Maori.

Wi Pere.—Tenei taku kupu mo te kupu o te mema mo Taranaki e korero nei mo te taimaha o nga mahi o ta matou Komiti. E whakahe ana ahau ki etahi o nga mema o taua Komiti mo ta ratou waihotanga ma matou anake te taumaha me te weraweratanga me ta ratou mahi haere noa mai ki te pooti matapo, kaore ratou e mohio ki nga take e mahia ana.

Panuitia tuaruatia ana te Pire.

H. K Taiaroa.

He tono na Taiaroa kia tukua atu ki aia he tauira no tetahi pitihana whakakino iaia, he mea tuku mai ki te Whare i te tau 1883.

Tame Parata.—E hiahia ana ahau ki te whakamarama i te tono a Taiaroa. E hiahia ana ahau kia whakaetaia taua tono ko te take i tino hiahia tia ai he maha no nga kowhetewhete me nga amuamu e tukua mai ana inaiane mo nga mahia a Taiaroa, ki taku whakaaro mehemea e tukua mai ana he kape o te pitihana ka ahei a Taiaroa te haere atu ki ana kaiwhakapae kia kite he kanohi he 'kanohi katahi pea ka taea e ratou te whakotipai i aua mea ki te mea ka kore e tukua mai he kape o te pitihana tera e mau haere tonu taua mahi. I au e whakahaere pooti ana i te Waipounamu kia tu au hei mema ka haere au ki tetahi o nga wahi kua whakahuatia nei ara ki tetahi o nga wahi e hainatia nei tenei pitihana ka mea mai ratou ki au tera ano pea e pera to mahi me Taiaroa me he mea ka pootitia koe, koia nei te tikanga e kore ai ratou e pooti ki au, kahore au e wehi kei peratia mai nga whakape moku. E hara tera i te take i tono ai ahau kia homai te kape o te petihana kia Taiaroa. E tika ana no te whakahuatanga a Taiaroa i taua, mea ki te mema mo Waitaki, erange kihai taua mema i korero i te pitihana i taua wa, e hiahia ana ahau kia whakaetaia taua tono, kia ahei a Taiaroa te whakarite i tetahi tikanga tuturu ki taua iwi ki te kore e mahara ana ahau ka mau tonu aua raruraru.

Whakaetaia ana taua motini.

Turei, te 25 o Akuhata, 1885.

Te Paraiko, Tiamana o te Komiti Maori, Ka homai i te ripoata mo runga mo te pitihana a H. K. Taiaroa e tono ana kia utua te toenga o te moni mo Otepotei.

Wi Pere.—Ka motini kia whakahokia taua ripoata ki te Komiti tikanga Maori kia whakaarohia tuaruatia. Inei te take i penei ai toku whakaaro. Kihai au i ata mohio ki nga ritenga o tenei pitihana i te wa e takoto ana kei te aroaro o to matou Komiti, kihai matou nga Mema Maori i mohio. Kei au etahi pukapuka ka panuitia e au hei tohu mo te tika o toku motini. I kiia i roto i to matou Komiti kaore i tika te hoatutanga a Taiaroa me ona hoa i tenei moni ki te Peeke. Otia ka taea e au te whakaatu i tika tonu te mauranga o taua moni ki te peeke e Waata e Taiaroa. E hiahia ara ahau me whaki korero te Minita Maori ki roto ki to matou Komiti me Waata hoki hoi tami i nga korero kino mo Taiaroa kua korerotia ra. Tenei ra te pukapuka a te Minita Maori, he mea tuhi ite tau 1878 Mei 2 kia Taiaroa, he mea atu ki aia kua pootitia e te Paremete £5,000 hei moni whakamutunga mo nga paanga a nga Maori ki Otepotei. A ka tukua atu taua moni kia Waata kia Teone Topi Patuki me Taiaroa, ma ratou e whakahaere marire penei me nga moni tuatahi. No toku kitenga i enei pukapuka ka mohio ahau kei te pupuri he te Kawanatanga i te inatareti mo te £5,000 nei. Na nga Maori ake taua moni ko te utu tena mo ta ratou whenua, he mea tuku rawa atu kia Taiaroa ratou ko ona hoa, a kawea ana taua moni ki te peeke. E tino tika ana kia puta nga inatareti net kia ratou. Kei te pupuri he te Kawanatanga, kaore ano kia puta he takoha kia ratou mo to wa roa e takoto ana enei moni ki te ringaringa o te Kawanatanga. He nui rawa nga korero me nga pukapuka kei au hei tuku maku ki ta matou Komiti, koia au e tohe nei me whakaaro tuarua tenei ripoata kia rapua te tika me te he. E kore e tika kia whakamatea a Taiaroa. Mehemea ka whakaetaia ia ki a haere ki to Komiti, tera e kitea, i tika tonu tana mahi i ata wehea paitia te moni ra na reira ka motini ahau me whakahoki te ripoata ki te Komiti Maori kia ata whakaarohia tuaruatia.

Te Paraiko (Tiamana).—Ka whakahe i te motini i te mea kua maha nga tau e mahia ana taua Pitihana.

Kanara Tirimipara.—Ka whakahe, ka mea i hoatu pokanoa tau £5,000 ki te peeke e Waata e Taiaroa. Ko te mahi a Taiaroa he muru i tetahi mano kia puta ki aia mo tona kotahi, No te pakeketanga a Taiaroa katahi ka, tango te Kawanatanga i taua moni, no te kitenga o Taiaroa kua tangohia taua moni katahi ia ka ngawari, otia he mahi kino rawa taua.

Te Paranihi.—Ka mea. E tino tika ana me whakahoki tenei mea ki te Komiti kia mahia nuitia ite mea he

kupu taimaha rawa nga kupu a Kanara Tirimipara mo Taiaroa. Ko ia hoki tetahi Mema nui o tenei Whare i nga tau maha, a e mohio ana ia me nga Mema katoa, kore rawa i te tika enei kupu whakapae mo Taiaroa, me whakahoki tonu ma te Komiti e tino rapu marire kei kino kau te ingoa o Taiaroa he tangata hoki ia e whakahonoretia ana e tenei Whare i nga tau e maha.

Tame Parata.—Ki toku whakaaro e tino tika ana me whakahoki te ripoata ki te Komiti i te mea kua ara ake he ritenga hou. Me whakawa tuarua kia koreroia nga korero hou, kia tae atu hoki te Kai Tiaki o nga moni o te Koroni ki te korero i nga ritenga, a kia ata rapua nuitia kia kitea te tika me te he. E mohio ana ahau i ata tuhaina tika tia nga moni a ratou katoa nga tangata whai poonga. E kore au e korero roa inaianei kei mahara hara te whare kei te korero whakahoa ahau mo Taiaroa, me ki penei ahau, me whakahoki tenei take ki te Komiti kia kimihiha te pono me te tika.

Whakaaetia ana taua motini.

Paraire, te 28 o Akuhata, 1885. Motini Turaki.

Te Ao.—Kei te whakaaro aro ahau i nga motini a Meiha Atikini. He mea homai pea i runga i te ngakau puhaehae ko te motini tuatahi e mea kaua e neke ake i te miriona kotahi nga moni e whakapaua i tenei tau. I ki te Pirimia ki te Whare he nui rawa nga moni i pau i a te Atikini i runga i ana whakahaere i te wa e tu ana ia hei Pirimia. No reira ekore ahau e tautoko i tenei motini erangi e pai ana etahi o nga korero i rongo ai ahau i tenei rangi ara ki te whakahe ki te kaitiaki a nga moni o te koroni. E whakaaro ana ahau he tika aua korero tera ano etahi take kei roto i aua korero erangi ko taku whakaaro kahore e tika kia whakairiria mai aua he ki runga i nga Mema katoa o te Kawanatanga. E whakahe ana ahau ki tetahi o nga motini i tukua mai e te Atikini ara ki tera wahi o te motini e pa ana ki nga whenua Maori e tata ana ki te Reriwe e anga atu ana ki Waikato mo te rima rau mano eka e whakahe ana ahau ki taua tikanga. Erangi ki te pai nga Maori ki te tuku i taua whenua kia nohoia ka tahi ka pai. Ki taku whakaaro e haere ana taua motini i runga i te huarahi muru i nga whenua o nga Maori i runga i te tukunga noa tanga atu i te whenua mo te raina Reriwe me nga teihana ki taku mahara kahore e tika kia raupatutia tetahi whenua rahi atu i ta nga Maori e whakaae katahi ka tika ko te tikanga tenei i kore ai ahau e tautoko i tenei motini na reira hoki ahau i tautoko ai te Kawanatanga kua kite ahau he nui te whakaaro o te Minita Maori ki nga Maori kihai i penei i te wa e tu ana te Kawanatanga o te Atikini he nui te raruraru i tau ki runga i nga Maori i taua wa ko nga raruraru e whakahua nei au ko te raru i tau ki nga tangata Maori o Parihaka I hereherea ratou engari kihai i whakawakia. I wawahia o ratou whare i tangohia a ratou pu me a ratou kakahu me etahi atu taonga a ratou na konei ahau i kore ai e tautoko i aua rangatira no te mea e mohio ana ahau ki te mate kua tau ki runga i nga Maori i te wa e tu ana tona Kawanatanga. Ki taku whakaaro ko matou ko nga Mema Maori nga mea e mohio ana ki tena. E whakaaro ana hoki matou e tika ana ta matou pooti ko nga raruraru moni o te koroni he mea tena e pa ana ki te Pakeha e rua nga mate o nga Maori, ko nga Mema Pakeha o tenei Whare e hanga ana i nga ture e pa ana ki nga iwi Maori i au e whakahaere nei i nga tikanga o nga iwi Maori e mea ana ahau kua mate ratou i nga ture i pahitia i mua ake nei e whakahua ana ahau ki nga ture i pahitia e te Kawanatanga a te Atikina ki te he hoki o te whakahaere i nga tikanga ki etahi Hapu o nga Maori tatemea ko te Pakeha anake kei te hanga i nga ture mo te Iwi Maori. Ko te Paremete tuatahi tenei i tukuna ai nga Maori kia uru ki te hanga ture e pa ana kia ratou a i runga i te tukunga i a ratou kia uru ki te hanga i nga ture e pa ana kia ratou ka mea ahau katahi nei ano ka puta tetahi whakaaro kia matou. Ka whai kupu ahau inaianei mo te mahi whaka wehiwehi a etahi Mema kia tahuri atu ai matou ki te pooti ki te taha i hiahia ai ratou; ki taku whakaaro he mahi he tenei he mahi kino tenei te to i etahi kia pooti ki ta ratou i hiahia ai kotahi te Mema o Akaraua ko te Pakarana te ingoa i haere mai kia matou i mea ki te pooti matou ki te Kawanatanga ka pana matou ki waho. E pai ana ahau ki tenei kupu whakataratara ki taku whakaaro hoki ki te hinga tenei Kawanatanga e kore nga Maori e tukuna mai ki roto i tenei whare ka mahue i a matou o matou nohoanga ka waiho ma etahi atu mema e whakahaere i nga ture ko te Hemara hoki tetahi i whakaputa i etahi kupu whakahawea mo ta ratou mahi i runga i te huarahi tuku i a ratou pooti, ki taku whakaaro e hara i te mea tika ma te Hemara e mea e hara i te mea tika na te mea he Tiamana taua tangata no te Whare na matou hoki i tautoko tona urunga atu ki reira i tera tau. Heoi taku mo runga i tenei mea, ko taku ki te mahara au e he te mahi a tetahi mema e kore au e wehi ki te korero. Mehemea e koreroia ana nga tikanga o te Kai Tiaki o nga moni o te Koroni he mea ke tena Otira ka pooti tonu au i runga i taku i whakaaro ai he tika. E whakahe ana etahi mema ki te Kai Tiaki o nga moni o te Koroni e whakamatau ana ki te pana i te Kawanatanga ki waho mo runga i taua tikanga, Otira ka tautoko au i te Kawanatanga.

Mane, te, 31 o Akuhata, 1885 Motini Turaki.

Wi Pere.—Me korero ahau mo etahi kupu a nga mema. I au e pooti ana, e whai ana ahau i runga i ta taku hinegaro i kite ai naku ano taku mahara. Kua kite ahau kei nga pootitanga mo nga mea e pa nui ana ki nga

Maori he turaki tonu ta etahi kaoro e whai whakaaro ki nga Maori. Ko tenei te putake i tautoko ai matou i tenei Kawanatanga, he whakaaro nui mai no ratou. Ki o matou mate, ki hai rawa matou i atawhaitia i mua. Ahakoa kore he ahatanga e taka mai ki nga Maori, kaoro au e amu amu, ka whakawhetai tonu ahau ki te Kawanatanga mo ta ratou ngakau pai. Titiro, kaore ano kia meatia te tahi mea kotahi i tenei Paramete hei whakapai i nga Maori kore rawa he hamu karaweta nei. Nga tini pitihana a nga Maori e whakahe ana ki nga reiti, ki te mahi he o te Kooti, aha ranei, kaore ano kia whakaarotia, kaore ano kia whakaputaina he painga mo nga Maori kia iti nei. Tetahi e tono ana nga Maori kia whakatokomahatia he mema Maori. Kia kotai mema mo ia rima mano tangata Maori. He mea pai kia penei tia. Otiia tera pea e wehi te Whare kei pooti tonu matou i te taha kotahi. Kua nui rawa hoki te korero a etahi mema mo to matou pootitanga ki te taha katahi. Tenei te take i pena ai matou. Ko nga mea e eke nui ana ki runga kia matou hei painga mo matou, e turakina ana e tetahi taha. Inahoki ki te homai "Te Pire Whakahaere Tuku Whenua Maori," tera e turakina e era mema. Na tenei ahua a ratou, e kore pea e paahi tia taua Pire. Kei te ahua pohehe etahi onga mema o te Rerewe ki Akarana. E kii ana a Meiha Atikini kaua e hanga taua rerewe, erangi me matua hoko kia kaua e iti iho ite 500,000 eka whenua i nga Maori katahi ka tika kia haere te rerewe. Te take i penei ai he wehi pea kei tau mai he ora ki te iwi Maori. Na tenei kupu ka titiro whakahe ahau ki te motini a Meiha Atikini. Na mo runga mo te kupu kia mahia te rerewe o tera motu ara no te Tai Rahiti ahu ki te Tai Hauauru. E mohio ana ahau ka taumaha rawa tenei Koroni me nga Maori hoki mehemea ka mahia. E tino whakahe ana matou ki tenei ritenga kia hoatu kia Rua Miriona eka te whenua ote Karauna me to £97,000 ia tau ia tau ki te Kamupene mo ta ratou mhinga o taua rerewe. Ko te hiahia pea a etahi mema me waiho ma te Koroni ano e mahi ana rerewe. Ki taku whakaaro te take i homai e Meiha Atikini tona motini, he whakahinga i tenei Kawanatanga, me etahi atu motini, he pera ano. E kore nga mema Maori e tino mohio ki te ritenga o enei motini me te take i homai ai, otia e mohio ana ratou na enei Kawanatanga i takatakahi nga kaki a nga Maori ki roparuparu. Katahi te Kawanatanga i aroha ki te iwi Maori ko tenei e tu nei, koina te take ka pooti matou mo ratou, ahakoa kei te whakahe matou ki te whakaaro a te Kawanatanga e tohe nei kia mahia te rerewe ki Hokitika. E whakarongo ana ahau ki nga whai korero a etahi mema i roto i te Komiti Maori i waho, i roto hoki o tenei Whare, he whakaaro turaki tonu ta ratou. Kaore e ata titiro ki te tika me te he. E mea ana ahau me titiro ki te tika me te he. E hia hia ana ahau kia whai takiwa te Kawanatanga hei whakahaerenga mo a ratou ritenga Maori, ki te kore e tika, tera au e pooti ki te whakahe ia ratou a muri ake nei. Otiia kaore ano kia mutu taku whakapono kia ratou. Kaore ano ahau kia kite noa te he o ta ratou whakahaere. Kowai e porangi ki te patu i tona hoa aroha. E kore te tangata e tahuri ki te hoa pono. E ngakau nui ana pea nga mema o Katapere kia hanga ta ratou rerewe. Ko nga Pakeha o Taranaki kei te Whakahe i te mea kia puta ta ratou na rerewe. E tika ana kia mahia nga rerewe mehemea a noho ora ana te Koroni, a tera au e tono a tona wa kia homai he rerewe mo toku takiwa. Mehemea e tino nui ana te utu e tukua nei mo te mahinga o te rerewe o Katapere, e pai ana ra me whakaiti. Otiia me tiro tiro marire ona ritenga. Na e penei ana ahau mo te mahi ta ake nei, me whakaekē aua ta ake takoha nei ki nga taonga whakahihī, ki te waipiro, ki te tupeka me era tu mea e hara i te mea e ora ai te tinana o te tangata. Ko nga tangata e kai whakahihī ana i te waipiro e kore ratou e manawapa akaho a nui tona utu. Kaua e mauahara nga mema mo ta matou pootitanga kite Kawanatanga, erangi me whakahoa kia matou kia paahitia e tatou tahi he ture pai mo te katoa. Ka pooti tonu ahau ki tenei Kawanatanga mo ta ratou pai kia matou kia kitea e au heaha te ora e taka mai ki nga Maori. Ahakoa tu mai he Kawanatanga hou, ko wai ka tohu, kowai ka mohio, ka ara mai he Kawanatanga pai atu ia ratou. E kii ana etahi mema kaore i te utu taake nga Maori; e he ana tenei, e utu nui ana ratou me nga takoha hoki i runga i nga retingga hokonga whenua. Kauaka e mahia te rerewe ki te Tai Hauauru o tera motu inaiane, waiho kia aukahatia te waka, kia whai moni te motu, katahi ka tika, aua e mahia inaiane.

Tame Parata.—E te Tumuaki. E hiahia ana ahau ki te whai kupu mo nga mema Maori. Kei te ngakau pouri etahi mema mo te pootitanga toputanga a nga mema Maori ki te Kawanatanga. Ahakoa kaore e puta mai a ratou kupu ki o matou kanohi i roto i te Whare kei waho pea e korero whakahaere ana. I mahara ahau e penei te ture o to tatou Whare; ahakoa toimaha nga kupu a etahi mema ki etahi i roto i te Whare nei, ki te putanga ki waho, ka wareware noa iho, otia kua kite ahau inaiane kei te mauahara tonu etahi mema. Na me kii atu ahau e hara tenei i te whakaaro rangatira, e hara tenei i te mea tika. He iwi matauranga nui koutou e nga Pakeha, i haere mai koutou i Ingarangi, i tera whaitua o te ao hei mau mai i te ritenga o te pai hei tohu mo matou mo te iwi e noho matapo ana. Aua rawa koutou e homai he tauira he. I pooti ahau i runga i toku hinengaro i kite ai. Kaore au e pai me tohu tohu mai te tangata mo toku pooti, maku e ata whakaaro ki taku ake e pai ai. Otiia ko oku iwi e pai ana kia pooti ahau ki tenei Kawanatanga, waihoki pea, nga mema e turaki ana i te Kawanatanga, he mea tohu tohu mai pea na nga tangata o a ratou na takiwa me pooti turaki ratou i te Kawanatanga. E kore au e amu amu atu kia ratou mo ratou e pooti turaki nei, a kaua rawa ratou e whakahe ki au e mahi nei i taku i kite ai. E haere ana te mahi a ia mema kia manaakitia ia e nga tangata o tona takiwa. Ko etahi o nga mema Pakeha o tenei Whare na nga Maori ratou i pooti. Mehemea i pooti katoa nga mema Maori ki te taha turaki e kore ratou e taunutia. E korero ana ahau mo taku kotahi, kaore au e mohio te take i penei ai te pooti a nga mema Maori: e kore au e whakama mo toku pooti, e kore au e taunu ki tetahi tangata ana rere ke tana pooti i taku. E kua ana

ahau ite mea ka whai takiwa ahau hei whakapuakanga i enei aku kupa. Ko etahi mema e kii mai ana he hoa tino pai no matou, aua. Kowai ka mohio te pono o a ratou tikanga. Inahoki ta ratou motini turaki nei; e hara tena i te tohu pono e mohio ai matou, he aroha ki nga Maori. Engari pea, he hiahia na ratou kia riro ia ratou nga painga o nga nohoanga a te Kawanatanga. Heaha te putake i waiho tenei motini turaki kia tata te mutu te Paremete? Te homai ai i te tuatahi, i te homaitanga e te Kawanatanga i a ratou Pire me nga pukapuka moni. I mua i te turakanga o te Kawanatanga o ta Hori Kerei, ka kiiia nga mema tokowha i rere ki te taha whakahinga, "he kiore" ratou. He kupu whakaiti tangata tenei: e kore nga mema Maori e karanga penei ki nga mema Pakeha, "he kiore koutou." He mea whakama rawa tenei, me te mahi hoki a etahi mema e whakakino nei ratou i nga Maori, e karanga nei he kenepuru matou, he aha noa atu. E koa ana ahau ite mea kua tuhia enei kupu kino a. ratou ki roto ki nga pukapuka whai korero o te Paremete, i te mea tera e kite to tatou ariki wahine a Kuini Wikitorea ia ratou korero penei, ara a ratou kupu whakarihariha mo te iwi Maori e noho pai nei ratou i raro i te maru o te Ture. Ko tenei mahi taunu kia matou, e hara tenei i te mea e hohoro ai te whakakotahitanga o nga iwi e rua nei, e ai te korero au au a etahi mema, he mea pai kia noho kotahi. Engari ma enei tu korero e wehe wehe ia tatou. E kii ana etahi mema kia kotahi tonu te ture mo te Pakeha me te Maori, otia e kore e hohoro te pera i runga i tenei mahi a ratou. Mehemea ka mau tonu ta ratou korero kino mo matou me te homai hoki i nga ture kino, ka kii ahau, kia rua rawa nga ture, me wehe rawa, me noho te Pakeha i raro i ona ture me hoki te iwi Maori ki ona ritenga o mua ara ki o nga tupuna. Otiia ki te hoki atu ratou ki nga mahi tawhito, tera e karangatia, "Katahi te iwi kino ko koutou." I korero taunu tetahi o nga mema Pakeha o Poneke nei mo nga Maori. Me mahara ano ia he iwi haraki rawa atu to Pakeha i mua. A e noho mai nei ano etahi tangata ki Ingarangi, ki Koterani ki Airana he tino weri weri rawa atu, me ta ratou mahi, tino wehi tina kino atu i ta nga Maori. Mehemea ka wahi au i te whakaaro a etahi mema, ko te mea pai pea moku, me puta atu ahau i tenei Whare. E pouri ana ahau mo te ahau o ana mema kia matou Otiia e kore au e whakaara i tenei korero a muri ake nei. Me kati ra. Me whakarere kia ware ware tonu atu.

Wenerei, te 2 o Hepetema, 1885. Ateha Maori.

Ta Hori Kerei—Ka motini penei. Notemea kua penei te ripoata a Te Tumuaki Kooti "Whenua Maori mo te whenua nei mo Maungatautari ara: "E tino mohio ana ahau i homai e Te Munu ki te Ateha i mua o te whakataunga, ara i te wa e whakawakia ana taua whenua, tetahi moni e rite ana ki te moni hoko i aia mei kore ia e whakahoia ki tetahi taha." A ka ahei te Kawana i roto i tona Kaunihera ki te whakarite i tetahi tangata e paingia ana e ia he ui ui i runga i tana i mohio ai, nga ritenga katoa o taua mea ara mehemea he tika, he hori hori ranei te utunga o taua Ateha; a mehemea he tika tonu, ka ahei kia tukua he whakawa tuarua ki nga tangata e mea nei ratou kua pa he mate kia ratou mo Maungatautari.

Te Paranihi.—E tika ana, kua pera auo te ripoata a Te Tumuaki e penei ana ia, i hoatu ano he moni ki te Ateha e whakawa ana i Maungatautari.

Te Ao.—E hiahia ana ahau ki te whai kupu mo etahi mei i mahue ia Ta Hori Kerei iaia e whakaatu mai ana i nga take e tika ana kia tukua he whakawa tuarua mo Maungatautari. Tetahi mahi o taua Ateha, he whakauru i te ingoa o tona wahine me a raua tamariki ki te tiwhikete, i runga i nga ingoa rere ke noa atu, a i muri i te paahitanga o te rarangi ingoa e te Kooti, ka haere taua Ateha ka whakawhiti i nga ingoa o tana wahine me nga tamariki, ara ka whakatikatika. He take tika tenei o whakaaetia ai te whakawa tuarua. Ko nga moni kua whakapaua e nga Pakeha mo tenei Poraka, i utua i mua o te paahitanga i te kooti. Ki toku mohio kaua te Kawanatanga me tenei Whare e whai whakaaro mo aua moni ra. I tere tonu te tuku mai e nga tangata kua pangia e te mate he tono whakawa tuarua i muri o te whakataunga, Kaore, ho tikanga e waiho ai aua moni ra hei whakakorenga i te whakawa tuarua. I etahi poraka iti noa iho, he mate paku rawa, wkakaaetia ana nga tono whakawa tuarua. Titiro ki Pukehou No. 4, he whenua kei Otaki Manawatu, no Hune ka whakawakia tenei whenua. No te 27 o Hurae ka whakawakia tuaruatia. Kaore he tino puta i rua ai nga whakawakanga. Na hoki a Hauturu, he moutere, maha noa atu nga whakawakanga mo tera whenua ahakoa he raruraru iti noa i pa ki tera. Tena ko tenei, he whenua nui, he mate nni rawa, e tino tika ana kia whakaaetia te whakawa tuarua. E tino tautoko ana ahau i te korero a Ta Hori Kerei.

Tame Parata.—E mea ana ahau ki te whai kupu mo Maungatautari ara mo te tono kia tuaruatia te whakawa. Ki toku whakaaro me whakamana te hiahia a nga kaitono kia mutu ai ta ratou e matapopere nei. Ki te kore e whakaaetia ta ratou tono, e kore e mutu ta ratou haere mai ki te Paremete kimi ai ite ora ia tau ia tau, kaore he mutunga. He nui rawa nga pitihana kua tae mai ki tenei Whare, e inoi ana mo nga whakawa tuarua. A he nui ano hoki nga tono pera e tukua ana ki te Tumuaki o te Kooti, kaore ano kia whakaputaina tana kupu mo aua mea. Mehemea ka puta te whakawa tuarua a tupono ana ki te whakataunga o te tuatahi heoi ra kua pai, katahi ka tino mohiotia kei te tika te whakatau o te tuatahi. E hara ite mea ko Maungatautari anake te whenua e hurahia ana, kaore, he tini noa atu nga poraka e meingatia ana kia maranga ano te whakawa tuarua. Me ata whakaaro marire he tikanga mo enei whenua katoa. He nui rawa hoki nga auetanga e tae mai ana ki te Komiti

Maori a e whai uptake ana nga kai pitihana mo te whakahe. Ko tahi take e korerotia ana, i te mea kua tu a Rewi Maniopoto hai kaiwhaka haere mo nga kaipitihana, a takahia ana ratou e ia, kore rawa ratou i whai takiwa hei homaitanga ia ratou whaitaketanga ki te whenua. E mohio ana ahau mehemea i puare he wa mo ratou tera e whiwhi ratou ki tetahi wahi o tenei whenua. E hara i te mea e korero whakahe ana ahau mo te Tumuaki o te Kooti. Erangirangi te Ateha kua tino kitea hoki i roto i nga korero ki te Komiti, i utua ia, i hokona ki te moni. A e mohio ana ahau he tika te whakapae ki etahi Ateha he mahi kino rawa ta ratou, koia au i whakaaro nei, me ata rapu rapu nga ritenga katoa o enei mea e te Kawanatanga.

Te Paranihi.—Ko te ritenga mo nga Ateha, kei te ringa ringa tonu o te Tumuaki te tikanga mo ratou, kaore he mana a te Kawanatanga. Ko nga Ateha e utua ana mo te wa e mahi ana ratou ki roto ki te Kooti. Kaore ano kia tukua he mahi ki tenei Ateha i muri o te whakawakanga o Maungatautari. Heoi taku e mohio nei he mea whakarongo ki nga korero kei roto i te Komiti Maori me nga kupu hoki o te pitihana. E rua nga whakapae ki te Ateha, ara ko te hoatutanga onga moni e Munu me te Whakaurunga onga ingoa o tona wahine me nga tamaraiki ki te tiwhikete. I uru tika ranei enei tangata ki taua tiwhikete, i uru he ranei. Kaore au e mohio kua tau ranei te tika te pewhea ranei ki aia i runga i tona utunga i te Ateha. Ka whakamutua te mahi o taua Ateha inaianei kia ata whakawakia; e kore e tukua he mahi ki aia e te Kawanatanga. Kua whakaaro noa atu te Kawanatanga me rapu marire tenei take whakapae me tetahi mea penei i korerotia i mua. A ka whakaturia he whakawa mo enei mea e rua.

Haterei, te 19 o Hepetema, 1885.

Kupu Whakamarama.

Te Ao.—E te Tumuaki, e hiahia ana ahau ki te whai kupu ki te Mema kua korero nei. E ki ana ia he mea whakakiki matou i pera ai ta matau pooti i mua tata ake nei, a na te mana o tetahi tangata i waho o tenei Whare i pera ai matou, I whakahua ia i te ingoa o Rata Pura, kahore rawa he kupu a taua rangatira i puta ki nga Mema Maori kia pooti ratou mo te Kawanatanga. He kupu whakapae tenei, mehemea i kite taua mema e korero ana a te Rata Pura kia matou e tohe ana ranei kia matou kia pooti ka tahi ka whai take kia pera ana korero, ko ta matou pooti he mea puta ake ano i roto i o matou whakaaro, na matou ake ano o matou whakaaro i pooti pera ai matou kahore he kaiarai mo te tuku i a matou pooti, kahore he tikanga i puta ai tenei whakapae, ki taku whakaaro e hara i te mea tika. I haere mai ano tetahi atu mema ki konei korero ai i etahi korero mo nga mema Maori, ki taku whakaaro e he ana tenei mahi, e kore tenei tu mahi e whakahirahira i aia kahore i tika kia puta enei tu kupu whakapae.

Wi Pere.—E te Tumuaki e hiahia ana ahau ki te korero i etahi kupu torutoru nei mo runga i te take e korerotia nei. E hiahia ana ahau ki te ki ko te pooti i tukuna e ahau i mua tata ake nei he mea tautoko ake ano na toku ngakau ehara i te mea tohutohu ehara hoki i te mea ki mai e te tangata me pehea ranei taku pooti. E hiahia anaahau ki te patai atu ki te Whare he aha te mea kua tukuna mai e puta ai he ora ki nga Maori i roto i enei Paremete e rua kua pahure ake nei. E rere ke ana te whakahaere o nga tikanga mo nga Mema Pakeha o tenei Whare, ko ratou kua whiwhi ko nga Maori kahore i whiwhi, ko te take i tautoko ai au i tenei Kawanatanga no te mea kua puta to ratou whakaarao whakaaroa ki nga Maori. Kihai au i tonoa i whakawherea ranei kia kooti au ki a wai ranei. Mehemea e ki mai ana tetahi mema ki au kia pooti au, a mahara iho au he mea tika te mea e tonoa nei kia pooti ahau, ka hoatu ano e ahau taku pooti ki aia, kahore he tangata o waho i tenei Whare i tono i ahau kia pooti i runga i te huarahi e korerotia nei. He maha nga tikanga whakararuraru i roto i tenei Whare, he maha nga tikanga whakahoahoa a nga Mema i waenganui i a ratou ano mo a ratou nei takiwa, i muri ka tahuri ka whakapae ki te Kawanatanga mo te nui o ta ratou mahi nama, ko te he o taua mahi nama na nga mema o tenei Whare i te nui o ta ratou tono mo a ratou na ake takiwa, kahore ano matou nga Mema Maori i tono noa ki te Kawanatanga mo tetahi mea, kahore matou i tono kia whakaputaina he moni mo o matou Takiwa. Heoi ta matou i tono ai ko tenei kia tukuna mai e te Kawanatanga tetahi ora mo o matou mate e mau nei i runga i te he o nga ture o mua. Ehara ta matou i te tono moni erangi he tono kia tukuna mai tetahi tikanga tika kia matou, ki taku whakaaro tera nga mema o te Whare e tautoko i te pumau o aku whakaaro mo runga i tenei tono, a ka mea tonu ahau ki te kore e puta mai he ora mo matou katahi ka puta he raruraru nui i waenganui i nga Maori, a amuri ake nei ka tipu ke whakaaro kino i roto i te ngakau o nga Maori ki nga Pakeha, kahore tetahi mema o te Kawanatanga i haere mai ki te tonu kia pooti matou ki te Kawanatanga, kihai ano hoki i tono nga Pakeha o waho i tenei Whare.

Tame Parata.—E te Tumuaki, e whakama ana ahau i au e tu atu nei ki te korero mo runga i tenei take. I mahara ahau ka tutata nei te mutunga o a tatou mahi tera tatou e hoki ki o tatou kainga i runga i te whakaaro pai o tetahi ki tetahi, ko tenei e pouri ana ahau i te mea kua ara mai ano te kupu mo te pooti o nga mema Maori i runga i tetahi huarahi, katahi ano ahau ka rongo kia Rata Pura. I mahara au i huihui tatou i tenei ra ki te whakaoti i nga etimetii, ko tenei e pouri ana ahau i te mea kua rereke a tatou korero. He nu te taima kua

moumoutia e tatoru. E kore e taea e tetahi mema te ki i whakawaia ahau kia rere ke ai taku poti i runga i ta toku ngakau ake i whakaaro ai. I pooti ahau i runga ano i ta toku ngakau i toutoko ake ai. He maha nga mema i tono mai ki ahau ki te tautoko i a ratou i runga i nga mea maha, a i te mea e mahara ana ahau, ahakoa he pooti ki te Kawanatanga ki te Apitihana ranei. I mahara ahau kua nehua atu enei tu whakaaro mo runga i nga Mema Maori o tenei whare, pouri ana ahau i te mea kua whakaarahia mai ano, mehemea e whakahe ana nga mema kia te Rata Pura, mo korero tonu mai ratou inaianei kaua e whakaarahia mai he take ke, kaua nga mema e ki na Rata Pura i whakawhera nga Mema Maori kia pooti pehea ranei, he whakautu atu ahau ki te Whare inaianei mo taku korerotauga mo runga i tenei mea.

Moni Reti O Himatangi £1000.

Ko Tame Parata i ki mehemea e ata tirohia ana e nga mema nga korero i korerotia i te aroaro o te Komiti mo nga mea Maori tera ratou e kite i ahu whakahoia ki nga kai tono te nuinga o nga korero. I patai atu ano ia kia te Matera mehemea i whakaaro ia he take tika taua tono, mea mai ana a te Matera ki tana whakaara he mea tika ki hoatu ki nga Maori. I roa te whakahaerenga a te Komiti i taua mea heoi whakaaro ana ratou me utu aua moni otira i whakaaro ano ia me whakahoki iho nga utu, i mea ki tona whakaaro he utu tika te rima paiheneti.

I taia i runga i te Mana o te Kawanatanga o Niu Tireni, e George Didsbury, Kai-ta o te Kawanatanga.